
8
8-B
56

7
A
5 K
28

ANTVERPIÆ
Apud Petrum et Ioannem Belleros.
Anno 1621.

# ANACEPHALÆOSES
id est,
# SVMMA CAPITA ACTORVM REGVM LVSITANIÆ.



Auctore P. ANTONIO VASCONCELLIO Societatis IESV Sacerdote, Theologo Olysipponensi.

*Accesserunt Epigrammata in singulos Reges ab insigni Poeta* EMMANVELE PIMENTA *eiusdem Societatis.*



Et illorum effigies ad viuum expressæ, curâ, & sumptibus Emmanuelis Sueyro Regiæ Catholicæ Maiestatis Aulici Familiaris, Equitis militiæ Saluatoris nostri IESV CHRISTI; & Domini de Voorde.



Ex Legato Ill.mi Cocini Bibliothecæ Secr. Coll. Rom. Soc. Jesu

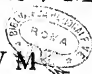
ANTVERPIÆ
Apud Petrum & Ioannem Belleros.
ANNO M. DC. XXI.
*Cum Gratia & Priuilegio.*

# PHILIPPO IV.

## HISPANIARVM

ET

## INDIARVM



# R E G I.



*Egum Lusitaniæ effigies meâ curâ æri insculptas, Augusto tuo nomini, Magne Rex, visum est inscribere, & quæ prisca est votorum formula, Lubens, Merito, Dedico, Consecróque; Lubens quidem, vt hac occasione cultus mei studium aliquod Maiestati vestræ offerrem, donec Flandriæ historiam auspiciis sanctissimi Parentis Vestri Philippi III. inchoatam ad vmbilicum perduxero. Merito verò, quia maiores vestros, quos rerum gestarum gloria cælo consecrauit, nemo Maiestate vestra lubentiùs excipiet; rapitur enim ad similitudinem suorum excellens quæque natura, & cælestium animorum simulachrum refert decerpta ab iis aura. iuuabit illorum ora, vultusque contemplari, quorum di-*



*uinas virtutes assiduò æmularis, & felicissimè orbi reddis. Eo verò gratiùs Maiestati vestræ hoc opus fore confido, quod breuibus elegantissimisq; elogiis exornatum sit à P. Antonio de Vasconcellos è Societate* IESV, *ob insignem doctrinam, religionem, & generis claritatem in Lusitania notissimo. nuper etiam in celebri Eborensi Academia ab Henrico Rege excitata, non sine magna laude Rectorem gessit, qui etiam alia opera molitur propediem in lucem proditura, quæ ingenij felicitatem, & in Deum pietatem facilè indicabunt. Suscipe itaque, Magne Rex, qualecumque hoc obseruantiæ in te meæ testimonium sereno vultu, non quidem pretio operis, sed maiorum tuorum caussâ, quos sub nominis tui splendore prodeuntes omnis posteritas grato animo complectetur. Antuerpiæ Kalendis Septembris.* M. DC. XXI.

Emanuel Sueyro.

# CENSVRA.

MAndante supremo sanctæ Inquisitionis Lusitaniæ senatu, attentè perlegi totum hunc librum *Anacephalaoses, seu summa capita actorum regum Lusitaniæ* inscriptum, *authore R. P. Antonio Vasconcellos Societatis* IESV *Sacerdote Theologo Vlyssiponensi:* nihilque in eo reperi sacræ ac Orthodoxæ fidei repugnans, vel bonis moribus dissonum. Imo stupens, & admirabundus veneror admirabilem sermonis venustatem, coniunctam cum perspicuitate breuitatem, ac veræ historiæ pulcherrimum ordinem, & in patriam Lusitaniam pietatem eximiam. Hæc vna tantùm gloria, gloriæ ac splendori Lusitaniæ regibus, ac Lysiæ genti deesse videbatur, quod scilicet, sacerdos è Societate IESV, regum, regniq; prodigiosa, ac penè incredibilia acta, testis incorruptus, omniq; exceptione maior, scriberet, firmaretque. Quamuis enim omnium infidelium sanguis inuincibilem Lusitanorum animum, Herculeasque brachiorum vires, iam inde à Lusitani regni cunabulis expertus sit, ac fateatur: pietatem tamen regum in Deum, dilectionem in subditos, prudentiam & prouidentiam in moderando regno, cæterasque singulares, ipsasq; quamplurimas Lysiadum principum virtutes maximas, non facilè quis crederet, nisi Iesuita Sacerdos scriberet, narraretque.

---

## *Censura Epigrammatum insignis poetæ Patris Emanuelis Pimenta, quæ hoc ipso libro continentur.*

INuidebat hucusque Magnus ille Alexander Lusitano regno, quod ius imperij sui terra marique protulerit: sed iam nunc angatur inuidia quod non Homerum, non Virgilium, sed Emanuelem Pimentam eiusdem Societatis Poetam illustrem habeat suarum rerum Lusitana gens, non secundos (nec primos dicam) à Tito Liuio & Virgilio Scriptores. Quare dignissimum censeo, vt liber hic Liuij & Maronis Lusitanorum, aureis seu adamantinis cudatur typis, in gloriam Lusitanæ gentis, ac in omnium admirationem & ædificationem. Vlyssipone in cœnobio sancti Eligij, congregationis canonicorum sancti Ioannis Euangelistæ. Pridie Calendas Augusti, ipsa die quâ beatissimus Pater Ignatius de Loyola migrauit ad superos. 1618.

*Petrus de sancto Ioanne Doctor Theologus,*
*& supremi senatus librorum Censor,*
*& Qualificator.*

VIsta a informaçaõ podesse imprimir este liuro intitulado *Anacephalaeoses actorum Regum Lusitaniae*, &c. è depois de impresso torne a este conselho pera se conferir com o original, e se dar liçença pera correr, è sem ella naõ corra Lxa. à os 23. de Agosto de 1618.

*Antonio Diaz Cardoso. Fr. Manoel Coelho.*
*G. Pereira. Dom. Fr. de Bragança.*

---

FRanciscus Pereira Prouincialis Societatis IESV Prouinciæ Lusitaniæ, potestate mihi commissa à Reuerendo admodum Patre nostro Præposito generali Mutio Vitellescho, facultatem facio, vt opus quod inscribitur *Anacephalaeoses*, id est, *Summa capita actorum Regum Lusitaniæ, & illorum effigies ad viuum expressæ à Patre Antonio de Vasconcellos compositum*, cum epigrammatibus in easdem à Patre Emmanuele Pimenta conditis, vtroque autore eiusdem Societatis, cùm per graues aliquot & doctos Patres ex eadem Societate fuerit recognitum & probatum, typis excudi possit, postquam videlicet accesserit approbatio & facultas sancti Officij, & Ordinarij. In prædio nostro de Canizos prope Scalabim 17. Maij 1618.

*Franciscus Pereira.*

---

VIsâ per me infrascriptum, *Historia Regum Lusitaniæ, rerumq. ab iis gestarum per Antonium Vasconcellium è Societate* IESV *Theologum*; Visis insuper Epigrammatibus Emanuelis Pimenta Poetæ ex eadem Societate, censui tam hæc, quàm illa prælo & luce dignissima. maxime attentis rationibus, superiori censurâ luculenter, &, quantum quidem æstimo; ex fide & absque fuco adductis. Datum Antuerpiæ die 15. Iulij Anno 1621.

*Laurentius Beyerlinck S. Theologiæ Licent.*
*Canonic. & Archipresbyter Eccl. Cathed.*
*Antuerpiensis, librorumq. Censor.*

Autor

# Autor ad Lectorem.

EC pauci, nec ignobiles in Luſitania Scriptores varia noſtrorum Regum elogia typis excudenda curauerunt, adiecta cuiuſque effigie tam perfectè expreſſa, quantum propria, & meliorum ſculptorum induſtria aſſequi potuerunt. Sed cùm vulgari idiomate vſi ſint, quod Luſitanicæ ditionis limites vix excedit, neq; noſtrates ſculptores manu adeò elimata, & cælo eſſent expolito, vt ad amuſſim conſectarentur omnia lineamenta, quę in cuiuſq; hiſtoria deſcribuntur, & antiquiores picturæ referunt; animum indui elucubrandi latinas geſtorum Luſitaniæ Regum Anacephalæoſes, in quibus ſi breuitatis metas aliquando tranſiliero, veniam ab illis impetrabo, qui earum rerum cognitionem alijs ex fontibus non hauſerunt. Quod opus externis æquè, ac domeſticis gratioſum fore iudicaui; his enim periucundum erit, maiorum ſuorum facinora regni clauſtra perrumpere, & in exteros communicari; illis non ingratum illuſtrium factorum participes fieri, quorum antea ignoratione laborabant; & titillante forſan voluptate impellentur ad ea lentiùs in proprijs cuiuſque Regis annalibus indaganda; vnde quæ hîc ſubijciemus, accurato ſtudio, & cenſorio examine ſunt excerpta.

Vt effigies ſuis eſſent lineamentis abſolutæ, lectiſſimus conquiſitus eſt in Belgio inciſor, cui pro Dædalo & Polycleto adfuit Emmanuel Sueyro Antuerpiæ incola, Luſitanis editus parentibus, equeſtris in Luſitanæ aulæ familia dignitatis aſſignato in menſes ſingulos nobili congiario, & illuſtriſſimæ inter noſtros Chriſti militiæ inſignibus exornatus, vir & multarum linguarum, & optimarum ſcientiarum laude clarus, & vbiq; ſummo loco habitus, tam propter eximias animi & corporis dotes, quàm ob luculentos libros, quos edidit, & alios, quos in lucem ſætura proxima emittet. Qui cum in promptu haberet optimas Regum effigies ex tota Luſitania diligenter comparatas, & ſingularum notas ex hiſtorijs attentè collectas, curauit, ne quid in

archetypis industriæ & elegantiæ desideraretur. Regibus omnibus coronas apposuimus, quamuis ijs aliqui in antiquis exemplaribus carerent, ne quis nodum in scirpo inesse putet, ex discrimine aliquid à veritate absonum coniectans.

*Nulli antiqua armorum insignia, quorum suo cuiusq; tempore vsus erat, apponimus, quia nodosæ illæ clauæ, rubigineæ secures, informesq; thoraces plus habent vastitatis, quàm maiestatis, nec ad viuida cuiusque lineamenta spectantibus offerenda quidquam conferunt. Ideò singulos recentibus, & ideò gratioribus insignibus exornamus.*

Serenissimorum Lusitaniæ Regum facta toto orbe publicandi negotium est à quouis nostræ Societatis IESV religioso minimè alienum, cùm præter communes naturæ leges, peculiaribus Constitutionum nostrarum edictis ad gratiam bene de nostro nomine merentibus referendam adigamur. Iam præcipua quadam ratione necessitatem incurrimus gratos nos exhibendi ijs Regibus, qui Romæ vix nascentem & in cunis reptantem Societatem suis brachijs excepere, paterno affectu in Lusitaniam aduocarunt, eamque latè toto regno disseminantes, ingentia Collegia regijs sumptibus extruxere; deinde in totum Orientem amandarunt, vt fides Orthodoxa ijsdem, quibus mare & cælum limitibus clauderetur, in quem semper scopum optimorum Regum studia collimarunt. His compendiarijs Regum actis, tres alias Anacephalæoses inseruimus, Reginæ sanctissimæ Elisabethæ, quæ virum habuit Dionysium; Principis Ferdinandi Ioanne primo nati, in Mauritania insigni innocentiæ opinione extincti; virginis Ioannæ ab Alphonso quinto editæ, cæli muneribus ditissimæ. Cùm enim vitæ sanctitate præ cæteris illustres fuerint, visum est illorum virtutibus, & orbi me fore iniurium, si vel illas luce, vel istum tam spectatorum operum exemplis priuarem.

Vt varietas suam etiam gratiam operi conciliaret, epigrammata in singulos Reges adiecimus selecta ex multis operibus, quæ metro scripta reliquit, insignis ætate nostra Poeta Emmanuel

nuel Pimenta Societatis nostræ Sacerdos, quorum editionem ab ijs, quibus commissa est, extorquebit auidè has primitias deuorantium alacritas. Tanta est enim Pimentæ facundia, verborum concinnitas, & sententiarum grauitas, vt iure possis principem Poetarum nostræ ætatis nuncupare. Quia tamen Regum & illustrium factorum notitia connexa est cum Regni, & ditionis, in qua floruere, agnitione, placuit, vel ad finem, vel propediem Geographicam Lusitaniæ descriptionem transmittere, qua præcipue ostendam quàm celeriter fidem Christianam arripuerit, quàm syncerè & constanter eandem fuso sæpius sanguine consignauerit, sanctitate munierit, armis propugnauerit, & sacri Euangelij prædicationem in varias orbis partes disiecerit.

*Ciuitatum & oppidorum nomina aliquando Latinè, aliquando Lusitanè scribimus, quia & doctis & indoctis, quibus vulgaria magis placent, scribimus. Regum filios, quos vulgus* Iffances *dicit, Principes semper nominamus: Aureos hic sæpe inuenies, pro ijs, quos dicimus Cruzados, siue ducados, non quod ignoremus antiqui aurei pretium, sed vt cum multis loquamur.*








*Arma mihi imperium terræ, maris anchora, veram*
*Crux dedit vt noſcant Regna ſubacta Fidem.*

# AD LVSITANIAM.

*FInibus Oceanum, postremaq; littora tangis,*
*Vltima terrarum Lysio, prima bonis.*
*Europa postrema, animis non vltima, quales*
*Dicuntur magni quondam habuisse duces.*
*Mars tibi bellipotens generoso in milite pugnat,*
*Et præstat famulas in tua bella manus.*
*Flora solum pingit, Pallas iuga ditat, & hortos*
*Pomona, & Bacchus Maßica, rura Ceres.*
*Vitrea Nais humo rorat manante, ruuntq;*
*Flumina muscosis inuidiosa iugis.*
*Pascua felici Tagus aurea proluit auro,*
*Hic tibi de Zephyris parturiuntur equi,*
*Regni nomen abest, cum cætera dona supersint,*
*Qui famosa dabit nomina qualis erit?*
*Cuius Alexander nosset si corda, animósque,*
*Dixisset; nostros nolo ego, malo tuos.*

# AD EANDEM.

*LYsia principibus famosa heroibus, ætas*
*Nulla tibi similem, non dabit vlla parem.*
*Ingenuè populi famulantur, amabile Regis*
*Imperium est illis, stant procul inde metus.*
*Multum regali de Maiestate remittit,*
*Deq; supercilio gratia blanda suis.*
*Detrahe principibus regalia nomina, fasces*
*Tolle, indulgentis cætera patris habent.*
*Deliciæ Regum populi censentur, & illos*
*Plebs, vt delicias spectat amica suas.*
*Liberius tali sub principe viuitur, omni*
*Quàm si libertas libera Rege foret.*
*Hoc genus imperij solum est super æthera, solum*
*Illius in nostris fulget imago plagis.*

# AD EANDEM.

*Regnorum regina ingens: Roma aurea mundum*
*De septem geminis. quæ regis alta iugis:*
*Inclyta Cæsaribus Germania, Gallia florens,*
*Et plusquam muris, Sparta superba viris:*
*Discite Lysiadum de Regibus arma ciêre,*
*Discite Romanam cum pietate fidem.*
*Discite regnando priscum decus addere regnis:*
*Gentibus edomitis discite iura dare.*
*Quilibet exemplar regum est, & quilibet orbis,*
*Et renouat fastis secla priora suis.*
*Quilibet instar habet præstantum, & quilibet addit,*
*Quod summum in summis Regibus esse solet.*





HENRICVS COMES PORTVGALLIAE
VIXIT ANN. LXVII. OBIIT ANNO MCXII.

# HENRICVS
## COMES
### PARENS
# REGVM LVSITANIAE
### ANACEPHALÆOSIS I.



1 LARIORA Luſitanorũ Regũ belli,domique facinora compendiario ſtylo in acta relaturus,operæ pretium duxi à Comite Henrico, clariſsimo hujus ſanguinis,ac nominis authore anacephalæoſes exordiri. Cæterùm caliginoſa eſt eorum temporum hiſtoria, cùm majoribus noſtris Maurorum bello intentis,impenſior fuerit cura gladij, quàm calami,& illuſtria gerere, quàm ſcribere maluerint,illaudatâ quâdam inertiâ vulgandi poſteris facta tanti Principis, ex æquo certantes cum ea inſomnia, & ſolicitudine, quâ ipſe prioribus ſæculis invidenda,& poſterioribus admiranda magis, quàm imitanda edere curauit. Certi enim tantum habemus Gallum fuiſſe, non tamen è Lotharingia (quæ opinio multos transverſos egit) ſed ex antiquis AEduis, qui nomine Burgundiorum ſunt hodie notiores: natum Veſontione in Vrbe maxima Sequanorum; quæ cùm Marcellino, & aliis dicta ſit Piſontium, fucus ijs factus, qui Henricum affinitate vocabuli Byzantinum, ex nobili Conſtantini domicilio credidere. Quibus tamen parentibus ſit editus,incertum.

*Henricus Gallus fuit ex Aeduis.*

Omiſsis iis,qui Andabatarum more cæcutientes, ſicubi in clarum aliquem illius ævi Henricum impegiſſent, noſtrum affirmârunt,aliis ex Pannonia Hungarum, aliis ex Germania Rhigium,ſive Limburgenſem ſomniantibus; Qui ex noſtris diligentiori indagine antiquitatum luſtra ſunt rimati, Henri-

*Variæ de eius patria opiniones.*

co avum tribuunt Reginaldum Comitem Burgundiorum; parentes, Guidonem Comitem Varnonensem, & Brionensem: ac Ioannam Geroldi Ducis itidem Burgundij filiam. Vtrumque verò ostendunt ad Carolum Magnum, magnosque Galliæ, atque Angliæ Reges suæ originis gloriam, & stemmata referre. Sic opinandi ansam obtulit Rotericus Antistes Toletanus, qui in Hispaniæ annalibus Henricum scribit patruelem Comitis Raymundi, quo parente gloriatur Alphonsus VII. Hispaniæ Rex, ob gestorum claritatem dictus Imperator; Reginaldo enim duo tantum liberi traduntur, Guilielmus Raymundi, & Guido Henrici, juxta illos Authores, parens.

*Henricus Roberti Ducis Burgundi nepos, Regis Gallarum Roberti pronepos.*

Quia tamen nullus scriptorũ Gallicanorũ, ad quorum fidẽ jure in re sua provocandum, cùm è vicino Burgundiorum Comitum historias persequantur, & Reginaldi, atque filiorũ singulatim meminerint, ullam Guidoni prolem assignat, fusè explicatis illius in Northmanniâ gestis, vero nõ absimile videtur, Henricum Henrici filium fuisse, primo loco geniti à Roberto Duce Burgundiorum, qui patrem habuit Robertum Galliæ Regem, natũ Rege Hugone Capeto, quem ad invadendum regnum audentem fecit conjugium cum Adeleida inter Italos nobilissima: & acceptus sanguis à parentibus, Hugone Magno Parisiensi Comite, & Aygunde (quam alij Havidam, alij Adhaleidam vocant) Henrici I. Imperatoris (qui dictus est Auceps) & Mathildis sanctitatis nobilitatæ filia: atque Odonis Andegavensis patrui cognatio, quem Gallica nobilitas ob immaturam Caroli simplicis ætatem regno suffecit. Recèns enim excussus est liber inventus in Pithœi nobili bibliotheca, cujus scriptor, etsi nomen suppresserit, Monachus Floriacensis fuit, vir, & omnia congruunt, non fluxæ authoritatis, qui Robertũ Regem duobus liberis generosum facit, Henrico Regni hærede, & Roberto Duce Burgundiorum. Deinceps inter Roberti Ducis filios, Constantiam enumerat (cujus hactenus genus in ignoratione versabatur) Alphonso VI. Hispaniæ Regi collocatam: & Henricum, qui, vivo patre, obijt, hæredes relinquens Hugonem & Odonem, quorum prior posteriorem sibi substituit

*Probatur ex quodam Floriacensi exemplari.*

tuit, cænobio mutans hæreditarium Burgundiæ principatum. Ad extremum ſubdit, ab Alphonſo Rege filiam ex Conſtantia eductam nuptui datam Raymundo Comiti, qui (ut deinceps Authoris verbis utar) *Comitatum trans Ararim habebat; alteram filiam, ſed non ex conjugali thoro natam Henrico, uni filiorum filii eiuſdem Ducis Roberti dedit Alphonſus: hoſque ambos in finibus Hiſpaniæ contra Agarenorum collocavit Imperium.*

4 Non ſum inſcius, aliquos Authores reperiri, qui Henrico & Conſtantiæ Roberti Ducis liberis, tertium ætate juniorẽ Hugonem nomine annumerẽt; ut videre eſt in Claudio Paradino, Franciſco Roſieres, Elia Reuſnero, Franciſco Bellaforeſtenſi, Hieronymo Henningues, & alijs Gallicarum, & Burgundiarũ rerum ſcriptoribus. Sed eorum nullus adſtruit, Henricum noſtrum, aut quemvis alium Hugone generatum. Vnde non video, cur hoc, ſi non ſuppoſititio, ſaltẽ ad rem præſentem minimè neceſſario Roberti Ducis filio implicemur: cùm major fides debeatur exemplari Floriacenſi: cujus Author eorum temporum vicinus Duci Roberto ſolos liberos adſcribit, Conſtantiam & Henricum. Hujus enim filius indubitanter fuit noſter Henricus, ſi, ut omnes annuunt, Conſtantiam Alphonſi VI. uxorem, amitam habebat. Nec quemquam gradu dimoveat, quod Author ille ſolos Hugonem & Odonẽ in Henrici filiorum albo collocet, & noſtrum omiſerit. Ille enim ex inſtituto Gallicam tantùm, & Burgundicam Hiſtoriam ordinabat, res externas carptim, & in tranſcurſu attingens. *Henricus patrem non habuit Hugonem.*

5 Eſto igitur extra controverſiam; Henrico avum fuiſſe Ducẽ Robertũ ex Roberto Rege natum: patrem Henricum in Ducis aula natu maximum, ſed immaturâ morte præreptum, ante quam principatus Succeſſor renuntiaretur. In quam ſententiã adeò proclinat animus, quia Henricus noſter & Author ille Floriacenſis Synchroni fuerunt. Hunc enim (colligitur ex ipſius verbis) vixiſſe ad annum MCX. in quem & Philippi 1. Galliarum Regis necem, ab anno DCCCC. Gallicanam ducit hiſtoriam, Hiſpanam ita ſcitè attexens, ut inter Noſtrates ſcripſiſſe videatur. Quod jam paulò *Henricus noſter Henrici filius: Roberti Ducis Burgundiæ nepos: Roberti Regis Galliæ pronepos.*

ante nos ex eodem Authore prodidit in vita Alphonsi VI. Prudentius Sandovalensis Pompejopolis antistes, quamvis nævos aliquos historiæ insperserit. Nam & Glabrum illius libri Authorem facit, ideò deceptus, quòd primus eorum, quos illud volumen complectitur, Glaber inscribatur; & Henricum Raymundi Comitis consanguineum dicit; quod constare nullâ ratione potest, si, ut ipse annuit, Roberti sanguis, & nepos fuit. In meam verò sententiam plenis eunt calamis accuratissimi nostræ ætatis tam in Lusitania, quàm in exteris nationibus scriptores.

*Causa cur venerit in Hispaniam Henricus.* Henrico quæ causa fuerit in Hispaniam demigrandi, hactenus fuit in ambiguo: sed cùm Constantiam amitam Regi Alphonso nuptam haberet, vel primò advenientem in honoris speciem deduxit, vel postea gratulabundus invisit. Quod libentius fecisset, quòd eâ tempestate Burgundia diuersis tumultibus æstuaret. Nam Henrico Roberti Ducis fratre regnante, Burgundij, cùm annos centum & triginta Galliæ Regibus paruissent, ad Conradum Imperatorem defecerunt; vnde factum, ut quæ una erat Burgundia, in duas divisa sit, quarum alteram Gallorum Reges, alteram Germani Imperatores obtinuerint. Facile igitur credi potest, Henricum excusso à Burgundijs, vel saltem detrectato maiorum suorum imperio, in Hispania clementiorẽ fortunam sperasse, eo potissimùm articulo, quo Hispani scriptores referunt Alphonsum ab exteris Nationibus, & Floriacensis ille expressè subjungit, à Gallis auxilia exciuisse aduersus Mauros licentiùs in Hispania exultantes, & Iulephum quendam Chaldæum ducem Almoravidum, qui freto transmisso Bæticam insolenter proterebat, & totius Hispaniæ imperium animo devoraverat. Quis ergò ocyus ad ferendas Alphõso rebus accisis suppetias, quàm uxoris nepos Henricus advolaret? Illi se adiunxêre duo Raymundi, alter Comes Tolosæ, & Sancti Aegydij (à pago, in quo clarum illius fanum visitur) alter Burgundius, Comitis Stephani, Clementiæ in Belgio Comitissæ, & Guidonis primum Viennensis antistitis, postea summi Pontificis sub Calixti II. nomenclatura,

clatura frater; Quem scriptor ille dixit Comitem trans Ararim, quòd ea pars Burgundiæ Floriaco collata, trans Ararim sita sit.

7 Ergo Alphonsus Hispano milite, & advena cóstipatus Mahometanum in turpem fugam compulit anno M. LXXXIX. & ut externos homines, quorum solertem, ac valentem operam in eo bello probauerat, apud se demoraretur, singulos filiarum nuptijs impedivit, quarum numero ex quinque uxoribus, & duabus concubinis, abundabat: Raymundo Burgundio despondit genitam ex Constantia Vrracam, eandemque Henrici patruelem. Cujus matrimonij causâ Rotericus Toletanus Henricum, & Raymundum patrueles dicit: quoto enim cognationis vinculo alteri conjugum adstringimur, eodem censemur alteri alligari; Nisi malis Henrici & Raymundi patribus junctum par sororum; Ipsos enim fratres esse non potuisse, in confesso est; cùm Raymundus, & Comes, & Comitis filius, Henricus Ducis filius, vel nepos exstiterit, ut intelliget qui authoris illius verba pensiculatiùs trutinabitur vel recolet; illam partem Burgundiæ, cujus patrocinium erat penes Imperatorem, Comitibus: illam cujus penes Gallorum Reges, Ducibus obtemperasse. *Alphonsi VI. filiæ quibus nuptui datæ.*

8 Raymundo Tolosano Eluiram, Henrico Therasiam pater in manum dedit, utramque ex Semena, siue Ximena Gusmania primariæ nobilitatis fœmina, primùm pellice, deinde in thorum stabilem ritè assumpta. Priori Raymundo dotalem Callæciæ Comitatum: alteri magnam vim pecuniæ: Henrico, ut præter cæteros strenuo Lusitaniam, in qua frequentiores erant Maurorum excursiones, nec obolo quidem vectigalem, sed planè liberam, sub Comitatus nomine addixit. Nullam enim patiebantur beneficii deductionem, vel Henrici merita, vel Alphonsi munificentia, quem ob effusam largitatem, Hispani pertusa manu Regem dictitabant. *Henrico jungitur Therasia Alphonsi VI. filia.* *In dotem Henrico datur Lusitania.*

9 Hæc vera videntur Lusitaniæ aulæ incunabula, Caroli Magni, Imperatorum, Saxonum, Francorum & Britannorum Regum, Burgundiorum Ducum, ac proinde Northmannorum, *Epitome genealogiæ Henrici.*

& Lotharingorum (quorum confusæ nuptijs domus) ac tandem Hispanorum Regum imaginibus illustria. Exquisitior harum rerum probatio, pensum est scribētium annales, è quibus scio amicum, qui Belgicos meditatur, hæc prope diem limatiora editurum. Mihi satis sit rivum digito designare, & ad fontes uberiores lectorem transmittere.

*Lusitaniā ut ordinaverit Henricus.*

Nihil Henrico fuit antiquius, quàm commissam sibi provinciam, quà pietatis monumentis excolere, quà armis amplificare. Conimbricam civilium conventuum caput, Braccaram Augustam rerum divinarum præsidem constituit, cui erat pro Antistite Gyraldus Cadurci natus in Gallia, ex familia Divi Benedicti, ob intaminatam vitæ seriem in Sanctorum curiam relatus. Cui & Conimbricensi Præsuli reditus ampliores addidit, templa augustiora suo sumpta exædificans. Viséo & Lameca Mauros Reges acie victos exigens, Beiræ Montes Mahometanæ perfidiæ sentibus expurgavit. Duplicem obsidionē viriliter Conimbricâ propulsavit. Portū Vrbem ad Durii fauces resarsit, & munivit, è qua, & adverso oppido Cale aliqui Portugalliam dictā putāt; vel quod æquius existimo, quia cæteris urbibus maritimis Mauro adhuc occupatis, Durius Gallicis navibus maximè frequentabatur. Vnde tota deinceps Lusitania dicta est Portus Galliæ, cum qua nostræ genti tanta fuit necessitudo, ut jure possis Lusitaniam Galliæ coloniā appellare. In ea urbe Pontificiam sedem Héricus excitavit, quam eo exstincto uxor Therasia reditibus locupletem Hugoni Episcopo, & Canonicis commendavit. Fama quoque est, anno M. X C I I I. Henricum junctis cum socero Alphonso armis, Olysipone Mauros exturbasse, quam posteà conglobatis suorum ex Hispania & Africa copijs recuperârunt. 10

*Portugallia unde dicta.*

*Alphonsi Henricij ortus.*

Ne gentis adeò masculæ diuturniora semina deessent, Deo pijs cœptis adspirāte anno M. X C I V. Araducæ, (quæ nunc dicitur Guimaranium) puerum edidit fronte venustissimum Therasiæ, quem antiquo ritu ex avi patrisque nomine Alphōsum Henricium dixère. Sed conceptum gaudiū (quæ est humanarum rerū labes) repentina contaminavit ægritudo: cùm Infantis 11

fantis pedes alter alteri ad calces indiſcretè cohæreret. Id tantũ dolorem Henrico incuſsit, ut quod anteà ſpoponderat, optimis diſciplinis imbuendũ tradere recuſaret Egæ Moniſio Luſitano Equiti, à Gothis oriundo, cujus antiqua nobilitas, ac domus ſupra Durium celebratur. Moniſius tamen acerrimè adnixus, obſtinatum Henrici animum inflexit; Preces deinde, ac ſolemnia ſupplicia tota ditione indicens, potiſsimum *Hegas Moniſius Alphonſi pædagogus.* *B. Virginis beneficio pedum integritatem Alphonſus recepit.*

12 Beatiſsimam Virginem ſingulare innocentis infantiæ aſylum, arctiùs interpellans, in ſomnis vidit, ſe ab eo admoneri, ut puerũ ad montem duceret, cui nomen Carquere, Durio imminentẽ, Lamecæque vicinum; fore, ut egeſtis ruderibus in templũ incurreretur ſibi quondam dicatum, & in ſignum ſuo nomini ſacrum: Proinde omnia religioſo cultu apparet, vigilijſque ritè obitis, puerum aris imponat. Addũt annales diligentem pueri inſtitutionem à Virgine Moniſio mandatam, quem, & poſteros Chriſtus ad magnum ſui nominis decus, & perfidiæ vaſtitatem deſtinaſſet. Ad unguẽ omnia exequutus Moniſius, puerũ in ara ſolutis pedibus geſticulãtem reperit; unde hauſit Alphõſus ſibi, ſuiſque ſemper fore pro aris depugnandum, & Henricus pietatem erga Virginem Matrem altè medullis impreſsit; eoque loco ſub Virginis tutela, & Nomenclatione Regularibus Canonicis cænobium exſtruxit, quod temporis flexu Conimbricenſi Societatis Ieſu collegio acceſsit.

13 Sub idẽ tempus univerſum Orbẽ Gothofredi Bullonij. I. Ieroſolymorum Regis oppleverat fama, quæ Comitem Henricũ ita permovit, ut coëgerit laudabiliori pietate, quã cõſilio inducias cũ hoſtibus paciſci, & proprijs in apertũ diſcrimẽ obiectatis, in Syria expugnãda alienis commodis inſervire. Cum Hugone Luſignano, Principibuſque aliis Borealibus in eandẽ expeditionem accinctis, Portu ſolvit. Byzantium appulſos in publicum mira amoris ſimulatione excepit Imperator Alexius Comenus, ſed clanculum Turcis prodidit, eos Græca fide, & odio in Latinum nomen ſubmonens, quo tempore poſſent, & artibus incautos; diverſoſque (ſic enim gradi perſuaſerat) intercipere, ſed Henricus tutior arma inter *Henrici ad Sacrum bellum profectio.*

Turcica

Turcica, quam in aula perfidi Imperatoris, cujus astum serò agnouit, post ancipitem fortunam delatus Antiochiam, se adjunxit Raymundo Tolosano, qui inter primos sacro bello se auctoraverat. Militari vtriusque, & aliquorum Ducum peritiâ expugnata est Antaradus maritima civitas; quâ Tolosano in ditionẽ adscriptâ, quippe qui eo bello omnes suæ fortitudinis miraculo stupefecit, Henricus ad piè deosculanda Christi vestigia, in Palæstinam progressus, tantâ animi constantiâ Barbaros lacessivit, quanto fidei ardore Lusitaniâ excesserat; quam tandem repetere statuit, non ut segnè otium sibi pararet, sed ut veluti redintegratis nauigatione viribus, Mauros funditus exterminaret. Acceptas iniurias capaci pectore excoquens, ex itinere Byzantinum Imperatorem iterum convenit, à quo plures Divorum reliquias accepit, in ijs summi pretii brachiũ S. Lucæ, quod non minore religione in hujus expeditionis testem Braccaræ in Sacrario asservatur, quàm aliud ejusdem Euangelistæ in templo maximo Valentiæ in Hispania Tarraconensi.

*Henrici gesta in Syria, & reditus in Lusitaniam.*

14 Henricum septem supra septuaginta annos numerantem, infracta tamen senecta Asturicam Augustam obsidione prementem medijs in conatibus extrema ægritudo occupauit, anno M. C. XII. Defuncti cadaver quantâ potuit pompâ Alsphonsus Braccaram extulit in sacellum, in quo ipse sibi conditoriũ paraverat. Ibi jacuit ad annum M. C. XIII. quo Archipræsul Didacus Sosa ab eo originem trahens maximum templi sacellum magnificè molitus, Henrici, Therasiæ, & aliquot liberorum ossa ad dextrum altaris cornu nobili Mausolæo collocauit.

*Henrici obitus, & sepultura.*

15 Præter Alphonsum, Henrico peperit Therasia Vrracam, & Therasiam: Illa nuptias contraxit cum Vermoino Paësio de Trava, Comite Trastamarensi: Hæc cum Ferdinando Mendesio Callæciæ dynasta. Ex stupro genuit Petrum Alphonsi, qui fratri Alphonso in rebus dubijs strenuè affuit, ut in expugnatione Sealabitana Idem manu validus, Galliam, in qua diu militavit, sui nominis celebritate implevit; ubi Divo Bernardo Clare:

*Henrici proles.*

Clarevallensi assuetus, fratri Alphonso impulsor fuit, ut Alcobaciam, opulentum cænobium sub illius auspicijs exigeret; in quod se postea recipiens, nulla vi adigi potuit, ut sacris initiaretur; sed humili cultu vitam transigens, in præcipuo templi sacello conquiescit.

16 Procero corpore, augusta facie, læto, vegetoque adspectu, flavo, crispantique capillo, & glaucis oculis fuit Henricus; tot animi & corporis ornamentis condecoratus, ut ubicumque natus esset, fortunam suo arbitrio fingere potuisset. Mauros continenti bello, septemdecim prælijs infregit. Lusitania, quam tunc domitam filio moriens reliquit, versus Austrum Mondâ fluvio terminata, Maurorum armis perstrepebat. Ad Eurum pacatior, Beiram & Transmontanam regionem complectebatur; ad Aquilonem, Interamnẽsem tractum, ita dictũ, quòd Durio ac Minio fluvijs contineatur; inde Loberiæ Castrum attingens, juxtà Pontem veterem in Callæcia, ad Astures porrigebatur, vectigalesque censebat Mauritanos Colliponis, & Nouarum Turrium præfectos, quos post parentis obitum deficientes Alphonsus non citra puluerem profligavit.

*Statura, & lineamẽta.*

*Lusitaniæ fines sub Henrico.*

## FIDES AD HENRICUM COMITEM
### Lusitani Imperij fundatorem.

*HVC ades, ô Henrice ingens: hic Regna parantur*
*Apta tibi: natis hic nova Regna tuis.*
*Te Tagus invitat fulvo pulcherrimus auro,*
*Et qui stellato vertice Monda fluit.*
*En tibi Regales Minius de flore coronas*
*Intexit: natis debita serta tuis.*
*Durius Hesperidum fluvius regnator aquarum,*
*Cornibus auratis in sua Regna vocat.*
*Terra aperit venas argenti dives & auri,*
*Oceanus liquidas pandit in alta vias.*
*Te Pomona vocat, te Flora, insignis olivâ*
*Te Pallas, Bacchus nectare, messe Ceres.*
*Cornipedes tibi dantur equi, quos lenibus auris*
*Parturiunt gravida, quà nitet unda Tagi.*



HENRICVS COMES PORTVGALLIAE
VIXIT ANN. LXVII. OBIIT ANNO MCXII.

# HENRICVS COMES PARENS REGVM LVSITANIAE

## ANACEPHALÆOSIS I.



1 LARIORA Lusitanorũ Regũ belli, domique facinora compendiario stylo in acta relaturus, operæ pretium duxi à Comite Henrico, clarissimo hujus sanguinis, ac nominis authore anacephalæoses exordiri. Cæterùm caliginosa est eorum temporum historia, cùm majoribus nostris Maurorum bello intentis, impensior fuerit cura gladij, quàm calami, & illustria gerere, quàm scribere maluerint, illaudatâ quâdam inertiâ vulgandi posteris facta tanti Principis, ex æquo certantes cum ea insomnia, & solicitudine, quâ ipse prioribus sæculis invidenda, & posterioribus admiranda magis, quàm imitanda edere curauit. Certi enim tantum habemus Gallum fuisse, non tamen è Lotharingia (quæ opinio multos transversos egit) sed ex antiquis AEduis, qui nomine Burgundiorum sunt hodie notiores: natum Vesontione in Vrbe maxima Sequanorum; quæ cùm Marcellino, & aliis dicta sit Pisontium, fucus iis factus, qui Henricum affinitate vocabuli Byzantinum, ex nobili Constantini domicilio credidere. Quibus tamen parentibus sit editus, incertum. *Henricus Gallus fuit ex Aeduis.*

Omissis iis, qui Andabatarum more cæcutientes, sicubi in clarum aliquem illius ævi Henricum impegissent, nostrum affirmârunt, aliis ex Pannonia Hungarum, aliis ex Germania Rhigium, sive Limburgensem somniantibus; Qui ex nostris diligentiori indagine antiquitatum lustra sunt rimati, Henri- *Variæ de eius patria opiniones.*

co avum tribuunt Reginaldum Comitem Burgundiorum; parentes, Guidonem Comitem Varnonensem, & Brionensem: ac Ioannam Geroldi Ducis itidem Burgundij filiam. Vtrumque verò ostendunt ad Carolum Magnum, magnosque Galliæ, atque Angliæ Reges suæ originis gloriam, & stemmata referre. Sic opinandi ansam obtulit Rotericus Antistes Toletanus, qui in Hispaniæ annalibus Henricum scribit patruelem Comitis Raymundi, quo parente gloriatur Alphonsus VII. Hispaniç Rex, ob gestorum claritatem dictus Imperator; Reginaldo enim duo tantum liberi traduntur, Guilielmus Raymundi, & Guido Henrici, juxta illos Authores, parens.

*Henricus Roberti Ducis Burgundiorum nepos, Regis Galliarum Roberti pronepos.*

Quia tamen nullus scriptorū Gallicanorū, ad quorum fidē 3 jure in re sua provocandum, cùm è vicino Burgundiorum Comitum historias persequantur, & Reginaldi, atque filiorū singulatim meminerint, ullam Guidoni prolem assignat, fusè explicatis illius in Northmanniâ gestis, vero nō absimile videtur, Henricum Henrici filium fuisse, primo loco geniti à Roberto Duce Burgundiorum, qui patrem habuit Robertum Galliæ Regem, natū Rege Hugone Capeto, quem ad invadendum regnum audentem fecit conjugium cum Adeleida inter Italos nobilissima: & acceptus sanguis à parentibus, Hugone Magno Parisiensi Comite, & Aygunde (quam alij Havidam, alij Adhaleidam vocant) Henrici I. Imperatoris (qui dictus est Auceps) & Mathildis sanctitatis nobilitatæ filia: atque Odonis Andegavensis patrui cognatio, quem Gallica nobilitas ob immaturam Caroli simplicis ætatem regno suffecit. Recèns enim excussus est liber inventus in Pithoei nobili bibliotheca, cujus scriptor, etsi nomen suppresserit, Monachus Floriacensis fuit, vir, & omnia congruunt, non fluxæ authoritatis, qui Robertū Regem duobus liberis generosum facit, Henrico Regni hærede, & Roberto Duce Burgundiorum. Deinceps inter Roberti Ducis filios, Constantiam enumerat (cujus hactenus genus in ignoratione versabatur) Alphonso VI. Hispaniæ Regi collocatam: & Henricum, qui, vivo patre, obijt, hæredes relinquens Hugonem & Odonem, quorum prior posteriorem sibi substi-

*Probatur ex quodam Floriacensi exemplari.*

tuit

tuit,cænobio mutans hæreditarium Burgundiæ principatum. Ad extremum subdit,ab Alphonso Rege filiam ex Constantia eductam nuptui datam Raymundo Comiti, qui (ut deinceps Authoris verbis utar) *Comitatum trans Ararim habebat; alteram filiam, sed non ex coniugali thoro natam Henrico, uni filiorum filii eiusdem Ducis Roberti dedit Alphonsus: hosque ambos in finibus Hispaniæ contra Agarenorum collocauit Imperium.*

4 Non sum inscius,aliquos Authores reperiri,qui Henrico & Constantiæ Roberti Ducis liberis,tertium ætate junioré Hugonem nomine annumerēt;ut videre est in Claudio Paradino, Francisco Rosieres,Elia Reusnero, Francisco Bellaforestensi, Hieronymo Henningues,& alijs Gallicarum,& Burgundiarū rerum scriptoribus.Sed eorum nullus adstruit,Henricum nostrum,aut quemvis alium Hugone generatum. Vnde non video,cur hoc,si non supposititio, saltē ad rem præsentem minimè necessario Roberti Ducis filio implicemur: cùm major fides debeatur exemplari Floriacensi:cujus Author eorum temporum vicinus Duci Roberto solos liberos adscribit, Constantiam & Henricum. Hujus enim filius indubitanter fuit noster Henricus,si,ut omnes annuunt,Constantiam Alphonsi VI.uxorem,amitam habebat. Nec quemquam gradu dimoveat,quod Author ille solos Hugonem & Odonē in Henrici filiorum albo collocet, & nostrum omiserit. Ille enim ex instituto Gallicam tantùm,& Burgundicam Historiam ordinabat,res externas carptim,& in transcursu attingens.

*Henricus patrem non habuit Hugonem.*

5 Esto igitur extra controversiam;Henrico avum fuisse Ducē Robertū ex Roberto Rege natum:patrem Henricum in Ducis aula natu maximum, sed immaturâ morte præreptum, ante quam principatus Successor renuntiaretur. In quam sententiā adeò proclinat animus, quia Henricus noster & Author ille Floriacensis Synchroni fuerunt. Hunc enim (colligitur ex ipsius verbis) vixisse ad annum MCX. in quem & Philippi. 1. Galliarum Regis necem, ab anno DCCCC. Gallicanam ducit historiam, Hispanam ita scitè attexens, ut inter Nestiates scripsisse videatur. Quod jam paulò

*Henricus noster Henrici filius: Roberti Duci. Burgundij nepos: Roberti Regis Galliæ pronepos.*

ante nos ex eodem Authore prodidit in vita Alphonsi VI. Prudentius Sandovalensis Pompejopolis antistes, quamvis nævos aliquos historiæ insperserit. Nam & Glabrum illius libri Authorem facit, ideò deceptus, quòd primus eorum, quos illud volumen complectitur, Glaber inscribatur; & Henricum Raymundi Comitis consanguineum dicit; quod constare nullâ ratione potest, si, ut ipse annuit, Roberti sanguis, & nepos fuit. In meam verò sententiam plenis eunt calamis accuratissimi nostræ ætatis tam in Lusitania, quàm in exteris nationibus scriptores.

*Causa cur venerit in Hispaniam Henricus.*

6 Henrico quæ causa fuerit in Hispaniam demigrandi, hactenus fuit in ambiguo: sed cùm Constantiam amitam Regi Alphonso nuptam haberet, vel primò advenientem in honoris speciem deduxit, vel postea gratulabundus invisit. Quod libentius fecisset, quòd eâ tempestate Burgundia diuersis tumultibus æstuaret. Nam Henrico Roberti Ducis fratre regnante, Burgundij, cùm annos centum & triginta Galliæ Regibus paruissent, ad Conradum Imperatorem defecerunt; vnde factum, ut quæ una erat Burgundia, in duas divisa fit, quarum alteram Gallorum Reges, alteram Germani Imperatores obtinuerint. Facile igitur credi potest, Henricum excusso à Burgundijs, vel saltem detrectato maiorum suorum imperio, in Hispania elementiorē fortunam sperasse, eo potissimùm articulo, quo Hispani scriptores referunt Alphonsum ab exteris Nationibus, & Floriacensis ille expressè subjungit, à Gallis auxilia exciuisse aduersus Mauros licentiùs in Hispania exultantes, & Iulephum quendam Chaldæum ducem Almoravidum, qui freto transmisso Bæticam insolenter proterebat, & totius Hispaniæ imperium animo devoraverat. Quis ergò ocyus ad ferendas Alphōso rebus accisis suppetias, quàm uxoris nepos Henricus advolaret? Illi se adiunxêre duo Raymundi, alter Comes Tolosæ, & Sancti Aegydij (à pago, in quo clarum illius fanum visitur) alter Burgundius, Comitis Stephani, Clementiæ in Belgio Comitissæ, & Guidonis primum Viennensis antistitis, postea summi Pontificis sub Calixti II. nomenclatura,

clatura frater; Quem scriptor ille dixit Comitem trans Ararim, quòd ea pars Burgundiæ Floriaco collata, trans Ararim sita sit.

7 Ergo Alphonsus Hispano milite, & advena cōstipatus Mahometanum in turpem fugam compulit anno M. LXXXIX. & ut externos hŏmines, quorum solertem, ac valentem operam in eo bello probauerat, apud se demoraretur, singulos filiarum nuptijs impedivit, quarum numero ex quinque uxoribus, & duabus concubinis, abundabat: Raymundo Burgundio despondit genitam ex Constantia Vrracam, eandemque Henrici patruelem. Cujus matrimonij causâ Rotericus Toletanus Henricum, & Raymundum patrueles dicit: quoto enim cognationis vinculo alteri conjugum adstringimur, eodem censemur alteri alligari; Nisi malis Henrici & Raymundi patribus junctum par sororum; Ipsos enim fratres esse non potuisse, in confesso est; cùm Raymundus, & Comes, & Comitis filius, Henricus Ducis filius, vel nepos extiterit, ut intelliget qui authoris illius verba pensiculatiùs trutinabitur vel recolet; illam partem Burgundiæ, cujus patrocinium erat penes Imperatorem, Comitibus: illam cujus penes Gallorum Reges, Ducibus obtemperasse. *Alphonsi VI. filiæ quibus nuptui datæ.*

8 Raymundo Tolosano Eluiram, Henrico Therasiam pater in manum dedit, utramque ex Semena, siue Ximena Gusmania primariæ nobilitatis fœmina, primùm pellice, deinde in thorum stabilem ritè assumpta. Priori Raymundo dotalem Callæciæ Comitatum: alteri magnam vim pecuniæ: Henrico, ut præter cæteros strenuo Lusitaniam, in qua frequentiores erant Maurorum excursiones, nec obolo quidem vectigalem, sed planè liberam, sub Comitatus nomine addixit. Nullam enim patiebantur beneficii deductionem, vel Henrici merita, vel Alphonsi munificentia, quem ob effusam largitatem, Hispani pertusa manu Regem dictitabant. *Henrico jungitur Therasia Alphonsi VI. filia.* *In dotem Henrico datur Lusitania.*

9 Hæc vera videntur Lusitaniæ aulæ incunabula, Caroli Magni, Imperatorum, Saxonum, Francorum & Britannorum Regum, Burgundiorum Ducum, ac proinde Norhmannorum, *Epitome genealogiæ Henrici.*

& Lotharingorum (quorum confusæ nuptijs domus) ac tandem Hispanorum Regum imaginibus illustria. Exquisitior harum rerum probatio, pensum est scribētium annales, è quibus scio amicum, qui Belgicos meditatur, hæc prope diem limatiora editurum. Mihi satis sit rivum digito designare, & ad fontes uberiores lectorem transmittere.

*Lusitaniā ut ordinaverit Henricus.*

Nihil Henrico fuit antiquius, quàm commissam sibi provinciam, quà pietatis monumentis excolere, quà armis amplificare. Conimbricam civilium conventuum caput, Braccaram Augustam rerum divinarum præsidem constituit, cui erat pro Antistite Gyraldus Cadurci natus in Gallia, ex familia Divi Benedicti, ob intaminatam vitæ seriem in Sanctorum curiam relatus. Cui & Conimbricensi Præsuli reditus ampliores addidit, templa augustiora suo sumpta exædificans. Viséo & Lameca Mauros Reges acie victos exigens, Beiræ Montes Mahometanæ perfidiæ sentibus expurgavit. Duplicem obsidionē viriliter Conimbricâ propulsavit. Portū Vrbem ad Durii fauces resarsit, & munivit, è qua, & adverso oppido Cale aliqui Portugalliam dictā putāt; vel quod æquius existimo, quia cæteris urbibus maritimis Mauro adhuc occupatis, Durius Gallicis navibus maximè frequentabatur. Vnde tota deinceps Lusitania dicta est Portus Galliæ, cum qua nostræ genti tanta fuit necessitudo, ut jure possis Lusitaniam Galliæ coloniā appellare. In ea urbe Pontificiam sedem Hēricus excitavit, quam eo exstincto uxor Therasia reditibus locupletem Hugoni Episcopo, & Canonicis commendavit. Fama quoque est, anno M. X C I I I. Henricum junctis cum socero Alphonso armis, Olysipone Mauros exturbasse, quam posteà conglobatis suorum ex Hispania & Africa copijs recuperârunt. 10

*Portugallia unde dicta.*

*Alphonsi Henricij ortus.*

Ne gentis adeò masculæ diuturniora semina deessent, Deo pijs cœptis adspirāte anno M. X C I V. Araducæ, (quæ nunc dicitur Guimaranium) puerum edidit fronte venustissimum Therasiæ, quem antiquo ritu ex avi patrisque nomine Alphōsum Henricium dixêre. Sed conceptum gaudiū (quæ est humanarum rerū labes) repentina contaminavit ægritudo: cùm Infantis 11

fantis

fantis pedes alter alteri ad calces indiscretè cohærerēt. Id tantū
dolorem Henrico incussit, ut quod anteà spoponderat, opti-
mis disciplinis imbuendū tradere recusaret Egæ Monisio Lu-
sitano Equiti, à Gothis oriundo, cujus antiqua nobilitas, ac
domus supra Durium celebratur. Monisius tamen acerrimè
adnixus, obstinatum Henrici animum inflexit; Preces deinde,
ac solemnia supplicia tota ditione indicens, potissimum Bea-
12 tissimam Virginem singulare innocentis infantiæ asylum, ar-
ctiùs interpellans, in somnis vidit, se ab eo admoneri, ut puerū
ad montem duceret, cui nomen Carquere, Durio imminentē,
Lamecæque vicinum; fore, ut egestis ruderibus in templū in-
curreretur sibi quondam dicatum, & in signum suo nomini sa-
crum: Proinde omnia religioso cultu apparet, vigilijsque ritè
obitis, puerum aris imponat. Addūt annales diligentem pueri
institutionem à Virgine Monisio mandatam, quem, & poste-
ros Christus ad magnum sui nominis decus, & perfidiæ vasti-
tatem destinasset. Ad unguē omnia exequutus Monisius, puerū
in ara solutis pedibus gesticulātem reperit; unde hausit Alphō-
sus sibi, suisque semper fore pro aris depugnandum, & Henri-
cus pietatem erga Virginem Matrem altè medullis impressit;
eoque loco sub Virginis tutela, & Nomenclatione Regulari-
bus Canonicis cænobium exstruxit, quod temporis flexu Co-
nimbricensi Societatis Iesu collegio accessit.

*Hegas Monisius Alphonsi pedagogus.*

*B. Virginis beneficio pedum integritatem Alphonsus recipit.*

13 Sub idē tempus universum Orbē Gothofredi Bullonij. 1. Ie-
rosolymorum Regis oppleverat fama, quæ Comitem Henricū
ita permovit, ut coēgerit laudabiliori pietate, quā cōsilio indu-
cias cū hostibus pacisci, & proprijs in apertū discrimē obiecta-
tis, in Syria expugnāda alienis commodis inservire. Cum Hu-
gone Lusignano, Principibusque aliis Borealibus in eandē ex-
peditionem accinctis, Portu solvit. Byzantium appulsos in
publicum mira amoris simulatione excepit Imperator Ale-
xius Comenus, sed clanculum Turcis prodidit, eos Græ-
ca fide, & odio in Latinum nomen submonens, quo tempo-
re possent, & artibus incautos; diversosque (sic enim gra-
di persuaserat) intercipere; sed Henricus tutior arma inter
Turcica

*Henrici ad Sacrum bellum profectio.*

Turcica,quam in aula perfidi Imperatoris, cujus astum serò
agnouit,post ancipitem fortunam delatus Antiochiam, se adjunxit Raymundo Tolosano, qui inter primos sacro bello se
*Henrici gesta in Syria, & reditus in Lusitaniam.*
auctoraverat. Militari vtriusque, & aliquorum Ducum peritiâ expugnata est Antaradus maritima civitas; quâ Tolosano
in ditionē adscriptâ, quippe qui eo bello omnes suæ fortitudinis miraculo stupefecit,Henricus ad piè deosculanda Christi
vestigia, in Palæstinam progressus, tantâ animi constantiâ
Barbaros lacessivit, quanto fidei ardore Lusitaniâ excesserat;
quam tandem repetere statuit,non ut segnè otium sibi pararet,
sed ut veluti redintegratis nauigatione viribus, Mauros funditus exterminaret. Acceptas iniurias capaci pectore excoquens,
ex itinere Byzantinum Imperatorem iterum convenit, à quo
plures Divorum reliquias accepit,in ijs summi pretii brachiū
S. Lucæ,quod non minore religione in hujus expeditionis
testem Braccaræ in Sacrario asservatur, quàm aliud ejusdem
Euangelistæ in templo maximo Valentiæ in Hispania Tarraconensi.

*Henrici obitus, & sepultura.*

Henricum septem supra septuaginta annos numerantem, 14
infracta tamen senecta Asturicam Augustam obsidione prementem medijs in conatibus extrema ægritudo occupauit,
anno M.C.XII. Defuncti cadaver quantâ potuit pompâ
Alsphonsus Braccaram extulit in sacellum, in quo ipse sibi
conditoriū paraverat. Ibi jacuit ad annum M.C.XIII. quo
Archipræsul Didacus Sosa ab eo originem trahens maximum
templi sacellum magnificè molitus, Henrici, Therasiæ, & aliquot liberorum ossa ad dextrum altaris cornu nobili Mausolæo collocauit.

*Henrici proles.*

Præter Alphonsum,Henrico peperit Therasia Vrracam, & 15
Therasiam: Illa nuptias contraxit cum Vermoino Paësio de
Trava,Comite Trastamarensi: Hæc cum Ferdinando Mendesio Callæciæ dynasta. Ex stupro genuit Petrum Alphonsi,
qui fratri Alphonso in rebus dubijs strenuè affuit, ut in expugnatione Sealabitana Idem manu validus,Galliam,in qua diu
militavit,sui nominis celebritate implevit;ubi Divo Bernardo
Clare:

Clare-vallensi assuetus, fratri Alphonso impulsor fuit, ut Alcobaciam, opulentum cænobium sub illius auspicijs exigeret; in quod se postea recipiens, nulla vi adigi potuit, ut sacris initiaretur; sed humili cultu vitam transigens, in præcipuo templi sacello conquiescit.

16 Procero corpore, augusta facie, læto, vegetoque adspectu, *Statura, & lineamēta.*
flavo, crispantique capillo, & glaucis oculis fuit Henricus; tot animi & corporis ornamentis condecoratus, ut ubicumque natus esset, fortunam suo arbitrio fingere potuisset. Mauros *Lusitaniæ fines sub Henrico.* continenti bello, septemdecim prælijs infregit. Lusitania, quam tunc domitam filio moriens reliquit, versus Austrum Mondâ fluvio terminata, Maurorum armis perstrepebat. Ad Eurum pacatior, Beiram & Transmontanam regionem complectebatur; ad Aquilonem, Interamnēsem tractum, ita dictū, quòd Durio ac Minio fluvijs contineatur; inde Loberiæ Castrum attingens, juxtà Pontem veterem in Callæcia, ad Astures porrigebatur, vectigalesque censebat Mauritanos Colliponis, & Nouarum Turrium præfectos, quos post parentis obitum deficientes Alphonsus non citra puluerem profligavit.

## FIDES AD HENRICVM COMITEM
### Lusitani Imperij fundatorem.

*HVC ades, ô Henrice ingens: hîc Regna parantur*
*Apta tibi: natis hîc nova Regna tuis.*
*Te Tagus invitat fulvo pulcherrimus auro,*
*Et qui stellato vertice Monda fluit.*
*En tibi Regales Minius de flore coronas*
*Intexit: natis debita serta tuis.*
*Durius Hesperidum fluvius regnator aquarum,*
*Cornibus auratis in sua Regna vocat.*
*Terra aperit venas argenti dives & auri,*
*Oceanus liquidas pandit in alta vias.*
*Te Pomona vocat, te Flora, insignis olivâ*
*Te Pallas, Bacchus nectare, messe Ceres.*
*Cornipedes tibi dantur equi, quos lenibus auris*
*Parturiunt gravida, quà nitet unda Tagi.*

*Huc ades, ut bona sint, quot habet bona Lysia, Princeps,*
*Et mala conspectu sint bona summa tuo.*

## Respondet Henricus.

*Degeneres animi damnosa per otia languent,*
*Et de desidia crimina fœda trahunt.*
*Carolus augusto cujus de sanguine nascor.*
*Quæ non Europa grandia regna videt?*
*Geryonas savos, monstrosa cadavera, Mundo*
*Funere tergemino conspicienda dedit.*
*Non magis armatæ flammâ stridente procellæ*
*Stravissent Maurum, quàm ruit ille manu:*
*Imperijs Roma imposuit sacra jura; triumphat*
*Latius Imperijs imperiosa fides.*
*Æmulus Herois, cujus de sanguine credor*
*Natus ego, patriæ tecta relinquo meæ.*
*Nec verò imperijs, regnique cupidine tangor;*
*Sed sacra me tantùm ducit in arma fides.*
*Illi ego, vel Mauris reddam sua regna, fugatis,*
*Aut etiam opposito corpore murus ero.*
*Vtraque conditio decus immortale parabit,*
*Quâ victor, pulchrâ quâ nece victus ero.*

## De Expeditione Hierosolymitanæ.

*Europa in media duro in certamine Maurum*
*Sæpius expugnans tinxerat arva nece.*
*Pergama fulmine o subverterat ardua ferro:*
*Diruerat multâ regia tecta face.*
*Imperio Reges spoliârat, civibus urbes;*
*Vix tot funeribus mors erat una satis:*
*Debellare Asiam rapit impetus igneus; Oras*
*Ille Palæstinas milite cinctus adit.*
*Bellum invadentem tremefacto pectore Mavors*
*Horruit, & trepido sic ait ille sono.*
*Huc Lusi de gente venit fortissimus Heros;*
*Haud alio, credo, est vis ea nata solo.*
*Perfida terribili qui subruit agmina ferro,*
*Querceta ut fulmen diruere alta solet.*
*Brachia si mecum, si dextram & pectora mutet,*
*Qui Mars unus eram, Mars geminatus ero.*

Mori-

## Moriturus ad Natum.

*Imperium fide proferre potentibus armis*
*Gloria Principibus maxima: summus honor.*
*Ipse ego dum vixi, dum rexit spiritus artus:*
*Fulmineo texi Marte, opibusque meis.*
*Emorior, noster pugnando Vicarius esto;*
*Agmina terribili perfida perde manu.*
*Nate fidem donis, fidoque tuebere ferro,*
*Prima sit hæc studij cura, laborque tui.*
*Illi divitias, ipsumque impende cruorem;*
*Sic fecere atavi gentis origo tuæ.*
*Addat ad antiquos, quòd regna recentia fines,*
*Et ferro & meritis debeat illa tuis.*
*Accrescunt, crescente fide, super æthera palmæ;*
*Incrementa fides quæ capit, æthra capit.*

## Tumulus Henrici.

*Ne super hunc tumulum teneros superaddite flores;*
*Parcite vernantes spargere veris opes.*
*Sit rosa sanguineos procul hinc imitata rubores,*
*Liliaque intactas vincere jussa nives.*
*Non Arabum gratos sitiens bibat urna liquores;*
*Durior hîc umbra est condita; blanda fugit.*
*Henrici Herois tumulum tegat areus umbo,*
*Enses fulminei, Pelias hasta, Chalybs.*
*Addite loricas tumulo, cristasque comantes,*
*Argolicos clypeos, spicula, signa, tubas.*
*Pro lachrymis rores marmor regale cruores;*
*Ossibus his dulcis nectaris instar erunt.*
*Nam propè de tumulo pugnis exercita pugnas,*
*Et bella, & Martem Principis ossa fremunt.*





ALFONSVS PORTVGALLIAE REX I.
VIXIT ANN. XCI. OBIIT ANNO MCLXXXV.

# ALPHONSVS I.
## LVSITANIAE REX I.

### ANACEPHALÆOSIS II.

1 AM nobili ab stirpe, Comite Henrico proles æquè generosa Alphonsus Rex nascitur Araducæ, mense Iulio, anni millesimi nonagesimi quarti. Prima ab infantia non vulgaria Dei ac Deiparæ in se beneficia expertus; optimo præsagio, fore, ut tota ejus posteritas Divino, ac Virgineo honori in totum orbem propagando militaret. Nam cùm infans oblæsis cruribus, fœdeque distortis in lucem prodiret, ita, ut de ejus vita, aut certè de ejus ad res bellicas, virtute actum ab omnibus putaretur: ejus pædagogus Egas Monisius, in antiqua Lusitania primariæ vir nobilitatis, strenuitatis, ac pietatis, tam multis suppliciis cumulavit ædem Magnæ Matris ad *Carquere*, ut appellant (fortè non sine ipsius Numine Deiparæ ad has supplicationes impulsus) ut tandem exoraret, & alumno suo sanitatem, Regnoque universo lætitiam singularem assequeretur. *Alphonsi ortus, & infantia.*

2 Ad annum circiter duodecimum sub pædagogia Monisij altoris sui nō vulgariter profecit. Hinc ad arma stimulante ingenio, militarem artem excoluit, nemini secundus; ne dicam, facile primus. Sed cùm decedente Henrico Comite, varijs hinc inde bellis, & cum Mauris, & cum Legionensibus, adolescens filius ageretur, fuit, qui putaret, unius animum Principis imparem fore tam multis bellorum molibus sustinendis. Vnde haustâ fiduciâ Comiti Trastamarensi ad ducendam Therasiā Reginam Alphonsi Mātrē, eoque nomine ipsum Alphonsum bello lacessendum. Sed adfuit in tempore Alphonsus manu impiger, & quamvis primo congressu ad Araducam parum feliciter dimicavit; tamē Monisio in præsidiū succedēte, instau- *Adolescens militiam aggreditur.*

ravit pugnam,& hostem profligavit; victo, & vincto Comite, qui, ut ferunt, pactus cum Alphonso, suam ei sororem Vrracā uxorem collocavit. Quamvis aliter alij evolvant hujus historiæ ambages: cujus telæ certo filo texēdæ, aut retexēdæ munus penes Historicos reponatur.

*Castellanus à Lusitano superatus.*

3 Gloriosas Rex Alphonsus sub nascentis Regni exordia victorias reportavit. Qualis illa de Castellæ Rege patruele suo ad Arcobrigam, quod oppidum appellant patrio vocabulo, *Arcos de Val de Vez*, ubi cepit & Reginam Castellani Regis conjugem, & totū florem nobilitatis, inter quos septē comites: Rege ipso nō semel exhaustis viribus sauciato. Cujus duces sępius profligavit. Obsidioni, quâ ad Araducam ab ipso Castellæ Rege premebatur, nūquam cessit. Vbi Monisius, bellum, ut exstingueret, aut sopiret, sui Regis nomine planè inscij, cum hoste pactus est: sed cùm Alphonsus pactionem, cui nunquam annuerat, irritam haberet: Monisius ut fidem solveret, quam vita habebat cariorem, Toletum profectus, se, suamque conjugem, ac liberos Regi dedidit, lugubri omnes habitu indutos; non ut mortem, sed ut fraudis suspicionem deprecarentur; parati omnes vel proprio eam sanguine expiare. Et quamvis Regem Castellæ non parum initio offenderit rescissum fœdus, tamen tanta fide à Monisio resarcitum, maximè postea delinivit; imo ad beneficia Monisio conferenda, quæ tantum facinus requirebat, excitavit.

*Ege Monisij fides.*

*Pax Augustæ capta, Conimbrica propugnata.*

4 Albucaranum Pacis Augustæ, sive *Badajolij* Regem superavit Alphonsus, commisso prælio ad Trancosum, patrocinā-te suis ad Deum precibus fratre Alberto, qui præerat Monasterio Divi Ioannis Taroquensi, strenuè sustinuit, ac repulit obsidionem, quâ Rex Eujunius anno millesimo centesimo decimoseptimo Conimbricam oppressit, & non paucioribus copijs, quàm trecentis hominum millibus diu oppugnavit; donec oppidanorum animos majores, quàm vires admiratus, & fame, ac peste, quæ toto exercitu grassabantur, perculsus, spe abjecta rei bene gerendæ, urbem obsidione liberavit, magnâ suorum

ſuorum clade,& ſui ignominiâ, nec minori Alphonſi gloriâ, qui ſub id temporis annum vigeſimum tertium agebat,minorem tam claris facinoribus ætatem.Colliponem quæ & *Leiria* dicitur,cepit ab hoſtibus,& amiſſam aliquando poſteà recepit. Turres novas, pluraque alia oppida ſuæ ditioni adjecit. Cæterùm anno centeſimo trigeſimo nono ſuprà milleſimum cum ſelecta militum manu in Tranſtaganam excurrit, agros incendit, pagos ſubegit, ferro ac face omnia vaſtavit.

5 Quæ omnia,cum Rex Iſmarus certis nuntijs comperiſſet, quidquid ubique hominum erat, Mahometano nomine interpoſito adjuravit,ut quàm primùm ad peſtem è ſuis terris propulſandam convolarent. Iuſſum,ac factum. Ecce tibi è Provincijs cis, & trans mare poſitis,tanta Maurorum nubes cogitur, ut indubitatæ fides fuerit, ſingulis Chriſtianis centenos Mauros congreſſuros. Tantum Maurorum exercitum ducebant quatuor Reges, excepto Iſmaro, qui his copijs ſtipatus,Alphonſum in agro Orichienſi ad prælium requiſivit, ſacro Divi Iacobi pervigilio, anni centeſimi trigeſimi noni ſupra milleſimum.Collocatæ utrinque acies; Mauritana viſu horribilis præ multitudine militum, quibus agros occupabat; Luſitana ad millenos tantum equites, & pedites decies millenos contracta,magnâ in Deum fiducia,cujus cauſam agebat, implebatur. Sub noctem hujus diei Alphonſum adijt è proximo ſacello Eremita, ſpectatæ vir probitatis, qui præſago ſpiritu bene ſperare jubens, prædixit in craſtinam lucem victoriam de Iſmaro reportandam, præmonuitque, ut cælo primum albeſcente, cùm ad unius pulſum cymbali excitetur, de tentorio exiret, quidquid cælum in theatrum daret, ſpectaturus. Alphonſus Deo ritè gratulatus,antelucano cymbali ſonitu, ut præmonitus fuerat,excitus,foras è tentorio erumpit. Ecce tibi ô prodigium! adſpicit è cælo Chriſtum optimum maximum eâ ſpecie, quâ olim fuerat in crucem actus, qui eum benevolè

*Iſmarus & quatuor alij Reges Luſitaniam invadunt.*

*Alphonſo Chriſtus apparens Luſitana ſtemmata oſtendit.*

affatus,

affatus, ac ſingulari muneré proſequutus, ſcuto quinis vulneribus interpuncto, quale poſteà Luſitaniæ reges in regium ſtemma cooptârunt, monuit ut deinceps Regis titulo, ita petentibus, ac bene faventibus civibus, uteretur. Hinc illam pietatem ac religionem, quâ ſacroſanctam Chriſti Domini Crucem ſemper coluerat, deinceps non mediocriter auxit; in cujus honorem, tâtique beneficij perpetuam recordationem, dicitur auguſtiſsimum illud Sanctæ Crucis cænobium Conimbricæ erexiſſe, & locupletaſſe.

*Orichienſi victoria perta Alphonſus Rex cōſalutatur.*

Hoc cæleſti ſpectaculo bene animatus Alphonſus, ſuos mi- 6
lites ſacris myſteriis ritè expiandos, obarmandoſque curavit, quibus ipſe præluxit primus omnium ſacrâ exomologeſi perfunctus, & Euchariſtico cōvivio refectus. Igitur compoſito agmine prælium aggreditur, auguſtiori præditus animo, quàm humano, quippe quem à Deo hauſerat, cuius partes tuebatur. Pugna à prima luce uſque ad meridianam nunquam intermiſſa, ſtetit cælo maximè æſtuante: Donec favente Numine victi hoſtes, & multò plures quàm numerari poſſent, interfecti. Haud dubium, quin hæc Victoria omnibus quarumcumque gentium celebratiſsimis comparanda, & nulli ſecunda videatur. Victor Alphonſus, exactis tribus in acie diebus, Conimbricam repetijt, fauſtis ſuorum acclamationibus inauguratus Rex, & ampliſsimis tam multorum hoſtium ſpolijs locupletatus, geſtiente urbe, & pari victoriæ gaudio triumphante.

*Scalabis expugnatur*

Hinc, cùm jam annus centeſimus quadrageſimus ſeptimus 7
ſupra milleſimum ageretur, Scalabim ex hoſtibus cepit, magnum precum præſidium afferente Divo Bernardo; qui ſub id temporis totam Galliam vitâ ac doctrinâ illuſtrabat; cujus famam exemplis ac miraculis inclytam acceperat Rex Alphonſus à Domino Petro fratre ſuo, recens è Gallia huc appulſo. Quare cùm Scalabim oppugnaturus ſtructo milite incederet, votum Deo nūcupauit, ſe, ſi Bernardi precibus adjutus, oppidum caperet, totum terrarum tractum, qui à Collipone in mare porrigitur, ad cęnobium ejus ordinis extruēdum, libentiſsimè

tissimè dedicaturum, ut posteà voti reus dedicavit. Nam partâ victoriâ Nonis Maij, quæ sacrum Divi Michaëlis diem antecedunt, quinto ab egressu è Conimbrica die sine ulla suorum jactura, & cum ingenti hostium strage, augustissimum illud cœnobium Alcobaciæ regiâ planè munificentiâ exstruxit, adjecto agro, quem spoponderat, multis pagis, atque oppidis frequenti.

8 Sed, quia unius decus victoriæ ad plures alias auspicandas ducem pariter, ac militem accendit; Rex Alphonsus maturandum ratus, militem collegit, ut quidquid oppidorum inter Scalabim & mare interjaceret, præsertimque Olysiponem occuparet. Orsus igitur à vicinoribus, ut sibi sensim præsidia acquireret, hostibus intercluderet, arces Mafrensem & Cintrensem in lunæ promontorio sitam expugnavit. Ex hac, quæ longè lateque prospectus habet in mare, incidit oculis in classem centenis quinquagenis navigijs conflatam, & ipsum, in quo erat, promontorium adnavigantem; præmissis exploratoribus accepit, classem esse ex Germaniæ, Galliæ, Angliæ, ac Flandriæ populis collectam; in qua multi erant proceres & summates sub uno Principe Guilielmo *Delonga Espada*; omnes uno studio incitati, ut Deo militarent, & in ejus obsequium Mauros ultra mare insequerentur: quò facilibus auspicijs ferebantur. Alphōsus optimam capiendæ urbis opportunitatem nactus, eam & Deo gratulatus est, & Guilielmo indicavit, esse in proximo, quod in longinquum requirebant; Mauros Christiano nomini infensiores nullos esse, quàm quos Olysipo nutriebat; in hos irruerent, si pro Deo militabant.

*Aliæ arces Mauris capiuntur.*

9 Tandem consilijs ultrò citroque habitis, decretum, ut urbs quàm primùm terrâ marique obsidione cingeretur. Acta res est. Totos quinque menses duravit obsidio, magnis utrimque incursibus, impressionibus, stratagematis, & alternantis aleæ successibus memoranda: ut in re tam difficili de tantis ducibus ac militibus, alijs pro tuenda vita, alijs pro adipiscenda gloria præliantibus dubitare fas non est. Quamvis earum rerum certiorem notitiam nobis annorum injuria abstulerit, nec scri-

*Alphonsus auxilio Ducum Borealium Olysiponem capit*

ptorũ diligẽtiâ reſarciverit, vitióne dicã illius aureæ Luſitaniæ, an ſtudio pronioris facere ſcribenda quã ſcribere legenda? Denique cùm annus illius Chiliados centeſimus quadrageſimus ſeptimus ageretur, decimo tertio Kalendas Novembris, is erat ſextus hebdomadæ dies, Criſpino, & Criſpiniano ſacer, ultima fit in urbem impreſsio, & irruptio, patefactâ eâ portâ, quam vocant *D'Alfama*, quæ ad Luſitanos ſpectabat. Sed oppidanis in extremam aleam convolantibus, & ſpem ex deſperatione nutrientibus, recrudeſcebat prælium. Numerum occiſorum noſtrates Hiſtorici tacuerunt, ſed nonnulli externorum ad ducenta millia numerârunt, propter vim præſidiariorum militũ, qui ſubindè aderant, & integri, ac recentes, feſsis ac languentibus Mauris ſuccedebant. Sub ipſum obſidionis tempus impiger advolavit Alphonſus, ut auerteret ingens Maurorũ agmen obſeſsis præſidium affuturum, niſi prope Scalabim in tempore everteretur. In cujus memoriam ſtragis tunc ſacellum Magnæ Matris, nunc Virginum cænobium ſub primo DiviFranciſci inſtituto excalceatis pedibus militantium ædificatum.

*Henrici cujuſdam Germani Sanctitas, & miracula.*

Inter accolas, qui expugnandæ urbi interfuerunt, fuit Hen- 10
ricus natione Germanus, patria Hiponenſis propè coloniam, morum probitate ſpectabilis; Is in expugnatione occiſus, & in templo Divi Vincentij ſepultus (erat tunc is locus commune Luſitanorum in prælio cadentium ſepulchrum) magnis miraculis illuxit, uno de plurimis memorando. Fuerunt in ea externorum hominum claſſe duo à primo ſtatu, loquendi, audiendíque facultate deſtituti, Henrico non ignoti. Vterque ejus ſepulchrum adeuntes, & patrocinium implorantes, quo ſuarum remedium ægritudinum inuenirent, ſenſim obdormiſcunt, cùm ſubitò objicitur Henricus peregrino habitu, & palmari baculo inſignis, in morem eorum, qui Hieroſolymitanam peregrinationem feliciter abſolverant; & paucis alloquutus, in vobis, inquit, martyrũ, qui hac humo tegimur meritis, divinitus indulta ſalus. Nec plura. Hic evanuit, illi ſuis redditi ſenſibus evigilârũt, mirãtibus cæteris, qui experimẽto ipſo didicerunt, mutos, ac ſurdos divinas audire, ac reddere laudes.

Paucis,

11 Paucis post diebus mortuo Henrici famulo, ex plagis, quas in prælio acceperat, & sepulto in eodem Divi Vincentij templo, procul ab Henrici sepulchro: ecce tibi sub noctem Henricus in somnis visitur homini longævo illius sacræ ædis curatori: paucisque affatus, Evigila, inquit, ac meum famulum è suo tumulo erue, & conde meo; ut qui mihi vivus ac mortuus adhæsit, adhæreat & sepultus. Senex parendi negligens iterum admonetur, ac tertiò, sed iam duriùs, ac minaciùs; nisi jussa exequatur. Quare territus expergiscitur, & imperium maturat magno cum labore: suo functus munere somnos repetit, & matutinus evigilat, virium tam integer, quàm si nihil laborasset. *Aliud Henrici miraculum.*

12 Sed cùm Deus clarioribus adhuc argumentis hujus sanctitatem equitis manifestare vellet; ad caput sepulchri, in quo situs erat, visa est palma, illis non absimilis, quas ex Hierosolymitana peregrinatione referre solent peregrini: quæ germinare primùm cœpit, & frondere; ac tandem ad justam altitudinem perducta, ægris omnibus salutaris evasit. Nam sive carptum ex ea surculum è collo appenderent, siue reliquum ex ea cinerem poculo haurirent, quocumque morbi genere laborarent, sanabantur: donec usque ad ultimas fibras, ac radiculas in ægrotantium medicinam jugiter ex ea legētium exstirpata est. His miraculis Alphonsus singulariter animatus erga illos Martyres (sic enim appellabant) qui eo prelij occubuerant, & eo loci dormiebant, quoties aliquâ valetudine tentabatur, illuc oraturus convolabat, nec longa mora convalebat. *Salutaris palma in Henrici tumulo nata.*

13. Cepit deinde ex hostibus Alphonsus Turres Veteres, Obidos, Ierabricam, quam *Alemquer* vocant, & reliqua oppida Cistagana. Anno verò sexagesimo secundo supra millesimum, cum sacer Divi Andreæ illuxit dies Trans Tagum Iuliā Pacē duce Ferdinando Gonçalo expugnavit. Quarto pòst anno, cū jam illius sæculi sexagesimus sextus intercurreret, capta Ebora, equite in primis nobili, ac strenuo, cui nomen Giraldo sine pavore, urbis ingressum moliente: Paulò post ipso Rege Alphonso auspice capti Serpenses, Maurenses, & Alcochenses, *Cis, & ultra Tagum multa oppida Mauris eripiuntur.*

 nunc

nunc in Lusitaniæ, & Castellæ confinio siti: Erepta quoque Mauris armorum vi Salacia, Heluii, Coruche, ubi Rex dirutam arcem resarcivit; Sed anno ejusdem sæculi sexagesimo quinto, cùm Rex jam ageret septuagesimum secundum, arcem Cisimbram victor invasit, & imposito præsidio communivit. Cogitavit de Palmellensi arce occupanda, quam natura loci situ reddiderat pæne inexpugnabilem. Quare cum sexagenis equitibus bello impigris, paucisque sagittarijs illuc advolat, circumspecturus propugnaculum, & quà in illud pateret aditus, exploraturus. Quod cùm ageret, repentinus adest Rex Pacis Augustæ cum comitatu equestri ad quatuor millia, pedestri ad sexaginta: qui omnes magnis itineribus, & agminibus parùm compositis, ut Cisimbricæ arci præsidio forent, festinabant. Alphonsus ubi se Maurus dedit obvium, irruit tã strenuè, ut primo incursu plures occubuerint, cæteri terga verterint, inopinatâ vi exterriti, & Alphonsi nomine tunc omnibus terribili perculsi; & plures Lusitanos, quã re ipsâ adessent, suspicati, metu semper, ut solet, majora veris pericula fingente: & ut errorem ex errore necterent, qui ultimi fugiebant quocumque vertebant oculos, non suos sibi adesse Mauros, sed Lusitanos existimabant: hac eos suspicione præcipites agente, & in ipsum exitium innodante. Alphonsus ponè sequens graviter vellicabat fugientes: plures in mortem egit, in servitutem non pauciores: omnium impedimenta cepit, & amplissima spolia reportavit. Re cognitâ Palmellenses Mauri exanimati, pacem orant, & oppidum pro vita paciscuntur.

*Alphonsi cũ Legionensi Rege dissidium.*

Paucis pòst annis quædam inter duos Reges Alphonsum 14
Lusitaniæ, & Ferdinandum Castellæ, hunc generum, illum socerũ turbellę inciderunt. Quo tẽpore (is erat annus ejus sæculi septuagesimus nonus) cepit Alphonsus Pacem Augustã quod oppidũ, quamvis re ipsâ Maurorũ esset, jure tamen acquisitionis ad Regem Legionensium spectabat, qui suum jus reposcẽs, & ab Alphonso repulsus, magnâ militum vi aggreditur Pacem Augustam, ubi tunc erat Alphonsus. Is promptus accurrit, ut suos cum Legionensibus jam congressos tueretur, sed

cùm

cum urbis limine eques exiret; fortè in ostij pessulum, quod paululum eminebat, tanta cum violentia crus impegit, ut illud inde non modò graviter sauciatum, sed ferè comminutum referret; quin tamen ab incepto desisteret, ut suis auxiliaturus advolaret. Sed cùm equus graviter vulneratus inter sata rueret, & toto corporis pondere in crus læsum incumberet, illud fœdius attrivit, & penitus laceravit. Quare morantem ex vulnere Alphonsum cœpit Rex Ferdinandus, belli jure hostis, affinitate gener, charitate, & benevolentiâ erga victum Regem planè filius. Initæ statim pactiones; ut Rex Lusitaniæ remitteret Legionensi Regi partem Gallecie, Minio, & Castello, quod vocant *de Lobeira*, interjectam. Additum ut cùm primùm Alphonsus sanitati restitutus equo uteretur; Ferdinandi vocatui promptus accurreret, debitam victori Regi obedientiam delaturus. Sic è custodia dimissus Alphonsus, in Lusitaniam redijt: ubi è vulnere convalescens, nunquam ampliùs adduci potuit, vt equum conscenderet, ne pacti reus, obnoxij Regis imperio subderetur; sed deinceps quamdiu vixit, curru ferebatur.

*Pactiones inter utrumque Regem.*

15 Anno illius Chiliados centesimo octogesimo primo, cùm Alphonsus octogesimum sextum ageret: Albojachius Hispalensis Rex ex Alphonsi infortunio optimam rei bene gerendæ occasionem arbitratus collecto ex tota provincia Bætica exercitu, Scalabim invasit. Quod cùm rescisset Ferdinandus Rex, quamvis adhuc subacerbo animo esset in Alphonsum; tamen publicæ utilitatis studio incensus, & strictę affinitatis officio inductus, armato milite in præsidium accurrit: sed currenti Regi cæleste auxilium prævolavit. Nam Alphonsus eâ nocte, quæ prælium antecessit, precibus transactâ, & tutelari Angelo, Archangel[illegible]que Michaële in patrocinium enixè implorato, bonam in spem erectus composito agmine processit in certamen suo invectus curru. Ex quò tam feliciter dimicavit, ut cæsis pluribus, non paucioribus occisis, cæteris omnibus fusis fugatisque, amplissima de omnibus spolia reportaret. Ferunt, in ipso præliandi ardore, visum fuisse circa

*Rex Hispalensis ab Alphonso funditur.*

*Angelorum auxilium Alphonso adest.*

 Regem



Regem Brachium alatum, quod Regem in quamcumque partem se committeret, sequeretur; tantamque in hostibus ederet stragem, ut facile esset colligere, illam vim fuisse humanâ augustiorem. In cujus cœlestis prodigij recordationem auspicatus fuit Rex illum ordinem equestris militiæ, Abala nuncupatum, cujus insigne est Ala purpurea in orbem aureum inclusa. Rex Ferdinandus cum non procul abesset à Castris, certior de Maurorum strage, misit, qui socero suo Alphonso de parta victoria gratularetur, diceretque, se quoque in auxilium venisse; sed quia sua opera necessaria iam non esset, in patriam redire. Pares gratiæ ab Alphonso genero referuntur.

*Alphonsus regni molē in Sancium exonerat.*

Hæc, cùm ita essent, vidit Alphonsus quâ ætate, quâ indole, 16 quibus optimæ naturæ dotibus filius Sancius efflorescerct; & in quantam gloriam optimis patriæ, & avitæ fortitudinis exēplis animaretur. Quare in Regni Principem, & hæredem inaugurandum curavit, & cum magna militum vi in Transtaganā regionem transmisit, Mauros ex Bætica provincia exacturus. Quam ille rem felicissimè confecit. Nam anno centesimo octogesimo tertio supra millesimum, eò peruenit, ut ipsius

*Sancius Hispalis muros quatit.*

Muros Hispalis quateret. Cùm enim Mauros aperto Marte funderet, & Regio vexillo spoliaret, tandem ad urbis muros coëgit fugientes, tam multis in fuga interemptis, ut Bætis non aquas agere, sed sanguinem videretur. Sancius fusis hostibus, se in locum, ubi illi castra fixerant, recepit: ex quo magnas prędas auri, argenti, equorum, & plurimæ id genus supellectilis corrasit. Sed cùm sub id temporis comperisset, Pacem Iuliam ab hostibus circumdatam, promptus accurrit tanto successu, ut non solùm urbem obsidione solveret, sed etiam hostilem exercitum profligaret, duobus ejus Principibus Alboazile, & Halicanze interfectis, plurimis in servitutem missis, amplissimis spolijs relatis.

*Miramolinus & multi alij Reges ab Alphonso, & Sancio caduntur.*

Cùm jam Rex Alphonsus nimio senio confectus esset, ut- 17 potè annum nonagesimum ingressus; ecce tibi Miramolinus Marrochiensis Abenzacobus cum alijs Regibus socijs, qui omnes terni deni numerabantur, exercitu è regionibus citra, & ultra

ultra mare positis collecto, quo majorem antiquissima hominum memoria etiam à primis sæculis repetita nullum vidit, Lusitaniam invadit, & Principem Sancium Scalabi commorantem obsidione premit: cui ille quinque dies strenuè reluctatus, nullis potuit, aut machinis, aut incursibus, quamvis dies, noctesque continuò ingeminarentur, expugnari. Quod cùm resciret Alphonsus, quantum potuit, militem raptim coëgit, & Sancio festinus adfuit in auxilium. Quare uterque simul in hostem irruunt tanto impetu; ut majorem nobilium partem interfecerint, nõnullos è fœderatis Regibus occiderint: ipsum Miramolinum tam graviter vulnerârint, ut paucis pòst diebus è vivis tolleretur. Hoc fuit Alphonsi Regis extremum facinus: ubi non minus virtutis specimen senex edidit, quam ediderat adolescens.

18 Adhuc tamen ulterius suorum operâ ducum gloriosas de hostibus victorias reportavit. Qualis illa fuit quam Fuazius Ropinus consequutus est de Rege Gami, qui simul cum fratre, ac numeroso exercitu, interea dum Sancius in regionem Transtaganam excurrebat, ipse Cistaganam vellicabat. Quare oppidum non procul à Tago, *Portum De Mos* appellant, unde paulò ante exierat Ropinus auxilium quæsiturus, dura impressione invasit, sed cùm pari oppidanorum vi repelleretur, nox diremit prælantes, hinc obsessos, illinc obsidentes, quos bello fatigatos, & de quolibet infortunio securos, cùm arctior, quàm solebat, sopor oppressisset, adfuit in tempore Ropinus cum præsidio, & antelucanus aggreditur incautos. Et quò angustioribus locis Mauri claudebantur, hinc fluvio, illinc castello intersepti, eò facilius à Ropino præcipites in exitium agebantur. Partâ demum victoriâ Ropinus, Regem Gami, & ejus fratrem, aliosque quinquaginta de primaria nobilitate viros bello captos, muneris loco Regi offert; qui munus, & humaniter excepit, & liberaliter rependit. Idem Fuazius Ropinus novem Maurorum triremes, quæ maritimam oram infestabant, ad Barbaricum promontorium navali prælio aggressus, feliciter pugnavit, cæsis Mauris, & captis triremibus; quæ

*A Fuazio Ropino Rex Gami cum fratre captus.*

*Prima navalis Lusitanorum victoria.*

quæ fuit prima victoria navalis, quam Lusitani reportârunt.

*Gonçali Mendij à Maja vires, & acta.*

19 Floruit sub id temporis Gonçalus Mendius à Maja, quem vulgò appellabant patrio, & Lusitano vocabulo *Lidador*, & quem sibi Egas Monisius generum adsciverat. Is fuit adeò virtute clarus, ut cùm strenuissimis quibusque, qui toto orbe floruerunt, comparandus videatur; viribus sic excelluit, ut quamlibet munitissimam armaturam aut ictu rumperet, aut certè ita funderet, & molliret, ut introrsum ageret, & in corpus gestantis conderet: atque utrovis modo eum, qui armatus concurrebat, graviter sauciaret. Quas vires ad nonagesimũ quintum ætatis annum, quo vitam extraxit, conservavit. Eadem dexteritate senex, quâ juvenis, prœliatus. Sed cùm à Rege Alphonso præficeretur belli dux, ijs locis, quæ Mauris sunt è regione; & quæ primos eorum impetus excipiunt, ac refundunt; clarissimas victorias reportavit: uno aliquando die, duplici è certamine triumphator.

*Moleimarus & Rex Tingitanus à Mendio victi.*

20 Semel quidem congressus cum Moleimaro, strenuo duce, eo successu, ut cùm intentis uterque hastis in se invicem incurrerent, uterque ictus impatiens, & retrorsum actus, ac lethaliter sauciatus ad terram affligeretur; Mauris tamen omnibus, aut in necem, aut in fugam, aut in servitutem datis. Iterùm, cùm se ex hoc prælio victor reciperet, incidit in regem Tingitanum Aliboacemum, mille equitum globo stipatum, & certus præliandi suos monet, ut se in pugna cadente (neque enim longiorem vitam sperare finebant lethalia vulnera, quæ gestabat, & quæ multo sanguine defluebant) suus gener Egas à Sosa dux belli admitteretur. Sic Mauros firmiori animo, quàm valetudine adorsus, in primo statim congressu cecidit, toto cruore exhaustus: sed milites prout eum quisque nobilitate propior attingebat, ex ducis interitu acriores effecti, ne illius cruorem in ultum abire paterentur, majora, quàm dici potest, facinora ediderunt; & unius mortem ducis omnium strage hostium compensârunt: cadaveri autem tanti viri majoribus confosso plagis, quàm humana vis ferendo esset solemni ritu ab omnibus paren-

parentatum. Huic non absimiles duces, dubium non est, illâ tempestate plurimos floruisse; quorum nobis memoriam temporum invidia, & scriptorum penuria abstulerunt.

21 Et quidem, cùm Alphonsus rebus bellicis tam diligenter incũberet: tamẽ pijs ac religiosis nihilo segnior vacabat: quidquid enim temporis à bellorum tumultibus reliquũ habebat, totum id in monasterijs templisque ædificandis collocabat. quorum numerus ad centum quinquaginta fertur pervenisse. In quibus recensetur augustissimũ illud cœnobium Conimbricense à Sancta Cruce nuncupatum; quod tam amplis censibus locupletavit, ut ex ijs posteà Conimbricensis Academia, nulli ex ijs, quæ in Hispania sunt, opibus secũda, dotaretur. Par Alcobaciæ monasterium exstruxit; cui tantas contulit opes, quantas, ut suprà diximus, spoponderat, cũ Scalabim expugnaturus accessit, si voti compos evasisset. In quo ferunt tã multos monachos vixisse, ut nullo, neque diurno, neque nocturno tẽpore à Canonicis precibus recitandis otium daretur, alijs atque alijs sibi invicem in orbem succedentibus. Monasterium quoque Sancti Vincentij Olysipone, pluraque alia, & à primis fundamentis erexit, & amplis facultatibus cumulavit.

*Ad centum & quinquaginta tẽpla, & cænobia, ab Alphonso erecta.*

22 Anno ætatis quinquagesimo secundo, Regni initi septimo, salutis humanæ, centesimo quadragesimo sexto, supra millesimum, uxorem duxit Mapheldam filiã Amadæi Comitis, & ejus conjugis Madamæ Guigonis. Ex hac succepit plures filios; primũ omnium Henricum; sed teneris annis sublatum; Sancium qui patri in Regnum succesit, Reginam Vrracam, quæ Ferdinando Legionensi Regi nupsit, quorum postea conjugium, Pontifice minimè dispensante, diremptum est. Therasiam, Philippo. 1. Flandriæ comiti nuptam, quam Flandriæ scriptores Mathildem vocant. Præterea filium nothum Alphonsum, Rhodiensis militiæ magistrum, excelso virum animo, & arduis rebus agitandis promptum, qui certis de causis se à Magistratu abdicavit; & in Lusitaniam restitutus, obijt anno millesimo ducentesimo septimo, in templo Divi Ioannis Scalabi sepultus. Quem aliqui Petrum Alphonsi, sed immeritò

*Alphonsi uxor, & liberi.*

 appel-

appellant. Habuit tandem & notham filiam nomine Therasiã Alphonsi, quæ Sancio Monio, avo comitis Mendi, cognomine *Sousam*, in matrimonium data est.

*Alphonsi corporatura, & animi dotes.* Fuit Alphonsus eleganti forma vir: qui totius oris gravitate militarem severitatem præferebat, capillo flavo, & promisso: labris turgidis, ac rotundis; vultu, naribusque oblongis: prægrandibus oculis, & flavis; à fronte in senio recaluus; Nihilque in eo visebatur, quod non majestatem, & celsitatem animi spiraret. Ob eximias virtutes, liberalitatem, æquitatem, pluresque id genus, quibus eminebat, amori erat civibus, terrori hostibus. Fidens animi in rebus arduis; & tanquam alter Scipio, quidquid animo decreverat, factum putabat, ut sæpè rerum exitus probavit. Animi & corporis viribus cum optimis quibusque ducibus comparandus. Gladio tam feliciter utebatur, ut quocumque præliando se converteret, obvios quosque longè lateque demeteret. Studia pietatis non minus coluit, quàm armorum. Quare magnis perfunctus honoribus, clarus triumphis, dierum plenus, & cum eximiæ opinione sanctitatis obijt Conimbricæ anno millesimo centesimo octogesimo quinto, cùm ipse annum ageret nonagesimum primum. Elatus ad cœnobium Sanctæ Crucis, & in privato sacello tumulatus: unde postea procurante Rege felicis recordationis Emmanuele, translatus est ad insigne mausolæum, in quo hactenus asservatur: ubi ob eximia visa, oracula, & prodigia, quæ alijs atque alijs temporibus contigerunt, magna sanctitatis opinione celebratur. 23

*Sanctitas, & miracula Alphonsi.* Vnum non omittam præ cæteris memorandum. Nam, cùm aliquando religiosi omnes illius cœnobij cultores matutinis precibus vacarent; ecce tibi medio in odæo visitur Alphonsus, in morem militis armatus, & clarâ voce eos, qui aderant, alloquutus, monet, sub id temporis Septam à nostris captam esse, se cum filio Sancio ex divino nutu illuc advolasse, & Ioanni Regi, ac cæteris Lusitanis id præsidium attulisse, quo urbem facilè expugnarent. Quibus dictis majorem ante aram profundè se inclinat; mox ad latus Euangelij 24

redens

recedens, subito ex oculis evanescit; cunctis, qui aderant, stupentibus; & posteà temporum rationes supputantibus, facta dictis conformia deprehenduntur. Erat in eodem cœnobio tunica quædam linea, qua Rex, abjecto prius gladio, indutus, se in Canonicorum societatem, divinis officijs affuturus, ingerebat. Hanc quisquis æger attingeret, sanabatur. Tandem ad Alphonsi, tanquam ad sanctissimi hominis sepulchrum ingens concursus fieri solebat, illis fortè miraculis excitus, quæ ibi patrari dicebantur; & quæ à curiosis rerum observatoribus notata, facilè movere possent Lusitaniæ Reges, ut cum summo Pontifice agerent de Alphonso Rege in Divorum ordinem referendo.

# AD ALPHONSVM HENRICIVM PRIMVM LVSITANIAE REGEM.

*EGregio felix nato pater, ille parente:*
*Alter ab alterius nomine nomen habet.*
*Pectore in alterutro pietas viget æmula; factis*
*Grandibus amborum, regnat ovatque Fides.*
*Præterit Heroas genitor virtute superbos;*
*Præterit Heroas moribus iste suis.*
*Imperium profert genitor Mavortius ense;*
*Imperium profert filius ense suum.*
*Proluit ille manus Maurorum sanguine; Natus*
*Sanguineo Mauri proluit imbre manus.*
*It comes ingenti genitori Astræa, comesque*
*It nato, lances cui dat habere suas.*
*Solus habere potes talem natum optime Princeps;*
*Ille potest talem solus habere patrem.*

## In celeberrima Alphonsi facta.

*Quicumque admirans Alphonsi antiqua trophæa,*
*Sparsaque per geminos fortia facta polos:*
*Vis atavo similes, vis fortiter esse nepotes,*
*Accipe quæ forti gesserit ille manu.*
*Vidit in Europam, Libyam transisse, trisulci*
*More per Hesperias fulminis ire plagas.*
*Pectore fulmineo Libycis ruit obvius armis,*
*Magnanimo Libycas pectore fregit opes.*
*Colla manu Regum fractâ cervice recidit,*
*Tergeminas memorant obstupuisse plagas.*
*Sanguine quos tinxit, fecit pinguescere campos:*
*De nece puniceа discolor herba venit.*
*Hinc titulos capit, & spoliis exultat opimis;*
*Nomine campus adhuc parta trophæa refert.*
*Præfuit Imperio, & validus pugnabat in armis;*
*Consilio ductor, robore miles erat.*
*Post bella & palmas discernere, nescio, partes*
*Egerit an melius militis, anne Ducis.*

CHRI-

## CHRISTVS SVA ALPHONSO OFFERT vulnera in insigne Regni Lusitaniæ.

*In Cruce Christus adest, Regique apparet; in hostem*
*Dum tendit, visus taliter ore loqui:*
*Vulnera nostra tibi Rex sint insignia; vici*
*His quondam: Vinces: clara trophæa feres.*
*His duro è ligno mutare coëgimus orbem,*
*Cùm ferrugineos sol niger egit equos;*
*His, duce cum stygio, stygias tremefecimus umbras,*
*Et dedit exuvias Styx tremefacta suas.*
*Imperium mortis fractum est, mors vincta catenis*
*Torua triumphales ducitur ante rotas:*
*Tartara cesserunt, cessit mihi Mundus, & Æther,*
*Visa ubi sunt membris vulnera facta meis.*
*Glorior his signis, teque his insignio, Princeps,*
*Sit tuus æternum, me duce, noster honor.*

### Alphonsus ad Christum.

*Hesperia & Libya coire in fœdera: Mauri*
*Arma ferunt, siccant flumina: nutat humus*
*Tota mihi de te pendet victoria; Gentes*
*Contra tam validas non satis ista manus.*
*Debeo cui multas vitam unam consecro, gratam*
*Plus mihi, multarum quò magis instar erit.*
*Quò magis ante oculos mors obversatur & hæret,*
*Hoc magis horrendos detrahit illa metus.*
*Parco, seu victor, seu victus, & alea Martis;*
*Quò magis incerta est, spes mihi major adest.*
*Vtraque sors titulos feret, aut quia vicimus hostem,*
*Aut neco quod mortem mortuus ipse meam.*

### De victoria Orichiensi.

*Vidit ut undantem vindex Bellona cruorem,*
*Et super Orichium corpora fusa solum.*
*Flumina purpureo transcendere sanguine ripas,*
*Cæsaque Maurorum corpora, cæsa Ducum,*

*Trunca peremptorum squallere cadavera Regum,*
*Signaque per nostras plurima capta manus.*
*Hic jacet Hesperijs, inquit, casa Africa campis,*
*Lysiaque exstinctis cæde parentat avis.*
*Aut cædem hanc tantam gravis hasta peregit Achillis*
*Aut Lacedæmonia dura per arma manus.*
*Fulmina Scipiadum, Marcellorumque lacerti,*
*Coclitis, aut Fabij dirus in arma furor.*
*Nutrijt Heroum quidquid, vel prisca vetustas,*
*Hanc tantam effudit per rubra sola necem;*
*Vel qui solus agit tantum Regumque, Ducumque*
*Cunctorum Heroum viribus instar erat.*

## GRATVLATIO AD OLYSIPONEM liberatam.

*Vrbs tibi, quam fulvo dives Tagus alluit auro,*
*Vix similem Europe vix dabit ampla parem.*
*Regia magnanimûm famosa vocabere Regum,*
*Pectora qui servant Lysia more patrum:*
*Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces*
*Lysiadum magnis Regibus omen erit.*
*Hic prima assurgent Regnorum exordia; Reges*
*Hinc claro è solio regia jura dabunt.*
*Clara bonis, solio plus clara videbere Regum,*
*Augebunt vultu qui tua dona suo.*
*Hectoreos animos alieno in pectore cernes,*
*Pelidasque alio nomine, Marte pares.*
*Martia quot Martes sine nomine Martis habebis?*
*Quorum Mars armis præferat arma suis.*
*Græcia posthabitis sua sceptra offerret Atridis,*
*Regibus his fasces Gallia læta daret.*
*Inclyta Scipiadis, Decijs, & Cæsare Roma.*
*Hos plusquàm Reges vellet habere suos.*

## Alphonsi tumulus.

*Quis jacet hic? Mavors. Quis Martem exstinguit? Ab armis*
*Non perit; exstinxit Martia corda pudor.*
*Dum videt Alphonsum se plus potuisse, pudore*
*Concidit; exequias mors inopina parat.*

*Ne foret in toto vulgata infamio Mundo,*
*In tumulo nullas finxit iniqua notas.*
*Quas malè praterijt, tumulo super addere fas est;*
*Namque sub Alphonso, est grande perire decus.*
*Mars minor hic situs est, hunc Mavors sustulit ingens,*
*Si quibus interijt, quaritis arma? Pudor.*





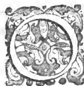



SANCIVS PORTVGALLIAE REX II.
VIXIT ANN. LV. OBIIT ANNO MCCXII.

# SANCIVS I.

## LVSITANIAE REX II.

### ANACEPHALAEOSIS III.

1 BIIT in terris tandem, atque in cælos abijt Alphonſus Henricius Luſitanorum Regum uti primus, ſic ſane maximus: quem belli gloria, triumphorumque magnitudo pariter, ac multitudo non unum inter heroas modò gentium, ſed etiam Herculi Martique fabuloſis parem & ſua illa ætas ſuſpexit, & in omnem æternitatem conſequentes deinde admirabuntur. Doluit ergo Luſitania, quantum exſtincto ſole, mœret orbis noctis caligine conſepultus. Recens enim erat Regnum, paulò ante in terris natum, & adhuc tenebatur in cunis, velut orbus parente infantulus. Cæterùm uti multis alijs, ita hoc nomine feliciſsimus Regum atque Imperatorum Alphonſus exſtitit, quòd in ſuperos abiens, ſui quàm ſimillimum reliquit filium, qui dolorem Luſitaniæ de parentis ſui obitu, ſi non omninò abſtulit, certè magna ex parte lenivit, in virtutum Regnique inſignia ſuccedens: dignus ille paterno, & quorumcumque alio terrarum Imperio florentiſsimo. *Obitus Alphonſi Henricij.*

2 Natus eſt Sancius Conimbricæ die 11. Novembris anno 1154. ubi etiam educatus uſque ad decimum quartum ætatis, atque omnibus, quæ decent Principem, egregijs diſciplinis, bellicâ maximè, inſtructus, magiſtros habuit viros, qui in quaque laude præſtantiſsimi toto in Regno florebant: omnium tamen potiſsimum Regem ipſum Alphonſum, ex quo patre didicit puer virtutem, verumque laborem. Tantumque profecit, ut optimos quoſque Mundi Principes, ſeu pietatem erga Deum, ſeu dexteritatem in moderando ſubditos, ſeu militare peritiam, invictumque in bellis animum conſideres, aut adæ- *Sancij ortus.*

 quaſſe,

quasse, aut fortè superasse crederetur. Etenim vivo adhuc patre, tam sub illo militans, quàm solus exercitum ductans, aliquot in prælijs cum insigni laurea victor exstitit: quale fuit illud toto orbe celeberrimum juxta Hispalim. in Bætica, cujus Regem aperto marte vicit tam numerosâ Mahometanorum cæsâ multitudine, ut Bætis fluminis aquæ Saraceno sanguine rubefactæ per magno continenter spatio devoluerentur. Opportunam verò nacti occasionem Barbari (quibus tunc Hispania scatebat) quod abscedēte Principe Sancio cum flore roboreque Regni ad bellum Hispalense, Lusitania omni præsidio destituta, & cuilibet injuriæ videretur exposita; duo Mahometanæ gentis duces Halicarnasi, & Alboazil ingentibus copijs instructi advolârunt, primoque Pacem Iuliam obsederunt. Rem ubi rescivit Sancius, triumphato jam Hispalensi Rege ac Regno, in Lusitaniam quàm ocyssimè signa retulit ad urbis suæ obsidionem depellendam; quod & præstitit felicissimè. Hostes quippe aggressus, memorabilem comparauit victoriam, Saracenis pæne omnibus partim cæsis, partim captis, atque illorum castris cum ingenti thesaurorum affluentia direptis.

*Sancij prælia vivo parente.*

*Ad Hispalim.*

*Ad Pacem Iuliam.*

Dein congressus cum Legionensium exercitu, atrox prælium commisit. Vbi quidem utrimque ingenti mole concursum, & ambiguo eventu discessum: Sed illud portenti simile, quod Scalabi Sancius edidit. Inundaverat tota pæne Africa in Lusitaniam, ferro, flammáque omnia Marrochiorum Imperator Miramolinus, cum tredecim simul Regibus in auxilium adscitis, tamque infinito bellatorum numero, quantus ad eam usque diem ex Mauritania in Lusitaniam nunquam affluxerat. Diceres, locustarum campis examina subsultare, aut ad solis lucem atomos, aut adventi flatum in littore arenosum pulverem volitare. At Sancius incredibili felicitate molem obsidionis sustinuit, infatigabilem atque importunum Barbarorum impetum sæpius illusit: demumque, accurrente in auxiliū patre Alphonso, in apertum Martem erumpens, Saracenos fudit fugavitque: Miramolinum ipsemet hasta transfixit, transfixum.

*Ad Scalabim.*

3

fixumque peremit. Reges aliquot in prælio trucidati; pauci ductorum ac militum è tam numeroso exercitu effugerunt: castra direpta, immensa auri argentique copia, tentoria, arma, equi, captivique in prædam Lusitano cesserunt.

Diem obijt Alphonsus Rex die 9. Decembris anno 1185. ac *Rex inauguratur.*
4 triduo post Conimbricæ Sancius Rex salutatus, cùm tricesimum secundum ætatis annum ageret. Ac primum quidem omnium, cùm jam tota Lusitania Mahometanæ gentis sordibus expurgata paululùm ab armis quiesceret, animum Rex *Rei agrariæ incumbit.* applicuit ad pacis munia; Regnique emolumenta. Horrentes enim saltus, condensasque sylvas aratro proscindi jussit: sataque fieri, quæ prius invia homini, & solis habitata feris, quà per montes, quà per valles, quà per agros & compita sylvescebant. Distribuit igitur ad culturam prædia, & latifundia cultoribus, in singulos annos aliquali tributo imposito. Tam strenuè intentus agriculturæ, ac si unam hanc artem (vir alioqui in armis, & ad arma natus) à parentibus didicisset: tantisque Regiæ munificentiæ favoribus cumulavit agrorum cultores, ut vulgò Regem agricolam appellârint. Eadem subinde regalis providentiæ sedulitate Regni architecturam aggressus, Barbarorum *Regnum ædificiis nobilitat.* oppida bello capta, & semiruta in meliorem statum reduxit: multa, quæ ferrum & flammam Mahometanam passa in solitudinem abierant: complures urbes, oppida, castella partim restituit, partim denuò ædificavit, & egregiè communivit, atque habitatoribus adornavit. Militares ordines locupletavit magnificentissimè, maximè ordinem equitum. S. Iacobi recens in Hispania institutum; cui locupletando & nobilitando pinguissimos reditus, prædia, oppida ad alendos ac decorandos equites assignavit. Quod Regis beneficium ad equites sancti Benedicti, & sancti Ioannis pariter extensum est.

5 Agebatur annus à Christo nato millesimus centesimus *Classis Belgica, & Aquilonaris Regem adiuvat.* octogesimus octavus: quo tempore cùm ex omnibus Christianæ gentis provincijs ad expeditionem terræ sanctæ fidelium bellatorum innumerabilis certatim confluerent multitudo, Principes aliquot ex Dania, Frizia, Belgioque, trium & quin-

quaginta navium classem armis & bellatoribus insigniter adornatam conscenderunt in Christianam illam expeditionem. Cæterùm vi tempestatis, aut verius, Dei beneficio acta classis, in Olyssiponis portum subintravit. Aderat ibidem Rex Sancius, qui tam generosos piosque hospites Regali commeatu excepit ac recreavit. Dein classiarios affatus, pium istum & virilem animum laudavit: sed tamẽ, inquit, ô egregij Duces ac milites Christi, quid in Palæstinam ad sacrum bellum contenditis, quod hic ante oculos habetis? En undique Mahometanis cingimur & oppugnamur. Hos mecum impetite, hos invicti animis expugnate: his debellandis pulchram & piam cum sanguine vitam pariter effundamus.

*Vrbs Sylvensis in Turdetania Mauris eripitur.*

Acclamatum subito est in Regis consilium: atque ab omnibus ad expugnationem destinata est Vrbs Sylvensis in Algarbiorum Regno (Turdetanos ibi Romani constituerant) illo quidem tempore florentissima & munitissima: pactumque est constitutum inter Lusitanum Regem & classiarios; ut si feliciter succederet expugnatio, urbis quidem ditione Lusitanus, spolijs autem bello captis Aquilonaris miles potiretur. His ita constitutis, extera illa classis in Algarbia enavigat. Comes Mendus à Sosa cum valido Lusitanorum militum apparatu ad destinatum locum terrâ iter capessit: dein Rex ipse Sancius ponè sequitur, cum reliquis legionibus. Classem præterea quadraginta navigiorum, in quibus erant triremes, biremes, ac mioparones, armis & milite instructam simul eôdem remittit. Tantæ molis erat eâ tempestate Sylvensem urbem Algarbiorum Metropolim expugnare. Cœpta est oppugnatio urbis terrâ marique, incredibili tam oppugnantium quàm propugnantium virtute ac pertinaciâ: demumque Mauri deditione factâ urbem (ut erat) opulentissimam ac munitissimã Regi tradiderunt; pacti vitam ac vestitum, quem quisque mallet, ditiorem. Classiarijs hospitibus maximarum opum tota cessit & integra præda: qui salutato Rege classem Saracenis onustam divitijs, Regisque Lusitani muneribus decoratam, ad inceptam navigationem converterunt. Lusitanus urbe con-

tentus,

tentus,& amicis gratanter peramanterque dimissis, Olysiponem se se recepit. Anno id factum juxta nostros annales 1189. juxtà Gallicos anno præcedente.

7 At neminem patitur uno, præsertim felicitatis statu, fortuna diu consistere: nec alium Lusitanorum Regum, alternantibus sese humanarum rerum eventibus, utramvis in partem, aut magis exercitum, aut validius constantem Lusitania cõspexit. Enimverò anno nono supra millesimum centesimum, octogesimum, Marochiorum alter Imperator etiam Miramolinus Sobamhecef ad ulciscendos prædecessoris à Sancio perempti manes, & prioris ignominiæ labem abolendam, Lusitaniam simul cum Regibus Cordubensi & Hispalensi armis & milite instructissimus invadit. Tripartitò Barbari Lusitanos aggressi: Hispalensis Algarbia suscepit expugnanda, & post fœdam, quâ incedebat, editam stragem, obsedit Sylvensem urbem. Miramolinus per Anam ingressus, transitoque Tago, populabũdus ad Castellum Turrium novarum accedit, quod ægrè munitũ pacto vitæ fecit deditionem. Cordubensis Transtaganam regionem (quam propriè ac peculiari nomine Lusitaniam veteres dixerunt) adorsus contendit Eboram, aquâ utpotè egregiè communita, Barbarus turpiter illusus in vineas, oliveta, segetésque furorem convertens, fœdo cuncta incendio absumit: inde suas cum Miramolino adjungit legiones. At Sancius non minus Regis prudentiam, quam ducis constantiam in tanto rerum discrimine præ se ferens, cum se imparem viribus, licèt non animis, tam numeroso, tamque armato hosti videat, non temerè in apertum Martem procedit; sed expeditus & impiger opportunè, ubi res exposcat, cum milite, cum armis, cum commeatu, omnique subsidio laturus opem, accurrit. Cæterùm Deus omnipotens Regis, Regnique pietatem respiciens, & amans, contrà Barbarum & infidelem hostem de cælo pugnavit. Immissa quippe contagione, infinitam propemodum Saracenorum absumpsit multitudinem: coëgitque lues infandam illam Mahometanæ gentis colluviem in patrias sedes recurrere.

*Multis infortuniis Sancius vexatur.*

*Mauri ingruunt in Lusitaniam.*

Feriatus à bellis Rex Sancius, multa dein graviora sustinuit discrimina, quibus humana quæque providentia, & constantia planè succumberet, nisi divinâ ope fulciretur. Conjurasse quippe illa ætate contra Lusitaniam totius Mundi machina visa est. Cælum pluviarum insolentia disrumpi: continuatis longo tempore imbribus terra, instar maris exundare: haustis aquâ segetibus, decussis arboribus, plantisque omnibus pertinaci nimborum impetu absorptis, miseranda rerum omnium ubique species; aquarum inundatio in extremam subinde telluris siccitatem desijt: quâ omnis terræ cultura præpedita est. Igitur inopia & fames congestis illico mortalium funeribus strata passim compita, & vias, ad horrendum juxtâ, & deplorandum spectaculum, vivis, qui aderant, ostentabat. Ac superstites quidem non minus horrori erant, ac dolori. Visebantur in miseris squalidæ frontes, contractæ atque in feralem mœstitiam dejectæ, conditi introrsum oculi, genæ depressæ in lacunas, ora tabo pallentia, inanes faucium sinus, ventres macie collapsi: tota denique species prope cadaverosa. Sic vivi miseram trahebant vitam, ut viderentur mortui ante mortem, & ante sepulturam jam sepulti. Denique ob tam insolitam cæli intemperiem, corruptumque terræ aërisque halitum, vulgari cœpta est lues, quo indies gliscente malo, tota ferè consumpta perijt Lusitania. Vrbes nudatæ cultoribus mœrebant; pagi & oppida in solitudinem redacta: rari, qui vitam ægrè traherent, toto in Regno visebantur. 8

*Mauri multa oppida recuperant.*

Harum calamitatum fama excitus Rex Hispalensis eo tempore potentissimus, ingenti conflato exercitu, terrâ marique Lusitaniam ita convulsam ac moribundam impetivit: liberèque, atque impunè toto Regno volitans Mahometanæ crudelitatis incendio cuncta exscindebat. Salaciam Romanis olim dictam, & habitam urbem imperatoriam facili negotio cepit: Palmelam, Cizimbram, Almadam, nobilissima oppida, sed incolis exuta, incendit. Inde in Algarbia convolans Sylvensem urbẽ obsedit: pauculi defensores 9

ſores auxilium à ſuis multo tempore fruſtrà expoſcentes, cùm impetrare non poſſent, pacti vitam, & omnem ſubſtantiam, Mauro urbem dediderunt. Coactus ergo tantâ in ſe unum conſpiratione factâ calamitatum Rex Sancius pacis inducias in quinquennium cum Saracenis conſtituit, quo ſuis interim (qui ſuperfuerant) Luſitanis aliquod poſſet levamentum impertire.

*Pax iſta cum Mauris.*

10 Pace utrimque confirmatâ anno 1199. prodigioſa quædam ſolis defectio contigit, quâ poſt hominum memoriam ferè nullam vidit ac ſuſtinuit Orbis horribiliorem. Hunc verò tam inſolitum mundi laborem, multiplex & horrenda hominum calamitas conſequuta eſt. Crebri & conglobati pluviarum defluxus, inſani motus terræ, fœdiſsimæque in mari procellæ: quibus malis octo integros annos laboraſſe dicitur Orbis terrarum. At quietus per inducias à Mauris bellum ſubinde Rex Sancius cum Legionenſi Rege Alphonſo habuit, vique aliquot Gallæciæ loca expugnavit. Porrò invitatus ab alijs, ſuaque ſponte vehementer impulſus ad expeditionem terræ ſanctæ, obſiſtente demum Regno tantis malis feſſo, ſuis & votis & animis bellum illud ſacrum anhelantibus ſatisfacere nequaquam potuit. Miſsis tamen ex Regali munificentia pecuniæ ſubſidijs Hieroſolymam Chriſtianorum bellum ſtuduit promovere. Præterea cõplura oppida, ingẽteſque reditus attribuit militaribus ordinibus paulò ante in Regno inſtitutis, utpote hoſpitalis ſancti Ioannis, ac Templi in reparatione Dominici ſepulchri: qui omnes provẽtus à Magiſtris. & Prioribus Ordinum quotannis exacti in ſingulos remittebantur ordines.

*Solis ingens defectio, & eius effectus.*

*Bellum cõtra Legionenſes.*

*Bellum ſacrum pecunijs promovet.*

11 Verùm enim verò Principibus alijs in bello terræ ſanctæ feliciter occupatis, ne Sancius videretur minus aut robore vegetus, aut ſtrenuus animo, aut bello impiger, aut infenſus in hoſtes Fidei Chriſtianæ, ſuo ipſo in Regno impatiens otij & quietis, finitis jam, ſive diſruptis, quæ intercesserant, inducijs, conſtruxit exercitum, ductanſque ipſe

*In Mauros arma ſuſcitantur.*

ipse vicinos Bæticæ fines ferro ac flammâ depopulatus peragravit. Ingruente jam hyeme, se domum recipiens, Castellum Serpæ constanti obsidione pressit: Barbaros multis præliis victos, & grandibus affectos cladibus omninò debellasset, nisi obortis tempestatibus, & importunis pluviarum influxibus, castra tollere, atque abire cogeretur. Cæterùm ubi tot malorum disserenavit tempestas, divinæque vindictæ porteta quieverunt, vt pro tranquillatis terrâ & mari, regnoque ad priorem incolumitatem restituto, aliquam Sancius benevolentissimo Deo gratiam rependeret: in hostes Dei ipsius arma commovit, aliquid pro amplificanda Christianæ gentis Republica lucraturus. Helivos urbem in Lusitania per celebrem, sed à Mauris jam inde à multis seculis occupatam, constantissimè oppugnavit, ac felicissimè expugnavit. Hoc fuit Sancio Regi postremum in bello facinus, anno 1200.

*Heluij expugnantur.*

*Sancij Vxor, & Liberi.*

Vivo adhuc patre Alphonso, Princeps Sancius duxit uxorem Dulcem, sive Aldonsam filiam Ramonis Berengarij, Comitis Barchinonensis ex legitima conjuge Petronilla, filiâ & hærede Ramiri Regis Aragoniæ, qui fuit monachus, susceptã. Aldonsa novem Sancio filios peperit, quorum octo superstites patri mortuo exstiterunt; videlicet Princeps Alphonsus primogenitus, qui patri successit in Regnum, natus die, qui sacer est D. Georgio anno 1185. Fernandus anno subsequente, qui sanè Princeps maximarum virtutum famâ percelebris in Flandriã accitus; duxit uxorem Ioannam Comitissam. Hic bello à Gallorum Rege captus, dein libertate donatus, domi suæ quietus obijt; Deinde Petrus, qui fuit Comes Irgelensis, & Dominus Balearium, ac Legubæ nulla sobole relictâ mortuus; Henricus, cujus mortem immaturam pater vivus vidit ac doluit, ac Conimbricæ in templo Sanctæ Crucis sepelivit. Et hæc Sancio mascula proles, fœminea longè felicior & gloriosior exstitit. 12

*Tharesia nuptiæ, & sanctitas.*

Quinque nimirum filias de Aldonsa suscepit Sancius, Tharesiam, Mafaldam, Sanciam, Blancam, Beringelam. Ac Taresia quidem sororum natu maxima nupsit Alphonso Legionensium 13

ſium Regi ſuo conſobrino. Quod tamen matrimonium, quippe abſque ſummi Pontificis diſpenſatione malè & iniquè cōtractum, poſt ſuſceptos jam tres liberos, tandem diremptū eſt. Ergo Regina in patriam ſe recipiens, Parthenonem Lorvani jam ædificatum, magna ex parte ædibus, reditibus, atque inſtitutis amplificavit. In eo vitam egit & obijt ſanctiſsimam, jacetque in ſepulchro marmoreo. Ejus ſanctitatem permulta miracula ad ipſius ſepulchrum edita conteſtantur. Hoc autem ipſo anno 1617. aperto ſepulchrali marmore, viſum eſt Reginæ corpus integrum, ac pęne vividum, veſtitus recens ac nitēs; ſola Religioſi habitus ora tantulum calce obſolverat; calcei velut primâ illâ horâ conſuti ſplendebant. Ergo contactu reliquiarum Reginæ, compluribus utriusque ſexus morbi depulſi, & reddita valetudo. *Eius corpus modo integrum repertum.*

14 At Mafalda nupſit Henrico primo Regi Caſtellæ: ſed quia ſine diſpenſatione Pontificia in vetito ſanguinitatis gradu malè contraxerant, iccirco publicâ ſententiâ disjuncti. Inde Mafalda Aroquam propè Lamecam urbem ſe abdidit; ubi monialibus Ordinis Ciſtercienſis poſuit monaſterium. Quod Rex Alphonſus Mafaldæ frater ampliſsimis reditibus nobilitavit: Glorioſior tamen illi Parthenoni commendatio acceſsit ex ipſius Reginæ ſanctiſsimæ, quæ ibidem vixit, exemplo & corpore, quod ibi quoque jacet ſepultum. *Mafalda item nuptiæ, & ſanctitas.*

15 Diem obijt Mafalda die 2. Maij anno 1290. in pago juxta Amaranthum, cui nomen Fluvius tinctus. Reginæ teſtamentum, quod etiā nunc à monialibus in ſummo pretio habitū ſervatur, dignum eſt & magnificentiâ, & pietate ſane regiâ, quo prægrandis pecunia pauperibus ac pijs locis legatur. Plurima in Portuenſis urbis maximo templo, & magnifica exſtruxit: propterea crediderim, quòd à primis illud erexerat fundamentis Mafalda Regina Alphonſi Henriquij cōjux, & magnis reditibus locupletaverat; hodieque in illo veneratione magnâ aſſervatur inter ſacras reliquias capitis ornatus. Abraganenſe cœnobium prope Tamagam fluvium cōnſtruxit; aliud item, quod à Sācto Capite, multis quidem miraculis claro (quanquā *Mafalda opera pietatis plena.*

cujus fuerit, nõ ita liquidò constet) vulgò nomen habet: Hujus Principis opus fuit pons ille, qui Durium jungebat *Par Deus* nuncupatus; Nunc viatoribus scaphâ gratis transitum præbet publico sumptu à Mafalda in tam pium opus legato; & ab ipsa re *Scapha de par Deos*, id est, propter Deum ab indigenis dicitur; alius item pons ad oppidum *Canaveses*. Illa Aroquam primo urbis nomine decoravit, quam Parthenoni ejus intuitu posteriores Reges subdiderunt. Annonam, quæ duodecim viduis singulis mensibus partiretur, æternis reditibus comparatam testamento legavit. In monte eo tempore vasto & inculto hospitium instituit ijs reditibus, ut iter illac instituẽtibus lectus sterneretur, & cætera omnia gratis apponerentur: atque in eos usus homo conduceretur, qui noctu errantes dato signo viæ admoneret, interdiuque ad certa loca, quæ à fontibus maximè aberant, propinandã viatoribus gelidam comportaret. Pleraque tamen decursu temporis aut exstincta prorsus interiêre, aut vix obscuram tantæ Principis memoriam retinent.

*Mafaldæ sepulchrum & incorruptio.*

16 Decrevit Regina suum uti corpus sepeliretur nudum amictu, supra tabulam cinere conspersam, ac deinde grandi suo cilicio ad staturam corporis coopertum; ij tamen quibus componendi ad sepulturam cadaveris fuerat demandata cura, velo bombycino subnigro illud amicierunt. Multis claruit ille locus ob Mafaldæ sanctitatẽ miraculis, maximè hoc ipso anno 1617. cùm de mandato Regis Philippi II. Illustrissimus Episcopus Lamecensis Martinus Alphonsus Mexia sepulchrum sanctissimæ Reginæ aperuit, septimo die Augusti. A prisco illo tempore ad nostram usque ætatem Aroquę & Amaranthi cõstans fama tenet, cùm obitum instare sibi certa foret, imperasse Mafaldam, ut defunctum corpus mulæ impositum ibi demũ tumularetur, ubi brutum animal ducente nullo pergendi finẽ faceret: celebris famę testes laudant oppidani arcuatos fornices è quadrato lapide egregiè elaboratos, qui inter Aroquam & Amaranthum exstãt, eaque signant loca, in quibus Reginę sanctæ (ita indigenæ Mafaldam appellare consuevêre) aliquas moras cadaver fecit. Aroquam devenit mula, Parthenonẽ adit, templi.

templi intima penetrat, & coram Divi Petri ara flexis genibus sistit tandem, ibique postquam depositum fuit corpus subito disruptam obijsse, â majoribus suis accepisse se incolæ contestantur.

17 Multis, qui aderant testibus reseratum est sepulchrum, inuétumque Mafaldæ corpus nudum supra tabulam, cinerem ac cilicium, illo eodem pacto compositum, uti Regina testaméto mandaverat, velum quoque bombycinum, quod superadjectũ fuerat à ministris. Visebatur ergo integrum corpus, cùm tamẽ nullo fuisset unguentariæ artis subsidio delibutum; facies carne coloreque sic vivido ac florido, ac si eâdem ipsâ horâ vivere desijsset. Aliquot in partibus corporis nihil carnis, sed ossium tantummodo aliquid apparebat. Igitur occluso itidem loculo, quàm potuit fieri maximâ fidelium pompâ, sanctissimæ Reginæ corpus in commodiorem locum translatum est. Denique Episcopus formâ juris consuetâ diligenter inquisitionem habuit de multis atque insignibus, quæ in ore omnium facta versabantur, miraculis, cùm in monialium, tum laicorum utriusque sexus vota precesque ad sepulchrum Reginæ, aut ad ipsius reliquias; quippe cum eo loci ad Reginæ venerationem innumerabilis confluere undequaque fidelium soleat multitudo. Neque verò pauca divinæ virtutis & Reginæ sanctitatis miracula præsente Episcopo patrata sunt, quæ omnia idem suâ testiumque auctoritate confirmata ad Regem Catholicum remisit. Quo tempore sepulchri moles reserabatur, mirâ odorum suavitate fragrasse templum quotquot aderant, affirmant constantissimè. Aliquæ prætereà è sacris virginibus dulcissimos se concentus audivisse contestantur, cùm tamen, ut magna adhibitâ diligentiâ compertum posteà fuit, neque musica aliquis pulsaverit instrumenta, neque cecinerit: quare sibi nec temere persuasum habent, sacri corporis manifestationem cælesti harmoniâ gratulatos fuisse Angelos, in quorum semper obsequium propensa fuit; venerabaturque præcipua animi devotione sanctissimum Triados mysterium, & patronos sibi delegerat Apostolos duodecim, quibus accepta

*Mafaldæ conditorium reseratur.*

*Mafaldæ miracula.*

ſemper retulit, quæ à Numine ſuſtinebat beneficia.

*Sancia, & Blanca Sancij filiarum ſors.*

Poſt Mafaldam nata eſt Sancia, cui attributum eſt nobile oppidum Alanquer ſive Ierabrica; in quo, cùm vivus adhuc in terris eſſet, ſanctiſsimus Patriarcha Franciſcus illius Ordinis cœnobium ædificavit, quod inter omnia Franciſcana; quæ in Regno infinita propemodum exſtructa videntur, primum, & antiquiſsimum etiam nunc perſiſtit. Poſuit etiam monialibus Sancti Bernardi celebre illud cœnobium propè Conimbricam (vocant Cellas:) ſepulta verò eſt in gynæceo Lorvanieſi. Blāca in Caſtella, ubi Caraccam, (quæ hodie putatur *Guadalaiara*) poſſedit, diem ſuum obijt; indeque (ut teſtamento mādaverat) Conimbricam in cœnobium Sanctæ Crucis corpus illius deportatum, ibique ſepultum eſt. Poſtrema omnium Beringela, quam ſoror Tharefia loco filiæ in Lorvani Parthenone educavit, innupta Virgo ceſsit è vita, & juxta ſepulchrum patris Sancij jacet ſepulta., Iſthæc tota fuit legitima proles Regis Sancij. 18

*Illegitima Sancij proles.*

Porrò poſt obitum Reginæ Aldonſæ anno 1198. viduum agens Sancius (quæ ſolet eſſe in magnis Principibus infirmitas) aliquot mulierum amoribus implicatus, illegitimos ſuſcepit liberos. De Maria quidem Aneſia de Fornelis Vrracam Sanciam, & Martinum Sancium, qui apud Alphonſum Regem Legionenſium valuit plurimùm, maximiſque honoribus bello paceque affectus, nullâ relictâ ſobole defunctus jacet Cofinis, in pago Ordinis Sancti Ioannis Provinciæ campeſtris. De Maria Pacenſi de Ribera filiam ſuſtulit Tharefiam Sāciam, quæ nupſit Alphonſo Tello (ut vocârunt) Seniori; & AEgydium Sancium, qui mortuus eſt in cœlibatu; & Conſtantiam Sanciam, quæ monaſterium Sancti Franciſci exſtruxit Conimbricæ ad Mondæ ripam, jacetque prope ſepulchrum Sancij patris: Denique Rotericum Sancium, qui occubuit in illo memorabili prælio civili, quod antiquitas celebrat, commiſſum inter ipſos Luſitanos prope urbem Portuenſem: viſiturque ejus ſepulchrum in cœnobio dicto. Gryo. 19

Fuit

*Sancij, statura, & mores.*

20 Fuit Sancius Rex mediocri staturâ, succo & carnibus plenus, membrisque torosis. Lata illi & liberalis ac plane regia facies: os aliquanto crassius, atque protensius: oculi prægrandes & subnigri, sed subtristes aliquantulum: capillus spadicei coloris, & ad nigricantem vergentis. Fortunatissimus exstitit in prælijs adversus Mahometanos felicissimê gestis, qui de hoste sæpiùs (ut vidimus) triumphavit. Rex insigniter Catholicus & pius, Deoque (si prolem spuriam tollas) quâm deditissimus: pectore magnanimus, robore strenuus, judicio prudentissimus: suorum Lusitanorum egregius amator, aut (veriùs dixerím) pater, inimicus otij & ignaviæ, nec subditos otiari patiens, uti laboribus exerciti, ac terræ colendæ negotijs distenti, ab omni peccandi occasione alienam immunemque vitam traducerent. Cumque unus ex optimis Lusitaniæ Regibus exstiterit, multis tamen & gravibus fortunæ casibus pertentatus, hausit non sine sensu doloris, etsi alioqui animo invicto, & nullis fracto malis, Regni sui extremas propemodum calamitates, pestis, famis, tempestatum, terræmotuum, quibus integra oppida, magnæque urbes partim collapsæ, partim nudatæ cultoribus in solitudinem abierunt. His ergò calamitatibus usque adeò convulsæ ac debilitatæ sunt Lusitaniæ vires, ut bellatori Principi non esset unde ad arma delectus fieret, quo posset maximis infidelium copijs in Lusitaniæ perniciem cõspirantibus obsistere. Ac optimi quidem rerum æstimatores tam multiplicem malorum cõspirationem ab irato Deo irrogari censuerunt. Quippe Rex obstinato animo adversus Pontificias cẽsuras filiam Tharesiam locârat in matrimonium Alphonso Legionensium Regi, suo ex sorore nepoti, idque absque dispensatione Summi Põtificis: quapropter multos per annos tam Lusitani quàm Legionenses in pœnam suæ contumaciæ sacris interdicti perstiterunt, atque adeò Regum inobedientiam Deus omnipotens severissimè, sed justissimè, utriusque Regni deplorandis stragibus, expiavit.

*Sancij clades ex neglectu Censurarum.*

21 Vixit Rex Sancius ad quinquagesimum septimum ætatis

*Acta, Sancij, & testamentum.* annum: regnavit viginti sex annos. Cumque totam ferè vitam in bellis & mille infortunijs transegisset, immensos tamen planè regalis opulentiæ reliquit in morte thesauros, in quibus magna auri argentique facti & infecti, gemmarum, & pretiosissimæ supellectilis copia visebatur. Quæ omnia partim in pauperum eleëmosynas, opera, & loca pia, partim in filios tam legitimos quàm illegitimos distribuenda legavit, ultra ea, quæ singulis in hereditatem pinguissimam assignavit. Nullum in toto regno aut cœnobium, aut templum cujusque urbis maximum, aut ædem & locum pium, in tam larga sanctaque magnificentia prætermissum esse voluit. Innocentio IV. Summo Pontifici centum auri pondera legavit, suppliciter ab eodem postulans, uti suum testamentum, quod biennio ante obitum sanus & integer, pleno ac maturo judicio condiderat, exequendum decerneret. Denique pro debitis & regiæ conscientiæ oneribus, si qua fortè ullo in tempore deprehenderentur, ritè solvendis, sexaginta duo millia & quingenta aureorum destinavit.

*Sancij Obitus, & sepulchrum.* Conimbricæ post diuturnum & gravem morbum obijt anno 1212. Iacet sepultus in templo Sanctæ Crucis, in sacello maximo ad læuam altaris, cui Mausolæum paterno persimile Rex Emmanuel exstrui atque in eo condi corpus illius mandauit. Porrò quandocumque legitur vivis apparuisse Rex Alphonsus Henriquius, uti contigit in expugnatione Septę, aliasque sæpè, filium cum patre Sancium simul adfuisse commemorant. Quod quidem peregregium argumentum esse, atque haberi debet sempiternæ beatitudinis in cœlo, quam Rex optimus in vita promeruit continuis & gravissimis bellis ac laboribus pro Christi Domini fide atque obsequio contra Dei & Christianæ Ecclesiæ adversarios pio & infatigabili animo susceptis.

AD

# AD SANCIVM ALPHONSI PARENTIS AEMVLATOREM.

*EDite ab Alphonso Rex inclyte, magnus ut esses,*
*Sat tibi magnanimi gloria patris erat.*
*Non tibi visa satis facta immortalia patris,*
*Immortale addis patris ad acta decus.*
*Patris ad exemplum Maurum; Rex magne, fatigas,*
*Lysiadum in regnis nec superesse sinis.*
*Indixere Deo Mauri fera bella, Deusque*
*Maurorum infando cum grege bella gerit.*
*Per Reges populosque pios sacra arma coruscant,*
*His emitur letho gloria, fama manu.*
*Quo magis his crudus, fies mansuetior astris;*
*Quo magis his blandus, crudior hostis eris.*
*Quot capita abstuleris, rapies tot ab æthere palmas,*
*Quot capita abstuleris, tot tibi sceptra dabis.*
*Desperanda tibi non est victoria, quando*
*Esse Deus victor per tua bella parat.*

## AD SANCIVM

### Alphonsus pater.

*Audite ô clari nostrâ de stirpe nepotes,*
*Sanguinis heredes, imperijque mei.*
*In Maurum nutrite odia, & nutrite furores,*
*Et post erumpant in grave Martis opus.*
*Non meus est. Mauro quicumque pepercerit; armis*
*Quicumque exscindet funditus, ille meus.*
*Arma edico armis contraria, castraque castris,*
*Littora littoribus, corda inimica paro.*
*Ne super ossa rosas, neu spargite cana nepotes*
*Lilia, Maurorum sed riget ossa cruor.*
*Respuit heroum flores rigor: Adde cruorem,*
*Et dabis exequijs debita justa meis*

### Ad Eumdem.

*O qui fulmineis Maurorum eversor in armis*
*Das tibi, das patria nomina clara tuæ.*

Hector

*Hector es, an Thetidis soboles generosa marina?*
*Succubuit pugnis victus uterque tuis.*
*Num tibi componam generosa mentis Atridas?*
*Majorem Atridis te tua dextra facit.*
*Scipiadum memorem Maurusia castra fugantem?*
*Sed Libyca fudit plus tua dextra necis.*
*Anne Camillus eris, patriæ defensor & urbis?*
*Pluribus expellis castra inimica locis.*
*Ausus Cocles eris pontem divellere ferro?*
*Teste Tago pontes cædibus ipse facis.*
*Mars eris? Alphonsus Mars est pater ipse, quid ergo?*
*Filius invicto pectore Martis eris.*

## Ad Eumdem.

*Pacis & armorum cultor clarissime, pacem*
*Consilio, validâ qui regis arma manu.*
*Roma potens leges doctis accersat Athenis,*
*Promis ab arcano pectore jura tuis.*
*Iure tuum pectus juris penetrale vocamus,*
*Iustitia hoc justâ finxerat æqua manu.*
*Astræa & Pallas de te Rex maximè certant,*
*Nec dabit hæc victas, nec dabit illa manus.*
*Dividis in populos regalia jura; triumphat*
*Flava Ceres regnis, cultaque Flora tuis.*
*Te tua Aratorem dixerunt secula, famæ*
*Scilicet æternæ semina pulchra jacis.*
*Implebunt Mundum messes, & sydera; tantum*
*Seminis æterni prodiga dextra dedit.*

## AD EVMDEM, ARATOREM VVLGO appellatum.

*Quod juga proscindo sylvestria, dicor Arator,*
*Nec patior fieri squalida rura situ.*
*Non ego sylvestris tituli dedignor honores,*
*Et decet augustas rustica cura manus.*
*Idem animos, agrosque colit labor improbus; idem*
*Sylvescant vitijs ne pia corda, facit.*
*Hinc ego sollicitus geminos mihi colligo fructus,*
*Hic est heroum, messis at ille nova.*
*Educat heroas labor improbus, aurea Roma*
*Quales in Latijs vidit arare jugis.*

*Munera*

*Munera dedigner cur rustica? curve novales,*
*Heroas magnos si mea messis habet?*

## AD EVMDEM AD HISPALIS moenia pugnantem.

*Sancius Hesperiam percurrit, Sancius urbis*
*Hispalis audaci moenia lustrat equo:*
*Mauri indignantur, rapiunt densa agmina contra,*
*Pugna per armatas fit violenta manus.*
*Lysiada vincunt, vincuntur inertia Mauri*
*Agmina, per campos corpora strata jacent.*
*Ipse per exstinctos incedit victor acervos,*
*Martia fulmineâ quos struit ira manu.*
*Flumina perspicuos mutarunt sanguine fluctus,*
*Ac velut adjectis aucta feruntur aquis.*
*Adspicit Hesperiam tepefactam sanguine Mavors,*
*Arvaque purpureâ luxuriare nece.*
*Vincimur, imperio cedo, Rex maxime, dixit,*
*Non ero dux belli, te duce miles ero.*








ALFONSVS PORTVGALLIAE REX III.
VIXIT ANN. XXXXVIII. OBIIT A°. MCCXXXIII.

# ALPHONSVS II LVSITANIAE REX III.

## ANACEPHALAEOSIS IV.

1 LPHONSVS ob pinguē aqualiculum, teretesque artus, obesus appellatus, Conimbricæ octavo Kalēdas Maias anno à Christi natalitio millesimo, cātesimo octogesimo quinto natus fuit. Is septimum & vigesimum agens annum, natu major à Sancio parente imperium subinde accepit: sub quo jam inde ab ineunte ætate, & animositate insignis, & equestris disciplinæ usu mirificè eruditus, tyrocinij rudimenta deposuit: ubi tam præclarum infracti animi præstitit documentum, ut pluribus invidiam, omnibus æmulationem excitaret: tum vel maximè in Helviorum expugnatione, & cum Mauris alijs in congressibus. Itaque circa Regni primordia multa gessit quæ silentio premuntur, ob penuriam scriptorum. Adeò enim multum est tuarum laudum præconem nancisci. Illorū tamen quæ ad nos venêre, principem locum habet discordia, quæ inter ipsum & sorores intercessit: quæ tanti Principis dotibus non vulgarem notam impressit. *Alphonsi natalis.*

2 Aut igitur divitiarum cupido, aut ingenium pertinax, & intractabile fecit, ut fratres & sorores, quos paterno debuit amore prosequi, odio insectaretur novercali. Cujus immite ingeniū Sancius parens multo anteà subodoratus, filios effusissimis hereditatibus donatos, testamento reliquit: quos inter ad quingentos mille aureos (mitto pagos & oppida) signati argēti facti grandem copiam divisit. Cæterùm destinata salubriter sinistrum Principis ingenium discussit; cùm nullę opes improbis ingenijs satis esse possint. Parente vix defuncto promissis *Alphonsi odium in fratres plusquam fraternum.*

ſtare noluit,quin potius interpoſitam fidem teſtamento & ſacramento firmatam feſellit; & fratres ab hereditate deturbare curavit; Thareſiam præcipuè Reginam, cui parens Montem majorem cognomento Veterem,& oppidum vulgò, *Eſgueira*, in legatis reliquerat;& Sanciam,quam Ierabrica, vulgò *Alanquer*,hereditario,velut dono donarat. Et ne cum fratribus palã decertare videretur,cauſabatur bona eſſe, imò dona regiæ hereditati agglutinata,quæ à regni ſucceſſore avellere Regi nefas eſſet. Adeò furor proceſsit,ut ſumptis armis oppida,ad quę fratres ſe contulerant,numeroſâ militum manu attentaret:quam fratres impigrè reſiſtentes,non ſine illius dedecore repulerunt. Plurimis tamen exhauſtis laboribus Pontifex ſummus eum compulit,ut cum fratribus arbitris honorarijs ſtaret, quod & fecit,& calculum mutavit,poſtquam cauſam ſuam deploratã agnouit;& regnum tot maledictis anathematiſque fatigatum tandem aliquando recreavit.

*Claſsis Septentrionalis opitulatur noſtris.*

Tempore identidem ſuccedente annus agebatur à Chriſto nato 1217.cùm à Septentrione munitiſsima claſsis Olyſsipponem appulit,quæ Sanctæ Hieroſolymæ ſuppetias ferebat. Cũque reflante vento cogeretur à navigatione deſiſtere. Ecce tibi Matthæus Præſul Olyſsipponenſis,vir negotijs gerendis natus, ſuaſor ducibus fuit,ut dum per tempus liceret, aliquid ederent ſua virtute dignum. Quod ut facilius ab illis obtineret,ſe ſociũ cũ militibus & cõmeatibus pollicetur,ſi velint Salaciã occupare,quæ tum tẽporis fœdiſsimo Maurorũ imperio ſubjacebat. Nõ diſplicuit Ducibus negotiũ. Põtifex interim Ducũ animis utendũ ratus,inſtructũ exercitũ incredibili celeritate armavit. Milites eò alacrius ſunt collecti, quò res erat periculoſior, & ſuſcepta ad delendas Maurorum reliquias,quas(Regno per vim occupato)in gremio Reip. Chriſtianæ degere probroſum ſibi eſſe putabant. Et quamvis Rex Alphonſus belli aleam cũ alijs non ſubierit(morbo fortaſſe detentus, aut quotidianis Regni negotijs impeditus) veriſimile tamen non eſt tam expeditam hominum multitudinem tam brevi tẽpore, eo vel imprudente vel invito coaluiſſe,cùm præcipuè negotiũ ad eumdẽ attineret. 3

Luſi-

4 Lusitani verò, qui belli ancipitem eventum in hac expeditione tentarunt, si ad calculos revocentur, numero sunt: Olysſiponensis Episcopus Matthæus: Petrus Lusitanę militiæ: Cōſalvus Prior Hoſpitalarius, Martinus Barreganus è Divi Iacobi familia, sui quisq; agminis duces, qui viginti hominū millia Olyſsippone & Ebora cū municipijs collecta ductabāt. Hi simul cum illis qui classe vehebātur, junctis castris obsedere propugnaculum, quod post varios ultro citroq; labores sub intrarunt, multis anteà emensis difficultatibus. Nā qui ea tēpestate Reges Cordubæ, Hispali, Paci Augustæ, Giennio imperitabāt, certiores facti per internūtios, de improviso cū equitum quindecim, peditum octoginta millibus terrâ mariq; obsessis auxiliantur: Ad hæc decem triremes opportunè instructæ. Attamē cælo bene favēte, & sex supra triginta navium præsidio, quæ à Batavia ad bellum transmarinū profectæ Cetobricā tenuerūt, dissolutis murorum cōpagibus, semel atque iterum propugnaculū multâ prius edita corporum strage perruperunt. Dumque nostri homines fugientibus instant, alios cædunt, interficiunt alios: qua in fuga fama est triginta Maurorum millia, simul & quatuor Reges, qui obsessis venerant auxilio, cecidisse. Est qui scribat Angelum Cruce in gemma coruscanti fiduciam militibus addidisse. Captum denique oppidum & direptum est luce Divo Lucæ, eidemque Euangelistæ sacra, anno post Christum natum 1217.

*Salacia pelluntur Mahometani.*

5 Ad Alphonsum, unde exijt, jam redeat Oratio, qui belli, domique egregium sui præbuit documentum: Nam Hispalis & Giennij Reges, qui Helvēses dura obsidione premebant, aperto Marte superavit, & ad suum quemq; Regnum compulit. Quin & armata manu per hostilem ditionē excurrens, miseranda illata vastitate sese ad patrios lares victoria reportata collegit.

*Alphonsus duos Maurorum Reges fugat.*

6 AEtate ad senium jā declināte, ad eam pinguedinē devenit, ut quivis corporis motus atque exercitatio illi pergravis esset; quod videre fuit cū Novæ civitati Aruccitanæ, (quæ *Moura* vulgò dicitur) & Serpæ Maurorū exercitu obsessis opē tulit, quem per medicos hostium cuneos subduxerūt è castris semianimē,

*Alphonsi pinguitudo.*

& vix præ nimia pinguedine ſpiritum ſub armis ducentem.

*Eius uxor, & filij.* Vrracam ab Alphonſo octauo Caſtellæ Rege, & Eleonora Ioannis Angliæ Regis filia, Oriundam in matrimonio habuit: à qua plures ſuſcepit filios; Sancium puta cognomento Cucullum, qui parente exſtincto Regno ſuffectus eſt; Alterum Alphonſum Bononiæ, ſive Geſſoriaci ducem in Gallia, quòd Ducatus heredem duxit uxorem: poſtea Luſitaniæ Regem; Tertium Ferdinandum Serpæ Principem, cui Sancia Fernandez Comitis Ferdinandi de Lara filia Caſtellæ nupſit; à quibus prognata Eleonora, quæ, ut fama fert, à Principe Regni Daciæ herede uxor ducta eſt. Hic Alcobaciæ communi Luſitanorum Regum in monumento ſepultus jacet; Nec non etiã Vincẽtium genuit, jam inde à primis annis exſtinctum; quem etiam Alcobacia detinet in tumulo. Vltimam Eleonoram, quam Daciæ Rex habuit in matrimonio. Ex vago coitu filiũ ſuſcepit Ferdinandum nomine, cui poſteritas nulla: vita functum tenet Alcobacia. 7

*Mors, & corporis lineamenta.* Octo & quadraginta annos implevit Alphonſus: unum & viginti Regni clavum tractavit: ſatis conceſsit anno poſt Chriſti natalitium 1233. Exſtinctum, ſimul & Vrracam cum filiorum aliquibus Alcobacia, in ſacello, quod vivus adhuc opere non magnifico exſtrui juſsit, humili ſepulturâ complectitur. Annis ſubinde labentibus, Georgius à Mello Cœnobij Abbas ſacellum diſſolvit, & utriuſque oſſa ad ſacellum Divo Vincentio ſacrum tranſtulit; ubi hoc temporis conquieſcunt. Corporis lineamẽta, ſi poſſumus, exſcribamus, ut cùm res geſtas legimus, eum ante oculos videre videamur. Procerus corpore fuit, adeò ut ad giganteam ſtaturam accederet: magnos membrorũ artus, & ſucci ultra modum habuit plenos: oris ſuavitate & formæ præſtantiâ effloruit; frons libera, rutuli oculi, capillamentum rufum, prominens aliquantulum naſus, & aquilino ſimilis, os magnum, ſed ſuaviter craſſum Regis augebant venuſtatem. 8

Regnante Alphonſo anno 1220. Quinque è Franciſcana familia, 9

milia,(quos Franciscus parens & auctor non humano cõsilio, sed cælesti oraculo monitus miserat ex Hetruria, ut homines scelerum impietate adstrictos cælestis disciplinæ monitis imbuerent)per rudes & incultas nationes excurrentes ad Africam tandem devenerunt. Dumque Bocani,Hemexi in Mauritania (*Marrocos* dicitur) & eloquijs & vitæ sanctimoniâ conantur ferocientes homines Christo subdere,atque ab infaustis dæmonum stabulis ad Christi pascua caulasque traducere: En tibi Miramolinus,qui eâ tempestate gentem cum primis pervicacẽ administrabat, furore percitus, homines tum maximè utilia suadentes ad capitale supplicium abripi jussit: quos morte multatos ad exstructam pyram tradidit; ut igne absumpti, & cultu & honore carerent.Sed quis divinæ mentis oracula antevertet? De improuiso turbatur cæli facies,tenebræ conduplicantur,flamma inter nubes coruscat, effusis sine more imbribus tempestas præcipitat,& jurata elementa ultimam mortalibus vastitatem minitari videntur. Quid plura? Ignis consopitur,formidine externati fugiunt tortores,ingens fit solitudo, & quos effera vis tyranni flammis addixerat, his mollior ignis conditio indulsit. Nec pios tum temporis defecit consilium; imò per noctis tenebras fulgurum splendore illustrati,lautissimam illam supellectilem,divinasque reliquias cælo dante collegerunt.Quas Petrus Alphonsi Portugalliæ Regis frater (qui ob veteres cum Rege simultates Marrochijs degebat Miramolini obsequio emancipatus ) ad Hispaniam detulit, & ad fratrem Conimbricæ agentem in Lusitaniam transmisit. Ipse verò in Regno Legionensi apud Alphonsum Regem consobrinum mansit. Quid interim noster Alphonsus? De adventu certior factus,celebri decretâ supplicatione, magnâ primæ nobilitatis catervâ stipante,ante urbem,emenso unius leucæ spatio, sanctissimas reliquias, divinaque ossa venerabundus opperiebatur. Quæ in augustissimo Sanctæ Crucis delubro honorificè collocavit: ubi crebris irradiant miraculis, ut annales illius familiæ evoluenti facilè patebit.

*Quinque Franciscani Fratres ex Lusitania in Africam traijciunt.*

*Martyrio in Africa coronantur*

*Eorum reliquiae Conimbricam invehuntur.*

Prius

*D. Antonius de Padua Lusitanus Olysiponensis.*

Priusquam tamen hæc Franciscanæ familiæ pignora 10
in Africam trajicerent, ad Lusitaniam pervenerunt, & sunt per aliquot dies Conimbricę commorati: ubi eo tempore ornamentum Lusitanię & lumen degebat Antonius; qui visis Sanctorum reliquijs, dici non potest quanto ardore inflammatus ad Martyrij palmam contenderit. Erat Antonius Olysipponensis, clarus natalibus, castigata vitę disciplina institutus, ea urbis parte educatus, ubi nostra adhuc tempestate templum est ipsius Antonij cognomento. Annum ætatis decimum quintum nondum egressus, jam inde à teneris cęlesti oraculo animum adjiciens, Augustinianę familiæ Olysippone nomen dedit in cœnobio cui Divo Vincentio extra muros nomen est. Hinc propter suorum usum frequentiorem, quàm vellet Conimbricam ad Sanctæ Crucis cœnobium commigravit: ibi martyres vidit viventes, & veneratus est vita defunctos: quo adspectu, quàm incredibili divini amoris incendio æstuarit, ex illis quæ posteà gessit, conjiciatur.

*Antonius Ordinem Canonicorum Franciscano mutat.*

En, longum post temporis intervallum accidit, ut Nu- 11
minis irritamenta, quæ currentem animum incitabant, quibusdam è Franciscana familia, quibuscum familiariter agebat, aperiret. Hi verò per id temporis ædiculam quandam Divo Antonio Abbati sacram non longè ab urbe sepositam incolebant. Post communicatum consilium habita Superiorum bona venia, se, relicta prioris vitæ ratione, Franciscanorũ sodalitio mancipavit. Quos inter mirifico pietatis ardore per aliquod tempus, tum fame sitique enectus, tum mira etiam rerum humanarum despicientia vitam toleravit. Non multo post in Africam solvit: adversa tamen fatigatus valetudine, & propter insalubrem aëris intemperiem, indies magis magisque ingravescente, coactus est ad Hispaniam remenso pelago commeare. Ab Africa conscendit, ut denuò transmitteret: nec ita multùm provectus, ventorum impulsu rejectus in Siciliam est, hinc in Ita-

in Italiam Poſtea illuſtriſsimo & pietatis, & ſanctimoniæ incremento per Galliam & Italiam concionabundus excurrens, res edidit memorabiles, quas omnes ſi vel tenuiſsimo hiſtoriæ filo vellem complecti, res eſſet ingẽtis voluminis. Ejus corpus ſanctiſsimum miro cultu, nec minori pietate Patavini cives ſuſpiciunt & venerantur, illumq́ue præſidem agnoſcunt, & tutelarem. Antonij lingua ſingularis Numinis beneficio, & inaudito Luſitanos inter miraculo illæſa permanet, quod videre erat, cùm ejus corpus eſt tranſlatum. Nec Alphonſo facta eſt parva gloriæ acceſsio, quod Antonius illo regnante efflorue-rit, qui non ſolùm domeſticis, ſed externis etiam eumdem patronum, ac pæne popularem ſuum adſciſcentibus immortales titulos impertijt.

*Antonii lingua incorrupta.*

# AD ALPHONSVM
## HVIVS NOMINIS II. LVSITANORVM REGEM III. COGNOMENTO PINGVEM.

*EST penes infidum turrita Salacia Maurum,*
*Stat ſuper, aëreis arx operoſa jugis.*
*Tres magni hanc ſervant numeroſo milite Reges,*
*Vana ſuperſtitio, quos rapere arma facit.*
*Lyſiada oppugnant, defendunt pergama Mauri:*
*Fortiter hæc pugnat, fortiùs illa manus.*
*Cruda diu durant dubij certamina Martis:*
*Lyſiadæ perſtant, arx quatefacta labat.*
*Nuntius è cælo gemmanti in luce refulget,*
*Pectus & in gemma fert nova ſigna Crucis.*
*Pro voce eloquitur Crucis ignea gemma, viriſque*
*Gemma triumphandi non leve pignus erat.*
*Lyſiadæ expugnate arces, queis ſydera gemmant:*
*Deque novo fulgens gemma Oriente micat.*
*Gemmea erit (nec vana fides) victoria: palmæ*
*Gemmantes titulos gemmea fama canit.*
*Nobile prodigium jam non eſt gemma, triumphi*
*Gemmantis toto gemmat in orbe decus.*

## AD EVMDEM
### Spe lucri ſororibus bellum movet.

*Pone minas, quid in arma ruis malè cauta cupido?*
*Quas petis, heu! fœdo crimine perdis opes.*
*Neſcia bella pati, molliſſima corda ſororum*
*Audes hoſtili ſollicitare manu?*
*In tua damna ruis, propriiſque occumbis in armis,*
*Seu tua ſint, Victor, ſeu ſpolia hoſtis habet.*
*Finge tuas, quas quæris opes: periere ſorores;*
*Fac ſoror hoſtilem vim premat, ipſe peris.*
*Aut ſoror, aut frater miſeri ſunt: dives uterque*
*Pauper erit: victo victor ab hoſte cadet.*
*Quid mirum? & leges & jura abrumpit avarus.*
*Ergo nec leges, nec ſua jura ferat.*

AD

## AD EVMDEM.

Vivo patre, præclara edidit facinora, mortuo patre, non ita.

*Crescis in arma puer, juvenisque in Marte triumphas:*
*Sed minor in facto gloria visa viro.*
*Patris in amplexu, tibi ferrea vincula nectis;*
*Mollior in grandi corpore vestis inest.*
*Prælia dura pater, natus quoque prælia tentas:*
*Ille redit victor, tu quoque victor ovas.*
*Deserit arma pater, natus quoque deseris arma:*
*Illum sera quies, te sopor altus habet.*
*Crevit in egregio tibi gloria rara parente:*
*Patris ab exequijs pæne sepulta jacet.*
*Scilicet hoc vixisse putas, vixisse Parenti,*
*Et cui non possis vivere, posse mori?*

## AD EVMDEM.

*Bella movet Mavors, audet se opponere Marti*
*Miles, & audaci bella ciere manu.*
*Progreditur Princeps bella ad Mavortia; Maurus*
*Torpet, ad adspectus torpet iniqua manus.*
*Quos neque vi Mavors, Alphonsus fronte coërcet;*
*Non dubium est, fortis quis sit in arma magis.*
*Nomina Mars Martis, Mavortiaque arma relinque;*
*Alphonsus Martis nomen & arma gerat.*
*Qui dabit invictos post funera regia Martes,*
*Pro magnis Regnum qui tueantur, avis.*
*Nomen & arma ferat Martis Mavortia Princeps,*
*Tam malè qua Mavors, quàm bene solus habet.*

perium venerat, miseros videre & afflictatos, blandimentis ita prolectavit, ut fidem faceret, illa omnia per invidiam esse conficta, ut illi familiares, quibus maximè fidebat, sinistrâ aliquâ suspicione apud ipsum laborarent.

4 Aliqui tamen Lusitaniæ Prælati patriæ amore succensi; cùm Alphonsum vidissent ad meliorem frugem minimè collectum, ad Pontificem Maximum detulerunt, tum Regis remissionem, tum Reginę fabricas & commenta; Ad hæc ipsos non prius habitâ Pontificis bonâ veniâ nuptias celebrasse, cùm arctissimâ essent consanguinitate conjuncti. Quâ super re Gregorius hujus nominis I X. literas expedivit monitis & adhortationibus refertas, tempore ad resipiscendum præfinito. Episcopum deinde Sabinensem legavit in Lusitaniam, cujus in conspectu Sancius tantæ remissioni modum, tantæque licentiæ finem promisit. Quod ad unguem servavit, quādiu Pontificis Orator in Lusitania commoratus est. Quem, mox atque ab ejus oculis evanuit, Regina solitis illecebrarum lenocinijs (quod aliqui philtris & amatorijs poculis tribuebant) decepit; & familiares cæco quodam impetu omnia conturbârunt, populū latrocinijs vexantes, divina, atque humana jura perfringentes, majori prorsus, quâ anteà, licentiâ debacchantes. A quo fonte promanavit, ut quamplurimi Interamnensi in Regione animis opibusque parati, duce Raimone quodam Viegas Portocarrero, qui in Gallециæ finibus degebat, facto agmine coaluerint, & Conimbricam unà devenerint, indeque reginam vi abductam in Orenio propugnaculo includerēt ad custodiam. Hinc ad Castellam, quin ad eam revocandam Regis cura quidquam profecerit, transmiserunt. Et erat ibi eâ ferè tempestate quâ Alphonsus Toleti degebat; quamvis verior opinio ferat, ipsos in posterum unà nec habitasse, nec pernoctasse quidem.

*Pontifex irritas Sancij cum Mesia nuptias declarat.*

*Seditio Interamnensis.*

Neque tā incredibili Lusitanorū hominum studio iniquæ
5 Reipublicæ administrationi modus est adhibitus: cū nō à Regina tātum, sed à Rege etiam originē traheret. Quamobrē Legionensi in Synodo multi Prælati patriâ charitate inflammati apud

*Alphonsus in Sancij patris locum subrogatur.*

apud Innocentium Pontificem maximum acerbè conquesti sunt. Quibus rebus ut mederetur Innocentius, rem consultatione maturiori agitandam decrevit: in qua una omnium voce decretum est, ut Alphonsus Lusitani Regis frater Bononiâ accersitus Regni clavum tractaret, ne Respublica tot calamitatibus pressa vergeret in pejus, & ultimam rueret in vastitatem. Expediuntur interim Pontificis mandata, accersitur Comes, qui Bononiæ tunc erat; nec tamen Regnum non citra pulverē & sudorem adeptus est. Sancius verò postquam impetrato à Rege Castellæ exercitu, videt se nihil proficere, incepto destitit, & se Toletum recepit, ubi mirabili vitæ sanctimonia privatam vitam toleravit: deligens potius in exilio consenescere & mori, quam in patrio regno alterius consiliis & monitis gubernari; quod & suadebant illi, qui Lusitaniam latrocinijs, iniquitate, & cæcâ quâdam temeritate afflixerant, perturbaverant, everterant.

*Toleti Sancius exulat.* Toleti degens, grandiorem pecuniæ vim, quàm è Lusitania abduxerat, in miseros homines & pauperes largâ manu divisit, nec non sacellum exstruxit, cui â Regibus vocabulum est Duro & aspero vitæ cultu vitam protrahebat, dies & noctes orationi invigilans traducebat insomnes, nec ab ejus ore verbum unquam excidit, quod vel querimoniam vel iracundiam redoleret, nec ullam mittebat reconditi doloris significationem, quanquam aliqui essent, qui per summam impudentiam auderent Regiam Sancij majestatem indignius, quàm par erat, tractare. Quibus virtutum monumentis Regiam præ se majestatem regalemque indolem ferebat. Divum Lazarum, cujus amore inflammatus mira edidit opera, incredibili pietate piētissimus ipse coluit. Quod & Lazarus cumulatiùs compensavit, cùm ei inter mortales adhuc agenti visus, cælesti oraculo fatum prēmonstravit, & cum spiritum ageret, fortunatissimū Lazarum semper ante oculos intuitus est. 6

*Pertinax Lusitanorum fides in Sancium dum Toleti vixit.* Dum tamē hæc Toleti agūtur, Lusitania in studia cōtraria trahebatur. Alijs alia placere & arridere: quæ omnia ad illum scopū collimabāt, ut unusquisque promissis staret, & fidē regi 7

ſuo interpoſitam incorruptè ſeruaret. Hoc enim inter Luſitanos erga Reges ſuos immortaliter efflоruit. Eâ namque tempeſtate vix ullus fuit illuſtri loco natus, qui Alphonſi comitis partes ſuſciperet, cùm Luſitani eſſet Regis filius, & vir moderandis hominum ingenijs imperióque natus. Adeò fides indoléſque Luſitana proceſsit, ut nullus (unum ſi excipias, & alium qui turpi lucello occæcati permiſère ſe Alphonſo, quę res illis dedecus & ignominiam peperit ſempiternam) alicujus propugnaculi præfectus eſſet, qui ad ultimum pro fide non pugnaret potius, quàm vellet deditionem facere. Quod non perſtitit ſolùm quamdiu Rex in Luſitania fuit, ſed illuſtrius etiam valuit, poſtquam à patrio Regno pulſus in exilium conceſsit. Prefecti tamen in ſententia immoti, nec ſuorum precibus, nec Pontificum anathematis, nec Regis obſidionibus adduci potuerunt, ut facerent imperata: quin potius per varia rerum diſcrimina obſidiones infracto animo pertulerunt, quoadusque certò nuntiatum eſt, Sancium Regem vitę annos felici morte clauſiſſe.

8 In quibus Ferdinandus Paciecus fuit unus, qui Seloriquenſe propugnaculum impigrè defendit. Alter Martinus eſt Freitas annuam obſidionem tantâ animoſitate ſuſtentauit, ut optimo cuique eſſet documento. Nam dum Conimbricam Alphonſus obſeſſam tenet, de obitu fratris Sancij certum nuntium habuit, quod & Martino nuntiauit, ut ipſe depoſita religione ſe dederet. Quid porrò Martinus? Pactis inducijs proficiſcitur eâ lege, ne Rex, dum ille abeſſet, propugnaculum oppugnaret. Et quamvis unanimi omnium conſenſu cognoſceret Luſitanum Regem fatis conceſsiſſe, ipſe nihilominus ad ſepulturam adijt, illamq; non ſine ingenti omnium admiratione recludit; Regem extrahit, extractum inſpicit, inſpectum cognoſcit, cognitum & cultũ, ut datam fidem liberaret, arcis clauibus è brachio dextro appenſis, ſepulturæ iterum reddidit; Quod illuſtriſsimis Auctorum teſtimonijs in ſcriptis conſignatũ ſecum in Luſitaniã attulit. Ad quam ubi regreſſus eſt, ad Comitẽ, qui jam eâ tempeſtate rerum potiebatur, nuntiũ

*Præfectorum duorum arcium incorrupta fides.*

mittit, se sacramento jam absolutum deditionem velle facere. Et reclusis foribus, conjugem & filios manu prehensos foras pellit, dicens: Aliò migremus veteres coloni, & suum suis Dominis domicilium relinquamus. In genuaque ante Regem provolutus, portarum claves manu prætendens, Regi tradidit, asseverans se ejus & Regis & domini futurũ semper obsequio emancipatum: simul & tabellas ostendit illarum rerum quas Toleti gesserat. Rex verò tantam fidem ad miraculum suspiciens, arci eumdem ipsiusque posteros præfecit, ea conditione, ne ipsi aut posteri ullo deinceps sacramento adigerentur: Martinus tanto beneficio non ingratus, Regi gratias agit & habet immortales: præfecturam tamen redhibuit; imò posteros diris imprecationibus devovit, si quis fidei sacramento adactus Castellum aliquod susciperet defendendum. Vnde Lusitanorum in suos Reges fides liquet, qui Regem, vel ad Regnum moderandum inutilem tantâ fidei sinceritate & constantiâ (vel si malis pertinaciâ) observaverint, nec voluerint fasces submittere Comiti Alphonso, viro & pietate & prudentiâ insigni, & quod maius est Lusitano, & Lusitani Regis filio; cui demum impigrè resisterent, ni anathematis, quæ pij homines plusquàm bellica tormenta timere debent, illius jussis cogerentur esse audientes.

*Martini à Freitas generosum factum.*

Fuit Sancius liberali facie & eleganti; frõs libera, oculi glauci erant & venusti: nasus prominens, sed suaviter crascescẽs: & ad pulchritudinem efformatus: barba eleganter disposita, & subrufa: oris color albo deterior, & in pallorem degenerans; pietate in primis præditus, minimè malus, ab immanitate longè abhorrens. Nihil Sancio defuit, ut Rex esset omnibus numeris absolutus, nisi prudentes viri, à quibus monitis institueretur. Quæ fuit causa, ut vir æquissimus & æqui servantissimus, Rex tamen iniquus haberetur.

*Sancij lineamenta.*

Cùm primùm rerum habenas suscepit, in Turdetania cum 10
Mauris hominibus sæpissimè congressus est. Qui ingenti navium classe terrâ marique ad Salaciam expugnandam advolârant; quam imparatam, & obsidione cinctam, in summum discri-

*Quid bello gesserit Sancius.*

discrimen adducerent; nisi AEgydius Soverosa Regi in primis charus auxilio subiret, qui Mauros non sine ingenti clade fudit fugavitque. Pactæ interim cum Mauris induciæ, quibus factum, ne tredecim annorum spatio, quibus rerum potitus est, aliquid amitteret. Excessit anno post Christum in lucem editum millesimo, ducentesimo, quadragesimo quinto, nonum & trigesimum agens annum; quorum tredecim regnum administravit. Situs Toleti Regali in sacello, quod suis expensis evexerat. De loco tamen sepulturæ ejus assignato dubitant Auctores, & adhuc sub judice lis. Nam, cum Toletani Præsules majoris templi sacellum vellent augustius efficere & spatiosius, tumulos avulserunt, illosque parietibus dispositos nullis incisis elogijs, nullis impressis epitaphijs indistinctè inseruerunt.

Sancij sepulchrum

# AD REGEM SANCIVM.

Malè inchoatam vitam feliciter claudit.

*Sancius in Regno quæcumque peregerit, orbis*
*Nesciat; involvat facta minora pudor.*
*Quæque Toletana sacraria fecerit urbe,*
*Et tumuli augusti marmora, fama canat.*
*Emendat Vitæ finis primordia; laudis*
*Finis habet, quidquid noxia vita negat.*
*Sint licèt heroës proaui per facta superbi;*
*Hic tumuli claro marmore major erit.*
*Exul it à patria; quamuis non Sancius exul*
*A cælo, vitam dum bene claudit, erit.*

## AD EVMDEM.

*Nobile fit facinus; te discedente revisit*
*Lysiadum gratas jusque piumque domos.*
*Quam benè Rex populo seruis, dum sumpta relinquis*
*Iustitiâ Imperij fræna tenente tui.*
*Quidquid habes culpæ veniâ dignabitur orbis;*
*Plus bonus es Princeps, quàm tua Regna ferunt.*
*Quodquod in imperium commissum est crimen & error,*
*Diluet exilij pœna seuera tui.*

## AD EVMDEM.

Vnicum vitæ suæ opus sepulchrum sibi erexit,

Epitaphium.

*Lysiaci Regis domus, & fatale sepulchrum*
*Hic pariter, pariter vitáque mórsque cubant.*
*Vita silet morti similis: mors proxima vitæ*
*Pondera, sub clauso marmore, vocis habet.*
*Mortis in obsequium vixi: vitæque vicissim*
*Munera sub cineres, officiosus amo.*
*Nullum vita decus posuit, nisi mortis honores;*
*Mortis nulla nisi viuere cura fuit.*
*Nomen inane tuli regnantis: inane sepulchrum*
*Ne foret, hic vita summa sepulta mea est.*

*Disce*

*Disce alio ex tumulo melius tibi vivere: vitam*
*Ex me cùm nequeas discere, disce mori.*

## AD EVMDEM

### Abdicatus Regno loquitur Rex.

*Ite graues curæ, sævi procul ite timores:*
*Vos bene dum perdam, perdere Regna juvat.*
*Nescit opes, qui nescit opes bene perdere; perdit*
*Gaudia, qui semper gaudia lætus habet.*
*Sint ubi deliciæ, nescit captiva voluptas:*
*Seruet honor spretus quæ bona, nescit honor.*
*Regia crudeli seruit Fortuna Tyranno:*
*Regnat priuato sub lare tuta quies.*
*Libera paupertas: tranquillæ commoda vitæ:*
*Integra mens: scelerum nescia vita: beant.*
*Tristia perdidimus, jucunda ut Regna feramus:*
*Sic bene qui possit perdere, rarus erit.*

### De Eodem, Epitaphium.

*Exul eram: posui vivus mihi busta. Sepulchrum*
*Scilicet auxilio vita sepulta facit.*









ALFONSVS PORTVGALLIAE. REX V.
VIXIT ANN. LXVIIII. OBIIT Aº. MCCLXXVIIII.

# ALPHONSVS III
## LVSITANIAE REX V.

### ANACEPHALAEOSIS VI.



1 AD Lusitanum Imperium ex incondita, licèt alioqui pia Sancij socordia traducendum in cultum civiliorem, Alphonsum excepit natale Conimbricæ solum, die quinta Maij, anno M. CC. X. quem pater ob incertam fratris valetudinem regalibus studijs diligentiùs imbuendum, curavit. Sed, cùm Sancij vita longius omnium opinione protraheretur, Blanca amita Galliæ Regina evocatum conjunxit Matthildi Comitissæ Bononiensi viduæ ex Philippo Crispo Philippi Augusti filio. Annum agebat ætatis Alphonsus vigesimũ septimum, & valido corpore, sublimique statura, ingentiores animos agitans, in tantam virtutis suæ opinionem excrevit, ut cum Summus Pontifex multorum Cruce signatorum, qui ex Gallia alijsque provincijs in Palæstinam commeare moliebantur, ducem elegerit. *Alphonsi matrimonium cum Matthilde Bononiensi*

2 Quæ cogitata abrupit ipsius in Lusitaniam regressus, ad ea componenda, quæ multorum libido audebat, qui Sancij ingenio flexibili abutentes, nullum non facinus aggrediebantur. Turbatam conjuratamque fratris morte Lusitaniam primis comitijs pacavit, redactisque in suum obsequium cunctis arcibus, in demetendam vitiorum sylvam, quæ proximi temporis impunitate luxuriabat, & penitus exstirpandam præpotentium in judicijs iniquitatem severiùs incubuit. Quare multorum in se invidiam conflavit; sed plures factiones austeritatis suæ fama disturbans, impudentem grassatorum globum exterminavit. *Illius reditus in Lusitaniam & regn. principia.*

Cum-

Cùm domeſtici tumultus poſuêre, ad Regnum exornandum adjecit animum. Multa oppida frequentibus Maurorum bellis quaſſata & deſerta, in quibus Eſtremotium, colonis nobilitauit: multa arcibus & publicis ædificijs inſtaurauit; hæc inter Pacem Iuliam, ſi turrim excipias altitudine viſendam, quam filius ipſius Dionyſius inſanâ ſubſtructione euexit. Regijs ſyngraphis ac tabellis perpetuas immunitates pluribus oppidis & hominibus impertiens, vtiliſsima quoque inſtituta ad Reipublicę adminiſtrationem præſcripſit. Templa & cœnobia non vulgaria inſigni liberalitate conſtruxit; exemplo ſint Ordinis Prædicatorum domus, altera Olyſsippone, Heluijs altera; & Virginum Diuæ Claræ Parthenon Scalabitanus. Vt mutuis popularium & vicinorum Regnorum commercijs res augeretur, mercatus celeberrimos multis locis inſtituit, immunitatibus conuenas alliciens. Auri, argenti, metallorum deteriorum, mercium, mercenariorum, annonæ, ac reliquarum rerum venalium pretia reſtrinxit, cùm veterum immanitate deterriti multi à negotiando auocarentur. 3

*Ædificijs & legibus regnum nobilitatur.*

Egregias Alphonſi dotes, ſpectabilémque indolem miſerè corrupit præfracta & peruicax libido. Cùm enim gratiam reponere debuit uxori, quæ pauperem opima domo exceperat, effœtam, & ſexagenariam pertæſus, veritúſque, ne inopia hęredum Luſitana domus ad Reges Legionenſes, à quibus fluxerat, iterum dilaberetur: timens etiam conjugi, quam ob infęcundam alvum ſciebat ingratam futuram Luſitanis; non verò (ut aliqui confingunt) ullius ſpe lucri ineſcatus, ſceleſtas nuptias contraxit cum Beatrice notha Alphonſi IX. Caſtellæ Regis ex Maria Villenia Petri Guſmanij clariſsimi filia, quam Alphonſus Regio cultu præ cæteris liberis indulgentius & operoſius educabat. Sibi quoque uſui fore vicini Regis affinitatem Alphonſus non ignorabat, quem Germani longè ſepoſiti, pulſo Federico II. in imperium communibus ſuffragijs ſubrogarunt. 4

*Inceſtæ Alphonſi nuptiæ vivente legitima uxore.*

Alexander IV. ſummus Pontifex Comitiſſæ & conſanguineorum procerum querimonijs, ipſáque rei indignitate commotus,

motus, clementi primùm diplomate Alphonsum monet, veræ ut uxoris & Christiani officij meminerit; sed cùm omnia monita salutaria obtusis auribus respuisset, interdicto, quod Viarium dici potest, jussit Pontifex, ubicumque Lusitaniæ Rex adesset, omnibus sacris abstineri, quin tot fulminibus obstinatus Alphonsi animus emolliretur; donec fati necessitas, quæ uxoris clausit oculos, iter veniæ sterneret, quam Vrbanus IV. sacrorum præsidum & populi annuens clamoribus, sed inuitus ad speciem concessit.

6 Ergo Beatrice justis facibus in thorum admissâ, & duobus ex ea liberis Regni successione firmatâ, cœpit Alphonsus Maurici belli votis anxiè distineri. Cúmque nulli jam intrà Lusitaniæ limites Mahometani agerent, & ad alios adhuc Hispaniæ insistentes peruadere non posset, nisi viam per Turdetanos affectaret, cum quibus Pelagius Correa Lusitanus, Castellanæ Divi Iacobi militiæ Magister feliciter Hispana signa conferebat, communicato cum Regina consilio, eamdem permovit, ut se in Castellam ad parentem conferret, ab eodem jus expugnatarum in Turdetania urbium, & expugnandarum deinceps obtenturam. Non secus accidit, quàm Alphonso in votis erat. Socer enim donatiuas tabulas, suóque munitas sigillo misit, quibus ipsi & Dionysio nepoti, cæterisque deindè successoribus de suo jure concedebat, his tantùm conditionibns interpositis; Ne leges à se priuatis negotiatoribus irrogatæ (quæ priuilegia dici solent) vnquam rescinderentur: Vt in litibus facultas esset ad Castellanam Curiam prouocandi: Vt Alphonsus & ipsius liberi, sibi dumtaxat, quoad viveret, non ita cæteris Castellæ Regibus cum expeditis quinquaginta equitibus præsto essent; Quas conditiones posteà in nepotis Dionysij gratiam remisit. Hinc inani fabulæ locus datus, Lusitaniam ab Henrico Comite ad Alphonsum III. Castellanis Regibus stipendia exsoluisse.

*Turdania à Rege Castellano datur Alphonso quibusdam interpositis conditionibus.*

*Lusitania Castellæ vectigalis nunquam fuit.*

7 Acceptâ donatione Alphonsus illicò se Lusitaniæ ac Turdetaniæ Regẽ inscripsit, & Regij stemmatis orę bracteata ex auro Castella, vetera Algarbij insignia purpurascenti campo adnotavit,

*Res g. stæ in Turdetania*

tavit, & totum se appulit ad Mauros pellendos è Turdetania, à quibus Pharum, Louleum, Algezurium, Albofeiram, aliaque ignobilioris nominis oppida avertit. Tam impio & antiquo jam possessore expeditum Algarbium citimum, & Lusitaniæ conterminum, respiravit. Est enim aliud ultra fretum Gaditanum in Mauritaniæ finibus, è regione Hispaniæ, in quo, cùm aliquæ sint arces nostro milite instructæ, & Mahometanorum incursionibus objectæ, Algarbiorum cis & ultra mare Rex dicitur Lusitanus.

*Legitima Alphonsi proles.*

Ex Beatrice genuit Alphonsus ad capessenda sceptra Dionysium: tum Alphonsum dynastam Amææ, Castelliviticum, Arronici, Marvani, aliorumque oppidorũ; cui data uxor Violantia filia Principis Emanuelis, qui patrem habuit Ferdinandum III. Castellæ Regem. Tertio Beatricis partu editus est Ferdinandus, quem ab ubere mors Alcobaciæ tumulandum avulsit. Ibi etiam sita est Constantia natorum minima, quam Hispalis ætate tenera morientem excepit, cùm mater Alphonsum parentem fratrum Principum, & Sancij filij seditionibus agitatum convenit. Alia Alphonsi filia Blanca fuit Lorvanici primùm Parthenonis, deinde Holgarum apud Brauum (Burgos hodie) antistes, omnium Hispaniensium ditissimi. Ad illam supellectile, auro & oppidis locupletandam avus paterque conspirarunt; ille plurimis in Hispania, hic in Lusitania, Monte maiori vetere, & Campo maiore attributis. Ex vetito congressu filiorum quoque numerum auxit Alphonsus. In ijs fuit 8

*Filij illegitimi.*

Ægydius Alphonsi, & Ferdinandus Alphonsi ad templi militiam allectus; Alphonsus Dionysij, Mariæ Riberiæ conjux; & Martinus Alphonsi ex Afra genitus, à quo Sosæ, qui Chichorri dicuntur, emanarunt. Tandem Eleonora Portugallensis uxor Comitis Garsiæ de Sousa pecuniæ & clientium in primis opulenti.

*Alphonsi statura, & mores.*

9 Faciem magnificè liberalem, & ad Regnum effictam habuit Alphonsus: cæsios oculos: celsam adeò corporaturam, ut admirationi fuerit spectantibus, cùm Rex Sebastianus tumulos recludi jussit. Corporis magnitudinem animi celsitudo superabat;

rabat; fuit enim largitionum profuſiſsimus; ut illæ teſtantur Caſtellorum & oppidorum ad Regiam hereditatem ſpectantium Schedæ, quæ in publici cartophylacij turre aſſervantur. Spectata fuit prudentia ad Regni tractationem; & in quo nihil deſiderares, niſi ſinceram aliàs religionem illud ingrati erga Matthildem animi ſtigma compunxiſſet. Ad extremam vitæ metam podagra laboravit, cujus dolores ut leniret, Gillij ex ordine Prædicatorio, ſanctitate illo ævo celebris, cui impensè deditus erat, baculo greſſus fulciebat.

*Mors, & ſepultura.*

Spiritum efflavit Olyſsippone anno milleſimo, ducenteſimo, ſeptuageſimo nono, cum ſexaginta novem ætatis, duos & triginta in Regno poſt fratris obitum tranſegiſſet, ultrà annum & menſem, quibus vicariam, eo vivente, operam exercuit. Sepultus eſt apud Divi Dominici unde poſt annos decem Alcobaciam tranſlatus juxta parentem ſitus eſt in Divi Vincentij ſacrario, vaſto quodam tumulo ex impolito lapide, qui illuc fuit ex Regum ſacello importatus. In adverſa templi teſtudine viſitur Beatricis tumulus, cujus corpus repertum eſt balſamo medicatum; ſic integro & flavo capillamento, facie vernanti, & recenti ſucco ſuffuſa, ut nihil minus quàm exſtincta crederetur.

*Omnia conueniunt; tua Lysia te rapit: uno*
*Stemmata quo seruent stigmata tuta crucem.*

## Vxorem Mathildem repudiauit, aliam duxit, ut Regni heredem ex ea susciperet.

*Parce pio Regi pia Lysia: crimen & error*
*Fœdarunt vita tam pia facta mea.*
*Crimen amor; fuit error opum malè cauta cupido;*
*Seruat amor crimen: vix scelus error habet.*
*Error habet causam: levis est qua finxit amorem;*
*Hæc levis ingratum me facit illa pium.*
*Vxorem mutavit amor: sceptra obtulit error:*
*Arguit illa fidem, sed data sceptra manent.*
*Sceptra manent, sed crimen habent; referantur amori*
*Crimina facta meo, reddita sceptra tuo.*









DIONISIVS PORTVGALLIAE REX VI.
VIXIT ANN. LXIIII. OBIIT Aº. MCCCXXV.

# DIONYSIVS I.

## LVSITANIAE REX VII.

### ANACEPHALAEOSIS VII.



1 VCENTESIMVS ſeptuageſimus primus ſuprà milleſimum à Virginis partu procedebat annus, cùm in tanti Regni ſpem ſumma omnium lætitia & plauſu in lucem editus eſt Dionyſius, ſeptimo Idus Octobris, qui dies ſacer eſt Magno Areopagitæ, à quo Principi poſthabitis Maiorum appellationibus nomen inditum fuit. Vbi per ætatem licuit, ijs artibus imbuendus, quæ Regium animum exornarent, optimis præceptoribus à patre traditur: apud quos ita tyrocinium poſuit, quo erat ingenij acumine, ut coævos ſibi Reges facilè anteſteterit, & doctrinâ, & pulcherrimarũ exercitatione facultatum. Peregrinum ſermonem ita avidè arripuit, ut externos libros ſumma cũ voluptate lectitaret; Latinæ poëſeos adeò ſtudioſus, ut propenſionem à natura ipſa congenitam facilè inſpiceres, quàm mira arte, & induſtria cùm excoluerit, nihil ex ijs, quæ poëtam omnibus numeris abſolvunt, in ſummo Rege deſideratum eſt. Luſitanas porrò Muſas illo temporis rudes & incultas ab agreſti inconcinnitate ad floridos ac lepidos rythmos vendicare tentavit, neque cœptis ingenium abfuit, aut eventus: plura edidit limatiori ſtylo perpolita, quæ tum Regiam eruditionem atteſtarentur, tum poſteris ad æmulandum forent incitamento, hæc tamen nobis oblivioſa præripuit vetuſtas.

*Ortus Dionyſii.*

*Humaniorum literarum cultor in pueritia Dionyſius.*

2 Vndevigeſimum inibat annum, cùm naturæ Alphonſus pater conceſsit: huic poſtquam more Regio juſta magnificè facta, in defuncti locum ſufficitur Dionyſius, cui, quod juſta

*Patri ſuccedit.*

erat

erat ætate, Regni gubernaculum pleno jure administrandum committitur. quanquam ægrè ferente Beatrice matre non pœnitendæ prudentiæ fœmina, vel, quia suo labore & industria Lusitano imperio aliquarum urbium fecerat accessionem, vel quia verebatur, ne filius suopte ingenio ad liberalitatem propensior Regni opes inexpertus juvenili jactantiâ, & adulantium lenocinijs titillatus, indecorè prodigeret: nullatenus tamen adolescentis animus (ut est omnis potestas impatiens consortis) perduci potuit, ut eam communicatâ potestate in Regni societatem admitteret: dicere quippe solitus erat viro probro verti, si ab undecimo anno alienâ indigeat moderatione, probrosissimum esse, si fœminæ imploret opem. Quare quanquam Castellæ Rex Beatricis pater id summâ ope contenderit, efficere nequiuit: hinc discordiarum semina, quæ eò processerunt, ut parens filij pertæsa, pietatis obtentu se in Castellam receperit, quo parenti ad extremam ætatis periodum delapso præsto foret; re tamen, ut summum, quem ex repulsa, atque ab illa proueniente dedecore, conceperat dolorem, & testaretur, & absentia leniret; ibique fato tandem functa est.

*Matris imperio subesse detrectat.*

*Dionysij cum Alphonso fratre dissidia.*

Non ita peramanter Alphonsum fratrem complexus est, 3
quoniam in Castellanis Dynastis, quibus filias collocabat, aliqua Lusitaniæ castella, quæ hereditariò acceperat, dotis nomine transferre vellet; obviam item pessimo conatui Regina ivit sanctissima Elisabetha; sed eâ pactione in concordiam tandem venêre, ut Alphonsus, quas Castellam propiùs obtinebat urbes, alijs, quæ in Regni medio sitę erant, quo à suspicionibus forent omnia tutiora, permutaret.

*Bellum cum Castellanis, & causæ.*

Neque cum Sancio Castellę Rege firmam aut stabilem pa- 4
cem coluit; quanquam Dionysio melior belli causa & conditio; Illud inde ortum habuit, quia ijs, quæ in filiorum nuptijs statuerant, Castellanus non steterit, adeóque violatam fidem tulit indignè Dionysius, ut missâ in hostium fines prædatoriâ manu, aliquot oppida expugnauerit, bellúmq; magno utriusque Regni incommodo & jactura aliquamdiu gestum sit. Suis igitur opem laturus Castellæ Rex, & Lusitaniæ fines inuasurus, exerci-

exercitum comparat, sed conatus omnes inopina mors antevertit & intercepit. Toleti namque in itinere vitâ excedit, testamento interim heredi scribens, ut Lusitano quæ pridem decreta fuerant, exsoluere quàm primùm curet. Bellum proinde quasi inducijs interpositis conquievit. Vbi verò frustra tempus trahi, & quæ jure & defuncti testamento constabilita essent, varia causando exequi nõ videt, restaurat iterum, & justo exercitu, Deum prius; ac fœderis religionem contestatus, Castellã populabundus ingreditur: de pace agit necessitate coactus Castellanus, quam justis conditionibus obtinuit, sed neque has metu liberatus implere voluit. Quare irâ percitus Dionysius deposita resumit arma, bellumque redintegrat, quod tantâ utrimque immanitate & sævitiâ illatum est, ut neque à sacris ędibus militaris licentia abstineret, neque ad illas, tamquam ad asylum confugere tutum esset.

5. Illud porrò inter cætera memoratu insigne evenisse comperio. Hispali solvens Castellanæ classis præfectus, qui ingentem triremium numerum, & alia non contemnenda navigia sub signis habebat, Olysipponem appulit improvisus; ubi onerarias aliquas mercibus jam onustas aggressus occupavit, portuque avexit: tamen neque victoriæ gloriâ, neque spolijs frui diu licuit; injuriæ namque impatiens, qui Lusitanis præerat triremibus, aliquas in tanta trepidatione raptim armat, & Castellanum, quàm ocyssimè potest, insequutus, in Oceano deprehendit: ad manus igitur ventum, & quamquam utrimque acerrimè pro honore & præda decertatum fuerit, victoria potitus Lusitanus, non solùm ablata Olysipponem refert, sed plerasq; Castellani triremes vi captas, aut depressit, aut pro triumphi pompa eò, unde solverat, perducendas curauit. Ex sæuissimo bello, quod usu plerumque venit, firmissma pax exorta; quæ ut perpetua foret & inconcussa, Ferdinandus Castellæ Rex Constantiam Dionysij filiam, Alphonsus contrà Lusitaniæ Princeps Beatricem Ferdinandi sororẽ in vxores accepêre.

*Triremes à Castellano raptas recuperit Lusitanus.*

6. Statim à Regni exordio omnibus ferè illius sęculi Principibus charus fuit, & magni habitꝰ, propter eximias animi dotes, & pręclara decora; inter quæ eminebãt Regij fastigii ornamẽta, atq;

*Incorrupta Dionysij fides.*

excelsæ dignitatis lumina præclarissima, syncera fides, justitia incorrupta, magnifica liberalitas. Fidei & Regij promissi integritatem tanti duxit, ut quidquid semel sponderet, & diligenter semper faceret & sanctè obseruaret. Vt pręstitam ipsi fidem nulli umquam violauit, ita nullâ aliâ re sic excandescebat, quàm si secum aliter videret agi. Illud admiratione dignissimum, quod in tanto negotiorum tumultu duo, inter se dissidentia diplomata numquā dederit. Iam verò justitiæ & æquitatis ita amans fuit, ut frugi propter insitam benignitatem impensè amarent, nequam verò & profligatis moribus cives vitiorum vltorem, & sanctitatis vindicem integerrimum formidarent. Ab hoc fonte laudatissimus ille Dionysij mos promanavit, quo præmijs propositis, ijs qui vinctos ad se deferrent, Regnum latronibus magnâ iter agentium commoditate expurgavit.

*Sequester eligitur Dionysius ad Regem Castellanum & Aragonium componendos.*

Orta per id temporis lis & contentio inter Castellæ & Aragoniæ Reges, atque Alphonsum de Lacerda, qui ad se hereditario jure Castellæ sceptrum pertinere contendebat, quod primogenitus esset filius Principis Ferdinandi de Lacerda; qui superstite adhuc Alphonso patre Castellæ Rege è vita migraverat, immaturo præreptus fato, eóque dissidia jam processerant, ut armis statuerent decernere: nisi Benedicti undecimi, qui summum pro Christo in ţerris obtinebat imperium, consilio discordijs obviam itum esset. Hujus itaque monitis & rogatu sacramento se omnes adstrinxêre, Regio nomine & diademate cessurum qui lite caderet; arma omnes abjecturos, staturosque judicio & sententiâ Dionysij atque aliorum, quos in tantæ rei decisionem arbitros delegêre. Quoniam verò in Aragonia (ita enim pactum fuerat) res transigenda erat, longum ingressurus iter, quę usui esse possent, citò comparat, secumque non contemnendam, vel numero vel nobilitate manu adducendam curavit. Fuerunt in comitatu Elisabetha conjux sanctitatis titulo nobilitata: Alphonsus Regis frater: Comites Petrus & Ioannes Alphonsi filij, sed nothi: plerique Regni Pontifices, & Dynastarum permulti. Tarraconem ubi ventum est, de causæ statu

*Dionysij in Aragoniam iter & comitatus.*

ſtatu certior factus, communicata cum ſocijs ſententiâ, ita litem diremit, ut libenter duo in concordiâ Reges adducti ſint, paxque firmata inter Alphonſum de Lacerda & Ferdinandum Caſtellæ Regem; quibus compoſitis univerſæ Hiſpaniæ Dionyſij prudentiâ & auctoritate pax reddita.

8 Animorum conciliatricem liberalitatem ita impensè coluit, ut in proverbium propè apud noſtrates iërit: quare domeſticis & externis mirum in modum gratus & charus vixit. Ad eum viſendi ſtudio alieni plures confluxêre, quos ita amanter & benignè accepit, ut famam regijs virtutibus, quod de Salomone admirabunda Sabæorum Regina dixiſſe fertur, longè eſſe inferiorem dubio procul compererint. Nullus ad eum umquam miſer auxilij ergo confugit, qui benignum & largum expertus non fuerit. Teſtes locupletiſsimi Ioannes patruus: Raymon à Cardona, & Ioannes de Lara, quem, cùm in vinculis teneret, abire juſſum muneribus pro ſupplicio cumulauit. Quo tempore litium arbiter Tarraconem contendit Iacobus Aragoniæ Rex uxoris ſanctiſsimæ frater, caſtella aliquot oppignerans decem mille pondo auri (Dobras vocant) quæ ſumma viginti quinque aureorum millia explet, commodato petijt; pignora Dionyſius non accepit, imò pro affinitatis conjunctione liberaliter dono dedit aureorum millia quinquaginta, Reginæque eximij pretij margaritas & lapides non vulgaris æſtimationis impertitus eſt, extenſâ ad reliquos Dynaſtas magnificentiâ, quorum pleroſque muneribus auxit regia digniſsimis largitate. In Caſtellæ curia ſibi omnino par & ſimilis generum miris adſtrinxit donis; filiam muneribus cumulavit: Ioannem & Petrum Principes miræ ęſtimationis donarijs auctos ſibi conciliavit. Neque ijs ſolùm qui præſentem alloquebantur beneficijs frui datum: Abſentibus quoque munera miſit non vulgaria. Cùm verò oblivione Prætor miſſus fuiſſet nobilis Caſtellanus in Luſitaniam ſe recipientem Regem inſequutus urbanè injuriam (ita enim quod communi beneficio ſolus caruiſſet, oblivionem appellabat) conqueſtus eſt; Rex quaſi intuliſſet, ſuorumque oblivionem cauſatus, argenteam

*Liberalitas vere regia Dionyſij.*

 men-

mensam, cui fortè accumbebat, largitus, lætum remisit & ditiorem.

*Fauor in agricolas.*

Plura in communem populorum gessit utilitatem, quibus 9
sibi patris patriæ nomen meritissimò comparauit. Vastas & incultas solitudines, ut proscinderentur aratro, distribuit, & agricolas, quos Reipublicæ neruos appellare solitus erat, auxit, & gaudere voluit singularibus immunitatibus. Quamobrem mendicantium numerus admodum imminutus est; illi etenim quibus vires adhuc suppetebant, laborando sibi victum comparabant; labori verò prorsus inhabile vulgus regijs sumptibus alebatur. Reditus & publica vectigalia ita administravit, ut quamvis Regibus cæteris liberalitate præcelluerit, nullus tamē copiosum æquè thesaurum heredi testamento legauerit; & quod mirêre, neque tributis neque vectigalibus oppressit plebem.

*Leges utiles à Dionysio.*

Plures statuit leges, quæ adhuc vigent, & Regni postea juri insertæ fuêre, ipsasque, & priorum Regum sanctiones in certam methodum reduxit; prouidens, ne diutius susceptæ lites protraherentur, quod magno altercantium incommodo evenire solet: hodieque in forensi judiciorum ipso strepitu & tumultu Dionysij memoria piè colitur: quoties enim aliquis inopiâ ita premitur, ut solvere nequeat tres supra viginti denarios, quos, qui in Regni Cancellaria sibi iniquam fuisse judicis decisionem contendit, deponere consuevit; ubi Sacramento rei familiaris angustias contestatus est, flexis genibus Dominicam precationem, & Angelicam salutationem pro Dionysij Regis animo ritè & religiosè fundit: ita fit, ut in forensi ipsa perturbatione animarum naufragijs infami preces & supplicià inveniat, qui inibi paternè indigentium inopiæ consuluit.

*Christi milites instituti; milites D. Iacobi à Castellanis separati.*

Exstincto per illud tempus celeberrimo Templariorum or- 10
dine, nouum in Lusitania similiter æquitum sub Christi nomine & tutela excitavit: cœnobia & templa multis illustravit donarijs, plerasque civitates & urbes muris cinxit, arcibus munivit: Conimbricensem Academiam creavit primus omni scientiarum genere nobilissimam; ad quam maxima mercede conductos viros sapientiâ præstantes advocavit: Lusitanos mi-

lites

lites, qui à Divo Iacobo nomen accepêre, à Castellæ Magistri exemit subjectione, Lusitanumq; ue Nicolai IV. summi Pontificis indulto equitum suffragijs fieri mandavit: Salaciæ eisdem cœnobium exstruxit, quod posteà in vicinum oppidum (Palmellam dicunt) transductum fuit.

11 Matrimonio sibi copulauit Elisabetham inter Lusitaniæ Reginas sanctitatis cognomine inclytam, Petri Aragonię Regis ex Constantia Manfredi, qui tunc Neapolis & Siciliæ Regna obtinebat, filiam. Ex Elisabetha liberos procreavit Dionysius Alphonsum, qui patri in Regnum suffectus est, & Constantiam, quæ Ferdinando Castellæ Regi nupsit. Ex damnato thoro suscepit etiam Alphonsum Sancium, qui patri maximus œconomus fuit, & cæteris omnibus longè charior, quod adeò graviter & iniquo animo passus est Alphonsus Princeps, ut hujus in fratrem odium, patris verò indulgentia & charitas civilium bellorum ortus fuerit, & Principum. Progenuit præterea Petrum Barcelli Comitē, qui de Lusitaniæ familijs librum conscripsit, & apud Taroucam in Diui Ioannis Cœnobio sepultus jacet; Ioannem itidem Alphonsi, & Ferdinandum Sanciū; Mariam filiam, quam Ioanni De la Cerda conjugem dedit; ejusdem nominis aliam, quæ religiosè Odivellis (cœnobium id illustre est à Dionysio regijs sumptibus & magnificentiâ constructum) & vixit, & fato concessit. *Coniugium & liberi.*

12 Senectute jam gravis, bello civili admodum afflictus est, cui præter ea, quæ commemorata sunt, filij sinistrum ingenium, & consiliarij aliquot non admodum Numinis reverentes occasionem ministrârunt; atque adeò discordia processit, ut Rex in Castellam, quasi exilium Alphonsum Sancium Principis odio multis invidiosum miserit, quo discessu majori ex parte sedata dissidia, minimè verò fratris ferox animus delenitus: adeò ejus pectori ira insederat. *Civile bellum inter Dionysium, & Alphonsum filium.*

13 Iustâ fuit Dionysius corporis proceritate: subrufo capillo, nigris oculis, vivido colore; succoso vultu, Regia Majestate, quàm pulchritudinis venustate magis conspicuo: comis, humanus, & sine fastu Rex. Cùm Lusitanum Imperium sex *Statura, temperamentum, & obitus Dionysij.*

ſupra quadraginta annos moderatus eſſet, obijt Scalabi octogeſimum quartum agens, poſtridie Nonas Ianuarij, ineunte à Chriſti ortu 1325. Defuncti cadaver Odivellas in Olyſipponenſi agro, ubi Ciſtercienſibus monialibus ex Divi Dionyſij Areopagitæ nomine celebre monaſterium erexerat adductum, & ritè ſepultū fuit. Quo tempore cùm ſibi finem vitę adeſſe intelligeret, teſtamentum condidit ex ærario CXL. millia aureorum, qui numus quatuordecim denariorum valorem æquat, juſsit extrahi, tradique illis quibus teſtamenti curam demandabat, ut dividerentur in Religioſorum hominum & fœminarum cœnobia, peregrinorum hoſpitia & noſocomia, orbarum puellarum dotes, expoſitorum infantium educationem. Legavit prætereà mille & quingentos aureos inculpatis moribus equiti, qui ſuo nomine adverſus Chriſtiani nominis hoſtes Mahometanos apud Hieroſolymam, & ea loca, quæ humanæ conditionis aſſertor Chriſtus Dominus nobilitaverat, biennio dimicaret. Superſtes conjugi vndecim fermè annos Regina vixit Eliſabetha, quibus Divæ Clarę nobiliſsimum Conimbricæ ad Mondæ fluminis ripas Parthenium, quod primis fundamentis pridem inchoauerat, feliciter abſoluit: ibiq; inter Chriſti ancillas, faſtu depoſito; magno virtutum ſplendore & miraculorum prodigijs clara extremum tandem diem obijt & quieſcit.

# AD DIONYSIVM REGEM.

*Quas cupijt proprias generoso in Principe dotes,*
*In Cyro Xenophon finxit inesse suo.*
*Si te vidisses regnantem & sceptra tenentem,*
*Diceret effigiem Principis esse sui.*
*Tam placidè regnas, tam fortiter arma lacessis,*
*Tam placet imperij regia forma tui.*
*Tam bene regali tribuis dona aurea dextrâ:*
*Tam bene regales ipse tueris opes.*
*Sic Majestatem diuina modestia lenit,*
*Blandus amor cogit sic procul ire metus.*
*Quique vel Herculeis es Rex invictus in armis,*
*Vinceris ad molles voce rogante preces.*
*Te pietas agnum, reddit vindicta leonem,*
*Te bellum Martem, pax facit alma Numam.*
*Non est in terris à quo, Rex, discere possis;*
*Regnandi è cœlo, Rex, tua forma venit.*

## De liberalitate Dionysij.

*Laus tibi justitiæ summa est & cura tuenda,*
*Quem propter Princeps Regna aliena petis.*
*Dum Regnum dirimis, das vasa smaragdina, litem;*
*Gratia plus Princeps quàm tua vasa, gerit.*
*Dona manus Regum, populorum munera dextra*
*Excipiunt: tulerat qui nihil vnus erat;*
*Nondum ait effusæ gustavi munera dextræ;*
*Fortè dapes Regi mensa opulenta dabat.*
*Mensam ex argento, dum murmura concipit, olli*
*Rex dedit, ingenij est Principis istud opus.*
*In mensa Rex ante cibos & fercula sumpsit,*
*Regales epulas post data mensa fuit.*
*Sumpserit in mensa licèt aurea fercula Princeps,*
*Nullum tam gratum quàm data mensa fuit.*

Ad

## Ad Regem Dionysium, quod miserit Reginam Elisabetham in exilium.

*Proh pudor! Illa animo & magnis virtutibus ingens*
*Exulat imperijs per sua Regna, tuis.*
*Quod scelus admisit, nisi quod caleste Tonantis*
*Numen adit, paci semper amica tua?*
*Qua Martem ut fugeret, subijt discrimina Martis,*
*Martia sanguinea suscitat arma manu.*
*Hujus opes faciunt operosa tumescere bella,*
*Pauper habet, nato quas dare credis opes?*
*Ecce putas vultus certissima pignora mentis,*
*Frons animo pacis Numen adesse probat.*
*Forsitan erroris sub imagine crimen adumbras;*
*Error hic aterna labe piandus erit.*
*Vita ita sublimis supra scelus eminet omne,*
*Iudicium damnent ut pia facta tuum.*
*Plectitur exilio virtus in conjuge Princeps;*
*Non hominem exilio, Numina persequeris.*

## AD LVSITANIAM.

### De Rege Dionysio.

*Lysia quam felix hoc Principe, quámque superba es?*
*Casaribus numquam par tibi Roma fuit.*
*Si tibi pugnandum est, vel Marte potentior ipso,*
*Cogit ad infamem castra inimica fugam,*
*Ocia si placeant, posito dabit ocia ferro;*
*Inter aratores primus arator erit.*
*Si cupis ut fastus, Majestatémque superbi*
*Imperij ostentet; tam bene nullus aget.*
*Iura etiam dando vincit Minoa, Solonem*
*Vincit, & AEgeriâ jura docente Numam.*

### Ad Regem Dionysium.

*Nestores, Atrides, Priamcius Hector, Achilles*
*Phillyrides Chiron, Amphitrioniade,*

*Annibal*

*Aniba! & Fabius, Pompeius, Sylla, Camillus,*
*Scipio, Fabricius, cum Numitore Numa.*
*Curtius, Augustus, Brutus, Cato, Nerva, Philippus,*
*Cæsar, Alexander, Codrus, & Hippolytus.*
*Quemlibet ex istis poteris te dicere, Princeps?*
*Quilibet ex istis tu quod es esse nequit.*

M S. ELI.








S. ELISABETHA LVSITANIÆ REGINA
VIXIT AN. LXV. OBIIT AN. MCCCXXXVI.

# S. ELISABETHA LVSITANIAE REGINA.

## ANACEPHALAEOSIS VIII.



1 Anctiſsima Regina Eliſabetha patrem habuit Petrum Aragoniæ Regem, Iacobi, ob eximiam ſanctitatem & bellicam virtutem, glorioſam, ſancti pariter & oppugnatoris nomenclaturam adepti, filium; Matrem verò Conſtantiam, Manfredi Siciliæ Regis filiam, Federici ſecundi Imperatoris neptem. Regnante adhuc avo, anno à partu Virginis 1271, in lucem edita eſt; præter ſolitum obvoluta & undiquè ſepta membranarum integumento (ſecundas Latini vocant) non ſine admiratione lætóque præſagio vitæ honeſtiſsimæ, cui pellicea tunica ſuccincta, claris rudimentis præludebat, ad paradiſum quaſi poſtliminio reditura. Exuvias igitur mater argentea capſella incluſas in ſuo theſauro cuſtodiri juſsit. Inditum illi, dum luſtralibus aquis ablueretur Eliſabethæ nomen, ob recentem alterius Eliſabethæ ſororis aviæ paternæ Violantiæ, Andreæ Pannoniæ Regis filiæ memoriam: quæ non ita pridem illuſtri ſanctimoniæ præconio floruerat, emiſſo, viventis adhuc mariti facultate, caſtitatis voto. Illóque mortuo, inſigne noſocomium ędificauit, in quo vitæ reliquum conſumeret, ſervilibus vltrò addicta miniſterijs pauperum uſui opportunis, multis clara miraculis, ob idque à Gregorio 9. Pontifice maximo in ſanctarum numerum relata eſt.

*D. Eliſabetha nativitas.*

*Nomen unde inditum*

2 Hiſce parentibus, & quas attigimus circumſtantijs, orta, avum Iacobum tanto perfudit gaudio, ut poſita ſimultate, cum Petro filio optimus ſenex gratiam ſtatim redintegraret; neptemque pacis domeſticæ arbitram & ſequeſtrem in ſuam Regiam ducendam curavit ſtudioſiſsimè alendam, omnique vir-

*Vbi nata eſt, inter avum & patrem pacem confirmavit.*

 tutum

tutum exemplo diligẽtissimè imbuendam. Et facto præstitit, ne honorificum illius vaticinium vanum redderetur, quo solitus prædicere suam neptem clarissimum Aragonensis regiæ splendorem haud dubiè futuram. Illam Iacobus naturæ concedens sextum agentem annum reliquit. Mox domum Patris reducitur, ubi tenera in ætate se ipsâ maior, quid in robusta factura esset, non obscurè indicabat, eumdem viuendi morem seruans, tota ad modestiam composita, præceptorum quæ in auita aulâ didicerat, non oblita. Octauum annum attingens, diurnum ac nocturnum horarum canonicarum pensum studiosè reddebat: ita in egenos, quorum miserijs compatiebatur, liberalis, vt quidquid per ætatem liceret, illis suppeditaret, mirante Patre, prosperosque suarum rerum successus filiæ meritis acceptos referente.

*Virtutis indicia in infantia.*

*Elisabetha multis petita, Dionysio despõdetur.*

Haud poterat tam eximiæ sanctimoniæ splendor inuidè obtegi, quin transluceret, clarissimique gratiæ & naturæ dotum radij orbem peruaderent. Multi illam magno ex Latio, totaque petebant Europa in vxorem; Neapolitanus videlicet Princeps, & Britannus, missis in eam rem eodem tempore oratoribus. Hæ tamen preces, etsi honorificæ, Aragonio graues admodum apparebant, ne amantissimam à se filiam ablegare cogeretur: Elisabethæ grauiores, utpote humana præ diuinis pili facienti, Regiosque thalamos purissimis Diuini Agni nuptijs posthabenti. Mortuo paulò antè in Lusitania Alphonso III. Regni clauum moderabatur eius filius Dionysius: qui ubi primùm rerum potitus est, nihil habuit antiquius, quàm tres nobilissimos aulicos, Ioannem Velho, Ioãnem Martinium, & Vascum Pirezium ad Aragoniæ Regem Barcinonæ tum temporis commorantem, oratores destinare; qui Elisabetham in Lusitaniæ Reginam enixè peterẽt. Hęsit valdè dubius Aragonius, quem potius è tribus petitoribus sibi generum eligeret: Tandem re melius consideratâ, Dionysium Principibus Salernitano ac Britanno non temerè prætulit. Hi enim Regnum adhuc sperabant, ille verò possidebat: nec tam arcto sanguinis vinculo, sicut duo priores, iunctus erat; ut non nisi interpositâ 3.

posità Sedis Apostolicæ auctoritate Elisabetham duceret. Feliciter adiudicata lite dubia Lusitanis, Ioannes Velho legationis Princeps, ex tradita sibi ad absoluendum negotium potestate, ne victor victoria uti nesciret, Elisabetham nomine Dionysij in vxorem accepit: decreto statim die, & ordine, quo viæ se expediret, Aragoniamque desereret. Res tam bene transacta Regem vniuersamque Lusitaniam mirificè exhilarauit, excellentissimam Reginam, veluti de cælo lapsam, exspectantem.

4\. Vt primum profectionis tempus aduenit, magno, vt par erat, comitatu, charissimum pignus Pater ad Castellæ usque fines secutus, vix præ lachrymis ab eius colloquio auulsus est; illam ibi amitinus Sancius perhonorificè excepit, bellique negotijs distentus, fratrem suum Iacobum viæ comitem dedit, & Castellæ proceres nobilissimos. Brigantij in confinibus Lusitaniæ constiterat Alphonsus Regis Dionysij frater, Episcopis, Dynastis, & nobilibus stipatus. Huic tradita Elisabetha Trancosium, quò se Rex contulerat, deducta est; vbi tam felices nuptiæ incredibili omnium lætitiâ & plausu celebratæ Augusto anni 1282. humanæ Salutis. Assignantur illi à Rege peculiares reditus ex certis oppidis (vt mos est in Lusitania) amplissimi: peculiares aulici & ministri. Non mutârunt noui honores pristinos Elisabethæ mores; imo ab illis nec transuersum digitum aut latum unguem discedens, Diuino adspirante Numine duodecim annorum ætate disparia numerosè temperans, delicias temperantiâ, gaudia lacrymis, holosericas & aureas vestes voluntariâ maceratione, diuinisque precibus ingeniosè commiscebat; & animo in Deum translato, Regis obsequio non deerat.

*Deducitur in Lusitaniam.*

*Nuptiæ Trancosij celebrantur.*

5\. Huius rei gratiâ diurnum tempus distinctè & ordinatè disposuerat. Ab strato surgens, matutinas preces & Primam recitabat; paratis mox in sacello ad rem diuinam Sacerdotibus, symphoniacisq;, sacro flexis genibus religiosè aderat: exosculataq; facietis manu, pro diei ratione munus, ne vacua appareret, offerebat; ad reliquas deinde horas canonicas absoluẽdas (quem moré perpetuò seruauit) reuertebatur: quibus pro corollario vir-

*Tempus quàm habuerit ad preces, & pia opera dispositum.*

gineas precationes ac funebres addebat. A prandio adibat sacellum ad vespertinas preces audiendas, & quod suis deerat, recitabat: remotisque arbitris cælitum colloquio vacabat, & libros ad pietatem institutos evolvebat, fluentibus ubertim lacrymis, mirâ liquefacti animi teneritudine. Ad muliebres deinde artes, ne ipsa domesticæque famulæ otio diffluerent, se conferebat; quibus exemplo prælucens proprijs manibus sacram aræ supellectilem operosa conficiebat. Expiatis pia detestatione maculis, frequenter ad augustissimam Eucharistiam accedebat. Hæc Diuæ Elisabethæ fuerunt studia: his occupationibus ex Apostoli consilio tempus redimebat; quin aulæ curam omitteret, cui bene instituendæ industriæ nervos sedulò intendebat.

*Mira Reginæ abstinẽtia.* Quemadmodum orandi studio nimio opere dedita erat, sic 6 orationis asseclam abstinentiam diligenter obseruabat, ne distentum lautis epulis corpus mentem ad superos evolantem deorsum traheret. Nam præter statos ab Ecclesia per annum esuriales dies, tres singulis hebdomadis jejunio transigebat; integrum Christi Domini Aduentum; à die etiam Divo Ioanni Baptistæ sacro, usque ad Virginis assumptæ ferias; huic subinde Angelorum (ut appellant) quadragesimam adjungebat Divi Michaëlis festo claudendam. Et quasi per hæc indulgentiùs secum ageretur, diebus Veneris & Saturni per annum Deiparæ Apostolorúmque priuilegijs solo pane & aqua vires utcumque reficiebat. Longiùs hac in re progrederetur, nisi progressuræ aureum mediocritatis frænum Dionysius injiceret: Norat prudentissima Regina inter opiparas ac saliares mensas vermes scaturire, & mollibus serici vestibus vitia libentiùs cubare. Illud ejus abstinentiam non leviter commendat: *Aqua in vinum bis mutata.* Alanquerij ob perditam valetudinem Medici Reginæ præscripserunt, morbo id postulante, ut vini modicum degustaret: illa tùm, quòd unicè abstemia, tum quòd ad valetudinem supervacuum reputaret, renuit (in more enim positum Lusitaniæ Regibus nedum Reginis à vino esse penitus alienos) mirum sanè: pristina Canæ Galilæicæ metamorphosi renovata, bis clientæ urceolum frigi-

frigidæ attulerunt, bis divinitus in generosum vinum frigida versa est.

7 In leuanda pauperum miseria, quos vel durior egestas oppresserat, vel atrocior afflixerat morbus, aut immitis fortuna jactauerat, adeò frequens extitit & munifica, ut crebræ largitiones opes excedere viderentur; nullus Reginæ liberalitatem non sentiebat; hoc enim eleëmosynarum dispensatori edixerat. Non pauci sub specie egestatis illam adibant; non tàm ob lucrum, quàm ejus conspectu stipem pia munificentia largientis recrearentur. Peregrinos, præsertim exteros non solùm hospitio perhumaniter excipiebat; sed novis indutos vestibus viatico juvabat. Omnibus tam virorum quàm fœminarum cœnobijs, juxta illorum copiam vel inopiam, annonam dividebat. Nec intra Regni limites regia liberalitas circumscribebatur; fines prætergressa, externos bene merendo sui memores faciebat. Nobilibus pręcipuè prudenter inuigilabat, qui reflante fortuna, ex magnis opibus in miseriarum angustias exciderant. Facta certior plurimas in Regno esse honestas fœminas, vulgique non paucas inopia laborantes, ob idque fortassè non procul à Charybdi, multam illis vestem per fide dignos distribuit, multásque honestis nuptijs collocauit. Et quamvis omni tempore, esurialibus tamen ferijs ejus pia liberalitas triumphabat. Illam sacrosancta hebdomada videres vili amictam veste, solemnibus Ecclesiæ sacrificijs ac precationibus religiosè adesse. Quadragesimæ diebus Veneris, tredecim egenis pedum sordes ob sequiosa abluebat, infixo plantis osculo nouisque operiebat indumentis. Id ipsum ex Christiano ritu sacri Iovis die totidē fœminis pręstabat: illud tùnc accidit mirabile.

*Reginæ largitas in pauperes & hospites.*

8 Alterum pedem quædam protulerat lauandum, alterum verecunda abscondebat enormi cancro exulceratum, putrique fœtore pæne exesum, pervicit Reginæ pietas, & fœtidum vlcus digitis leniter contrectans lavat, abstergit, fovet, osculatur, sanitatique restituit: quod ęgra ubi primùm domum redijt, doloris expers admirabunda consideravit. Scalabi feriæ sexta majoris hebdomadæ solitum hoc ministerium peregerat;

*A cancro ictu fœminā & virum sanat.*

rat;

rat: cæterisque abeuntibus, in aula unus remansit debilis, alienæque opis indigus. Offendit eum janitor, irâque efferuescens: Quid tu pergis, ait, tam graui morbo nobis molestus esse? & ministrante subitò furore arma, baculo miserum dedolauit. Factum monita Regina à domestica fœmina tulit permolestè: adduci coram se jubet, suis ipsa manibus icto adhibet medicamenta, & peculiarem illius curam deinceps haberi imperat: qui tamen die postero Elisabethæ ob recuperatam valetudinem gratias sanus retulit.

*Nummi in rosas versi.*

Quàm grata Deo fuerit hæc in egenos benignitas, gratiosū 9
miraculum declarauit, vel à pueris Alphabeticis in Lusitania solitum in vicem referri. Magnam aliquando pecuniæ copiam pauperibus diuidendam, collecto vestis sinu, ipsa gerebat. Accurrit Dionysius Rex, quid rei, sciscitatur: Rosas, inquit Elisabetha; rosæque explicato sinu, per hyemem alienis mensibus pulcherrimo colore diuinitus efformatæ, apparuerunt. Ob cujus memoriam rosas sinu explicans solita depingi, & in cœnobio Diuæ Claræ ex portis quædam à rosis nomen habet, ob crebras illic factas egenis largitiones. Ob has tātùm diuitias, & pecuniam æstimabat, ut maior ex benè impensis Diuino Numini gloria accresceret; & quæ sibi frugi moderataque, ad illas contemptis opibus pietate singulari profusa erat. Vnde, si frustratum iri hanc opem cerneret, teruncij diuitias æstimabat.

*Maritum fratri Alphonso ut conciliauerit.*

Grauiter dissidebat à Rege Dionysio ejus frater Alphon- 10
sus, periculosâ de reditibus lite, non sine sanguine dirimendâ: suis expensis Regina amicitiam auro pretiosiorem redemit, Cintram aliaque oppida in Lusitania, & amplos in illis reditus marito lubentissimè remittens. Præcipuum Reginarum munus esse intelligens, iratos in populū & clientes Regum animos mulcere, officijque admonere, & hostiles fraudulentorum mutuo insidiantium telas clarissimis veritatis radijs retexere; in hunc scopum omnes cogitationes destinabat. Regem monebat frequenter, suadebat efficaciter, beneuolum animum, mentemque benignam in benemerentes acciperet: nec aures fallsis delationibus præberet. Ipsa, si quos exasperatis animis discordare

discordare intelligebat, ad concordiam æquis conditionibus reuocabat;ne perplexis litium ambagibus, odioq; Vatiniano tempus tererent, facultates exhaurirent, ac vitam in discrimen pertinaciter adducerēt;largaq; manu,si debitores iniuriæ damnum,vel quid simile,soluendo non essent,munera,& beneficia largiebatur,ne pacis conditiones medio in cursu retardarētur. Non tamen ob hęc,siquid iustitia omnino plectendū suaderet, districtoq; vindictæ gladio resecandum (quod in fœminis maximè mirandum) crudeli pietate, ac inani misericordia protegebat, flexo in contrariam sententiam Regis animo.

11 Pacis verò conciliandæ amor extra Lusitaniæ limites, longè, latéq; extendebatur,in reliqua præcipuè Hispaniarum Regna, ne eorū Principes,dum intestino odio mutuò desæuiunt,alijq; alios omni conatu bello subiugare student, perfidis ex Mahometica fæce Mauritanis, non modicā adhuc Hispaniæ partem incolentibus,oramq;maritimā classibus infestantibus,&in insidias excubantibus,dolendæ Reipub.Christianæ occasionem imprudenter exhiberēt. Illa patrem suum Iacobum Aragoniæ Regem,& generū suum FernandūCastellæRegem dissidentes, quod multi Principes frustra tentauerant,ad verę pietatis amicitiā adduxit:perfecitq;ut Regem Dionysiū uterq;iustissimum dubiæ litis arbitrum fraterna unanimitate eligerēt, Regisq;decretū,velut ex Delphico tripode,oracula audirēt.Quod re ipsa præstiterunt, & ob hanc causam Dionysium Elisabetha, posthabito otio, magnis expensis in Aragoniā sequuta est. Eundem Dionysium Regem,ac Regē Castellæ Fernandū, ad triste bellum,tristiaque arma,nullos habitura triumphos,iam iam venturos , felicissimè sedauit.

*Pacis tenenda quàm studiosa Elisabetha.*

*Pax inter Iacobum Aragoniæ, ac Ferdinādum Castellæ.*

*Inter Dionysium, & Ferdinandum.*

12 Bis, vel ter Alphonsum Principem aduersus Patrem Dionysium impiè rebellantem,&iuueniliter exultantem, Leiram, aliaq;oppida pleno dominio sibi usurpantē,fracto impetu domuit,Regique obsequiosum tradidit:& ciuile bellū,quo in sua viscera Lusitania ferrum conuertebat,dum tumultuaria seditione, alij à Principe , à Rege starent alij, penitus consopiuit. Tunc maximè , cùm non procul Olysipone gliscere pugnam audiens, fundarum rotatu lapides contorqueri, distri-

*Alphonsus sæpe pa.ri pacificatus.*

rat:cæterisque abeuntibus, in aula unus remansit debilis, alienæque opis indigus. Offendit eum janitor, irâque efferuescens: Quid tu pergis, ait, tam graui morbo nobis molestus esse? & ministrante subitò furore arma, baculo miserum dedolauit. Factum monita Regina à domestica fœmina tulit permolestè: adduci coram se jubet, suis ipsa manibus icto adhibet medicamenta, & peculiarem illius curam deinceps haberi imperat: qui tamen die postero Elisabethæ ob recuperatam valetudinem gratias sanus retulit.

*Nummi in rosas versi.* Quàm grata Deo fuerit hæc in egenos benignitas, gratiosû miraculum declarauit, vel à pueris Alphabeticis in Lusitania solitum in vicem referri. Magnam aliquando pecuniæ copiam pauperibus diuidendam, collecto vestis sinu, ipsa gerebat. Accurrit Dionysius Rex, quid rei, sciscitatur? Rosas, inquit Elisabetha; rosæque explicato sinu, per hyemem alienis mensibus pulcherrimo colore diuinitus efformatæ, apparuerunt. Ob cujus memoriam rosas sinu explicans solita depingi, & in cœnobio Diuæ Claræ ex portis quædam à rosis nomen habet, ob crebras illic factas egenis largitiones. Ob has tãtùm diuitias, & pecuniam æstimabat, ut maior ex benè impensis Diuino Numini gloria accresceret; & quæ sibi frugi moderataque, ad illas contemptis opibus pietate singulari profusa erat. Vnde, si frustratum iri hanc opem cerneret, teruncij diuitias æstimabat. 9

*Maritum fratri Alphonso ut conciliauerit.* Grauiter dissidebat à Rege Dionysio ejus frater Alphonsus, periculosâ de reditibus lite, non sine sanguine dirimendâ: suis expensis Regina amicitiam auro pretiosiorem redemit, Cintram aliaque oppida in Lusitania, & amplos in illis reditus marito lubentissimè remittens. Præcipuum Reginarum munus esse intelligens, iratos in populũ & clientes Regum animos mulcere, officijque admonere, & hostiles fraudulentorum mutuo insidiantium telas clarissimis veritatis radijs retexere; in hunc scopum omnes cogitationes destinabat. Regem monebat frequenter, suadebat efficaciter, beneuolum animum, mentemque benignam in benemerentes acciperet: nec aures falsis delationibus præberet. Ipsa, si quos exasperatis animis 10

discordare

discordare intelligebat, ad concordiam æquis conditionibus reuocabat;ne perplexis litium ambagibus, odioq; Vatiniano tempus tererent, facultates exhaurirent, ac vitam in discrimen pertinaciter adducerẽt;largaq; manu,si debitores iniuriæ damnum,vel quid simile,soluendo non essent,munera,& beneficia largiebatur,ne pacis conditiones medio in cursu retardarẽtur. Non tamen ob hęc,siquid iustitia omnino plectendũ suaderet, districtoq; vindictæ gladio resecandum (quod in fœminis maximè mirandum) crudeli pietate, ac inani misericordia protegebat, flexo in contrariam sententiam Regis animo.

11 Pacis verò conciliandæ amor extra Lusitaniæ limites, longè, latéq; extendebatur,in reliqua præcipuè Hispaniarum Regna, ne eorũ Principes,dum intestino odio mutuò desæuiunt,alijq; alios omni conatu bello subiugare student, perfidis ex Mahometica fæce Mauritanis, non modicã adhuc Hispaniæ partem incolentibus,oramq;maritimã classibus infestantibus,&in insidias excubantibus,dolendæ Reipub.Christianæ occasionem imprudenter exhiberẽt. Illa patrem suum Iacobum Aragoniæ Regem,& generũ suum Fernandũ Castellæ Regem dissidentes, quod multi Principes frustra tentauerant,ad verę pietatis amiçitiã adduxit:perfecitq;ut Regem Dionysiũ uterq;iustissimum dubiæ litis arbitrum fraterna unanimitate eligerẽt,Regisq;decretũ,velut ex Delphico tripode,oracula audirẽt.Quod re ipsa præstiterunt, & ob hanc causam Dionysium Elisabetha, posthabito otio, magnis expensis in Aragoniã sequuta est. Eundem Dionysium Regem,ac Regẽ Castellæ Fernandũ, ad triste bellum,tristiaque arma,nullos habitura triumphos,iam iam venturos , felicissimè sedauit.

*Pacis terenda quàm studiosa Elisabetha.*

*Pax inter Iacobum Aragoniæ, ac Ferdinãdum Castellæ.*

*Inter Dionysium, & Ferdinandum.*

12 Bis, vel ter Alphonsum Principem aduersus Patrem Dionysium impiè rebellantem,&inueniliter exultantem, Leiram, aliaq;oppida pleno dominio sibi usurpantẽ,fracto impetu domuit,Regique obsequiosum tradidit:& ciuile bellũ,quo in sua viscera Lusitania ferrum conuertebat, dum tumultuaria seditione, alij à Principe , à Rege starent alij , penitus consopiuit. Tunc maximè , cùm non procul Olysipone gliscere pugnam audiens, fundarum rotatu lapides contorqueri, distri-

*Alphonsus sæpe patri pacificatus.*

rat: cæterisque abeuntibus, in aula unus remansit debilis, alienæque opis indigus. Offendit eum janitor, irâque efferuescens: Quid tu pergis, ait, tam graui morbo nobis molestus esse? & ministrante subitò furore arma, baculo miserum dedolauit. Factum monita Regina à domestica fœmina tulit permolestè: adduci coram se jubet, suis ipsa manibus icto adhibet medicamenta, & peculiarem illius curam deinceps haberi imperat: qui tamen die postero Elisabethæ ob recuperatam valetudinem gratias sanus retulit.

*Nummi in rosas versi.*

Quàm grata Deo fuerit hæc in egenos benignitas, gratiosi miraculum declarauit, vel à pueris Alphabeticis in Lusitania solitum in vicem referri. Magnam aliquando pecuniæ copiam pauperibus diuidendam, collecto vestis sinu, ipsa gerebat. Accurrit Dionysius Rex, quid rei, sciscitatur? Rosas, inquit Elisabetha; rosæque explicato sinu, per hyemem alienis mensibus pulcherrimo colore diuinitus efformatæ, apparuerunt. Ob cujus memoriam rosas sinu explicans solita depingi, & in cœnobio Diuæ Claræ ex portis quædam à rosis nomen habet, ob crebras illic factas egenis largitiones. Ob has tàtùm diuitias, & pecuniam æstimabat, ut maior ex benè impensis Diuino Numini gloria accresceret; & quæ sibi frugi moderataque, ad illas contemptis opibus pietate singulari profusa erat. Vnde, si frustratum iri hanc opem cerneret, teruncij diuitias æstimabat.

*Maritum fratri Alphonso ut conciliauerit.*

Grauiter dissidebat à Rege Dionysio ejus frater Alphonsus, periculosâ de reditibus lite, non sine sanguine dirimendâ: suis expensis Regina amicitiam auro pretiosiorem redemit, Cintram aliaque oppida in Lusitania, & amplos in illis reditus marito lubentissimè remittens. Præcipuum Reginarum munus esse intelligens, iratos in populũ & clientes Regum animos mulcere, officijque admonere, & hostiles fraudulentorum mutuo insidiantium telas clarissimis veritatis radijs retexere; in hunc scopum omnes cogitationes destinabat. Regem monebat frequenter, suadebat efficaciter, beneuolum animum, mentemque benignam in benemerentes acciperet: nec aures falsis delationibus præberet. Ipsa, si quos exasperatis animis

discordare

discordare intelligebat, ad concordiam æquis conditionibus reuocabat; ne perplexis litium ambagibus, odioq; Vatiniano tempus tererent, facultates exhaurirent, ac vitam in discrimen pertinaciter adducerēt; largaq; manu, si debitores iniuriæ damnum, vel quid simile, soluendo non essent, munera, & beneficia largiebatur, ne pacis conditiones medio in cursu retardarētur. Non tamen ob hęc, siquid iustitia omnino plectendū suaderet, districtoq; vindictæ gladio resecandum (quod in fœminis maximè mirandum) crudeli pietate, ac inani misericordia protegebat, flexo in contrariam sententiam Regis animo.

11 Pacis verò conciliandæ amor extra Lusitaniæ limites, longè, lateq; extendebatur, in reliqua præcipuè Hispaniarum Regna, ne eorū Principes, dum intestino odio mutuò desæuiunt, alijq; alios omni conatu bello subiugare student, perfidis ex Mahometica fæce Mauritanis, non modicā adhuc Hispaniæ partem incolentibus, oramq; maritimā classibus infestantibus, & in insidias excubantibus, dolendæ Reipub. Christianæ occasionem imprudenter exhiberēt. Illa patrem suum Iacobum Aragoniæ Regem, & generū suum Fernandū Castellæ Regem dissidentes, quod multi Principes frustra tentauerant, ad verę pietatis amicitiā adduxit: perfecitq; ut Regem Dionysiū uterq; iustissimum dubiæ litis arbitrum fraterna unanimitate eligerēt, Regisq; decretū, velut ex Delphico tripode, oracula audirēt. Quod re ipsa præstiterunt, & ob hanc causam Dionysium Elisabetha, posthabito otio, magnis expensis in Aragoniā sequuta est. Eundem Dionysium Regem, ac Regē Castellæ Fernandū, ad triste bellum, tristiaque arma, nullos habitura triumphos, iam iam venturos, felicissimè sedauit.

*Pacis terendæ quàm studiosa Elisabetha.*

*Pax inter Iacobum Aragoniæ, ac Ferdinādum Castellæ.*

*Inter Dionysium, & Ferdinandum.*

12 Bis, vel ter Alphonsum Principem aduersus Patrem Dionysium impiè rebellantem, & iuueniliter exultantem, Leiram, aliaq; oppida pleno dominio sibi usurpantē, fracto impetu domuit, Regique obsequiosum tradidit: & ciuile bellū, quo in sua viscera Lusitania ferrum conuertebat, dum tumultuaria seditione, alij à Principe, à Rege starent alij, penitus consopiuit. Tunc maximè, cùm non procul Olysipone gliscere pugnam audiens, fundarum rotatu lapides contorqueri, distri-

*Alphonsus sæpe pacificatus.*

rat:cæterisque abeuntibus,in aula unus remansit debilis, alienæque opis indigus. Offendit eum janitor,irâque efferuescens: Quid tu pergis,ait, tam graui morbo nobis molestus esse ? & ministrante subitò furore arma , baculo miserum dedolauit. Factum monita Regina à domestica fœmina tulit permolestè: adduci coram se jubet,suis ipsa manibus icto adhibet medicamenta, & peculiarem illius curam deinceps haberi imperat: qui tamen die postero Elisabethæ ob recuperatam valetudinem gratias sanus retulit.

*Nummi in rosas versi.*

Quàm grata Deo fuerit hæc in egenos benignitas, gratiosū 9
miraculum declarauit, vel à pueris Alphabeticis in Lusitania solitum in vicem referri. Magnam aliquando pecuniæ copiam pauperibus diuidendam, collecto vestis sinu , ipsa gerebat. Accurrit Dionysius Rex,quid rei,sciscitatur?Rosas,inquit Elisabetha;rosæque explicato sinu,per hyemem alienis mensibus pulcherrimo colore diuinitus efformatæ, apparuerunt. Ob cujus memoriam rosas sinu explicans solita depingi, & in cœnobio Diuæ Claræ ex portis quædam à rosis nomen habet, ob crebras illic factas egenis largitiones. Ob has tātùm diuitias,& pecuniam æstimabat,ut maior ex benè impensis Diuino Numini gloria accresceret;& quæ sibi frugi moderataque,ad illas contemptis opibus pietate singulari profusa erat. Vnde,si frustratum iri hanc opem cerneret,teruncij diuitias æstimabat.

*Maritum fratri Alphonso ut conciliauerit.*

Grauiter dissidebat à Rege Dionysio ejus frater Alphon- 10
sus,periculosâ de reditibus lite, non sine sanguine dirimendâ: suis expensis Regina amicitiam auro pretiosiorem redemit, Cintram aliaque oppida in Lusitania , & amplos in illis reditus marito lubentissimè remittens. Præcipuum Reginarum munus esse intelligens,iratos in populū & clientes Regum animos mulcere,officijque admonere,& hostiles fraudulentorum mutuo insidiantium telas clarissimis veritatis radijs retexere; in hunc scopum omnes cogitationes destinabat. Regem monebat frequenter, suadebat efficaciter, beneuolum animum, mentemque benignam in benemerentes acciperet : nec aures falsis delationibus præberet. Ipsa , si quos exasperatis animis

discordare

discordare intelligebat, ad concordiam æquis conditionibus reuocabat; ne perplexis litium ambagibus, odioq; Vatiniano tempus tererent, facultates exhaurirent, ac vitam in discrimen pertinaciter adducerẽt; largaq; manu, si debitores iniuriæ damnum, vel quid simile, soluendo non essent, munera, & beneficia largiebatur, ne pacis conditiones medio in cursu retardarẽtur. Non tamen ob hęc, si quid iustitia omnino plectendũ suaderet, districtoq; vindictæ gladio resecandum (quod in fœminis maximè mirandum) crudeli pietate, ac inani misericordia protegebat, flexo in contrariam sententiam Regis animo.

11 Pacis verò conciliandæ amor extra Lusitaniæ limites, longè, latéq; extendebatur, in reliqua præcipuè Hispaniarum Regna, ne eorũ Principes, dum intestino odio mutuò desæuiunt, alijq; alios omni conatu bello subiugare student, perfidis ex Mahometica fæce Mauritanis, non modicã adhuc Hispaniæ partem incolentibus, oramq; maritimã classibus infestantibus, & in insidias excubantibus, dolendæ Reipub. Christianæ occasionem imprudenter exhiberẽt. Illa patrem suum Iacobum Aragoniæ Regem, & generũ suum Fernandũ Castellæ Regem dissidentes, quod multi Principes frustra tentauerant, ad verę pietatis amicitiã adduxit: perfecitq; ut Regem Dionysiũ uterq; iustissimum dubiæ litis arbitrum fraterna unanimitate eligerẽt, Regisq; decretũ, velut ex Delphico tripode, oracula audirẽt. Quod re ipsa præstiterunt, & ob hanc causam Dionysium Elisabetha, posthabito otio, magnis expensis in Aragoniã sequuta est. Eundem Dionysium Regem, ac Regẽ Castellæ Fernandũ, ad triste bellum, tristiaque arma, nullos habitura triumphos, iam iam venturos, felicissimè sedauit.

*Pacis terenda quàm studiosa Elisabetha.*

*Pax inter Iacobum Aragoniæ, ac Ferdinãdum Castellæ.*

*Inter Dionysium, & Ferdinandum.*

12 Bis, vel ter Alphonsum Principem aduersus Patrem Dionysium impiè rebellantem, & iuueniliter exultantem, Leiram, aliaq; oppida pleno dominio sibi usurpantẽ, fracto impetu domuit, Regique obsequiosum tradidit: & ciuile bellũ, quo in sua viscera Lusitania ferrum conuertebat, dum tumultuaria seditione, alij à Principe, à Rege starent alij, penitus consopiuit. Tunc maximè, cùm non procul Olysipone gliscere pugnam audiens, fundarum rotatu lapides contorqueri, distri-

*Alphonsus sæpe patri pacificatus.*

gineas precationes ac funebres addebat. A prandio adibat sacellum ad vespertinas preces audiendas, & quod suis deerat, recitabat: remotisque arbitris cælitum colloquio vacabat, & libros ad pietatem institutos evolvebat, fluentibus ubertim lacrymis, mirâ liquefacti animi teneritudine. Ad muliebres deinde artes, ne ipsa domesticæque famulæ otio diffluerent, se conferebat; quibus exemplo prælucens proprijs manibus sacram aræ supellectilem operosa conficiebat. Expiatis pia detestatione maculis, frequenter ad augustissimam Eucharistiam accedebat. Hæc Diuæ Elisabethæ fuerunt studia: his occupationibus ex Apostoli consilio tempus redimebat; quin aulæ curam omitteret, cui bene instituendæ industriæ nervos sedulò intendebat.

*Mira Reginæ abstinētia.*

6 Quemadmodum orandi studio nimio opere dedita erat, sic orationis asseclam abstinentiam diligenter obseruabat, ne distentum lautis epulis corpus mentem ad superos evolantem deorsum traheret. Nam præter statos ab Ecclesia per annum esuriales dies, tres singulis hebdomadis jejunio transigebat; integrum Christi Domini Aduentum; à die etiam Divo Ioanni Baptistæ sacro, usque ad Virginis assumptæ ferias; huic subinde Angelorum (ut appellant) quadragesimam adjungebat Divi Michaëlis festo claudendam. Et quasi per hæc indulgentiùs secum ageretur, diebus Veneris & Saturni per annum Deiparæ Apostolorúmque priuilegijs solo pane & aqua vires utcumque reficiebat. Longiùs hac in re progrederetur, nisi progressuræ aureum mediocritatis frænum Dionysius injiceret: Norat prudentissima Regina inter opiparas ac saliares mensas vermes scaturire, & mollibus serici vestibus vitia libentiùs cubare. Illud ejus abstinentiam non leviter commendat: Alanquerij ob perditam valetudinem Medici Reginæ præscripserunt, morbo id postulante, ut vini modicum degustaret: illa tùm, quòd unicè abstemia, tum quòd ad valetudinem supervacuum reputaret, renuit (in more enim positum Lusitaniæ Regibus nedum Reginis à vino esse penitus alienos) mirum sanè: pristina Canæ Galilæicæ metamorphosi renovata, bis clientæ urceolum frigi-

*Aqua in vinum bis mutata.*

frigidæ attulerunt, bis divinitus in generosum vinum frigida versa est.

7 In leuanda pauperum miseria, quos vel durior egestas oppresserat, vel atrocior afflixerat morbus, aut immitis fortuna jactauerat, adeò frequens extitit & munifica, ut crebræ largitiones opes excedere viderentur; nullus Reginæ liberalitatem non sentiebat; hoc enim eleëmosynarum dispensatori edixerat. Non pauci sub specie egestatis illam adibant; non tàm ob lucrum, quàm ejus conspectu stipem pia munificentia largientis recrearentur. Peregrinos, præsertim exteros non solùm hospitio perhumaniter excipiebat; sed novis indutos vestibus viatico juvabat. Omnibus tam virorum quàm fœminarum cœnobijs, juxta illorum copiam vel inopiam, annonam dividebat. Nec intra Regni limites regia liberalitas circumscribebatur; fines prætergressa, externos bene merendo sui memores faciebat. Nobilibus pręcipuè prudenter inuigilabat, qui reflante fortuna, ex magnis opibus in miseriarum angustias exciderant. Facta certior plurimas in Regno esse honestas fœminas, vulgique non paucas inopia laborantes, ob idque fortassè non procul à Charybdi, multam illis vestem per fide dignos distribuit, multásque honestis nuptijs collocauit. Et quamvis omni tempore, esurialibus tamen ferijs ejus pia liberalitas triumphabat. Illam sacrosancta hebdomada videres vili amictam veste, solemnibus Ecclesiæ sacrificijs ac precationibus religiosè adesse. Quadragesimæ diebus Veneris, tredecim egenis pedum sordes obsequiosa abluebat, infixo plantis osculo nouisque operiebat indumentis. Id ipsum ex Christiano ritu sacri Iovis die totidē fœminis pręstabat: illud tùnc accidit mirabile.

*Reginæ largitas in pauperes & hospites.*

8 Alterum pedem quædam protulerat lauandum, alterum verecunda abscondebat enormi cancro exulceratum, putrique fœtore pæne exesum, pervicit Reginæ pietas, & fœtidum vlcus digitis leniter contrectans lavat, abstergit, fovet, osculatur, sanitatique restituit: quod ęgra ubi primùm domum redijt, doloris expers admirabunda consideravit. Scalabi feriæ sexta majoris hebdomadæ solitum hoc ministerium peregerat;

*A cancro & illu fœminā & virum sanat.*

discordare intelligebat, ad concordiam æquis conditionibus reuocabat; ne perplexis litium ambagibus, odioq; Vatiniano tempus tererent, facultates exhaurirent, ac vitam in discrimen pertinaciter adducerẽt; largaq; manu, si debitores iniuriæ damnum, vel quid simile, soluendo non essent, munera, & beneficia largiebatur, ne pacis conditiones medio in cursu retardarẽtur. Non tamen ob hęc, si quid iustitia omnino plectendũ suaderet, districtoq; vindictæ gladio resecandum (quod in fœminis maximè mirandum) crudeli pietate, ac inani misericordia protegebat, flexo in contrariam sententiam Regis animo.

11 Pacis verò conciliandæ amor extra Lusitaniæ limites, longè, lateq; extendebatur, in reliqua præcipuè Hispaniarum Regna, ne eorũ Principes, dum intestino odio mutuò desæuiunt, alijq; alios omni conatu bello subiugare student, perfidis ex Mahometica fæce Mauritanis, non modicã adhuc Hispaniæ partem incolentibus, oramq; maritimã classibus infestantibus, & in insidias excubantibus, dolendæ Reipub. Christianæ occasionem imprudenter exhiberẽt. Illa patrem suum Iacobum Aragoniæ Regem, & generũ suum Fernandũ Castellæ Regem dissidentes, quod multi Principes frustra tentauerant, ad verę pietatis amicitiã adduxit: perfecitq; ut Regem Dionysiũ uterq; iustissimum dubiæ litis arbitrum fraterna unanimitate eligerẽt, Regisq; decretũ, velut ex Delphico tripode, oracula audirẽt. Quod re ipsa præstiterunt, & ob hanc causam Dionysium Elisabetha, posthabito otio, magnis expensis in Aragoniã sequuta est. Eundem Dionysium Regem, ac Regẽ Castellæ Fernandũ, ad triste bellum, tristiaque arma, nullos habitura triumphos, iam iam venturos, felicissimè sedauit.

*Pacis terenda quàm studiosa Elisabetha.*

*Pax inter Iacobum Aragoniæ, ac Ferdinãdum Castellæ.*

*Inter Dionysium, & Ferdinandum.*

12 Bis, vel ter Alphonsum Principem aduersus Patrem Dionysium impiè rebellantem, & iuueniliter exultantem, Leiram, aliaq; oppida pleno dominio sibi usurpantẽ, fracto impetu domuit, Regique obsequiosum tradidit: & ciuile bellũ, quo in sua viscera Lusitania ferrum conuertebat, dum tumultuaria seditione, alij à Principe, à Rege starent alij, penitus consopiuit. Tunc maximè, cùm non procul Olysipone gliscere pugnam audiens, fundarum rotatu lapides contorqueri, distri-

*Alphonsus sæpe pa. ri pacificatus.*

N ctum

tum vibrari ferrum, quo mutua internecione patria funditus periret; mulam ascendit Regia Heroina, & per medias acies, mediaque tela volat impigrè trahente mulam anteambulone, Tartareum populi furorem detestans, vesanam rabiem objurgans, omnique sermonis eloquentia profusis præ intimo cordis dolore lachrymis, rebellem filiũ reprehendit: itque, reditq; viam toties, nunc ad patrem, nunc ad filium, quem tãdem reconciliata gratia ad Patrem manum osculaturum duxit.

*Delata ad Regem, quod filio faueret, Ierabaica exulat.*

13 Hæ pacificationes non paruo Reginæ stabãt: & quæ solùm ad aliorum concordiam nata videbatur, ab eisdem sibi exoriri discordiam, & conflari inuidiam sentiebat. A pessimis cõsiliatoribus ad Regem delata est, quod Alphonso filio à Patre discordanti belli subsidia, ac neruos occultè subministraret: occultaque Regis arcana Principi nudaret: idcircò omnia strategemata eludi, ac è manibus toties elabi. Indignatus Rex vehementer adimit Reginæ oppida, & reditus amplissimos: Alanquerium velut exulem relegat; illinc pedem efferre prohibet. Dictum, factum; paret imperanti, abit in custodiam. Quod vbi per Lusitaniam vulgatum est, quantoperè bonorum animos perculerit, non facilè credi potest. Ex templo plures adeũt Reginam, in quibus arcium illius prætores, semel, atq; iterum precibus obsecrant; liceat armis ius prosequi, quousque indignum exilij decretum rescindatur; & immeritò sugillata dignitas recuperetur; domat fidelium clientium iram Elisabetha, lenitque ferociam; linquant hunc superis laborem, vni se Deo fidere, cui propitiando die, nocteque studebat, voluntarijs pœnis se macerans: integras hebdomadas simplicis aquæ, ac panis ieiũnio transigens, fusas interim ad Deum preces non intermittens. Per hæc Reginæ Fides obryzo auro purior Dionysio apparuit: illam pristino honori restituit, & impensiùs veneratur: ut amantium iræ fortioris essent amoris redintegratio.

*In adulterinis Dionysij liberis singularis.*

14 Non minor, imò fortasse, si muliebrem fragilitatem consideres, maior Elisabethæ prudentia, & cõstãtia apparuit, dum illicitos Regis amores æquo animo tolerat. Maritalis enim tori oblitus,

ri oblitus, & Reginæ florenti in ætate omnibus dotibus suspiciendæ, suiq; decoris immemor, qui populis seruandarum legũ exemplum esse debuerat, in varios pellicum amores distractus est. Regina, ac si illius sanctum ius non violaretur, eadem animi serenitate perstabat, mare per halcyonia tranquillum diceres, suiq; immemor, solum Deum lædi sentiebat: & populũ publico Regis exemplo pronum trahi posse ad flagitia. Quin imò ipsosmet ortos ex pellicatu liberos non odio nouercali, sed materno amore, ut suos complectebatur: seduloq; nutriri, & erudiri curabat, mira in nutrices, ac nutritios indulgentia, & liberalitate: criminationibus aures præbens obseratas. Obstupuit præclara Elisabethæ patientia Dionysius: & cõcitatum rapidæ libidinis cursum fortiter inhibuit: inuiolatasque deinceps maritalis fidei leges ad extremam vitæ periodum seruauit. *Regina indulgentia.*

15. Alienato per id temporis Regis animo, procliuè fuit, sinistrum quid de innocentissima Regina suspicari. Aulicus iuuenis acribus inuidiæ stimulis exagitatus, quòd alterius famuli optimis moribus imbuti opera, & industria Elisabetha in subleuanda egenorum inopia frequentiùs uteretur, hoc ipsum, ut suspectum læsæ fidei, Regi falsarius sycophanta indicauit. Famulum statim de medio tollendum decernit. Ergo operis in calcaria fornace laborantibus secreto imperat (incertum Olysippone, ac Conimbricæ acciderit) ut quem primum nuntium ad eos miserit, momento in ardentem fornacem comburendum detrudant. Præmissus postea innocens iuuenis ad sibi destinatum incendium, fortè in vicino tẽplo, signum dante tintinnabulo sacræ Eucharistiæ adorandæ, vt fit in sacro, acurrit; diuque ex paterna disciplina, quòd plura se obtulerint sacra, feliciter immoratur. Rei euentum cupiens scire Rex, eidem quadruplatorem mittit. Vbi primùm calcarij Regiam agnouere tesseram, confestim ex condicto ligneis tridentibus, palisque bifurcatis hominem inuadunt, & manibus licet, pedibusque reluctantem, lacrymosaq; vociferatione Regis auxilium inclamantem, in ardentem voracibus flammis calcariam deijciunt. Quod ubi ex primo nuntio Dionysius resciuit, defixus *Sycophanta in calcaria fornace pœnas luit criminis in Reginam confictі.*

N 2 stupore

ſtupore hæſit, miratus diuino ex decreto, malum conſilium conſultori peſsimum euaſiſſe,& ſanctiſsimę Eliſabethæ fidem à calamitoſa fama cælum pernicioſa flamma vindicaſſe.

*Conſtantia prima Eliſabethæ ſoboles Fernando Caſtellæ Regi locatur.*

Primo partu filiam edidit nomine Conſtantiã,ut maternam 16
auiam referret: illam Fernando Caſtellę Regi huius nominis III. uxorem dedit,celebratis incredibili utriuſq; Regni gaudio nuptijs, prematuro Cõſtantiæ obitu paulò poſt ſimili dolore condiendis. Scalabi Arambujam Eliſabetha cum marito Dionyſio petebat. Procedit illi obuiã anachoreta,paucis Reginam velle obteſtatus. Qui facta loquẽdi copia: Etſi grauis nuntius, ait, tuas aures verberem, ſcias clariſsimum tuum pignus Reginam Cõſtãtiam celeri fato obijſſe:illius imago ſubtriſtis meo in ſacello non ſemel occurrit deprecans,de hoc te certiorẽ redderem: & quomodo eius anima ſapiente Purgatorij igne torqueatur:quẽ,ut celerius euadat,interimq;aliquantulum dolor miteſcat, annuas auguſtiſsimi ſacrificij ſuppetias à matre rogat,oratq;. Poſtulatis abundè mater ſatisfecit: annoq; peracto Conimbricæ per ſomnium candida in veſte, hilari vultu, filia Reginam proprio nomine compellans: Mater,ait, Eliſabetha Mater,meritas tibi ſuperi,ad quos ſupplicio libera volo,gratias referant. Euigilat Regina,nec ſatis præ gaudio ſibi conſtat: ſacellum adit:accedit ſacerdos vitæ integerrimæ,annuũ ſacrificij munus abſolutum eſſe referẽs: tum domum ob veriſimilia indicia, prima ultimis numero ſe reſpondere cognouit Eliſabetha. xvij. Cõſtantiam, vigeſimo ætatis anno Conimbricæ Alphonſum peperit Regis Dionyſij ſucceſſorẽ, Regniq; hęredem.

*Conſtantia præmaturè moriens, matris precibus à Purgatorio igne euadit.*

*Communium operum fautrix egregia.*

In ſingulos munifica,in cõmunem totius Reipublicæ utilita- 17
tem munificentiſsima erat: cõmunium laborum,operũq; particeps,rata id quod eſt, publicũ particulari ſemper præferendũ. Si ædes ſacræ,aut noſocomia ædificanda; ſi pontes, fonteſq; in publicum cõmodum conſtruẽdi, pręſtò aderat in partem operis,& expenſarum Eliſabetha. Quæ munificẽtia uſque adeò innotuerat, ut nobilis fæmina Almoſterij non procul ab Scalabi, cœnobium D. Ber. monialibus, aggreſſa ædificare, morbo præueniẽte moritura, Reginæ abſoluẽdum opus commendauerit: Quæ pium legatum operoſa lubentiſsimè acceptauit: ducto

*Opera ab alijs inchoata ad exitum perducebat.*

ad

ad fastigium ædificio, assignatis in posterum larga manu reditibus: relicto tamen Berengariæ ob cœptum opus fundatricis nomine, & honore.

18 Scalabi quoque non aliter Guarda antistes (olim Igædita fuit) Martinus itaque Pontifex Brephotrophium expositítijs præcipuè infantibus alendis, ægrotantiumque egenorum remedio sub tutela SS. Innocentium cœpit extruere: inceptis tamen mors telam vitæ præscindens, obstabat. Quam sibi impendere Martinus videns, Reginam perficiẽdi operis hæredem relinquere non dubitauit, ultimis precibus obsecrans, laboriosam tanti operis hæreditatem adire ne grauaretur. Regina verò non solùm optatis annuit: sed capacius reddidit ædificium: reditus ad ampliores expensas auxit, legesque ad optimam administrationem dedit, expositorum nutrices ad se accersebat, & infantibus cibos materna pietate porrigebat: & ubi per ætatem licebat, opificibus tradebat varijs artibus erudiendos. Brephotrophium postea ab Innocentio VIII. Romano Pontifice Serenissimus Rex Emmanuel, ut publico Scalabis xenodochio iungeretur, impetrauit. *Brephotrophium Scalabitanum, & pueros in eo quàm curauerit.*

19 Illud eius magnanimitatem mirificè declarat, cœpta aliorum opera studiosè prosequi; ex quibus plus laboris, & expensarũ oriebatur, quàm honoris, ac famæ mille vijs à mortalibus quęsitæ: in solum enim Dei honorẽ, & animarũ salutem, ac totius Reipublicæ utilitatẽ, velis, remisq; ferebatur. Nam Conimbricense Diuæ Claræ cœnobiũ paruis initiis, sacello, modicisque ędibus honesta fæmina struere cœperat: sed vires medijs in conatibus defecerant. Ædes, ac vicinũ solum emit Elisabetha, & Diuæ Claræ, in quam miro amore ferebatur, moniales amplificatis substructionibus aliunde acciuit: quas hospitio perhumaniter excepit: & beneuolentiæ ergò Elisabetha, eiusque regia nurus Beatrix, accumbentibus perofficiosè ministrarunt: quibus cum posteà pari facilitate iucundissimè agebat. In eadem vrbe propè Regiam hospitium cõstituit, in quo quindecim viros inopes, ac totidem fæminas alebat. Aliud in oppido Nouarum turriũ castimoniæ asylum statuit fæminis, *Diuæ Claræ cœnobium Conimbricæ ædificatur.*

quæ abiecta turpi viuendi licentia Veneri nuntium remittebant.

*Verus Reginæ amor in coniugem Dionysium.*

Illius in maritum Dionysium fidus amor, & obsequium, eo 20 moriente, magis enituit. Verbis difficilè complectar quid Scalabi, vt Regem morbo leuaret, fecerit, quantùm sudauerit, fusis ad Deum precibus, opportunis adhortationibus, vt eius animus ab omni scelerum macula liber, à corporis ergastulis, si ita visum superis, auolaret: quantis in pauperes largitionibus vitam illi prorogare, vel morituri flagitia redimere conata fuerit. Vt primùm Rex naturæ concessit, acerrimus quamuis dolor animum lancinabat, non fœmineo vlulatu tristem aulam adimpleuit. Aureas vestes, ac Regia indumenta exuit, vili Diuæ Claræ sacco alacris induitur: & ad regni proceres frigidum Regis cadauer circumstantes egreditur, ac tristi vocis sono, viriliter temperato, Cum vestro Rege, inquit, Viri optimi, Reginam interijsse credite, una licet geminato ictu duos mors abstulit: illum Regium in morem, superbis equitum insignibus in tumulum componite. Vt ipsum mihi præstarem, aliena ancillarum ope non indigebam. Ne miremini, squalido habitu circumdata ultimum humanæ vitæ actum funebri choro pro viribus prosequar: vilis hæc tunica ad theatrale choragium satis est: hic funis, recens Dionysij funus in memoriam reducet: byssinum tonsi capitis velamen canam Elisabethæ fidem testificabitur. Expressit omnibus lacrymas abundanter insolitum spectaculum, quos prudenti sermone æquo animo solata mortuo Regi iusta pro dignitate soluit, nec pheretrum amplius deseruit: sed funebri pompa ad Cisterciẽsium Virginum parthenonem iuxta Odiuelas prosequuta est: ubi corpus digno tanto Rege mausoleo sepeliuit, ultimaque dixit verba.

*Quid egerit in mariti obitu.*

*In D. Claræ parthenonẽ post mariti obitum se abdidit.*

Exequijs ritè persolutis Conimbricam se recepit, & ne suos 21 omnino deserens incomparabili tristitia afficeret; cum monialibus Diuæ Claræ vota non emisit, sed peruio suis in ædibus aditu, facta à Romano Pontifice potestate, inter illas familiariter versabatur, precibus recitandis, vel canendis in odeo aderat; vilibusque parthenonis, ut ex voto, adstricta ministerijs

nisterijs

nisterijs,ut se tempus dabat, variæque subueniendi aliorū necessitatibus occupationes permittebant. Ad Compostellanum Apostoli Iacobi templum, Religionis causa ire voluit, & modico comitatu, ac peregrino habitu profecta est. Ipsoque Apostolo die sacro præsens adfuit, sacras exuuias venerata, oblatis pretiosissimis donarijs, qualia ibi visa nunquam peritiores affirmabant. Inter quæ pretiosis lapillis conspicua corona radiabat: arte laboratæ vestes, insertis maioris, minorisque famæ vnionibus, omnium, quas Regina habuerat, lectissimis. Pontificis etiam solemni apparatu sacrificantis vestes, auro, gemmisque rigentes, ac Regia peripetasmata Lusitaniæ,& Aragoniæ stemmatibus æqua portione diuisis, adsutis phrygionum opere gemmis spectabilia: præter generosam mulam freno aureo, ac gemmifero, barbarico operimento mirabilem, summamque pecuniæ vim. *Peregrinatio Compostellana, & dona.*

22 Compostella rediens ad parentandum iterum, anniuersariasque inferias Dionysij cineribus reddendas, filio Alphonso Rege, Regnique Principibus stipata Odiuellas petijt. Quibus redditis, Conimbricam regressa est ad perficiendum Diuæ Claræ parthenonem. Mundum muliebrem, torques, argentea, aurea, gemmeaque dona in pensilia, aut stabilia candelabra, in cruces, ac sacros calices vertit: regias opulentiæ singularis vestes, in amicula Sacerdotum, & ararum ornatum: regnique templis pro uniuscuiusque inopia in usum singula diuisit. Fabricari sibi jusserat ex operoso marmore sepulchralem arcam: veritaque ne restagnans hybernis alluuionibus Monda, extra ripas de more effusus Diuæ Claræ templum inunda ret; in superiori parte templi nouum ædificauerat odeum. Verum nullis viribus, aut machinis fabri illuc prægrandem arcam attollere valebant. Quid desperatis, inquit Elisabetha, moliendo ponderi manus admouete, meas ego, etsi aniles, pariter admouebo: dixit, & arcam leuiter baculo impellens, veluti modico gubernaculo sursum adductam optata in sede, ubi illam hoc tempore intuemur, facilè collocauit. *Sua omnia in sacram suppellectilem expendit.* *Sepulchrale saxū tactu eleuauit.*

Quæ

*Periculis se offert, ut utrumque Castellæ, & Lusitaniæ Alphonsum componat.*

Quæ vix lucis usura fruens, in primo vitæ limine patrem 23
Petrum, & Iacobum auum Aragonensium Reges inter se dissidentes, vagitu ad concordiam reuocauit, vt exitus principio aptissimè responderet, in pacis victimam se obtulit moritura. Inter duos Alphonsos Lusitaniæ, & Castellæ Reges: hunc generum, & sobrinum, illum socerum, & auunculum, iactis belli seminibus, parum aberat, quin crudelibus præliorum incendijs, intestinisque Regnis, utraque Regna penitus conflagrarent. Tristis harum rerum nuntius Reginam plusquam credi potest, commouit. Itaque imminentem cladem celeri remedio auertendam existimans, ne serò cum Phrygibus saperet, principijs obstare decreuit: & quamuis dissuadentibus domesticis, ne affecta ætate longi itineris molestias, immodicis per æstatem caloribus incommodissimè pateretur: Estremotium, ubi tunc filius Alphonsus degebat, Conimbrica proficiscitur, vt pacato filio ad Castellanum suum nepotem se conferret: nec prius incœpto desisteret, quàm eorum animos precibus, & auctoritate ad concordiam omnino flecteret; quamuis & sanguine, ac vita instaret, animamque sub graui ardui negotij fasce exhalaret: tantus erat Elisabethæ pacis amor, & concordiæ.

*Moritur Estremotij.*

In oppido enim Estremotio, contracto tum ex caloris æsti- 24
ui iniurijs, tum ex itineris iactatione, morbo: scripto prius testamento coram Alphonso filio, ac Beatrice nuru, expiatam sæpius sacra exomologesi animam, augustissimique viatici pane confirmatam placidissimè efflauit 4. Nonas Iulij anni 1336. pacis egregia caduceatrix, quinto suprà sexagessimum ætatis anno, maximo totius Reipublicæ desiderio, & dolore: cui conseruandæ, & augendæ usque ad ultimum anhelitum se utiliter expendit. Digna profectò Heroina, ut ante illustrium Reginarum oculos perpetuò obuersetur, illiusque viuum exemplar, & archetypum, maximarum virtutum speculum, suos mores per otium diligentissimè componant.

*Incorruptum Elisabethæ cadauer.*

Inferioris verò conditionis fæminas pudeat saltem aspernari, quæ serenissima Lusitaniæ Regina amanter, diligenterque amplexa est. Corpus, quamuis succi plenum, & ex ardente

dente per æſtatem calore, Conimbricam ad Diuæ Claræ elatum eſt, nullo fætoris indicio, ſed mira inſoliti odoris fragrantia. Miraculis exindè claruit non paucis: tribus præſertim, quo die ſepulchro condita eſt, in publicas eiuſdem parthenonis tabulas relatis.

15 Quibus permotus Rex Emmanuel à Leone 10. Pontifice Maximo obtinuit, ut illius obitus dies in Conimbricẽſi Diœceſi miſſarum ſacrificio, ac ſolemnibus ritibus celebraretur. Quam facultatem poſtea, ſereniſsimo Rege Ioanne III. Emmanuelis filio exorante, Paulus IV. ad omnes Luſitaniæ ditionis prouincias benignè dilatauit. Reginæ heroicam vitam inſignis Orator Perpinhanus Societatis IESV Sacerdos, antiquo Latinæ eloquentiæ ſplendore tribus complexus eſt libris. Luſitano etiam idiomate antiſtitis Conimbricẽſis iuſſu ſcripta circumfertur. Ex quibus & Regni annalibus hæc nos bona fide ſelegimus de Eliſabetha Regina ſanctiſsima: quæ magnæ corporis ſtaturæ fuit, liberaliſque formæ, digna imperio majeſtate commendabilis.

*De eadem ſacrificandi poteſtatem facere Leo X. & Paulus IV.*

16 Nuncdemum anno M D. C. XII. Catholicus Rex Philippus II. huius nominis Luſitaniæ Rex pro ſingulari in Chriſtianam Religionem amore, ac pietate, ſcriptis ad cunctos Regni Pontifices litteris, ut huic rei diligentiſsimè explorandæ fauerent: illuſtribus viris prudẽtia, ſapientiaque notiſsimis hanc prouinciam commendauit: effecitque, ut eandem Romanus Pontifex Apoſtolica auctoritate committeret, præſuli ſcilicet Conimbricenſi Alphonſo Albicaſtro; Leirinenſi (ad Lamacẽſem nunc prouectus eſt) præſuli Martino Alphonſo Mexię; Franſciſco Vaſço Pinto Regio Senatori; D. Franciſco Suarez Societatis IESV Conimbricenſis Academię in primaria Theologiæ cathedra emerito: Doctori Ioanni Carualho Iuris Cæſarei profeſſori. Qui ſumma cura, ac diligentia de ſanctiſsimæ Reginæ vita, & miraculis, ex certa iuris præſcriptione quæſierunt: obſignataſque publica fide tabulas, & ſigillis munitas Regi Catholico miſerunt, qui illas Beatiſſimo Papæ Paulo V. deferendas curauit, vt tandem vbique

*Pauli V. iuſſu diligẽtius quæſitum de vita, & miraculis D. Eliſabethæ.*

gentium, & terrarum in Diuorum album relata celebretur. Quod, dum hæc fierent, accidit, inuidus non silebo.

*Nuper recluso mausoleo corpus integrum apparuit.*

Post longam annorum seriem (ducentesimus enim sep- 27
tuagesimus sextus annus numerabatur) venerabile Elisabethæ corpus marmoreo in sepulchro molliter quiescebat; aperiendum fuit coram ijs, quos retuli, iudicibus, adhibitis Religiosis viris testibus ex Iouis tabula, & medicis anatomicæ artis peritissimis. Intra lapidem mausoleum lignea capsa bouino corio vestita putrescens, ferreis clausulis, serisque rubigine consumptis, reclusa inuolutum lineis stragulis, byssinaque sindone duplicata corpus ostendit, facie serico velo tecta, & veste pectore tenus reuerenter deducta, corpus integrũ inuentum est: linteaq; adeò recentia, ut aliqua magna vi non scinderentur. Qui aderãt mixto inter hilares lachrymas gaudio mirari habitum dormienti similem, compositos artus, gratam faciem, maternam adhuc pietatem spirantem. Testatus est D. Ioannes Delgado Societatis IESV optimus Mathematicus, qui lapideo arcæ operculo grauissimi ponderis leuando fabros dirigebat; se digito Reginæ faciem tetigisse, ad tactumque relicto vestigio faciem subsedisse. Et Balthazar Azeredius medicinæ primanus Doctor, & medicorum Regni maximus: ter ad se extensum Reginæ brachium traxit non inuitum, in locum suum, quin frangeretur, sponte redijt. Vt suos Elisabetha Lusitanos, quorum non solùm Regina, sed mater fuerat, conspectu periucundo recrearet, secum in conditorio habebat Regina baculum, & marsupium, vera munificentiæ, ac pietatis insignia.

*Alphonsus à Castello blanco Episcopus Conimbricensis argenteũ sepulchrum Elisabethæ donat.*

Illam pro viribus imitaturus Antistes Albicastrius nouo 28
insuper adstrictus beneficio, quod in Conimbricensi Diœcesi thesaurus hic repertus fuerit, annuente Catholica Majestate, & magna totius Regni gratificatione, nouum sacellum ingenioso artificio ædificari iussit in intergerino pariete superius Monialium odeum diuidente, deaurato politis ex lapidibus arcu, sub quo argenteam capsam prægrandem, anaglyptica cæla-

cælatura molliter fabrefactam constituit, tornatilibus cancellis ad custodiendum, crassis longisque, operoso ex argento ad exornandum sacellum artificiosa opificum industria conspicuis: apertis in argentea arca ingeniosè fenestellis, crystallinis specularibus visum admittentibus, ea lege, ut illis, cùm res posceret, reseratis, corpus in lectulo aureæ vestis stragulo exornato recumbens, ab exteriore parte à confluente populo videretur: ab interiore eius aspectu moniales perjucũdè fruerentur. Sed his iam paratis illuc transferri corpus mors inuida tanto præsuli veluti de industria non permisit, expensis iam duodecim aureorum millibus. Et quasi parum, ut erat in diuinum cultum, & publicum commodum, largus, & magnificus effudisset, triginta aureorum millia ad optatam Reginæ Elisabethæ canonizationem Regi Catholico spontè obtulit, oblataque citò integra fide soluit, nummariis tesseris in vrbem transferenda. Ipse interim Religiosæ liberalitatis adepturus præmium, ad æterna Beatorum gaudia breui translatus est.

*Eiusdem præsulis larga pietas in Elisabetham.*

29 Inter explorata sanctitatis argumenta, nouum illud, miraculum dixerim, an prodigium? eo usque inauditum, per clarissimos suprà iam laudatos viros à tenebris, in lucem assertum fuit. Qua parte fluuiorum Rex Tagus aureis aquarum vorticibus Scalabitanum oppidum inaurat, Diuæ Irenes mausoleum cœlesti constructum opera latê re adhuc sub undis memoria est. Quod quidem tunc primùm, ac semel apparuisse (ut etiam de Diui Clementis sæpius uiso inter diuisos Oceani gurgites monumento proditur) liquidissimè constabat, cum & Selio virginis auunculo, & finitimis olim populis per consistentes utrinque Tagi undas incedentibus, Deus Opt. Max. testatum voluit niueum castitatis florem indignè succissum, dignum esse, qui in aquis lilio similis reflorresceret. Colendæ igitur Irenes desiderio flagrabat Elisabetha, & quando propiùs, ob circumfusos undique latices, non dabatur accedere, ipso in littore fixis genibus lachrymosa precum suspiria funditauit. Ecce

*Tagus iterum scinditur, ut ab Elisabetha inuisatur corpus sanctæ Irenes, à qua Scalabis vulgo dicitur, Santarem.*

tibi aperto iterum repente alueo; assurgentibus hac illac turritis aquarum culminibus, grande illud virginitatis depositum reuelatur. Arenam fluminis ingreditur Elisabetha: tanto pro beneficio immortales Deo, & Irene grates agit, cuius vernantem adhuc corporis flosculum millies suspicit, millies osculatur: exactoque penitus die vix auelli tandem potuit. Regredientem à tergo maturè fluuius sequebatur, donec ancillantibus ad nutum aquis, euasit in ripam. Plurima alia miracula vulgata sunt, quæ grandius exigunt volumen.



IN

# IN DIVAM
# ELISABETHAM
## LVSITANIAE REGINAM.

### Ad Pictorem de Signo Reginæ Sanctissimæ.

*Lumina qui pingis Diuæ signantia vultus,*
*Regiaque aurata corpora veste tegis:*
*Purpureasq; comas pretioso colligis auro,*
*Addis & ingenua sceptra tenenda manu:*
*Falleris; Intonsis hortentia tegmina villis*
*Induit; auratos exuit illa sinus.*
*Gemmea spinosa mutauit serta corona:*
*Mutavit sacra Regia sceptra cruce.*
*Addere serta cupis? spinis textam adde coronam;*
*Nobile vis sceptrum pingere? pinge Crucem.*

### DE DIVA ELISABETHA REGINA, ad Lectorem.

*Qui legis Andromedam, Niobem, mæstamq; Eriphylem;*
*Siue Promethea munera rapta manu:*
*Perlege Regales Diuæ signantia fastos*
*Gesta: leges castæ nobile mentis opus.*
*Vt bello ardentes placaverit ore cateruas,*
*Cùm pater in natum sumeret arma suum:*
*Vt pia diuitijs largè cumularit egentes,*
*Aptaritque suas in pia facta manus.*
*Quodsi grata magis Niobe, vel furta Promethei;*
*Ficta Prometheo sint tibi corda luto.*

### Aliud de eadem re.

*Illa vides? Tyrio mulier quæ fulget in ostro,*
*Cui tegit ornatos pala superba pedes?*

*Nectit gemma sinus, crines nodantur in aurum,*
*Et rutilat niueo viuus in ore decor?*
*Nostris sceptra olim tenuit gemmantia Regnis;*
*Et dedit aurifero iura tenenda Tago.*
*Nunc tenet, æthereos inter pulcherrima cœtus,*
*Sceptra coruscanti nobiliora manu.*
*Si tamen ars posset mores effingere in auro,*
*Nobilius toto staret in orbe nihil.*

## AD DIVAM ELISABETHAM.

*Ante sepulchrales Diua concordia moles,*
*Taliter effusis dicitur orsa comis.*
*Omnis spes nostri, & blandæ fiducia pacis,*
*Tecum una in tumulo Diua sepulta iacet.*
*Quis modo discordes trahet in pia fœdera Reges?*
*Agmina quis vultu, qui modo rumpat, erit?*
*Cùm fera sæuierit belli ciuilis imago,*
*Quis peraget nostras, vt pia Diua, vices?*
*Funeris, heu, tibi causa fui; quid sæua moraris*
*Tristia Mors vitæ rumpere fila meæ?*
*Deficio in mortem, mandata capessite ciues;*
*Hoc tumulo cineres mando iacere meos.*
*Vna duas tumuli moles tegat; addite carmen,*
*Carmen in extinctis ex adamante notis.*
*Conditur hoc tumulo duplex concordia; nata est*
*Altera, sed meritis altera facta fuit.*

## MARS VICTVS AD REGINAM

*Reginam ut vidit tendentem in prælia Mauors,*
*Thracia præcipiti tendit in antra fuga:*
*Magnanimum, dixit, sine cæde, & sanguine Martem*
*Depulit aspecta fœmina fœmineo.*
*Funditis Æthnæi quid ahenea tela Cyclopes,*
*Cùm places ingentes sternere cæde duces?*
*Ostendat terris vultum Regina, frementes*
*Inque duces fulmen non leue, vultus erit.*

## REGINA AD CHRISTVM vulneratum.

*Diua ait aspiciens per hiantia vulnera gemmas,*
*Christe tuas gemmas da mihi, sume meas.*

*Vulnera*

*Vulnera vulneribus medicare, & cæde rubenti:*
*Nam tua, ſi dederis vulnera, ſana ferar.*
*Rumpe manus duro, latus, & veſtigia, ferro,*
*Libera tormento pars mihi nulla vacet.*
*Omnia qui tribuis, tibi vulnera ſola reſeruas?*
*Das mihi diuitias, vulnera ſola negas?*
*Qui tot diues habes, quid auarus vulnera ſeruas?*
*Quinque dabis, ſatis eſt; millia quinque manent.*
*Officio mea ſunt tua vulnera, ſint precor uſu:*
*Quæ mea ſunt voto, ſint mea ſupplicio.*







ALFONSVS PORTVGALLIÆ REX VII.
VIXIT ANN. LXVII. OBIIT A°. MCCCLVII.

# ALPHONSVS IV· LVSITANIAE REX VII.

## ANACEPHALEOSIS IX.



Lphonſus ille ob animi vigorem, & acrimoniam, celeremque in capeſſendis rebus, ac peragendis, alacritatem, Ferox, cognomine, ſexto idus Februarij anni poſt Virginis partũ, milleſimi, ducenteſimi, nonageſimi, Conimbricæ in lucem editur. *Alphonſi ortus.* 1 Adoleſcenti adhuc, antequam diademate potiretur, Beatrix præclara fœmina Sancij eo nomine IV. Caſtellani Regis filiæ in matrimonium coniungitur. Tandem annos natus quinque ac triginta rerum habenas ſuſcepit, quas, cùm in ipſo Regni limine (ne venationem deſereret, cui erat apprimè deditus) aliquantulum lentè, nec ſine incuriæ nota moderaretur, iamque paſsim (ut fit) ciuiнm quærimoniæ iactarentur, Regem adeunt conſiliarij, palamque, ac ſine ambagibus monent, ne graue regnadi munus pro otio, venationem ſuſciperet pro negotio, meminerit ſibi populum imperio regendum, illius res audiendas, iudicandas, componendas; in eamque rem diadema fuiſſe attributum, ac vectigalia Regibus perſoluta. *Conſiliarij auſtero monitu adoleſcentem à venatione ad Remp. trãsferunt.* Sciret prætereà non abs ſe Numen immortale poſt obitum quæſiturum, quot apros telo confecerit, quot ceruos venando ſtrauerit, ſed utrum munia regia ritè, ac rectè adminiſtrauerit? Quare iter incœptum ſibi omnino deſerendum, nouamque deinceps viam, ſi regnare vellet, ineundam: ſi publicã rem depoſcere. Quæ monita, cùm liberiora eſſent, quàm Regis ingenium, ac peculiaris Alphonſi genius ferre didiciſſet, iracundia percitus, dira, duraque minitans, concilio egreſſus, ancipiti deliberatione diſtractus, quid ſibi hac in re gerendum,

aliquantulum hæsitauit. At verò cùm iracundia deferbuit, & præcipites illi motus posuere, animaduertens (uti res erat) verba illa suorum ciuium, quamuis in speciem libera, in rem tamen, & obsequium Regium maximè collineare;.fidos, atq; in primis obsequiosos illos sibi clientes, consiliariosque deinceps habere cœpit. Hos illa tempora ferebant cõsiliarios (quos nostra ætas peior auis respicit, non aspicit) assentandi nescios, auaritię immunes, ambitus hostes, aurea cõtentos mediocritate, non suæ, sed publicæ rei, commodisq; inseruientes. Horum consilijs Alphonsus non abusus venationem protinus valere iussit, deinde omni cura, studioq; Lusitaniã regere, leges sancire, iura dare, regẽ deniq; agere aggressus est. Tãdem in nefarios illos homines, quos olim in parentem Dionysiũ furor impius obarmauerat, acriter animaduertit. Adeò verũ illud Oraculũ, Cor Regis in manu Domini, quocũq; voluerit, inclinabit illud.

*Simultates, & iniusta cum fratre bella.*

2 Verùm, ut maleuolentia, quæ semel radices egit, difficillimè conuellitur, ita prorsus odium illud, quod in fratrem Alphonsum Sancius conceperat, altiùs in eius animo insederat, quàm ut euelli, aut mitigari facilè posset. Quare ubi rerum potitus est, repositã in fratrem maleuolẽtiam, quam nunquam deposuerat, explere decreuit, eorum immemor Regum, qui postquam in Regale culmen sunt euecti, veteres iniurias ulcisci, indecorum sibi, ac prorsus indignum facinus existimarunt. Itaq; in fratrem immerentẽ, ac nihil tale cogitantem affictis illis criminationibus disquiri iussit, quas in insontem, dum pater viueret, excogitarat. Has igitur, ut regi obsequerẽtur scelerati homines per summam injuriam testificati, iudices in regiam voluntatem, quàm in ius, fasq; (vt sunt hominum ingenia) propensiores facilè impulerunt, vt è Lusitania Sanciũ lata sententia relegarent, amissisq; priscis honoribus, ac dignitatibus, illius bona, ingentes opes, & oppida publicarẽtur. Hęc vbi resciuit Sancius è Castella per literas (quò se receperat) Alphonsum Regem obsecrat, & obtestatur, vt se antiquas opes, ac munia restituat, pollicitus se erga fratrem nõ aliter, quàm erga regem, ac dominum perpetuam fidem, & obsequium præstiturum.

n. Quæ preces irritæ prorsus apud Alphonsum. Quare se ma Sancius, apertumque Martem compelli dictitans, ue sibi non rationibus (cùm hæ minimè proficerent) sed ancipiti decernendam, è Castella, Legioneque delectu fa ı Lusitaniam irrumpit, agros incendit, obuia quęque fermetit, oppida multa vi capta populatur. Auxiliares mi- ... (quos in suę ditionis oppidis, vulgò *Medelim*, & *Albuquerque* habebat) superiori parte fluminis Anæ trajecta, haud dissimili euētu in eandem Lusitaniam immittit. Paulò post equitum Magistrum Auisiēsium, Consaluum Vasæum apud Onguelam propugnatorem fundit, fugatq;. His permotus Alphonsus Rex instructo Lusitano milite in fratrē aciem dirigit, sed capto solū, ac diruto castro *Codesseira* in Lusitaniā reuersus, cum Sancio tandem fratre in amicitiā rediens, fœdus percussit.

3 Celebris erat id tēporis apud Hispanos propter generis splendorem, & opulētiam Ioannes Emmanuel, Emmanuelis Principis filius, nepos Ferdinandi Regis, cui Sancto cognomen fuit. Huius igitur Ioānis Emmanuelis filiam Constantiā nondum nubilem promiserat Castellę Rex Alphonsus hoc nomine XI. se, ubi per ætatem Constantiæ liceret, in matrimonium accepturum; at cùm certis de causis parenti virginis offensus esset, fide relicta, Mariam Lusitani Regis Alphonsi filiam duxit. Aliquo pòst tempore intermisso, cùm iam nubilis esset Constantia, ratus Alphonsus Lusitaniæ Rex nullibi fore præstantiorem fæminam, quam filio in matrimonium locaret, per literas hac de re cum genero Alphonso, deinde cum Ioanne Emmanuele Constantiæ patre cœpit agere: vterque, diuerso tamen modo, optatis respondit, Rex simulatè, Emmanuel ex animo, vt tandem rei euentus comprobauit: quod ægrè ferens Alphonsus, siue dolens Reginam fieri, quam malè conscius repudiarat, seu inuidens Lusitano Principi in vxorem dari tot dotibus ornatam fæminam, multa priùs fanda, nefanda gessit, ac tandem armato milite, & aperto Marte egressum Cōstantiæ in Lusitaniam impedire cōstituit. Quapropter magno vtriusque Regni damno ad arma concurritur: multæ utrinque

*Offensiones inter Castellanum, & Lusitanum.*

P 2 cædes,

aliquantulum hæsitauit. At verò cùm iracundia deferbuit, & præcipites illi motus posuere, animaduertens (uti res erat) verba illa suorum ciuium, quamuis in speciem libera, in rem tamen, & obsequium Regium maximè collineare; fidos, atq; in primis obsequiosos illos sibi clientes, consiliariosque deinceps habere cœpit. Hos illa tempora ferebant cōsiliarios (quos nostra ætas peior auis respicit, non aspicit) assentandi nescios, auaritię immunes, ambitus hostes, aurea cōtentos mediocritate, non suæ, sed publicæ rei, commodisq; inseruientes. Horum consilijs Alphonsus non abusus venationem protinus valere iussit, deinde omni cura, studioq; Lusitaniā regere, leges sancire, iura dare, regē deniq; agere aggressus est. Tādem in nefarios illos homines, quos olim in parentem Dionysiū furor impius obarmauerat, acriter animaduertit. Adeò verū illud Oraculū, Cor Regis in manu Domini, quocūq; voluerit, inclinabit illud.

*Simultates, & iniusta cum fratre bella.*

Verùm, ut maleuolentia, quæ semel radices egit, difficillimè conuellitur, ita prorsus odium illud, quod in fratrem Alphonsum Sancius conceperat, altiùs in eius animo insederat, quàm ut euelli, aut mitigari facilè posset. Quare ubi rerum potitus est, repositā in fratrem maleuolētiam, quam nunquam deposuerat, explere decreuit, eorum immemor Regum, qui postquam in Regale culmen sunt euecti, veteres iniurias ulcisci, indecorum sibi, ac prorsus indignnm facinus existimarunt. Itaq; in fratrem immerentē, ac nihil tale cogitantem afflictis illis criminationibus disquiri iussit, quas in insontem, dum pater viueret, excogitarat. Has igitur, ut regi obsequerētur scelerati homines per summam injuriam testificati, iudices in regiam voluntatem, quàm in ius, fasq; (vt sunt hominum ingenia) propensiores facilè impulerunt, vt è Lusitania Sanciū lata sententia relegarent, amissisq; priscis honoribus, ac dignitatibus, illius bona, ingentes opes, & oppida publicarētur. Hęc vbi resciuit Sancius è Castella per literas (quò se receperat) Alphonsum Regem obsecrat, & obtestatur, vt se antiquas opes, ac munia restituat, pollicitus se erga fratrem nō aliter, quàm erga regem, ac dominum perpetuam fidem, & obsequium præstiturum,

turum. Quæ preces irritæ prorſus apud Alphonſum. Quare ſe ad arma Sancius, apertumque Martem compelli dictitans, remque ſibi non rationibus (cùm hæ minimè proficerent) ſed ferro ancipiti decernendam, è Caſtella, Legioneque delectu facto in Luſitaniam irrumpit, agros incendit, obuia quçque ferro demetit, oppida multa vi capta populatur. Auxiliares milites (quos in ſuç ditionis oppidis, vulgò *Medelim*, & *Albuquerque* habebat) ſuperiori parte fluminis Anæ trajecta, haud diſsimili euētu in eandem Luſitaniam immittit. Paulò poſt equitum Magiſtrum Auiſiēſium, Conſaluum Vaſæum apud Onguelam propugnatorem fundit, fugatq;. His permotus Alphonſus Rex inſtructo Luſitano milite in fratrē aciem dirigit, ſed capto ſolũ, ac diruto caſtro *Codeſſeira* in Luſitaniā reuerſus, cum Sancio tandem fratre in amicitiā rediens, fœdus percuſsit.

3 Celebris erat id tēporis apud Hiſpanos propter generis ſplendorem, & opulētiam Ioannes Emmanuel, Emmanuelis Principis filius, nepos Ferdinandi Regis, cui Sancto cognomen fuit. Huius igitur Ioānis Emmanuelis filiam Conſtantiā nondum nubilem promiſerat Caſtellç Rex Alphonſus hoc nomine XI. ſe, ubi per ætatem Conſtantiæ liceret, in matrimonium accepturum; at cùm certis de cauſis parenti virginis offenſus eſſet, fide relicta, Mariam Luſitani Regis Alphonſi filiam duxit. Aliquo pòſt tempore intermiſſo, cùm iam nubilis eſſet Conſtantia ratus Alphonſus Luſitaniæ Rex nullibi fore præſtantiorem fæminam, quam filio in matrimonium locaret, per literas hac de re cum genero Alphonſo, deinde cum Ioanne Emmanuele Conſtantiæ patre cœpit agere: vterque, diuerſo tamen modo, optatis reſpondit, Rex ſimulatè, Emmanuel ex animo, vt tandem rei euentus comprobauit: quod ægrè ferens Alphonſus, ſiue dolens Reginam fieri, quam malè conſcius repudiarat, ſeu inuidens Luſitano Principi in vxorem dari tot dotibus ornatam fæminam, multa priùs fanda, nefanda geſsit, ac tandem armato milite, & aperto Marte egreſſum Cōſtantiæ in Luſitaniam impedire cōſtituit. Quapropter magno vtriuſque Regni damno ad arma concurritur: multæ utrinque

*Offenſiones inter Caſtellanum, & Luſitanum.*

*Pax initur summi Pontificis authoritate.*

cædes, multa incommoda exorta, ac maiora in dies pullularēt, nisi maximus Pontifex Benedictus XII. Pontificia auctoritate sequestra Bernardum Rhodiensem Prȩsulem in Hispaniam ad pacandos Reges, legatum mitteret; qui mira dexteritate rem ita confecit, vt Constantia in matrimonium daretur Petro Lusitanorum Principi, eo tamen cum dolore Alphonsi, odioque in Lusitanos, vt nec vxorem deinceps Lusitani Regis filiam coram posset obtueri; quamuis hoc etiam odium ex amore credediderim proficisci, quo Eleonoram Nunez Gusmaniam deperibat. Quam ob causam parum absuit, vt gener, atque socer in arma ruerent, & ruerent procul dubio, nisi hinc Elisabethæ Reginæ sanctissimæ consilia, illinc Mariæ prudentissimæ Reginæ virtus eximia bellorum causas rescinderent, & discordiarum semina disturbarent.

*Victoria, qua vulgo dicitur.* De Salado.

His ita compositis circiter annum millesimum, trecentesimum quadragesimum, Christo nato, Rex Marrochiensis Haliboacem, ac simul Rex Granatensis innumeris propè Barbarorum copijs ex Africa, Hispaniaque coactis Carteiam obsedere: inde Alphonso Castellæ Regi, imò uniuersæ Hispaniæ ultimam ruinam minabantur. Quare suorum monitu, & hortatu Alphonsus à socero Lusitanorum Rege auxilia petiturus, vxorem ipsam Mariam cum legatione ad parentem mittit, vt faciliùs impetraret. Lusitanus amantissimè recepta filia, ac legatione audita, non auxiliares modò milites destinat libentissimè, sed ut planum faceret, quantum natæ detulerit, & vt periclitanti Hispaniæ opitularetur, se, caputque suum in discrimen offert, ac protinus in Castellam ire pergit, imperato interim ex omnibus suæ ditionis vrbibus equite, ac pedite, quantum possent, qui se ad Pacem Augustam sequerentur. Ac si ibidem præstolari nequiret, confestim Hispalim recta contenderent. Hac de re certior factus. Alphonsus ab vxore, socero officiosus ad opidum *Oliuinca* obuiam prodijt. Quo in loco postquam à Regibus de obsistendo Mauris consultum est, Castellanus ad comparanda ingruenti bello necessaria, ad suos reuertitur; Lusitanus verò, dispositis in omnem euentum 4

*Mauris in Hispaniam irruentibus Alphonsus Castellano auxiliatur.*

suorum

ſuorum rebus, Hiſpalim perrexit, vbi & animi præſentia, & conſilio victoriam procul dubio cœpit auſpicari. Huc Luſitanorum exercitus non multis poſt diebus egregiè inſtructus peruenit: nullum enim non apud Luſitanos oppidum in hanc expeditionem, quos maximè potuit, pedites, aut equites ob armauit: Ebora centum miſit equites, mille pedites. Denique Luſitani Dynaſtæ nulli fermè deſiderati. Hos inter Stephanus de Neapoli Ioannis Peloponeſi Principis filius, ac nepos Caroli ſecũdi, Neapolitanorum Regis in gratiam, & obſequium Luſitani Regis ſibi cognati egregiè militauit, vxoremq; apud noſtrates homines ornatiſsimam delegit. *Luſitanorum copiæ.*

5 Poſt hæc luſtrato milite, ac parato, ſtatutum inter Reges, vt Caſtellanus aduerſus Marrochienſem, qui maritimam oram inſederat, Luſitanus aduerſus Granatenſem, qui mediterranea tenebat, aciem dirigeret. Cum Luſitano copias coniunxerat ipſius nepos ex filia Petrus Alphonſi Regis filius patrij hæres imperij meritiſsimus: multi illum è Caſtellanorum proceribus comitabantur, quos inter Nonius Ferdinandius de Caſtilho Petri Vexillifer eminebat. Poſtquam igitur Luſitaniæ Rex, ac Regis exemplo Luſitani omnes, Chriſtiano ritu piacula ſunt confeſsi, ac cœleſti pabulo recreati, breuiter pro tempore ſuos Rex alloquutus, ad pugnamque accendens, Aluaro Conſaluio Pereiræ Priori Cratenſi imperauit, vt ante commiſſam pugnam pro Regio Labaro, ac vexillo Chriſtianis militibus proponeret adorandum ſanctiſsimę Crucis lignum pręlongæ haſtæ affixum, cuius hodie pars altera ſumma cum religione Eborę in templo maximo cuſtoditur, altera non procul ab oppido *Portel* in templo ſanctæ Crucis religioſè ſeruatur. *Luſitanis oppugnandi Granatẽſes deſtinantur.*

6 Adorato ergò ſacro ligno, ac præmiſſo ſigno regio militari, inuocatoque IESV nomine, tanta alacritate Luſitanus in hoſtem impetum fecit, tantaque ex aduerſo irruit Mahometanus, vt non ſolùm vbique fragor, & inconditi clamores audirentur, verum etiam vbique cædes promiſcua, vbique ſanguine omnia inundare cernerentur. Dum tamen hac tanta contentione vtrinque decertatur, eò Luſitaniæ Rex Alphon- *Luſitanorum in Granatenſes impetus, & cædes.*

ſus cum aliquot ſuorum per confertiſsimas Granatenſium alas proceſsit, vt in ſummum diſcrimen ſe, ſuoſque induxerit, etenim iam vires ipſæ, quamuis prævalidæ truncandis, trucidandiſque tot hoſtibus deficiebant. Augebat laborem, quod ſacrum labarum, quippe quod à tergo relictum fuerat, minimè conſpiciebant. Quam rem vbi Cratenſis Prior animaduertit, tres equites lectiſsimos, velut tria fulmina, per medios hoſtes ſacrum lignum reportaturos, remittit. Iuſſa capeſſunt Luſitani iuuenes, ſignum ſalutiferum reportant: eius aſpectu Chriſtianis militibus redintegratæ vires, tantaque alacritas, ac ſtudium pugnandi, vincendique iniectum eſt, tamque repente qui anceps, ac dubius Mars eatenus viſus fuerat, Mahometanos Granatenſes deſtituit, tantoq; terrore perculit inopinatus euentus, vt Chriſtianis trepidantes terga verterint, ſeque in turpiſsimam fugam dederint. Quibus à tergo inſtantes Luſitani præeunte ſemper Alphonſo, cuius ante omnes virtus bellica eminebat, quamplurimos ſtrauere.

*Caſtellanorum robur, & animi in Marrochienſem.*

Hæc dum feliciter cedunt Luſitano, haud diſsimili euentu aduerſus Pœnos ſtrenuè quoque dimicantes, rem gerebat Caſtellanus; qui ubi primùm reſciuit fuſos, fugatoſque Granatenſes à Luſitanis, in nouam ſpem erectus, incenſuſque victoriæ obtinendæ ſtudio tam acriter in hoſtes inuectus eſt, vt tandem eos in fugam compulerit, quin reuocare, vel ſiſtere fugientes poſſet Rex ipſe Haliboacem, modò ipſorum vecordiam caſtigans, modò diras imprecans, impiumque Mahometem nequidquam incuſans. Imò, qui fugientes nuper increpabat ipſe Rex Pœnus, monitu tandem, & hortatu veterani cuiuſdam Turcæ, deſperatis iam rebus, ſubdens recenti equo calcaria, fugiendo quoque vitæ conſulit. Vtrinque igitur parta victoria vterque Alphonſus ad duas leucas hoſtes inſequuti, caſtra Granatenſis Regis iuxtà vicinum fluuium poſita nullo negotio expugnarunt, militiq; diripienda tradiderunt quamuis ditiſsima; repertæ enim ſunt ibi gazæ propè innumeræ: auri, & argenti facti, & infecti magna pondera: veſtium genera,

nera, & ornamenta plurima, varia denique, ac diues supellex, præter equorum, camelorumq; incredibilem multitudinem. Africà probè diceres in Hispaniam commigrasse. Et sanè id causæ fuit, cur tot diuitias Barbari exportarunt; cùm enim suam fore victoriam sibi penitus suaderent, Hispaniamque Africa posthabita incolere decreuissent, ideò proprias quisq; fortunas, ac larem in nostrum solum transferendum curauit.

8 Atque hæc illa celeberrima pugna est pugnata quinto Kalendas Nouembris anno post Christum natum millesimo, trecētesimo quadragesimo, prope flumen, vnde vulgo nomen accepit, *de Salado*, quæ duobus illis Regibus Castellæ, ac Lusitaniæ decus indelebile, æternumque peperit triumphum. In huius gratiam victoriæ faustum illum diem, quo profligati sunt hostes, non candido tantùm calculo numerat Hispania, verùm insigni recolit pietate, ac festiuo victoriæ Christianorum nomine per annos singulos veneratur. Deinde legati misso Auenionem ad Pontificem maximum Benedictum vtriusque Alphonsi militare signum, vna cum quatuor, ac viginti à Mahometanis ablata, inter quæ Marrochiensis Regis vexillum visebatur, obtulerunt. Præterea equi plurimi missi, egregiè phalerati, qui singuli in ephippijs gladium, & scutum longum ex corio præferebant. Adde præter alia dona oblata Pontifici, multos ex precipuis Maurorum captos, mancipia, ac seruitia futuros. Quę munera gratissima Pontifici extitere. Atque ut numini immortali acceptum referret beneficium, simulque, vt quam animo vix capiebat, ingentem lętitiam palam faceret, postero die domo egrediens sacra ritè peracturus præferri iussit Barbarorum insignia, sed humi dimissa, & abjecta, illa vero Christianorum Regum victricia signa prælongis hastilibus elata, ad quorum aspectum ipse Romanus Pontifex elata voce occœpit, *Vexilla Regis prodeunt*, occinuerunt purpurati Patres, eandem illam sacram cantilenam non minori pietate, quàm lætitia executi.

*Victoria Magnitudo.*

*Pontificis Maximi lætitia pro parta victoria.*

His

*Alphonsus Lusitaniam repetit.*

10 His peractis reuertens in Lusitaniam Alphonsus, nihil ferè sibi è tanta præda lubentissimè, à genero oblata, reliquum fecit, præter unam Numinis gloriam, ad quam solitus erat, veluti ad scopum collimare; secum præterea captiuum duxit Regis Iulmenzæ filium, quem ipse in bello manu ceperat, quinque præterea Maurorum signa militaria ab se capta reportauit, quæ Olysippone iussit in templo maximo ad æternam posterorum memoriam conseruari. Addiditque, ut genero morem gereret, pulchra equorum tegmina, & ephippia, falcatosque aliquot enses non vulgari artificio elaboratos. Vix regressus in Lusitaniam improbis quorundam cōsilijs impulsus est in cædem illam immerentis Agnetis de Castro, ex qua Petrus ipsius Alphonsi filius, ac successor liberos aliquot susceperat. Vxoris enim loco post obitum Constantiæ habebatur; imò (vt rumor ferebat) futura tandem Lusitanorum Regina credebatur. Hæc cædes miras in Lusitania tragædias excitauit, bellorumque ciuilium inter parentem, ac filium causa fuit, nec (ut reor) sine vindicis Dei, iudicisque æquissimi plectentis iudicio, vt scilicet Alphonsus eadem pateretur à filio, quæ quondam aduersus parentem Dionysium, dum impia induit arma, damna intulit.

*Agnetis à Castro dira cædes.*

*Alphonsi uxor, & liberi.*

11 Sex è Regina Beatrice filios suscepit Alphonsus, quorum tres acerbo funere mors abstulit; primus, cui Alphonsus nomen inditum, puer obijt Penellæ, & Scalabi situs est in cœnobio Dominicano: mox Dionysius puer etiam è viuis abijt, hic Alcebaciæ conditus est; tertius, Ioānes nomine iuuenis diem clausit, cuius in celebri Monialium Diui Bernardi cœnobio, Odiuellas vocant, prope auum Dionysium, sepulchrum cernitur. E tribus qui superfuere, Maria nupsit Alphonso Castellæ Regi, Eleonora Petro Aragoniæ huius nominis quarto. Petrus tandem in patriam ditionem, ac diadema successit.

*Pietas, robur, & magnitudo animi.*

12 Fuit Alphonsus animosus adeò, ac strenuus, vt nihil unquam animo, quantumuis arduum, conciperet, quod non intrepidè, si vsus foret, aggrederetur. Boni, & æqui fuit obseruantissimus;

tissimus: Numinis cultor minimè parcus & infrequens. Multas de rebus ab antiquis non prævisis in commodum Reipub. non vulgare leges tulit, quæ inter decreta vigent Lusitaniæ. Quo tempore rerum tenuit gubernacula, rerum omnium copia, quæ maximè à parente Dionysio manavit, valdè floruit. Et nisi juvenis in parentem arma pertinaciter, inimicitiasque in fratrem exerceret, nisi senex insontis Agnetis de Castro se sanguine maculasset, nihil fere lividus quispiam quod carperet, in ejus vita inveniret. Fuit enim parenti Dionysio Regi eximio multis in rebus simillimus; unâ tamen liberalitate valdè à parente superatus.

Corpore fuit non procero, valido tamen ac robusto, exporrectâ, lataque fronte, oblonga facie, naso majusculo & incurvo, superiori labro tumido & aliquantulum prominenti, barba plurima bipartitâ, capillo subflavo. Obijt Olyssippone annos natus septem ac sexaginta, mense Maio anni post hominum salutem assertam millesimi, trecentesimi, quinquagesimi septimi. Rerum habenas anno ferè cum dimidio supra triginta tractavit. Situs est unà cum uxore Beatrice in adytis, siue majore sacello templi maximi, pro cujus sacelli perpetuo cultu, sacerdotumque ministrantium, & precatorum alimonia, copiosus in annos singulos reditus ab Rege Regináque fuit attributus.

*Corporis lineamẽta.*

*Obitus & sepulchrum.*

# AD ALPHONSVM LVSITANIAE REGEM HVIVS NOMINIS QVARTVM.

*PRimus adis pugnas, primus per bella triumphos;*
*Prima triumphandi gloria tota tua est.*
*Primus es imperio, fuso quod sanguine fundas;*
*Primus es exemplo pectoris ipse tui.*
*Primus & hostilem libas feriendo cruorem;*
*Si non sis primus Rex scelus esse putas.*
*Si perisse potes, cur prima pericula tentas?*
*Est tua Rex populo vita tegenda tuo.*
*Sic ego, sic Princeps, ductrix prudentia vitæ,*
*Summa docet minimis anteferenda bonis.*
*Fraudare exemplo plus est, quàm perdere vitam,*
*Vtque sit exemplo vita, perire potest.*
*Deperisse semel Codro est laus summa: peristi*
*Ante aciem, quoties prælia primus adis.*

## Ad eundem cum Castellæ Rege fœdus ineuntem.

*Regem incedentem Bellona in prælia vidit,*
*Agmina Lysiadum, Martia signa, duces.*
*Plus est quàm Mavors Rex hic, ait, horrida, cuius*
*Nobile tot Martes circuiere latus.*
*Quòd dixi Martes, testatur spiritus ingens;*
*Et scintillantes dura per ora faces.*
*Æmula fulminibus fera brachia, ahenea bello*
*Pectora: puniceæ prodiga corda necis.*
*Arma nec admiror, nec grandibus Ægida monstris,*
*Principis, & comitum miror utrinque fidem.*
*Illa potest Regem Marti præponere, Martes*
*De grege vulgaris militis illa facit.*
*Vinci homines possunt, & ahenea pectora; vinci*
*Sed nequit æterno fœdere juncta fides.*

## Ad eumdem crudeliter sævientem in Alphonsum fratrem.

*Dure, quid hostili fratrem petis ense? cruoris*
*Quæ tibi cognati suscitat ira sitim?*

*Natus*

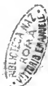
*Natus es in scopulis? nutritus lacte ferino?*
*At non Hircanis mos fuit iste feris?*
*Lysia mansuetos animos inspirat, & iras*
*Spargere Maurorum per fera castra jubet.*
*Admonet è superis pacem Dionysius astris:*
*Ponere sanguineas Elisabetha manus.*
*Ergo, vel insanos de pectore mitte furores,*
*Vel patriam, aut tantos inficiare patres.*

## Ad eundem de Victoria parta.

*Vt cruor Oceanum rubefecit perfidus, vndas*
*Horruit Oceanus cæde rubere suas.*
*Miratusque novos spumosa per arva rubores,*
*Sanguineo mæstus murice tinctus ait:*
*Decolor Oceanus cæde est, & sanguine; nunquam*
*Heu, memini fluctus sic rubuisse meos.*
*Aut genus humanum fuso dat sanguine pœnas,*
*Aut pars illius maxima cæsa jacet.*
*Quæ potuit tantum, fortissima dextera bello est:*
*Quæ tantum meruit perfida turma fuit.*
*Quæ meruit tantum, culpa est Maurusia; tantum*
*Quæ potuit ferro, Lysia dextra fuit.*









PETRVS PORTVGALLIÆ REX VIII.
VIXIT ANN. XLVII. OBIIT A°. MCCCLXVII.

# PETRVS I.

## LVSITANIAE

## REX VIII.

## ANACEPHALEOSIS X.



1 Igesimus supra millesimum & trecentesimum à Virginis partu agebatur annus, cùm xiij kalendas Maias lucem Conimbricæ hausit Petrus, cui septimum & trigesimum jam numeranti Alphonsi patris obitu sceptri & Regni obtigit administratio; quo tempore immaturo obitu prærepta conjuge viduus agebat; fuit hæc Princeps Cõstantia Ioannis Emanuëlis filia, è qua liberos suscepit Petrus Dionysium, qui paucis à nativitate diebus angustum vitæ periodum absolvit; Ferdinandum, qui Regno suffectus est; Mariam, quam in matrimonio habuit Aragoniæ Princeps Alphonsi quarti filius. Extremæ hujus filiæ partus parenti in ipso adhuc ætatis flore, cùm mirè omnibus propter Regias animi dotes chara esset, & sui eximium desiderium reliquisset, mortem attulit acerbissimam. *Constantiam ducit Petrus.*

2 Versabatur porrò inter aulicas puellas nobilis & nubilis virgo Agnes à Castro Petri Fernandij à Castro, qui è præcipuis Gallecíæ Dynastis Castellæ & Portugalliæ Regibus sanguine admodùm propinquus erat, filia miris pulchritudinis & animi ornamentis cæteris alijs præcellentior, quam Princeps superstite adhuc Constantia conjuge ardenter deperibat. Hanc sibi emortuâ uxore ex Romani Pontificis facultate, ut ipse postea sacramento interposito affirmavit, clandestinis nuptijs, dum Alphonsi patris obitum opperitur, publicè postmodùm conjugem habiturus, copulavit. Aliqui tamen Regni proceres, incertum, an invidiâ, ne Agnetis propinqui ad magnos hono- *Clandestinæ nuptiæ cum Agnete à Castro.*

 rum

rum gradus promoverentur, an odio pessimis consultoribus rem ęgriùs ferentes, Alphonsum Regem adeunt; è Regni quiete & tranquillitate fore dicunt Agnetis necem, adeóque importunè rem invaserunt adhibitis, quæ suggerebat invidia, rationum momentis, ut Regis animum perpulerint. Principem igitur & insontem puellam per summam immanitatem perimunt Petrus Coëlius, Iacobus Lopes Paciecus, & Alvarus Goncalvius Regni maximus apparitor. Sibi illatam necē impatientiùs Petrus non tulisset; iræ igitur succumbens patri bellum intulit, ut ad promerita supplicia carnifices sibi tradi cogeret, quod tamen, dum Alphonsus pater, cujus è cōsilio res gesta fuit, vita fruitus est, perfici non potuit; illo tamen vita functo homicidas ad carnificinā à Castellæ Rege Petro itidē impetravit alios reddens, qui à Castella profugi in Portugallia diuersabantur, quo facto Regū neuter benè audijt, cùm nihil à regia fide alienū magis sit, quàm eos prodere, qui ad illam tanquā ad asylum & tutissimam arcem confugiunt. Sævitum igitur in sontes potiùs, quàm debito & justo supplicio animadversum. Vivos secuit; alteri cor reserato pectore, alteri diffissis lumbis extrahens, & corā Regia utrumq; voracibus flammis amburēs.

*A Petro crudeliter occiduntur Agnetis accusatores.*

Fuit verò Petrus ingenio immiti, neque legum pænas alicui unquam condonabat; neq; miseri, si is criminis cōvictus esset, miseratione flectebatur. Pręfixos regio juri terminos transgrediēs, Ecclesię ministros aliquot pænis & supplicijs affecit. Qui tamen omnia æqua trutina expendere velit, comperiet proculdubiò non immanitatis ductu, sed justitiæ & rectæ administrationis desiderio juris metas prætergressum. Damnatorū divitias ærario nusquam Regio addixit, sed in duces, & optimè de Regno meritos viros distribuendos curavit. Plebem novis vectigalibus & stipendijs nullatenus oppressit: imò admonitus aliquando, ut Regijs, quos à majoribus acceperat, thesauris aliquam accessionem faceret: illum laude dignissimum Regem se arbitrari respondit, qui cùm à majoribus acceptas divitias tueatur, Regijs se vectigalibus alat, citra populi injuriam. Ingenio ita liberali & ad conferenda beneficia proclivi fuit, ut illo se die Regem minimè fuisse diceret, quo nullo collato bene-

*Rigi lus instituæ fatēles fuit Petrus.*

*Populū nullis oppressit tributis.*

*Petri liberalitas.*

ficio

ficio elapsus esset: aliquando cingulum sibi laxari jussit, ut brachia liberius ad donandum extendere posset. Nobilibus, qui in Curia & aula versabantur, stipendia auxit. De se, vel Rep. bene merentes magnis honoribus & donis cumulavit, neq; cuiquã ea, quæ pater liberaliter dono dedit, aut imminuit, aut prorsus abstulit. Cóvivia, quibus nobiles excipiebat, dum Regni fines invisere solitus erat, lauta semper & opipara fuêre, quanvis assidua, quippè crebrò Regnum universum perlustrabat, ut majores & potentissimos quosque in officio contineret: minores, abjectos, injurijs obnoxios & expositos ab eisdem vendicaret. Venatione & aucupio mirè oblectabatur, in quam propterea rem maximã canum vim & omnis generis avium alebat. Cùm igitur his duobus Regium munus contineatur, bonorũ nimirum prçmio, sontium supplicio atq; pçna, Petrum, qui in utraque excelluit mirè, in primis numerandũ Regibus esse censeo.

Leges aliquot tulit acerbas equidem, sed populo gratissimas. Capitali supplicio & bonorum proscriptione judicem damnavit, quicumq; se muneribus corrumpi pateretur, quod & aliquando exequendum curavit. Severè prætoribus imperavit acerbissimas intendés minas, ut definita sententia lites quantocyus dirimerent. Cùm verò certior factus esset, patronorum dolo & fraude, qui utrique parti fauentes iniquas lites prolatabant, causas in immẽsum propè tempus extendi, perniciosum hominum genus à Regni judicijs ablegavit, quæ salutaris consuetudo, dum Petrus vixit magno Reipub. bono perstitit inviolata. Eos, qui legitimam thori fidem violabant, mirum est quàm exosus fuerit, & quàm immanibus pænis in hujusmodi flagitij reos sæpiùs animadverterit. Qui negotiorum causâ in curiam confluebant, mira celeritate expeditis rebus, domum quam primùm demittendos curabat, in quam rem varios cùm sibi suffecisset administros, quorum industria & cura moræ omnes abessent, in eos supplicium convertebat, qui litibus decisis, vel negotijs confectis in curia ulteriùs tempus traherent, quos pro hominũ conditione variè multabat. Immanitate verò aliquando sævus, & furore abreptus regiæ immemor Majestatis, cùm sibi imperare nequiret, quin violẽtas ipse sæpè manus

*Leges utilissimæ ab eo sancita.*

*In sævitiam aliquando desævit.*

manus sontibus, qui sibi sistebatur, inferret, tot egregias animi dotes crudelitatis nota deturpavit: neque semel tantùm suppliciorum atrocitate hominum animos exagitavit potiùs, quàm coercuit; cùm tamen priscis illis temporibus majus in plebem nobilitati jus esset, potestatem pro libidine exercebant, injurias omnibus æquus pellens, non invidiam minùs nobilium, quàm popularium amorem & benevolentiam sibi conflavit. Quare vulgò jactari solitum fuit, Lusitaniæ illud tempus aureum & felicissimum fuisse, quo Petrus sceptrum tenuit & rerum summam administravit.

*Festivitate & plausibus delectabatur.*

Neque propterea trux semper fuit & perpetuò asper, sed hu- 5
manus & lætitiæ amicus, miréque oblectabatur choreis, quas vulgò *Folias* appellamus; proprium id est nostratibus saltandi genus, & canendi mirè festivum, quo ad tympani, lyrarum & sistrorum harmoniam, modò ritè atque exactè, modò temerè & incomposito motu miris gesticulationibus, aspicientium plausu, & colludentium oblectamento se solent exhilarare. Tubarum itidem mirificè capiebatur concentu, quas argenteas fundi jussit, & nocturno silentio mira cum voluptate audiebat. Ita se apud vicinos Reges semper gessit, ut in magnis bellorum tumultibus, quibus Aragoniæ & Castellæ Regna dissidebant, perpetuâ & stabili pace potitus fuerit; quamvis inhumanitatis notam non effugerit erga Petrum, cognomine Sævum, Aragoniæ Regem, quem prælio victum & profligatum in Lusitania non solùm non accepit, sed vix & ægrè in Angliam, quo se conferebat, liberam transeundi copiam fecit.

*Sibi & Agneti duo mira sepulchra elaborari curavit*

Mirâ opificum industria, & artis ad miraculum excellen- 6
tia, mausolea duo in Alcobaciensi cœnobio extrui jussit immensis sumptibus candido è marmore; in aliud Agnetis à Castro ossa transtulit, cujus ad vivum imaginem Regio diademate exornatam in marmore itidem expressam in superiori tumuli parte incîdi fecit: in qua ossium traductione aliqua dedit veteris amoris monumenta digna sanè posterorum memoriâ sempiternâ. Octo supra sexaginta passuum millia Conimbrica urbs, in qua defunctæ corpus quiescebat, ab Alcobaciensi

*Pompa qua Agnetis à Castro ossa transtulit.*

ciensi Cœnobio disiuncta est; toto igitur itineris spatio densæ ex utraque parte cereæ faces accensæ visebantur, quarum per medium lectica miris elaborata cęlaturis immensi pretij gemmis & vestibus adornata Reginæ reliquias portans à plerisque Regni Dynastis & præsulibus, illustrioribus matronis, & vulgi innumerâ multitudine stipata, Alcobaciam pervenit. In alio posteà Regis ipsius cadaver conditum ad hodiernum usque diem asservatur.

Ex Agnete à Castro filios habuit Petrus Alphonsum, qui in prima infantiæ teneritudine extinctus est; Ioannem prætereà & Dionysium, quem susceptâ injuriâ in Castellam recedere coëgit; Beatricem, quæ matrimonio copulata fuit Sancio Albuquercij Dynastæ Alphonsi eo nomine undecimi Castellæ Regis notho. Postquàm Agnes è vivis sublata fuit ex Theresia Laurentia nobilissima fœmina Ioannem procreavit Auisij magistrum & Lusitaniæ postea Regem. Sceptrum obtinuit annos x. menses vij. dies viij. Extremum diem obijt Estremotij vj. Idus Ianuarij anno à Christi ortu M ccc lxxvij. postquam Catholico more omnibus se Ecclesiæ sacramentis ritè communierat, cùm octavum ageret ultrà quadragesimum. *Petri filij.* *Mors.*

Corpore procero fuit, atque ad aspectum pulchro: liberali fronte, venustis & formosis oculis: barba & capillo prolixiori, quem curiosiùs comebat aliquando: colore vivido: lingua non admodùm promptus, verborum hæsitantia impeditus, in responsionibus disertissimus. Priscorum Regum thresauros locupletauit, ingenti auri atque argenti facti, infectique vi, quam sine popularium vexatione in tam diuturna pace comparavit. *Statura.*

Qui Lusitaniæ Regum gesta scripsit, se in veteri memoria comperisse tradit eximia & singularia Petrum maximè in morte Numinis sustinuisse beneficia, tum, quòd rectus & justitiæ fuerit amantissimus, tum præcipuè meritis & interventu sanctissimi Apostoli Bartholomæi, quem religiosissimè semper coluit, cujusque nomine & privatim & publicè multa & maxima in egenos semper contulit. Asserit ulteriùs constantem & vetustissimam in Alcobaciensi cœnobio famam esse, *Mortuus ad vitam revocatur precibus D. Bartholomæi Apostoli.*

R post-

postquam è vivis jam decesserat, gelido corpore &, mox ijs aromat's, quæ corruptionem, vel impediunt, vel remorantur, farciendo, ad viuos iterum rediisse magna astantium trepidatione, aduocatóq; mox sacerdote, qui sibi à sacris confessionibus fuerat, vbi crimen, quod per oblivionem vivo excidisset, ritè exposuit, & sacra absolutione expiavit, compositis iterum membris suaviter conquieuisse. Quod sibi adeò rarum & peregrinum beneficium ob justitiæ inuiolatam & incorruptam semper obseruantiam, atque eximia apud Numen Bartholomæi promerita obtigisse contestatus fuit, ne æternum salutis dispendium animo non ritè expiato subire cogeretur.

## AD PETRVM PORTVGALLIAE REGEM HVIUS NOMINIS I. COGNOMENTO SEVERVM.

*Non durum fecère iræ, sed crimina; mitis*
*Seruo homines; hominum crimina clade sequor.*
*Astræa è summo mihi tradidit æthere lances,*
*Metior his justi; præmia damna reis.*
*Ingenuos animos frænat pudor, impia frænat*
*Pectora justitiæ non sine clade metus.*
*Abcessère doli, diræ decessère rapinæ:*
*Legitimis limes finibus arua regit.*
*Turpis adulterij maculosa piacula desunt,*
*Vis cohibet pronas in malefacta manus.*
*Fur nocturnus abest, & abest vis dira latronum,*
*Gentibus à nostris dira tyrannis abest.*
*Moribus Imperium justus rego, moribus vrbes,*
*Regna supercilio fræno, domoque meo.*
*Libera per fines pax ambulat aurea nostros;*
*Ocia securus me duce ciuis agit.*
*Vt sine Saturni Saturnia Regna fuerunt,*
*Aurea sunt ferro sed mea secla meo.*
*Si sine justitia facio vim, durus habebor;*
*Si duce justitia punio, justus ero:*

### Ad eundem.

*Largiter effuso populis gratissimus auro*
*Petrus adest, æqui, justitiæque tenax.*

*Ille inopes opibus cumulabat, honoribus ille*
*Nouerat emeritos condecorare duces.*
*Ille sibi accincta laxabat amicula zona,*
*Tenderet ut plenas promptior are manus.*
*Ille graues sumpsit scelerato a iudice pœnas,*
*Assuetus torua perdere fronte reos.*
*Ille insultantes solitus punire cateruas,*
*Cella dabat sacra perniciosa neci.*
*Tam bene qui nouit geminum componere munus,*
*Vita per hac meritum det geminata polum.*
*Fallor? an idcirco prima de morte reuixit,*
*Altera vt æterno tempore vita foret?*

## Ad eundem.

*Flumina si lactis, si flumina nectaris irent*
*Per iuga, si quercus dulcia mella daret:*
*Si sine lege fidem coleret gens aurea, Mundus*
*Si sine vi crudo tutus ab hoste foret;*
*Aurea si fluerent nunc secula, qualia quondam*
*Dum sua Saturnus sceptra tenebat, erant;*
*Tunc sine supplicijs, sine iudice Regna teneres,*
*Et gereres mollis mollia sceptra manu.*
*At quia sydereos Astræa recessit in orbes,*
*Iustitiæ peragit Regia cura vices.*
*Regia Majestas scelerum nisi puniat ausus,*
*Turpia regnabunt crimina, Regna cadent.*
*Non sine iustitia sublimia Regna perennant;*
*Hanc, sibi, qui violat, tollere sceptra solet.*

## Ad eundem.

*Iustitia imperium tenet æqua, absistite sontes,*
*Qui pro iustitia vindicet, ultor adest.*
*Pectoris obscæni Vulcano absumitur ignis,*
*Supplicium prauis est noua flamma rogis.*
*Gratia nil prodest, nil verba precantia, nullum*
*Credite majestas Regia pondus habet.*
*Principe sub iusto, casti cui cura pudoris,*
*Qui turpe, ardenti vindicat igne nefas.*
*Iura pudicitiæ vel sunt seruanda per aitros,*
*Vel patratori pœna luenda rogo.*
*Lilia quod referunt, quod Lysia pascua flores,*
*Res est, qui ferro vindice cultor adest.*



FERDINANDVS PORTVGALLIÆ REX IX.
VIXIT ANN. XLIV. OBIIT A°. MCCCLXXXIII.

# FERNANDVS I. LVSITANIAE REX IX.

## ANACEPHALEOSIS XI.

1 POstquàm fatali necessitate oppressus, Regni administrationem reliquit Petrus, hæreditariò in defuncti locum suffectus est Fernandus ex Constantia cōjuge filius, Conimbricæ natus anno à Virginis puerperio millesimo, trecentesimo, quadragesimo; Regni verò clavum & moderationem inijt millesimo, trecentesimo, sexagesimo septimo, quinto kalendas Februarij, tanta felicitatis spe & ominatione, quantam nemo usquam ex proavis jure potuit concipere. Aetas enim, qua imperium accepit, florentissima erat, & ad omnia gerenda promptissima, quippe quæ septem & viginti annos nondum excesserat. Regno undiquè tuta pax; à vicinis Regibus neque dissidia ulla, neque metus; Regni opes, &, sive pacem, sive bellum gesturus esset, nervos, thesauros, atque divitias opulentissimas à proavis longo tempore comparatas, & propè, quasi in magni alicuius facinoris spem, coacervatas hæreditariò accepit; in ijs maxima imprimis auri argentique vis, & immensi valoris uniones, lapidesque non vulgaris æstimationis, quæ pater ataviquè diuturna pace in varias Regni arces congesserant. In Olyssipponensi inventa sunt auri pondo octingenta millia, argenti quadraginta millia, præter ingentem facti signatique copiam, & alia prætiosissima, quæ tum inibi, tum varijs Regni oppidis asseruabantur.

*Ferdinando omnia felicitatē spondebant.*

2 Dotes verò & corporis ornamenta non vulgaria; corporis proceritate & elegantia, faciei liberalitate, vultus pulchritudine, toto denique habitu inter formosos recensebatur, adeò ut

*Ferdinandi species prona imperio.*

vulgò dici consueverit, quamvis Regni insignia abjecisset, facilè inter hominum plura millia omnium Regem & Principem ex ipso corporis habitu æstimandum fore Fernandum. Ingenio miti & leni fuit, comis & benignus, difficilis ut sinistram & iniquam, propensus & facilis ut optimam de quocumque conciperet opinionem. Eques egregius, neque cuiquam vertendi & circumagendi equi dexteritate secundus, adeò fortis & robustus, ut nullus æqua vi, atque Rex ipse, ictum gladio faceret.

*Largitas & effusus in Rege amor.*

Liberalitatem ita impensè coluit, ut in prodigalitatis vitium propè degeneraverit; neque in suos beneficia cōferebat solùm, sed in externos & peregrinos homines ampliabat. Iustitiæ fuit amantissimus, plebi admodùm benignus, cujus proindè utilitati mira in rebus plurimis vigilantia consultum voluit. Leges condidit æquas & Regno commodas, quarum patrocinio & favore, terræ anteà incultæ, & vastæ solitudines aratro proscissæ sunt, & plura exstructa navigia, quibus mirum in modum cum externis commercium viguit: & tanta deinde Dei gloria, Regni laude, & divitiarum omnium accessione in immensum propè excrevit.

*Regis levitas & inconstantia.*

Auream & felicissimam tempestatem Lusitaniæ hæc om- 3
nia portendebant, illusit tamen spes & pręclara decora innata Regi inconstantia, atque immatura in accipiendis deponendisque consilijs deliberatio obscuravit: ferè enim dum magnum aliquid, sive bello, sive pace aggressurus esset, quæ à re maximè forent, pensi non habebat; quare temerè suscepta consilia, temerè itidem abjiciebat, non sine ingenti regiæ dignitatis jactura, & Regni incommodo. De suscipienda conjuge ter deliberauit, vltimoque, & deteriori consilio sibi eam copulauit, de qua ne consilium inire quidem decebat. Idem prorsus cum Beatrice filia accidit, quam tribus despondit, atque vxorem illi tandem dedit, unde certiora incommoda, & bella formidari poterant.

*Inconsulto Ioannem fratrem tradit in vincula.*

Innocuum, & ab omni criminis suspicione alienum Principem Ioannem Auisij Magistrum suum ipsius fratrem in vinculis habuit, & compede cōstrinxit, vt ijs assentiretur, qui privatis inimicitijs Principi infensi erant: quem

quem cùm intrà viginti dierum spatium vinculis dimissum domum abire permitteret, tantæ rei causam aliam protulit nullam fuisse, quàm velle se manifestum & contestatum esse sibi omnes obnoxios, se omnium honoris, & vitæ supremum esse arbitrum. Defuncto Christi in terris Vicario Gregorio, ex ijs qui fęlix nomen obtinuêre, undecimo, ita Vrbanus sextus subrogatus fuit, ut à plurimis alius, quem septimum Clementem, ut nomini quoque inesset auctoritas, appellari maluerunt, pro germano Petri successore coleretur. Fernandus ergò in re non ita facili, utpote admodùm factiosa, vero Pontifici adhæsit primo, à quo posteà Anglorum inductu in Pseudopapam recesit, quem tandem inconstantiâ eâdem, sed consilio salubriori, cùm dimisisset, Vrbano obsequium detulit & obedientiam. *A vero Pontifice nunc resilit, nunc adhæret.*

4 Castellæ expeditionem & expugnationem adorsus est, ad se hæreditariò pertinere Regnum prætendens, quòd Sancij Regis pronepos esset, & Petri, quem Henricus frater nothus quidem, ut Regno potiri posset, ex insidijs interemit, ultor. Atque ut tantum bellum aggredi posset, Aragoniæ & Granatæ Reges legationibus missis in amicitiam, & belli communionem trahere, sibique conjungere curavit. Aragonio quidem promisit se in conjugem habiturum Eleonoram ejusdem filiam, atque in belli expensas, & militum stipendia ingentem auri argentique adhuc rudis eò vim aportari jussit, ut ibidem cuderetur, signareturque, quæ omnia in cliciter absumpta fuere, cùm neque nuptiæ optatum exitum habuerint, neque Rex Aragoniæ, quam mutuam acceperat pecuniam reddiderit unquam. Hujus immaturi atque non ita sani conconsilij major penès aliquos Castellæ Dynastas culpa fuit, qui nouum Regem Henricum metuentes in Portugalliam cum confugissent justo liberaliùs accepti vrbibus, & reditibus aucti adulationibus ad inferendum bellum Castellano Rege facilè perpulerunt. *Temere susceptum cum Castellano bellum.*

5 Aliquamdiu bellum gestum fuit utriusque exercitus, damno & cæde, quod tandem reddita pace conquieuit; huius *Pax inter Reges à Pontifice curatur.*

porrò

porrò fuit auctor Gregorius Pontifex, qui Reges in concordiam adducere summè contendit, quam Fernandus eadèm levitate, qua bellum, complexus fuit, nulla habita sociorum ratione; atque inter alia Eleonoram Henrici filiam sibi sponsalibus conjunxit, posthabito Aragoniæ connubio, cùm de tanta re nequaquam Regem fecerit certiorem; sed neque secundis stetit, sicuti neque primis, quia impotenter nobilem fœminam nomine itidem Eleonoram Telles, sed matrimonio jam astrictam, magno conjugis dolore, à quo & filium pepererat, deperire incœpit. Magno igitur bonorum omnium dolore instabilem thorum assumpsit, & ne alienam rapuisse videretur, causatus est irrito conjunctam esse matrimonio, cùm absque Pontificis venia consanguineo nupserit: quare definita sententia à viro primùm abducitur, & quanquam re vera, ut hodie etiam certum existimatur, Pontificis facultate dolo quæsita copulati fuerint, conjux rivalis potentia oppressus satius duxit in Castellam exulatum recedere, quàm de uxore cum Rege litem habere.

*Impiæ nuptiæ cum Eleonora Tellesia.*

Hic ingentium malorum fons, hęc dissidiorum origo. Hoc 5 connubio alienati procerum animi, qui in Castellam multi decessêre. Princeps Dionysius, quia Eleonoræ manum exosculari renuit, neque unquam, vel Reginam, vel dominam appellare voluit, quam illa injuriam, ut est honoris avidissimum muliebre ingenium, ægerrimè tulit, relicta Lusitania, in Castellam, tanquam spontaneum exilium se recepit; sequutus postea Ioannes itidem Regis frater, sed infeliciori eventu, & asperiori re coactus, cujus tamen auctor & machinatrix Regina ipsa fuit. Clandestinis nuptijs Mariæ Telles de Meneses Reginæ sorori Princeps hæserat, quam fœlicem sortem germanæ, esto in sublimiori collocata esset, invidens Eleonora, erat quippe Ioannes egregia & præclara forma, procero corpore, omnibus charus, ad quem defuncto Fernando Regni summa pertinebat.

*Dionysius & Ioannes Principes in Castellam profugiunt.*

Hunc igitur clanculum & ex insidijs Regina adoritur, atque ut sunt ad simulanda queque & dissimulandę mulieres doctę, laudi-

*Ioannes Agnetis filius pactam sibi Reginæ sororem eadem fallente interimit.*

laudibus ad facinus trahit inopinum. Nemo, inquit, Beatrice Principe dignior te patruo, quem natura dotibus, quotquot optari possunt, prodigè adornavit; has ego tibi nuptias despondebam, Regnumque: sed incassum, proh dolor, tanta meditor; cùm audiverim te jam matrimonio obnoxium, atque fœminæ (dicere horreo, sed cogit amor) quæ te dispari prosequitur amore, atq; alterius, quanto tuo dedecore, tuum sit expendere, indignis amoribus torretur. Perculsus Principis animus, cùm subdolas insidias non persentisceret, neque à germana tantùm scelus Mariæ metueret, zelo typiæ abreptus œstro Conymbricam, qua in urbe Maria tanti doli ignara, tanti flagitij sibi nequaquàm conscia degebat, contendit, & inauditam crudeliter perimit. Perduellionis igitur reum, quæ deceperat, incusat Regina, atque adeò pertinaciter insequuta fuit, ut in Castellam abire compulerit mœstum, sibique indignabundum, quòd tam faciles aures, & credulum animum pessimis, & hostilibus consilijs patefecerit. Nec solos Principes Reginæ causa turbatos Regno ablegavit; plures alij nobiles, quòd satiùs ducerent, patria & domo exulare, quàm honores, & reditus cernere, quibus ipsa consanguineos nobilitabat & augebat, se Portugallia abdicaverunt. Plus tamen omnium animos exulceravit solutior justo Reginæ cum Ioanne Fernandio Anderio consuetudo, quæ procedente tempore invalescens, Comiti mortem, Reginæ dedecus peperit indelebile. Hunc natione Gallecum, sanguine nobilem, ita ad magnos honores evehi fecit, ut Comes Ourensis tandem fuerit, quo familiariùs illo posset uti.

*Ioannis exilium.*

*Eleonora suspitiosa cum Anderio commercia.*

Sed jam ad Fernandum, qui ingenio instabilis & varius, quam cum Henrico pacem colebat, & sanctè firmauerat, temerè violavit; cùmque in Hispania sociorum desertor, neminem sibi fidum fore existimaret, externa auxilia convocanda ratus, rem egit cum Ioanne Lecestriæ Duce Eduardi eo nomine III. Anglorum Regis filio, qui eò quòd in matrimonio haberet Constantiam Petri cognomento Sævi, majorem natu filiam, soceri imperium ad se deferendum adeò pertinaciter

*Aduersus Castellanos magno Regni damno Angli accersuntur.*


crede-

credebat, ut Castellæ & Legionis se Regem vulgò diceret & scriberet. Hujus consilij ubi certior Henricus fuit, antevertendum ratus, exercitum comparat, Portugalliæ fines invadit, urbes aliquas partim metu, partim vi subigit, omnia populatur,

*Castellanus Lusitaniā insultat, totamque pervadit.*

& Olysipponem usque progressus, urbem obsidet, atque triginta ipsis diebus obsidione intenta oppugnavit. Neque tamen interim Fernandus copias scribit, exercitus legit, aut ad arma ducit, sed deses interim suorum iujurias, & expilationes conquiescit, atque domum indignabundos, & tam insignem socordiam execrantes plures Dynastas dimittit, qui armatis manipulis, ut cujusque vires erant, auxilio aderant. Direptis

*Incendium Olysiponense.*

igitur Olysiponis suburbijs, & majori ex parte incendio absumptis, quod in vicinas ædes grassatum nobilissimam plateam, vulgò novam, corripuit, & omni merce refertissimas negotiatorum ædes in cineres, & favillas solvit, ab urbe Bononiensis Cardinalis de pace cum Regibus ut ageret, à summo Pastore missus supervenit, quod & felici eventu fecit. Conuenêre igitur Scalabim Reges, & in mutuo colloquio, ad quod Tagus fluvius delectus ab utroque fuerat, de conditionibus disceptatum, ultrò citróque datæ atque acceptæ, tandem fœdus ictum & jurejurando firmatum.

*De pace & nuptijs filiorum inter Reges actum*

Ad alia deinde conversis animis Beatricem Fernandi sororem Sancio Henrici Regis fratri collocaverunt: quæ nuptiæ posteris duobus diebus magno plausu celebratæ sunt. De alio itidem matrimonio actum, quo Elisabetha Fernandi notha ex vago, dùm adolenscens esset, concubitu suscepta, sponsa fuit Fernando Henrici itidem filio Gegionis Comiti, & Noroniæ Dynastæ, à quo præclarissima Noroniarum familia in Lusitania ortum habuit; sed infausto nuptiæ exitu inauguratæ fuerunt, quippè invito Alphonso pactæ. His igitur ex sententia gestis, in Castellam Henricus profectus est, atque indè mox legatos in Lusitaniam destinavit, qui Beatricem Fernandi filiam Regni hæredem Federico ejusdem notho nupturam curarent, qui tamen conatus irritus fuit. Mortuo quippè Henrico, qui Regno suffectus est, Ioannes filius enixè contendit, ut

eadem

eadem Beatrix Fernando Castellæ Principi in matrimonium daretur, quod magnis utrinque pactionibus decretum fuit, sed inanibus atque eodem eventu quo priores defecerant. Fernandus etenim insita levitate varius cùm in eadem diutiùs sententia persistere non posset, salubriora pacis consilia pertæsus, bellum iterum adversus Ioannem Castellanorum Regem instauravit contrà suorum opinionem & placitum.

*Angli iterum contra Castellanos evocantur.*

In quam rem redintegrato fœdere socios concivit Lecestriæ iterum Ducem, & Edmundum Ducis fratrem, Cantabrigensem Comitem, ea adjecta conditione, ut ipsi in Portugalliam nauigarent, certo militum numero, & mense. In Lusitaniam ergò Cantabrigẽsis Comes transijt, cujus filio Eduardo teneræ adhuc ętatis puero Fernandus Beatricem filiam tot jam matrimonijs initiatam, quanquam minimè nubilem despondit. Bellum igitur magno utrinque conatu agi cęptum, iniqua Lusitaniæ conditione, cui ab auxiliaribus Anglis non inferiores iniuriæ & incommoda, quàm ab hostibus Castellanis obveniebant. Ad certamen post varios casus, ut de summa rei Mars statueret, duo exercitus conuenêre in utriusque Regni fines; Castellanus nõ procul à Pace Angusta, Lusitanus Helvijs castra posuit, sed melioribus usi consilijs, dum res integra consultationibus locum dabat, de pace & fœdere deliberant, inscio Cãtabrigensi, qui propterea, neque immeritò, in Angliam revertitur indignabundus. Datæ ex fœdere ad transitum Castellanorum naves, quæ in Olysiponis portu, ut commeatus interciperent, in statione erant: restitutæ iterũ aliquot triremes, quę infęlici pugna superatæ Hispali detinebantur: unde facilè perspicuum est; non adeò Lusitanas res deploratas per illud temporis fuisse, cùm pacem honestissimis conditionibus Fernandus dederit, nescio an impetravit. E vivis interim cùm decessisset Eleonora Castellæ Regina, Ioanni viduo, quanquam geminæ prolis ex Eleonora parens esset, Beatricem filiam, de cujus toties nuptijs licitatum fuerat, despondere & collocare destinat. Quod tandem connubium, cùm iam puella nubilem attigisset ætatem, Helvijs celebratum est varijs utrinque con-

*Ad pacem reditum, meliori Castellanorum conditione.*

*Beatrix Ferdinandi filia Ioanni Castellano collocatur.*

ditionibus, quas sacramento interposito, datisque obsidibus uterque Rex stabilivit & firmavit; quod tamen procedente tempore ingentium bellorum causa fuit, quæ Lusitanis alium consequutis Regem gloriam pepererunt immortalem.

*Ferdinandi Regnum inter pacem & bella fluctuavit.*

Corporis elegantia & pulchritudine (quod & suprà commemoravimus) excelluit Fernandus, quem species ipsa & vultus sublimitas Regẽ declararet, adeò ut nulli primas concederet; vultu aliquantulum oblongo, purpureis labijs, capillo rufo, alba facie, magnis & formosis oculis mellino colore, ad nigrum tamen accedẽte: in ijs, quæ Regni administrationis intererant, remissus & lenis: quare perpetuis bellorum tempestatibus vexatus est, in quibus neque ipse, neque alius, qui ejus nomine militaverit, aut illustre facinus edidit, aut gloriam adeptus fuit; adeò Regis mores & ingenium populares exprimunt & referunt: neque propterea plebi ingratus & invisus; imò omnibus charus; liberalitas enim, & insita benignitas invidiam leniebat & prorsus extinguebat. 11

*Olysiponem brevi muris cinxit.*

Cùm expenderet secum ipse, quantum incommodi Olysipo in obsidione à Castellanis acceperit, eò quòd murorum præsidio destituta injuriæ esset obnoxia, animum intendit, ut muro & propugnaculis cingeret ex consilio Ioannis de Almada, qui Regijs præerat reditibus, & contra omnium sententias, qui immensum opus ad finem perducendum nunquam fore rebantur, manum labori admovit: jacta prima fundamenta Kalendis Septembris año à Christi ortu millesimo, trecentesimo, sexagesimo tertio, & perfecta murorũ corona biennio pòst magna omnium admiratione, & congratulatione, qui divitiarum Olysiponensium charybdim, & voraginem excogitari, non muros extrui opinati fuerant. 12

Per idem fermè tempus, ut à maioribus accepta memoriæ, & constans fama ad nos usquè dimanavit, Ebora civitas ijs muris & turribus, quibus hodie maximo ambitu cincta cernitur, munita fuit, qui suburbia omnia complexu suo continentes, ne domum quidem injurijs expositã relinquunt. Credo equidem, Fernandum, conscientia stimulante, utrumque resarcire 13.

voluisse.

voluisse, quod Eboræ attulerat incommodum, dum belli tempore, ne Castellanus urbe potitus, & præsidio imposito, ex sententia illud administrare posset, vetera mœnia solo æquari jussit. Erant porrò hæc quadrato è lapide in justam altitudinem evecta, fortissimis turribus defensioni aptissima; antiquissimum Romanorum opus, & nobilissimum eorum, quæ in Hispania post Mahometanorum clades extabant adhuc; extruxerat Sertorius, qui nobilissimam urbem sibi sedem, & contra Romanos propugnaculum elegerat tutissimum. Vix in posterorum memoriam turris superstes visitur, quæ domicilium & prospectum latè præbet religiosis fæminis sanctitatis famâ inclytis in eo cœnobio, quod à Mundi Salvatore nomen habet. Qua in murorum eversione triennium insumptum propter lapidum magnitudinem & operis firmitatem non contemnendus auctor famâ evulgatum habet. Scalabis etjam arcem murorum ambitu adversus externam vim, pluraque in Regno oppida communijt.

*Romanis manibus Eboræ temere eversis, novi instaurantur.*

14 Primus Lusitanorum Regum ex Angliæ disciplina magistrum equitum & Marescalem creavit: quorum postremum munus Goncallo Vasquio Arevedio commendatum; primùm Comes Arragolensis Alvarus Pires à Castro obtinuit. Fato tandem concessit Olysipone gravi & diuturno confectus morbo 2. Kalendas Novembris anno à Christi natalitijs millesimo, trecentesimo, octogesimo tertio, ætatis, agens supra menses decem, xliij. ex quibus summâ rerum potitus est annos xvij. menses novem. Cùm morituro sacerdos sacrum viaticum offerret, Catholicam fidem professus; manantibus uberatim lachrymis eorum erratorum, quæ in Regni administratione commiserat, à Numine veniam & condonationem impensè efflagitavit, & sacro Franciscanorum habitu indutus extremum reddidit spiritum. Sepultus jacet Scalabi apud D. Francisci propè Constantiam matrem nobili in tumulo.

*Alia utiliter instituta.*

*Mors Regis Christiano digna.*

# AD FERNANDVM REGEM AMORIBVS DEDITVM.

*Imbellis quid sceptra tenes, Rex, Lysia? Martis*
*Sume animos. Martem bellica regna petunt.*
*Quàm malè sceptra lepus regeret generosa leonum;*
*Quàm malè dux aquilis blanda columba foret;*
*Tam malè Lysiadis mollis Rex imperat. Isthac*
*Fortem sceptra decent Hectora, non Paridem.*
*Hectoreos animos placeant si sceptra, capesse.*
*Projice sceptra manu, si Paris esse cupis.*

## Fernandus Rex Lusitaniæ, contempto Mauro, Castellæ Regi impium movet bellum.

*Impia degenerem vocat in certamina Regem*
*Hinc furor, hinc spretus Relligionis amor:*
*Regna furor cognata petit: contempta ministrat*
*Relligio hostiles in sua damna minas.*
*Quis furor est socias in prælia poscere turmas?*
*Quis furor est Mauri tela inimica pati?*
*Quæ noua Relligio est, miscere cruoribus aras,*
*Pandereque ad turpes aurea templa Deos?*
*Quæ noua Relligio est sacras sæuire per vrbes,*
*Et dare captiuas in fera vincla manus?*
*O pudor, o monstrum, Christi distincta cruore*
*Signa rubent: Christi sit cruor, iste cruor,*
*Verte alio dextram Rex; Christi aut parce cruori,*
*Aut quas signasti tam malè, tolle cruces.*

## Idem Rex Principes Regni urbes Olysipponem & Eboram mænibus cinxit.

*Dum tibi Regna parant duo Numina, maxime Princeps;*
*Æquora Neptunus, pinguia culta Ceres:*
*Mænia certa suis Neptunus poscit in vndis,*
*Flaua Ceres Regnis mænia certa suis.*
*Iussit Vlysseas tua dextera surgere turres;*
*Atque ait: Hæc pelagi mænia Numen habe.*
*Iussit, & Eboreas suspendere mænia pinnas,*
*Atque ait: Hæc flauæ sint monumenta Deæ.*

*Ergò*

*Ergò terrarum Dominum facit Ebora; Vlyssis*
*Vrbs Regnatorem te facit esse maris.*

## Ad eundem de adventu Anglorum.

*Lysiadum populatur agros vicinior hostis*
*Assuetus dudum vertere terga fugæ:*
*Arma fremunt populi: impatiens rapit arma juventus*
*Et toties victis tanta licère dolet.*
*Imbellis Rex bella vetat, vetitisque hymenæis*
*Implicitum Regni nulla ruina movet.*
*Post cladem auxilio vocat in sua Regna Britannum;*
*Sera tamen gravius fit medicina malum;*
*Nam Regnum hinc hostis prædatur, & inde Britannus;*
*Et qui debuerant pellere damna juvant.*
*Non eget auxilio, Rex, Lysia terra Britanno:*
*Tu Rex esto, tuus sat tibi miles erit.*

## Ad eundem.



*Mollius imperium quàm justa Astræa reposcit,*
*Conjugis arbitrio Rex regis ipse tuum.*
*Nolo truces animos, & pectora cruda Neronum,*
*Sæuitia nomen qui meruère sua.*
*Atrea detestor, caligantémque Thyestem,*
*Cujus ad infandos lux fugit acta dapes.*
*Mollia Fernandi nolo otia, nolo quietem:*
*Non tua te poscunt tam malè Regna pium.*
*Sæuitiam pietas, pietatem attemperet ardor,*
*Quàm divisa nocent, tàm bene juncta placent.*
*Agnis Rex agnis pietate, leonibus idem*
*Sit leo: justitia fiet vtrumque, duce.*
*Muta animos, aut sceptra, decent te mollia Regna;*
*Dedecet imbellis Lysia sceptra manus.*



IOAN-



IOANNES PORTVGALLIÆ REX X.
VIXIT ANN. LXXVI. OBIIT A°. MCCCCXXXIV.

# IOANNES I.
## LVSITANIAE REX X.
### ANACEPHALEOSIS. XII.


OAnnem Primum, qui ob illustria facinora, &
1 admirabilem virtutum splendorem, Bonæ me- *Ioannis ortus & educatio.*
moriæ acroamate nobilitatus est, pellex Therasia
Laurentia nobilibus orta natalibus Petro Regi
peperit Olysipone die undecima Aprilis, anni
millesimi, tercentesimi, quinquagesimi, quanvis in ipsius
Chronico quarta decima dies Augusti illius natalitia dicatur.
Infantulus, ut educaretur, traditus est nobili civi Laurentio
Martinio Da Praça, sed expleto septennio cōmissus pædagogo
Nonio Freirio Andradio Christi militi clarissimo, cujus rogatu alumnum suum Petrus parens Avisiensis militiæ Magistrum creavit.

2 Ergo Magister Avisiensis (sic enim audijt Ioannes, donec
in Regnum eveheretur) sub Magistro suo Nonio ijs disciplinis *Pietas ejus erga Deum, & gratia erga populum.*
perfectè est excultus, quæ optimum quemque Principem commendant. Pietatem erga Deum omnibus semper chariorem habuit; prudentiæ, & fortitudinis, sicubi res posceret, signa testatissima edebat, præcipuè in bellis, quę inter Ferdinādum Lusitanum ipsius fratrem, & Castellanos texebātur, Regio verè animo populum sibi mirè devinciens ad Regiam dignitatem prębudebat. Torquebatur miserè Regina Eleonora tantis omnium plausibus & inclinatione ergà adolescētem, cui sciebat invisam esse suam cum Comite Ioanne Fernādio Anderio familiaritatem, & fęminea audacia perfidiæ, atque defectionis crimina in eo comminiscens perfecit, ut Eboræ in custodiam truderetur unà cum Gondiçalo Vasquio Arebedio, qui Reginæ in ea re licentiam licentiori lingua castigaverat. Quin ju- *Regina Eleonora Ioannē in vincula trudendum curat.*

veni caput amputaretur primâ nocte, falsis duarum tabellarum subscriptionibus à Regina Regis nomine dimissis, nisi Gondiçali Vasæi à Mello custodiæ præfecti prudens & constans animus fraudem subolens periculum depulisset.

*Comes Anderius à Ioanne trucidatur.*

Cùm post mortem Ferdinandi Regis Regni administratio Reginæ Eleonoræ mandata esset, indignè ferebant Lusitani 3
omnes tantam penes eam Comitis Anderij gratiam & authoritatem, cujus ipsa nutibus secundabat. Ex prudentioribus aliqui sinistram Reginę famam, & magnum Ferdinandi fratris dedecus ex clandestinis cum Anderio commercijs Magistro exaggerantes, & iniquum illius in ipsum animum, impulsores fuêre, ut in Reginæ aulam irruens coràm protervum hominem pugione confoderet, cunctis approbantibus, laudantibus, & Ioannem Regni propugnatorem prædicantibus. Populares, quasi sibi grassandi data esset impunitas, & Olysipone, & toto Regno temerè & crudeliter in aliquos sævierunt. Vbi Eleonora Ierabricam se recepit, Olysiponenses Ioannem Ducis & patriæ Defensoris titulo munierunt adversus Ioannem Castellæ Regem, qui, quòd Beatricis, ad quam Lusitania jure hæreditario spectabat, maritus esset, illius possessionem statim inire affectabat, conculcatis pactionibus, quæ inter ipsum & socerum Ferdinandum, consentientibus utriusque Regni proceribus matrimonij tempore constabilitæ fuerant. Illis enim decernebatur licere Lusitanis, etsi Ferdinandus obijsset, suis legibus & more vivere, & nomismata gentilitijs notis signare, dum Ioannis Castellani & Beatricis proles mascula in maturam & habilem Imperio ætatem non adolesceret.

*Ioannes Defensor patriæ appellatur.*

*Castellanus armis Lusitaniam subigere parat.*

Irritatus hac specie liberalitatis Castellanus, se Regem Lusitaniæ instituit; sed faustas eorum acclamationes infaustum omen interturbavit. Cùm enim Lusitana insignia sub 4
Castellanis quasi deteriora collocasset, in terram provoluta equum traxêre ita afflictatum, luxato, diffractoque armo, ut signiferum fœdè excusserit; quòd immanis ostenti loco habitum monebat, nec Lusitanum despiciendum, nec destinatum cœlo tempus advenisse, quo Castellana & Lusitana insignia coalesc-

coalescerent. Mox Castellanus, Eleonora instigante, evocatus in Lusitaniam cum ingenti exercitu trajecit, & Olysiponem terrestribus ac maritimis cinctam copijs deserere coactus est, gliscente in exercitu pestilentia, & multis Regni oppidis ac urbibus arcium custodes præficiens vires redintegraturus in Castellam redijt.

5 Illius absentia Magister respirans tempus habuit Conimbricæ ineundi comitia, ad quæ non multi Castellorum præsides & præsules concurrêre; nam pleraque nobilitas opes & ditiones suas in discrimen adducere abnuens in Castellanum potentiorem, qui vulgaris est humanæ naturę morbus, inclinabat. Et quanvis in eo conventu discordantibus primùm sententijs pugnatum sit, multis Castellano obsisti posse negantibus: ad extremum omnes æquis suffragijs conspirarunt, ut Magister, Rex legeretur, quanvis acriter obnitens, & sibi gratum ac perhonorificum esse Defensoris patrię nomen contendens. *Ioannes à Lusitanis Rex eligitur.*

6 Hæc nuntia Castellanum citiùs exciverunt validisimo exercitu stipatum, in quo maxima pars Hispanæ nobilitatis, Lusitanæ, Navarreæ, & Gallicæ merebatur, ut Olysiponem adoriretur; in quam classem præmiserat multis navigijs & triremibus instructam. Intereà novus Rex Lusitaniæ bellandi peritia veteranus allecto in Magistrum Equitum Nonio Alvaro Pererio, summæ fidei & dignitatis viro delectum habuit earum copiarum, quas toto Regno conflare potuit, nec tamen integram legionem explevit, nam sex mille & quingenti censiti sunt tantum milites, ex ijs hastati mille & trecenti; sudibus veriùs ac perticis, quàm lanceis armati; quaterceni sagittarij, reliqui pedites, paucis equitibus interiecti. Intellexit nec vanè Ioannes, potisimùm sibi esse præsidium in divinis; toto Regno ad Augustisimę Eucharistię, & Beatę Virginis, aliorumque Divorum pulvinaria indictę supplicationes: Olysipone adversus publica peccata severę leges publicatę; fœminę militarium flagitiorum illices & virium corruptrices Magistri Equitum *Castellanus Rex Lusitanum pellere molitur.* *Lusitanorum in eo bello pietas.*

consilio à Castris ablegatæ; quod exemplum si duces omnes imitarentur, bella feliciùs absolverent. Milites ante cętera sacri auditione, peccatorum ad confessarij aures delatione, & intemerata synaxi plurimis sacerdotibus ad Regium conopeum quasi ad templum augustissimum, Eucharistiam partientibus roborati obviam Castellano processēre. Ordines dispositi in montosa planitie in abruptam vallem desinente, qua trascundum erat hosti, inter Colliponem & Algibarrotam. Hęc illa est Algibarrota Lusitanis fastis celebris, Castellanis non minùs damnata, quàm Cannæ vel Allia Romanis. Castellanus Lusitani statione & sollertia in ea deligenda consideratis, prima cornua, quæ propinquiora erant, lacessere noluit, sed longiori circuitu abscedens in eodem saltu ad Australem partem consedit, in quam Lusitanus aciem & faciem obvertit, cùm anteà respiceret Aquilonarem.

*Algibarrota situs.*

Hîc ab utroque factæ per suos feciales de successionis jure protestationes, & omnibus in pugnam obfirmatis, ad arma utrinq; proclamatur ęquo tantum situ, nam cæteris nostrum Castellanus excedebat, qui ultrà triginta bellatorum millia numerabat, & solem post terga habebat, qui nostrorum oculos adversus obtundebat. Primus aries adversariorum germanos fratres duos stravit, qui Magistro Equitum erant ad principia, cùmque nobilis miles casum intuitus vereretur, ne cæteri eo visu consternati frigescerent, contenta voce in dextrum auspicium sinistram adolescentium sortem invertens dixit: Macti animo estote Lusitani; vobis à cælo victoria paratur; nondum octo expleti sunt dies, cùm ab illis fratribus sacrilego ausu ad aram cæsus est sacerdos sacris infulis amictus; en pro suo piaculo immolantur, ne aut illo victoriam nobis retardarent, aut comparatæ nobiscum essent consortes. Nec suo delusus est auspicio; nam vix emensa priori conserti certaminis hora bis milleni è Castellanis cecidēre, reliquis vel malè saucijs, vel turpiter fugatis; desideratique sunt quinquaginta non amplius Lusitani. Rex Hispanus eo die quartana, & tantæ cladis mœrore languens, conscenso equo cum paucis ipsa nocte Scalabim,

*Prælium ad Algibarrotā* 6

*Sacrilegij supplicium.*

*Castellani superantur ad Algibarrotam.*

labim, viginti septem passuum millibus distantem, pervenit. Inde secundo Tago Olysiponem petens navibus, è triremibus funem præcidit, atque Hispalim profugit. Ibi atratâ veste animi dolorem præferens, cùm ab aliquibus cladis ignominiam elevantibus argueretur, dixit; non se adeò excruciari, quòd in acie obtritum relinqueret Hispaniæ & Galliæ florem, nec quòd victus abscessisset, id enim summis Imperatoribus non raro evenit, sed quòd miles inermis, exiguus numero, quemque ipse ut despicatissimum neglexerat, victoriæ præmijs, spolijs, & adoreâ potiretur. Incidit ea victoria in Assumptæ Virginis pervigilium anni 1386. & eâdem die vulgata fuit Olysipone, quibus tamen internuncijs, incertum. Eoque intra paucos dies à Rege missa insigniora vexilla quatuor, pluraque minora; & ad beatæ Virginis ab scala solemnis pompa gratanter instituta, quam omnes tàm sacri, quàm profani homines nudis pedibus frequentarunt. Magister Equitum, qui ob singularem fortitudinem, maturumque consilium magnam totius victoriæ partem suo sibi jure vindicavit, Olysipone in templo Carmelitano crucem auream inter spolia eleganti sub theca inventam reposuit; quæ alterâ facie pretiosas gemmas quatuor ostentat, altera non exiguum sacri ligni frustum, quod Burgis celebri Sacrario asservabatur.

*Castellani Regis reditus & dolor*

*Gratia pro victoria Deo redduntur Olysipone.*

Posset hæc victoria omnem Regis animo solicitudinem abstergere, accedente potissimùm confirmatorio Bonifacij IX. diplomate, quo & Regnum eidem addicebat; & potestatem faciebat nuptias contrahendi, quibus illi erat abstinendum, utpotè ante Avisiensem militiam professo: annos tamen aliquos belli scintillæ utrumque Regnum mutuis damnis exagitarunt. Tandem Rex Ioanne Lecestriæ Duce, qui frater erat Regis Britannici & Hispaniæ jus ad uxorem trahere moliebatur, cum auxiliari classe evocato, ipsiusque filia Philippa in matrimonium acceptâ, communibus copijs Castellanos debilitavit, donec optandæ pacis opportunitas alluxit, adjectis

*Regnũ Ioanni à Pontifice confirmatur.*

*Ioannes Lecestrius ex Anglia evocatur, & illius filia à Rege ducitur.*

conditionibus utrique Regno peraccommodis, quas post Ioannis Castellani obitum Henricus filius & Ioannes II. nepos subscriptione confirmarunt.

*In prelij loco Batalia templum erigitur.*

8 Sed quia gratus ergà Deum & cælites animus majora solet à Deo beneficia emereri, certaminis loco Ioannes Beatæ Virgini A Victoria dictæ, templum erexit, quod dixit, *A Batallia*, sic enim Lusitanè prelium nominamus; & perennium sacrorum custodes Dominicanæ familiæ patres adjecit. Regia verè illa est substructio, marmoribus adeò subtiliter interrasis, ut vix acu Phrygia simile quidquam in molliori materia delineetur. Pendet adhuc pars, & Rege, & egregijs illius ævi artificibus emortuis, nam sæpiùs est tentata absolvi, sed frustrà: cùm recentes scalpturæ crassiores primis delicatioribus congruere non possint. Ita tamen moles est in primis totius orbis ob elegantiam visenda. Hinc Ioannes ad remunerandos eos, qui sibi fidam operam bello navaverant progressus. Nonium præ cæteris ditavit & nobilitavit. Cujus, cùm in omnibus periculis primæ, ac difficiliores esset partes, nunquam aut vim intulit, aut repulit, quin victor evaserit. Anteactas tamen victorias vicit extrema de seipso in templo Beatæ Virginis à Carmelo Olyssipone fatalem illum in Castellanos gladium suspendens, seque spontaneo secessu divitijs & pompa abdicans, ne cœlo minùs gloriosè in senectute, quàm patriæ anteà militaret.

*Batalie amplitudo & raritas operis.*

*Nonij Alvari Pererij Brigantinorum authoris commendatio.*

*Plurimi Castellani à septemdecim Lusitanis superati.*

9 Sub hæc tempora duo quædam nobilia facinora Lusitani præstiterunt, quæ nefas existimo injuriosa oblivione sepeliri. Primùm sic habet: Cùm Ioannes Villam luporum (Castrum est vulgò Villalobos) obsidione premeret, equitum cuneum ad negotium peragendum dimisit. Ex ijs Martinus Vazquius A cunia, cum duobus fratribus, & alijs quatuordecim segniùs socios insecuti propè fluvium nebula prospectum eripiente fortuito in hostium castra inciderunt, in quibus erant hospites hastati quatercentum, & plures pedites. Omnes

nes turmatim in Vasquium & comites involarunt. Vazquius collem occupans à tanta multitudine dejici non potuit. Monebant aliqui, sanum fore, ut è socijs aliquis ad nostrorum castra, quæ leuca aberant, se abriperet auxilia allaturus, sed nemo abire voluit, ne præsens discrimen subterfugere putaretur. Roganti tamen Iacobo Piresio Avellario, utrum esset fortius, constanter collem tueri, an per infestas hostium acies & hastas equo immisso ad nostrorum stationes contendere, ab omnibus est redditum, hoc posteriùs fore illustrius. Tum ille, subditis calcaribus equum incitavit, & hasta limitem faciens inter dolentes & frementes adversarios multa excipiens, plura reddens vulnera, ad suos evasit. Hic dolor hostibus recrudescens eos instigavit, ut in exiguam sexdecim bellatorum manum furorem exonerantes jaculorum pluvia increbrescerent, quæ nostris ideò gratior erat, quòd eadem pila in subjectos retorquere possent, ijsque Hispanos quadraginta, & equos plures confecerunt, extincto uno tantùm Lusitano, qui ad colligenda in suum & sociorum commodum jacula incommodè ab ordine recessit. Superveniens tandem in auxilium Didacus Piresius in avertendis & fundendis hostibus in non mediocrem laudis partem fuit admissus.

*Avellarij illustris audacia.*

10 Secundùm ita proditur; In Britanni Regis domo Virgines duodecim convicijs, eam gloriam, quæ fœminis charior esse solet, denigrantibus ictæ fuerunt à petulantibus aulicis, qui virium suarum confidentiâ ferocientes addebant, neminem fore Equitem, qui ipsorum dictis armorum vi ire obviam auderet. Cumque suarum nemo læsam Virginum dignitatem armis asserere auderet, ipsæ dolore & miseria contabescebant. Ioannes Dux Lecestrius jam reversus è Lusitania, puellarum commiseratione ductus, eis suasit, ut quæquè suam causam illius Equitis Lusitani fidei committeret, quem ipse nominatim designaret; ipsarum munus fore, ut singulæ ad singulos supplices litteras exararent; suam

*Duodecim Lusitanorum clarissimum facinus in Britannia.*

ſuam à generó Ioanne Equites in Britanniam dimittendi facultatem impetrare. Paruere Virgines; obtinuit Leceſtrius; equites à puellis comperendinati, Ioanne annuente in Britanniam contendunt; undecim navi conſcenſa in urbe Portuenſi, unus terrâ iter invadit, ea lege & fœdere, ut omnes ſtata condicta die, quæ Pentecoſtes erat, Londini convenirent. Dictum; factum; ipſa die coram Leceſtrio & Virginibus aſtiterunt. Area colluſtrata, erectis tabulatis, omnibuſque ritè apparatis, quę humana gloria in his rebus variè excogitavit, & ut neceſſaria ſancivit, ſuum quiſque competitorem primùm provocans, deindè cum eodem fuit compoſitus. Atque ita in certamen paria ſingula deſcenderunt omnibus rei novitate ad ſpectaculum invitatis. Prima clavarum ferrearum proluſio fuit; ſecunda gladiorum, quibus à ſolis exortu protracta contentio ad horam tertiam paululùm conquievit. In ſecundo certamine tantùm hoſpites in Britannos invaluêre, ut octo fœdè ictos, cæteros egregiè pulſatos tabulatis exegerint, ſtupentibus qui aderant, & admirantibus virium firmitatem, & ictuum magnitudinem. A Rege & Duce Leceſtrio muneratí, à Virginibus ovantibus gratè excepti, & ab omnibus laudati in Luſitaniam novem rediêre; reliqui Angliam & Gallias nominis ſui celebritate impleverunt; ex quibus unus tantùm à Gallorum Rege gratiam inivit, ut ab eo Comes Abranchenſis dictus fuerit.

*Luſitanus in Gallia Comes fit.*

Sed jam ad Ioannem revertamur, quem cùm tæderet cognato, & Chriſtiano finitimorum ſanguine gladium largè potum gerere, Pœnum ſuperinducere deſtinavit; ne crederetur vergens in ſenium in extremo actu ab antiqua fortitudine defeciſſe, & ut liberos ad audenda fortia, rigidámque diſciplinam proprio exemplo incitaret. Africanæ expeditionis hæc cauſa traditur. Liberos ſuos Equeſtribus inſignibus ornare Rex ardebat Olyſipone Regio apparatu, ſed tanto patre digni generoſi adoleſcentes monitu aulici cujuſdam ſenioris rerum experientis dixère, dedecorum ſibi videri, domi & in ſegni

*Septa in Africa capiendæ occaſio.*

ſegni otio bellica inſignia, & merita ementiri; honeſtiùs futurum, ſi in Africam trajicerent ad Septam expugnandam. Eſt Septa in ipſis freti Gaditani faucibus, munitiſsimum & frequentiſsimum ea tempeſtate Maurorum, nunc firmiſsimum noſtrorum propugnaculum, præ cæteris urbibus maritimis abundans, è quo in Hiſpaniam Mahometanis facillimus trajectus. Adoleſcentium dictis convulſum eſt paternum pectus, remq́ue diu ſecum agitatam in ſecretiſsimum conſilium retulit, in quo decreta expeditio tanta arcani fide, ut nihil omninò Pœni præſenſerint, quanvis plurimæ undequaque contractæ ſint naves & milites, ex Germania & Gallia conducti, Ioanne ſimulante totam belli illius molem in Batavos vergere, quorum Duci ad negotium penitus obvelandum, confictâ provocatione certamen per legatos indixit, prætendens Luſitanos à Batavis injuriâ in mari laceſsitos. Solvens Oiyſipone claſsis pridiè, quàm Aſſumpta in cælum Virgo colitur Auguſto menſe anni milleſimi, quatercenteſimi, decimi quinti vela fecit, & intra ſex dies Africam tenuit, Septam vidit, & vicit, trucidatis ultrà duo Maurorum millia, plurimis in ſervitium acceptis, & reliquis in fugam abactis, qui ijs alis, quas timor addebat, famam Luſitani roboris in interiora Africæ intulerunt. Octo tantùm è noſtris ceciderunt. Principes Eduardus, Petrus, & ante alios Henricus ſe Ioannis ſobolem ea die pulchris facinoribus comprobarunt.

*Secretum de Septa expugnanda conſilium.*

*Septa à noſtris capta.*

12 Prima die Dominica inſequenti luſtrato, & Chriſtianis ritibus expiato maximo Septæ fano Mahometicis anteà ſuperſtitionibus infami, divina myſteria celebrata; concione in actionem gratiarum perſoluta tres Principes ijs experimentis ſpectati, & armis, quæ ſunt in tali inauguratione ſolemnia, inſtructi, Deo & circumfuſæ multitudini gratum ſpectaculũ offerentes à Patre ſunt militiæ auctorati traditis ijs gladijs, quos Philippa mater paulò ante mortem benedictione & fauſtis precationibus felicitaverat. Gemmatis ſingulorum inciſuris inditum erat è ſacro ſtipite fruſtulum, quod pia fœmina po-

*Principes militia auctoramento condecorantur.*

V poſcit,

poscit, ut ad mortem usque conservarent sui monumentum, & pignus amoris, utque admonerentur non latiùs gladio Lusitanæ ditionis fines, quàm crucis & fidei Christianæ propagandos. Alijs provinciam ob pericula recusantibus urbis præfecturam petijt Petrus Menesius Comes Viennensis, author clarissimæ familiæ Marchionum Villaregalium, vulgò *De Villa Real*, qui ad hoc usque tempus aciem fortiter & industriè à multis Barbarorum insidijs & apertis irruptionibus sunt tutati. Inde Rex in nostra Algarbia remeans Tavilæ, Petrum Principem Conimbricę: Henricum Visei Duces nominavit, & in reliquos Equites mirificè priùs collaudatos, diversa beneficia, ut cujusque erat dignitas & merita, summâ omnium gratulatione divisit.

*Septa præfecti Marchiones Villaregales.*

13 Quanta in Deum propensione fuerit, hinc cognoscito. Africanam expeditionem aggredi noluit, nisi prælata sacrosancta Eucharistia, ut verò religiosè custodiretur in editiori Regiæ triremis parte Regificum sacrarium exornavit, ubi sacerdotes omnes, qui Regi & Principibus erant à sacello hymnis & canticis se provocantes perennes diu, noctuque excubias agitabant. Dum in terram exilière Classiarij, & oppugnationem iniêre, tota sacrorum hominum militia Deum continuis precibus expugnavit, præeunte Regij sacelli præside, qui bellatores foras protracto, & manibus prætento Christi corpore ad sanguinem adversus ipsius hostes fortiter fundendum verbis accendit; ad cujus orationis finem, duce Principe Henrico, cæteri proceres ac milites sacræ pyxidis imum fulcrum exosculati, ad arcem tanquã leones ignem expirantes provolarũt. Hinc discite orbis Reges atque Principes, idcircò vobis aliquando non ex votis bella cedere, quia Deo duce, Deo comite, non exordimini. Quid verò Ioannis manus, Christo auspice timeret? quid non auderet?

*Ioannis in augustissimam Eucharistiam affectus.*

14 In sanctissimam ipsius Matrem ex æquo proclinabat, cujus preces horarias singulis diebus percurrens, id pensum alijs identidem suadebat. Tria molitus est templa in illius gloriam; illud

*In B. Virginem propensio.*

illud Bataliæ, de quo suprà, cui à victoria; aliud Olysipone, cui ab Scala; tertium Guimaranij, cui est cognomentum ab Oliva; quòd ea arbor adytorum parietibus, & fornici innascens ab accolis piè suspicitur. Hoc templum, in quod mirificè afficiebatur, bis pedes Rex adijt ab Olysipone. Vbi primùm Castellanos ad Algibarrotam profligavit, illùc se contulit, tantúmque argenti reposuit, quantum cataphractum ipsius corpus ponderosum erat. Ibidem hodie dicata visitur hasta, qua in prælio metuendus fuerat, simul cum chlamyde militari. Multa quoquè obtulit toreumata ultra centies octuagies sestertium æstimata. Nobile illud est templum & reditibus, & ministris ad sacra succenturiatis; Antistitis portio ducenties sestertium magna est; reliquorum reditus, qui sunt duo & triginta, in singulos ad dena octona sestertia assurgit. A summis Pontificibus & Regibus plures immunitates huic templo concessæ. Liber mercatus totos quindecim dies propè illud exercetur per ferias Assumptæ in cælum Virginis, quod festum præ cæteris insigni pietate observabat, in cujus pervigilio singularium fuerat beneficiorum compos factus. Hac enim die Ioannem Castellanum fudit; hac in Africam solvit ad Septam expugnandam; hac in cœlum, ut par est credere, demigravit Olysipone anno salutis humanæ millesimo, quatercentesimo, quadragesimo octavo post septuaginta sex ætatis suę annos, menses quatuor, & dies octo; è quibus regnavit annos quadraginta octo ab strage Castellana apud Algibarrotam.

*Templi ad Araducam religio, & reditus.*

*Assumptæ Virginis festum peculiari religione observabat.*

Fatali invaletudine oppressus intellexit sibi celeriter à vi-
15 ta abscedendum, & à Principibus deportatus in templum maximum coram Diui Vincentij urbis tutelari Regia Majestate visendus astitit, ut invicto Christo martyri, cujus reliquiæ indubitatè ad aram maximam conduntur, cuique impensè addictus erat, extremum vale mortali in corpore acclamaret. Inter mysteria ad musicum concentum modulata architectum, qui adytis Regio sumptu restaurandis & venustandis

*Extrema Ioannis ægritudo & summa pietas.*

 præsi-

præsidebat, exciens rogavit, quanta pecuniæ summa opus ad coronidem evehi posset, & quidquid ille poposcit, Rex ubi in sacro locus est dona offerendi, munificè impertivit. Inde ad Beatæ Virginis ab Scala digressus, eidemque suam mandans animam, se in arcem recepit. Dedecebat enim tantùm bellatorem vel morientem à militum statione sejungi. Dolorem in ejus obitu sol ipse testatus est insigni defectione; testati pauperes & viduæ, quarum unicum erat profugium; testatum Regnum, quod in libertatem vindicavit, & optimis legibus digessit; nam præter alias, Codicem Iustiniani in Lusitanam linguam vertendum curavit. Aedificiorum magnificentia parem non habuit, ut præter prædicta templa Regiæ domus ostendunt Cintræ, Scalabi, Almeirini, Olysipone; quam Bonifacij IX. authoritate Metropolitanę Sedis titulo amplificavit.

*Ioannis obitus.*

*Vxor & filij*

Philippa Ioannis uxor fœcundis aulam partubus exhilaravit. Primò enim emisit Blancam, quæ post octo vitæ menses expirans in augustiori templo Olysiponensi ad proavi Alphonsi Regis pedes sita est. Secundò Alphonsum, exacto decennio Braccaræ tumulatum. Tertiò Eduardum, Visei natum anno millesimo, quatercentesimo primo, Regni posteà hæredem. Quartò Petrum Ducem Conimbricensem, & Montis majoris Vetustioris Dominum, quem æmuli in prælio ad Alfarruberiam in certissimam cędem impulerunt. Quintò Henricum Ducem Visensem, & Dominum Covillanij, Christi militiæ Magistrum, qui se Christianis militaribus & liberalibus disciplinis perfectè excoluit. Princeps sanè nulli priorum posterior, nulli posteriorum inferior, sive fidei ardorem, sive animi magnitudinem consideres; quem fama est, illibatum Virginitatis florem anno illius seculi sexagesimo sepulchro & cælo invexisse. unde mirum non est adeò mathematico & perspicaci ingenio fuisse, ut primus Indicæ navigationis multis navibus exploratorijs subinde in annos dimissis, animum adjecerit. Sexto Elizabetham Philippi III. Ducis Flandriæ uxorem, in quarum 16

*Henricus Princeps castissimus, & Indiæ navigationis author.*

quarum nuptiarum memoriam ipsa die maritus equestrẽ aurei Velleris Ordinem sub D. Andreæ patrocinio erexit. Septimo Ioannem sancti Iacobi militię Magistrum, Comitem stabilem Lusitaniæ, Principem insigniter prudentem, mirificè affabilem, impensè boni communis amatorem. Salaciæ animam efflavit, anno, & seculi, & ætatis quadragesimo secundo. Octavo Scalabi Ferdinandum Magistrum Avisiensem, Atouguiæ & Salvaterræ dynastam, mira quadam vitę integritate & inflexibili constantia perillustrem. Quem frater Eduardus obsidem Mauris tradidit, dum Septam non dederet. Sed infractus Ferdinandi animus è re Christiana judicavit, minùs esse damni, si ipse æterna servitute & ærumnis premeretur, quàm Septam hostibus reddi, quos inter, tot exantlavit calamitates, religioso semper & erecto pectore, ut vivus ac mortuus Barbaris stupori fuerit & venerationi. Ossa posteà in Lusitaniam traducta prope paterna insigni mausoleo à multis propter insignem viri sanctitatem & beneficia, quæ ipsius ope à Deo exorant, invisuntur. Ante nuptias Ioannes ex Agnete nobili puella, quæ posteà Parthenonis Olysiponensis, cui nomen est à Sanctis, fuit Antistita (vulgus dicit Commendadeira) genuit Alphonsum, cui data uxor Beatrix Nonij Alvari Pererij Equitum Magistri unica proles addito dotali Comitatu Barcellensi, & Ducatu Brigantino. Quod fuit illustrissimæ, ac penè Regiæ domus Brigantinæ seminarium, è qua summis Regibus ac Principibus Christianis connubia expetita. Obijt Alphonsus anno seculi illius sexagesimo secundo; jacet ad Aquas Flavias. Ex eadem matre genuit Ioannes Beatricem, nuptui datam Thomæ Comiti Arondalensi, & Soriensi, è propinqua Regis Britannici cognatione.

*Ferdinandi Principis captivitas & sanctitas*

*Primus Dux Brigantię filius Regis uxorem habuit Nonij filiam.*

17 Statura fuit mediocri, corpore arido, valido, ac sano, ore producto, fronte contractiori, nigro capillo, nigris oculis, ac vivacissimis; animo rerum ingentium capaci, quem nec hostium multitudo, nec periculorum formido unquam perculit.

*Ioannis statura & sepulchrum.*

haud facilè reperies alium qualibet æquè alea fortunatum. Sepultus primò Olysipone ante aram D. Vincentij, unde ovali curru Bataliam à Principibus & proceribus translatus, plurium cingitur liberorum Mausoleis.

AD

# AD IOANNEM
## HVIVS NOMINIS PRIMVM PARENTEM PATRIAE APPELLATVM.

*Parcite finitimi sævum irritare leonem,*
*Quem gravis in sævas suscitat ira neces.*
*Tangere pupillas illius credite, quando*
*Tangitis Imperij vi, face, Marte, solum.*
*In se, qui facilis scelerum commissa remittit;*
*Illata imperio dissimulare nequit.*
*Plus dolet ille suos per damna hostilia lædi,*
*Quàm Majestatis Regia jura sua.*
*Lædite me, parcam; populos ne lædite; nescit*
*Civibus offensis mens, neque dextra modum.*
*Plus est, quàm genitor Rex hic ô Lysia felix;*
*Plus est, quàm Princeps, plus patre dulcis amat.*

## Ad eundem ob eandem causam.

*O qui perpetua vincis pia nomina fama,*
*Cognita pro patria prodiga laude sua.*
*Morte suâ incolumes servavit Codrus Athenas;*
*Sæpè per innumeras isque, redisque neces.*
*Matronale aurum donant in prælia matres*
*Ausoniæ; vita prodigus ipse tua es.*
*Quod Decij fecère semel, facis ipse frequenter;*
*Tu sine funeribus funera lætus adis.*
*Hoste Neoclides pulso defendit Achivos;*
*Auxilio est quoties patria tecta tuo?*
*Fortiter incurrit crudos Thrasybulus in hostes;*
*O patriæ quoties hostibus hostis eras?*
*Sint Lacedæmonij patriæ pro mœnibus urbi:*
*Arx firma, & patriæ murus es ipse tuæ.*
*Qui patriæ peperere decus, vel dura tulerunt,*
*Vnus pro cunctis Rex mihi solus eris.*
*Deperijsse semel non est tam nobile, quantum*
*Pro patria nunquam vivere, sæpè mori.*

## Ad eundem, De victoria ad Algibarrotam.

*Pugnax arma movet Ioannes; arma capessit*
*Lysia; fulmineo sub duce miles ovat.*

*Et Mars, & Martis Mavortia pignora vincunt,*
*Mersaque funeribus mors stupet atra suis.*
*Sufficit aggestis latus vix campus acervis,*
*Et nitat effuso sanguine pingue solum.*
*Hostis ait spectans, non hoc fecisset Achilles;*
*Et minus Hectorea robora dura manus.*
*Si super hos etiam cecidissent fulmina campos,*
*Non tam densa forent funera, totque neces.*
*Non poterunt vinci nec Rex, nec Lysia, quando*
*Illa animis certat Principis, ille suis.*

## Ad eundem, De Africæ expeditione cogitantem.

*Desidia est intra patria tibi vincere fines,*
*Astra vocant, Princeps, Carbasa pande notis.*
*Quantus ab Hesperia Mauris tremor imminet! Alta*
*Celsa cadent Septa mœnia Marte tuo.*
*Non satis est Europa tuis, Rex magne triumphis;*
*Tende aliò, palmas terra Libyssa dabit.*
*Dant fera Lysiade torvo spectacula Marti,*
*Maurorum in multo sanguine penè natant.*
*Trunca natant vasto numerosa cadavera ponto;*
*Decolor Oceanus cade fluente rubet.*
*Pascite truncatos, portenta immania, Mauros*
*Pascite, plus vobis qui feritatis habent.*
*Quid tibi cæsa velint tot corpora quaeris in undis,*
*Neptune, & Tethidis cur notet alta cruor?*
*Dat Rex inferias proavorum insignibus umbris;*
*Hesperijs Libycâ cede parentat avis.*
*Est ara Oceanus, nec enim minor ulla decebat,*
*Purpureus, rubrâ pro nece, pontus erit.*

## Ad eundem propter eandem causam.

*Classibus armatis Libyam pete, nota per orbem*
*Quam tibi promittunt Numina, Septa tua est.*
*Tollitur in cælum moles operosa, minaque*
*Murorum ingentes; sydera tangit apex.*
*Undique convectis urbs aurea mercibus, auri*
*Grande onus, argentum, plurima gemma subest.*

*Viribus*

*Viribus Herculeis vinces sæva agmina, palmas*
*Inde feres; gala divite dives eris.*
*Consulis Hesperiæ; fidei das mœnia, summo*
*Templa Deo, proavis gaudia, Regna tuis.*
*Multi urbem cupiunt Nequeunt quam vincere, vincis,*
*Votum multorum quod fuit, unus habes.*



EDVAR.





EDVARDVS PORTVGALLIÆ REX XI.
VIXIT AN. XXXVII. OBIIT A°. MCCCCXXXVIII.

# EDVARDVS I.

## LVSITANIAE

### REX XI.

### ANACEPHALEOSIS XIII.



1 Duardum Regno & patri Ioanni opportunum ſucceſſorem Deus providit, naturæ & artis dotibus ita nobilem, ut brevi ſublatum juſto dolore quereremur; Regno enim per quinquennium adminiſtrato, triſti fortuna à mortalibus abijt nondum expleto ſeptimo & trigeſimo ætatis anno. Hic ille eſt, qui Viſenſes inter cives natus exacto penè Octobri, altero & quadringenteſimo ſupra milleſimum ſalutis anno, paternum tandem Imperium accepit, tanta auri argentique vi, militari diſciplina, militumq; virtute ita inſtructum, ut qui ſub patre Ioanne meruerant bellis, periculiſque probati, Rege & Duce Eduardo, meliora ſibi pollicerentur, niſi Deo rem aliter deſtinante, fruſtrà cederet rerum exitus.

*Viſei natus Eduardus.*

2 Poſtquàm igitur celeberrimum Aſſumptæ in cælum Virginis diem ſibi delegit Eduardus, ut Regem ſe priſco Regum ritu inauguratum publicæ populorum voces renuntiarent contra Mathematicorum placita, qui triſtes Eduardi annos ſyderum obſervatione affirmabant, niſi inſtituta auſpicijs ſolemnia proximum in diem prorogarentur. Eâ demùm die Eduardus rem animosè confecit, ut ſuas ſpes & opes in fœlici Beatæ Virginis præſidio, non in fallaci ſyderum interpretatione ſitas eſſe ſignificaret. Maximè, ne Mathematicorum principem Hebræi generis hominem curare potiùs, quàm Virgi-

*Mathematicorum obſervationes in ſua inauguratione contemnit.*

nis patrocinia videretur. Peracta res est fausta, & communi omnium proclamatione, tantusque Princeps spem nobilis fortunæ regno excitabat, & alebat.

*Africana expeditio infeliciter cedit Eduardo.*

3 Verùm quia Lusitanorum sceleribus justa à Deo supplicia imminebant, permissum, ut Regem, in quo summa omnia augurabantur, antequam prorsus amitterent, anxiè afflictum dolerent tam pertinaci temporum conspiratione, ut grassante pestilentia continuò lustro Regni sedem vertere non semel sit coactus. Ad hæc suscepta etiam in Africam bella Henrici & Ferdinandi fratrũ suasionibus frustrà fuêre. Nam præterquàm quod Regni proceres alienum à Tingitana expeditione animum habuêre, impar tanto bello fuit militum numerus, & desiderata prudentum consilia hostibus fecêre locum, ut Lusitanorum exercitus, qui acritèr Tingim obsidebat ab innumera Maurorum multitudine dolo obsessus cum hoste Pæno tandem pacisceretur, ut Lusitanis abeundi potestas, Pænis Septa urbs non multo antè bello expugnata redderetur; de obside verò dum agebatur, hostis successu ferox nullo placabatur alio, quàm Regis fratre. Quod infortunium illius par animo egregiè, imò Regiè tulit Ferdinandus, nam cum posteà è re Christiana apud Eduardum Regem non esse videretur, urbem Septam totius Europæ, atque adeo Ecclesię munimen optimum hosti reddere, Ferdinandus diuturnis propterea afflictus ærumnis, tantam, ob exhausta fortiter patientiæ irritamenta, est adeptus virtutis excellentiam, ut fusis tandem diu non jam prę Lusitanæ, sed cælestis aulæ desiderio lachrymis inter excellentis vitæ mortisque miracula non vulgaria, abjerit è mortalibus, ab exilio in patriam, à captivitatis ergastulo ad Regni gloriam sempiternam.

*Ferdinandus Eduardi frater obses datus inter Mauros obit.*

*Ad Consilium Constantiense Legati ab Eduardo missi.*

Cæterùm quo tempore Rex Eduardus habenas Lusitani imperij susceperat, Christianam Remp. regebat Martinus nominis V. is Constantiæ Oecumenico dimisso Concilio statuit, ut exacto lustro in publicas Ecclesię causas iterum cogeretur Basileæ; interim Martinus emoritur; mox urbis & orbis onus, curásque 4

ráſque excipit Eugenius nomine hoc 4. qui animum ad indicti Concilij cauſam promovendã gnaviter adjecit, & Pótificia auctoritate Principes Chriſtianos accerſivit, quos inter Eduardus nulli ſecundus, & ſuopte ingenio pius, Cócilio profecto intereſſet, & magnum illius ſua præſentia & auctoritate foret ornamentum, niſi cauſæ arduæ eundi cupidiſsimum avocaſſent.

Anno igitur ſalutis humanæ quadringenteſimo, trigeſimo quinto, ſuprà milleſimum, mittit legatos regia authoritate clariſsimos, Comitem Ourenſem, & Antonium Epiſcopum Portuenſem, præſulem multis nominibus clarum, filium fratris Comitis Bracellenſis; ſapientię laude alios, alios bellica virtute præſtantes, omnes comitatu magnifico, ac penè Regio; utq; legationem inſtitueret ſumptuoſam pariter ac glorioſam cauſæ impulere graviſsimæ. Nam pręter communes ad ſolidam Græcæ atque Latinæ, de quibus tunc agebatur, Eccleſiæ redintegrationem & amplificationem Reip. Chriſtianæ ſpectantes: plenam Eduardus interponebat auctoritatem, cunctas offerebat opes, & Regnum eo pręſertim tempore florentiſsimum, ut Anglię Gallięq; Reges, quorum ſtrages mutuas, & bella cruenta jam diu demirabatur univerſa, & lamentabatur Eccleſia, in fœderis & amicitiæ legem aliquam convenirent. Suſpexêre Patres tanti Conſilij lumina & columina illius ævi, miriſq; in cęlum laudibus extulêre magnam Eduardi auctoritatem, ſingularem legatorum prudentiam, & quod fuit optatius, rerum exitum feliciſsimum. Mox æquis judicijs trutinati ſunt magnum pódus, rationumque momenta, quibus Rex apprimè prudens luculenter exponebat, fore magnum Luſitaniæ incommodum, ni Equeſtres Chriſti, Divorum Iacobi, & Ioannis Ordines cælibatum deinceps cum nuptijs commutarent. Annuit Pontifex, imò addidit majora, Regique de Eccleſia cum honorificentiſsima legatione, tum alijs multis officijs egregiè merito præter alia amoris & grati animi monumenta conceſsit, ut Reges deindè Luſitani veteri Anglorum & Gallorum ritu ſolenniter inungerentur.

*Legatorum in Concilio authoritas & induſtria*

*Plurimi à Concilij Patribus impetrant Legati.*

ter Castellæ Ferdinandum, Alphonsumq; Lusitaniæ Regem, de jure Regni bellorum excitavit incendia.

9 Fuit tandem Eduardo Regi, ut diligentes Authores existimant, ex aulica fœmina Ioanna Emmanuele, Aragonensis Eleonoræ propinqua, furtivo congressu susceptus filius Ioannes Emmanuel; hunc Rex optimis magnarum virtutum præsidijs formandum commendarat Heroi illius ęvi maximo Nonio Alvares Pererio Brigantinæ domus auctori: is enim cùm ad ętatis usque flexum maximarum victoriarum Europæ, atque Africæ spolijs abundantiùs efflorescceret, extremam bellicosæ vitæ partem placidissimam tandem, ac planè perbeatam ducebat in Carmelitano monasterio Olysipone à semet extructo; ubi vera Religiosissimarum virtutum gloria adumbratam belli laudem longissimè antecelluit. Illius exemplo, consilioque Princeps religiosę vitę pulchritudinem in eodem cœnobio peramantèr est amplexatus; unde non minùs ob singularem vitæ sanctimoniam, quam ob Regij sanguinis splendorem ad Septæ primò, posteà ad Igontaniæ Episcopatum est evectus; donec Rex Alphōsus ejus nominis V. matura illius consilia, senilémque prudentiam demiratus, ut Regiæ semper adesset, sibique foret à consilijs suo ipsum præfecit sacello, nobilissimis eo tempore sacerdotibus, electissimisque cantoribus ultra quam dici posset, exornato. Scio aliquos futilibus nixos argumentis hanc prolem Eduardo, & cætera consequenter denegare; nec me latet quo pacto jubente Regia Majestate, supremoque Lusitaniæ consilio, rationes in utramque partem severo judicio, ac fideli libra examinatæ fuerint; & ijs, quæ objiciebantur, abundè satisfieri ab illis, quorum subscribo sententię, consilium decrevit. Sed hæc pluribus prosequi historiographorum est muneris, non nostri, qui summa rerum capita breviter delibamus.

*Notha Eduardi proles.*

*Ioannis Emmanuelis ætas & prudentia.*

10 De prole hactenus, jam nunc de Regis Eduardi studijs. Fuit sublimi Rex ingenio, & quòd sponte sua in altissimas sapientiæ cogitationes rapiebatur; earúmque artium, quæ studiosum suaptè

*Regis studium in philosophiam.*

ſuapte indole Principem decent, non limina modò ſalutavit, verùm adijta adijt penitiora; cùmque in eam, quæ de moribus agit, Philoſophiam incumberet, omniáque Ethicorum, quæ quidem in manus venire potuerunt, volumina evolveret, profecit adeò, ut luculentas aliquot lucubrationes applaudentibus, nec palpantibus viris quibuſque doctiſsimis evulgaverit; alteram, quæ ad fidem conſiliarij; alteram, quæ ad optimum juſtitiæ regimen ſpectaret; hodiéque depræhenſa, fugitiva licet, utriuſque veſtigia ſuſpicimus, & admiramur.

*Equitandi peritia*

Iam verò equitandi dexteritate quolibet ephippiorum genere etiam peritiſsimos excelluit. Illud in hac re excellentius, & miraculo propius judicaverim; Troiam ludentem, aliudvè pugnæ ſimulacrum obeuntem, in equos præferoces frȩno, & cingulis de induſtria liberos inſilire, admotis calcaribus incitare, concitatos medio in curſu cohibere, cohibitoſque ſubitaria converſione in recurſum, in gyrum, in anfractum, in orbem revocare; inexplicabiles ſpatiorum texere labyrinthos; ad hæc, arundinea jacula per humum ſparſa obequitando colligere, quin aut ictũ perderet, aut oppoſita cetra non illuderet. Quapropter efflagitantibus viris primarijs, de re equeſtri librum edidit minimè pedeſtrem. Quantas verò aluerit vires, argumento eſt, ferreo certaſſe diſco, & ulteriorem præ omnibus jeciſſe jactum; paleſtramq; inter prima nobilitatis robora nunquam ſine palma exercuiſſe. Prȩludebat videlicet ad illuſtria illa facinora, quæ ad Septam perpetravit Luſitanis eam urbem expugnantibus ipſe adfuit, corpore juxtà ac animo præſens, manu promptus, gladioque & haſta formidabilis, Imperatorias æquè ac militares egit partes, quàquà inſtaret, fulmen crederes irruiſſe, tantam Maurorum ubique ſtragem coacervabat. 11

*Eduardi facundia.*

Præter hæc miram in Eduardo facundiam mirabantur omnes, quippe qui ſuorum animos domi, militiæque breui mora, egregius perſuaſor huc illuc impelleret, & alienas ſæpe dynaſtarum voluntates ſuaui quodam orationis lenocinio cõciliaret 12

ciliaret. Literatorum ſeſe Mecænatem re & verbis profitebatur. Viros arte aliqua pręcellentes familiariſsimis libens adnumerabat, libentius audiebat, illis monitoribus libentiſsimus utebatur. Itaque tanto Principi aliud nihil, quàm fortunæ favonium video defuiſſe.

13 Enimverò illas aureas dotes, quibus Eduardum Deus plenè beaverat, ſtudioſa in cultum diviniNuminis propenſio, veluti gemma clariſsima decorabat; cæremonias quaſlibet ac rituales ſacrorum conſuetudines ſuo in ſacello ad amuſsim obſervari præcipiebat; ibique nullum huic obſervationi ſacerdotem non apprimè deditum patiebatur; quin etiam, ut erat pius ac religioſus, ſi quando ſalutare Crucis ſignum humo inſcriptum animadverteret, illicò delendum curabat, aiebatque indignum omnino eſſe id vel per imprudentiam pedibus calcandum objici, quo Regum & Imperatorum capita vix digna crederentur; ligni ſacroſancti aſſulā (à moriente olim Regina matre Philippa unicū ſibi amoris monumentū & pignus traditū) ut ſemel collo appoſuit, niſi è tumulo revulſus, in quē eam per ſummam pollinctorū negligentiā intulerat, depoſuit nunquā. *Eius pietas erga Deum.*

14 Nabantij celeberrimo in oppido, cùm allatas aliundè literas reſignaret, adflatum hauſit peſtilentem adeò, ut neq; diurnæ, nocturnæque medicorum curæ, neque ſuorum lachrymæ, vota ac preces immaturā potuerint à tam charo capite mortē avertere. Raptus itaque eſt anno ætatis ſeptimo ſupra trigeſimum, Regni quinto, ſalutis humanę milleſimo, quatercenteſimo, trigeſimo octavo; ſole, id temporis, defectu inſolito laborante. Elatus in templum illud ſuperbiſsimum, quod Ioannes ipſius pater ad agrum Leirienſem condiderat, & cui à memorabili adverſus Caſtellanos prælio nomen fecerat. *Obitus immaturus Eduardi.*

15 Regina deinceps Eleonora impubere adhuc hærede Alphonſo, Regni gubernaculum temperavit. Quam uxori provinciam Eduardus legaſſe creditur, vel affirmandi amoris ergò, vel ne aliquam inter germanos ſeditionem concitaret, ut patris, Caſtellanique Regis nuperrimo exemplo admonebatur *Vxori administrationē Regni teſtamento reliquit.*

tur. Verùm Eduardi prudentiam cùm in alijs multum ſuſpiciam, hac una in re minùs arbitror ſuſpiciendam: etenim qua parte ſeditionibus occurſurum ſe credidit, in illas ea maximè incurrit; populus namque refractarius, cùm quatuor fratres imperio digniſsimos haberet præ oculis, jugum illud muliebre ut excuteret, diſsidere cœpit & tumultuari.

*Lineamenta Eduardi.*

Glaucis, lętiſque oculis fuit, ore admodùm rubicundo, bar- 16
baque ſufflava, & in elegantiam deducta, inferiorique labro ad ſermonis venuſtatem diviſo modicè; & capillo ad ſuperioris ævi morem promiſſo: tam juſto & compoſito corporis habitu, ut à vertice ad talos artificiosè depictus videretur.

A D

# AD EDVARDVM LVSITANIAE REGEM.

*Divitias Eduarde tuis dum dividis, ampli*
*Vincit Alexandri munera larga manus.*
*Tydea fronte refers, sed pectore robur Achillis,*
*Hospitij miti commoditate Iovem.*
*Mobilibus frenis Ledaum Castora præfers,*
*Dum tibi magnanimi terga premuntur equi.*
*Semiferi Chironis opus, dum montibus altis*
*Insequeris catulo præcipiente feras:*
*Iustitia sacra moderamine justus Atridas,*
*Et quidquid Iustum Persidis ora tulit.*
*Non est quem referas, sola est tua gloria, Princeps;*
*Quòd cum cive tuo sæpè dolente doles.*
*Cætera te faciunt Rex augustissime Regem,*
*In populum affectus te facit esse patrem.*
*Invida sors tantis auxit te dotibus, uno*
*Vt Regno inferret funere mille neces.*

## Ad eundem.

*Rore pio cerno manantia Principis ora,*
*Qui plus imperij quàm sua damna dolet.*
*Materiam lachrymis præbent tibi sceptra, superbum*
*Culmen habet lachrymas, purpura, summus honor.*
*Ante oculos cernis projecta cadavera Regni.*
*Non specimen Regni quale parentis erat.*
*Quæque instaurari, relevas medicamine, possunt,*
*Humanis opibus non relevanda doles.*

## Ad eundem.

*Major es antiquo Princeps Agamemnone, cedit*
*Pelides titulis Rex animose tuis.*
*Major es Assaraco, Rex, Hectore fortior armis,*
*Invictos quanvis straverit ille duces.*
*Parturijt tibi Roma parem non Martia, quanvis*
*Scipiadas memoret, Fabriciosque suos.*

*Non eſt tam fortis, qui Martem in bella laceſſit,*
*Quàm mala qui durô pectore ferre poteſt.*
*Hanc tibi materiam fortuna adverſa reſervat,*
*Creſcat vt adverſis laus tua nixa malis.*
*Perſtat ovans inter virtus animoſa ruinas;*
*Multum ſors, virtus plus tua ferre poteſt.*

## Ad eundem

*Quo ſuperum Regina die ſuper ardua cæli*
*Evecta accepit proxima ſceptra Deo.*
*Regni, Odoarde, paras diademate cingere frontem,*
*Et prima jmperij ſumere ſceptra manu.*
*Sydera cuncta vetant, Regnoque extrema minantur*
*Non dubijs monſtris funera, fata tibi.*
*Ergo metus differre diem, properare monebat*
*Relligio; pugnant hinc timor, inde ſcelus.*
*Aut vita, aut pietas metuunt diſpendia: utramque*
*Alterius perdunt commoda, damna juvant.*
*Sume animos, Odoarde, pios, tibi ſerviet aſtrum,*
*Aſtrorum Dominam ſi pius ipſe colis.*
*Non metuit pietas errantia ſydera, ſydus*
*Dum ſequitur Mariæ, prona quod aſtra colunt.*
*Mors incerta, ſcelus certum eſt, ſi creditur aſtris;*
*Si fidei, pulſo eſt crimine certa ſalus.*
*Si Domini ſtet cultus honos, dant grata ſalutem*
*Sydera; læſa necem, ſi ruat, ipſa dabunt.*
*Augurium pietas, lethi ſyncera timorem*
*Relligio, Mariæ ſydera vincit amor.*
*Cingebant duodena caput, nunc Virginis ornant,*
*Quorquot Relligio proterit aſtra pedes.*

## Ad eundem

*Ardua bella cient Odoardi in pectore Regis,*
*Hinc vita, hinc vera relligionis amor.*
*Vita trahit juvenem terret mors: anxia utrinque*
*Conditio; vitam mors dabit, iſta necem.*
*Præmia pelliciunt, terrent incommoda: vitam*
*Flagitium, mortem fert pietatis amor.*
*Augurijs ſi nullus honor, necis ingruit horror.*
*Si qua fides, tanto in crimine læſa fidei.*
*Ergo aut flagitio vita eſt retinenda ſceleſto,*
*Aut cum ſyncera mors obeunda fide.*

Non

*Non intentata metuit discrimina mortis*
*Rex, timor est solam pungere posse fidem.*
*Tristius esse putat letho protendere vitam*
*Flagitio: vitam, pro pietate mori.*
*Regno igitur quanvis sit funere raptus acerbo,*
*Non moritur: vita est, ne maculêre, mori.*










FERDINANDVS PORTVGALLIÆ PRINCEPS
VIXIT ANN. XLI. OBIIT A°. M.CCCC.XLIII.

# FERDINANDVS
## PRINCEPS
### IOANNIS I. FILIVS.

### ANACEPHALEOSIS XIV.

1 Hilippa Eduardi III. Britanniæ Regis neptis, Ioannis Leceſtriæ Ducis filia, & Ioannis I. Luſitanici uxor, quinto partu Ferdinandum Principem fudit, non minùs infelicem (ſi ad humanas rationes calculos ſupputemus) quàm ij fuêre, qui luna quinta nati memorantur, ſed in cœlo invicta laborum tolerantia, & inter homines non ſolùm pios, ſed & barbaros famæ claritate fortunatiſsimum. Matri ob affectam longis febribus valetudinem medicæ facultatis periti adeò iniquam fœturam portendebant, ut in ipſa vitæ jacturam ominarentur, & impulſores erant, ut partus horam pharmaco anteverteret, quòd ipſa oblatum, & conſtanter, & Chriſtianæ pietatis tenax reſpicit, dicens, pretioſum ſibi fore vitæ detrimentum, ſi eò ſpem emeret prolis ſuo in utero concluſæ aliquando luſtralibus Baptiſmi aquis expiandæ. Clementer verò Deus annuit, ut neque mater, neque fœtus in partu periclitaretur; quanvis hîc minimè vitalis emerſerit, cùm inter alia ægritudinum præſagia cutis toto corpore diſcederet, non ſecùs quàm ſolent libri ac cortices ex arboribus decerpi; adeò, ut ex manibus in chirothecæ formam exueretur. *Ferdinandi parentes, ortus & morbi.*

2 Innatus ſancto Principi fuit ab infantia Dei timor, quem nullo unquam piaculo fœdavit. Intaminatam coluit animæ & corporis caſtitatem, nec unquam paſſus eſt ad ſe fœminas ſine *Ejus in Deum pietas & caſtimonia.*

ne

tiari, ut quisquis damno à se, vel à suis accepto, se læsum quereretur, justam solutionem exigeret. Domesticæ disciplinæ rigidus exactor erat, suos tamen malebat charitate devincire, quàm supplicijs exterrere; ideò ad frequentem peccatorum expiationem, & sacræ Synaxeos accubitum & præmijs, & suo potissimùm exemplo provocabat; & quidquid à privatis facultatibus proveniebat, non tam ipsius, quàm illorum censebatur. Illud tamen largius reddebat tempestiva expendentis providentia, quàm redituum ubertas.

5 Cùm enim fatis concessit Rex Ioannes, nihil aliud Princeps Ferdinandus, quàm Saluaterram perpetuo, & Atouguiam mobili ad hæredis nutum jure possidebat. Eduardus deinde, vita functo Avisiensis Militiæ Magistro, fratrem, quanvis, quod nondum esset initiatus, restitantem summi Pontificis authoritate suffecit. Perpendens tamen Ferdinandus, sibi, præ augusto in suos animo, angustas esse copias, animum induxit in Britanniam ad consanguineum Regem, à quo fuerat invitatus, proficisci, & repudiato Religiosi animi conscientiâ, purpurati patris honore, quem Pontifex Maximus Eugenius IV. offerebat, à fratre enixus est vertendi in Angliam soli facultatem impetrare, cùm similem profectionem in Flandriam posceret Princeps Henricus ab amita Burgundij Ducis uxore ad bellum Gallicum, & posteà Hierosolymitanum evocatus.

*Principis opes, & munditatus in Britanniam discessus.*

6 Ingrata fuêre Eduardo fratrum destinata, & ut eos honesto negotio distineret, Mauritanam animo invasit expeditionem ad Tingim nobilem urbem expugnandam. Henrico Principi totius belli summam commisit, eique socios adjunxit, Principem Ferdinandum, & Comitem Arrayolensem, qui de abscessu etiam eogitaverat; assignatis militum quatuordecim millibus, ex quibus quatuor equis, cætera pedibus mererentur; quanvis posteà ad navium penuriam

*Henricus, & Ferdinandus Princeps in Africam mittuntur.*

ſeptena tantum millia conſcenderint. Agñovêre Principes injunctæ ſibi provinciæ difficultatem, & impares infinitæ Barbarorum multitudini copias, ſed inconſulto fratris imperio parere maluerunt, à quo ſolemni ſupplicatione in navigia ſunt deducti, cùm priùs eidem Ferdinandus omnem domeſticam clientelam, cujus miniſterio uſus fuerat, commiſiſſet; & Archangelum Michaëlem cœleſtis militiæ anteſignanum ſuo vexillo, ut totius claſsis tutelarem genium appinxit. Ipſa, qua Olyſippone ſolverunt die, quæ incidit in Aſſumptæ Virginis

*Ferdinandi invaletudo & expeditio*

peruigilium anni 1437. Ferdinando vomica intumuit, cujus dolorem ipſe preſsit, ne claſsiariorū alacritatem interturbaret. Intra ſex dies Septam appulerunt, ubi tumor Principem lecto affixit, & extremum vitæ diſcrimen attulit, quouſque pertuſus ſaniem emiſit. Qunito Idus Septembris Septa egreſsi, Tingim poſt quatuor dies tenuerunt. Ferdinandus, quanvis adhuc re-

*Tingis oppugnatur.*

centi & hianti ulcere marcebat, omnibus tamen locis impiger aderat, tam ſtativorum munitioni, quàm duplici in arcem, duplici item in Mauros hinc inde confluentes impreſsioni. Eos poſteriori ita noſtri fregerunt, ut, niſi nox obſtaret, omninò funderentur. Vberiorem illis gloriæ ſegetem tertius conflictus attulit; in quo, coacta jam quadraginta equitum, & centena peditum millia turpi fuga perculerunt.

*Tingitanis auxiliatur Rex Feſſenſis & Lazeraquius.*

Diſtentis urbis pulſatione, & hoſtium aliunde ingruentium 7
impetu ſupervenit Rex Feſſenſis cum præfecto ſuo (Alguazil vocant) Lazeraquio infauſti in hac hiſtoria nominis, & inauditæ feritatis monſtro, qui ex tota Mauritana ditione nonaginta ſex equitum millia, peditum ſexcenta cōtraxerant. Quid facerent pauci contra tot millia fortes? Nam bellatorum vix ad tria millia aſcendebant, cæteris Septæ aut in claſſe relictis. Repetitos duobus itidem diebus hoſtium aſſultus Martio vi-

*Septæ deditionem Luſitani Mauris pollicentur.*

gore retuderunt, quibus cùm ſe omninò impares cernerent, & inopiam commeatus, oratores miſère polliciti Septam eorum nomini reſtituendam, ſi ſibi tutum darent in navigia receptum: ij tamen punica fide graſſati legatos apud ſe detinuerunt.

runt, arbitrati noſtros penitus defatigatos obſiſtere non poſſe, & facto undique impetu aggreſsi, adeò conſtanter ſunt repulſi, ut expugnandorum caſtrorum expectatione dejecti ſpecimen dederint pacti ineundi, molientes interim noſtrorum internecionem, dum, conditionibus interponendis fraudulenter ipſi cunctarentur, aut noſtri præproperè ad navigia regrederentur. Igitur petiêre, ut in obſidem reddendæ Septæ unus ex Luſitani Regis fratribus traderetur: & in tuti ad naves receptus fidem majorem Salabenſalæ Tingis & Arzillę dynaſtæ filium obtulêre.

8 Sciebat equidem Ferdinandus quę ſibi Barbarus tortor pararet, in quot probra & calamitates vocaretur; ſed conditionem non abnuit, ut qui promptus eſſet, non ſolum ſervitutem pro ſuis, ſed & cædem adire. Novem additi ſunt ſocij, qui ad ſolatium & miniſteria præſto eſſent; Frater Gilius Mendius à Confeſsionibus, Rotericus Stephanius nutricius, Ioannes Alvarius à ſecretis, Magiſter Martinus Medicus, Ferdinandus Gilius veſtium curator, Ioannes Laurentius prævius diverſorij deſignator, Chriſtophorus Luvicius Germanus à reſponſis, Ioannes Lunenſis à furno, Ioannes Vaſæus à Culina. Ex his qui erat à Confeſsionibus Arzillę obijt, ejuſque loco Petrus Vaſæus Presbyter ſucceſsit. Et pro nutritio ægrotante, atque in patriam remiſſo Ioannes Rotericius ejuſdem filius, & Principis à cubiculo, eſt ſubſtitutus. Secum etjam intulit pro Calabençalæ filio obſides Ariam Acuniam, Ioannem Gomeſium Avelarium, Petrum Ataidium, & Gomezium Sylvium, equites è primarijs. *In obſidem traditur cum novem ſocijs Ferdinandus.*

9 Principe Ferdinando cum ſocijs Tingim, Salabenſalę filio, in navigia importatis, eam fraudem Mauri cudebant, ut ſi proximo arci loco Luſitani ad claſſem tenderent, omnes ad unum caperentur; quam Princeps Henricus ſubodoratus, tabulata in adverſam partem diſpoſuit, & frementibus atque acriter inſtantibus hoſtibus ſuos incolumes recepit, amiſsis gregarijs militibus ad ſexaginta. Ferdinandum non tam coquebat no- *A Salabenſala excipitur.*

Turdetaniam rejectus. Intereà Ferdinandum totos septem menses, quos Arzillæ detentus est, lenta & pertinax veletudo oppressit, quin unquam divinum officium, & statas orationis Horas, ac jejunia omiserit. Captivis omnibus Christianis vestes & cibos mercatorum interventu mittens, duodecim à servitio exemit. Decumbentem Salabençalæ invisit, & utrumque fœdus autographum offerens monuit, ut exemplar ad fratrem in Lusitaniam mitteret, eumque ad festinatam promissorum solutionem hortaretur. *Ferdinandi ægritudo Arzillæ, & vitæ ratio.*

11 Eduardus initio Septam Mauris reddere, fratrem ut recuperaret, non admodum detrectabat, rem tamen ad communia Regni comitia deferendam censuit, quibus constitutum est, ne Septa Barbaro facilè cederet, sed omnes intenderentur nervi, ut bello, permutatione, vel pecunia Ferdinandus in libertatem vindicaretur. Quod ipse ut rescijt, Salabençalam monuit, ut necessitatis meminerit, cujus trabali clavo adacti Lusitani Septam promiserint, de qua, suo tantum Rege annuente, pacisci poterant, & ut possent omni pactione liberos esse, cùm Mauri statim ius violauerint, & sæpius in castris, maximè ad nauigia tendentes communi Marte lacessiuerint. Vellet ergo pecunia rem transigi. Ad hæc ille mendacia mendacijs intexuit, pecuniæ mentionem, ut immane probrum excludens, quippe qui diceret, infensos sibi omnes esse Pænos, qui suspicarentur, vi pecuniæ corruptum, Septam Ioanni I. ipsius Ferdinandi parenti vendidisse; quare nihil aliud acturum, si pecuniæ tinnitus audiretur, quà ut priorem opinionem falsò de se conceptam turpi facto confirmaret. Proinde certus esset, nisi pollicita accelerent Lusitani ipsum Fessam ad Regem, ac Lazeraquium potissimos belli prçteriti adjutores amandandum. *De Septa quid comitiis Lusitanis decretum.*

12 Hęc Ferdinandus mandata in Lusitaniam misit, indicans spem viæ allucere, qua ipse posset ad mare profugere, si certo loco naues expeditæ se & suos præstolarentur. Et maximè commendatum faciebat, ne se paterentur excarnificandum dedi Lazeraquio, cujus erat, præ cæteris *Pecuniam pro Principe rejicit Salabençala.*

 Maho-

Mahometanis nobilitata crudelitas. Nam, cùm esset infimo loco natus, quo hominum genere nihil est asperius, cùm surgit in altum, inter Alarabum (qui teterrimi sunt grassatores) turmas educatus & latrocinijs infamis, duos Bucardi Regis liberos exegit, & juniorem eorum fratrem Regno inauguravit, cui suam nuptui dedit, alteramque ipsius sororem accepit, ambas prostituti corporis dedecore famosas. Omnes sanguine, vel aliqua virtute claros interemit, & in publica munia, popinones, lanios, & alia id genus vilissima capita evexit. Vnde tantus fœdissimi hominis timor populi pectora obsederat, ut nemo coràm hiscere auderet, & grandi ab eo se crederet obstrictum beneficio, quisquis manè evigilans, caput ut pridiè cervici connexum reperisset. Rex ipse, nudum tantùm nomen erat, cætera Lazeraquius superbâ impotentiâ usurpaverat.

*Lazeraquij crudelitas & doli.*

13 Intutum visum est fugæ in Lusitania consilium; sed cùm responsum longiùs protraheretur, duos è primoribus Arzillam misit Lazeraquius, qui Principem ac socios vinculis onustos Fessam ducerent. Quatuor illos pro filio obsides à se dimittere noluit Salabençala, qui flebiliter exosculati sunt manum Principis strigoso equo, excalceato, & attritis in ludibrium ephippijs, ac fræno loris junceis circumligato insidentis. Cæteri jumentorum sarcinis superpositi saltuoso itinere Fessam contenderunt, effusa ex vicinis oppidis ad eos videndos & ludificandos multitudine. Post sex dies, pridiè Kalendas Iunias, & festum Pentecostes illuc devenerunt, & in Concilij domum (quam Mexoar dicunt) sunt illati, cunctis ad illos spectandos præconio excitatis. Hîc Princeps calceis denudatus cum socijs humi sedere jussus est, & posteà Castelli præfecto traditus, & in tutissimam domum cunctis obstructis luminibus informem, ubi nummi signari solebant, invectus duos reperit Lusitanos è captivis classiarijs, qui deinceps socij sunt additi; Ab ijs pro hospitali tessera audijt vulgari apud Mauros sibi ac suis pedem ac manum amputandam.

*Fessam deducitur Ferdinandus.*

14 Hic Ferdinandus, quo humanæ opes magis accisæ essent, melius

melius suos jubet sperare de divinis. Nec, inquit, quòd tanta sit hostium diritas, hæc nostra paucitas & imbecillitas, tam tenebricosa loci facies, consternato animo esse debemus, qui ob Dei obsequium & rei Christianæ commodum hæc pericula elegimus; à quibus si nunc asserere noluerit æternæ vitæ gaudijs præsentes calamitates compensabit. Cùm paucos intra dies, id quod vocant Arietis pascha, celebraretur, jussit Lazeraquius omnes in turrim conscendere, unde liber dabatur prospectus in confusam populi colluviem, quæ confluxerat ad spectandam Arietis à Rege lanienam. Deinde qui inter Mauros videbantur religiosiores ad Principem in vincula descendentes monuerunt, ut Iudæum in Lusitaniam cum literis expediret, & ni grauiora pati vellet, intrà tres menses responsum eliceret; nec quidquam profecêre preces ipsius exigentis, ne Iudæus, sed aliquis è socijs orator esset. Vbi verò tabellarius decessit, Princeps & socij in cæcum, angustum & valde munitum barathrum sunt detrusi, ubi pecunia, & commeatu à Christianis mercatoribus mutuato, sed in custodibus furtivè imminuto alebantur. Omnes ærumnæ jejunio & oratione, & præcipuè rei diuinæ quotidiana exhibitione (dum sacra supellex rapta non fuit) ac peccatorum frequenti expiatione condiebantur.

*Principis ad suos Fessæ oratio.*

*In ergastulum detruditur.*

15 Exacti iam quatuor erant menses à Iudæi discessu, cùm adulto Octobri anni 1438. è barathro matutinis horis sunt educti, & vestibus Lazeraquij imperio spoliati. In Principis thorace ducenti nummi aurei reperti, pro quibus ferrea utroque pede vincula ad cingulum usque producta recepit. Paribus etjam socij onerati, & ad Regis hortum deducti, in quo sedens cęlata affabre domo Lazeraquius singulis ligonem tradidit, quo ad solis accubitum impigrè, & ante Barbari illius oculos laborarunt. Redeuntem ad suas tenebras Principem, & ferri pondere lentè gradientem, ac sępius impingentem lictores quindecim, qua pugnis, qua sudibus impellebant. In itinere ad suos conversus ait: Hæccine perpenditis? Deum pro me quæso deprecamini. Vbi pervenit, Lazeraquium hæc ad se è sublimi gradu

*Vincula Principi iniiciuntur, & ad Regis hortum colendum ducitur.*

*Ad purganda stabula adigitur à Lazeraquio.*

gradu dicentem audijt. Quando Christiani adeò sunt perfidi, ut Septam, quam pacti sunt, non reddant, & quos illi merentur, mulctabo modis. Iumentorum præsepia tibi ludus erunt; ista, ni vapules expurgato. Ad hæc Princeps; Nulla, inquit, Christianos perfidiæ nota compungit; ipse tamen quod iubes, exequar, nec id mihi, sed tibi vertetur probro. Continuo illius manibus ex rusco scopæ permissæ sunt, sporta, & rastrum ad colligenda, & egerenda stabuli retrimenta. In quo postquam se munere sordidavit, in gurgustium à barathro, ubi reliqui jacebant, dissitum illatus est, ne eorum societate dolor aliquantulum mitesceret. 16

*Se à socijs laborantibus disiungi minime patitur.*

Die insequenti, cunctis ad servitium eductis, solus Princeps relinquebatur, quod ubi præsensit, animi defectione debilitatus, à custode, & Lazeraquio impetravit, ut cũ ijs ad horti pensum, ipsis nequicquã dissuadentibus proficisceretur & manum ita avidè conjecit in ligonem, ut post aliquod tempus cessare jusserit Lazeraquius, dicens non defuturum tempus, quo eo in opere extenuaretur, si è Lusitania nuntium incommodum advenisset. Lubentissimo deinde animo illorum vestes mutabat, aquam, & repastinandi horti instrumenta convehebat. Cumque illac gratiosissimus apud Lazeraquium Maurus prętergrederetur, sic ad illum verba fecit: Nec armis subacti, nec malo dolo huc devenimus, sed sponte, ut nostræ gentis incolumitatem servaremus. Quorsum ergo Lazeraquius innoxios ita graviter affligit? Illi suadeas, ut pœnas in meum vertat caput, & his abstineat, qui nihil mali commeruêre. Quod si renuat, hanc in me collocet gratiam, ut nulla in re à cæteris discriminet, sed me cum illis, aut clementia æquet, aut asperitas. Hæc verba Mauros in stuporem induxêre, è quibus jactabant aliqui, mirum non esse, si Christiani Principes Numen adeò propitium experirentur, quando in suos tanto amore efferebantur, aut si clientes pro ijs mortem intrepidè appeterent. Sed nullam hæc supplicatio misericordiam à Lazeraquio extorsit.

Dia-

17 Diarium cujusque erant duo atri panes, absque ullo obsonio. Talais Principi tunica, & penula ex pullo, villosoque sago, centonibus, si quando detererentur, obsoletis consarcinatæ. Humus pro lecto, pro stragulis eadem penula, pro culcitris duæ pelles arietinæ, pro pulvinari, ex fœno manipulus. Mercatoribus capitalis noxa proposita erat, siquid mutuum daretur. Mauris cautum, ne cum eo aut cum socijs quidquam vel cursim mussitarent, nisi vellent quingentis verberibus excipi, quibus aliqui atrociter sunt inscripti. Prçter Ferdinandum, duodecim homines in gurgustiolo, quod ad octonos tantum fabricatum fuerat, miserè volutabantur, quibus sæpè vetabatur, ne alvum alibi purgarent; quare tantus erat pædor, tanta vermium scaturigo, ut Rex ipse, Regis, ac Lazeraquij uxores Principem sæpiùs verbis mitibus demulcere sint conatæ.

*Victus, vestitus, & carcer Ferdinandi & sociorum.*

18 At Lazeraquius novorum semper in insontem Principem tormentorum artifex egregius vulgatam per eos dies Eduardi Lusitaniæ Regis mortem illius auribus sine ullo lenimento inculcavit. Quod nuntium Princeps affictum ad suum animum exulcerandum putavit, sed paulò pòst Ferdinandi Sylvij epistola commonstrata fidem fecit, qua referebat, sibi missas fuisse tabulas à Rege Eduardo ad Septam Salabençalæ redonandam, sed post ipsius mortem substitisse, dum Reginæ Eleonoræ, & Petri Principis, qui Regnum administrabant, mandata præstolaretur. Acerbior servitutis injurijs nuntius ille Ferdinando fuit, cùm Regni cladem & immaturum fratris obitum expenderet, tantumque mœrorem animo imbibit, ut tunc primùm visus sit blandis suorum fomentis indigere. Sub exitum Octobris anni 1439. Fessam Iudæus tabellarius pervenit cum epistolis ad Ferdinandum, quarum aliquam ei tradi vetuit Lazeraquius. Monebat etiam Salabençala, ut ad se illicò Princeps mitteretur, cùm jam omnia essent ad Septæ traditionem novi Lusitaniæ Regis nutu expedita.

*Dolor Principis in morte Regis Eduardi.*

*Septa tradi jubetur à novo Lusitaniæ Rege.*

*Lazeraquij monſtroſa calliditas*

Nil unquam fuit ſic impar ſibi, nullum monſtrum ita ex diverſis naturis coagmentatum, ut Lazeraquius, in quo pe- 19
ctus & vultus civili pluſquam odio diſsidebant. Quidquid vellet, ſe nolle prætendebat, quidquid nollet quaſi id ſibi cordi eſſet, frontis hilaritudine præferebat. Cùm pecuniam pro Principis corpore efflictim ambiret, nec Septã, cujus retinendę impos erat, deſideraret, tamen hanc ſe expetere ſimulabat. Et ut tempus traheret, Iudęum remiſit cauſatus, oportere ſummũ aliquem dynaſtam à Rege Luſitano deligi, qui ſibi faceret Septæ deditionem. Ab illius diſceſſu ferreæ pedicæ Principi, & ſocijs iterum, omni penè veſtitu ſpoliatis, & intectis rudis tantum panni ſegmentis injectæ, & confuſè in antrum demerſi, è quo omnes, Principe, & ſacerdote exceptis, ipſo Dominicæ Nativitatis feſto educti, juſsi ſunt totam diem confragoſum iter complanare, & ſaxa ingentia perrumpere, duriuſq; defeſsis fuit cum ſaxeis hominibus, quàm cum rupibus colluctari, nam tanta ſuper ipſos inſultantium & obludentium caterva addenſata eſt, ut vix poſſet ab octo cuſtodibus arceri. Princeps nullam habuit intermiſsionem Deum pro ijs tota die obſecrandi, qui ad noctem in ſuum latibulum pugnis & alapis affatim donati rediêre. Mira fuit in eo, cùm reduces oſculatus eſt, lætitia, quę tamen in luctum converſa eſt, ubi fuit extritas eorum manus, & tabo liventes contemplatus. Tunc enim alto ex pectore ſuſpirium trahens: Quam, inquit, vera eſt illa parœmia! Pro nocente plectitur innocens: Vobis ego tot laborum caput, quos Deus in criminum vertat expiationem. At ſi unquam me ex hoc loco emiſerit, & vel offam unam, aut chlamydem dederit, vobiſcum ex æquo eandem participabo. Ergo illi ut à Principe mœſtitudinem abſtergerent, falſa gaudia jocoſi imitabantur, & feſtivos ſales jactantes cœnam adipalem aqua & pane furfuraceo appararunt. Poſterâ die ad idem miniſterium reverſi, ubi abſolverunt, alijs vilioribus addicuntur, ad quę Principem abjicere voluerunt, ſed superſedere veriti, ne ab aliquibus Mauris abriperetur, &

*Nova in Principem ſævitiæ argumenta.*

Leen-

Leenhio finitimo,& inter eos potentiſsimo Lazeraquij adverſario traderetur.

20 Iudæus Arzillæ Salabençalam invenit eo implicitum morbo,quo paucis diebus deceſsit.Tunc Bubuquerio ipſius fratri, & ſucceſſori,cui inſidias clanculo moliebatur, ſcripſit Lazeraquius,ut negotiũ eodem tenore proveheret. Intereà quidquid ſuſpicionis, vel ex cauſa juſtiſsima accidiſſet, in caput afflicti Principis redibat. Cùm enim circumferretur,Maurum quendam eniti,ut Principem ſuffuraretur, & Gondicalum Siſtrenſem è Luſitania in Leenhij portum appuliſſe cum ingentibus promiſsis,ſi eundem à Lazeraquio abduxiſſet,& certiori notitia exploratum eſſet,graviſsimos à Rege Luſitano legatos mitti,qui pacta exequerentur, Princeps graviori inedia,& arctiori cuſtodia oppreſſus eſt à Lazeraquio dictitante, Chriſtianos ſubdolos pugnantia dicere & facere; nunc enim velle Septa cedere, nunc furto & fraudibus ſtudere. Poſt Iudæi reditum, & omnia ad Luſitanam fidem liberandam prona, callidè moras innexuit Lazeraquius, ne Principem Septam deduceret, & inter alia fraudum marchinamenta, Algazu, id eſt, ſolenne veluti Cruciatæ apud noſtrates, auctoramentum indixit, & exercitum urbe præmiſit, quaſi Septam copias cum Rege trajecturus. Medius deferebatur in exercitu Ferdinandus, & ſingulis noctibus in ligneam caveam ad eum tuto aſſervandum conſtructam compingebatur. Et cùm totos viginti & unum dies iter feciſſent, Feſſa, quam ridicularia quadam expeditione circumibant, non ultra tres leucas unquam deceſſeruut. Nam per id tempus ſcripſit Lazeraquius, ſi Septam priùs Chriſtiani Mauris renuntiarent, ſe ilicò Principem, interpoſito,more ſuo Aquibullæ, & domus orationis ſupra legis ſuæ veritatem jurejurando, & imprecationibus redditurum. Sed Luſitani legati reſponderunt, illius ſe juſiurandum pili facere, nec eſſe adeò vecordes,ut una die vellent facere, & urbis, & Principis jacturam. Diſplicuit admodum ea reſponſio Lazeraquio, & in urbem reductos diriùs carceri mancipavit,

*Salabençala mortuo novas fraudes & ſævitias cudit Lazeraquius.*

*Fingit Lazeraquius ſe Septam tendere cum Principe.*

vit, prætexens totum ſe negotium Graadæ Regi permittere, quod ille ſe peracturum ſpopondit, ſed occultis Lazeraquij fabricis fuit impeditus.

*Peſtis graviſſima per id tempus.*

Gravis per eos dies peſtilentia graſſata eſt, quæ una die qua- 21
dringenta & quingenta Maurorum corpora ſternebat, & Arzillæ tres pro Salabençalæ filio obſides Luſitanos corripuit. Eam tamen Princeps & ſocij, Crucis ſigno poſtibus appicto, & Divorum nominibus atq; precibus depulerunt. Sed malevolentiæ peſtem, quæ perfidorum pectora depaſcebatur, mitigare minimè potuerunt, qui ut Principem gravius morderent, & unico quod ſupererat ſolatio orbarent, eum à ſocijs diſiunxerunt, quos ipſe priùs hortatus eſt, ut tanquam prope diem morituri, extremum vitæ ac vię commeatum religiosè curarent, & teſtes ſupremę voluntatis ceras exararent: quod conſilium omnes libenter arripuerunt. Sed ecce Martio ineunte, in prætorium abripiuntur, ubi in Maurum incurrêre antiquis jam verberibus uſtulatum, quem dicebant, epiſtolas ad Principem furtim extrahendum detuliſſe. Tum Lazeraquius; Vides, inquit, tuos Septæ reſtitutionem abnuere, quam & ipſe malo armis recuperare. Lis pro te, & pro tuis pecuniâ dirimatur. Meum, inquit, Princeps, & meorũ pretium eſt omninò in diſcretum, nam meo erant in obſequio, nec ullam, niſi quam à me acciperent, annonam colligebant. Poſt varios ultrò citróque jactus Princeps pro ſe ac ſuis quinquaginta mille auri libras, & totidem captivos è Mauris ſpopondit. Quod Lazeraquius irriſit dicens, unicam Septæ plateam pluris æſtimari, Inde Maurum illum flagris contundi juſſit, tum lapidibus obrui, & à duobus Principis ſocijs circum urbem raptari, duoſque alios è ſocijs, ut capite truncarentur, abduci tanta ſimulatione, ut omnes id ſibi perſuaſerint. Princeps in ſepoſito ab alijs loco eſt abditus, ubi centum & quinquaginta libras, captivóſque totidem promiſit; quæ pactio non eſt viſa incommoda Lazeraquio, quanquam non multò pòſt quadringentas, & captivos totidem popoſcit. Et in promiſſi præmium, Prin-

*Pecuniam poſcit Lazeraquius.*

*Ultimum Principis ergaſtulum.*

Principem in ergastulum horridius & secretius retrudi jussit, odoris teterrimi, quem regiorum Eunuchorum latrina vicina exhalabat: adeò obscurum, ut nihil omnino absque perenni lucerna videri posset; adeò angustum, ut exporrectum minimè caperet.

21 Eo loco sibi non nisi mortuo exeundum, Princeps intellexit, cumque & solitudine, & virium consumptione paulatim extabesceret, concessit Lazeraquius, ut ille è socijs, qui medicinæ callens erat, id cibi quotidie deferret, quod cæteri condirent. Ipse tamen dixit, ne quibusque Lunæ & Mercurij diebus, aliquod ex carne pulmentum sibi pararetur. Rarò cœnam sumpsit, eámque adeò tenuem, ut jejunio neutiquam officeret. Cibum sæpè in os ingerebat, & stomacho fluctuante respuebat. Eum sæpiùs captivis alijs, aut languentibus, aut egentibus largiebatur, è quibus multos labantes, & ad Mahometi sectam proclives in vera Catholicæ fidei soliditate firmavit. Lychnum pensilem semper habebat accensum, quem contubernales genium fraudantes suo demenso & laboribus alebant. Nocturnum diurnumque tempus precationibus impendebat utroque poplite in terram provolutus, quo corporis statu exiguum somnum capiebat; unde ostreata genua in callos durissimos incredibili dolore obriguerunt. Divini officij, & multarum precum rationarium singulis diebus excurrebat. Si quando sodalium videndorum desiderio æstuabat, ostij custodes muneribus demulcebat; aliquando ad rudera egerenda in contiguam domum missos, fenestella, quam demptus è pariete later faciebat, alloquebatur, eósque jam ex compedum attritu inter reliquos dignoscebat. Nec tamen frequenter poterat eo levamine deliniri, quia ultra decem jumenta, quæ in stabulo singulis diebus singuli curabant, ad sordida quæque munia propellebantur, aut ad conuehenda exercitus impedimenta, ubi per noctem pedes cippo, manus & cervix ferreis vinculis detinebantur. Ad tres aliquando, quos per rimulam affari licuit,

*Ad mortem septem menses quindecim ut paraverat.*

*Ferdinandi amor in cōcaptivos.*

cuit, ob tria tantum dixit, Sibi esse in votis, fieri tot calamitatibus superstitem. Primum, ut malorum non ignarus, ijs reponeret quidquid ipsius causa exanthlassent; Secundum, ut Christianos Principes extimularet ad eam regionem suæ ditioni adjungendam, non quo animum vindicta saturaret, sed ut ad veram fidem gens illa traheretur, apud quam ibi reperisset tot patientiæ exercitamenta; Tertium, ut Christianos captivos curaret ijs miserijs extrahendos.

*Extrema Principis valetudo.*

Restitutus est ea tempestate Salabençalæ filius, & obsides liberati, ac reddita de mortuorum cadavera, multæque 23
oblatæ pactiones, quin unquam ferinum Lazeraquij pectus emolliretur. Ergo Kalendis Iunij anni millesimi, quadringentesimi, quadragesimi tertij, ventris profluvio, & ciborum nausea Princeps solito amplius est debilitatus, quod ubi ad suorum aures delatum est, tres ex ijs audaciores in eum locum irrupêre, crebroque illius auditu gemitu, quînam haberet, interrogarunt. Ipse ex aduerso rogavit, quinam ij essent? Tunc illi: Tantanè, inquiunt, Princeps amantissime, tua est ægrimonia, ut quos anteà ex compedum flictu cognoscebas, ignores: Ille, Ignoscite, inquit, filij, nam cerebrum morbus extundit. Regem adhibete, Reginam, & quosvis alios valentiores apud Lazeraquium deprecatores, ut me ex his tenebris plusquam Cimmerijs in sublustrem alium locum emittat, ut vos possim extremum alloqui & contemplari. Regem, Reginam, concubinas, & eos, quorum major erat gratia erga Lazeraquium, miseri homines fluentibus ubertim lachrymis convenêre, sed fabulam surdis narravêre, nam à multis opprobria, repulsam ab omnibus tulêre. Tandem ad Castelli præfectum se conjecerunt, qui ne id sibi noxæ verteretur, Lazeraquium certiorem fecit; à quo impetratum tantum est, ut in eodem gurgustio à Medico, & alijs, qui essent usui, inviseretur.

Singulis hebdomadis anteà labes animi, confessione emungebat, quas nunc attentiùs ad ultimam vitæ periodum 24
absol-

absoluendam dispunxit, nec unquam passus est absistere sacerdotem, qui die Mercurij, quæ incidit in Nonas Iunias horę spatio, plus, minúsue ante auroram euigilans, ut Principis valetudinem cum Medico exploraret, obtutum in eumdem defigens, ore vidit fulgorem eximium evibrari, faciem hilarem, atque ridibundum, oculos modestè erectos, & lachrymis suffusos, manusque ad cælum elevatas. Ter ille Principem inclamavit, & an vigilaret quæsivit; cumque ille se audire dixisset, ad solis exortum conquievit. Tum Princeps, ostio à custodibus reserato, Medicũ ablegavit, & sacerdotem istis est aggressus: Me hodie quid agerem, percontabaris, sed responsum distuli, ne quis arbiter dicta aucuparetur. Quæ dixero, dum in captivitate deges, silentio tege. Duabus antequam illucesceret horis, mente trutinari cœpi temporariæ vitæ naufragia, & æternæ tranquillitatem, cùm oculos ad parietem obvertens, augusta specie matronam sublimi solio insidentem, multisque cinctam aulicis miro splendore collucentibus fui conspicatus. E quibus ille, qui suspensum è Cruce vexillum, læva, lances (quali forma Archangelum Michaëlem ab alijs cælitibus secernimus) dexrra præferebat, supplicabundum se ante beatissimam Virginem abjiciens, dicebat: Oro Domina, ut servum tuum tibi, mihique semper impensè deditum tot malis exuas, & nostris copijs adjungas. Vix finierat, cùm eleganti vultu alter calicem alia manu ostentans, alia librum expansum, in cujus fronte uncialia illa verba perlegi: *In principio erat Verbum* (quem proinde Evangelistam esse Ioannem non dubitaui) hæc ad Virginem protulit. Ne tuum hunc asseclam Mater, & Domina pluribus damnis atteri, longiori exilio differri patiaris. Iam ad convivium nuptiarum Agni inuitetur, quando nullis unquam sordibus vestimenta inquinavit. Duorum precibus Virgo exorata pio me obtutu collustravit, & hac eadem luce dixit illis agminibus annumerandum. Post hæc meo se conspectui subtraxit, cùm tu mihi occlamabas.

*Se ad extremum agonem praeparat.*

Sa-

Sacerdos lacrymas fundere, Deum collaudare, & Principi 25
*In cælum evolat Ferdinandus.* bonam valetudinem comprecari. Vna, inquit Princeps, est bona, ac tota valetudo ex inconstanti hoc, & insidioso freto ad æternæ quietis portum enavigare. Quod meum est promeritum apud te, Optime & Maxime rerum Moderator, ut ad me invisendum, cæli Reginam, & cœlitum globum in squallidam specum, horrentémque foveam demiseris? Si quis adhuc meis ex calamitatibus quæstus excerpi potest, laborem non defugio, in majora pericula vitalis hic, an lethalis halitus prorogetur? Ad hæc cibi aliquid Medicus intulit, & solidam diem Princeps mitibus ad suos alloquijs, & ad Deum ac cælites insumpsit. Sub noctem ad sacerdotem versus: Abeo, inquit, abeo. Tum ille admonuit, ut generalem exomologesim decurreret, quam miro quodam animi sensu nullo præeunte recitavit, mox Orthodoxam fidem publicè contestatus, & Christi suum in patrocinium, sanctissimæ Virginis, ac omnium Divorum merita implorans, & peccatis ritè absolutus, communicata à presbytero immunitate, quam in eum articulum Eugenius IV. & Martinus V. Pontifices Maximi indulserant, in dexteram partem se componens, dixit vultu placidissimo: Valete, & me sinite in cœlestem patriam commigrare. In quæ verba defunctus laboribus spiritum ex ergastulo emisit, uno super quadragesimum ætatis, quadragesimo tertio supra secularem anno.

Quis dolor comites obsederit, conjici facilius potest, quàm 26
*Luculẽtum Lazeraquij de Ferdinando testimonium.* explicari; solus Lazeraquius, morte nuntiata, nihil indoluit, sed linguam cohibere non potuit, quin hęc in verba prorumperet: Si quidquam in perduelli Christianorum grege boni esse posset, id totum hic, qui nunc obijt, summo jure vendicaret; Herclè si Mahometi sequax esset, tres ob egregias animi dotes, sanctitate nulli posterior fuisset. Veritatis apprimè cultor fuit, nec in eo unquam comperi aliquid mendacio affine. Precationibus ita exercitus, ut sæpiùs ipsum jusserim nocte concubia explorari, nec unquam sit repertus nisi in genua procumbens.

cumbens. Prætereà, quod humanas vires ſuperat, eam coluit integritatem, ut corpus ſuum fœminæ commercio nunquam fœdaverit. Magnum in ſe ſuſcepêre piaculum Chriſtiani, qui hunc paſsi ſunt patriæ extorrem interire. O admirabilem vim robuſtæ in tam tenero Principe virtutis, quæ tam evidens prǽconium ab hoſte barbaro extorſit. Tanta ſanè fuit Ferdinandi per ſex annos in tot ærumnis æquanimitas, tanta immobilitas, ut nulla unquam, aut corporis tunſio, aut contumeliæ acerbitas verbum impatiens exculpſerit; quin ſuos ſæpiùs increpabat, quòd adverſus inſultantes irritarentur, & monebat, ne ſe à Dei patrocinio abdicarent, ſi injuriarum vindictam privato linguę judicio ac libidine perſequerentur.

*Ferdinandus eviſceratur juſſu Lazeraquij*

26 Extincto ita inhumanè Principe innoxio Lazeraquij furor minimè reſedit, ſed miſeros illos Luſitanos juſsit, ut Domini cadaver ferro exenterarent, & ſale atque lavere medicarentur; quod cùm illi conſtanter recuſarent, Chriſtianum alium excivit, qui eviſceraret. Tum ſocij omentum, & præcordia duabus urnis excipientes, ſecuro loco tumularũt, quem poſteà cœnotaphio, luminibus, thure, & precationibus frequentabant. Corpus deinde tabulæ impoſitum ad celeberrimam Feſſę portam elatum eſt, & prono in terram capite pedibus appenſum, cujus in conſpectu Rex & proceres arundinibus, alij́que equeſtribus ludis triumphabundi decertarunt. Poſt quinque dies comitibus eſt indictum, ut illud in ligneum capulum inderét, & funibus, quorum loco duas poſteà ſubmiſère perticas, ſuſpenderent. Membra adeò expedita erant, &, in quamcumque partem traherentur, ſequacia, omniſq́; graveolentiæ expertia, ut vivus judicaretur. Ibi quod homines viventi denegavêre, obſequium columbæ detulerunt; quæ, Barbaris ipſis mirantibus, deinceps illam muri partem, quę capulo reſpondebat, & pinnas utraque parte ulna diſsitas, nec inquinavêre, nec inſedêre, cùm anteà ibidem pennas ad ſolem panderent, & nidularentur. Nocturni quoque vigiles teſtabantur ſæpius, à ſe notatum locum fulgore inſolito illuſtrem.

*Cadaver in urbis porta ſuſpenditur*

*Avium in ſacrum cadaver reverentia.*

*Miracula ab extincto patrata.*

Non pauca supra naturæ ordinem prodigia illic sunt ex- 27
hibita, è quibus hęc paucis collecta excipe. Lusitanus, qui à fi-
de defecerat, in lumen illud cadaveri familiare incurrit, & in
columbam humano capite & forma insignem, qualem vivus
Princeps præ se ferebat. Ille nixus genibus, ut viam salutis sibi
panderet, exposcit. Quam, inquit Princeps, deseruisti, arripe, &
faciem aliò obvertit. Maurus ex agro Fessensi ab æmulo gra-
viter in rixa humeris & capite sauciatus, ut litem intenderet,
in urbem perrexit, sed nocte præoccupatus ante portam illam
repagulis jam firmatam dormire coactus est, capuli & cadave-
ris, quod impendebat, ignarus. Cúmque postridie fascias co-
ram judice dissolveret, nullum vestigium vulnerum compa-
ruit. Quod portentum Mauri premere frustra tentarunt. Pul-
vere, qui stillantem è cadavere aruinam excepit, ijdem morbos
ac febres à se, & ab animantibus arcebant. Peregrinus sacerdos
morti proximus Septæ admonitus à Monacho quodam
Franciscano, ut sancto Principi salutem suam crederet, ubi
consilium est amplexus, ex strato evolavit. Quod alij accidit
Olysippone, Roterici à IESV ex Dominicana familia hor-
tatu. Alibi fœminæ tuberculum manu excreverat, quo mulie-
bria officia exequi non poterat, sed repentè consedit nocte in-
sequenti eam diem, qua in sancti Principis memoriam pa-
nem in ara deposuit, & cereum accendit. Cæteris supersedeo
curator brevitatis.

*Cadaver qua ratione deductum in Lusitaniam.*

Anno salutis humanæ 1451. sancti Principis exta à Ioanne 28
Alvario à secretis ipsius, & Ioanne Roterico captivitatis socijs
advecta Henrico Principe deducente in sepulchro hæredita-
rio Bataliæ sunt collocata. Fluente posteà tempore, cùm cada-
ver illud supra Fessæ portam situm esset, Regis Amitinus, se
ab eo, cùm anteà summo in honore esset, pro despicatu habi-
tum perpendens, agitare cœpit, quid aggrederetur, quo patrui
animum tristius ureret. Cogitatio ergo incidit, ut Ferdinandi
exuvias ex eo loco in Lusitaniam transportaret, quod facinus
fæda quadam imbribus & tonitruis nocte, communicato cum
duobus

duobus Christianis consilio, invasit; omnibusq; ex voto fluentibus, Arzillam primò, deinde Olysipponē delatus ab Alphonso Rege Eduardi filio nihil minus sperante, tanquam cœlo demitteretur, est exceptus. Feralis simul & triumphalis supplicatio, ad quam universa civitas, & finitima oppida, plenis vijs confluebant, Bethlemico templo prodijt, ubi Rex & Regni hæres Ioannes Princeps ante pheretrum in pia oscula procubuerunt. Archipræsule & multis Episcopis, atque omnibus Ordinibus stipantibus, & læta concinentibus, & succollantibus procerum electissimis, ad Divæ Catharinæ ventum est; ibi nobilis orator in ea verba Psalmi: Benedictus qui venit in nomine Domini, luculentam habuit concionem, cujus laudes sint eæ, quas Divus Hieronymus exoptabat, uberes audientium lachrymę. Majori deinde apparatu ad augustius urbis templum pompa processit, in quo exequialia solemnia pro Ferdinandi meritis, & Alphonsi Regis majestate fuerunt ritè persoluta. Postmodum curatum est, ut magnificè Bataliam ad suum Mausolæum traduceretur, ubi relictum est spiraculum, quo immissa arundo sancti Principis ossa pertingit, & ad varios animi & corporis morbos præsentissimum evehit auxilium. Pænum illum tanti thesauri & facti Ducem ad veram fidem allicere, & nobilibus in Lusitania nuptijs impedire Rex statuit, quod cùm perficere non posset, magnis honoribus & præmijs oneratum in Africam dimisit.

*Pompa qua cadaver exceptum.*

*Ossa in Bataliæ sepulchrum invehuntur.*

29 Quid Lazeraquio, quid Ferdinandi socijs post ipsius decessum obtigerit, lector scire concupiscet? Lazeraquius Bubuquerium Salabençalæ fratrem Arzilla pellere molitus Alarabum quorundam societatem ambijt, à quibus in conopeo epulis inhians, multis ictibus est perfossus. Principis contubernales, ipso vivente, à cæteris captivis cultu domicilioque discreti, post obitum cum ijs promiscuè, sed immaniùs ex odio & amissæ prædæ dolore exagitabantur. Cùm nemo illorum ante heri obitum ægrotasset, duodecima post illum die unus, alter deinde, & alter ad quatuor sunt extincti. Duo posteà, ad-

*Lazeraquij interitus.*

*Ferdinandi sociorum exitus.*

mittente Petro Principe, illius ſeculi anno quadrageſimo octavo, duo quinquageſimo in libertatem vindicati. Ille, qui erat à reſponſis natione Germanus, ſancti Principis monitis ac exemplo minimè reſpondit, ſed fœda impietate Chriſtianam religionem abnegavit.

*Effigies.* Effigies, quam hoc loco contemplaris, ab illo exemplari extracta eſt, quod Bataliæ ipſius ſepulchro eſt impoſitum, ſed ibi vulgari habitu, hîc armorum ornatu inſignis depingitur.

AD

# AD FERDINANDVM PRINCIPEM, QVI IN AFRICA CAPTIVVS OCCVBVIT.

*PAssus Barbarici tormenta extrema tyranni*
*Occumbis, pœnæ causa fuêre necis.*
*AEmulus heroï recipis cervice catenas,*
*Longam passa famem torruit ora sitis.*
*Es satur opprobrijs, satur est non efferus hostis,*
*Qui probra dedecori jungit iniqua tuo.*
*Quid memorem terra sub caligante tenebras,*
*Dum Phaethontæos sol vagus urget equos?*
*Publica, dum prodis, sentis convicia; cantus*
*Probrosos audis, dum latuisse iuvat.*
*O quoties mortem princeps sine funere sentis,*
*Intentat fictis quam tibi turba dolis?*
*Dura fatigatur patientia, durior obstat,*
*Fitque adamantæo robore firma magis.*
*Monstravère atavi virtutem robore dextra;*
*Pectoris invictas tu patientis opes.*

## De miraculo à Principis corpore edito.

*Nox ruit & picea mundum circumvolat umbra;*
*Clauditur æratis urbs adoperta seris.*
*Déque suburbanis clausam veniebat ad urbem*
*Barbarus, is gemino vulnere cæsus erat.*
*Sub loculis blanda Maurus dat membra quieti,*
*Relliquiæ sanant vulnera, Maurus abit.*
*Dum ferus accusat qui plagam inflixerat, ille*
*Dum monstrat, judex vulnera nulla videt.*
*Notum est sub loculis Maurum cepisse quietem.*
*Vulnera vicino Numine sana vident.*
*Imperat ut taceant iudex malesanus, at ille*
*Principis inclamat Numen, opemque refert:*
*Prodigium est unum, plagas sanasse: secundum*
*Non minus est, Maurum tam bene posse loqui.*

## In loculos sacri Principis.

*Dum sacra de muro suspensa cadavera pendent,*
*Fixáque dum sacrum pertica fulcit opes,*
*Nota frequentabant volucres ubi mœnia, cunctis*
*Cùm foret obscuræ noctis agenda quies:*
*Abscessêre feræ volucres, spatiúmque dedêre,*
*Principis ut corpus non sine honore foret.*
*Scilicet instinctu fecêre hoc Numinis, ossa*
*Quæ stultus spernit Maurus, adorat avis.*
*Exclamare libet: Cur non revereris acerbe*
*Maure sacros loculos, quos venerantur aves?*

## In tumulum Principis.

*Pro Mausolæo, tumuli pro mole superba,*
*Pendet ad instabiles corpus inane Notos.*
*Sævitiam monstrat, qui talia perficit hostis,*
*Et patriam lædit dira per acta suam.*
*Nam patriam, corpus dum pendet in aëre, tanti*
*Indignam tumulo sat docet esse viri.*

## De eodem

*Insultare sacris non desinit ossibus Afer,*
*Dictáque probrosis iactat acerba modis.*
*Sexus uterque ruit, matura, & grandior ætas,*
*Perfida Maurorum guttura virus habent.*
*Quem malè mactarat viventem, morte peremptum*
*Dilacerat linguis perfida turba suis.*
*Denegat exequias, augustáque busta tyrannus.*
*Non negat exequias desuper igne Polus.*
*Mira super loculos rutilant incendia. Maure*
*Quæ non das loculis iusta, dat ipse Polus.*
*Quàm malè regales huic Maure negaveris urnas,*
*Prodigio cælum monstrat, & igne suo.*
*Quanta sit herois majestas indicat ignis,*
*Qui trahit è cælo lumina, quique faces.*

De

## De eodem.

*Arbitrij non Maure tui fuit esse sepulchrum*
*Mœnia trans, Mauris quà via monstrat iter.*
*Ipse sibi tumulum legit trans mœnia, clausus*
*Inter inhumanas ne foret ille feras.*



A L-



ALFONSVS PORTVGALLIÆ REX XII.
VIXIT AN. XLIX. OBIIT A°. MCCCCLXXXI.

# ALPHONSVS V.

## COGNOMENTO AFRICANVS,

# LVSITANIAE

## REX XII.

## ANACEPHALEOSIS XV.



1 Neunte salutis anno supra millesimum, quadringentesimum, trigesimo secundo, Alphonsus hoc nomine Quintus, Ianuario mense, Cintræ in oppido nobili & amœno, magno Regni & parentum gaudio vitam hausit. Sexto ætatis anno sceptro potitus patri Eduardo sufficitur, dura & immatura morte prærepto, qui Eleonoræ uxori Regni tutelam, & filij, potestatemque gerendis rebus integram testamento reliquit. Res indignissima Regis defuncti fratribus & populo visa, commendari tantam molem externæ mulieri, in publicis negotijs sibi parum constanti, quodque ferebatur indigniùs in adversarios Petri valdè propensæ, quem Regis Eduardi germanum fratrem propter egregias virtutes, atque excellentes naturæ dotes, omnes civitates, omnia oppida, ipsumque præcipuè caput Olysippo ardentissimè diligebant. Convocato igitur ex toto Regno senatu, multis annuentibus urbibus, & proceribus Petro Principi cordatissimo in curatorem Regni, & defensorem electo, habenas imperij, liberamque administrandi singula potestatem, imò & Alphonsi ipsius tutelam, quam Rex uxori legaverat, curamque committunt. *Eleonoræ eripitur Regni administratio.*

2 Quod factum Regina inprimis, & Barcellorum Comes, ejusque

*Eleonora & assectatorum dolor.* ejusque filius Ferdinandus Marchio Villaviciosensis, unà cum Petro Noronia Olysipponensi præsule multisque alijs adeò indignanter tulerunt, ut se Regina Almerino, ubi morabatur id temporis doloris, & minarum plena, in quoddam Regni castellum, Cratum appellant, contulerit, expectatisque ibi à Castellæ præsidijs, se cum Priore Cratensi minitabunda, ac tremebunda munierit. Nam neque missis à Petro ipso legatis, & supplicibus litteris, oblatisque muneribus passa fuit, vel in Regiam, quod exigebatur, revocari; vel saltem ab illis minis, & fœmineo vindictæ ardore removeri, neque ibi vim, si vires agi cœpisset, censuit expectandam, verita siquidem, quod facilè apparebat, ne si obsidione cingeretur, eam nec repellere posset, nec sustinere cum omni suo mundo muli ebri, multisque alijs undique adjectis, & acervatis divitijs Toletum se in Hispaniam pravo suorum consilio recepit, ubi varios experta casus, & fortunæ ludibria, de spe sumendæ vindictæ, quam varijs pollicitation bus amici incassum alebant, tandem aliquando dejecta in duit sanam mentem, vel nimium seram; nam de suo in Lusitaniam reditu cogitantem privato quidem loco, atque humili mors intercepit; ejus cineres posteà ab Alphonso filio in hoc Regnum translati, atque exequijs de more, ac Majestate Regia persolutis, in templo Divi Dominici, ad Bataliam proprio Mousoleo collocati.

*Eleonora in Castellam discessus & mors.*

*Petri in Regni administratione virtus ac fides.* Petrus igitur rem Lusitanam totos decem annos sanctè, pieq; omnibus gratus, infensus nemini administrauit, Alphõsumq; annum ætatis dicim, & sextumũ agentem filiæ suæ Elisabethæ, ut destinaverat Rex, & Regina annuerat, matrimonio vinxit, atque illi Regni clavum, quem feliciter rexerat, multò quam ceperat augustiorem magna sua, & populorum lætitia commisit. Cum autem callidè persentisceret inimicorum suorum conatus, apud Regem adeò invaluisse, ut ab ea auctoritate, & gratia, quę patruo, curatori, ac socero debebatur, indignè, ac citò dejiciendus esset, sponte fecit, ac liberè, quod invitum facturum sese urgente Regis imperio, verebatur; quo circa Oly-

Olyſsippone profectus in ſuæ ditionis loca procul à Rege, & curia ſeſe recepit.

4 Tum demum obſiſtente nemine ejus adverſarii adulteratis litteris, vaniſque mendacijs totum, quo ardebant, odij virus adeò feſtinanter, ac vafrè in Regem evomuerunt, ut jam pro certo exiſtimaret, vivente Petro, diu ſe minimè poſſe regno potiri; Cui opinioni deceptus juvenis, adeò pertinaciter hæſit, ut multis neque Reginæ lachrymis, neque Henrici Principis ſuaſionibus, neque Comitis Arrayolenſis precibus, qui hoc unum, ut ab eo exigeret, ex Africa venerat; neque adhibitis per Comitem Abranchenſem publicis, privatiſque colloquijs, rationibuſque, qui graviter & viriliter Principis innoxij cauſam magno bonorum conſenſu defendendam ſuſceperat; neq; multis piorum hominum & Religioſorum ſupplicationibus, qui in hoc etiam Petro efflagitante, diu & maximè inſudarunt, eam ut ab ſe abjiceret, potuerit exorari: imò verò loco munerum, quæ pro educatione, rectâque Regnorum ſuorum per decennium adminiſtratione Petro debebat, catenas illi, ac necem per maximum fidiſsimi pectoris dedecus & ignominiam parabat.

*Æmuli Petrum varie criminantur.*

Quam indignitatem Petrus, cùm jam amplius ferre non
5 poſſet, maluit caput ſuum, quàm honorem & fidem tandiu periclitari; Ergò ſe Regi ſiſtere, coram affari, mentemq; illi ſuam & inſontem animũ aperire ſtatuit Scalabi per id temporis exercitum copioſum cogenti, ut ipſum aperto Marte adoriretur. Conimbrica proficiſcitur Petrus cum paucis aliquot clientibus & amicis, præcipuè Abranchenſi Comite; Ambo ante ſacram ſynaxim ritu ſolemni juraverant ſe pro ſua mutuo & Regis fide fortiter ac ſtrenuè, ſi res poſceret, appetituros. Parva item armatorum manu de ſuorum conſilio ſtipatus inceſſit, erat ſiquidem vanus rumor mortem ſibi inimicos per inſidias machinari, Verùm hunc ipſe adventum ex ſua, Regiſque ſententia ſiniſtrè interpretati adventare Petrum denuntiant, Regem Regno ſuo, & vitam jam non per fraudem

*Petrus ſuã innocentiã Alphonſo probaremolitur.*

*Siniſtre Æmuli Petri facta interpretantur.*

ut anteà, sed per vim manifestam spoliaturum; Quo rumore commoti plurimi Regis aversuri periculum, quàm citissimè possunt, Scalabim ex omni parte concurrunt. Coactis igitur in eo tumultu triginta millibus equitum, peditumque Petro in occursum ire contendit, qui, cùm appropinquantem Regem per nuncios præsciuisset prope fluvium Alferroberiam in editum collem receptus contra primos inimicorum impetus se se munijt, quo amicis & fratribus, ipsique Reginæ filiæ ad sedandum Regis animum tempus suppeteret; Quod si non posset consequi; dimicandumque necessariò foret, saltem, ut talem decebat, graviter & generosè occumberet.

Hæc ab insonte Principe omnino frustra excogitata; nam 6
de Regijs militibus quidam, incertum quo imperio (creditur nullo) adeò vehementer in ipsum irruerunt, ut nullis hinc inde auditis, neque Ducum, neque Imperatorũ nuntijs, & clamoribus tumultuarium prælium, nullis collatis signis, nulla ratione increbuerit, in quo Petrus cum tranquillandis suorum animis totus incumberet, pectus ictu sagittæ confossus: animum justo & gravi dolore, quod tantis oppressus calumnijs cogeretur abire, in acie occubuit; neque multò pòst Abrachensis Comes à se potius, quàm ab hostibus superatus; Nam cùm invicto animo, & illæso corpore, multa illo die & prœlio fortiter & generosè peregisset, deficientibus ad extremum viribus, multisque irruentibus à tergo, à fronte, à lateribus, hinc inde militibus opprimitur. Triduò colligendis spolijs, vinciendisque Petri clientibus, assumpto, privati hominis busto Principis corpus, quod in acie eò usque jacuerat, sepelitur. Deinde Rex omnem curam & conatum impendit, ut à Petri familiaribus & charioribus ministris conjurationis series, veritasque minis, pollicitationibus, cruciatibus, ijsque si rem ita exigere visum sit, omnino exquisitissimis extorqueatur; verùm neque in ijs hominibus, neque in secretioribus Petri scriniis, quidquam quod debitæ Lusitanorum in Regem fidei vel levem notam inureret, reperitur. Tempore procedente Reginæ precibus, proce-

*Petrus in congressu indigne occiditur.*

*Petri innocentiam tempus Alphonso prodidit.*

procerumq̀ue multorum lenitus Rex Principis ipsius ossa in Bataliæ cœnobium magna pompa & apparatu deferre jubet, atque ibi in majori sacello, tumulo, quem filio Rex erexerat, collocari; Quin & omnes, qui vel in acie comprehensi, vel aliter hujus criminis opinione laborarent, in suam quemlibet dignitatem, suasq̀ue divitias, quæ fisco jam antè cesserant, restituit, edicto publico testatus nullum ipsos Majestatis læsæ flagitium commisisse.

*Calixto Pontifici adversus Turcas operam Rex pollicetur.*

7 Pacatis jam Alphonsus rebus domesticis, ut erat gloriæ cupidus, propagandiq̀ue Regni sui studiosus, multa in hanc rem, eaq̀ue præclara secum in animo cœpit excogitare. Ea tempestate Calixtus Christianos Europę Principes, ut inter se se vellent adversus Turcam communem hostem in Ecclesiam minaciter sævientem conspiratione facta insurgere, multis & legatis, & literis sollicitabat; Quam expeditionem solus Alphonsus animo forti ac Religioso suscepit, pollicitus Deo, se cum duodecim millibus hominũ proprijs stipendijs integro anno dimicaturum. Quo audito Pontifex mirificè recreatus Cruciatam illi concessit benevolentis animi gratiam & amorem testaturus. Cùm verò id tantum munus, suamq̀ue in Turcam profectionem Rex nunquam perituræ vellet memoriæ commendare, novos aureos nummos excudi jussit, quibus apud exteros uteretur, eosq̀ue de Bullę ipsius nomine, Cruciatos maluit appellari. Verùm quæ rerum humanarum conditio est, tantis conatibus obstitit Calixti mors, qua in Europa evulgata, ut abscisso capite reliqua membra, ita omnes Principum animi elanguerunt. Solus Alphonsus stetit immobilis, totúmque hunc belli apparatum, provinciam mutans, non causam, in Africam censuit adversus Mahometanos convertendum.

*Pontificis morte belli apparatus cessavit.*

*In Africa Alcacer ab Alphonso expugnatur*

8 Coactam igitur ex toto Regno ducentorum viginti navigiorum munitissimam cladem ipse cum viginti quinque circiter hominum millibus anno Domini 1458. conscendit, comitante Ferdinando ejus fratre Duce Visensi, & Ferdinando utriusque patruo, Christi militiæ Magistro, alijsq̀ue Dynastis

& viris illustribus, ac pręcipuo Regni equitatu. Appulit ad *Alcacer Ceguer* civitatem maritimā munitissimam, quindecim ferè passuum millibus Septa distantem. Multis utrinque editis facinoribus arx oppugnata, tandemque die beati Lucę sacro Octobris decimo octavo ejusdem anni fuit expugnata; Quo item die in eam Rex introductus triumphali pompa ac Religioso apparatu neque urbe egredi prius voluit, quàm denuò extructam, militibusque & commeatibus refertam Eduardo Menesio duci ob præclara gesta armorum gloria præcellenti commendavit.

*Nostri obsidionem constanter tolerant apud Alcacer.*

Quibus peractis Alphonsus Septam, ubi à suis expectabatur, se recepit; At verò priusquàm inde in Lusitaniam proficisceretur, Fezensis Rex triginta millibus equitum, & innumera peditum ac tormentorū multitudine de repentè coactis adeò fortiter & generosè Alcaçer obsedit, ut neque Alphonsus præsidio esse potuerit, neque fortissima obsessorū pectora nocturnis, diurnisque Maurorum incursionibus diu obniti posse viderentur. Cùm autem majori ingravescente ciborum, nitratique pulveris penuria arx laborare cœpisset, neque se modus aliquis aperiret, quo Eduardus id Regi significaret, epistolam Gallicè conscribi jussit, quàm volatu suo sagitta in lembum demitteret, qui nuper à Rege missus ad littus appulerat, ut suorum quoquo modo posset cognito statu, illum quàm citissimè sibi renuntiaret, verùm sagitta vento impellente, papyrum in hostium castra dejecit; Quæsitus illico, breviq; repertus, qui Gallicè nosset, litteras Mauro, obsessorumque famem, cęteraque discrimina explicavit; lætabundus ille gratissimo nuncio ad Eduardum misit, qui amicè monerent, ut oblatis vitæ conditionibus, priusquàm inedia absumerentur, de tradenda sibi arce cogitaret. Enimverò scire se aiebat, Lusitanos milites, ne fame penitus interirent, equos sibi in escas interemisse (id quod re ipsa obsessi constituerant, Regique scripserant, nequedum omnino opere compleverant.) Ad hanc legationem Præfectus, quod Lusitanum decebat, generosè respondit; se ad majora

*Præfecti arcis mira constantia.*

jora diſcrimina, & graviora certamina diu eſſe paratum, neque Maurorum incurſus aliud ſibi, quàm pueriles ludos exiſtimari. Poſterâ igitur die triginta, aut amplius equites Eduardi juſſu, ex arce egreſsi tantam in eos ſtragem, tamq́ue præclara facinora ediderunt, ut Luſitanam fortitudinem mirati Barbari, doloreq́ue perculſi obſidione ceſſerint, in qua tres & quinquaginta dies perſtiterunt, amiſsis ſociorum duobus circiter millibus, in arce verò perpaucis Luſitanis.

*Noſtri iterum à Rege Fezenſi fruſtra obſidentur.*

10 Fezenſis autem Rex amiſſæ urbis dolore, recentiſq́ue victoriæ, ſui pertæſus, vitam vel in diſcrimen projicere, vel arce omnino potiri moliebatur; quapropter conuocata multo majori ex toto Regno ſuo Maurorum, & tormentorum, multitudine redintegratis viribus Alcaçer, ut iterum obſideat, proficiſcitur. Præcognitis Eduardus Mauri conatibus de futura obſidione Alphonſum, deque præſenti arcis ſtatu citus admonuit, ſimul, & ſubſidiarias copias efflagitavit. Eas Rex quàm velociter potuit, validiſsimas miſit, nobiles adoleſcentes plurimos, viroſque præcipuos, qui & periclitantibus ſocijs opem ferrent nemine impellente ultrò conſcenderant; quo ſubſidio fretus Præfecti animus, non ſolùm hoſtium vires flocci pendebat, verùm ipſos magis ac magis ad majora ſæpè certamina provocabat. Ergò arx diu noctuq́ue recentibus ſemper incurſibus fortiter oppugnari, fortiùs ab invictis militibus propugnari; quorum expertus virtutem malo ſuo Fezenſis Rex, & ſpe recuperandæ arcis deſtitutus, tantam illam multitudinem domum remiſit, ſeque in ſuam ditionem dolore tabeſcens recepit, Luſitanoſq́ue vigeſimo quarto Auguſti anni milleſimi, quadringenteſimi, quinquageſimi noni, dierum trium, & quinquaginta obſidione & ſudore liberavit.

*Secunda Alphonſi in Africam expeditio.*

11 At verò Alphonſus minimè quieſcere, ſed maiori Africæ proterendæ amore, magis indies ſingulos vrgeri. Ergo anno ſalutis milleſimo, quadringenteſimo ſexageſimo tertio validiſsima claſſe, & nobili fortiſsimorum equitum comitatu illùc tranſ-

transcendit, parum quidem felici, veùrm non omnino irrito ex sua parte conatu; nam, quia Henrici Principis rei militaris peritissimi consilio, atque ope carebat, nihil aliud egit, quam ut subitis quibusdam incursionibus hostium fines aggressus obuios quosq; occiderett, agros sternere & sui, quod nimis ardebat, corporis, atque animi robur ostentaret. Longe aliter res Ferdinando euenit, qui Princeps alioqui fortissimus, & felicissimus Tingim sine jussu invectus, amissis Lusitanorum quingentis, quorum ducenti occisi, reliqui capti, ægrè euasit. Paucis deinde pòst annis Ferdinandum Principem fratrem suum Rex in Africam misit, qui non minus feliciter quam fortiter eam aggressus bellum Mahometanis intulit perniciosum, multásque, ac maximas adeptus victorias, capta insuper Anafe maritima Vrbe, plenus spolijs, & gloria in Lusitaniam cum socijs remigravit.

*Tertiò in Africam contendit.*

Verùm hæc eam animi febrim, qua Maurorum sanguinem 12
Rex ardentissimè sitiebat, non solum non extinguebant, sed etiam vehementius excitabant; quapropter apud se statuit in Africam tertiò navigare. Igitur brevi effecit, ut ex toto Regno exercitus cogeretur, omnium, quos Lusitania ad illud usque tempus in Africam obarmauerat, potentissimus. In eo siquidem expeditiorum militum triginta millia, prima nobilitas, Princeps Ferdinandus Ioannis Regis filius, unà cum Rege ipso tercentorum navigiorum classem Barbaris jure tremendam efficiebant. Illud in hac expeditione memorandum evenit; nobiles quidam ex ijs, qui Regem comitari decreverant, gravissimis inter se odijs dissidebant; atque ob hæc, aliáque flagitia ab Ecclesiæ communione publico anathemate obfirmato animo separati vivebant, quod facinus cum Regi pateret, edicto jussit, ne quis eorum antè conscenderet, quàm iujuriam inimico remitteret, & veniam ab Ecclesia impetraret. Non aliter ab illis factum, quàm à Rege decretum, statim omnes antequam amicitiam, atque Ecclesiæ gratiam recuperarunt, adeò generosos animos, sed minimè pios spes adipiscendi honoris

*Milites omnes inter se & cum Ecclesia conciliati.*

magis,

magis, quàm Dei timor à prosequendo scelere avertebat. Igitur classis in Africam brevi appulsa, relicta interim Tingi, quam damnis superioribus irritati animi avidiùs appetebant, Arzilam impetijt nobilem, & antiquam urbem in eadem ora loco munitissimo extructam; Ad cujus conspectum cùm vigesimo Augusti devenisset, die ejusdem mensis vigesimo quarto, Divo Bartholomæo sacro eam aggressa, uno eodemque incursu, duce Alphonso, qui primus in arenam desiluit, fortiter & feliciter expugnavit. *Arzila expugnatur.*

13 In eo discrimine equites Lusitani de præcipua nobilitate multi desiderati, quorum obitus & desiderium effecit, ut superstiti exercitui parta victoria nullo quidem pretio, aut saltem perexiguo haberetur: in ea verò Mauri bis mille occisi, quinquies mille capti, spolia octingentorum millium aureorum summam explerunt, ea à Rege militibus distributa.

14 Antequam urbem invaderet, ut cælesti præsidio obarmatus facilius victoria potiretur, sanctissimæ Deiparæ, quam impensè colebat, si urbem expugnare contingeret, equum vovit argenteũ, cui argenteus itidem insideret Rex omni armorũ apparatu ad elegantiam instructus, qualis tunc Alphonsus copias ducebat. Annuerunt Superi, ipseque beneficijs non ingratus in Virginis sanctissimæ fano, cui à Spincto nomen inditum est, prope Eboram, voti fidem absolvit, equumque mira arte elaboratum, & insidentem Regem ex optimo argento dicavit: quod donarium dum Alphonsus superstes fuit, magna intuentium voluptate in templo conservatum est: illo tamen ad superos recepto cœnobiarcha, ut angustam domum dilataret, fundi jussit, argentumque distraxit.

15 Ioannis autem robur, atque animi vigor in hoc prœlio adeò enituit, ut unanimi omnes consensu acclamaverint, meritò eum à parente in ea ætate (decimum sextum agebat annum) equitem obarmandum; quem honorem Rex filio impertijt, in maximo urbis fano propè Ioannis Coutinij Comitis Marialuæ defunctum cadaver. Atque ibi ritè obarmato filio nulla

alia ferunt à patre auspicia exoptata, quàm ut jacenti equiti (Coutinium innuebat) per omnia Deo dante similis evaderet. Quibus peractis rem assumptæ arcis præfecturam Henrico Menesio Valentiæ Comiti duci strenuissimo commendavit, Assumptæ in cœlum Virgini fanum dicavit, quo die nostris hominibus admodum glorioso ex Lusitania classis in Africam solverat. Arzila igitur capta, talis habitatores Tingitanæ urbis horror invasit, ut raptis quilibet divitijs suis, deserta penitus civitate, in tutiora profugerint; cujus rei nuncium vigesimo nono Augusti ad Regem delatum universum sanè exercitum magis, quàm credi posset, exhilaravit; erat enim id factum non leve auspicium, Lusitanos Dei prœlia Arzilæ, Deum verò Tingi præliari.

*Tingis à Lusitano occupatur.*

Ergo Rex statim præmisit, qui vacuam defensore urbem occuparent; præcurrunt citatissimis equis, atque illam apertis portis, vacuis ædibus, majoribus, minoribusque tormentis, ac sulphureo pulvere refectam inveniunt; Ipse subinde Alphonsus subtristi aliquantulum vultu, eam ingreditur; Enim verò memoria patrui Principis Ferdinandi ibi amissi in ipso ingressu animum Regis pulsarat. Sed crediderim potius incruentam illam victoriam, urbemque hostibus vacuam dolori Alphonso fuisse: quippe Rex Marti natus, & gloriæ avidus, suo, suorumque Lusitanorum generosis animis præreptam belli gerendi occasionem, ac militarium virtutum theatrum doluit à fortuna denegatum. Mox civitati Episcopum elegit, Roderico de Mello majori suo custodi, Comiti posteà Olevenciæ præfecturam tradidit; donis insuper milites singulos, eos verò, quorum major extitit virtus, majoribus auxit. Atque hæc omnia, quod jure mirabere, intra tres & triginta dies cœpta, agitata, confecta, ut jam Cæsarea agilitas præ Alphonsi celeritate vilescat, qui suis exinde adscribi titulis Turdetanam utramque Provinciam atque Africam imperavit. 16

Suscepit ex Elizabetha filios tres, Ioannem, queminfantulũ cælum 17

cælum rapuit; Ioannã, quæ puella adhuc tenera se aula proripuit, atque à decimo octavo ætatis anno ad trigesimum octavum (neque enim amplius vitam produxit) in oppido Aveiro, inter Moniales una multis miraculis clara sanctissimè vixit; tertius Ioannes fuit hujus nominis secundus Lusitaniæ Rex; sequutus deinde Reginæ obitus secundo Novembris anni millesimi quadringentesimi, sexagesimi quinti ex sanguinis gravi profluvio, non sine veneni suspicione, ejus corpus Bataliam delatum, maximè solemnibus omnium, quas ad id usque tempus Lusitania viderat, exequijs conditur. Illam verò natura corporis, atque animi dotibus ad miraculum exornaverat, rara prudentia, & religione, ac mirabili calamitatum tolerantia; vidit occisum patrem, germanosque interemptos, neque tamen de amore, & reverentia marito Regi debitis quidquam omisit, atque idcirco illi semper extitit gratiosa. *Alphonsi proles.*

17 Mortua Elizabetha, Rex sponsam accepit Ioannam Henrici Castellę Regis IV. & Ioannæ filiam, in cujus dotē ei Regnorum Castellę & Legionis Iura, magno Lusitanię mal, oobuene runt; nam dum ea tueri, sibique seruare illęsa conatur Alphonsus memorabili illo prælio, apud Taurum, vinci alioqui nescius, superatur. Non ita verò Ioannes illius filius, qui dum in eodem loco cum parte hostium non mediocri strenuè dimicat, eos omnino fugat, campoque potitur, in quo victor dies aliquot commoratus, fusum parentis exercitum ad se collegit; Alphonsus autem pudorē magis, quàm damnum (neque enim id magni momenti fuerat) graviter sentiens, à Ludovico X I. rogaturus auxilium in Galliam proficiscitur, exceptus à Rege honorificè, cùm inanibus pollicitationibus, & tanto Principe admodũ indignis modis tēpus paulatim distrahi intelligeret, quoniam bellum hominibus pro sua dignitate inferre nequibat, pacem à Deo constituit efflagitare. Ergo privati hominis habitu Hierosolymam tendit, quo Rex olim cum potenti exercitu ire decreverat; verùm à suis, aliquotque nobilibus *Post Elizabetham Alphonso Ioanna despondetur.* *Tauri prælium.* *In Galliam quæsitum auxilia proficiscitur.*

Gallis,qui ſtatim eum inſequuti diligenter quęſierant, inventus,à proſequendo itinere diſſuaſus in Luſitaniam iterum corporis animique laboribus afflictatus graviter,reuerſus eſt. Vbi Ioannem Principem invenit, Regio non minus titulo, quàm auctoritate,quod ipſe ex Gallia juſſerat imperantem.

*Ioannes parenti ex Gallia redeunti imperium offert.*

19 Nihil jucundius optimo filio,quàm integram Regiam poteſtatem, quaſi mutuò acceptam parenti optimo redonare, neque ullis, vel imperijs,vel ſupplicationibus potuit à patre impelli,ut ſaltem Luſitaniæ Regis titulum conſervaret, dum ipſe Turdetanorum atque Africæ Regno contentus vitam in ea domanda, quod maximè exoptaverat, conſumeret. Ioannes tamen in ſententia perſtitit, identidem aſſeverans, majus ſibi oblectamentum afferre parentem in Regnum & patriam reſtitutum, quàm ſi ſolido mundi imperio potiretur. Coactus igitur Alphonſus, Regni ſui adminiſtrationem, paciſque fœdera, cum Caſtella inire, tempori ceſsit, verùm indigniſsimè ferens, ſponſam Ioannam, quam propter excellentes naturæ dotes, excellentem Dominam appellabant, ſpe Regnorum Caſtellæ ac Luſitaniæ deturbatam, atque ne graviora damna inſurgerent,monialium vitam in cœnobio Divę Claræ, quod Scalabi erexerat,profiteri compulſam. Ex quibus,alijſque doloribus,procedente tempore, melancholiâ cœpit,cordiſq; alijs afflictionibus vehementer gravari; imò & paulatim eſt aſumptus. Cintrę in eadem domo, in qua vitam hauſerat, depoſuit die octava Auguſti anni 1481.poſt annos quadraginta novem, & ſeptem menſes;è quibus regnavit quadraginta tres; Ejus oſſa cum cæteris Regibus Bataliæ condita jacent.

*Mors Alphonſi.*

20 Alphonſi ſtatura procera : corpus robuſtum ; perſona verè Regia:nimium grata;vultus propè rotundus;barba nigra,plurima, ſpiſſata, frons à trigeſimo anno calva; memoria valida, ingenium perſpicax; ſermo purus ; ars ſcribendi perfecta ; eruditio vigens; amor litterarum notiſsimus, atque ideo doctos homines & Religioſos in ſuam conſuetudinem ſæpè, & colloquia advocabat. Primus omnium Luſitanorum Regum in pro-

*Corporis forma & habitudo.*

proprijs ædibus ex optimis quibusque libris, insignem bibliothecam jussit institui. Fuit insuper Musicæ deditus, victu & potu modicus, ad miraculum continens, Fidei propugnator; Dei insignis cultor; militiæ vividus & generosus, domi aliquantisper tardus atque remissus.

21 In sublevandam pauperum inopiam propensus; liberalitate adeò insignis, ut de Regijs præsertim bonis plura, quàm vel ipse posset, vel Regni angustiæ ferrent, erogarit; iram tam difficile concipiebat, quàm facile injurias condonabat; in privatis colloquijs perurbanus; nobilibus, ac dynastis magis, quàm Regem decuit, morem gerebat; ex quo illis præbita occasio est, ut severius, quàm par erat, suis quilibet clientibus imperarent; quam licentiam posteà cùm Ioannes coercere niteretur, magno id sudore, vitæque discrimine peregit. Tot præclaris hisce animi dotibus coronidem imposuit, illa in redimendos captivos profusa largitas adeò nota, ut captivorum Redemptor vulgo nominaretur. Cujus rei egregium occurrit exemplum: Magna auri argentique talenta pro conjugibus, & filio cum Septa olim captis Moleixequius Fezensis Rex Regi Alphonso offerebat, verùm ipse spretis Mauri divitijs sola Ferdinandi patrui sui ossa, quæ Fezi in lignea capsula supra urbis portam detinebantur, in pretium postulavit; quæ anno à partu Virginis 1472. Olysipponem appulsa, apparatu omnino Regio in Bataliæ cœnobium delata fuerunt.

*Alphonsi beneficentia & largitas.*

*Ossa patrui Ferdinandi multa pecunia prætulit.*

22 Nomismatis, quæ vidimus cum ipsius effigie in adversa facie, incidi jussit tympanum hydraulicum (Lusitanè dicitur *Rodizio*) quod aquam ligneis radijs, sive assulis excipiens molam in pistrinis aquarijs circumfert. Addita tertia persona verbi substantivi *est*, quę à nostris effertur per *e* simplex: ita ut hęc esset integra inscriptio, *E Rodizio*, quæ Lusitano idiomate duplicem reddit sensum; alterum obvium ac trivialem, nempe id esse, quod numero exculptum videbatur; alterum occultiorē, scilicet, *Erro, dicito.* Hoc enim Lusitanis quoque sonat, illa verborum complicatio, *Erro, dizeo.* Homo quippe cùm esset, humano-

*Hydraulicum tympanum cur nummis insculpserit.*

manorum errorum à se nihil alienum putabat, seque paratum profitebatur ad eos expungendos, non solùm si prudentiores consiliarij admonerent, sed si quilibet è populo quidvis diceret, quod è re magis futurum videretur. Historiographi aliqui contendunt cælaturæ, & inscriptioni causam dedisse varia de perpetuo ejus cęlibatu judicia post amissam uxorem, cum viginti annos tunc modicum excessisset. Vt enim id se consultò egisse nosceretur, paratum se indicabat ad reddendam rationem cuilibet, qui aliquam ex aduerso attulisset. Arbitror tamen, ipsum, & ætatis flexu, & diuturna experientia edoctum quantum Regno nocuerit, dum salitaria Principis Petri avunculi, & soceri, fideliumque clientum monita, contempsit, voluisse omnibus testatum relinquere, Regibus esse inprimis necessarium, sana consulentium, & si minus dulcia, monitiones benevolis auribus excipere; seque dum eas respuit, insignem in errorem fuisse provolutum. Vel hæc, vel illa inscriptionis fuerit origo, non minor laus est summi Principis populares ad indicandum suum errorem provocare, quam erroris admissi cognitionem, & objurgationem non detrectare.

*Reges aures bonis consiliarijs aperiant.*

## AD ALPHONSVM V. IN AFRICAM tendentem.

*CVi dextram, & robur ferus invidisset Achilles,*
*Alphonsus Libycam classe petebat humum.*
*Obvia cui Pallas Mavortia, suscipe, dixit,*
*Ægida, quæ vultu saxea corda facit.*
*Tunc ait Alphonsus tollens ad sydera dextram;*
*Ægida de clypeo quolibet ista facit.*
*Vivum hostem cupio, non saxea corda trucido,*
*Nam qui saxa ferit, saxeus, inquit, erit.*
*O utinam AEacides, vel Mars concurrat in armis,*
*Quos mereor titulos solus uterque dabit.*

## Ad eundem partâ victoriâ.

*Dum Rex consilio, vincit dum viribus Afrum,*
*Tempora dum bellis callidus apta legit.*
*Mars, ait, armipotens ter Principe vincor ab uno:*
*Consilijs, apto tempore, deinde manu.*

*Vna*

*Una manus vel me ter vincit, idonea pugnis*
*Tempora, quæ duris, consiliisque facit.*

## Ad eundem ob eandem causam.

*Viribus Herculeis pugnaci major Achille,*
*In Lybicis Lybiam Rex tumulabat agris.*
*Pallida cum torva pendebat in aëre Mavors,*
*Et bellosa suis torva, feroxque minis,*
*In quos Alphonsus convertens lumina Princeps,*
*Inter Maurorum funera lætus, ait.*
*In pugnas agnosco animos, agnosco furores.*
*Non opus est armis nunc, inhibete manus!*
*Inspectate rogo pugnas, possitis ut omnes*
*Discere de bellis, bella ciere meis.*

## Ad eundem.

*Dum Rex Tingeas subvertere destinat arces,*
*Tempora belligeris dum notat apta dolis.*
*Ante tulit gressum vaga fama, & vocibus aures*
*Occupat, & trepido corda inimica metu.*
*Per caligantem fugère examina noctem*
*Absque armis Maurum Martia fama fugat.*
*Si tantum, Rex, fama potest sine sanguine: quantum*
*Fulmineo poteris fortior igne manus?*



## Ad eundem.

*Quod fuit Æacidæ fulgentibus Ilion armis,*
*Hoc fuit Alphonso Lybs, Libyæque duces.*
*Hic titulos hasta, fusoque cruore notavit,*
*Monstrat adhuc veteres Africa picta natas.*
*Maurus ait nato monstrans vestigia pugnæ;*
*Qui Libyam hic vicit non homo, fulmen erat.*
*Fulmen habent oculi, fulmenque immane lacerti,*
*Frons quoque fulminea est, fulmineumque latus.*
*Qua ruit, apparet vis, fulminis; Africa talis*
*Apparet, qualem tam grave fulmen agit.*
*Desperanda salus, Rex hic ubi fulminat; armis*
*Hujus Victa cohors talia dicta dabat.*
*Nec face, nec ferrum, nec vis adamantina; Mors Rex.*
*Sola potest Maurum surripuisse tibi.*



IOAN-



IOANNES PORTVGALLIÆ REX XIII.
VIXIT AN. XL. OBIIT A°. M. CCCC. VC.

# IOANNES II.
# LVSITANIAE
## REX XIV.
## ANACEPHALEOSIS XVI.



1 Oannes hoc nomine II. (quoniam virtutum illius, tot etiam praeeuntibus Historicis, facere compendium juvat) ob incomparabilem rerum splendorem,& gloriam ingentiaque tum animi, tū corporis ornamenta,Maximi agnomine meritissimo cōdecoratus,anno salutis humanæ 1455. genitus est Olysipone quarto Nonas Majas. A prima pueritia principalibus disciplinis,ut Regem potentissimum decebat, liberaliter instructus est; puerque animi cœpit argumenta prodere iam maturi, cum grauissimis de Republica consilijs admissus à Patre, non sine totius senatus admiratione interesset. Vnde considerato tanti Principis ingenio,atque indole,affirmare nō vereor,eum naturam pulcherrimo Regum omnium exemplo non secus peperisse, ac Tullius Oratorem numeris omnibus absolutum fingit, imitandumque proponit. Testes prouoco ad eos, qui Ioannis historiam animo non alieno terant. *Ioannis ortus & infantia.* *Ioannes optimi Regis forma.*

2 Annum agens decimum quintum Eleonoram duxit Principis Ferdinandi & Beatricis filiam, cognatione patruelem: ex qua unicam prolem suscepit Alphonsum, qui cùm Isabellam Catholicis natam è Regibus,in matrimonio haberet,à nuptijs paucos intra menses, Scalabi concitato ex equo prolapsus, expiravit. Patre vita functo,pridie Kalend. Septembris anno 1481. menses quatuor, annos sex & viginti natus, Regio positus est in fastigio. Fuit prudentia prope singulari; aperta mentis acie; præsentissimo,acerrimóque ingenio; memoria præstanti;cor- *Ejus uxor & filius.* *Regis prudentia & alia dotes.*

poris animiq; bonis omnibus apprimè cumulatus; Modestus in sermone, ac non nihil cunctabundus; ponderis, veritatisque cultor eximius; virtute praeditus insigni; animo forti & alto; cogitationibus amplissimis; ijsque in divino cultu & Regno propagando semper occupatis. Suapte natura robustissimus, & lacertosus adeò, ut in disco & jaculo contorquẽdo emineret; ac sępè uno ictu tres simul, quatuorvè pręgrãdes cereos, cęsim districto ense medios secaret, unicè paratus ad omnes artes; saltator egregius; equitandi quolibet ephippio peritissimus; aucupio, venationeq; mirificè recreabatur; luctae, & hoc genus virũ exercitationib. deditos amabat plurimũ; saepè spectator aderat. Vnde Lusitanorũ ea tẽpestate ad has artes mira fuit alacritas.

*Vires & exercitamenta.*

Semel intempesta nocte Ferdinando Martino Mascarenia Regis custodiae praefecto, iterum viro primario comite egressus, cùm armatum in globum incidisset, adeò strenuè dimicavit, ut propè majorem grassatorum partem vulneraverit. Hos, facta mox per chiurgos inquisitione, curari Regijs impẽsis iussit, ac deinde restitutis viribus, ob exploratam fortitudinem in familiam ascivit. Alcocheti in ludo, cùm arenam ad spectaculum pertransiret, adversus taurum è cavea fortuitò elapsum, caeteris diffugientibus, unus ipse plicato ad sinistrã pallio, gladioq; evaginato perstitit intrepidus, & Reginã longo cum ancillarum comitatu à tergo sitam, aliorsum bellua visam ferri aciem declinante, propugnavit. In Arzillae irruptione, itemque Taurensi pręlio egregiam posuit operam, multaque fortiter ac praeclarè fecit. Vnde gloriabundus dicere solebat: Idcircò tractandis armis sibimet placuisse, quò milites deinceps tractare pro meritis sciret. Pati non poterat, edictoque vetuit, ne quis ante robustam aetatem puer gladio accingeretur; eo argumento, quod cum ijs, quibus impares erant, congressi, ac malè mulctati, fracto semel animo, fierent in posterum timidiores. 3

*Robustos sibi adjungebat.*

*Taurum gladio solus avertit.*

Hanc fortitudinem habuit pari cum pietate foederatam, mira quippe fuit in res divinas propensione, & in superos omnes, ac beatam praecipuè Dei Matrẽ observantią; utpote quam per singu- 4

*Pietas in Dei matrẽ & quinque Christi plagas.*

singulos dies horis, & id genus precibus alijs pijssimè demereretur. E Christi Domini tormentis, plagas quinque singulari quadam religione prosequutus; quam nuncupato etiam voto annuendi, quicquid ijs interpositis obsecraretur, stabilivit. Rem diu secretam data propè mortem occasione, patefecit. Adstabat morienti è primaria nobilitate quidam, is extremas rei familiaris angustias professus, Regem enixè deprecatus est ob Christi vulnera, ut suam egestatem aliquo ante obitum auxilio relevaret. Tum verò Ioannes insita misericordia, præter annuos reditus non mediocres, homini, qua utebatur, argenteam supellectilem universam dono dedit. In Passionis exequialibus feriis, quo maximè totius anni tempore, anniversario ritu Christo Seruatori Orbis parentat Christianus, cùm templa de more percurreret, eum facta obviàm fœmina per illius diei Religiosam memoriam, & Christi mortem ac plagas rogavit impensè, ut marito capitis damnato, veniam, vitamque donaret; At Ioannes, Ampliora vellem, inquit, hoc à me nomine postulares: certè, quod petis, libentissimè concedo: è vestigioque hominem absolvit. Per eos continenter dies atratus coram augustissimo Eucharistiæ sacramento perseverabat.

*Christi passionē quanto affectu coleret & celebraret.*

5 Quocumque se reciperet, privatum clausumque habebat sacellum, ubi per singulas noctes, lachrymis, precibusque fusis, ultra horarium spatium, ut qui cum Deo de negotijs familiarissimè communicaret, pij commentationibus insumebat. Nullo non die divinis rebus singulari quadam cum pietate, & affectu interfuit; qua in re duo præcipuè sunt illins digna memoratu facta. Semel enim recitanti Canonicas horas socio Regij sacelli Decano (is erat Iacobus Sosa, posteà Braccarensis Archiepiscopus) crepida excidit: quam cùm Decanus arreptam de genu conaretur inducere, acriter obnixus, indignatusque Ioannes; Tu ne, inquit; qua manu sacra facis, ea pedes meos tractare, vel crepidam parabas? & abire jusso, ac domi esse, donec aliter ipse decerneret,

*Rei divinæ quam frequens auditor.*

*Sacerdotem calceum sibi inducere tentantem graviter reprehendit.*

integrum mensem dissimulauit. Eandem secundò pietatē exhibuit in baptismo Magistri Antonij, qui Regius erat chirurgus, natione Iudæus, in quo & communis lætitiæ causa magnificè multa edidit, & sponsor fuit adeo diligens, ut desiderata, nescio qua è lino fascia, ipse sibi subuculæ manicam absciderit, ne quid in parando moræ, ad rem adeò sacram, ut acebat, interponeretur. Cætera ad Religionem, ac divinum cultum pertinentia diligentissimè procuravit. Auctor fuit, ut singulis quibusque diebus in Regio sacello (quod hodieque fit) res divinæ summo cum apparatu, & solenni quodam cantorum, ac sacerdotum choragio celebrarentur. Post obitum in scrinio, cujus ipse clavem nunquam alteri vivus permiserat, confessionis instructio, verbera, ciliciumque inventa sunt, omnia usu assiduo detrita, odio alienissimus, ijs, quorum consuetudinem molestè ferebat, id verò apertè significabat; & procerum quilibet, quis erga se Regis esset animus, compertum habebat. Identidemque illud usurpabat, simultates timidi spiritus esse ac demissi. Perraro excanduit, & iracundiam, si quibus rumperet verbis, matura pœnitudine temperabat adeò, ut Iacobus Ortizius Antistes, qui à confessionibus illi erat, Ioannem, si peccator esset, æquè peccatorum pænitere dictitaret.

*In Iudæi baptismo pietas.*

*Post obitum macerationis instrumenta in scrinio reperta.*

*Quo in quemque esset animo statim aperiebat.*

*Iracundiam quàm frænaverit.*

6 Sed, quia pientissimi Regis exempla delibare institui, gradum ad alia faciam, & quæ præstantissima sunt, qua potero, brevitate perstringam. Rodericus Sosa vir erat æquè generosus ac longævus, magnoque pro meritis apud Regem in numero. Is Eboræ, cum jure decidendum, nescio quid, à Ioanne precaretur, eo abnuente, prælicenter iram evomuit; quod Rex iniquissimo animo tulit, & Rodericū mox abscedere subirato ac minaci vultu jussit. Vix terga dederat, ecce tibi ad se rediens Ioannes cum aliquot ex aulicis, qui aderant, ad Rodericum se confert, & benevolè postulato ad meridiandum lectulo, conquiescit. Evocat deinde Ioannem Sosam Roderici filium, eoque præsente, ad patrem conversus; Quæ nuper, inquit, Roderice, coram me jactasti, malè iccirco non potui non multare,

*Equitem cui iratus fuerat quam comiter eadem die tractaverit.*

quia

quia ut Regem me, non ut privatum offenderant; è contrà si forent, æquo te ac Ioannes, qui adest (Roderici filium digito monstrabat) animo tolerarem; tamen nihilominus ac Ioannis hujus loco essem apud te, precor, ut mihi ignoscas nuperam magnoperè dolenti asperitatem. Ad extremum pomeridiano tempore, cùm reliqui ad Regem proceres confluxissent, ipse propalam honoris ergò, inter Rodericum ac Ioannem ejus filium, medius in aulam rediit. Is erat Ioannes, hæc illius civilitas, quàm præcipuè in famulorum colloquijs ostendebat, cùm de familia, rebusque familiaribus unumquemque rogitaret, ac patrem potius quàm Imperatorem agere videretur. Inde factum, ut Isabella Castellę Regina suo rem hanc testimonio confirmaret. Hortabantur virilis animi fœminam proceres, ut Lusitano bellum inferret, rogantique suorum, ac Ioannis militum numerum, cùm sibi duodeviginti; Regi verò ad octo millia esse responderent; At nos, inquit, milites: Ioannes filios numerat. *A suis ut à filijs parens amabatur.*

7 Nec ea re tamen Imperatorium fastigium demittebat, & cùm summa esset apud omnes in reverentia, solo intuitu plures ipse in turba, quàm fascibus ostiarij, vel prætores, via decedere compellebat. Neutiquam patiebatur, siquis eum privata etjam familiaritate conjunctissimus pro Regia dignitate non tractaret. Ad literis de more subscribendis intentum Crati Prior, magna auctoritate vir, & Regi charissimus, aperto semel capite, utpotè à tergo accesserat: quem cùm Ioannes conspicatus esset, Abscede, inquit, Prior, Regi aversum nihil est. Consiliarios libentissimè cùm audiret, ac de majoribus etiam negotijs consuleret, id verò summoperè cavebat, ne quis eorum Regem à se regi, aut in alienam sententiam distrahi putaret. Tolerabiliora esse dicebat privata Imperatoris peccata, vel gravissima, quàm si alterius arbitrio Rempublicam contra popularium commoda, Imperatoriamque majestatem gubernaret. Ioannis hunc stomachum Anglicæ Reginæ frater, & Scalarum dynasta sententiosè admodum prædicabat. Rever- *Omnium in Ioannem reverentia.* *Ille omnibus, nemo illi imperabat.*

ſus quippe in patriam ex Hiſpania, & rogatus à Leuiro, quid præſtantiſsimum vidiſſet; Virum Luſitanum ſibi ante omnia placuiſſe reſpondit, cui, ut obtemperabant omnes, & nemo imperabat, pulcherrimo elogio id uno de Ioanne affirmans, quod Pyrrhy quondam legatus de Romana civitate uniuerſa. Nec defuêre qui hanc illius in tuenda dignitate conſtantiam muſsitabundi alieno vocabulo rivalitatem appellarent: perinde ac ſi, quibus præditus erat, magnitudo animi, prudentia, virtus, & rectè factorum tranquilla conſcientia, quamlibet diffidentiam, à qua longiſsimè aberat, ſuperare non poſſent.

*Damnum ſuo favore illatum, etiam antequam moneretur, reſarcivit.*

Peractâ ſemel confeſsione, rogare (qui mos ille erat) ſacerdotem ita cœpit: Hæc mihi, pater, meorum ſcelerum anquirenti occurrere; Siquid præteritum eſt, quod ipſe noris, per Deum obteſtor, ut indices. Tum verò ille; Literas, ait, conceſsiſti Algarbienſi homini, quarum auctoritate factum eſt, ut quidam alius quingentorum aureorum latâ ſententiâ mulctaretur. Ad hoc Ioannes; Ita planè, inquit, factum; Ego tamen id falſâ relatione deceptus commiſi: Cæterum veritate poſtmodũ compertâ, ne literas novo diplomate revocarem, homini clam acceſito damnũ reſarci & imperavi, ne diſſeminaret. Hac nempe erat animi confidentia, & in omnes æquitate; cujus etiam vulgo ſeruantiſsimus, nec immerito habebatur. Etenim juredicundo ſine litigantium reſpectu id, quod æquiſsimum erat, non tetricè, aut pro ſumma poteſtate, ſed incorruptè pronuntiabat. 8

*Capite damnatos malebat in exilium mitti, &c.*

Nec minor in clementia, quoties in capitalium cauſarum tribunali aderat, ſenatoribus identidem mandabat, ut reos ſumma cum parſimonia condemnarent: quippe quod vir quilibet difficulter, ac non niſi magnis ſumptibus educaretur; Inſulas ſibi eſſe multas, quas colere & habitare majus operæ pretium foret; ibi exulare poſſe. Vnde ſi qui capite plectendi eximijs viribus, aut quavis alia laude conſpicerentur, incolumitate ac veniâ libentiſsimè donabat. Eam humanitatem 9

duos

duos in fratres germanos oſtendit, qui ad oppidum Portel proſcripti graſſabantur; Ad hos capiendos, ligandoſq; miſſus prætor, & ſatellitum non exigua manus; quibus impreſsione factâ graſſatores adeò ſtrenuè repugnarunt, ut capi, niſi jam defeſsi, & graviter vulnerati non potuerint: tandem in ſuſpendium adacti ſunt. Quod ubi Ioannes reſcivit, indignè prætoris ſententiam verbis aſperè punijt, illud maximè incuſans, quod magis è Repub. Deique obſequio videretur futurum, ſi tam ſtrenui milites non in crucem, ſed in Africæ præſidia mitterentur. Hoc genus exempla multa edidit, quæ ſi ad unum perſequerer, longiùs quàm par foret excurrerem.

10 Et verò, cùm artes alat honos, eâ tempeſtate Luſitani bellicâ virtute inſignes eſſe, videriq́ue affectabant, utpote quos ad id decoris tanta Regis benevolentia non mediocriter incitaret. Accipe non extrarium, aut vulgare Chriſtianæ pietatis argumentum. Aderat Eboræ in Capitalium rerum ſenatu, cùm adverſus homicidam laquei ſententia pronuntiaretur: is audito judicio, Regiſq́ue ad genua provolutus; Quartus decimus, inquit, Domine, agitur annus, ex quo in carcerem conjectus ſum: dum mihi, quibus judices poſſem corrumpere, ſuppetebant, capitis diſcrimen evaſi; Nunc ubi res familiaris tota largiendo exhauſta eſt, ad necem non tam ipſe, quàm conjux, liberiq́ue mei, quibus ad vitam alendam nihil ſupereſt, rapiuntur. hoc ſi maturius fieret, quanvis ego morerer, certè viverent illi. Tum verò Ioannes, auditâ ſupplicis querimoniâ, ingemuit ex intimo ſenſu, ſenatoreſque reſpiciens, In vos, inquit, hæc pœna æquiori jure conſtitueretur, neque impunè dimiſſo, & in palatij ædificia emancipato denarium per ſingulos dies in mercedem rependi juſsit. En Ioannis integritatem, clementiamq́ue; quarum altera, non minus in ſequentibus elucet.

*Reum abſolvit qui Iudicum corruptela diu in carcere fuerat.*

*Iudices hinc diſcant.*

11 Doctus prætorem quendam ita eſſe affectum, ut litigatores ægrè ad cauſam, munera verò impudentiſsimè admitteret, evocato

*Prætorem munerum amatorem, ſed alias diligentem ut monuerit.*

vocato ad se, cùm alioqui vix esset reipublicæ peropportunus, acriter tantùm comminatus; Heus, inquit, Prętor in posterum cave; & manus ad munera præcludito, litigantibus ostium aperito. Sed hæc nimirum in res alienas Ioanni cum alijs ferè communia non ignoro, illud fortasis peculiare, quod in proprijs, ac domesticis eandem retineret æquitatem. Adeò vt non rarò liberaliter eos acceperit, qui contra ipsum pro iure, sententiam tulerant. Planum fiet uno, vel altero exemplo. In lite magni ponderis, & momenti, quæ ad Regem pertinebat, non nulli è senatoribus judices fuêre honorarij, qui & contrariæ parti rem intrepidè adjudicarunt. Id ubi Ioannes accepit, non solum boni consuluit, sed eum etiam senatorem, qui prior ita fuerat arbitratus, uberi congiario affecit. Digna profectò res hæc ingenti admiratione, sed propior miraculum est, quæ subsequitur. Etenim ac si Regi morigerarentur, ijdem senatores, cùm litem præfecto Minę (Guineæ urbs est, quam sancti Georgij vocant, à mineralibus nomen mutuata) Regni, seu Coronæ procurator intendisset, pro præfecto constantissimè deciderunt. Nec satis. Vix erat sententia declarata, cùm ex arbitrarijs unus impigrè Ioannem adit, & in morem fausta nuntiantis Euangelia postulat. quę ni retulit, certè adeò humaniter exceptus est, vt Regis aspectus ipse pro mercede supponi videretur. Cæterum, quia causa integrum annum durauerat, instrumentum accuratè inspici & exquiri jussit, an prætereà actorum dispendia, vel quid aliud prefecto resarcire teneretur. Ita nempe Ioannes immoderatis etiam tum affectibus imperabat, cum integritate zeloque prætexebantur, quo multi nomine libidines effusissimas dissimulant.

*Ioannes incorrupte sententiam contra se ferentes præmijs afficiebant.*

*Cum paria mortis, ac vitæ essent suffragia, ad clementiorem partem inclinabat.*

Attinebatur in communi carcere Olysipponensi aduena damnatus ad necem. Is mortuum ex composito mentitus, elatusque, è feretro, nactus occasionē, auolauit. Nec mora, fugit & carceris præfectus, vt qui culpæ affinis esset; eo tamen diligenter inuestigato, ac deprehenso, Ioannes senatoribus de re deliberaturis adfuit; Ad cuius arbitrium cùm paribus vtrinque 12

que sententijs extremam judices retulissent, ancipiti cogitatione paulisper defixus hæsit, moxque; Ego, inquit, hunc hominem ob sceleris atrocitatem capitis damnare summopere cupiebam; cæterum cum mortis, ac uitæ paria suffragia sint, regis non est ad inclementiam propendere. Quapropter vitam concedo, cùm mortem vehementius exoptarem. Hæc ille. Qui & exercitam in alios justitiam, velut unus è plebe seruabat inprimis; & conditis à se legibus, perinde ac teneretur, obtemperabat. Id verò sæpe, multisque in rebus palam fecit. Edicto prohibuit sericas vestes, & aureas: quibus & inposterum abstinuit. Interdicto mularum equestri usu, mulam deinceps, valetudinarius alioqui, non inscendit. Talorum, & aleæ, cæterisque ludis à se vetitis deinde temperauit; quorũ studiosos, & vanè dejerantes crudeliter insectatus adeò est, vt Olysipponense aleatorium Iacobi Pirij ad forum Palearium in meridiana luce incendi jusserit, cum publico infamiæ præconio. Quo facto jacentem ciuitatis disciplinam non mediocriter erexit. Vitia verò ut persequebatur hostiliter, ita virtute, literis, cæterisque bonis artibus eruditos, & præcellentes omne genus opifices in pretio habebat. Matronas præsertim viduas, honorificè accepit, quibus & faciles, sed in templis, & omnium conspectu præbebat aures. Item equites, quorum opera in bello utebatur. Horum laudes prope quotidiano sermone prædicabat, quod in Taurensi prælio à suo nunquam latere discessissent, halecul isque (vulgò Sardinias appellamus) similes esse dicebat; multos, iucundi saporis, & paratu faciles.

*Legibus à se latis obediebat.*

*Ludi hostis aleatorium incendit.*

*Artifices & viduas in pretio habebat.*

*Equites quanti faceret.*

13 Super omnes tamen ijs plurimùm fauit, quos veraces esse compererat. Defuncto aulæ œconomo, cùm multi è nobilioribus ad vacuum locum, vtpotè grauissimum, aspirarent, vni detulit Ioanni Menesio, qui Principis domum, ditionemque antè rexerat, & Taroquæ postea comes, Cratensisque Prior fuit. Aulicis verò eam rem, vt malè ordinatam, & à communi opinione alienam quasi objicientibus in colloquio; Ideò, inquit, Ioannem ad hoc muneris coopta ui, quia mihi vera potius

*Vera dicentes, etsi sibi iniucunda, præferebat.*



tius

*In altero codice suorum merita in alio beneficia scribebat.*

tius, quàm dictu speciosa semper inculcat. In ordinando Reipub. statu, deligendisque ad officia ministris non solum prudentia propè divina præditus erat, & omnium mores, ingeniaque penitissimè dispiciebat; sed etiam, ut ne quid in cooptãdo aberraret, privatos habebat codices duos, quorum in altero, sua ipse manu subditorum merita & beneficia, quibus eosdem renumerari posset, exararat; alter optimatum, & equitum nomina, ingenitasque dotes continebat; singulos prætereà munerum titulos, ad quæ unumquemque idoneum judicabat, ascripserat: alijs arcium præfecturas & legationes, alijs magistratus, vel imperia designans. Vnde oriebatur, ut neque homines ad officia desideraret, neque in deligendo, & constituendo, temporis multum insumeret. Inde etiam multa nec petentibus aut opinantibus beneficia conferebat, alijs verò petentibos, multa ceu jam ijs collata, quibus animo & codice præstituerat, denegabat.

*Absentibus & non petentibus munia designabat.*

Hanc verò animi sui providentiam non minus in absentes 24
propagavit. Commoranti enim Hierosolymis Alvaro Castrio Regiarum facultatum oeconoimiam destinavit. Moderamen domus, quam vocant Supplicationis, Algarbiorum Episcopo decrevit, cùm is eo tempore in urbe non esset. Equitem de suis mandatis negotia procurantem in Africa delegit in Senatus Olysiponensis scribam. Quo re confecta reverso, & Regem de more adeunte; Saluam, inquit Ioannes, familiam reperisti, nam & mihi curæ fuit id ipsum sæpenumerò cognoscere. Ergo abi; & officij literas confice tibi à me ideò reservati, quia præter dignitatem quæstuosum est. AEgerrimè ferebat, si quis è ministris aliquid ab eo per alios impetrare niteretur. Vnde Ferdinando Caprali ornatissimo viro demortuo, cùm superstes filius Vascus Fernandius præstantissimi Dynastæ cujusdam auctoritate paterni census non nihil à Rege flagitaret, ad præsens constantissimè abnuit obviàm deinde factum in palatio adolescentem cùm satis agnosceret dissimulanter, quo patre natus

*Aliquid à se per deprecatores contendi egre ferebat.*

natus esset, interrogavit; Mox audito patris nomine, quasi resipisceret; Cur ergo, inquit, petere à Rege nescis, cui deservire nosti? Penè immensum laborem subiissem, si hujuscemodi omnia proderem, quæ in excellentissimo Rege passim reperiebantur; quapropter multa prudens sciensque prętereo; Ioannes enim eò in suos erat animo, ut non solum cujusque merita æqua lance pensitaret, sed præstantes etiam viros fauendo, laudandoque alijs redderet acceptos & amabiles.

*Equitem honoravit, ut is habere posset à quo mutuaretur*

15 Fidem faciat Rodericus Sosa inter proceres non obscuri nominis. Regem hic Olysipone gravissima necessitate oppressus adijt, cui sublevandæ quinque, sexve aureorum millia sibi opus esse cùm affirmaret, à Ioanne precatus est, ut se in platea nova honorificè aliquo modo tractaret, quo ab intuentibus mercatoribus faciliori negotio mutuaretur. Annuit postulatis Ioannes, & mox inscensis equis, per eandem cum Roderico plateam familiarissimè unum vel alterum spatium fecit, subinde; Satin hoc, inquit, Roderice? Ad id Sosa, Regem ritè ad quem veneratus est, gratiasq; egit: nec frustra; postero enim die optatè cecidit, ut Roderico, quam ipse desiderabat, pecuniæ summa offerretur.

*Risum adstantium in Mallij laudem convertit.*

16 Nec tamen fortunas, decus etiam, dignitatemque civium exhibito favore reparabat. Semel inter epulas, cùm ei à poculis esset Petrus Mellius eximiæ fortitudinis eques, urceus tremebundi pocillatoris è manu fortè cecidit: adrident aulici; sed vultus insita majestate Ioannes; Quorsum risus iste? inquit. Mellio, si urceus nunc, at nunquam telum excidit è manibus; quæ non nisi potum porrigendo tremuerunt. Eo dicto conversum in melius est omen; ad eum propè modum, quo Cæsar exscendens è naui, casuque prolapsus in terram; Teneo te, inquit, Africa.

*Strenuis tantum se daturum beneficia significabat.*

17 Bellicæ virtutis amorem, & in equestri ordine magni æstimabat, & cæterorũ omnium pectoribus inserere cupiebat. De negotio agens cum Martino Albicastrio Regiarum faculta-

tum prǽfecto, in aulam exteriorem omnium ordinum corona frequentissima plenam devenit, ibiq; sermone de repente mutato,& voce consultò intenta, quasi deliberans aliquem alium repulsa notaret; Nullum, inquit, in hoc hominis beneficium collocabo, quippe qui hastam manu, vel gladium tractare prorsus ignoret: Id quod ideò jactavit, quia circumstantibus documenta dare, & strenuus audire cupiebat. An verò esset, satis, illa Caroli Galliarum Regis prǽstantissimi sententia declaravit, qui cùm ferè omnes totius Christiani Orbis Principes in se conjuratos audijsset; Nihil curo, inquit, ego enim, sociusque Ioannes Lusitanorum Rex huic profligando bello, quin & orbi terrarum debellando pares sumus.

*Caroli Galliarum Regis de Ioanne judicium*

*Ingentes quàm largus*

Cæterùm Ioannes pietatis ad omnes titulos munificentissimus, orbas puellas in matrimonium collocabat, vindicabat ex servitute captivos, viduarum egestati opitulabatur, & in hǽc aut alia piè misericorditerque facta grandem pecuniæ summam erogabat. Eboræ rei divinæ interfuturus cùm Virginis ad Spinetum adiret, flagrantissimo in æstu in Cœnobium insigne illud, jusso abire comitatu, se recepit; posteà verò cùm egressus quatuor equites pro foribus offenderet, ijque Regem ponè sequuti ventilato ad incessum pulvere conspergerent; Quare cum cæteris, inquit, non discessistis ad prandium, ut mandaui? Næ mihi nunc sparso pulvere molesti non essetis. Tum ex ijs unus; Quibus, ait, Domine, prandium domi erat, eò se proripuerunt; nos mansimus, utpote quibus deest. At ille; Rectè, inquit, ego dabo: Eodemque die hominem perpetuo Commendæ censu lucupletavit. 18

*Nota Equitum urbanitatem, & Regis comitatem.*

*Procuratori Flandrico gratum habuit quod pecuniam mutuam suo nomine dederit.*

Ejus in Flandria procurator, Maximiliano Romanorum Regi triginta aureorum millia in auxilium summæ necessitatis erogarat. Is postmodò, cùm facti pœniteret, celeriter emisso nuntio, non tam Ioannem de anteacta re certiorem reddidit, quàm veniam deprecatus est, quòd eo inconsulto fecisset. At Ioannes genuina benignitate non solum procuratorem non increpuit, sed collaudato etiam gratificatus mille aureos liberalissimè 19

*In exteros eius benignitas affluebat*

ralisſimè donavit, illud ſubinde monens, ut ſi opus eſſet, totam pecuniam ſimiles expenderet in occaſiones. Exteris in Regnis, provincijſque variè multos habuit, qui ab eo munificè accepti, ſalutaribus Reipub. monitis beneficia referebant. Multa prætermitto, quę in Mauritaniam feliciter auſus, penè omnia ſuorum ducum, & militum admirabili virtute perfecit; is enim fuit Ioannes, qui adventitijs laudibus non indigeat, & quem ob incomparabilem rerum ſplendorem ſui colere, atque amare plurimùm deberent. Sed invidia ultimus ſemper hoſtis fuit, & ſuperatu difficillimus; unde magnatum odio laboravit imprimis.

*Brigantinus & alij proceres conſpirant.*

20 Nam, cùm inter initia principatus comitijs inſtitutis, multorum impudentem licentiam reprimere conaretur, potentiorum animos exagitavit in ſtatuenda privatæ, ac liberioris cuſtodiæ diſciplina, quæ hodiéque retinetur; ad id verò temporis incerta erat, incertiſque definita liminibus. Pati præterea Dynaſtæ non poterant, ut Regis Prætores de ſuis Auditoribus quærerent, & cognoſcerent, cùm id populus ad eorum inſolentiam comprimendam, tollendoſque errores conſtantiſsimè poſtularet. Inde ergo factum non ſemel, vt Brigantinus Dux, & alii tanquam deliberabundi clanculum ea de re colloquerentur, ægrè ferente Ioanne, qui deprehenſis aliàs manifeſtæ perfidiæ veſtigijs, ratus id ſatis ad res componendas fore, Ducem officij ſui commonere conſtituit. Igitur Miſſæ peracto ſacrificio, & argumento à loci, ac temporis Religione, arctiſsimaque inter ſe neceſsitudine deſumpto, remotis arbitris cum eo beneuolè; expoſtulavit. Cæterùm paucis pòſt diebus, cùm autographas ejuſdem literas accepiſſet, in quibus clandeſtina de rebus ad majeſtatem pertinentibus conſilia cum Caſtellanis conferebantur, omnia publica fide, atque authoritate comprobauit. Domo deinde ſua in cuſtodiam data, homines utriuſque juris conſultiſsimos Eboram toto è Regno conuocauit; ex quibus cùm patronos deligendi poteſtatem Duci feciſſet, reliquos de re pro Regni legibus, imperijſque decidenda

*Occulte Brigantinum officij ſui commonefacit.*

*Brigantinus post auditam causam capite mulctatur.*

denda judices constituit. Id verò non clanculum, sed palam: cùm maximè Rex ipse, Duxque singulis judicijs interessent. Et quanvis non pauci, & potentissimi Dynastæ intercederent, ad eorumque preces Ioannes inclinaret animum, statuit nihilominus, ut sententia proferretur. Quæ, cùm esset capitalis, non sine magno funeris apparatu, & Christianæ pietatis argumentis in foro maximo ritè cæsus est. Etenim priusquam securi percuteretur, invicta animi sublimitate, quin crimen fateretur, aut inficias iret, non ante exoratam à Rege veniam, jugulum ferro patefecit. Extincto Duce, mox illius opes confiscatæ, & privatæ ditionis oppida in Regiam potestatem sine vi aut armis redacta sunt.

*Brigantini frater in Castella emoritur.*

Ea cæde velut deterriti multæ Brigantinæ familiæ 21
proceres ac necessarij in Castellam transfugerunt. In quibus Montis majoris Marchio extincti Ducis frater, cujus in Ioanne sugillando libertas, & linguæ intemperantia cùm huic, tum alijs, hoc genus viam fecit ærumnis, quarum ingenti dolore confectus, miserabiliter animam exhalavit. Certò enim audierat se (simulachro ad vivum efficto, sanguinis etiam imitato profluvio) ereptis per summum dedecus & ignominiam Comitis stabilis, ac Marchionis insignibus, propalam Abrantij, non sine perfidiosi elegio fuisse decollatum. Paucis deinde post annis occulta contra Regem conjuratio detecta est, cujus author & caput Iacobus Visensis Dux Ducis enecti levir ac Reginæ frater extitit. Hunc Ioannes post compertam liquidò, & ritè contestatam rei veritatem, suo ipse pugione Cetobricæ confodit; Emmanuëlique ejusdem germano omnia illius bona, quæ ad fiscum pertinebant, liberalissimè donavit. Quem testamento etiam Regni hæredem reliquit, omisso Georgio filio superstite præter matrimonium suscepto ex Anna Mendoza primariæ nobilitatis

*Iacobus Dux Visensis Reginæ frater à Rege ob conjurationem conficitur.*

tis fœmina. Hic eſt Georgius ille Dux Conimbricenſis, Turrium nouarum Marchio, Averij, & antiqui Montis majoris Dynaſta, Aviſianæ, ſanctique Iacobi militiæ Magiſter, quo ſui generis auctore Averienſium Ducum præſtantiſsima familia gloriatur. Ioannes verò in cooptando ad Imperium Emmanuële luculentiſsimum tam prudentiæ, quàm Chriſtianæ pietatis documentum perhibuit. Quæ jam tum prædivinare liceret, cum Alphonſo Principe extincto (cujus in adornandis ex more cum Iſabella nuptijs multa edidit adeò ſplendidè ac magnificè, ut fabuloſa etiam totius antiquitatis exempla ſuperarit) chariſsimum filium prematurè raptum deflevit; Amiſſum Regni ſucceſſorem non doluit, quod is, ut aiebat, delicatus admodum, ideoque ad moderandas Imperij Luſitani habenas parum idoneus videretur. Qui tamen has illius ævi calamitates prudenter æſtimaverit, divinitus accidiſſe non ambiget, quo tanti Regis ingenium, & auguſta Chriſtianæ virtutis indoles poſteris velut inter turbulentiſsimas tempeſtates fulgentiſsimum ſidus illuceſceret.

*Georgius notha Ioannis proles Ducum Averienſium pare n.*

*Ioannis de Emmanuele Iacobi fratre iudicium.*

*Alphonſi Principis mors infauſta.*

22 Multa prætereà Ioannes memoratu digna geſsit; quippe in Congi Regno ſuis primùm armis tentato templa condidit, in quibus ſalutari aqua Rex ipſe, liberique præter aliam ethnicorum turbam, luſtrati ſunt. Minæ in oppido, quo de ſuprà dixi, arcem ſancti Georgij exædificavit, unde non parva nobiliſsimi auri vis in Luſitaniam quotannis importabatur. Inſtructiſsimis navibus inclytum Bonæ ſpei promontorium, Conquiſitionis Indicæ januam patefecit. Orientalem deinde plagam cùm AEthiopiam uſque terreſtri quoque, ac periculoſo itinere exploraſſet: ingenti apparata claſſe, Stephanóque Gama, & Vaſco ejus filio, ducibus in expeditionem deſignatis, Indiam cogitabat. Sed fati interventu rem ſuum in tempus dilatam ſubſequutus

*Congi Rex ad fidem converſus.*

*Indicæ navigationis ſub eo initia.*

quutus Rex Emmanuel, quo cœpta erat ordine, uno desiderato Stephano, optatos ad exitus provexit. Addidit Ioannes ad veteres Regum titulos Guineæ dominationem. Regium stemma in eam, qua nunc est, formam redegit: Avisiana Cruce adempta, nummis ad singula scuta appictis quinque: septemque rubricato in margine castellis, cùm anteà incerto numero notaretur ad cuiusque arbitrium, & nummis tricenis unũquodque cælaretur scutum.

In Africam & ipse proficisci volutabat animo, sed rerum perturbationibus impeditus, eodem quinque circiter classes feliciter expediuit. Eę Maurorum ingenti edita strage aliquot oppida manuceperunt. Vrbem Tingim, & alias Mauris ex aduerso finitimas sepsit munimentis. Azamorum recepit in fidem, alosarum decem mille imperato in singulos annos stipẽdio; dumque vixit, exacto. In Diui Thomæ Insula, colonia deducta, Iudæorum filios collocauit in seruitutem redactos, quod ad præfixum tempus non emigrauerant; ea quippe conditione ipsorum parentes in Lusitaniam ex Castella conuenerant. Olysipponense nosocomium, ad omnes Sanctos, magnificum illud Christianæ pietatis opus, anno MCCCCXCII. Idibus Maijs, nummis aureis liberaliter in primum fundamẽti lapidem sparsis, inchoauit. In Eborensi agro multorum Fontium scaturigines coëmit, vt aquæductum ab illius morte conditum, extrueret. Multa præterea toto Regno summæ pietatis, & magnificentiæ, nec non sempiternæ memoriæ reliquit monumenta. 23

*Lusitanorum in Africa gesta.*

*Olysipponense nosocomium & Ebora aquæductus.*

Fuit Ioannes statura mediocri; paulò procerior, concinni corporis æqua proportione; magnæ grauitatis, & Regem illico profitentis; ore oblongo; coloris utriusque temperamento; oculis, & barba venustè nigris; capillo deducto, & rutilo; canescere tricesimo cœpit anno. Ad extremum non sine veneni suspicione valetudinarius, Alboriumque delatus ad balnea, morbo ingrauescente, domesticos rogauit, vt sibi vera, & certa de suæ vitę statu renuntiarent. Et quoniam testamentum antè 24

*Ioannis statura.*

*Sacramentis omnibus ante mortẽ munitur.*

tè condiderat, impendentis fati certus, peracta confeſsione, & Chriſti corpore accepto, ſacra etiam delibutus vnctione, magnam intereà vim lacrymarũ effudit. Mox veniam ab vxore, Socru, Georgio à Coſta Cardinali, Eccleſiaſtico, & equeſtri ordine, ac populo, infimis precibus, nec ſine aliquot errorum conſcientia petijt. Multos deinde officiorum, remiſsionis, perpetuiq́ue alimenti, aut alijs beneficijs, diplomata ſua ipſe manu ſubſcribens, pro meritis cumulauit. Aderat moribundo Ioannes Camelus, qui Algarbienſis Epiſcopus, dignitati exemplo non faciebat ſatis. Hunc ergò Rex intuitus, Præſul tuis ego perperam factis, inquit, graviter obſtrictus, & oneratus excedo. in poſterum propter me, te quæſo, vitam rectiùs inſtitue, atque ita futurum data mihi dextera, fideq́ue pollicere. datam deinde accepit. *Epiſcopum arguit.*

25 Neque illud ſilentio prætereundum fuit, quod eodem temporis contigit articulo. Nam literas ſubſcripturus perennis Annæ Mendozæ, de qua ſuprà memini, cenſus: lacrymis ubertim manantibus, & calamo per neglectum remiſſo ſuſpirans, Ah quam nocens, inquit, animal fui, cùm non didicerim. Vltimo jam in ſpiritu guſtus amaritudinem querenti; Conimbricenſis Epiſcopus ſuggeſsit, ut Chriſti in Cruce ſitientis fel, & acetum recoleret: tum Ioannes; Quantas, inquit, Antiſtes poſſum, tibi gratias habeo. id mihi, totam Chriſti Domini paſsionem repetenti, exciderat è memoria. Epiſcopis deinde Pſalmorum preces fundentibus, ipſe verba præeuntum ſubſequebatur, donec euaneſcente anima, octavo Kalen. Novemb. anno 1495. ætatis quadrageſimo, menſibus ſex: principatus quarto decimo, ac duobus menſibus, Alborij in Algarbienſi Regno, ſæpiſsimè invocatis IESV, & MARIAE nominibus, in illis tandem verbis: Agnus Dei, qui tollis peccata Mundi, miſerere mei, feliciter expiravit. *Iuvenilem intemperantiam dolet.* *Ioannis obitus.*

26 Tanti Principis in occaſu ſupra fidem tota Luſitania miſerabiliter indoluit; quippe quem ſingulari benevolentia proſequeretur, & ſuas delicias, amoremq́ue velut orbis totius Titum Roma quondam, potiori jure poſſet appellare. Nec im- *Ioannis ſymbolum, Pelicanus cum inſcriptione pro Lege & pro Grege.*

 meritò

meritò; Ioannes enim, cùm suam erga cives charitatem multis contestatam beneficentiæ monumentis reliquisset, eam tunc omnino comprobavit, cùm (addito lemmate, Pro LEGE, & GREGE) pulcherrimum illud Pelicani symbolum pectora laniantis, & sanguinem in pullorum propinantis alimenta, certissimum pientissimi animi legit argumentum. Communem ergò cladem publico testata luctu Regni caput Olysipo, sequentibus mox alijs civitatibus, senatus consulto vetuit, ne quis ad semestre usque spatium tonsor operam locaret. Sed Lusitaniæ finibus contineri dolor immensus haud poterat: pervasit orbem, & remotissimas etiam nationes, quo Ioannis gloriosum nomen, & fama penetraverat, affecit. Sed ne fastidio sim, una instar omnium testis esto Isabella Regina, quam cùm noster quoque dolor pupugisset, Obijt, inquit, Homo; Ioannem eo nomine per antonomasiam significās. Georgius item Cardinalis, de quo suprà, vir omni laude cumulatissimus, qui, cùm patris ipsius beneficio ad amplissima quæquè pervenisset, in Ioannem tamen inimico erat animo, extinctū audiens, coram præstantissimis Dynastis, Optimum Regem optimi hominis filium appellavit.

*Dolor omnium in Ioannis obitu.*

Quarto post obitum anno à Syluensi templo maximo Bataliam (oppidum est à commisso ibi prælio nomen habens) ad antiqua Lusitanorum Regum mausoléa pompaticè transferendus, integro adhuc corpore, barba, & capillamento inuentus est in conditorio, nec sine jucundissimi odoris fragrantia incorruptus, cùm tamen eodem temporis spatio tabulæ, tapetum, & linteum ex nimio vivæ calcis injectu semesa conspicerentur. Divinitus id miraculi ad nostram usque perseveravit ætatem, cùm Sebastianus Rex, jusso aperiri mausoléo, incorruptam Ioannis dexteram deosculatus est. Et sanè ad illius virtutes, & sanctimoniam pro meritis æstimandam, satis esse crediderim multorum graviter laborantium testimonia, qui ad contactum feretri, quo deportatus est (tota quippe Lusitania ejus ramenta sacras in reliquias abierant) pristinam valetudinem cælesti beneficio recuperarunt. 27

*Ioannis cadaver adhuc exesum non fuit.*

*Sanitas Ioannis tactu multis impertitur.*

IN

# IN REGEM IOANNEM
## Secundum.

O Amor Europæ, Libyæ tremor, optime Princeps,
Qui rate Neptuni terga subacta premis.
Spes alis ingentes ingenti in pectore, nec te
Terra capit, summo pars tua cura polo.
Viseris immani Regni sub mole, sed orbis
Mens superi miris transvolat astra modis.
Regem animo, Regem ingenio, Regem ordine monstras,
Quo tua Regna regis, Marte aliena domas.
In te, Rex, Mundo Regis monstratur imago.
Qui placidè pacem, fortiter arma regit.
Discet Alexander de te dare munera; Nestor
Consulere; Æacides prælia; sacra Numa.
Regnare Æneas Phrygius; dare jura Lycurgus;
Vincere barbariem Scipio; dura Cato.
Proferre Imperium Cæsar; patriamque tueri
Pompeius; Decij fortia: justa Solon.
In te omnes, Princeps, dotes Natura coegit,
Quæ Regem eximium nobilitare solent.
Invideas nulli gens Lysia Rege sub isto;
Est Rex, quem invideant omnia Regna tibi.

## Ad eundem.

Spiritus hic ingens totóque capacior orbe,
Qui Mundum curis transvolat; astra petit.
Territat Europam; Libyam sibi vendicat armis;
Semper ad Eoas promptus anhelat opes.
Non ut possideat, sed donet largius aurum.
Quà patet ætherei solis uterque polus.
Ignea magnanimum pectus notat ægide virtus,
Plus face fulmineâ Regia dextra potest.
Quæret amicitiam, qui se defendere tentat,
A quo securus solus amicus erit.
Quæ Regna ingrederis bello, vel classe, repentè
Occupat Imperio nobilior fides.
Quam tibi plus fidei dilatas Regna, recedit
Impietas; intrant Numina vera Dei.

*Optat relligio totum tibi ſubdere Mundum,*
*Vt quæ ſubdiderit Rex, tibi, Regna regat.*
*Quam libertatem liber ſibi perdidit hoſtis,*
*Liberior, Princeps, te duce captus habet.*
*Vince inuicte heros Regna omnia; Nec mora, vinces*
*Victa tibi victor corpora, corda Deo.*

## Ad eundem.

*Tu patrem armatum teneris complecteris vlnis,*
*Oſcula per galeam qui tibi ſumma dabat.*
*Ardentes clypeos, & rubra cornua criſtæ,*
*Et ſpolia ampla ducum tangere luſus erat.*
*Spicula tractabas, patrióſque interritus enſes,*
*Nec nitor armorum territat, atque minæ.*
*Sanguine tinctus adhuc Martis poſt bella cruenti,*
*Te pater in clypei ſuſtulit orbe ſui.*
*Is tibi dicebat ſat læto pectore; talis*
*Qualis ego victo victor ab hoſte, redi.*
*Dicta patris ſiunt; æquas, ſuperáſque parentem,*
*De tumulo dum te creſcere ſentit, ait;*
*Optima ſors noſtra eſt; rapuit mors, cuncta triumphis*
*Solum habet è tumulo creſcere poſſe tuis.*

## Ad eundem, De Pelicani ſymbolo.

*Ingenium Rex magne tuum Pelicanus aperto*
*Pectore, & effuſo ſanguine vbique refert.*
*Pro grege fundendum titulus monet: Addit eundem*
*Pro lege, & ſacro Numine iure dari.*
*Quod facis exemplo, volucris ſub imagine monſtras,*
*Propoſitúmque animi monſtrat imago tui;*
*Sanguinis impenſis Princeps qui Regna tuetur,*
*Fidam emit impenſa nobiliore fidem.*
*Quique cruor ſacra pro lege effunditur, aras*
*Erigit, & certa tendit in aſtra via.*
*Iſta tui volucris, volucris tu mitis imago,*
*Inſtruitis Reges ipſe, vel illa pios.*
*Grande magiſterium volucris; plus nobile vita,*
*Quæ quod monſtrat avis, plus generoſa facit.*

Ad

## Ad insigne Pelicani.

*ÆGypti fuerat quondam quæ fabula campis,*
*In Lusitanis pectora scindit avis.*
*Scindit, ut impastos distendat sanguine pullos,*
*Alta vel exesi cordis in antra vocet.*
*Non ibi pectus avis, neque Rex hic findere parcit,*
*Vt parcat pullis illa, vel iste suis.*
*Non tibi nobilitas deerit non Lysia robur,*
*Quam cruor & Regis nobile pectus alit.*
*Cæsa minutatim cum sanguine corda feruntur;*
*En tibi quæ Regis fercula condit amor.*
*In pastum prabet sua corda, & pectora: pectus*
*In te ut sit prater, firmaque corda nihil.*
*Nec te pæniteat Regum Rex maxime, fusus*
*Quod secum evoluat corda soluta cruor.*
*Plebs licet æquales nequeat tibi reddere: grato*
*Saltem aliquas certat corde referre vices.*
*Pro grege Rex fundes cum pectora, corda, cruorem:*
*A grege redduntur pectora, corda, cruor.*




IOAN.





IOANNA PORTVGALLIÆ PRINCEPS.
VIXIT AN. XXXVIII. OBIIT A°. MCCCCXC.

# IOANNA LVSITANIAE PRINCEPS.

## ANACEPHALAEOSIS XVII.

1 X tribus, quas præter Regum anacephalæoses, veluti periucundum auctuarium, daturos ad initium promisimus, loco postrema, virtutibus nulli secunda est Dominę Ioannæ sanctissimę Principis. Hęc Ioanni Regum huius nominis secundo illius fratri adiungenda fuit iure optimo: tum ob perpetuam inter illos amicitiam verè germanam, quæ utriusque animos arctissimè conglutinatos unum fecit: tum ob indiscretam morum ac virtutum similitudinem, quasi utrum videres, eadem opera ambos grato errore videres. Qua de causa mirabiles hujus serenissimę Principis, & sanctissimæ heroinę virtutes dignissimæ profectò sunt, ut lucem videant, omnesque suo exemplo ad imitandum provocet, blandeque invitet.

*Anacephaleoseos institutum exponitur.*

2 Alphonsus eo nomine Quintus diu cum Elisabetha coniuge, omnibus & corporis, & animi dotibus egregiè ornata fęmina sine prole vixit, quare Regina assiduis precibus à Numine filios efflagitabat, qui in avitum Regnum, & regiam pietatem succederent; annuente precibus Deo, brevi victurum infantem, qui Ioannes dictus est, atque hoc amisso, filiam susceperunt Ioannam, quæ Olysipone lucem hausit pridie nonas Februarij anni 1452. ubi sacri fontis lavacro tincta fuit, Regni Princeps ab omnibus solenni ritu dicta, triennio tantum matris educatione potita est, quam totius Regni mœrore immatura mors cœlo rapuit, felicem gemina prole superstite, cui utrique

*Ioanna ortus, eximia pulchritudo & nuptiarum repulsa prima.*

utrique à Ioanne similiter Evangelista nomen indi maluit, ob singularem, in Christi Domini dilectum, pietatem. Defuncta Elisabetha nihil Alphonsus immutari in Reginæ domo passus est, sed omnia in Ioannæ Principis, quanvis tantula adhuc esset, obsequium vertit, illam Beatrici Menesiæ pari nobilitate & virtute fœminæ erudendam tradens. Crevit igitur Ioanna non corporis minus, quàm animi pulchritudine, adeò ut miraculi instar esset, & animus in facie quasi in speculo relucesceret. Multi illam Christiani Orbis Principes famâ commoti, nurum, multi conjugem optabant, & quo tantâ pulchritudine aliquali ratione frui possent, eximios pictores, qui ad vivum exprimerent, in Lusitaniam certatim mittebant, qui omnes, sacramento interposito, affirmabant, nulla artis industria Ioannæ venustatem & hilaritatem posse adæquari, feruntque Ludouicum XI. Galliæ Regem, ubi iconem vidit, in genua provolutum Numini egisse grates, quod tam famosam in terris divinæ pulchritudinis imaginem sibi licuerit contueri. Eam igitur Delphino conjugem, missis in Lusitaniam legatis ab Alphonso petijt: legatione hic lætus, quam in Regni utilitatem mirè facere animadvertebat, Ioannæ rem aperit, & consensum expetit. Hæsit anceps, ubi de nuptijs agi tam seriò vidit, quæ alias sibi animo desponderat, sed qua erat prudentia, ætatis teneritudinem causata, & rerum inscitiam, quæ patria domo absenti multum allatura esset nocumenti; nondum virilem Delphini ætatem, qui vix quintum supra decimum inierat annum; fratris prætereà valetudinem, cujus immaturum interitum assidui penè morbi minitabantur: proptereàque à Regni ipsius utilitate minimè esse eam, ad quam Regni hęreditas deferenda foret, externo Principi tradere. Multa prętereà adeò scitè & prudenter in rem suam proposuit, ut admiratus Alphonsus rem in aliud tempus differendam esse decreverit.

*Mirus in pueritia virtutis progressus.*

Interim Ioanna omni pietatis ac virtutum exercitatione in 3
dies crescere, quotidianis Curiæ oblectationibus suffurari sese, tempus majori cum voluptate orationi, quàm confabulationibus

nibus

nibus impendere, horarias preces quasi pensum quotidie decurrere, & quo majori animi voluptate psalmorum hymnos recitaret, quæ obscuriora sunt sibi Lusitano idiomate aperienda curavit, ne in Dei laudibus decantandis inscia esset. Christi Domini vitam & sanctorum vitam, assiduè pervolvebat, de ijsque cum aulicis puellis crebrò sermonem texebat, delectabaturque præcipuè in earum sanctarum facinoribus legendis, quæ illibatum Virginitatis florem martyrij sanguine illustratum cruentarunt; Sacro intererat ea compositione, ut religiosæ vitæ fœminis decennis Princeps exemplari merito posset esse. Quotidie se in privatum sacellum recipiebat, ut solitas orationum preces obiret, nullique unquam quandiu ibi fuit licuit eam alloqui; ita enim se Numini ociosam tradebat, ut secularibus totam subtraheret negotijs. Illis diebus, quibus anniversaria celebritate Servatoris Christi opprobria & mors recurrunt, miro se silentio mulctabat, vix circa ea, quæ maximè opus essent, verbum proferens, atque hoc etiam abstinebat sacratiori triduò, quo interdiu, noctuque à templo decedebat nunquam; cibum vix gustabat, somno nullatenus tenerum corpusculum recreabat, orationibus intenta, lachrymis ubertim manantibus interna solatia procurabat, quibus minimè avarus Deus satis labores & ærumnas compensabat. Vt Christi Domini imitaretur exemplum Majoris hebdomadæ Jovis die, duodecim mulieres externas, inopes, mendicas, sordidas, pannosas, squalidas, deformes, & quæ nauseam possent excitare, summa industria sibi comparari jubebat: harum sordidos pedes, priusquàm alibi (ut Reginarum deliciæ etiam in asperis facere consuevêre) abluerentur, deposito Regio ornatu, ancillari cultu, ne eam inopes agnoscerent, paucis arbitris, ne in summissionis exercitio populares auras captare videretur, infusa in pelvim aqua, flexis poplitibus blandè sordibus purgabat, mundabat, tergebat, siccabat, & osculabatur; novis posteà vestibus ornatas, & aliqua donatas pecunia dimittebat, inscias quidem à quanam sibi tantum beneficij, Christo tan-

tum obsequij fuerit impensum. Inde se iterum in templum recipiebat, neque usquequò sacratissimo Paschæ manè Dominicæ Resurrectionis lætitia publica pompa celebraretur, pedem aliò efferebat. Mira fuit in egenos pietate & liberalitate; carceres, nozocomia, & cætera hujusmodi miserorum domicilia crebriùs invisi jubebat; ægrotis, egentibus, peregrinis, si quos inopia premi sciebat, liberaliter, erogata stipe, ferebat opem; neque usquam, vel ad meridiem cibum sumptura accubuit, vel sub noctem in cubiculum se recepit, priusquàm ab ijs, quorum industriæ hæc commiserat, quid actum esset sedulò, & curiosè edisceret. si qui è famulis, aut ijs, qui in curia versabantur, odio inter se dissidebant, concordiæ ipsa author rescissas amicitias omni industria redintegrabat, ijs aspera, qui aut verbis, aut manu promptiores alios læserant, interdumque paci odia præhabentibus, stipendia denegari jussit.

*Varie in se ipsam desævit.* Hæc in alios Ioanna. sed in se ipsam qualis, quàm sæua, & hostili animo ne iuventutis flore, deliciarum abundantia, regio fastu, vitij aliquid subreperet, vitiorũ fomites fuit insequuta? Mirum sanè, sed omnia virtutis vincit amor, omnia Christi Domini exemplum mortalia pectora cogit. Laneas sibi subuculas aspero è panno, quanvis nõ ita crasso, ne aliquis suspicioni locus esset, arctas ut corpori essent intimæ assui fecit: has ubi semel induebat, siue calore asperiores fierẽt, siue frigoris rigore acriùs pungerent, neque diu, neque noctu deponebat, quousq; scaturientium vermium multitudo, ne in exteriores vestes erumperent, illam deponere, & mundiorem aliam resumere cogeret; addebat sæpius cilicinam vestem, quam arctè constrictam laneo indusio supponebat, ut dolorẽ dolori, macerationi iungeret macerationem. Quoties Alphonsus pater (crebrò id eveniebat) in Principis domum sub noctem ibat, ut Regni curas aliquali oblectamento deliniret, hilari facie, & lætabunda procedebat Ioanna, sed quia modò cum patre, modò cum Ferdinando Principe Regis fratre saltare, ex arte compellebatur, quod ipsa miro decore faciebat, quam in comenda facie

cie curam aliæ ponerent,in ſe crucianda collocabat, & cilicio multiplici voluptuoſam ſaltationem, quam tamen non niſi ex patris præcepto obivit unquam, prædamnabat. Hæc in quindenni puella eò admirabiliora, quò tenerum corpuſculum tanti doloris impatiens, quò ætas ludicris quàm ſerijs accommoda magis,quò aulæ apparatus,& laſcivia,ad delicias,& molliorem vitam, quàm ad duram, & aſperam conducentia majori erant impedimento,quò hæc omnia ſumma induſtria, ne in patris Regis,aut Principis fratris,quorũ utrique cariſsima erat, & proculdubio omni ſollicitudine pijs conatibus obſtarent, cognitionem devenirent, celanda eſſent. Aliud addidit mirandum non minus, ſed fortaſſe rarius, quo ſatis indicavit, quàm ingenioſa in ſui fuerit ſupplicia. Deliciarum faſtidioſa poſtquam regali in lecto de more accumbebat, ut famulis & patri faceret ſatis, decedentibus reliquis, è ſtrato inſomne corpus corripiebat, atq; in ſacellum quod propè cubiculum erat, quaſi in aſylum confugiens nocturnæ orationi, ſuſpirijs & gemitibus abundè vacabat,quibus ſtatis diebus,modò incruentam, modò ſanguineam flagellationem adjungebat, ibique fatigata, & ſomno oppreſſa aliquantulum quieſcens nocturnis matutinas preces continuabat, donec multo jam die, tacito gradu,ne quis perſentiſceret, in Regium ſe lectulum recipiebat,ut famulas,quę vigiliarum ignarę erant,advocaret; itaque Regiam perſonam, & faſtus ſuſtinere cogebatur, nuda humo inter ſuſpiria dormitabat, & nullius ſibi flagitij conſcium lectum ſingulis noctibus lachrymarum imbribus irrigabat.

5 Parum hoc, ſibique adhuc juſto indulgentior cùm videretur, quæ crudeli in ſua commoda animo ſatis non erat, ſocios advocavit, &, communicato conſilio, immanius ſibi bellum gerere ſtatuit. Igitur in cubiculo inferiori ſuberis corticem ſterni fecit, & in eo rudem culcitram avium plumis infertam, qualis indigentibus apud noſtrates uſui eſt, pro linteis & ſtragulis laneas veſtes craſſas & aſperas, ijs ſimiles, quibus in Hibernia viliori plebi mos eſt temporis iniurias repellere: pulvi- *Ingenioſe ſibi ſupplicia excogitat.*

nar arietina lana adeò suffartum, ut ad ligni duritiem propius accederet. Huc igitur mobili scala (prius enim in cubiculi pavimento ferratis tabulis ostium recludi fecerat) postquam in sua famulæ recesserant, incomitata descendebat, & quod humanæ imbecillitati quietis indulgere cogebatur, ita invita capiebat, ut vestium asperitate malè acceptum regium corpusculum vigilias iterum, & orationem mallet, quàm laboriosam & semisomnem indulgentiam. Huc nemini ulla ex causa patebat descensus, præter quàm ei fœminæ, quæ Principi à secretis erat. Cui aliquando ex Ioannæ facultate, re exigente, nullo tamen conscio, eò introire permittebatur. hęc posteà supellex Ioannæ deliciosa, & inter Mundi muliebris ornamenta cæteris charior Averium lignea in arca transducta, & parthenonis antistiti, ut voluptuosè Principem exciperet, commendato secreto, tradita fuit. Iejunijs ita vires atterebat, ut prisci eremi mores inter aulæ delicias æmularetur, & quanquam apponerentur semper epulæ ante ora paratæ regifico luxu adstantibus famulis, genium & stomachum defraudans, vel ex ijs, quæ viliores, & sibi injucundiores erant, paululum degustabat, vel omnium fastidiosa pane, & gelida contenta, irritata potius, quàm sedata fame, à mensa discedebat, perpetuò tamen hilaris, & jucunda varijs famulos illudebat artificijs, ne apud Regem, quod admodum semper verita est, tantæ adversus se ipsam sęvitiæ incusaretur: quippe quem sciebat, quod illi esset charissima, minimè permissurum, ut susceptum vitæ genus amplius proferret, obstaturumque seriò, ne postmodùm in se ipsam tam austerè animadverteret.

*Regno præest, atque à patre in parthenium recedendi copiã impetrat*

Suscepit per id tempus Alphonsus Mauritaniæ expeditio- 6
nem, à qua, & rebus, bello illo præclarissimè gestis immortalē gloriam, & sempiternum Africani nomen reportavit. Eo secum, quanquam valetudinarius esset, & delicijs, quàm bello aptior, Ioannem Principē quintum supra decimum ineuntem annum detulit, ut postquam memorabile aliquod facinus in armis ederet equitis insignia acciperet, Regni plena administratione

ſtratione Ioannæ commiſſa,quę quanvis ætate(nam octavum ſupra decimum agebat annum) tanto oneri videretur impar, prudentia tamen, quod adoleſcētia detrahere poſſe videbatur, ſufficiebat abūdè,quod publicis Regni negotijs ſupererat tempus,orationi totum impendebat,patris incolumitatem,& felicem expeditionis eventum à Numine contendens, & partito labore, ne quandiu publicis commodis vacabat, ceſſaretur à precibus,ita aulicis puellis horas diviſit,ut modò hę, modò illæ,alię alias excipientes continuum precandi tenorem conſervarent: neque irrita vota, nam brevi Arzilla, & Tingis Mauritaniæ nobiliſsimæ urbes vi captę fuerunt: è qua victoria cùm Alphonſus triumphabundus domum ſe reciperet, occurrit obviàm Ioanna ad miraculum ornata, & pulchra; poſtquàm patris manum deoſculata, & Principem fratrem amplexa eſt, Duces, & Regni primates gratulabunda ſalutavit, ita coram omnibus patrem alloquuta fertur: filię intuitu, quam bellica gloria lætiorem, ut victorias primùm gratulata, à pietate fore diceret,ſi ſe,quam præ omnibus chariſsimam haberet, Numinis obſequio gratus mancipareet, liberamque parthenium eligendi copiam faceret,quando nihil ſibi optabilius poſſet accidere, quam inter Chriſti ancillas abdicato regio faſtu quod reliquum eſſet vitæ traducere: pluraque in ſuam rem adeò ſcitè & prudenter congeſsit, ut admiratus Alphonſus, manantibus ubertim prę deſiderio, & dolore lachrymis, ne Numini videretur contraire, ut erat Religioſus, & in omnem pietatem propenſus, precibus annuerit. Et quanquam Ioannes frater, qui id ſemper ægerrimè tulit; & Regni primores non vultu modò, ſed verbis Regi obſtare conati fuerint, atque in Regni detrimentum hanc eſſe mutationem affirmaverint, & publicè Regni jus,cujus illa Princeps dicta,juratáque fuerat,ſalvum & integrum fore, conteſtati ſint; quę majores animi procellas devicerat, minora hæc deſpiciens tonitrua de parthenone ſedulò agere cœpit.

7 Non multos ante annos Averij,quod oppidū priſcis Lavare, inſi-

*Averium sibi de parthenonis angustijs certa, migrandum statuit, interim Odivellas proficiscitur.*

insignis ducatus caput Oceano abluitur, & nobile est Regni emporium sub IESV nomine, & tutela sanctimonialium cœnobium extrui cœptum fuerat à primarijs fœminis, quæ delicias pertæsæ asperioris vitæ avidæ cruci suffixi, Servatoris pauperiem, & summam rerum omnium despicientiam æmulatæ mira asperitate corpora mulctabant. Percrebruit brevi, ut assolet, tantæ rei fama, & nobiliores virgines toto Regno, quasi ad delicium aduocabat. Inter has, quæ Principi Ioannæ amicitia & sanguine admodum conjuncta fuerat, Eleonoram Menesiam Viennensis Comitis filiam, quæ Brigãtini Ducis nuptias cœlesti agno posthabuerat, matre, & fratribus, duobus Comitibus, altero Eborę antistite, pænè invitis Christi amor, & cœleste desiderium omnium summa admiratione attraxerant. Hęc Principem (id enim sibi imperatum fuerat) crebris epistolis erudiebat de ijs omnibus, quæ sanctimoniales ex Regularum præscripto obibant, quibus jejunijs corpuscula macerarent, quotis vigilijs Numini laudes decantarent, qua animi submissione, esto è prima nobilitate, & summis in delicijs enutritæ, & domos verrere, & coquæ obtemperare, accumbentibus ministrare, atque ancillarum ministeria fungi solitę essent; quàm vili cultu, quàm exiguo sumptu, quanta rerum omnium penuria pristina damnarent. Quæ, cùm Principis votis miræ responderent, eò se recipere statuit, ut liberè ancillari, quæ omnium Princeps esset, omnibus posset. Sed ne Averij nomen patrem deterreret, interim in parthenonem, quem propè Olysiponem Dionysius Rex condiderat, Odivellas vulgò dicunt, ex Regis licentia se contulit occulto; & paucis, sed ijs nobilissimis, ut Principem decebat, stipata.

*Deducente Rege & proceribus Averium migrat.*

Miro omnes dolore Principis absentia affecit; in lachrymas palatini omnes soluti, sed maximè nobilissimæ puellæ, quæ illi ministrabant; & perinde quasi in Reginæ luctu, atram plerique vestem assumpsêre, in ijs Ioannes frater, qui dolori plus justo indulgens, esto aliquot post annos lugubrem habitum deposuit, susceptum mœrorem animo nunquam exuit, palatij januæ

januæ clausæ perpetuis tenebris mœrorem omnibus indicabant pariter & indicebant; populares, quasi charissimum quisque pignus amisisset, publicum pro privato dolorem ducebant; ita omnium animos, vultus hilaritate, virtutis opinione, & mira in pietatem propensione sibi Ioanna devinxerat. Odivellas, ubi de Principis discessu certior facta est, Philippa Elisabethæ Reginæ germana soror se contulit statim, quo etiam Rex & Princeps crebrò ititabant, ut Ioannam inviserent, & suavissimo fruerentur colloquio: interdumque propositis rei difficultatibus, maximè frater, eam à suscepto vitę proposito retrahere conabantur, sed in cassum semper cessere conatus; imò curiæ viciniam exosa, ut aliò abire liceret, patrem oravit, exoravitque, qui Divæ Claræ cœnobium ad Mondæ ripas, juxta Conimbricam situm, & sanctissimæ Reginæ Elisabethæ exuvijs, nobilissimis totius Regni virginibus inclytum, ædificijs amplum, mira illo tempore aëris temperie salubre, Principi aptissimum fore arbitratus, eò deducendam quam primùm curavit. Ab Odivellas proficiscentem comitati Rex ipse, & Princeps, Philippa matertera, & Regni proceres Conimbricam usque atrati omnes, quasi defunctam flerent & efferrent. Pridie ejus diei, quo Conimbricam erant perventuri, patrem secretò alloquuta, summis precibus ab eo contendit, ut Auerium in IESV parthenium sibi recedere liceret; obstupuit ille, sed ne filiam mœrore impleret, concessit tandem, & quanquam Princeps frater præ omnibus repugnaret, Averij solitudinem, aëris intemperiem, domus angustias, & quod à Curię frequentia admodum remotus esset locus prętendens; Vicit Ioanna, quæ non regios fastus, sed Bethlemici antri inopiam, deserti solitudinem, crucis angustias, & Servatoris ærumnas jam dudum animo cogitabat; Averium igitur eisdem comitantibus deventum, ubi post aliquos dies, Rege & Principe ducentibus, cœnobium adijt pridie Augusti Nonas in beati Dominici, cujus vivendi rationem IESV sanctimoniales cum habitu acceperant, pervigilio. Ibi Alphonsus in lachrymas profusus, quantum

tum charissimum sibi pignus in oculis haberet contestatus est; & quanquam ira magis, quàm dolor Principem Ioannem præcelleret, in discessu tamen charitatis indices lachrymas retinere nequivit, quippe qui propterea Ioannæ conatibus obstabat, quod illam mirificè diligens, à tanta sorore abesse sibi existimabat gravissimum. Philippa matertera, etjam si cœnobij septa egressa fuerit, in vicinis tamen ædibus, ut crebrò visere posset consobriuam, sibi manendum statuit.

*Cometa Ioanna advẽtum præsignat, religiosam illa vitæ rationẽ init.*

Auspicato Averium elegit Ioanna, cœlo ipso comprobante; nam in Martio mense ingentis splendoris cometa cerni cœptus est, ex ijs, quos Philosophi caudatos appellant. Rotundus ipse, magnus, mirè lucidus, quem neque densæ noctis tenebræ obscurare, neq; pluuiç usquam nubes occultare visç sint: post solis occasum supra parthenonis domus subitò accensus comparebat, modò in ea aëris parte, quæ domum, in qua Ioanna Princeps degit, suprà erat fixus, & stabilis; radium, qui latus erat, & oblongus, ad eam usque, in qua sacrę vestes asservantur, protendebat; modò hanc superstans illam versus explicabat caudam; ita tamen, ut locum, quandiu cerneretur, commutaverit nunquam. Atque in hunc modum totis ferè quinque mensibus, subitò quotidie comparens, & disparens omnium oculos rapiebat, & insolito splendore atque stabilitate faciebat admirationem, maximè tamen sanctimonialium animos naturâ pauidos, & prodigijs insuetos percellebat, quę significationis ignarę, quid sibi damni prę sagiret, expedire nequibant Solvit tamen eventus ipse omen. Nam quo die Ioanna Averium pervenit, disparuit prorsus quasi novo syderi pulchriori quidem, & ferventioribus radijs accenso aërius Cometa locum cederet. Triennium fermè eodem habitu permansit, sed famulis dimissis sola inter Christi famulas, quibus cum sacris in odęo frequenter intererat & nocturnas aliquando preces, quanquam non sine valetudinis damno quod illius domus aliquantulum abesset, frequentabat; donec ineunte anno supra millesimum quadringentesimum, septuagesimo quinto

to octavo Kalend. Febr. qui dies Apostoli Pauli conversioni sacer est, Religionis habitum magna animi voluptate induit. Neq; habitum modò, sed animum ita commutavit, ut Principis ne vestigia quidem in Ioanna deprehenderes: reliquis novitijs per omnia simillima, in nullo à communi victu, habitu, aut exercitijs, qualia qualia essēt, exemptionē passa est sibi præstari. Suo ordine postrema in Odæo assidebat, alternis vicibus cum alijs, aut cereos tenebat, aut tenentibus assistebat: in refectorio alias inter accumbebat, & Principi eadem, quæ reliquis nullo delectu ministrabat, fictilibus vasis, quanquam neque figulo patre, neque avo genita esset, legumina apposita vescebatur; domos verrebat; scutellas & catinos calida abluebat; triticum purgabat; farinam subcernebat; nebat, assuebat; ægrotantibus & accumbentibus summa hilaritate, atque animi submissione, quasi omnium famula, ancillabatur; nihilque ita abjectum & vile fuit, quod Ioanna summa lætitia non obiret; cilicia miræ asperitatis attexere didicit, ut sibi, & alijs macerationis forent instrumenta; flagella itidem, tam incruenta, quàm quæ sanguinem elicerent, mira arte elaborabat; ipsaque, utpote remedia sæpè sæpius experta, quæ in se ferociùs sæviebant, & sanguineam flagellationem sævius exercebant, chirurgi instar medicabatur. Atque, ut quam animi abjectionem corde, & medullis infixam gerebat, ante oculos haberet, semper, in eo corio, quo pensum colo alligabat, illam Servatoris sententiam inscribi fecit, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Cùm admodum angusta foret in parthenone res familiaris, sanctimoniales ipsæ (neque enim ancillarum, & famularum usus admittebatur) panem, ligna, aquam, & quæ quotidianis usibus necessaria erant, comportabant, inter primas, semper Ioanna debiles consolabatur, robustiores laudabat, & æmulabatur, exemploque omnibus prælucebat. Quæ ita Regios fastus abjecerat, nomen quoque deponere statuit, neque se Principem dici patiebatur. Obstitit tamen antistes, atq;

*Humillima partheniĳ ministeria officiose obit*

ea jubente, ubi opus erat, priſtino more nomen ſuum ſcribebat, & in ipſis cœnobij tabulis, ubi Ioannæ nomen cum alijs affigebatur, Princeps perpetuò, quanquam ipſa reclamaret, dicta fuit. Crebrò apud confeſſarium expiabat animum, & ſacra ſynaxi reficiebat; communis omnibus, & Ioannæ erat religioſus à confeſsionibus: ſuo ordine inter novitias in genua provoluta, & ni voce agnoſceretur, cætera incognita exponebat crimina, ſuo itidem loco ſacræ menſæ accedebat, & niſi aut vultu, aut nomine noſceres, unam è media plebe ad ſacrarum Virginum numerum aſſumptam diceres. Orationi multum temporis impendebat, & ita divinis reficiebatur ſolatijs, ut præ lachrymarum aſsiduitate genas quaſi exuſtas haberet, veſtis lanea, & brevis, crepidę humiles, lectus alijs par, domus eadem cum cæteris.

*Regni conventus, frater & matertera à ſuſcepta vita ratione deÿcere conatur.*

His Averij ſanctimoniæ exemplis clarebat Ioanna, cùm tantæ rei fama Regnum totum pervaſit & commovit. Eo igitur ab omnibus Luſitaniæ urbibus quaſi in publicum Regni conventum primores miſsi ſunt, qui publicè profiterentur, ſe conſenſuros nunquam, ut religioſa vota emitteret, quotieſque Regno opus eſſet, inde abducturos, ut hæredem ex ea (namque eo tempore Ioannes frater prolem nondum ſuſceperat) in matrimonium collocata habere poſſent. Venit, ubi rem ſcivit, Princeps ipſe paucis comitatus, in quibus Eborenſis aderat Epiſcopus Ioannes Meneſius, rei novitate adeò permotus, ut veſtem lugubrem aſſumpſerit, barbam diu non totonderit; & niſi Numinis timore, atque paterna reverentia cohiberetur, aliquid auſus eſſet, quod Ioannæ ſummam attuliſſet moleſtiam, cùm tamen parthenonem ingreſſus eſſet, & multa adverſus antiſtitem ſtomachatus dixiſſet, illius modeſtis reſponſionibus lenior ſororem adit, cujus ex aſpectu, ubi mutato habitu, tenui cultu, & per omnia novitiam intuitus eſt, ſibi imperare minimè potens, in amplexum pariter, & lachrymas ruit, multaque in rem ſuam cùm dixiſſet blanditijs, modò lenis, modò minis ſeverus, profecit nihil. Adeò Regum minas, quæ Regnum

gnum contempſerat, ne à Chriſto avelleretur, parvi ſemper fecit. Philippa verò, quæ Principem ſæpius inviſere ſolita erat, ubi mutaſſe habitum cognovit, Averio inſalutata Ioanna deceſsit Odivellas, quo etiam acciri quam primùm fecit Miciam Aluarengam notæ ſanctitatis virginem, quam inde ſecum Ioanna Averium detulerat, ut ſola, & omni humano ſubſidio denudata, aut religioſæ vitæ ſuſceptam rationem deponeret, aut ſaltem aliò, quod optabant, migrare vellet.

12 Quanquam verò ita ſpiritu eſſet feruido Ioanna, ut nihil ſibi arduum, nihil durum exiſtimaret, tot laboribus tenerum, & delicatum corpus ſufficere non potuit, gravibus proinde tentatur morbis, qui in ultimum vitæ diſcrimen ſæpius adduxerunt: atque communi medicorum voto iecur, & renes admodum vitiatos eſſe, maximè ex aſsiduo piſcium uſu cùm decerneretur, neque vires ultra redintegraret, prudentum hominum conſilio, patris imperio, & fratris precibus adducta tandem fuit, ut à religioſa profeſsione deſiſteret, quod eo libentior fecit, quo ſibi durius videbatur citra animi noxam, quæ ex regula promiſſura foret exactè minimè poſſe exoluere: quare antiſtite vocata ſuo in ſacello habitum ſæpius exoſculata lachrymarũ imbribus madidum deponit, ſe à novitiarum numero, & muneribus exemptam declarans, cumque aliquot horas eo depoſito domum perluſtraret, reſumpſit iterum, ut foret omnibus manifeſtum, communi eam vivendi ratione deinceps non obligari: neque propterea, aut mores aut priſtinum vitæ inſtitutum invertit. In Odæo eundem ſibi locem, quum anteà ex ordine cum novitijs habuerat, delegit modò; aliarum periculis eodem ſemper animo & ſubmiſsione adfuit; ſibi, eſto morbi neceſsitas aliquid mitius exigebat, perpetuò aſpera, & quoad vires ſufficiebant, inimica.

*Ne religioſa vota emitteret morbo impeditur.*

13 Anno à Chriſti natalitio 1479. cùm Luſitaniam dira lues invaſiſſet, paulatim ſerpens Averium, & vicina oppida vaſtabat, quare Rex & Princeps Ioannæ, ſuis verbis qui diceret, miſerunt, oppidò quamprimùm excederet, quò vellet; in eamque

*Averio urgente lue egreßa it, & religioſe inſtituit.*

rem Conimbricenſem, & Portuenſem Epiſcopos, atque alios Regni Principes Averium proficiſci imperarunt, qui diſcedentem comitarentur, & ubicumque manere ſtatueret, aſsiſterent, ut decebat. Repugnare tanto Imperio non potuit, quare delectis ex ſanctimonialium numero ſex, in quibus antiſtes ipſa fuit parthenone, manentium lacrymis, & abeuntium deſiderio maximo, quinto Kalend. Octob. in viam ſe dedit. Vbi manendum erat, ſacellum exornabant, ibique ex more, quanquam non elatâ voce, ſtatutas preces quotidie alternis verſibus perſolvebant; & quotis diebus flagellationem facere moris erat, quanquam in diverſorio eam non omittebant, mira omnium admiratione, qui Principem, & primæ nobilitatis fœminas in ſe adeò inſueto ritu deſævire vix audientes credebant. Hoc in itinere Prioriſſa obijt Beatrix Leitoa omnium virtutum exercitaione laudatiſsima, quę prima Averij parthenonii auctor, & mira prudentiæ, atque religioſæ diſciplinæ opinione moderatrix fuerat, proptereaque Ioannæ inprimis chara, atque adeò illius obitum magno doloris ſenſu accepit.

*Fruſtra de Regum nuptys in Ioanna agitur.*

Cum verò omnia vaſtandi nullum lues finem facerat, Ave- 14
rium iterum ſe recepit, tanquam in quietis aſylum, ſed hac ſibi diutius frui non licuit, eò enim Ioannes Princeps ſe contulit, ut cum ea de nuptijs cum Maximiliano Romanorum Rege Federici Imperatoris filio ſeriò ageret, illa tamen conſtanti animo ita reſpondit, ut omnem conficiendi negotij ſpem fratri præcideret: atque ut ſemel, quæ ad nuptias ſpectant, abſoluamus, quanquam temporis ordo alibi id exigeret, quod cum Ioanne, defuncto iam patre, bis accidit, interſeram. Carolus VIII. patri vita functo ſuffectus fuerat in Galliarum Regno, mirè ſemper Ioannam ob eximiam pulchritudinem, & pręclaras animi dotes, adamavit; quare legatione miſſa ſibi conjugem petijt, minas intentâs, & bellum fremens, ni in Galliam quamprimùm duceretur. Averium pergit Rex., ſororem edocet vię cauſam, publicum Regni incommodum ob oculôs proponit, ne privatâ publicę pręhabeat utilitatem impenſè rogat:

gat: ſurdis illa auribus perſtat, ſe homini nupturam unquam, quanquam is univerſi ſit Monarcha, conſtanter negat. Minas frater auget, hoſtum appellat, quæ in Regni perniciem conjuret: Vſque modò, inquit, in tot, tantiſque difficultatibus, & moleſtijs, hæc mihi unica ſemper occurrit conſolatio, quod te fidam, & verè germanam arbitratus ſum: modò tamen quare conjurationis conſciam non exiſtimem, quæ alieno ferro me, regnumque objicit: an non tu Regni Princeps, ut illi conſulas; non Regno nata, ut quæ illi ſalutaria fuerint, amplectaris: non Regis ſoror, ut imperata facias: neque hoc cælo, neque ſuperis diſplicet, cùm ij non ſimus, qui cęleſtibus terrena pręferamus. Quid ageret Ioanna? in ſacellum ſe recipit, ut fratri, quid agendum eſſet, reſponderet: & poſtquam diu ſe, ſuaque ſuperis, & in primis virginum Reginæ commendavit, fratrem alloquitur, promittitque ſe galliæ Regi nupturam, ſi ea ipſa hora viveret. Conditione audita hæſit Ioannes, paucis tamen pòſt diebus è vivis exceſsiſſe nunciatum eſt, ut liquidum eſſet de illius obitu certam cælitus Ioannam, quas non formidabat, nuptias ſpopondiſſe. Alia iterum ab Anglia exorta tempeſtas eodem prorſus modo tranquillata eſt. Non Anglus qui Richardus fuit illo nomine tertius, bellum, ſed perpetuas pacis leges, & fraternam amicitiam promittens, adjectis alijs, quæ in Luſitaniæ commodum mirè faciebant, conditionibus, Ioannam ſibi ſanguine conjunctam, deſtinatâ legatione, ſponſam precabatur. Alcobaçam Rex cum Philippa matertera ſe contulit, & Ioannam, quæ in Portu propter peſtilentiæ metum tunc temporis degebat, ad ſe quam primùm venire jubet: rem aperit, in quantũ Reip. bonum id eveniat, declarat ſeriò, proptereaq; ne toties repulſam patiatur, orat; & commendato Philippæ negotio, relicta ſorore, abijt. Omnem adhibuit matertera induſtriã, omnes accivit artes, omnia movit & tentavit: iterum atque iterum rem Ioannes urgere perrexit uſque adeò, ut iræ impatiens ſanctimonialibus, quæ Principem comitabantur, illius congreſſu, & colloquio ſeverè interdixerit.

Ad solitas illa recurrit preces, & dum mœrori confecta plorationi nimium indulgeret, levi correpta somno astare sibi intuita est pulcherrimum adolescentem, qui blandè salutatam compellens; Noli, inquit, ultra mœrere, pone lachrymis modum; jam enim è vivis abijt. Nec plura dixit, & disparuit. Discusso illo somno in se se redijt, & ex mira animi tranquillitate sibi à Deo missum, quisquis ille fuerit, cùm conjiceret, fratri respondit, ne iniquo esset animo, in Angliam proficisci esse se paratam, si quem sibi optabat sponsum, adhuc in vivis numeraretur. Quod si ad mortuos transisset, hoc unum sibi efflagitare, ne ultrà secum de nuptijs ageret. obstupuit Ioannes vultus, & animi securitatem, qua absentia, quasi præ oculis obversarentur, sibi soror prædicebat, neque dubitare de eventu licuit diu, cùm intra hebdomadam à Legatis de Regis obitu Ioannes admonitus eidem justa solvi magnificè iusserit, & Olysiponem proficisci maturans in decessu de varijs Regni negotijs sororem cùm consuleret, iterum illa rogavit, ne se alij conjugem fore existimaret, cùm sibi illud exploratum esset, quando alia non pateret evadendi via, aut se, aut eos, qui sponsam optarent, nuptijs commutaturos. Vtque omnem in posterum molestijs occluderet aditum, ubi de Alphonsi patris obitu nuncium accepit; atque parentari fecit, quasi sui juris, &, ut dicere solebat, manumissa esset, perpetuæ se Virginitatis voto religiosè obstrinxit.

*Mira in morbo patientiæ exempla; testamentum cōficit.*

Aliqua Ioannæ obitum prodigia processère, quæ lubens o- 15 mittenda duxi, ne anacephalæoseos legem præterire videar. Anno igitur 1489. sextò Idus Decemb. tres amplius horas luna obscurata est, quasi tantę Principis interitum lucis defectu præsagiret ęquè, & lugeret: postero siquidem die gravi morbo laborare cœpit, & quàvis indies febris accresceret, in ipso Christi natalitio à lecto surgens sacris unà cum sanctimonialibus in Odęo interfuit, crimina ritè confessario aperuit, Christi Domini corpus mira animi teneritudine accepit, & quia præ virium imbecillitate stare ultrà non poterat, in lectum iterum se rece-

recepit. Eadem inſequenti die fecit, corporis infirmitatem indefeſſo ſpiritus fervore ſuperans. Medici quid mali eſſet definire cùm non poſſent, varia adhibebant medicamenta, ſed irrito omnia eventu, quæ tamen illa eſto aſpera & amara detrectavit nunquam, imò illorum ad arbitrium ita ſe compoſuit, ut ne tranſverſum abſcederet unguem. Exemplo ſit mira gelidæ, qua ſibi interdixerant, abſtinentia; quanvis enim præ ſitis & febris ardore oris interiora in vulnera hiarent, & ſummum afferrent dolorem, qui lachrymas excutiebat, gemebunda Numinis implorabat opem, majora ſe promeritam fuiſſe tormenta, majoribus dignam cruciatibus ingeminans, à nulla, ut ſaltem vulnera aut refrigeraret, aut ablueret, gelidam efflagitavit. Morbus igitur indies creſcere, febris intendi, ſtomachus venterque extendi, dolores augeri, ciborum mira nauſea laborare, quibus effectum eſt, vt à lecto deinceps imbecillũ corpus vix duabus adjuvantibus puellis ſacro ipſo Dominicæ paſsioni die vix attollere potuerit, quod etiam ſummo labore, ut reſurgentis Chriſti Dominico die ſacro ſe pane reficeret, iterum ultimò præſtitit: Odçoque cùm jam ad lectum reciperetur valere juſſo mira lachrymarum ſignificatione deliciarum ſibi locum quanto animi dolore relinqueret, conteſtatum voluit. Vbi Ioannæ morbus divulgatus eſt, Philippa matertera Averium, ut conſobrinam inviſeret, perrexit ſtatim; quo etiam Bracharenſis, Conimbricenſis, & Portuenſis antiſtites, & alij Regni proceres confluxerunt. Ioannes Rex itineri ſe accinxit, ſed medicorum conſilio, qui veriti ſunt, ne defunctam inveniret, expectare compulſus eſt, an aliquantulum mali vis remitteret, quare extremo ſororis amplexu, quod ipſi graviſsimum fuit, fraudatus eſt. Sibi ipſa teſtamentum confecit, quo parthenonem ex aſſe reliquit hæredem, ſervos omnes & ancillas, qui ad Chriſti caulas ab impia Mahometis ſuperſtitione confugerant, manumiſit; famulis, ut honeſtis viris locarentur, dotes diſtribuit.

15 Conſobrinum Georgium Ioannis notham, à quo Averij

Duces

*Consobrinum ad virtutem adhortatur, animum confeßione expiat, & sacra synaxi munit.*

Duces originem trahunt, quem à prima infantia educarat, ad se advocatum miris instruxit documentis, illud sæpè monens, Deum, ut omnium judicem præ oculis haberet semper, nihilque, cujus posteà pœnitendum foret, unquam ageret. Tibi ô fili, animam hanc meam (ita IESVS cœnobium appellare consueverat) impensè commendo: ne tibi excidat è memoria, qua te cura trimestrem excepi, qua diligentia vilibus induta, cantum lachrymis, & fletum musica semper miscens enutrivi. hoc tibi cœnobium patria, ut patriam tuere, & vale; jussitq; ut aliò deduceretur, quoadusq; Ioannes de suo obitu certus filio consuleret. Ingravescente morbo pridie Nonas Maij, quo die in ferventis olei dolium immissus fuerat Euangelista Ioannes, quem ipsa hæreditaria ab Elisabetha matre propensione mirè semper coluerat, ante actæ vitæ maculas, quantum memoria assequi valuit, miro doloris sensu, & lachrymarũ imbre, Confessario exposuit, eodem de sacro viatico communijt, atque unctione armavit. Et quanquam deinceps majori angeretur dolore, neque cibi aliquid, aut somni capere posset, usque ad tertium Idus Maij protraxit vitam, quam ita sanctè reliquit, ut duxerim operæ pretium pietati magis, quàm brevitati morigeratus aliqua memoratu digna, ut palàm sit, quâ prudentiæ & sanctitatis laude notanda sit Ioanna, ipsa qua evenere serie, hic exponere.

*Ad postremum mortis certamen religiose separat.*

Convocatis medicis, pro industria & labore magnas ha- 17
buit grates, & quanquam frustrà omnia evenerint, Numini id adscribendum esse dixit, cujus arbitrio humanæ vitæ periodus, aut protrahitur, aut præscinditur; cumque palam fassa fuerit, se à Deo longiorem cursum efflagitasse, quo plenius ante acta scelera pœnitentia posset, & eleemosynis redimere, aliter superis fuisse visum, qui licet immerentem ad meliorem vitam revocabant, sibi exploratum esse illa ipsa nocte decessuram, propreteaque nihil esse, quare ultra vigilijs fatigarentur, abirent proinde, & sui memores apud Deum essent. Ijs dimisis, antistitem,

&

& reliquas sanctimoniales, ne abirét, exoravit; propterea quod illarum ope maximè indigeret, Confessarioque misit, qui suis verbis peteret, prestò ut esset, & Episcopos sui decessus admoneret, ut fusis ad Deum precibus morienti auxiliarentur: integra tamen voce, & morientis nulla alia significatione, crebrò quota esset hora astantibus sciscitabatur, quasi non modò sciret, sed anxiè quæ futura esset ultima expectaret; Vbi non multum distare noctis medium audivit, sacerdotes acciri jussit, caputque sibi alio apposito cervicali altius attolli, & quoniam eo motu dolores acriùs pupugêre, Christi & Deiparę auxilium mira teneritudine ac lachrymis imploravit sæpius. Vbi advenit Confessarius protractis summi Pontificis literis, in quibus ipsi plenaria indulgentia concessa fuerat, sublatis manibus & pectus sæpiùs dexterâ contundens, contenta voce illud sæpiùs iteravit: Peccavi Domine, mea culpa, indulge miserę. Sibi pendentis à Cruce Servatoris imaginem propius admoveri rogauit, & pedes exosculata, Domine, inquit, Deus meus, miserationum Domine averte faciem tuam à peccatis meis. Quæ verba quoties in aliquod Christi, aut beatissimæ Virginis simulachrum incurrebat, mira animi & corporis submissione repetere solita fuerat.

18 Doloribus aliquantulum propè exanimata, ubi in sese redijt, antistitem rogavit, sibi ut Redemptoris passionē legeret: cumq; eò ventum esset, ubi immane illud scelus, quo carnifex Servatoris vultum alapa fœdavit, à Ioanne describitur, viribus ipsa destituta, ut sibi dextrum brachium attolleretur, efflagitavit, genæq; colaphum quanto maximo potuit in tanta debilitate, impetu inflixit, & clara voce, O Domine, inquit, qui tam acerba pro ingratis hominibus perpeti maluisti, mihi ignosce, me salva, & in eorum, qui beata visione potiti æternas tibi laudes decantant, numerum adsciſſe. Omnia attentè, & mira vultus tranquillitate audiebat; ubi verò insigne aliquod Christi opprobrium recitabatur, Ignosce Domine, dicebat, ignosce, & ne intres in judicium cum ancilla tua, ne iniquitates meas recordẽris.

*Sanctissime moritur & defuncta corpus componitur.*

Kk deris.

deris. Ignosce miseræ peccatrici. Cùm ultimum animam efflantis Domini verbum accepit, junctis aliquantulum ad pectus manibus, demissa voce oravit, ex ijs tamen quæ interrupta percipiebantur, Catholicæ fidei professionem esse conjectatæ sunt, quæ viciniores erant, sacræ virgines. Ter posteà trigesimum psalmum repetens: Semper, inquit, Domine mi, & Deus meus in te speravi, tibi semper animam hanc, quam sanguine tuo tibi redemisti, totis viribus cõmendavi: quod idem modò, quanto possum, animi affectu præsto: tibi Domine, & beatissimæ Matri tuæ Virgini MARIAE Dominæ meæ, animam meam commendo; & ulterius Virginem ipsam alloquuta: Monstra, inquit, te esse matrem, &c. Maria Mater gratiæ, mater misericordiæ, tu nos ab hoste protegẽ, & hora mortis suscipe. Tunc Apostolorum & Athanasij symbola clara voce, alijs comitantibus, dixit: sacerdotem rogavit, ut eas inciperet preces, quibus antiquo Ecclesiæ more morientibus contra adversarij incursationes opem à Deo & Sanctis poscimus: accensum de more cereum dextra illa apprehendit, nec amplius demisit. Astabant sanctimoniales in genua prouolutæ, & lachrymas profusæ, neque illa jam aliquem doloris sensum exhibebat, sed mira vultus tranquillitate animi quietem declaravit: illudq; omnibus mirandum accidit. Vultus, qui diuturno morbo venustatem & colorem amiserat, instante morte, non modò in pristinam pulchritudinem, succi plenus, & colorum viuacitate integra apparuit, sed formosior multò, & crystallinâ luce circumfusus: oculos jam media in morte ad Christi effigiem cùm extulisset, omnium admiratione smaragdis simillimi rutilare visi sunt, & cùm ita aliquandiu perstitisset, ad illa precum verba, Omnes sancti Innocentes orate pro ea, immaculatum Deo efflavit spiritum; mox in gremium decidêre manus, adventitia illa disparuit pulchritudo, & oculi palpebris sponte coeuntibus splendorem, & sui conspectum omnibus ademerunt. Corpus de more religioso habitu indutum in sanctimonialium conspectum, vultu, manibus, plantisque

tisque nudatis propositum fuit. Eò omnes mira lachrymarum & suspiriorum vi confluxêre, & pedes certatim exosculatæ sanctum cadaver venerabantur. Vbi verò campanarum pulsu Principis obitus divulgatus est, toto oppido eiulatus exaudiri; quasi privato domus quæque luctu planctum attolleret.

*Dum cadaver effertur mira accidunt: funus procuratur.*

Simul ac dies illuxit, in sarcophago compositum corpus, & ne multitudini pateret coram Episcopis, & religiosis viris tabulis contectum est. Porrò dum in templum efferretur, omnium in conspectu illud accidit, quo Ioannæ decessum vel ipsę arbores, & herbæ sensus expertes collacrymari visæ sunt. Intra cœnobij septa hortum sibi ipsa, ut sanctimonialibus levamini esse posset, conseri iussit; eò labore fessas evocabat, & mira verborum comitate inter paradysi delicias recreabat; curabatque, ut suo tempore aqua, vel duceretur, vel instillaretur, & lectæ arbores aliunde avulsæ sererentur; imò ipsa sua manu aliquas plantaverat aliquãdo. Cùm igitur illac defunctum cadaver in Odęum efferretur, ad sarcophagi vel aspectum, vel contactum arentibus subito ramis, florum, & foliorum honorem excutere arbores; & emorientes herbæ, quam sibi beneficam senserant demortuam se ipsas amœnitate, & vita mulctantes deflere visæ sunt. Aruerunt cotoneæ mali, citrinæ, medicæ, & quotquot insita erant arborum, & herbarum genera, neque ex ijs ulla repullulavit. Vbi in templum peruenere inferijs quam maxima potuere pompa solutis incredibili omnium ordinum dolore, & ploratu sanctũ corpus in inferiori Odęo terrę commisere. De Ioannę virtutibus plura dicerem, ni fastidiosus fuisse formidarem, plures de illius gloria visiones accidêre, quas etiam prætermitto. Vixit Ioanna annos XXXVIII. ex ijs XVIII. Averii, summa virtutum opinione, & mira sui despicientia traduxit: pridie Idus Maii anno MCCCCXC. ad feliciorem vitam emigravit. Corpore fuit procero, & valido, ad miraculum venusta, fronte liberali, oculis viridi colore lætis, & amplis, naso modico, labro inferiore aliquantulum prominente, colore albo, & rubicundo: ex ipso aspectu Princeps.

 Plura

*Sanctimoniali desperatam vitam restituit, & veneno extincta creditur*

Plura poſt Principis obitum narratu mirabilia accidêre; plures illius apud Deum interventu maxima obtinuerunt; quę Ioannæ ſanctitati accepta retulere. Illud unum pro coronide memorabo. Vaſtâte Averium dira lue, in tutum ſeſe proripuere medici; quare relictum vulgus paſsim peſte correptum miſeras efflabat animas: inter alios lethifer morbus ſanctimonialem corripuit mira virtutum opinione celebrem, annis grandæuam, quæ Ioannæ fuerat familiaris. hæc febri accenſa, cùm nullum ſibi remedium ſupereſſe aſpiceret, ad preces confugit, Ioannam apud Deum patronam ſuſcipit, terram è Principis tumulo erutam ſocijs petit, datam, poſtquam piè exoſculata eſt, & capiti ſuperpoſuit, apoſthemati applicat. Mirum dictu, non remiſère modo, ſed penitus dolores extincti ſunt, & ſopiti; febris miſeram extemplò reliquit apoſthema ipſum, nullo adbito medicamine pus reſolutum ejecit, & in antiquam valetudinem reſtituta, quę vitam deſperaverat, quantum apud ſuperos Princeps Ioanna valeret, alij grati prædicabant. Illud dictum vellem firmam medicorum eſſe ſententiam, veneno ſublatam fuiſſe; cùm enim in aliquos propter ſcelera animaduerti iuſsiſſet, & quendam pertinacia infamem urbe, & agro relegaſſet, de ea occidenda inter ſe conſilia eos habuiſſe conſtat, morbiquе inde principium accidit, quod ſibi ab ea domo frigidam, ut æſtivum calorem levaret, allatam, cùm bibiſſet, mira totius corporis commotione exagitari cœpit, vomitu, torminibuſque laborare, corde angi, plus ſolito mœrere; venter ſtomachuſque tumere, & mutata valetudine in eum tandem morbum lapſa eſt, quo propter ſanctimoniæ zelum, miris doloribus cruciata, ad feliciſsimam palmam euolavit. 20

Inopi-

## Inopinatò moriuntur Principes qui Ioannæ connubium petierunt.

*B Landa nec impuris unquam temerata venenis*
*Principis æthereus pectora cepit amor.*
*Mille poli tædæ succendunt; mille sagittis*
*Vritur & flagrat quo mage casta magis.*
*Mille Proci voluere sibi coniungere: mille*
*Posthabuit thalamos Virginitatis amor.*
*Forma Aquilas generosa trahit; sed pectus in istud*
*Non vires Aquilæ fulmen & omen habent.*
*Gallorum petiere nurum sibi lilia. Marcent*
*Sceptra hæc dum cæli lilia mente colit.*
*Deperiit frustra divisus ab orbe Britanus,*
*Nec tanta immenso frigore flamma perit.*
*Omnibus unus amor populis & regibus: Vnus*
*His luctus, illis funera fecit amor.*
*Nam perijt fato, quicumque poposcit acerbo.*
*Nivalem tanti est velle habuisse Deum.*
*Nec mirum & superos, & qui regit astra Tonantem*
*Vna hæc quæ posset flectere, forma fuit.*

## Triumphanti parenti procedit obuiàm Ioanna petens ut sacræ alicui familiæ sibi liceat nomen dare.

*Obuia victori graditur Ioanna Parenti*
*Mille petita viris, mille negata procis!*
*Armat in armatas bella altera & arma phalanges,*
*Arma vel in superas jus habitura domos.*
*Ille triumphantum mos est, ait illa, petenti*
*imprimat vt nullam fœda repulsa notam.*
*Te mihi victorem Cælum dedit: ergo Tonanti*
*Me redde. inque vicem sponte repende vicem*
*Purpura sordescit, saccus iuvat: Aula fatigat,*
*Ara levat: tellus me premit, astra vocant.*
*Da mihi, captivis quæ sunt pro crimine, pœnas:*
*His meus in pœnis ritè triumphat Amor.*

Ad

## Ad aspectum Ioannæ principis emortuę vernantes flores emoriuntur.

*Fertur inhumano Ioanna extincta phereto*
*Pallida virgineis associata choris*
*Transit odoratis balantem floribus hortum,*
*Quem nuper tenera severat illa manu;*
*Demisere caput sopita papavera: marcent*
*Lilia: frondis honos defluit; aret olus.*
*Astrorum ut flammis sol aureus addit honorem,*
*Sole micante micant; sole cadente cadunt:*
*Ioanna aspectu vernabat gratia florum,*
*Ioannæ aspectu deficiente, cadunt.*
*Aspiceret quoties clara astra & castra decoris,*
*Labente ex oculis fonte rigabat agrum.*
*Præ desiderio mœstis nunc æstuat herbis*
*Triste gemunt violæ, lilia triste gemunt.*
*Quem lacrymæ pascunt, lacrymarum è fonte resurgit*
*Cum desint, ponunt marcida signa comas.*

## Ioannæ in cœnobium adventum comet..., ob...tum luna dificiens præsagit.

*Principis adventum formosus luce cometes*
*Præmonet; extremum luna labore diem.*
*Vt monstret sidus, flammat nova sidera cælum;*
*Abjicit, ut ploret Cynthia mœsta jubar.*
*Ioannæ adventu vanescit sidus in auras*
*Victaque majore lumine stella fugit;*
*Luna ubi sidereas revocandam sensit in aulas,*
*Invidet, & tanto prepa decore gemit*
*Namque olli interitu splendor non interit: auxit*
*Mors lucem ovasus contulit ipse jubar.*
*Et quæ præsagium vincebat luce cometem*
*Exanimus lunæ causa laboris erat.*
*Quid palles? maculas si vis perfundere luce.*
*Ioanna extincto à sidere quære iubar.*

## Pro Christi spinea corona plures Regnorum coronas neglexit.

*Contemplata suam & Christi Ioanna coronam,*
*Quam diversus, ait, flos utriusque viret?*
*Illa voluptatem mihi germinat, ista dolorem:*
*Hac rosa fert spinas, illaque spina rosas.*
*Spinea sit quanvis illa est pretiosior auro,*
*At mea sit quanvis aurea spina manet.*
*Sentibus illa viret tamen est in sente levamen,*
*Non habet hæc sentes, at sine sente ferit.*
*Christe vices mutare velim: caput ergo coronent,*
*Aurea serta tuum, spinea serta meum.*
*Si te spina juvat plures tibi proferet aurum*
*Hoc spinas, auri plus tua spina mihi.*




Emma-





EMMANVEL PORTVG. REX XIIII.
VIXIT AN. LII. OBIIT A°. M.D.XXI.

# EMMANVEL I.

## LVSITANIAE

## REX XIV.

### ANACEPHALAEOSIS XVIII.



Ortunatiſsimus Emmanuel, unicum nomen, Regni ſingulare præſidium, & ingens tam Luſitanę gloriæ incrementum, quam Imperij, utpotè qui latiores, & opulentiores Regno terminos adjecit, quam à maioribus accepit; patrem habuit Ferdinandum Regis Alphonſi V. fratrem natu ſecundum; matrem verò Beatricem filiam Principis Ioannis, qui ejuſdem Regis Alphonſi frater fuit; proavum maternum Eduardum Regem; abavum Ioannem hujus nominis primum. Ex numeroſa Ferdinandi ſobole natu minimus, & Ioannis II. patruelis, ad quem proinde Regnum, ſuperſtite nulla Ioannis legitima prole, hæreditario jure pertinebat. Natus eſt Alcocheti in oppido ripæ tranſtaganæ pridie Kalend. Iunij anno milleſimo, quadringenteſimo, ſexageſimo nono, feria quinta Corporis Chriſti, non ſine magno felicitatis argumento. Nam, cùm Beatrix mater jam pridem acerbo dolore parturiret, & ſolemnis Euchariſtæ pompa pro domicilij foribus traduceretur tandem bene ominato illo Numinis acceſſu partum edidit. Quod ego ſanè maxima Emmanuelis in gloria poſuerim, quippe cui gerendis in rebus, perinde ac natalitijs, ſe affuturum Deus ipſe polliceri videretur. Ergo à felici adventu Emmanuel appoſitè denominatus, ejuſdem nominis Numen ac majeſtatem, ut verè atque unicè divinam, toto Orientis orbe, maximo cum animarum fructu, longè, lateque divulgavit.

*Alphonſi V. nepos ex Ferdinando fratre, & Ioannis II. levir.*

*Natus cum Euchariſtica pompa domum præterduceretur*

*Vnde nomē Emmanueli.*

*Regnum adit.*

AEtatis anno vigeſimo ſexto Rempublicam acceſſit, 2
Chriſtianæ piettais,prudentiæ,manſuetudinis, cæterarumq́ue virtutum luminibus apprimè conſpicuus. Vnde filij loco ſemper apud Ioannem fuerat, cujus ipſe amori, & voluntati per omnia grati animi officia reſpondebat. Rex ſalutatus, comitijs habitis Monte maiore nova, multa juri, Reiq́ue publicæ conſentania decrevit. Accerſivit Iacobum, ac Dionyſium Brigantini Ducis filios, eorumq́ue avunculum Aluarum, & Pharenſis Comitis filium Sancium, qui omnes è Regio ſanguine proceres extra Luſitaniæ fines vagabantur. Redeuntes perhumaniter, & liberaliter accepit; duos pręcipuè Ducis Brigantini filios, ut qui Emmanuelem gradu arctiſsimo contingebant. Horum alteri Iocobo, ejuſq́ue inperpetuum ſoboli confiſcata paternæ ditionis oppida ſuper quinquaginta, priſtinamq́ue dignitatem, ac fortunas, quemadmodum Nonio familiæ auctori à primordio conceſſa fuerant, immenſa liberalitate redonavit. Nuſquam enim, vel ſi totius antiquitatis monumenta percurras, Regem, aut Imperatorem offendes, qui tantam patrimonij ſui partem clienti adeò munificenter erogaverit.

*Brigantina domus hæredibus omnia reſtituit*

Cæterum Emmanuel, cum generoſos ſortitus eſſet ſpiritus 3
& arduam mentem, patrijs Europæ finibus haudquaquam contentis, duas animo ſuo dignas in Aſiam, & Africam ſuſcepit expeditiones, & pene confecit. Vt nempe terrarum orbi in ſphæræ figura effigiato, ſibiq́ue à patruele Ioanne in ſymbolum relicto par foret. (Nondum enim id ætatis quarta orbis terræ pars venerat in Europæ notitiam) Nec verò ea rerum mole oppreſſus intereà Reipub. adminiſtrationi, aut exercendæ juſtitię defuit, cum per eos dies animo indefeſſo, vel domi literas ſignando exhauriret; vel in capitalium rerum tribunali neceſſario tempore perſeveraret.

*Sphæra meritiſsimum fuit inſigne Emmanuelis.*

Primam igitur Emmanuel auſpicatus Orientis conquiſitio- 4
nem quæ maximè ob oculos verſabatur, Vaſcum Gamam, ſtrenuiſsimum equitem, & rei naualis experientiſsimũ quem Ioan-

*Indica conquiſitio Vaſco Gama duce aperitur.*

Ioannes antè ob excellentes jngenij dotes deſignaverat, Expeditioni, claſsiq́ue ſumma cum poteſtate pręfecit. Is poſtridie Nonas Iunij anno millſimo quadringenteſimo nonageſimo nono, navibus inſtructis duabus, epibatis centum quadraginta octo, ſoluens Oylſipone, Bonæ Spei promontorio, Moſambico inſula, Quiloæ regno, Mombaça, Melindeq́ue ſuperatis, Calecutum appulit ſuę navigationis terminum & jmperatoris Malabarici ſedem, ac domicilium. De barbaris Regibus tribus, quatuórve poſt inſidias, ac dolos feliciter evitatos laureatam ſemper, & incruentam victoriam reportavit. In regionibus à ſe patefactis quinque circiter monumenta conſtituit, & cùm illarum gentium ad fidem, Evangeliumq́ue recipiendum opportunitatem, aromatum differentias, & pretia, commercij quęſtum, cæteraq; bello inferēdo neceſſaria didiciſſet: in patriā renavigans, ſaluis è ſupra memorato numero quinquaginta quinque militibus, Olyſiponem tenuit. Conſumpti in ea expeditione ſex & viginti menſes, enavigata leucarum ſupra tria millia. Maria verò tempeſtuoſa, & incognita, morborum inaudita genera, cæli varia temperies, ac terrarum, Barbarorum fraudes, & inſidiæ, inedia, ſitis, procellæ, & quos omnifariam labores devorarunt, nulla poſſunt oratione recenſeri. Deo tamen immortali, cujus in eo negotio cauſa agebatur, opitulante, ſuſceptam expeditionem inſana defuncti navigatione confecerunt.

5 Igitur Emmanuel multis, maximiſq́ue Gamam beneficijs ob res fortiter ac pręclarè geſtas inſignivit. Deinde accepta Orientalis Indiæ notitia, majorem erectus in ſpem, ornatiſsimas ſingulis annis claſſes in eam conquiſitionem mittere conſtituit. Vt ſiqui Reges oblata pacis & amicitiæ fœdera, præconeſq́ue Euangelicos acciperent, cum hiş ſocietatem & commercia inſtitueret, alios infeſtis armis depopularetur. In ſecunda deinde expeditione, Petro Alvaro Caprali præfecto anno M.D. patefacta ex occurſu eſt ſanctæ Crucis terra, quæ vulgari nomine appellata Braſilia, & ſaccari, alijſq́ue frequentata

*Singulorum annorum in Indiam apparatus.*

*Braſilia à Caprali patefacta.*

mercimonijs ad immensa quoque vectigalia succrevit. Auctã Orientis ditio multorũ obediẽtia Regum, qui se Emmanuëlis potestati cum præclaris stipendijs dediderunt. Arces ædificatæ Cocini, Cananoris, Coulani, Quiloę, Sofalæ, Mosambici, Anchedivæ, Socotoræ, Ciauli, Armuziæ, Goę; Pacena, Pedirensis, Calecutana, Zeilandia, Malacensis. Maximæ classes profligatæ tam Camorini Malabarici Imperatoris, & aliorum Regum potentissimorum, quibus Turcę, bellicosęque gentes aliæ astipulabantur; quàm Sultani, qui Memphitico Cairi Regno prępotens, cùm à Lusitanorum in Indiam accessu sua paulatim vectigalia, interversis navibus, & rubri maris commercio attenuari sensisset: inita multorum Principum societate, missisque ad eam rem classibus instrumento bellico, ac militum robore præclarè ornatis, Lusitanos toto Oriente depellere omni opere, sed irrito conatu, moliebatur. Quippe cùm Dei partes agerent, eo mirabiliter adjuvante, gloriosas sæpè victorias ab hostium innumerabili multitudine retulerũt. Ductore maximè Alphonso Albuquercio, qui cum summa Lusitanici nominis gloria, & incredibili rerum gestarum fulgore insulam, & insulæ caput Goam proregum Lusitanorum sedem ac domiciliũ non sine sudore comparatum, barbaris nequicquam reluctantibus, in potestate retinuit. Armusiam nobilissimum Persiæ, Arabiæ, Indiæq; totius emporiũ, Rege stipendiario facto, Emmanuëlis Imperio adjecit. Malacam in aurea Chersonneso veterum geographorum laudibus inclyta sitam, totius Orientis opulentissimam urbem, & frequenrissimã admirabili virtute debellavit. Quippe ad id tẽporis egregijs aucta munitionibus, propugnatoribus triginta millibus, & præter enormes è ferro fistulas, tormentis supra octo mille constabilita, nullam de se spem viribus externis, aut alienæ potentiæ faciebat. Manu tamen Albuquercij capta, direptaque est. præda tricies centenis circiter aureorum millibus æstimata. Molucas insuper Insulas (ubi arcem Ternatensem extruxit) Emmanuëlis arma penetrarunt. Primus instituit AEthiopiæ commercium, annoq; 1500.

*Arces Indicæ*

*Sultani classes victæ.*

*Ab Alphonso Albuquercio expugnata Goa, Armusia, Malaca.*

*AEthiopiæ commerciũ, & Molucæ subactæ.*

proa

proavitis agnominibus, AEthiopicæ, Arabicę, Persicæ, atque Indicę conquisitionis, navigationis, & commercij titulos gloriosissimos apposuit. In his, atque alijs ętatis illius expeditionibus, ac prælijs adeò admiranda bellicę virtutis exempla, facinoraque Lusitani tam milites, quàm Imperatores edidêre, ut Gręcorum, Romanorumq; fortitudo, aut rerum gestarũ gloria cum illis comparari minimè posse videatur. Cõsulat historias lector, & Lusitanorum acta nobilissimorum scriptorum fide ac diligentia (ut par erat) memoriæ prodita sempiternę. Nos parcimus, ut ne ab instituto breviario digrediamur.

6 Ergo Emmanuel cum tanta Lusitaniæ ditionis incrementa, victorias, & parta trophæa Deo referret accepta, tam grati animi ostentandi causa, quàm ut nova deinde beneficia promereretur, multa pientissimè ac religiosissimè patravit. Ac primùm ædem Virginis à Bethlem (quam Henricus Princeps nobilissimorum Christi equitum domicilio ad ostium Tagi didicaverat) magnifico auxit ejusdem nominis templo, velut Indicæ conquisitionis, & Orientalium victoriarum trophæo. Vnde primo ex auri stipendio à Regibus dedititijs persoluto sumptuosam pyxidem ad custodiendum Eucharistiæ sacramentum curiosè fabrefecit, eidemque templo destinavit. Cujus in structuram, dum opera duraverunt, hostilis prædæ partem, quæ sibi pertinebat, liberaliter impendit. Nec summa vulgaris fuit, una enim ex Malacensi direptione ducentorum aureorum millia recepit. Templum verò non multò pòst cum suis reditibus, ac prædijs, ędificato ibidem Hieronymianæ familiæ cœnobio addicens, cum equitibus alio in loco paria fecit. E regione cœnobij propugnaculum sancti Vincentij condidit, firmoque præsidio, & bellicis tormentis ornavit, ut fluminis ostium ac templum ab hostibus undequaq; tutaretur.

*Templum Virginis à Bethlem ædificatum primis ex Indiæ stipendijs.*

*Ibidem cœnobium D. Hieronymi.*

Neque ea Christianę pietatis officia satis habuit. Anno
7 enim 1513. ut suo, & subacti Orientis nomine obedientiam apud Christi Vicarium Leonem X. profiteretur, oratorẽ misit Tristanum Acuniam summę dignitatis hominẽ cum eleganti

*Legatio & munera ad Leonem X. post Indiam exploratam.*

 proce-

procerum comitatu, qui ad eam legationem se se ad ostentationem adornarunt. Addidit & munera Regiæ digna magnificentiæ. In quibus attalicum Pontificis ornamentum, auro trifariam crispante, scutulatum gemmis pulcherrimis, eoq; artificio fimbriatum, par ut nusquam vel materię, vel manus pretio post hominum memoriam reperiatur; Alia insuper minoris taxata dona, & exquisita Indiæ munuscula, sed auro, gemmisque mirum in modum cælata. Misit prętereà rhinocerotem & elephantem, quem primùm ex Oriente Roma conspexit. Ad ultimum, persicum venatorem Emmanueli à Rege Armusiano missum, equo insidentem, cum venatica post ephippium panthera ingeniosè & affabrè inaurata. Quarum omnium rerum summa apud eos, qui singula accuratiùs ęstimavêre, sexcentorum mille aureorum fuit. Neque ad eam ętatem, vel nostram deinde, Rex ullus extitit, aut Imperator, qui donis æquè opulentis summum Pontificem veneraretur. hæc scilicet Emmanuëlis pietas, hæc prima conquisitio fuit.

*Res gestæ in Africa.*

Africam secundo aggressus est loco, in quam ita inflammato propendebat affectu, ut ejus conquisitionem sæpenumerò suam, reliquas suorum clientum appellaret. Quamobrem anno millesimo, quadringētesimo, quinquāgesimo primo, nondum suscepta prole, ipsemet in Africam meditabatur, delectis in idipsum è Lusitania viginti quinque millibus, classeque ingenti ędificata, & curiosè admodum instructa. hæc tamen ad irritum cecidêre. Nam, cùm per eos dies Turcę bellum periculosum Venetis ex insperato indixissent, nec rebus ornandis spatium daretur, ij, summi Pontificis auctoritate interposita, opportunum Emmanuëlis auxilium imploraverunt. Triginta igitur naves eò missæ, triáque bellatorum millia præfecto IoanneMenesio, quem idcirco Emmanuël Aroquæ Comitem creaverat. Hę, cùm in altum vela fecissent, & nonnihil ex occursu felicissimè prædarentur, Venetias appulsæ, inde, quòd ab incœpto Turca destiterat, quam ocyssimè remearunt. Ante hos tamen apparatus Emmanuël, adaucto stipendio,

*Auxilia Venetis suppeditantur.*

dio, præsidijsque commeatum, & bellica instrumenta continentibus Africæ Castellis, in eam rem abundè suppeditaverat, præscripseratque ut institutis ibidem parochijs, tributorum omnium decimæ Ecclesiastico ritu persolverentur; nec sine fœnore; Deus enim qui centuplicatò nostra semper obsequia remuneratur, benignè pręstituit, ut quo die Emmanuël id in Lusitania decreverat, eodem Ioannes Menesius Arzillæ gloriosissimam à barbaris victoriam adipisceretur. Pluresq; deinde Arzillę, Septę, Azamori, Tingitanæq; arcis Duces æquabili rerum, victoriarumque prosperitate continenter floruerunt.

*Ob Regis pietatem Arzilla victoria reportatur.*

9 Omitto nostrorum audacissimos excursus, & prœlia plusquam vicies animosè profligata. Quippe Emmanuële Lusitaniam moderante, eò Lusitanorum virtus, & fortuna crevit, ut potentissimos Fezij, ac Marrochij Reges, & Xarifes insuper permagnis exercitibus infensos, ipsi numero longè impares, animo tamen superiores, nunc impetentes, impetiti aliàs facili semper negotio debellarent. Cœlo nimirum auxiliari utebantur, eoque adjutore & auspice, non semel in hominum terga pertinaciter hærentes, & Marrochianas adusque portas insecuti ferratis hastarum calcibus fores, ingeminato Emmanuëlis nomine, converberarunt. Extruxit Emmanuël in Africa Castellum Regium, quod (expugnata subinde, & stipendiaria facta urbe Saphino opulentissima, & civium, inquilinorumque Iudęorum familijs quatuor mille quadringentis frequentissima, impositoque cum arce præsidio) ut minimè necessarium, ita stabile non fuit. Anno deinde M.D.XIII. nauigia circiter quadringenta fabricatus, peditibus duodeviginti mille communijt, duobus millibus equitum; ex his trecenti cataphracti. E tota verò summa, peditum tria millia, equites quadringenti quinquaginta, in quibus cataphracti centum, Iacobi Ducis Brigantini, quem totius classis præfectum Emmanaël summo cum imperio jussit, clientes erant. Ea expeditio suscepta est in Azamorum, quæ cum vectigalis urbs esset, & stipendia, jugumque sæpissimè detrectaret, exscendente Lusitano,

*Marrochij portis nostrorum hasta infiguntur.*

*Saphinum capitur & omittitur.*

*Iacobi Ducis Brigantini vires & gesta in Africa.*

tano, & castrametante pro mœnibus, primo statim impetu, sine ullo nostrorum damno, expugnata est, & militibus permissa, ut licenter, & hostili more diriperetur. Ad ejus supplicij famam desertæ mox à Barbaris urbes Tite, Almediuaque in Lusitanorum potestatem devenerunt. Sed Almediva, revocatis habitatoribus, muris magna ex parte complanatis, tributaria constituitur. Brevi deinde tempore interjecto oppida Benacafiz, & Tusut capta, direpta, incensa. Eaque tempestate in Africa præsidiarij milites non solum partas urbes, & gloriam insuperabili virtute tuebantur: sed etiam in Mauritaniæ fines audacter excurrendo ad leucas fermè triginta, præter abactas prædas, & servitia, castella, mapaliaque nunc vicena, tricena iterum, aliquando quadraginta, semel centum, partim manu capiebant, partim manu demoliebantur. Et, ut compendiariò dicam, ea tum fuêre in Africo bello Lusitanorum virtus, & præclarè facta, quæ priscæ fortitudinis admiranda facinora longo post se relinquerent intervallo. Nec ambiget, quisquis nostros consuluerit annales. Stringam breviter aliqua, ne omnia videar silentio premere.

*Lusitanorum in Africa ditio.*

*Octo obsidiones in Africa toleratæ.*

Octies Arzilla, Azamorum, Tingi, Cafij arces à potentissimis Fezij, Marrochij, & Mequinezij Regibus conjuratis, coacto peditatus ad centum, equitatus ad viginti millia exercitu, obsessæ, obsidionis pericula incredibili virtute, Deoque palam obsecundante propulsarunt. Anno deinde 1520. cùm in agro Arzillano Fezij Rex cum maximis copijs clanculum grassaretur prædabundus, animo recuperandi amissa, si qua fortè sese daret occasio: egressi è nostris viginti ad expiscandas in fluvio testudines, præsentissimam phtisico militi veterano medicinam, adeò eo vel otio, vel negotio distinebatur, ut imminentes jam hostes (ij erant levis armaturæ quadringenti à Rege missi ad Lusitanos ex improviso capiendos) tunc demum præsenserint, cùm vix fugiendi, nedum adornandi sese spatium dabatur. Ergo arreptis, qui ad tela humi defixa hærebant, equis, sine ephippijs, sine calcaribus, sine habenis, ipsi prorsus inermes,

*Mirabilis victoria à paucis de Rege Fezij reportata.*

mes, ac nudi circumfusos in hostes intrepidi se conjiciunt, & hastis intentis, impetuque ipso horrendi per confertissimum globum viam rumpunt, & Arzillam præter omnium opinionem, incolumes, incruentique perveniunt. Hęsit incredibili admiratione defixus Rex Barbarus. Lusitani equites, publicis cum gratulationibus, ac tripudijs excepti, ab eo fluvio novam gloriæ prædam, & ornamenta retulerunt. Arzillę tum Ioannes Menesius prętrat; is cùm accepisset Fezij Regem fratre quodam suo, permagnisque comitatum copijs properare ad Tingim obsidendam; nec alio modo posset nostros impendentis periculi præmonere, scriptum ejus rei nuntio epistolium, cereoque inclusum globulo, Tingitanæ cani, quæ id temporis in arce casu quodam reperta est, ad collum appendit, eductamque deinde ad portas, post longam & asperam verberationem emisit; Avolasse crederes: ita maturè ad Tingitanos pervenit. Exceptis literis pręsidiarij, rebusque compositis adventantes hostes opperiuntur. *Tingitani à cane admonentur.*

11 Emmanuel itaque eò potentiæ, ac felicitatis euasit, ut in Africa ei provincię, quæ Xerquiæ, Garabiæ, ac Dabidæ fines complectitur, latè imperitaret, splendidaque è multis earum Regionum pagis, & mapalibus tributa exigeret, quorum nonnulli Fezij & Marrochij Regibus, ac Xarifibus ea tempestate vectigales erant. Sed ne de felicitate cum Timotheo Atheniense contenderet, imò fortunę variantis utramque legeret paginam, nonnihil detrimenti anno 1515. accepit. Ducentarum quippe nauium adornatę classi, & impositis ad octo millia (præter opifices & nautas) bellatoribus cùm Antonium Noroniam Linariensem posteà Comitem præfecisset, imperavit, ut arcem, præsidiumque in Mamorini fluminis ripa collocaret (eò nempe Emmanuelis studia respiciebant, ut quam plurimis posset munimentis Africę confinia tutaretur:) Ea res parum felices habuit exitus. Nam, cùm opus penè ad fastigium jam spectaret, adventantibus Fezij, Mequinijque Regibus cum maximo & fortissimo exercitu, post varias oppugnatio- *Ad Mamoram in Africa à nostris infeliciter pugnatum.*

nes,& magnam utrinque cædem de Emmanuelis consilio, & consensu Ducum, animos quorũ periclitari jusserat, non sine dedecore, damnoq; intermissum ac derelictum est. Quo enim tempore Lusitani ab eo periculo recepêre in tutum, navigia centum, quatuor hominum millia, tormenta aliquot, bellicique instrumenti nonnihil, utpote in tanta rerum trepiditatione ac tumultu amiserunt.

*Emmanuelis filius ex Isabella hæres Castellani Imperij.*

Sed jam ad Emmanuelis propria recurramus. Mox ut Principatum inijt, Isabellam Principem duxit Regum Catholicorum filiã, quæ à demortuo marito Alphonso Principe Lusitano vidua perseveraverat. ex eo matrimonio affulsit Emmanueli spes amplissimi imperij; extincto enim Castellano Principe Ioanne, cùm ad Isabellam conjugem, utpote natu majorem filiam Regnum veniret ex templo Emmanuel, uxorq; Toletũ profecti, à Legionensibus, Castellanisque dynastis, interposito solenni sacramento, legitimi Principes, ac principatus hæredes instituti sunt. Sed occulta fatorum dispensatione agebatur, ut cò Lusitania nisi bellicæ virtutis, & gloriæ terminos promoveret. Quippe, dum reverterent, Cæsaraugustæ in Aragonia puerperio enecta Isabella (Regni jure mox ad Ioannam sororem Burgundię Ducis Philippi conjugem transeunte) spes omnes, velut injecta securi jugulavit. 12

*Isabella interitus.*

*Secundæ Emmanuelis nuptiæ & filij.*

Secundas cum Maria Isabellę sorore natu tertia nuptias celebravit, anno M.D. Inde numerosa Emmanueli soboles; Imprimis Ioannes Princeps, & patris in Regno successor; Isabella Caroli eo nomine Imperatoris V. uxor; Beatrix Pedemontano Principi, Ducique Subaudię Carolo nupta; Ludouicus Pacis Iuliæ Dux, & Lusitanicæ Comestabilis, multis & maximis animi dotibus ornatissimus, & Cratẽsis Prioris Antonij pater; Ferdinandus Francisci Cotinij Marialbæ Comitis gener, ante susceptam prolẽ præreptus immatura morte; Alphonsus Cardinalis, Olysiponis, Eboræque Archiepiscopus, & Alcobaciensis Abbas; Henricus, præter Alphonsi titulos, Braccarensi primatu insignis; Eduardus, qui Iacobi Ducis Brigantini filiã Isabellam 13

bellã habuit in matrimonio; Maria infantilis ætatis in primo flore peracerbo funere occupata; Antoniuſque natu ultimus, & paucis à natali diebus extinctus. Quo ex partu Regina in poſterum ita malè habuit, ut pòſt ætatis anno 35. animam efflauerit. Emmanuel verò cùm integer adhuc,& vegetus annũ ageret 49. tertias ad nuptias animũ appulit,uxoremq; aſſumpſit Eleonoram Caroli V. Imperatoris ſororem, Philippi eo nomine primi Caſtellani Regis filiam. Ex qua Carolum ſuſtulit brevi intermortuũ,& Mariam, quæ illibato virginitatis flore, ſingularíſque virtutis exemplo ſpectatiſsima obijt Olyſipone, jacétque in Divę Virginis à Luce ad aram maximam; quod opus cum Luſitanię magnificẽtiſsimis, abſolutiſsimiſq; jure comparandum proprijs ipſa ſumptibus exædificavit.

*Tertium Emmanuelis matrimonium.*

14 Statura fuit Emmanuel mediocris, corpus non ita ſucculentum, frons libera; oculi cæſij, barba, capillúſque ęnei coloris; facies candida, & apprimè liberalis; ipſe mente adaperta præditus, & in ſermone conſideratiſsimus ſumma cum modeſtia ſubtilitatem, prudentiámq; mirificè copulavit. Venationi deditus,& muſicæ amantiſsimus; cui non ſolum inter epulas, ſed in laborioſiſsimis etiam occupationibus vacabat ſine ullo negotiorum detrimento. Primam noctem ſępè ſpectandis ancillarum & aulicorum ludicris, veteri Regum conſuetudine, traducebat. Dominicis, feſtíſque diebus equorum ad curriculum ibat, ubi & puerorum equos agitantium dexteritatem laudabat, & agitabat ipſe, ut cæteros ad equeſtrem diſciplinam vehementius adhortaretur. Arundinum, tauranúmque ludos ſæpiùs fecit, útq; colludentium parceret immodicis ſumptibus, phaleras, chlamydéſque Mauricas domi in veſtiario habebat, ac mutuas dabat; Arundines interdũ & ipſe cum cæteris luſit non ſine dexteritatis ac venuſtatis applauſu. Ad cœnobia ſacris interfuturus non rarò ſe conferebat: quibus peractis, ſciſcitabatur ab ijs, qui pręerant, num aliqua opprimerentur egeſtate; cui non ſolum ſtatim ferebat opem, ſed etiam dono miſſis religioſis veſtibus, atque ornamentis altaria condecorabat.

*Statura Regis & ſtudia.*

*Religioſos ſæpe inviſebat & ſublevabat.*

Mm 2 Argen-

Argentum, quod Alphonsus avunculus è templis ad Castellani belli sumptus corrogaverat, demum restituit. Lateranos habuit, non communes tantùm, sed lectissimos etiam equites, quorum eximio splendore mirum in modum gloriabatur. In cibo tantæ moderationis, ut inter exquisitas epulas animadverti vix posset, quibus potissimum titillaretur. Lautissimè plerumque epulatus, vino semper abstinuit, atque oleo. Vsque ad ætatis quadragesimum totius anni ferias sextas simplicis aquę, panisque transegit alimento, exinde ad obitum commune jejunium tenuit.

*Ipsius in omnes, & omnium in ipsum amor*

Literatos viros diligebat ex animo, librisque doctis, Regum maximè superiorum monumentis impensissimè delectabatur. Pueris nobilibus, & cubicularijs mandabat, ut Latinum præceptorem quotidie bis audirent. Apud clientes miro in amore & observantia. Vnde cum Eboræ nuntios de Arzillæ obsidione accepisset, cum equitibus quatuor in Algarbios properè contendit, obsessis opem laturus: præmonensque, ut in eam expeditionem se voluntarij tantùm sequerentur, vix iter confecerat, cùm intra dies octo ad eum bellatores viginti mille è primaria nobilitate convolarunt. Ea tamen auxilia cum re intentata ob exemptam de repentè obsidionem redijssent: nihilominus Emmanuel officiosam totius Regni voluntatem, data occasione, pro meritis, & sæpè ante petitionem remuneratus est. Variarum familiarum cænobia, & gynæcea multis in Lusitaniæ locis condidit: sed Hieronymianæ præcipuum & opere, & magnificentia, titulo Bethlem, de quo suprà mentionem feci. Tomariense deinde tam magnitudine, quàm architectura celebratum. Templa undecim posuit in Lusitania; in Africa, Indiaque multa, quibus præter ornatum, necessarios reditus attribuit in alimenta curionum. Eborense Divi Francisci templum extruit, fornicis unius admirabili magnitudine, & artificio concameratum. 15

*Templa & cænobia ab eo exstructa*

Olysipone Regium verè palatium ad Tagi ripam ædificavit, & Conimbricæ in montis dorso aliud, quod posteà Aca- 16

demia

demia à Philippo I. pecunia emptum in gymnasia convertit; itemque tertium Azambuziæ in oppido venationis, & rusticandi causa. Optimos totius Lusitaniæ pontes Conimbricæ atque Oliventiæ fecit. Domum, quam vocant Misericordiæ, Olysipone instituit, assignatis per singulos annos in pauperum & orborum subsidia aureorum duobus mille quingentis: Et annuis prætereà mille cẽtenis in alia pietatis opera. Qua Africa, & Asia centesimari jussit. In duodecim Apostolorum gratiam & memoriam totidem equitibus, vel senio, vel paupertate confectis annuas mercedes ea lege destinavit, ut pro se piaculares funderent orationes. Armentaria condidit, bellicisque tormentis, & omne genus armaturis apparavit, ac per totum Regnum distribuit, imperavitque civitatibus ferè omnibus, ut armorum conficiendorum officinas, ac fabros haberent, ne ullo unquam tempore desiderarentur.

*Pontes erecti, & opera misericordiæ instituta*

17 Impetravit à Pontifice Leone X. ut militares equites Christi, sancti Iacobi, & Avisij inire matrimonium possent (ijs exceptis, qui voto castimoniæ jam nuncupato erant obstricti) quoniam ita expedire comperiebatur. Item obtinuit, ut salvo curionum alimento, ex reditibus Ecclesiasticis in quæstum eorum, qui in Africæ conquisitione meruissent, aureorum viginti millia alienarentur. Ordinis Christi equites, personas Ecclesiasticas, religiosasque familias à quovis emptionum solvendo tributo reddidit immunes; nec non populos à publicis aliquot exactionibus. Veterum Maurorum reliquias exegit è Lusitania. Iudæos, qui ex Castella migraverant, ad fidem Christianam adduxit. Quorum, & magna cædes olysipone erat: gliscente levibus de causis seditione, populoque adversus miseros arma capiente, in quibus, & alterius generis nonnulli per insaniam vel errorem trucidati. Doluit Emmanuel pro rei indignitate tam insigne maleficium, prætoresque, ac magistratus, quorum erat ea vulgi turbamenta componere, severissimè punijt, utpote in servanda justitia constantissimus, atque integerrimus. Eodem stomacho antiquum Regni jus, legesque reformavit,

*Remissionem voti castitatis Ordinibus militantibus impetravit.*

*Iudæos ad fidem adduxit.*

*Indigna illorum cædes*

formavit, ac recoxit, adjectis magni momenti nonnullis. Luſitaniam Orientali commercio uſque adeò locupletavit, ut aurum præ argento viluſceret, ob unam difficultatem pecuniæ quotidianos in ſumptus permutandæ.

*Mors & ſepulchrum.*

Ad ultimum Emmanuel toto vitæ curriculo, quem non 18 nemo ad inſtar Samij Polycratis fortunæ alumnum, vel partum præſtantiſsimo, & incomparabile jure appellaret. Tanta nempe erat, & Regni, & rerum ea tempeſtate felicitas, tanta bonorum omnium affluentia, ut Emmanuelis principatus ætas aurea vulgò diceretur. Feliciſsimus denique & in morte, quæ nobis illum prævaturè invidit, ac rapuit Idib. Decemb. anno à partu Virginis MDXXI. ætatis ſuper quinquageſimum ſecundo, imperij ſexto & vigeſimo. Tumulatus eſt Olyſipone in celeberrimo Cænobio Bethlem, quod cùm inchoaſſet, ad culmen perducere non potuit, interveniente fato. Catharina verò Ioannis eo nomine III. Regis vxor aram ejuſdem templi maximam, & operoſa Emmanuelis, maritique mauſoléa pro dignitate dedicavit.

Ad

## Ad Emmanuelem Regem

NE regno imposuit plus sors, quàm sanguinis ordo
Hesperiæ Regem noluit esse polus.
Barbaricum ferro dum victum Athlanta fatigo
Addidit imperijs magna tributa meis.
Interdicta homini perrumpo claustra frementis
Oceani, domitis qui mihi cessit aquis.
Ausus ego Auroræ lustrare cubilia, Regum
Adjeci imperijs sceptra superba meis.
Vltra anni, solisque vias nova sydera vidi,
Est, natura animis obstupefacta meis.
Quicquid erat Regum per Regna incognita, vittas
Fœdere, vel duro dat mihi Marte manus.
Natura, Oceanus, locuples Aurora laborant
Addere divitias in mea sceptra suas.

## Ad eundem.

Rex tua majestas totum famosa per orbem,
Vna parem toto non habet orbe locum.
Non te Europa capit, non Africa, non capit Indus,
Trans Indum pandit jam tibi Regna Thetis.
Regibus Europæ fama notescis, & Indis,
Te quoque trans Gangem Martia fama canit.
Te duce, Neptuno Regni est sors dempta secundi,
Oceanus frænos jam subit ipse tuos.
Et Neptuninæ veniunt ad jussa quadrigæ
Rex tua; ter gemini jura tridentis habes.
Te dedit exemplar Regum Rex Regibus, omnes
Vt discant Regni mitia jura tui.
Esto, ait Archetypus regnantum; legibus orbem
Iuste tuis Princeps imbue, vive meis.

## Ad Sphæram, Emmanuelis Regis insigne.

Terrarum, cælique globum tua symbola Princeps
Novimus in genio jura reperta tuo.
Solum aquilæ cingunt terrarum amplexibus orbem
Cæsareæ; superos adjicis ipse globos.
Non tam quod teneas, quàm quod virtute mereris,
Significant gemini symbola clara globi.

Africa,

*Africa, prodigijs terra ingeniosa ferendis,*
*Ad nutus Princeps stat stupefacta tuos*
*Suppliciter pater Oceanus submittit habenis*
*Colla tuis, sub te Principe grande tumet.*
*Ortus, & Eous per Regna immania tractus,*
*Arte laboratas Rex tibi pendit opes.*
*Augusti super imperii fastigia tollis.*
*Imperii fuluo qua sonat amne Tagus.*
*Qui Libyæ latos fines moderantur, & ortus*
*Ante tuos sceptra superba pedes.*
*Hæc tibi sunt Princeps; meritis si Regna darentur,*
*Angusta est Regnis terra, fretumque tuis.*
*Sic duce justitiâ clementia Regna gubernat,*
*Æthereos Princeps vt mereare globos.*
*Quam bene divinas per symbola Regia mundum*
*Deberi meritis, astraque summa tuis.*
*Ne sine te pereat Mundus Rex magne mereris*
*Quod citò, munificè Numina sero dabunt.*

## Oceanus ad eundem

*Quæ sivi, cui sceptra darem Neptunia; visi*
*Europam, atque Asiam; visus Athlantis apex.*
*Romanos inter, quæsiuimus inter Achiues,*
*Qui mea tunc nullus sceptra teneret, erat.*
*Germanos adij; felix Germania dixit;*
*Cæsaribus tellus est satis vna meis.*
*Gallia subrisit; vicina Britania, dixit,*
*Insula diuitijs invidiosa mea est.*
*Protea consului reddentem oracula certo*
*Pectore Carpathij qua sonat vnda maris.*
*Isque ait, extremo invenies sub vespere, Regna*
*Cui tua conveniant, convenit ille tuis.*
*Quæ summa in summo quæruntur Principe, solus*
*Aut habet hæc Princeps, aut ea nullus habet.*
*Prodigium Mundi est: illum Natura profudit*
*Exuperans partus prodigiosa suos.*

## Tumulus ad eundem

*Obtulit Hesperios mihi prona Hispania fasces,*
*Et consanguineus Rex mihi sceptra dedit.*

*Maurus*

*Maurus sanguineis jussus mihi cedere bellis,*
*Bella duces peragunt dum graviora mei.*
*Maurum fulmineis Athlanta subegimus armis,*
*Inde mihi rapta vix numerantur opes.*
*Imposuit sua colla homini non antè subactus*
*Oceanus; frenis & dedit ora meis.*
*Ipsum cum populis Orientem excidimus armis,*
*Tot numero Alcides, quot mihi sumo duces.*
*Sultanum sævè minitantem, & dira frementem*
*Fregimus, insanis & fera verba minis.*
*Cæsa minutatim Turcarum millia novit.*
*Oceanus, tincto rostraque mersa salo.*
*Gloria penè caret titulis, victoria palmis,*
*Fama etiam laudes, quo canat ore, meas.*
*Roma triumphales victoribus extruat arcus;*
*Ipse mihi Oceanus clarior arcus erit.*
*Ipse Oriens fiet victis cum Regibus arcus;*
*Tum graviora meis quis monumenta paret?*







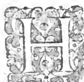
IOANNES PORTVGALLIÆ REX XV.
VIXIT AN. LV. OBIIT ANNO M.D.LVII.

# IOANNES III

## LVSITANIAE

## REX XV.

### ANACEPHALAEOSIS XIX.

1 Orribili ſanè ſpectaculo Ioanni III. Luſitaniæ Regi naſcenti, anno ſalutis humanæ M. D. II. elementa plauſerunt; nam poſtridiè Nonas Iunij verſa in fœdam procellam verna ſerenitate, micantibus inter denſiſsimos imbres,& metuenda tonitrua, fulgetris, ſtratis humili pavore animis, nulla tamen edita ſtrage cœlum ruere videbatur. Mox dum ſalutaribus aquis abluitur, in Regia excitatum eſt incendium facili negotio extinguendum. Ille quidem (ut non obſcurè tam ſplendida ſigna portendebant) velut ardentiſsima fax exoriebatur excitandis à gravi veterno Barbarorum Nationibus, & ſub mortis umbra jacẽtibus ad læta Chriſti paſcua viam monſtratura, ut exitus probavit. Vigeſimum ætatis annum vix attingens, Regni ſuſcepit gubernacula 14. Kal. Ianuar anni 1521. facto planè oſtendens egregias animi dotes, quas puerili in ætate ingenuus promiſerat.

*Tempeſtas in eius ortu quid portenderit.*

2 Quidquid in excellentiſsimo Principe deſiderares, in illo cerneres, ſingularem erga Deum & Dei cultum pietatem; ardentiſsimum ad proferendos inter infidas, exteraſque Nationes veræ Fidei radios, fervorem, ſapientiam, ac prudentiam non vulgarem ad continendos in officio, incorruptaque juſtitia ſubditos Luſitanæ ditioni populos; laudabilem humanitatem, manſuetudinem, & clementiam, quibus ſalva Imperij Majeſtate, ſuorum animos mirificè conciliabat; profuſam, ac

*Regiæ Ioannis dotes.*

verè Regiam in sacras ædes, levandosque dira necessitate pressos, munificentiam; vigilem in promovendis bellicis expeditionibus solertiam, ut illius historias evolventi manifestò apparebit.

*Pietas in Deum.*

Si de more sacris aderat, Christianam submissionem reverenter præferebat: Deo, quem gravibus in negotijs consulebat, semper quotidie semotis arbitris dulciter vacabat, nunc preces recitans, nunc tacitus divina animo percurrens. Non tantùm regio in sacello, quæ ad divinum honorē pertinebant, studiosè promovit, verùm etiam in omnibus Cathedralibus. Et, ut suaviori, utilioríq; gubernatione regerentur, primus in Lusitania Portalegrij, Leiriæ, ac Mirandę Pontifices à Romano postulavit; in Asia, Cocini, & Malacæ; in Brasilia, Bayę in celeberrimo vastæ illius provinciæ emporio; In capite Arsinario, Guineæ. In AEthiopiam AEgypto superiorem primum Latinæ Ecclesiæ Patriarcham Ioannem Bermudium misit; Ioannem deinde Nonium Barretum, ac duos simul antistites, qui parte laboris Nonium levarent, eíque vita functo, per ordinem succederent; alióśque Societatis IESV (cujus etiam illi antistites erant) eximia pietate, ac doctrina Religiosos, omnibus rebus instructos, vix credibilibus expensis. Eborensem Episcopatū, Archiepiscopatum esse maluit, electo in eum Cardinale Infante Henrico Regis fratre, Regníque posteà hærede. Per omnes suæ ditionis ultra Oceanum provincias pulcherrima templa à primis fundamentis excitavit: quibus ad erudiendos populos præfecit sacerdotes; sacram aræ supellectilem, omnemque apparatum Religiosa munificentia providit: non quantum Regiæ opes ob id imminuerentur, sed quantum Dei Optimi, Maximi honor augeretur, considerans. 3

*Episcopos in Regno & extra multos disposuit*

*Patriarchas misit ad AEthiopes.*

*Sumptus in res divinas.*

4 Illud enim numerosè cadit in hunc locum: In Principis Ioannis Regis filij ludis, ut risus dolore misceretur, vesanæ temeritatis hæreticus sacrilego ausu augustissimam Hostiam, dum à sacerdote pro vertice tolleretur, manu injuriosus arripuit coram ipso Rege. Quem adeò gravis dolor altè penetravit, ut mul-

*In hæretici sacrilegio Ioannis dolor.*

multos dies tenebricoso in angulo lucem mœstissimus non viderit, ac neminem ad colloquium admiserit. Pulla deinde veste atratus prodijt lacrymis perfusus: tristemque Olysipone supplicationem ad resarciendam Christi Domini injuriã fieri jussit: in qua ipse nudis pedibus dolenter incederet. Domestico clienti varijs illum argumentis solanti respondit: Vnum misera in calamitate levamen est, ita meę constantiæ divinum Numen confidisse, ut nec tartareum illud monstrum subitò interemerit, nec temerariam manum arefecerit. Quasi ad stabiliendum Fidem, ut sanctus Galliarum Rex Ludouicus olim dixerat; miraculis non esset opus.

5 Qui verò tristi hoc in eventu, tot, tantisque mœstitiæ signis lacrymosus ingemuit (ut humana quæque divinis nullatenus conferenda indicaret) incomparabilem undecim filiorum jacturam (tot enim illi florida ætate abstulit atra dies) & fratrum numerosa funera adeò æquo animo tulit, ut undecimo die post obitum unici Lusitaniæ hæredis Principis Ioannis eodem, quo matrimonio vinctus est, anno extincti, nuptialibus tædis in funereas repentè versis, lætoque in flebilem luctum choro lętitiam prætulerit; nam festa Magorum luce in publicum cum Regina exijt, ut sacris, & concioni adessent, presso animi dolore, opulentis fictæ jucunditatis vestibus induti.

*In filij & fratrum nece Ioannis aequabilitas.*

6 Quanto arserit studio conservandæ pristino in splendore Fidei, palàm ostendit, sacrum Quæsitorum hæreseos tribunal in Lusitaniam induxisse: ruptis in urbe gravium difficultatum obicibus, quas ad impediendos, aut retardandos Regis conatus Dęmon fraudulenter extruxerat. Alieno enim capite expertus multorum Regnorum malo sapiebat; quibus olim florentissimis miserandum excidium, & ruinam pestifera hæreticorum monstra crudeliter intulerunt. In quo illud observatione valde dignum, quo anno in Lusitaniam ductum est contra hæreticam pravitatem sanctæ Inquisitionis tribunal, dira sterilitate, ac fame Regnum miserè

*Quæsitorum fidei tribunal primus instituit.*

laborabat; Constituto jam tribunali, subsequutus est annus ob incredibilem fertilitatem insignis, vulgò dictus Divi Blasij, quòd ante illius festum ad tertium Nonas Februarias recurrens ob pluvię defectum semina terrę mandari non potuerint, sed posteà tanta fuit annonæ vilitas, ut frumenti modius victoriato staret.

*Sub illius imperio Euangelium late dissemi-natum.*

Iam si quis angustos Lusitaniæ fines egressus, quà maximè patet universus terrarum orbis mentis oculos curiosius extenderit, in Orientalem Asiam, in superiorem AEthiopiam, novumque in orbem, ac reliquos Lusitani Imperij tractus, facili negotio intelliget latius Euangelicæ tubæ sonum, & cœlestium præconum voces in remotiores terrarum fines penetrasse Ioannis serenissimi industria, & labore; quam laureata felicissimi Emmanuelis vexilla, victriciaque potentissimarum legionum attigerint: & ultra paternos, quà mundo terminus obstitisse videbatur, limites Euangelij signa transtulisse.

*B. Francisci Xaverij in prædicatione labor ac fructus.*

Et ne quis forsitan Oratoriè dictum putet; Ioanne Rege anno 1542. sanctissimæ Fidei lux varijs in Insulis, Regnisque à nostris semotis feliciter exorta est. Iapponensibus præsertim ignotis anteà Insulis, internuntio beato Xaverio Societatis IESV, illarum, sicut multarum, gentium Apostolo. Molucenses non tam garyophyllo, odoriferisque aromatis, quàm ob discordiam inter Europæos olim, & nunc celebres, Ioanni acceptum referunt primum Euangelij præconium.

*Præmijs & epistolis fidè Ioannes p. o-rogabat.*

Quibus in Insulis, priusquam naturæ concederet duodecim Reges, Regiasque illorum familias, & clientes sacro baptismate lustratos in Christi Domini verba jurasse vidit, incredibili perfusus gaudio: dirutis, & solo ęquatis inanium Deorum phanis. Legendę per otium litteræ, quas ad Indiæ Proreges exarabat, quibus nihil sibi antiquius Christianæ Religionis studio omnibus perspectum esse cupiebat; Atque ut ab infelicibus vepretis ad florida Ecclesię pascua superstitionibus imbuti abducerentur, postulatis libenter annuebat, & munera non vulgaria impertiebatur. Tunc demum se illarum gentium fore Regem asseverans,

rans, cùm illic Christi Fides abolitis pristinæ ignorantiæ erroribus gloriosè triumpharet; eoque suos conatus, & labores favente cœlo tendere. Vna sit instar omnium, quam ad calcem libri 12. histor. Indic. Almerini scriptam Mapheus florida Latinitate donavit. Nec Brasiliæ oblitus est, in quam primus Prætorem misit, & Pontificem, unaque Societatis sacerdotes, quos erudiendis illius provinciç Barbaris elegit. In Regnum Congi, tam ex Societate, quàm ex Dominicana familia concionatores aliquoties providit.

*D. Thomæ Apostoli corpus repertum & honoratum.*

Apostoli Thomæ corpus, quod in India sepultum fama erat, incredibili diligentia investigandum curavit. Inventum, Prorege Indiæ Eduardo Menesio, & lanceæ, qua transfixus est cuspis Meliapore, oræ Coromandelicæ urbe quondam celeberrima, ut domorum ruinç, operosaque vestigia testabantur. Tempelum, ubi sacrum Thomæ cadaver jacebat, sartum, & refectum, ne ruinam, quam rimis, urgente desuper testudine, parietes minitabantur, traherent. Pretiosæ reliquiæ pulcherrima in arca Sinarum artificio, & argento fabrefacta inclusæ clanculum summa reverentia deponuntur. Non longo pòst tempore in Monte propè Meliaporem, ubi Apostolus pro Christi Fide gloriosè occubuisse non immeritò credebatur, Lusitanis novi templi fundamenta aperientibus candido in marmore Crux apparuit eminenti sculptura, sanguineis guttis interlita, antiquis peregrinç linguç characteribus circum circà, compendiarijs notis vitæ Apostoli seriem, concionandi laborem, illustreque martyrium continentibus; ut consulti peritiores Brachmanæ docuerunt. Lapis pro imagine in ara sacelli positus Christianis fuit non levi solatio: qua enim luce Deiparç Virginis Exspectatio colitur, octo ante natalitiam Christi lucem diebus, ubi primùm Diaconus Missæ sacrosanctum Euangelium canere aggressus est, populo spectante lapidea Crux nativo colore abolito, fulvo auro pallescere, denigrari mox, & obscurari, cæruleo deinde colore pulcherrima splendescere, versicolor durante sacro, peracto unicolor. Eadem

*Crux annis singulis ante festum Apostoli sanguine purpurascit.*

luce

luce ſingulis annis anniverſarium miraculum recurrebat: quod,ſi aliquando deeſſet, experientia teſtante,portendi in ſolitum aliquid patiebatur.

*Religioſae diſciplinae reſtaurationem quàm curaverit.*

Conatu non inferiori Religioſarum familiarum perfectiſsimè vivendi normæ invigilavit: Luſitaniæ Numam illum jure appellares. Dum enim Religioſum ſtatum, & Eccleſiaſticum ordinem ad natiuum ſplendorem omnibus viribus reducere ſtudet, publicos totius populi fontes repurgat, & ſalientes in æternam vitam ſcaturigines vitro ſplendidiores, cryſtallo pulchriores reddit. Qua propter inſignes virtute,& religione viros diſsimilium familiarum ex Regnis,nationibuſque exteris,ubi gentium,ac terrarum florere intelligeret,in ſuum Regnū benevolè accerſiuit. Qui illas Deo auſpice magna exparte priſtinę morum ſanctiſsimorum integritati, legumq; obſeruantię,qua nunc temporis certatim florent, ſingulari dexteritate, ac prudentia reſtituerunt. Hæc verò, & ſimilia profuſis ultrò opibus exequi non dubitabat.Nam cùm de reformanda Religioſa familia ageretur in ſenatu, unum Regii conſiliarii objiciebant, expendenda ſcilicet fore hoc in negotio ex Regis ærario triginta aureorum millia. Quid iſta? inquit Rex; tantula vos retardant? Agite,fiat tandem; tanti enim intereſt unamquamque ex his familijs reformare, tam gratum Deo optimo Maximo, & hominibus jucundum eſt, ut non ſolum triginta aureorum millia facilè expēdero,ſed exhauſtis opibus, meam, auguſtum capitis inſigne,coronam libentiſsimè oppignoravero. Sereníſsimi Regis auxilio, & favore duæ Capuccinorum Provinciæ Pietatis videlicet, & Arrabidæ in Luſitania creatæ ſunt, quam vitæ aſperitate, morumque ſuavitate ad Chriſtianam pietatem acriter ſtimulant.

*Sumptibus in eam rem minime parcebat.*

Ille Tomarenſe cœnobium nobilium Chriſti equitum caput, 10 Regularium eſſe voluit rubram candida in veſte Crucem gerentium ſub D. Benedicti normis, & inſtituto 1522. anno. Vtque nova hęc familia ſub Religionis forma adoleſceret,Deiparę à luce templum propè Olyſiponem ad novum domicilium

extruen-

extruendũ illi concessit, regia magnificentia nobilibus conferendum. Ille Societatis IESV Religiosos auspicijs doctrinaque B. Ignatij Loyolæ tunc in urbe exorientis in Lusitaniam adduxit, impetratisque sociorum duobus, B. Franciscum Xaverium Apostolica auctoritate legatum in Orientem misit: retento patre Simone Rotericio ad novam sociorum in Regno Coloniam. Nec verbis facilè explicari potest quanto in amore hanc novam familiam Rex Ioannes habuerit, sub illius enim auxilijs, & tutela adolevit, & brevi collectis viribus ad heroica per orbem facta extendit cum sole manus. Conimbricæ numerosum Collegium, ubi ducenti, & eo plures socij alerentur, Regia munificentia ædificavit: illisque minores Academię Conimbricensis scholas, Philosophię videlicet, ac triplicis linguæ regendas tradidit. Olysipone insignem D. Rochi domum professam, Goæ in Principe Orientis urbe S. Pauli Collegium, aliud Bayæ in Brasilia. Quæ tria Collegia trium Societatis Provinciarum tam dissitis in Regionibus sunt capita, & reliquorum maxima; longumque foret innumera non tam Regis, quàm parentis amantissimi in Societatem universam collata beneficia recensere.

*Societatis Iesu nutritius fuit Ioannes.*

*Collegio Conimbricensi à se ædificato partem Academiæ adiunxit.*

*Plura alia Societatis domicilia erexit.*

11 Nulla in re eximia Ioannis prudentia magis eluxit, quàm in eligendis viris ad Regni munera, & Magistratus idoneis: & in regendis incorrupta justitia, ac pacifica gubernatione populis. Et quemadmodum pio in Deum affectu cum Religiosissimo quolibet facilè contenderet: sic matura prudentia & sapientia plurimis Regibus albis pręiret quadrigis. Vnde cùm ejus pater Emmanuel ob illustria in bello gesta fortissimo Regi Davidi; sapiens, pacisq; amantissimus Ioannes sapientissimo Salomoni ob justitiam in toga, pacisq; abundãtia vulgò conferebatur. Regis magni intererat, ut in pecuniosa lite ad plura judicũ suffragia dirimenda, 30. scilicet aureorum millia lucraturi, causa non cadere. Itaq; quod sibi jure deberi existimabat securius obtineret, Regium senatorẽ Franciscum Dias Amaralium, quem ob laudabilem in judicando integritatẽ & prudentiã amabat,

*Maturitas in electionibus Magistratuum.*

tenuesque viri fortunas muneribus non semel juvabat, judicem ascivit, mediúmque inter reliquos quatuor rem optimam directurum collocavit, Regi, qui aderat, duobus primis suffragantibus, surgens Amaralius, libentissimè, inquit, serenissime Rex, in horum sententiam pedibus irem, si justitia, quę nunc contra te, pro te staret: simúlque opposítas ex diametro rationes juris, ac legum sanctionibus munitas in medium protulit, ac contra Regem demisso vultu subtristem apertè suffragatus est: duobus enim alijs Amaralio subscribentibus Rex ipse causa cecidit. Postridie tamen illius diei accersitum in regiam Amaralium benevolis verbis perhumaniter excepit, & pro illa singulari incorrupti animi integritate gratias egit, retulitque statim, nec deinceps referre cessavit.

*Conimbricensis Academiæ amplitudo & reditus.*

Quantum illi debeat Fidei propugnaculum, sacra Theologia, cæteræque liberales artes, testis est Conimbria: quam altricem scientiarum, ut olim fecerat Rex Dionysius, esse voluit: accitis illuc magnis propositis stipendijs, & honoribus ex Gallia, & Hispania florentissimis præclara eruditione magistris: locupletata Academia plus triginta millibus aureorũ annuis. Illi enim Romano Pontifice annuente, extincto maximo sanctę Crucis prioratu Regum, vel Dynastarum filijs conferri solito, amplissimos reditus, ac multarum paræliarũ jura impertitus est, liberalem Regis Philadelphi in Alexandriæ Lycæum humanitatem, & magni Caroli in Parisiensia gymnasia munificentiam antecellés. Multa in eadem urbe Religiosorum collegia condidit, dotavitque, ne scientiarum ijs deesset ornamentum, quos virtute cumulatissimos cupiebat. Certissimam benè regnandi methodum à Deo, quem dubijs in rebus fidenter consulebat, hauriebat, & à fidis monitoribus, quos ad indagandum quid sinistris sermonibus in Rege vulgò caperetur ac reprehenderetur, submittebat. Hisce monitoribus benevolas dabat aures maledicendi materiam exterminaturus: quod in Valentiniano Imperatore sanctissimus D. Ambrosius mirificè commendavit. 12

*Monita libenter admittebat.*

Præ

Præ cæteris dotibus excellentissimis mitissimi Regis omnibus cognita clementia maximè laudanda est; læta placidioris serenitate populum exhilarabat; utque madafactæ rore matutino herbulæ, floresque lectissimi germinante solo momento penè surgunt, & se se gratiosè explicant; sic benefico Regis aspectu omnes vegetabantur. In verbis comis & modestus, ne ullum læderet. Cùm omnes ad sermonem coram Regina admitteret, intemperanti lingua quædam muliebri furore excanduit, usque adeò, ut nimiam infracti Regis patientiam Regina cavillata fuerit. Cui Rex; Ecquis, ait, Regina, si illam ego non patiar excandentem, patietur? Accedente ad augustissimam synaxim Rege, vir claris ortus natalibus, cui paulò antè magna redituum pars, adjudicata Regio fisco lite, erepta erat, dolore, ut putabat, justissimo percitus, elata voce, rei indignitatem palam audaciter objecit, & expostulavit: sibique non justissimarum rationum inopia, sed Regis potentia adjudicatam esse litem: & meritam æquissimi Numinis vindictam
11 precatus, sacerdoti temeraria protestatione indigno Regi Eucharistiam ministrare interdixit. Illum Rex eadem animi tranquillitate, & serenata fronte audiens (de vindicta tantum abest ut cogitaret) importunnm expostulatorem spei recuperandarum fortunarum plenum demisit.

*Clementia Ioannis.*

*Patientia in audiendis opprobrijs.*

Ius dicturus omnes nullo habito delectu, nullo stipatus satellitio horrorem miseris incutiente, quin imò mira facilitate ad accedendum invitabat, eademque excipiebat. Seram aliquando Regis audientiam sub noctem fœmina instanter postulavit, quod ubi rescivit, insolitum quid meritò suspicatus admitti jussit. Illa, ut coràm data fandi copia; unum, ait, à te Rex serenissime scire aveo; si me spreta sacri conjugij fide in scelere meus conjux deprehenderet, deprehensamque lethali ferro transfigeret, hanc interfectori noxam facilè condonares? Quid ni? ait Rex. Bene est, inquit fœmina; Optimum mihi arbitrum elegi; ut enim meum conjugem trans Tagum in mea dotali villa cum pellice immorari cognovi, illicò istam

*Ius frequenter & cunctanter dicebat.*

*Fœminam absolvit, quæ adulterum maritum Amazonice occidit.*

mihi inferri injuriam ægrè ferens, duobus meis mancipijs promisso libertatis pileo stipata cymba fluuium trajeci; Tanti dux fœmina facti! & eversis magna vi à cardine villæ foribus, juvantibus mancipijs perfidum conjugem, pellicemque pugione transfodi; clausisque iterum foribus te ipsum, quam ille impetraret veniam, petitura convenio. Cur enim me in adulterio sine judicio impunè occideret, illum ego adulterantem nec digito attingerem? Ioannes rei novitate defixus, virilemque fœminæ animum, ac prudentiam miratus, illam abire jussit liberam, & occisos sepeliri.

*Liberalitas in egentes.*

In distribuendis regia liberalitate muneribus insignis fuit: 15
multas annis singulis puellas parentibus orbas dotatas maritabat: multas præbita suo ex ærario pecunia viduas, ac pupillos alebat. Pauperibus vestes innumeras: redimendis ex misera servitute captivis magnam pecuniæ vim largiebatur. Ex hoc paterno in suos amore alienarum fortunarum damna magni, suarum parvi faciebat. Nocte quadam intuitus pulcherrimam vastæ molis onerariam sub D. Antonij tutela in Indiam navigaturam parte oneris jam imposita grassantibus undique ex fortuito incendio flammis laterum compages, turritam puppim, ac proram, picata aplustria, rudentes, ac vela comburentibus, interrogavit an privatorum merces illo incendio perirēt; factusque certior Regias tantùm perire, eo perfusus est gaudio, ac si eadem oneraria pretiosis Asiæ mercibus onusta Olysiponensem portum incolumis subiret. Subit ex occasione mentē Neronis ex Mecœnatica turre nubibus propinqua exardescentem Romam per otium contemplantis, an vetus Troiæ incendium ad vivum exprimeret, & lyra crudeli cantu funus patrium prosequentis. Diebus Veneris in capitalium Iudicum senatu præerat, ut coram illo expensa maturo judicio reorum causa, si res postularet, capite damnarentur. Antiquam Regni legem abrogavit furunculis infamiæ notam inurentem, ne redditos in meliorem frugem inustum facie stigma indigno latrocinij præconio traduceret; Dei optimi

*Damna popularium, non sua dolebat.*

*Infamia nota curavit, ne furunculis imponeretur.*

mi clementiam, quoad posset, imitaturus longè indignum judicabat non ex præsenti laudabilium morum justitia, & egregijs meritis homines magni æstimare, sed ex præteritis erroribus illorũ famam perpetuò obscurare, meritaq; sugillare.

16 Cùm de conferendo Episcopatu in senatu coram Rege ageretur, inter idoneos designabatur quidam, nobilitate, cęterisq; dotibus illi muneri aptissimus. Vnus tamen ex consiliarijs dubium se ostendit, illud scilicet objiciens, quod juventutem liberius traduxisset: quanvis in præsens vita integer, sapientia, prudentia, alijsque virtutibus commendabilis, alijs esset exemplo. Rex tandem omnium suffragia colligens, in viro illo nobili virtutes enumeratas elucere reperit. A quibus nec latum unguem discedens, Absit, inquit, ut quod illi in divinæ Majestatis conspectu non obest, impeditvè, coram me obsit, ac impediat: iniquum enim est, præterita juventutis delicta, & si quas habuit ignorantias, præsentia merita malignè obscurare; decrevitque, ut ad tale beneficium omnino eligeretur.

*Crimina iam obliterata nulli nocere volebat.*

17 E fenestra inter transeuntes conspicatus, duos è Dominicana familia, quorum alter ob canoram vocem omnibus notissimus erat, quam primùm illos in regiam accersivit; & de prospera Prælatorũ, subditorumq; valetudine quęrens perhumaniter, inter alia, quò tunc se conferrent, interrogavit. Ad interrogationem pudore aliquantulũ suffusus Religiosus vir hęsit tacitus: sed, Rege vehementiùs urgente, ingenuè fassus est, à Priore monasterij ad sanctimoniales Annunciatæ Virginis missos, ad mutuum frumentum, cujus penuria cœnobiũ laborabat, peterent. Aliò Rex sermonẽ prudens avertit, illosq; abire jussit. Vix abierant; illicò suum vocat œconomũ, cui imperat, ut ad Domínicanorum cœnobium 40. tritici coros, ac totidẽ vini cados quamprimũ mittat; dictum, factũ. Semel etiam ex fenestra quendam ex Franciscana familia ostiatim mendicantem vidẽs, intactas solum regiæ fores prætérijsse, animadvertit. Accersitum monachum amantissimis querelis Rex pijssimus

*Religiosis stipe collata quam iuverit.*

interrogat: quid mali aulæ fores illi fecerint, ut illas tantum, cùm ad reliquas ultrò accedat emendicans, veluti crudelia limina, & avarum littus fugiat? Ad hanc paternam querelam, ex præscripto cœnobiarchæ id fecisse, monachus respondit: Abi, inquit Rex, illique meo nomine edissere, hanc etiam aulam, ut reliquas in vicinia domos, Christianos habitare: quibus deinceps tantam injuriam immeritò inferre caveat.: suisque injunxit, Franciscanis illac cum pera emendicantibus eleëmosynam semper elargirentur.

*Benignitas in eos qui vectigalia interciperēt*

Nobilis vir claris ortus natalibus ex India in Lusitaniam 18 pervenerat. Huic pretiosarum copia gemmarum, pretij duodecim millium aureorum plus minus, à regiis ministris ob malè servatas in eo Regni leges, intercepta est, ad Regemq; adducta, qui visas per otium gemmas sub velo serico, quo mensa ornata erat, abcondit, & illarum dominum acciri iussit. Cum eo varios sermones interserens, & an prospera esset valetudine post tot molestę navigationis labores; tandem an gemmarum, & margaritarum aliquid importaverit, percontatur. Importavi equidem, respondit ille, sed in ipso portu, ne dicam in urbis portis, inter tot Oceani syrtes, & charybdes prius illæsę, misero naufragio perierunt. Recognosces, ait Rex, si illas videris, recognoscam, ut credo: deducto serico mensæ velo, istæ ne Rex ait? Ipsæ equidem, serenissime Rex. Abi igitur bonus, & omnia tua tecum porta, quandoquidem mihi serviens strenuam operam sedulus, ac fidelis navasti: & hæc qualiacumque non facili labore comparasti: nobilique amissas gemmas muneficè reddidit, hic verò clementissimo Regi ob paternum in clientes amorem gratias immortales. Quod sequitur non ab simile, sed germanum est. Indicarum navium custodes, unius ducem ad Regem detulerunt, quod nocte binas scaphas sublato ex oneraria cinnamomo clanculum onerasset, ne solita victigalia penderet, illasque Şacaveni in oppido ad Tagi ripas, duabus ab Olysipone leucis fraudulenter abscondisset, Benigno Rex in delatum ducem animo, ciusque miseratus egestatem, quam optimè

*Aliud exemplum superioris germanum.*

optimè noverat; de facto ultrà quæri, prohibuit, sed prorsus dissimularit.

19 In diras fortunarum angustias & incitas redactus clarissimus vir Franciscus Rolinus, oppidum suum Azambujam vendere statuerat. Antonium Attaidium Castanheiræ Comitem ob insignem prudentiam, & alia præclara ornamenta sibi maximè gratum, & acceptum Rex peramenter monuit, ut Azambujam omnino emeret ipsius Comitis oppidis vicinam, nec tam pulchram occasionem elabi è manibus pateretur, & ne utili emptioni obstaret nummaria difficultas, quinque aut sex aureorum millia Comiti liberaliter obtulit. Ad hæc generosissimus Comes æquitatis, honorisque unicè amans, exoscalata prius ob tantum beneficium Regis manu; Memineris, inquit, serenissime Rex, Franciscum Rolinum ab illis externæ nationis majoribus genus ducere, qui sanguine nobis hanc patriam peperere suo, nostrisque olim progenitoribus in partem operis, ac laboris acciti, ut Olysiponem Regni caput gravi Maurorum jugo liberarent, in nostramque ditionem feliciter assererent. Rolinum igitur suis, & avorum meritis dignissimum puto, ut regiam munificentiam experiatur, nunc præsertim, nec hæreditarium jus avito oppido excedens divendere cogatur. Huic verò malo promissa mihi aureorum millia præsens erunt remedium. Rex paululum subsistens eximiam magnanimi Comitis generositatem miratus: Benè est, inquit, dictum probo, pro monitis grates habeo, eademque aureorum millia meo nomine Rolino numerentur. Ampla hîc eloquentia studiosis dicendi materia, & amplissima seges offerebatur, tam in Regis liberalitate, quàm in singulari Comitis magnanimitate. Iuréque hoc in exemplo ambigeres, cuinam primas dares, Reginè an Comiti. Sed à nobis rerum gestarum capita promittentibus alienum est, vel etiam in præclaris rebus immorari: hujusque perjucundæ litis judicium penes legentes relinquimus. *Pecuniam mutuã dat, ut Equitis indigentiã relevet.*

Thomas

Thomas Souſa Regem, cujus erat œconomus, admonuit, 20
plures in Regia eſſe aulicos, & clientes inutiles, & ſupervacuos, ad breviorémque numerum redigendos videri, ne regiæ opes tantis expenſis inutiliter funderentur. Regis autem iuſſu duplicem cathalogum ſcripſit, de neceſſarijs miniſtris alterum, alterum de ſuperfluis. Vtroq; perlecto, & conſiderato: horum, ait Rex, ô Souſa mihi, illis verò mei opus eſt, ne pereant: horum ego opera indigeo, illi autem meis opibus: proindéque ex utroque numero neminem excludi, æquo animo ferendum eſt.

*Dicebat alios eſſe in aula quibus Rex, alios qui Rege egerent.*

Sorori ſuæ Eliſabethæ Imperatrici Caroli. V. uxori pro do- 21
te aſsignavit Ioannes Rex decies centena millia aureorum. Regijs negotiatoribus in Flandria commorantibus commiſſa eſt provincia ſolvendi hanc ex Regis opibus pecuniam. Quam illi cùm non eſſent ſolvendo, per teſſeras nummarias, illam ſub fœnore in Luſitaniam transmiſerunt; ex Luſitania deinde novis ultra ſortem lucris in Flandriam remiſſa eſt, ita ut in dies nova lucra non levi detrimento immodicè excreſcerent. Actum in regio ſenatu, quo pacto tanto damno obviàm iretur. Alijs alia opinantibus, poſtremo omnibus viſum eſt, ut particulares ex reditibus regiis penſiones (quas Luſitani Tencas vocant) ſolvi ſolitæ, interim dum grandis hæc pecunia ſolueretur, penitus ſuſpenderentur. Negotium Rex Doctori Antonio Pinario in curia tunc concionanti commiſit, ut inter concionandum audientium animos tentaret, & ad hoc patienter tolerandum præmeditata oratione appoſitè leniret, ac ſuaderet Vt iuſſum eſt, Pinarius egregiè præſtitit eloquentia non vulgari. Inter alia, ducta comparatione, ſic navigantibus uſu venire, dixit, ut urgente pro cella, marique in onuſtam navim arietante ſingulorum merces in fluctus ultrò ab omnibus certatum projiciantur, communi ſcilicet malo occurrentibus. ne onere penitus fatiſcens navis pelago abſorbeatur; non aliter aliquo ſingulorum damno, & iactura Regni navem indies graviorem levandam eſſe. Non multis pòſt diebus frater

*Honeſtum utili Rex præferebat.*

Tho-

Thomas ex Dominicana familia in concione Pinarij dicta haud obscurè reprehendit, adductam comparationem non satis miratus: nam merces in mare projicere, ne homines vitâ periclitarentur, optimo in usu positum esse; hominum verò vitam, & ad vivendum necessaria, ne perirent merces, liberaliter prodigere, inauditum esse, dixit. Concionatoris dictum ad Regis aures advolavit benignè illud, non gravatè ferentis, collaudato insuper Religioso viro, & pensionibus solvi jussis.

Non solùm Regia hæc benignitas in Lusitaniæ nosocomia, & sacra tam virorum, quàm fœminarum cœnobia extendebatur, sed in multa etiam Castellæ, & Callecia; sacris ædibus thura, ægris è saccaro bellaria, sanis omnis generis aromata præbens. Hæc eadem Societatis IESV collegijs Galliæ, Belgij, Germaniæ, & Italiæ præstabat, quæ *In exteras nationes suam beneficentiam extendebat.*
17 Lusitaniæ Reges huc usque laudabiliter continuant. Olysipone incœptum ab Emmanuele Bethlemicum cœnobium verè Regium, in Principum Mausolea magnificè absolvit. In Tomarensi (ut alia tacitus prętercam) pulcherrimum mirabilis architecturæ peristylium fabricatus est, à Philippo I. hujus nominis Lusitanorum Rege posteà absolutum. Bellicarum arcium tres præcipuè operis magnitudine, militum numero, & tormentorum apparatu celebres ædificavit, Mazaganicam in Africa, Diensem in Cambayæ Regno, Armusianam extra Persici maris fauces. Eboræ (quam urbem Rex unicè amabat, & frequenter incolebat) insignem aquæductum, quem Argenteum dicunt, sumptuosè instauravit: factus olim à Quinto Sertorio Romano opulentis Celtiberorum spolijs, ut hoc monumento Romanum municipium condecoraret. Cętera Regię liberalitatis argumenta ne prosequamur; sit instar omnium Romani Pontificis testimoniũ se ipsum, & reliquos illius ætatis Principes à Ioanne serenissimo munificentia dubio procul superari non semel asserentis. *Arces & aquæductus multis in locis extruxit.*

*Res sub eo gestae in India.*

In toga praeclara haec, vel Deum coleret, mores corrige- 23
ret, leges conderet, liberales artes animaret. In sago non in-
feriora edidit, bella in Oriente acriter urgens, parta gloriosè
conservans, novaque devictis fortiter hostibus Regna Im-
perio addens. Illo enim regnante classes omnium maxime
robore, ac milite ornatissimae in Indiam solverunt: compa-
ratę summi momenti illustriores victoriae, & celeberrimae
toto orbe obsidiones magna nominis commendatione su-
stinuerunt Lusitani. Non enim cum Indis, sed cum instru-
ctissimo veteranorum Turcarum exercitu, bellicosisque
alijs nationibus nimia contentione animosè certabatur.
Postquam Bethelem Insulam Prorex Nonius Acunia expu-
gnavit, evertitque, captis Baçaino, & Damano urbibus in In-
dia notissimis: occiso potentissimo Cambayae Rege Sul-
tano Badurio, Diensem arcem valido imposito praesidio ex-
truxit.

*Classis Turcica à Lusitanis superata.*

Magnus Turcarum Imperator anno millesimo, quingen- 24
tesimo, trigesimo octavo, non levibus expensis numerosam
classem ad pellendos Dio, caeterisque Orientis provincijs
Lusitanos, ad Posidium, quae vulgo Sues, dicitur, paravit:
cui exercitatissimum ducem Solymanum AEgypti praesi-
dem praefecit probatae in Rhodiensi obsidione virtutis. Clas-
sem aeneis tormentis, veterano milite, Ianizerisque Turcici
exercitus robore copiosè exornavit. In illa (accesserunt enim
Solymano Cãbayanae) octoginta naves numerabantur, tri-
remes pręsertim quatuor & quinquaginta, rostratae sex, qua-
driremes, quas vocant Galeasas, quatuor, praeter altioris for-
mę navigia, quę velis agebantur. Huic tanto belli apparatui,
junctis unà Cambayę viribus metuendo, fortissimus Dux
Antonius Sylveira animosè restitit, gravemque pertinacissi-
mi hostis obsidionem, importunas aggressiones, & stratage-
mata, sexcentis tantùm Lusitanis obstinatis ad vincendum,
vel moriendum animis gloriosè sustinuit, magno suorum
decore

decore, & Ottomanorum dedecore: qui Lusitanorum vires magna honoris, occisorumque trium millium bellatorum jactura experti, intempesta nocte plurimis ægris, ac bombardis fœdè relictis, naves ad fugiendum conscenderunt. Quapropter Franciscus Galliarum Rex; apud quem bellicæ virtutis laus magni semper fuit ob relata in Diensi obsidione gesta (illius enim fama Asiam, & Europam pervasit) Sylveiræ ad vivum expressam imaginem delatam ex Lusitania inter alias fortissimorum Ducum tabulas in aula suspendit.

*Antonij Sylveiræ contra Turcas fortitudo.*

25 Duo, quæ in expugnatione Dij, arcisque obsidione contigerunt, non omittã; belli alterũ, alterum naturę prodigiosum miraculum. Sylverianus miles, exhaustis crebra jaculatione globulis ad opportunum ictum Martio calore furens dentẽ sibimet avulsit, avulso oneratam fistulam non irrito jactu exoneravit. Adeunte Dij possessionem Prorege Nonio, inventus illic vir genere Bengala Nestoreæ ætatis; quintum, & trigesimum supra trecentos numerabat annos certissimis conjecturis, & argumentis. Nam, cùm nec efformare sciret characteres, longam præteritorũ annorũ seriem & quo tempore gesta acciderint, memoriter repetebat, eo, quo in antiquis annalibus scripta erant ordine. Accedebat indigenarum testimonium affirmantium tradita per manus notitia multa de illo vivace Tithono à suis parentibus, avisq; accepisse. Exciderant ei quater aut quinquies dentes, toties renati; canitiẽ toties induerat, & exuerat nova barbę nigredine juvenescẽs; ad centesimum annum Ethnicus falsos deos coluit: tum temporis, ut ex calcaria in Carbonariam transiret, turpem falsissimi Mahometis sectam observabat. Nonagenarium habebat filium, alterum annorum duodecim; statura parvus, ingenio debilis, inops semper, & ostiatim mendicans. Centum jam annos in illa urbe vivebat certo à Badurio stipendio, quod à Prorege confirmari, solvique deinceps ob vitam prodigiosam petebat. Subscripsit ultrò precibus

*Miles dentem in fistulam pro globo immittit.*

*Nestorea Bengalensis hominis ætas.*

Nonius, ne crudelior fame enecaret, cui mites Parcæ tandiu pepercerant.

Non minus gloriosa, nec minori cum laude orbe pervagata 26
est anno millesimo, quingétesimo, quadragesimo septimo, secunda Dij obsidio: & incredibili virtute à sexcentis circiter Lusitanis Ioanne Mascaregna duce benè propugnata arx adversus Cambayanum Regem Sultanum Mamudim, Orientis viros, lectosque ex bellicosis Europæ, Africæ, Asiæque nationibus milites secum trahentem, quos inter Turcarum sex millia numerabantur. Sed eo animo dux, ejusque laboribus infracti milites, supplente propugnatorum paucitatem audacia, clarissimis gestis oppugnatam à triginta hostium millibus arcem propugnarunt, ut dirutis ex parte muris continua tormentorum jaculatione, fortia pro muris pectora (quæ olim Spartanis Licurgus reliquerat) audaciter offerrent. Cumque in arce reliquis, vel occisis, vel graviter saucijs defensorum numerus ad centum & quadraginta redactus esset, unam, ad honestam deditionem, conditionem superesse intelligebant: in ipsis murorum ruinis egregiè dimicantes ad unum honesta morte occumbere, madefactisque suorum commilitonum sanguine ruderibus tumulari. Quarto obsidionis mense Castrius Prorex obsessis attulit suppetias mille, & quadringentos Lusitanos, Indos Goenses trecentos: ingressusque arcem penè vacuam, & collaudata Saguntina ducis, ac militum constantia, tam parvis copijs ausus est Cambayano ultrò pugnam offerre, ac duobus locis ex militari disciplina distento collatis signis tanto impetu inferre, ut gloriosissimam in Oriente victoriarũ feliciter adeptus fuerit, fusis, fugatisque Cambayanis; quorum ea die equitum, peditumque octo millia ceciderunt. Nostrorum desiderati quinque & quinquaginta: non sine ope cœlesti, ut ipsimet Barbari fatebantur. Nam medio in conflictu in arce super templi pinnas clarissimo splendore circundata augustæ Majestatis fœmina

*Secunda Dij obsidio mirabilis.*

*Ioannis Mascerenia virtus.*

*Dio pro muris erant pectora Lusitana.*

fœmina apparuit, emiſsis ex ore clariſsimo radijs hoſtium oculos perſtringens, graviq́ue timore turbans. Verſi deinde milites ad opulenta ſpolia tam in caſtris, quàm in urbę, quo victoriam ante bellum canentes pretioſos divitiarum theſauros congeſſerant.

27 Nec Luſitaniæ per id temporis decus illud & gloria deſiderata ſunt, quæ Martyrum patriæ ſolent accreſcere: feliciter enim pro Chriſti nomine, & intemerata fide varijs tormentorum molitionibus diſtracti ad ſuperos evolarunt, uno die Luſitani quindecim, iterum duodeni, quos Adeni, quæ urbs ad Rubri maris fauces ſita eſt, Mahometanorum perfidia à ſyncera religione dejiçere fruſtrà conata fuit; quorum tamen nomina invidit oblivio. In Ceilano inſula Prorege apud Indos Alphonſo Noronia aliqui è Franciſcana familia feliciſſimo martyrij triumpho vitę incommoda & ęrumnas commutarunt: horum ſequuti exemplũ & veſtigia aliquot Neophytorum, quos Tribuli Pandor fidei deſertor impudens, & ſęvus ſuſcepta ſacra abrogare cùm ſuaderet, non perſuaſit: ſed neque horum glorioſa nomina aſſequi potuimus.

28 In Tingitana Africa plures adverſus potentiſsimos exercitus obſidiones animosè tulit, pluresq́ue feliciſsimo eventu pugnas pugnavit. Inter obſidiones eminet Caſinenſis, obſidente ſex menſibus urbem Rege Xariſio militum centum millibus, factis crebrò validis impreſsionibus, concuſsis priùs metuendo bombardarum ſonitu, bellicarumq́ue machinarum artificio muris. Incluſi tamen etſi perpauci, & in hoſtili ſolo, ita ſeſe ad extrema ſubeunda obdurarunt, laudandaq́ue pertinacia urbem defenderunt, ut feſſum diuturna oppugnatione Xarifium, multis jam ſuorum amiſsis, pudore ſuffuſum ab irrito incœpto deſiſtere coegerint. *Obſidio Caſinenſis in Africa.*

29 Ne tamen proſperis rerum ſucceſsibus, vanæ ſuperbiæ criſtas attolleret Ioannes, reflante in eadem Africa fortuna, gaudium Caſinenſe gravis triſtitia diluit. Nam Xariphius *Infelici ſucceſſu Luſitani in Africa caſtello atteruntur.*

 Rex

Rex Suensis anno millesimo, quingentesimo, trigesimo sexto, sub signis militum quinquaginta millia ducens, bellicæ disciplinæ peritissimus, Lusitanæ ditionis oppidum in Guerensi Africæ promontorio, divisis opportunè stationibus arctissimè circumdedit: post longam obsidionem, multasque Maurorum summa vi irruentium impressiones, inclusi reddita non segniter jaculatione oppidum egregiè defendebant, de victoria adeò certi, ut propugnationis dux ad Regem scripserit, ne plures in auxilium milites, sed bellica tantùm aliquot instrumenta, tormentarium pulverem, globos, aliaque id genus illi mitteret. Non juvit tunc audaces fortuna, quin potius malignè invidit. Casu bombardarius explosor, accensum funem manu gerens, sulphurei pulveris cadum incautè volvebat, in quem labente scintilla, accensus repentè pulvis horribili fragore, subitisque flammarum globis, obvia quęque dissipat & evertit. Quo infortunio per divisos vasta ruina muros barbara vociferatione irrumpit hostis. Lusitani dubijs subito in casu consilijs ancipites, irrumpentem innumerabilem hostium multitudinem frustrà repellere, & sustinere conati cadunt alij, è muris alij demissos lapsi per funes ad naves enatant, quæ jactis in portu anchoris stabant: cum duce alij ad prætoriam turrem confugiunt: cujus in vestibulo ducis gener strenuissimus, fractis jam tibijs utroque nixus poplite aditum Mauris generosè impediebat, rotans ambabus manibus rompheam quousque eminus crebris missilibus confossus occubuit. Dux, & qui in turrem evaserant, acceptis, quas adversa fortuna obtulit, conditionibus Xariphio se dederunt.

*De Africae expeditione deferenda consultationes.*

Hoc infilici casu, & immodicis tot pręsidiorum in Africa sumptibus cōmotus Rex, simulq; exigua, ut longa experientia docuerat, vel nulla spe adducendi ad veram fidem perfidos Mauritanos, quod præcipuè Ioannes intendebat: triplicemque

cemque Lusitanorum in locis remotissimis bellicam expeditionem, Indicam videlicet, Guineam, ac Brasilicam, ubi terrarum spreta deorum superstitione ad sanctæ Crucis vexillum ethnicorũ examina evolabant: unde etiam pretiosissimæ merces indies copiosiores in Lusitaniam importabantur, prudente ac maturo consilio expendens. Veritus tandem est, ne dum multos lepores sectatur, nullum caperet. Quanvis enim ingentes Lusitanorum animi, in Regno licet angusto, majorum expeditionum capaces viderentur: tam exiguus erat, si hostes considerares, eorum numerus, ut solum ad manifestandum Dei auxilium, quo protecti non tam militabant, quàm triumphabant, abundè sufficerent. Ad hæc Africanum bellum difficilius reddebatur; quòd Africani multitudine innumerabiles, ac bellicosi (namque fore bello egregios fata Libyæ canebant) equestribus certaminibus exercitatis, in dies peritiores evadebant. Illorũ verò regio non erat adeò opulenta, etsi Libycæ messes à Poetis commendentur; & unius Regis Xariphii imperio subdita, quod initio hujus belli non contigerat. Nàm quæ olim multis divisa Regibus, ac regulis parebat, unum Xariphium tota, junctis viribus observabat, ad nutum obediens. Semper equidem ęqui rerum ęstimatores judicarunt prudentissimè, parua aliqua ultrò hostibus relinquenda, ne illorum causa magna periclitentur. Politica enim administratio, & scientia militaris pro comperto habet, in hostili solo ferocis, ac belli potentis nationis, non licere Regi bellum gerenti, imò nocere maximè vires dividere, plurésque arces, ac minora præsidia conservare, quæ vix sine periculosa honoris jactura defenduntur; sed operę pretium esse paucas valido præsidio arces idoneis in locis munire; quibus partus tot laboribus honor, tutò conservetur, & feliciter augeatur; ut nunc, olimque apud militiæ peritissimos Imperatores in more positum est.

*Rationes ad Africam deserendam.*

Ob

*Caetera praeter urbes maritimas Mauritanis relinquuntur*

Ob hæc, firmaque alia rationum momenta, lento habito consilio, auditis expertorum virorum ſententijs, conſulto Pontifice Maxim.& Imperatore Carolo V. Regis leviro, omnium ſuffragijs tandem decrevit Saphinum, Azamoriumq; in Africa vrbes,& oppida Alcaſarum Ceguerium, Arſillamque vacua Mauris deſerere. Adductiſque illinc tormentis, ac bellicis inſtrumentis, Septam, Tingim, ac Mazaganum munivit præcipuas urbes maritimas,& navium idoneis portibus capaces ad proſequendum Africanum bellum, ſi ita ſucceſſoribus arrideret, accommodatas, omniumque aptiſsimas. Non defuerunt tamen qui factum penitus damnarent, & velut indignum tanto Rege, conſiliariiſque liberè carperent. Sed Ioannis ſententiam adeò probavit poſteà nomine Philippus Rex prudentiſsimus, ut Arſillam Luſitaniæ ditioni iterum ſubditam, iterum deſerendam judicaverit, & re ipſa deſeruerit. 31

*Ioannis uxor & liberi minime vitales.*

32 Ex Sereniſsima Catharina Philippi, ac Ioannę Caſtellę Principum filia Caroli Imperatoris ſorore prolem ſuſcepit numeroſam, ſed non vitalē, primo floridę ætatis limine perituram; Principem Alphonſum; deinde Mariam, quæ Philippo Hiſpaniarum Principi nupta, & ſeptemdecim annos nata, poſt editum Carolum primo puerperio, ultimam brevis vitæ diem clauſit Valliſoleti anno Domini 1445. prættereà Eliſabetham, Beatricem; nec non Emmanuelem, Philippum, Dionyſium,& Antonium in tenera infantia extinctos; Ioannem etiam, qui Ioannam Caroli Imperatoris filiam duxit, eodemque anno viduam reliquit, Sebaſtianum Regem poſthumam prolem mox enixuram; nam decimo ſexto ætatis anno præmaturo obitu deſolatam Regiam funeſtavit. Ioanni ante legitimas nuptias natus eſt Eduardus, qui Braccarenſis Archipræſul Hiſpaniarum Primas, animi verè Regij pietate inſignis, animarum ſtudio fervens, humanioribus litteris, Philoſophiæ, ac Theologiæ luminibus exornatus florida

*Eduardi nothi virtutes.*

rida in ætate defloruit, acri parentis dolore, totiusque Regni non levi tristitia.

33 Modica fuit Ioannes statura, duplici solidoq; corpore, succi pleno, liberali facie imperio digna, nigra ac dēsa barba; cęruleis oculis venustate, ac Regia Majestate venerandis; totoque oris aspectu venerabili adeuntes aliquādo turbabat. Cùm illius vita Regno foret maximopere necessaria, tum ob prudentissimum regimen, moderatumque Regis imperium: tum ob Sebastiani trimuli nepotis, Regnique hæredis imbecillitatem. Quem sub tutela, & disciplina Reginæ aviæ Catharinæ Lusitaniam interim pro nepote moderaturæ moriens serenissimus Rex Ioannes reliquit, lethali apoplexiâ correptus, Imperii 35. ętatis quinto & quinquagesimo, anno humanæ salutis 1557. Olysipone in eadem urbe, & eodem, quo ortus est mense Iunio, prope urbem in maximo Bethlemici templi sacello, Regio Mausoléo conditus Lusitaniam acerrimo æterni doloris morsu perculsam reliquit.

*Statura & præsentia vere Regia.*

*Mors & tumulus.*

## Ad Regem Ioannem III. hujus nominis In Natalem ejusdem.

*Nasceris; insequitur tempestas horrida, Nimbi*
*Insueti, pluvia pracipitante, cadunt.*
*Desuper incipiunt tonitrus mugire, coruscant*
*Fulgura fulminibus mista, flagrante polo.*
*Certatim venti voluunt mare, saxea laxat*
*AEolus amoto pondere claustra notis.*
*Nullaque Natura pars non tremefacta fatisit.*
*Dum nouus Hesperio nasceris orbe puer*
*Natura immanes partus pariendo laborans,*
*Significat quantum sic pariendo ferat.*

## Ad eundem.

*Non sine justitia Regni moderaris habenas,*
*Non sine justitia Regia sceptra geris.*
*Assidet illa tibi, majestatemque tuetur*
*Imperii, & factu est comes una tuis.*
*Illa tibi dictat, quas vis imponere leges,*
*Illa tuo monitus fundit ab ore suos.*
*Distringitque tuas in noxia corda secures,*
*Pramia dat gazis largius usa tuis.*
*Ambiguum est Princeps an tu te affinxeris illi,*
*Induerit mores an magis ipsa tuos.*
*Fingitur illa tuis, tu moribus illius, vnde*
*Tu vera effigies illius, illa tui.*

## Ad eundem.

*Pergama lunatis parent Byzantia signis.*
*Deseruit Latiam, Gracia vana fidem.*
*Flaua prophanatas Germania fabruit aras,*
*Gallia sacrilegas ducit in arma manus.*
*Iustitia ex Asia facinus mortale fugavit,*
*Parturiunt Libyca barbara monstra plaga.*
*Per tua Regna fides, pietas, virtusque triumphat,*
*Et pudor, & prisca Relligionis honor.*
*Diffugiunt trepida sub Averna nigrantia Dira;*
*Perfida Lusiadum sub pede monstra jacent*

*Hoc*

*Hoc tua vita facit non jura minantia legum;*
*Pro lege est populis, Rex, tua vita tuis.*
*S. renovare Deo places omnia maxime Princeps,*
*Subjiciat sceptris omnia Regna tuis.*

## Tumulus ejusdem.

*Regia quem tumulo moles operosa recondit,*
*Cui clypeum insigni facta decore notant:*
*Nil est, in nihilum recidunt quando omnia, quanvis*
*Quisquis is est potuit maxiama; summa tulit.*
*Rex fuit, officium Regis bene praestitit; ingens*
*Pacis amor, Martis non leve fulmen erat.*
*Quàm gravis incubuit Maurum super ille duello.*
*Sub tumulo tellus tam levis ossa tegat.*
*Estne hic Alexander? Non est, proh quam bene servat,*
*Quæ bene quæsivit Regna superba parens?*
*Estne ferox Cæsar? patriam plus diligit? Ingens*
*Est Cato? consiliis hic minus aptus erat.*
*Non Cato, non Cæsar; Ioannes tertius hic est,*
*Ob sua qui nulli facta secundus erat.*







SEBASTIANVS PORTVGALLIÆ REX XVI.
VIXIT AN. XXIIII. OBIIT A°. M. D. LXXVIII.

# SEBASTIANVS I. LVSITANIAE REX XVI.

## ANACEPHALAEOSIS XX.



1 Vc ades ô Sebaſtiane tuæ gentis æternus dolor, æternum deſiderium; unicum, & fatale nomen: cujus memoria perpetuò erit acerbiſsima. Quas enim nobis lachrymas in lucem editus abſterſiſti, eaſdem, adhuc etiam cum fęnore, & multo inſuper tinctas ſanguine, neſcio quo ereptus fato, reddidiſti. Tecum & Luſitanorum invicta uſque gloria, & Regnum ipſum uno velut ictu corruerunt. Satis jam pridem (at vereor ne unquam ſatis) juvenilem iſtam luimus temeritatem, cui largiùs deplorandæ non eſt otium, nec ſi eſſet, aut calamo, aut oculis humor ſuppeteret.

2 Hic eſt ille Sebaſtianus, Ioannis III. nepos, & Ioannis Principis proles poſthuma, quem ad hęreditariam Luſitanię coronam, quarto decimo poſt obitum patris die, 13. Kalend. Febr. in natalitijs Divi Sebaſtiani, à quo nomen eſt mutuatus, Ioanna Princeps enixa fuit; applaudentibus adeò Luſitanis, ut à mœrore & lachrymis ad lętitiam converſi, elegantiorem veſtium culturam in recenti Principis occaſu depoſitam, quaſi iam eluxiſſent, novi hæredis exortum celebraturi reſumpſerint. Puer in aviæ Catharinę tutelam conceſsit. Avo deinde terreſtre Regnum cum cœleſti commutante, trimulus ipſe conſalutari Rex cœpit: cúmque per ætatem Imperio maturus non eſſet, tantiſper ſub tutela muliebri avitum Regnum puero manſit incolume Sexennis pædagogum habuit Alexium Meneſium, & moribus, & ſanguine perilluſtrem; præceptorem verò Ludouicum Conſalvum Cameram, è Soc. IESV, virum nobi-

*Luſitanorum in eius ortu lætitia.*

*Pædagogus & præceptor viri inſignes.*

nobilitate, doctrina, & religione cum paucis comparandum. Iis nepotem imbuendum Ioannes tertius ante obitum commendarat, & uxori Catharinæ hoc ipsum reliquerat in legatis, subactum puero ita brevi ingenium fuit, ut, mollissimæ instar ceræ, duvini Numinis timore pariter, & amore sigillatus, eximijs virtutum dotibus magis, ac magis deinceps per ętatis gradus effloruerit. Hujus floris fructum suavissimum legeremus, nisi cælestem à nobis clementiam nostra scelera avertissent: ob quæ superis nimium potens Lusitania propago visa est, si hæc dona manerent propria. Hunc unum, audacter dico, Regũ omnium, quos unquam sol vidit, optimum, pientissimum, justissimum, dilectissimum, animo, & viribus pręstantissimum terris fata ostenderunt: Sed heu facinus! ostenderunt, ac protinus inviderunt.

*Cerea in pueritia Sebastiani indoles.*

Octauum ætatis annum jam impleverat, cum forte preceptori sermo incidit ad mortale crimen exagitandum; rem turpissimam, indignissimamque aiebat esse, nec minori, quam æterno flammarum supplicio puniendam. Ad hæc verba obstupescere Sebastianus, & cogitabundo similis uno in obtutu defixus hærere aliquantulum: donec illam altissimis ex præcordijs vocem traxit: Ecquis tam insigni erit audacia, qui se lethali crimine audeat deformare? Nemo sanè; si sanæ prius mentis trutina rem expenderit. Ad honestatem, ac pudicitiam institutus à natura videbatur; Cavit semper nudi corporis vel pedem alienis oculis exponere: ipse sibi remotis cubicularijs subuculam, perizoma, & thoracem induebat. Quo die majoris hebdomadæ Eucharistiæ mensa est in propatulo, cùm templa, & urbis sacella, religionis ergò, pedes inviseret, obviàm habuit mulierculam, quæ supplicem libellum, ut conjux triremibus detentus absolveretur, offerebat; Absolutionis responsum in tempus aliud trahente Rege; Opus est, inquit, maturè facto; videet, obsecro, Rex prudentissimus quantum periculi, absente conjuge, puellę soli, & inopi impendeat. Quibus auditis paulisper constitit, dum atramenti, calamique foret copia: mussante inte-

*Lethale crimen quam detestaretur*

*Pudoris custos integerrimus.*

te interim comitatu, nihil videri causæ, ob quam Rex media hæreret in platea; differri illud commodiùs in aulam posse; Ab incœpto tamen non destitit, sed fœminę postulatis subscribens, pudicitiæ causa, inquit, haud ea est, quę differri patiatur. *Pudicitiæ vindex egregius.* Omnes ritualis libri preces, quarum longitudinem multi fastidiunt sacerdotes, ipse, velut sibi impositas, diebus singulis, quanquam negotiorum fluctibus æstuaret, morosus, & attentus pervolvebat. Ante decimum ætatis annum esuriales quadraginta dierum ferias peragendas arripuit: *Ieiunij in pueritia studium.* quibus ut interdictum sibi à præceptoribus cognovit, de jejunio saltem paciscendum exoravit; assignatisque diebus, pręter meridianas epulas, nihilo prorsus ad noctem reficiebatur.

4 Solemne habuit è Christi Servatoris exemplo, sanctiori in hebdomada, pauperes duodecim lotum in Regiam adsciscere; *Pauperum pedes eluebat.* quorum pedes tepido aquarum injectu, blandeque admoto linteo, flexis ipse genibus perpurgabat: nec à se abire patiebatur, nisi recenti amictu convestitos, stipe onustos, & lautissimo exceptos convivio, ad cujus ministerium sedulus, & officiosus succingebatur. Nullus unquam dies è solennioribus pręterijt, quin sua propalam crimina expiaverit cœlesti papulo recreandus: quam consuetudinem Dominicis quibusque diebus observabat, sed privatim: ne procacioris vulgi fabula fieret. *Confessionis & rei divinæ audiendæ studium.* Mensę, sacro nō audito, haud accubuit. Singulis Sabbatis rei divinæ bis aderat: neque enim sacrum unum audisse contentus, alteri ob Deiparæ Virginis amorem ministrabat, cujus iconem pectori appensam incomparabili affectu suspiciebat, globisque piacularibus cotidie venerabatur. Quoties in sacrosanctam synaxim per plateas incurrit, toties equo desiliens flexis genibus adoravit, pedes insuper, & aperto, vel per æstum, vel per pluviam, capite, ad ægrotantis domicilium, indeque ad templum usque constipabat. Hinc est, ut palatium, inter cætera Olysiponensia minus amplum, & minus jucundum non alia de causa habitatum à se dictitarit, quàm quòd frequens illac Eucharistiæ pompa transmitteret. Auribus excepit aliquando nobi-

nobilitate, doctrina, & religione cum paucis comparandum. Iis nepotem imbuendum Ioannes tertius ante obitum commendarat, & uxori Catharinæ hoc ipſum reliquerat in legatis, ſubactum puero ita brevi ingenium fuit, ut, molliſsimæ inſtar ceræ, duvini Numinis timore pariter, & amore ſigillatus, eximijs virtutum dotibus magis, ac magis deinceps per ętatis gradus effloruerit. Hujus floris fructum ſuaviſsimum legeremus, niſi cæleſtem à nobis clementiam noſtra ſcelera avertiſſent: ob quæ ſuperis nimium potens Luſitania propago viſa eſt, ſi hæc dona manerent propria. Hunc unum, audacter dico, Regũ omnium, quos unquam ſol vidit, optimum, pientiſsimum, juſtiſſimum, dilectiſsimum, animo, & viribus pręſtantiſsimum terris fata oſtenderunt: Sed heu facinus! oſtenderunt, ac protinus inviderunt.

*Cerea in pueritia Sebaſtiani indoles.*

Octauum ætatis annum jam impleverat, cum forte preceptori ſermo incidit ad mortale crimen exagitandum; rem turpiſsimam, indigniſsimamque aiebat eſſe, nec minori, quam æterno flammarum ſupplicio puniendam. Ad hæc verba obſtupeſcere Sebaſtianus, & cogitabundo ſimilis uno in obtutu defixus hærere aliquantulum: donec illam altiſsimis ex præcordijs vocem traxit: Ecquis tam inſigni erit audacia, qui ſe lethali crimine audeat deformare? Nemo ſanè; ſi ſanæ prius mentis trutina rem expenderit. Ad honeſtatem, ac pudicitiam inſtitutus à natura videbatur; Cavit ſemper nudi corporis vel pedem alienis oculis exponere: ipſe ſibi remotis cubicularijs ſubuculam, perizoma, & thoracem induebat. Quo die majoris hebdomadæ Euchariſtiæ menſa eſt in propatulo, cùm templa, & urbis ſacella, religionis ergò, pedes inviſeret, obviàm habuit mulierculam, quæ ſupplicem libellum, ut conjux triremibus detentus abſolveretur, offerebat; Abſolutionis reſponſum in tempus aliud trahente Rege; Opus eſt, inquit, maturè facto; videet, obſecro, Rex prudentiſsimus quantum periculi, abſente conjuge, puellę ſoli, & inopi impendeat. Quibus auditis paulíſper conſtitit, dum atramenti, calamique foret copia: muſſante inte- 3

*Lethale crimen quam deteſtaretur*

*Pudoris cuſtos integerrimus.*

te interim comitatu, nihil videri causæ, ob quam Rex media hæreret in platea; differri illud commodiùs in aulam posse; Ab incœpto tamen non destitit, sed fœminę postulatis subscribens, pudicitiæ causa, inquit, haud ea est, quę differri patiatur. *Pudicitiæ vindex egregius.* Omnes ritualis libri preces, quarum longitudinem multi fastidiunt sacerdotes, ipse, velut sibi impositas, diebus singulis, quanquam negotiorum fluctibus æstuaret, morosus, & attentus pervolvebat. Ante decimum ætatis annum esuriales quadraginta dierum ferias peragendas arripuit: quibus ut interdictum sibi à præceptoribus cognovit, de jejunio saltem paciscendum exoravit; assignatisque diebus, pręter meridianas epulas, nihilo prorsus ad noctem reficiebatur. *Ieiunij in pueritia studium.*

4 Solemne habuit è Christi Servatoris exemplo, sanctiori in hebdomada, pauperes duodecim lotum in Regiam adsciscere; quorum pedes tepido aquarum injectu, blandeque admoto linteo, flexis ipse genibus perpurgabat: nec à se abire patiebatur, nisi recenti amictu convestitos, stipe onustos, & lautissimo exceptos convivio, ad cujus ministerium sedulus, & officiosus succingebatur. *Pauperum pedes eluebat.* Nullus unquam dies è solennioribus pręterijt, quin sua propalam crimina expiaverit cœlesti papulo recreandus: quam consuetudinem Dominicis quibusque diebus observabat, sed privatim: ne procacioris vulgi fabula fieret. Mensę, sacro nō audito, haud accubuit. Singulis Sabbatis rei divinæ bis aderat: neque enim sacrum unum audisse contentus, alteri ob Deiparæ Virginis amorem ministrabat, cujus iconem pectori appensam incomparabili affectu suspiciebat, globisque piacularibus cotidie venerabatur. *Confessionis & rei divinæ audiendæ studium.* Quoties in sacrosanctam synaxim per plateas incurrit, toties equo desiliens flexis genibus adoravit, pedes insuper, & aperto, vel per æstum, vel per pluviam, capite, ad ægrotantis domicilium, indeque ad templum usque constipabat. Hinc est, ut palatium, inter cætera Olysiponensia minus amplum, & minus jucundum non alia de causa habitatum à se dictitarit, quàm quòd frequens illac Eucharistiæ pompa transmitteret. Auribus excepit aliquando nobi-

nobilitate, doctrina, & religione cum paucis comparandum. Iis nepotem imbuendum Ioannes tertius ante obitum commendarat, & uxori Catharinæ hoc ipsum reliquerat in legatis, subactum puero ita brevi ingenium fuit, ut, mollissimæ instar ceræ, duvini Numinis timore pariter, & amore sigillatus, eximijs virtutum dotibus magis, ac magis deinceps per ętatis gradus effloruerit. Hujus floris fructum suavissimum legeremus, nisi cælestem à nobis clementiam nostra scelera avertissent: ob quæ superis nimium potens Lusitania propago visa est, si hæc dona manerent propria. Hunc unum, audacter dico, Regũ omnium, quos unquam sol vidit, optimum, pientissimum, justissimum, dilectissimum, animo, & viribus pręstantissimum terris fata ostenderunt: Sed heu facinus! ostenderunt, ac protinus inviderunt.

*Cerea in pueritia Sebastiani indoles.*

Octauum ætatis annum jam impleverat, cum forte preceptori sermo incidit ad mortale crimen exagitandum; rem turpissimam, indignissimamque aiebat esse, nec minori, quam æterno flammarum supplicio puniendam. Ad hæc verba obstupescere Sebastianus, & cogitabundo similis uno in obtutu defixus hærere aliquantulum: donec illam altissimis ex præcordijs vocem traxit: Ecquis tam insigni erit audacia, qui se lethali crimine audeat deformare? Nemo sanè; si sanæ prius mentis trutina rem expenderit. Ad honestatem, ac pudicitiam institutus à natura videbatur; Cavit semper nudi corporis vel pedem alienis oculis exponere: ipse sibi remotis cubicularijs subuculam, perizoma, & thoracem induebat. Quo die majoris hebdomadæ Eucharistiæ mensa est in propatulo, cùm templa, & urbis sacella, religionis ergò, pedes inviseret, obviàm habuit mulierculam, quæ supplicem libellum, ut conjux triremibus detentus absolveretur, offerebat; Absolutionis responsum in tempus aliud trahente Rege; Opus est, inquit, maturè facto; videet, obsecro, Rex prudentissimus quantum periculi, absente conjuge, puellę soli, & inopi impendeat. Quibus auditis paulisper constitit, dum atramenti, calamique foret copia: mussante inte-

*Lethale crimen quam detestaretur*

*Pudoris custos integerrimus.*

te interim comitatu, nihil videri causæ, ob quam Rex media hæreret in platea; differri illud commodiùs in aulam posse; Ab incœpto tamen non destitit, sed fœminę postulatis subscribens, pudicitiæ causa, inquit, haud ea est, quę differri patiatur. Omnes ritualis libri preces, quarum longitudinem multi fastidiunt sacerdotes, ipse, velut sibi impositas, diebus singulis, quanquam negotiorum fluctibus æstuaret, morosus, & attentus pervolvebat. Ante decimum ætatis annum esuriales quadraginta dierum ferias peragendas arripuit: quibus ut interdictum sibi à præceptoribus cognovit, de jejunio saltem paciscendum exoravit; assignatisque diebus, prętęr meridianas epulas, nihilo prorsus ad noctem reficiebatur.

*Pudicitiæ vindex egregius.*

*Ieiunij in pueritia studium.*

4 Solemne habuit è Christi Servatoris exemplo, sanctiori in hebdomada, pauperes duodecim lotum in Regiam adsciscere; quorum pedes tepido aquarum injectu, blandeque admoto linteo, flexis ipse genibus perpurgabat: nec à se abire patiebatur, nisi recenti amictu convestitos, stipe onustos, & lautissimo exceptos convivio, ad cujus ministerium sedulus, & officiosus succingebatur. Nullus unquam dies è solennioribus prętęrijt, quin sua propalam crimina expiaverit cœlesti papulo recreandus: quam consuetudinem Dominicis quibusque diebus observabat, sed privatim: ne procacioris vulgi fabula fieret. Mensę, sacro nō audito, haud accubuit. Singulis Sabbatis rei divinæ bis aderat: neque enim sacrum unum audisse contentus, alteri ob Deiparæ Virginis amorem ministrabat, cujus iconem pectori appensam incomparabili affectu suspiciebat, globisque piacularibus cotidie venerabatur. Quoties in sacrosanctam synaxim per plateas incurrit, toties equo desiliens flexis genibus adoravit, pedes insuper, & aperto, vel per æstum, vel per pluviam, capite, ad ægrotantis domicilium, indeque ad templum usque constipabat. Hinc est, ut palatium, inter cætera Olysiponensia minus amplum, & minus jucundum non alia de causa habitatum à se dictitarit, quàm quòd frequens illac Eucharistiæ pompa transmitteret. Auribus excepit aliquando nobi-

*Pauperum pedes eluebat.*

*Confessionis & rei divinæ audiendæ studium.*

nobilitate, doctrina, & religione cum paucis comparandum. Iis nepotem imbuendum Ioannes tertius ante obitum commendarat, & uxori Catharinæ hoc ipsum reliquerat in legatis, subactum puero ita brevi ingenium fuit, ut, mollissimæ instar ceræ, duvini Numinis timore pariter, & amore sigillatus, eximijs virtutum dotibus magis, ac magis deinceps per ętatis gradus effloruerit. Hujus floris fructum suavissimum legeremus, nisi cælestem à nobis clementiam nostra scelera avertissent: ob quæ superis nimium potens Lusitania propago visa est, si hæc dona manerent propria. Hunc unum, audacter dico, Regũ omnium, quos unquam sol vidit, optimum, pientissimum, justissimum, dilectissimum, animo, & viribus prętantissimum terris fata ostenderunt: Sed heu facinus! ostenderunt, ac protinus inviderunt.

*Cerea in pueritia Sebastiani indoles.*

Octauum ætatis annum jam impleverat, cum forte preceptori sermo incidit ad mortale crimen exagitandum; rem turpissimam, indignissimamque aiebat esse, nec minori, quam æterno flammarum supplicio puniendam. Ad hæc verba obstupescere Sebastianus, & cogitabundo similis uno in obtutu defixus hærere aliquantulum: donec illam altissimis ex præcordijs vocem traxit: Ecquis tam insigni erit audacia, qui se lethali crimine audeat deformare? Nemo sanè; si sanæ prius mentis trutina rem expenderit. Ad honestatem, ac pudicitiam institutus à natura videbatur; Cavit semper nudi corporis vel pedem alienis oculis exponere: ipse sibi remotis cubicularijs subuculam, perizoma, & thoracem induebat. Quo die majoris hebdomadæ Eucharistiæ mensa est in propatulo, cùm templa, & urbis sacella, religionis ergò, pedes inviseret, obviàm habuit mulierculam, quæ supplicem libellum, ut conjux triremibus detentus absolveretur, offerebat; Absolutionis responsum in tempus aliud trahente Rege; Opus est, inquit, maturè facto; videet, obsecro, Rex prudentissimus quantum periculi, absente conjuge, puellę soli, & inopi impendeat. Quibus auditis paulisper constitit, dum atramenti, calamique foret copia: mussante inte- 3

*Lethale crimen quam detestaretur*

*Pudoris custos integerrimus.*

te inte-

te interim comitatu, nihil videri causæ, ob quam Rex media hæreret in platea; differri illud commodiùs in aulam posse; Ab incœpto tamen non destitit, sed fœminę postulatis subscribens, pudicitiæ causa, inquit, haud ea est, quę differri patiatur. *Pudicitiæ vindex egregius.* Omnes ritualis libri preces, quarum longitudinem multi fastidiunt sacerdotes, ipse, velut sibi impositas, diebus singulis, quanquam negotiorum fluctibus æstuaret, morosus, & attentus pervolvebat. Ante decimum ætatis annum esuriales quadraginta dierum ferias peragendas arripuit: quibus ut interdi- *Ieiunij in pueritia studium.* ctum sibi à præceptoribus cognovit, de jejunio saltem paciscendum exoravit; assignatisque diebus, pręter meridianas epulas, nihilo prorsus ad noctem reficiebatur.

4 Solemne habuit è Christi Servatoris exemplo, sanctiori in *Pauperum pedes eluebat.* hebdomada, pauperes duodecim lotum in Regiam adsciscere; quorum pedes tepido aquarum injectu, blandeque admoto linteo, flexis ipse genibus perpurgabat: nec à se abire patiebatur, nisi recenti amictu convestitos, stipe onustos, & lautissimo exceptos convivio, ad cujus ministerium sedulus, & officiosus succingebatur. Nullus unquam dies è solennioribus pręterijt, quin sua propalam crimina expiaverit cœlesti papulo recreandus: quam consuetudinem Dominicis quibusque diebus ob- *Confessionis & rei divinæ audiendæ studium.* servabat, sed privatim: ne procacioris vulgi fabula fieret. Mensę, sacro nō audito, haud accubuit. Singulis Sabbatis rei divinæ bis aderat: neque enim sacrum unum audisse contentus, alteri ob Deiparæ Virginis amorem ministrabat, cujus iconem pectori appensam incomparabili affectu suspiciebat, globisque piacularibus cotidie venerabatur. Quoties in sacrosanctam synaxim per plateas incurrit, toties equo desiliens flexis genibus adoravit, pedes insuper, & aperto, vel per æstum, vel per pluviam, capite, ad ægrotantis domicilium, indeque ad templum usque constipabat. Hinc est, ut palatium, inter cætera Olysiponensia minus amplum, & minus jucundum non alia de causa habitatum à se dictitarit, quàm quòd frequens illac Eucharistiæ pompa transmitteret. Auribus excepit aliquando nobi-



SEBASTIANVS PORTVGALLIÆ REX XVI.
VIXIT AN. XXIIII. OBIIT Aº. M. D. LXXVIII.

# SEBASTIANVS I. LVSITANIAE REX XVI.

## ANACEPHALAEOSIS XX.



1 Vc ades ô Sebaſtiane tuæ gentis æternus dolor, æternum deſiderium; unicum,& fatale nomen: cujus memoria perpetuò erit acerbiſsima. Quas enim nobis lachrymas in lucem editus abſterſiſti, eaſdem,adhuc etiam cum fęnore, & multo inſuper tinctas ſanguine, neſcio quo ereptus fato, reddidiſti: Tecum & Luſitanorum invicta uſque gloria, & Regnum ipſum uno velut ictu corruerunt. Satis jam pridem (at vereor ne unquam ſatis) juvenilem iſtam luimus temeritatem, cui largiùs deplorandæ non eſt otium, nec ſi eſſet, aut calamo, aut oculis humor ſuppeteret.

2 Hic eſt ille Sebaſtianus,Ioannis III. nepos, & Ioannis Principis proles poſthuma, quem ad hęreditariam Luſitanię coronam,quarto decimo poſt obitum patris die,13.Kalend.Febr.in natalitijs Divi Sebaſtiani, à quo nomen eſt mutuatus, Ioanna Princeps enixa fuit; applaudentibus adeò Luſitanis, ut à mœrore & lachrymis ad lętitiam converſi, elegantiorem veſtium culturam in recenti Principis occaſu depoſitam, quaſi iam eluxiſſent, novi hæredis exortum celebraturi reſumpſerint. Puer in aviæ Catharinę tutelam conceſsit. Avo deinde terreſtre Regnum cum cœleſti commutante,trimulus ipſe conſalutari Rex cœpit: cúmque per ætatem Imperio maturus non eſſet, tantiſper ſub tutela muliebri avitum Regnum pueto manſit incolume Sexennis pædagogum habuit Alexium Meneſium, & moribus, & ſanguine perilluſtrem; præceptorem verò Ludouicum Conſalvum Cameram, è Soc. IESV,virum nobi-

*Luſitanorum in eius ortu lætitia.*

*Pædagogus & præceptor viri inſignes.*

te interim comitatu, nihil videri causæ, ob quam Rex media hæreret in platea; differri illud commodiùs in aulam posse; Ab incœpto tamen non destitit, sed fœminę postulatis subscribens, pudicitiæ causa, inquit, haud ea est, quę differri patiatur. Omnes ritualis libri preces, quarum longitudinem multi fastidiunt sacerdotes, ipse, velut sibi impositas, diebus singulis, quanquam negotiorum fluctibus æstuaret, morosus, & attentus pervolvebat. Ante decimum ætatis annum esuriales quadraginta dierum ferias peragendas arripuit: quibus ut interdictum sibi à præceptoribus cognovit, de jejunio saltem paciscendum exoravit; assignatisque diebus, prętermeridianas epulas, nihilo prorsus ad noctem reficiebatur.

*Pudicitia vindex egregius.*

*Ieiunij in pueritia studium.*

4 Solemne habuit è Christi Servatoris exemplo, sanctiori in hebdomada, pauperes duodecim lotum in Regiam adsciscere; quorum pedes tepido aquarum injectu, blandeque admoto linteo, flexis ipse genibus perpurgabat: nec à se abire patiebatur, nisi recenti amictu convestitos, stipe onustos, & lautissimo exceptos convivio, ad cujus ministerium sedulus, & officiosus succingebatur. Nullus unquam dies è solennioribus prętERijt, quin sua propalam crimina expiaverit cœlesti papulo recreandus: quam consuetudinem Dominicis quibusque diebus observabat, sed privatim: ne procacioris vulgi fabula fieret. Mensę, sacro nō audito, haud accubuit. Singulis Sabbatis rei divinæ bis aderat: neque enim sacrum unum audisse contentus, alteri ob Deiparæ Virginis amorem ministrabat, cujus iconem pectori appensam incomparabili affectu suspiciebat, globisque piacularibus cotidie venerabatur. Quoties in sacrosanctam synaxim per plateas incurrit, toties equo desiliens flexis genibus adoravit, pedes insuper, & aperto, vel per æstum, vel per pluviam, capite, ad ægrotantis domicilium, indeque ad templum usque constipabat. Hinc est, ut palatium, inter cætera Olysiponensia minus amplum, & minus jucundum non alia de causa habitatum à se dictitarit, quàm quòd frequens illac Eucharistiæ pompa transmitteret. Auribus excepit aliquando nobi-

*Pauperum pedes eluebat.*

*Confessionis & rei divinæ audiendæ studium.*

nobilissimum dynastam cælesti huic pompæ, sublato famuli manibus laciniosæ vestis tractu pompoſum nimis accedere: indigna res visa, & castigationis forfice coërcenda; Numquid te, ait, inurbanum non crederes, si, me præsente, conchatam illam pavonis caudam extulisses? cave, ne Regem Regum fastosior deinceps comiteris.

*Dynastam reprehendit Eucharistiā pompatuè stipantem.*

5 Christianę Fidei vel asserendæ, vel augendæ studiosissimus incubuit. Quandocumque Iudaica superstitio, & pravitas Hęreticorum publico in theatro ab Inquisitoribus damnabantur, aderat libenti animo extremum perfidis supplicium additurus. Ethnicos lustrali fonte ablutos impertitis honoribus, & immunitatibus, ut ea quasi esca plures alliceret, condecorabat. Certè jam inde à puero Maurorum omnium, & Turcarum perniciem meditabatur, ne alijs Fides, quàm totius Orbis terrarum terminis clauderetur. Summum Christi Vicarium, summo animi verborumque, & operum studio coluit. De re quapiam, cui mirandum in modum adversabatur, sermonem apud aulicos intexens; Dispeream, inquit, si fecero, nisi Antistes Maximus imperarit. Quæsitus per literas à Pontifice Pio V. quo agnomine, pro meritis in Christianam Rempub. vellet insigniri (quando Hispanorum Reges Catholici, Gallorum Christianissimi κατ' ἐξοχὴν dicerentur) non nisi Obedientissimus dici voluit. Cùm per id temporis Alexandrinus Cardinalis Olysiponem attingeret, honorificè admodum à Rege Sebastiano est exceptus, testante propalam, se legato penè eadem prestiturum, quæ Pontifici præstaret, si adesset: itaque preter sexcenta alia, in quibus Cardinali primas detulit, ad lęvam semper ipse concedebat, & domorum limina secundus intrabat: nec alibi, quàm in altioribus palatij cænaculis hospitari passus est, Regio interim lecto in inferioribus collocato.

*In fidei causis integerrimus.*

*Obsequium in summum Pontificem.*

*Cardinalē quam reverenter exceperit.*

6 Neminem Theonino dente carpere aut sibi aut alijs permisit: imò potiùs quidquid egregium, aliquid rectum de singulis noverat, prædicabat. Inter varios aulicorum sermones, cùm vir quidam absens, perinde ac Lusitanæ poëseos ignarus, & equo-

*Carpi neminem coram se patiebatur.*

*Exoticarum deliciarum esor maximus.*

*Viduarum ac pupillorum indulgentissimus curator.*

& equorum sessor invenustus allatraretur; parciùs ista, inquit Rex, virum eum strenuissimum pugnatorem, equitemque peritissimum juxtà, & fortissimum agnosco. Vbi primùm ætas in Sebastiano mentis aciem distinxit, voluptates illicò pertæsus, quidquid luxum saperet deliciarum, ablegavit. Chirothecas ambari, & unguentorum suavitatibus delibutas viris nobilibus improbravit, & exprobravit: nec sibi conditas ad hunc usum pelliculas præparari unquam siuit. Catharinæ aviç suadenti, ut Hispanica indueret subligaria, quæ Philippo Regi, ob elegantis famæ concinnitatem, erant in pretio, respondit, nolle se virilibus patriç moribus peregrinum suo exemplo luxũ immitere, & ad Lusitanam virtutem labefactandam lautitiarum arietes admovere. Longinquum facerem, si, quæ plurima rectç indolis adhibuit argumenta, decimarem. Quanta verò in viduas ac pupillos fuit benignitate, non involvam. Vnum è Reip. muneribus, quod opportunè vacabat, necessario cuidam suo deferendum à Rege vir nobilis obtinuit, testatus, illius muneris ministrum vita functum nullam in terris prolem reliquisse. Non defuit tamen posteà, qui rem aliter se habere nunciaret: ad quem Rex: Proh dolor! inquit, nisi à te mihi veritas illucesceret, pupillos, atque viduam victu & ope destituissem; nec mora, novo alio subscripto diplomate, & priori abrogato, majorem natu è pupillis in munus patrium suffecit.

*Mazagani nobilis obsidio Catharina Regnum moderante.*

Anno salutis 1562. impubere adhuc Sebastiano, Regnique
7 habenas, uti suprà demonstratum est, quia Catharina moderante, arcem Mazaganicam Xarifes Abdala obsessurus, Mahometum filium, quem nuper ejus Mauritaniæ, quam Cusa amnis interfluit, Regem nuncupaverat, omnibus suarum virium copijs, centum videlicet, & quinque virorum millibus præfecit: in his Turcæ fistulatores mille; peditum vario armorum genere pugnantium septuaginta, equitum quindecim, calonum, & lixarum duodecim millia numerabantur. Arci prçerat Rodericus Sosa, cui frater Alvarus Carvallius, tunc temporis absens, eam provinciam demandarat. Is literas ad Reginam

*Catharinæ vigilantia & Lusitanorum ardor.*

de obsidione actutum dedit, in quibus militum inopiam præfatus, querebatur septingentos non amplius pedites, equites omnino centum sibi esse. Vigilantissimus Reginę animus tanta in trepidatione non elanguit; arcis Præfectum Alvarum Carvallium cum navibus aliquot auxiliarijs, quanta maxima potuit celeritate, remisit. Alia atque alia identidem auxilia submittebat, donec Lusitanæ pubis florentissimi, ultra duos mille, propugnatores Mazagonũ confluxêre. Tantus illuc animorum impetus erumpebat, ut, quo in dies magis ac magis urgeri obsidionem audiebatur, eo flammæ ardentioris in Lusitanorum pectoribus excitarentur. Filij parentum injussu, viri uxoribus insalutatis, in Africam trajecturi, navia conscendebant: quippe quibus persuasum esset, majorem se honoris jacturam, periculorum exortes domi facere, quàm gloriæ lucrum, qui belli difficultates exanthlabant.

*Hostium cuniculi à nostris prævertuntur.*

Premebãtur interim obsessi: bellica omnis generis, nec anteà 8 visa machinamenta labefactandis mœnibus hostis admovebat. Paratos latenter in ultimam arcis ruinam cuniculos transversis itidem cuniculis felici eventu, magna Barbarorum edita strage Lusitani exceperunt. Complanatis fossarum voraginibus, in tantam altitudinem ab hostibus aggesti sunt cespites, ut murorum pinnas æquaverint: pertinacibus utrinque animis dimicatum: sed fortiora Lusitanorum pectora crebras diu, noctuque impressiones constantiæ clypeo obarmata sustinuerunt: prospera adeò fortuna, ut plures nec abrogandę fidei auctores asserant, nullam unquam extitisse obsidionem, in qua majoribus argumentis propugnatorum virtus enituerit. Itaque despondens animum Xarifes, amisso exercitus flore, dedecoris, & pudoris plenus, palamque expertus immensas Mauritanię vires contra exiguam, sed validam Lusitanorum manum nihil omnino profuisse, elapso jam tertio, postquam Mazagani arcem obsederat, mense filium revocavit. Ille solutæ obsidionis dies fuit, qui Servatorem Christum patrias sedes repetentem celebrat.

*Ex obsidionalibus victorijs nulla superior.*

Felicem

9 Felicem hunc rerum exitum Reginæ Catharinę industria,& vigilantia promeruit, quæ obsidionis ipso tempore nihil non opportunum,& salutare providebat; suamque interim,& aulicarum in licijs retexendis; concinnandisque è lino fasciolis, quibus militum vulnera foverentur,operam collocabat. Ergò ut Regni curis,ac laboribus fatigatum levaret animum,in privatam se recipere stationem cogitavit; ubi cœlesti alloquio tranquillius & suavius indulgeret, & salutem propriam diligentius accuraret. Ejus confessarium, patrem Michaëlem de Torres è Societate IESV, dicere solitum memini,Reginæ animum,in multis quos ipse optimos exploraverat, purissimum, Deoque gratissimum haberi. Quamobrem anno 1562.habitis Olysipone comitijs, Regni clavum Leviro Cardinali moderandum tradidit, qui summam deinceps potestatem vigilantissimè exercuit.

*Catharina & aliarum fœminarum erga obsessos milites sollicitudo.*

*Moderatione se abdicat Catharina.*

10 Vbi ad quartumdecimum ętatis annum adolevit Sebastianus, convocato Olysipone Concilio, Regni habenas suis manibus tractandas in posterum accepit, maxima omnium cum voluptate, ac lætitia Regem Regno idoneum contemplantiū. Quod felix, faustumque, ut foret, in libellum memoriæ causa retulit,& manu propria descripsit quidquid optimum factu; ea gubernatio postularet. Triplex in libello erat rerum series, earum imprimis, quę Christianum, benemoratum, & maximè juvenem decerent Principem.Deinde quo prudentiæ consilio, qua benignitatis indulgentia,quo legum fræno qua justitię severitate populus esset continendus.Tandē quibus præcipuè artibus,quovè studio, & solertia divinæ fidei terminos, unà cum Imperio promovere Rex posset. Ita omnia maturè,ac recto digesta ordine legebantur, ut peritissimus quisque populorum nauclerus eum libellum, quasi tabulam hydrographicam observare non dubitasset.

*Sebastiano Regnum committitur.*

*Triplex Sebastiani libellus.*

Ante alia,confirmandæ justitiæ zelo accensus,prętores non
11 solùm in urbes & oppida Lusitaniæ, sed in Oceani quoque Insulas, in Brasiliam, in Indiam, & in omndm sui nominis ditio-

*Iustitiæ promovendæ deditus.*

*Communi veste utebatur.*

*Societatis Iesu Collegia plurima erexit.*

nem expedivit maximè, ut Ius eorum,qui Regem,ob tenuitatem adire non poterant, tutarentur, & miserrimis quibusque pro virili consulerent; nec minùs, ut acriter in maleficos, & consceleratos animadverterent, fæcesque,ac sentinas vitiorum exhaurirent. Prætereà, latis legibus, mores aliquot jam præcipites restituit. Holosericis, & sericis quoquo modo in totum abdicatis, lanea mediocris pretij vestimenta primus induit; ad cujus exemplum sese omnes illico composuêre. Ciuitates, & conuentus seriò per literas admonuit, & enixè postulauit, si quid è communi bono futurum crederent,ad se quamprimùm referretur. Putrescentes populi consuetudines Euangelico sale ut condiret, religiosorum hominum familias, & diuini verbi præcones mirificè coluit, & amplificavit. Quam ob causam duo è societatis IESV in Insulis collegia,alterum in Vrbe Funchalensi, alterum in Angrensi excitavit:tria quoque apud Brasilos, quatuor apud Indos: quæ tandem alia intra imperij sui fines ab alijs erant dedicata, reditibus auxit. Enim vero Societatis alumnos, Eborenses imprimis,ubi diutius sedem fixit, non dilectioni tantum, sed amore prosequebatur,cujus familiæ nuperrimum institutum sui maxime stomachi esse adstantibus sæpe aulicis prædicabat: aiebatque impudentiæ mancipia videri eos, qui optimum istud genus hominum, consutis mendaciis cavillarent, & caninis dentibus admorderent.

*Res Indicæ sub eodem.*

*Goanæ & Ciauli obsidio.*

Sub idem tēpus res Indica,partis de vario hoste victorijs mul- 12
tis,& opportunis arcibus ædificatis, non parum promovebat. Hanc felicitatem Orientis dynastæ propriam inter pretantes calamitatem, maximè tunc Narsingani hostis debellatione facto,captaq;inde præda bene nummati,unà omnes ad Lusitanum nomen abolendum conjurarunt, & pro se quisque,proq; viribus facturos pepegerunt. Quo ex pacto ( annus agebatur à partu Virginis 1572.) eodemmet tempore Idalcan Goam,Nisamaluchus Ciaulum, Zamorinus Chale, potissima Lusitanorum oppida obsederunt. Tantam belli vim Attaidius prætor à se,

se, & à suis ut propulsaret, classes instruxit, quas lectissimis ornatas ducibus in hostes alios dimisit: Goam ipse tutari malvit, & cum paucis militum centurijs, sed quæ promultis tanto sub Imperatore sufficerent, Idalcanis impetum sustinere. Adfuit hostis quinque supra triginta equitum millibus, peditum sexaginta constipatus: neque imbelles Indi, sed Turcæ, & pugnacissimæ aliæ nationes exercitum explebant: turriti etiam elephantes bis mille, tormentorum monstrosæ magnitudines ducentæ numerabantur. Penè semestris fuit hæc obsidio, victore semper Lusitano; quanvis multiplici, & quotidianâ dimicatione, à fronte, à tergo, à lateribus premeretur. Vbi verò, edomitis alibi Barbarorum minis, Goam classes redierunt, tantus in obsessis revixit animus, tantus in obsidentibus timor inhorruit, ut ventosa Idalcanis superbia spe citiùs deferbuerit, & vel iniquas sibi fœderis conditiones abscessurus poposcerit.

*Attaidij Goa virtus.*

*Idalcan victus abscedit*

13 Ciaulum, nec loci natura, nec ullis murorum substructionibus obvallatum, nongenti plus minùs Lusitani, robore tamen, & nobilitate florentissimi, sub egregio duce Francisco Mascarenia, oppositis animosè pectoribus (quæ vetus fuit Laconum gloria) propugnarunt: impugnonte Nizamaluco; cujus signa pedites centum mille, equites quinque supra quadraginta, lectissimę Orientis vires, amplissimo stipendiorum prœmio, sequebantur. Bellici apparatus copia nunquam, & nusquam copiosior: tormenta varij generis innumerabilia, in eis aliquot longitudine quinos ultrà, & vicenos palmos extendebantur. Vnde immani ambitu globi, fragore prorsus horrendo evolabant. Per nouem ipsos menses obsidio detonuit: continua, non tam dierum, quàm horarum omnium erat dimicatio: pugnam enim hostes alij alijs subinde succedentes integrabant; nostris, ob paucitatem, eisdem ferè semper repugnantibus. Crebra, & vix noctu intermissa bombardarum displositio nudas mœnibus domos fœda laceratione quatefecit. Ad fraudes etiam, & technas ventum est; dolus, an virtus quis

*Ciaulum Dux Mascarenias tutatur.*

*Novem mēses duravit obsidiò Lusitanis ad paucissimos redactis.*

in hoſte requirat? nova indies ſtratagemata, & inuſitata prœliandi artificia erumpebant. At Luſitanorum animus inter tot minas erectus, inter tot pericula promptus, inter tot objectos undique terrores imperterritus, præſens ſemper, & conſtans immortalia edidit facinora, quæ quidem res alibi fortiter geſtas non æquant modò, ſed exuperant. Enimverò glorioſum cum primis habendum eſt non gentes aliquos propugnatores ab oppido munitionibus deſtituto tam infeſtas, tamque copioſas Barbarorum acies ita propulſaſſe, ut Nizamaluctus exercitum ſenſim minui cùm animadverteret, deſideratis duodecim ferè millibus, ad vaſa conclamare, & obſidione abſiſtere compulſus fuerit. Certè quò atrocior extitit oppugnatio, eò clariori ſpectaculo Luſitanam fortitudinem expoſuit: quò majora pericula, eò manifeſtius apparuit, quantùm cœleſti fulta præſidio, & ſuopte ingenio ad laborum tolerantiam durata paucitas poſsit. Nec mirum ita ſuo ſemper, & ſecundo Numine dimicaſſe eos, qui propagandæ apud Ethnicos Fidei armis iter aperiebant.

*Nizamalucus deſperãs obſidione abſiſtit.*

14 Chale oppidum, in quod Zamorinus intenderet, pari felicitate retentum eſt. Hoc eodem tempore (ut convenerat) Acenus Samatræ tyrannus celeberrimum illud Orientis emporium Malacam obſidere conſtituerat; ſed nauali excidio à Luſitana claſſe præoccupatus obſidionem in annum ſubſequentem diſtulit. Collectis ergo viribus arcem Malacenſem ita vehemens oppugnavit, ut expugnare tandem poſſet, niſi eam tunc præfecturam Triſtanus Vaſæns Vega, tertium belli fulmen, duxque rerum geſtarum, & militaris peritiæ gloria nulli ſecundus obtineret; cujus induſtria factum, ut hoſtiles impreſsiones terra, marique ſæpiùs incuſſæ nec Luſitanorum animos à pectore, nec pedes à loco, & ſtatione dimoverint.

*Zamorini & Aceni inanes conatus,*

*Triſtani Vaſæi à Vega Malacenſis præfecti encomium.*

15 Hæc fama victoriarum, & avita Caroli V. memoria, cujus præclara facinora in libello nuper edito lectitabat, bellicoſos Sebaſtiani ſpiritus, & Martium illum calorem excitarũt. Quare in Indiam trajicere deſtinavit: nec deerant qui hanc flammam

mam admoto palpationis fomite confoverent: parem Regis animo eam esse trajectionem: indignum videri non tam generosum Principem angustis Lusitaniæ finibus, veluti nido circumscribi. Cæterùm ejus patruus Cardinalis suas cum præceptore copias junxit, ut Rex ab insanissimæ cogitationis barathro extraheretur. Meditatos rationum ictus declinanti, vel retorquenti Sebastiano, cùm nihil suadendo persuaderent, jusjurandum interponere Cardinalis non dubitavit. Testor, inquit, sacrosancta quatuor IESV Christi Euangelia, Vestram Altitudinem hac in re præcipitem ferri, & ab adulatoribus planissimè deludi; quibus, si assentiatur, neque è re propria, neque è re suorum faciet. Hic verborum ardor: & utriusque suasoris existimatio Regem ad saniora consilia revocarunt.

*Sebastianus Indiam meditatur.*

*Henricus patruus, & Societatis Religiosi Regem avertunt.*

16 Verùm suimet ingenij calcaribus ad bellicas expeditiones stimulatus, Indiam oblivifcens, Africę subjugandę adjecit animum, de qua jam abusque puero cogitaverat, nihil aliud noctu, diuque meditari, nihil loqui, totus in hoc unum incumbere. Ex ijs, quæ crebrò dictitabat, ansam opportunè arripiens præceptor, ita fermè orsus est. Quoniam te, ô Rex, & alumne amantissimè, de Africana expeditione, veluti seriò, loquentem audio, mihi & officiò meo deesse judicarer, ni seriò te etiam rei tantæ commonerem. Animadverte, obsecro, tria bellum istud molienti opus esse. Quatuor imprimis, at quinque mares filios, qui patriam hæreditatem adire possint, relinquas necesse est. Videndū etiam, ne tuo ipse periculo aleam de Regni summa, deque tuorum salute jacias. Tantum denique pecuniarum, militum, commeatuum, reliquorumque ad bellicos apparatus spectantium habeas, & tua, & nostra omnium interest, quantum immensa belli suscipiendi moles, ut dextrè ac feliciter conficiatur, efflagitat. Ægrè hanc monendi libertatem ferre visus est Sebastianus; At præceptor nihilo seciùs, pro ut se ferebat occasio, instare iterum ac sæpiùs, & quà precibus, quà rationibus, quà propositis difficultatibus dehortari; utque surdo narrare fabulam intellexit, Olysipone, ubi Rex morabatur, Conimbri-

*Africæ adeundæ aviditas Magistro enixe dissuadente.*

*Magister Sebastiani pervicaciam intuens, aliò secedit.*

Conimbricam facessivit, ne piaculares ejus confessiones deinceps accipere cogeretur. 17

*Prior Sebastiani in Africam expeditio & reditus.*

Ergò Sebastianus prudentissimis monitoribus refractarius in Africam primùm solvit, Sextili mense, anno 1574. ætatis suæ 20. Præceptor interim curis, nec non & jejunijs, alijsque macerationibus pro alumni salute afflictatus morbo gravissimo corripitur. E lectulo tamen epistolium, manu, ut erat, tremula, exaratum, charitate quidem, & prudentia plenum, in Africam ad Regem dedit; summis in eo precibus contendebat, ut factus jam voti compos, visa Africa, & sibi, & suis prospiceret, ac in Lusitaniam primo quoque vento renavigaret. Ex Africa revertens Sebastianus præceptorem cùm inviseret (decumbebat ille tunc temporis Olysipone, solum vertere, ex opinione Medicorum, ad recuperandam valetudinem, coactus) his verbis dicitur allocutus: Vt scias, inquit, quanta apud me tuarum literarum fuerit auctoritas, en illas, in sinu hactenus cordi proximas asseruavi, tibique velut obsequij pignus restitutas volo. Ne in posterum Africam repetendi daretur occasio; quidquid poterat illicium belli esse, preceptor amovendum sedulò curavit; cujus etiam rogatu trecentorum mille aureorum subsidium à Pontifice Max. contributum Sebastianus libentissimè remisit.

*Rex in gratiam cum Magistro redit.*

*Sebastiano nuptia curantur, sed frustrà ipso renitente.*

18 Dedit præterea operam non mediocrem (nisi luculentis, oculatisque testibus fides sit abroganda) ut Rex nuptiali sacramento addiceretur. Primam nominavit Elisabetham Philippi II. filiam, de qua legationes ultrò, citroque missitare frustrà ceciderunt. Ventum deinde est ad Margaritam Henrici II. Gallorum Regis jam demortui filiam, cui Sebastianus propensior videbatur; nihil enim aliud dotis nomine postulabat, quàm ut Rex Gallicus unà cum cæteris adversus Turcã conspirantibus (ejus tunc belli curam Christiani Principes nutriebant) conjuraret: se suis ea tempestate laureatis classibus, & à rubro, & à Persico sinu, in teterrimum illum hostem incursurum promittebat, dum hæc agebantur, Carolus Galliæ Rex Margaritæ germa-

germanus frater è vivis abiens, germanæ nuptias dissipavit. Viduam Maximiliani Imperatoris filiam primævo adhuc in ætatis flore reliquit Carolus : hanc Sebastiano ducendam præceptor suadebat; sed potior tandem visa est quædam Bavariæ Ducis filia, cujus dotes eximias Orbis terrarum ea tempestate prædicabat. Quominus aptę adeò nuptiarum tædæ ignem arriperent, ipse in causa fuit Sebastianus, qui & præceptori, & gravissimis alijs Patribus è Societate IESV acriter hanc rem urgentibus, respondit, ne se fatigatum vellent, ducendi uxorem tempus adhuc non adfuisse, maturiorem conjugio ætatem postulari. Hæc omnia à juratissimis hominibus, & quibus secretiora de hac re consilia patefiebant, ita se prorsus haberi, scripturi accepimus: ideoque latiùs enarravimus, ut satis constet, agi transversos, & temerè eos facere, qui, perigrini cùm sint, ab intemeratæ veritatis limine peregrinantur, & certos extra fines per summam audaciam erumpunt, dum qualiacumque apud caliginosas mercatorum tabernas somniarunt, in publico lucis theatro perfrictæ frontis homines exponunt : quasi vel præceptor, vel Societatis Patres Regem à nuptijs revocarint, & in Africam impulerint : quod mendacium portentosum liquidò ex suprà demonstratis coarguitur.

*Libertas & temeritas ingens aliquot externorum de his aliter scribentium*

39 Aliquot jam elapsis annis, præceptore vita functo, Moleimus Abdemelechus, ut erat fidens animi, & Turcarum fultus adminiculo, Moleimum Mahometum ex sorore nepotem Marrochiensi Regno, & fortunis pepulit. Mahometus, ut aliquam rebus in arctis aram prehenderet, ad Sebastianum, veluti ad asylum se recepit, spopondítque futurum deinceps vectigalem, si ad pristinum Regni statum Lusitanorum ope reveheretur. Nihil gratius visum Sebastiano; Ad Africanam expeditionem repetendam inflammatur: Pręsulum, Dynastarũ, virorumq; illustriũ coacto concilio, suffragia init, quos in contrariam sententiã, voce, ac pedibus abeuntes ut vidit, palàm admonet, nó de bello, sed de optimo bellãdi modo cósultos eos velle;

*Sebastianus Moleimum Marochien. si regno restituere parat.*

*Totum regnum inconsulta Regis appetitioni obstitit.*

 certum

certum se nemini, quam sibi, suos milites in re tam difficili facilius parituros. Nihilò tamen segnius Regni proceres dissentiebant; maximè Cardinalis patruus, Tentugalensis Comes, Martinus Consalvus Camera, & de Societate IESV, prę omnibus, confessarius, urgere rationibus, pericula recensere, miseram belli sortem quasi prædivinantes lamentari, leges divinas, humanasque objicere.

Pro comperto etiam habeo, Ioannem ab Albicastro Regis Sebastiani à consilijs status, coacto ut de hac re ageretur concilio, eidem Regi gravium rationum momentis insigniter restitisse. Ioannis enim Borgię epistolam ad Philippum secundum, cujus tunc in Lusitania orator erat, vidimus ac perlegimus. Summa hæc est. Coactum hodie à Rege fuit status concilijs de Africana expeditione, & quanvis multi eas partes, in quas Rex haud dubiè inclinabat, sequuti fuerint, insignem tamen operam præstitit Ioannes ab Albicastro efficacibus in contrariam partem argumentis: & illamet die hunc animi valorem Deus Opt. Maxim. remuneratus est: vastæ enim ac ponderosæ atrij valvę super ejus filium teneræ ætatis Emmanuëlem ruentes, divina ope medio in lapsu ferreo vecte hęrentes steterunt, salvo & illęso puero. Illud notatu dignum est; Deo ita res disponente, ad hunc posteà Emmanuëlem Villæ novæ domum ac Comitatum delatum esse, cùm ejus pater Ioannes Comitis Villæ novæ esset filius secundò genitus. Tanti apud Deum est syncera consiliariorum integritas, qui commune bonum, ac Dei honorem ducem sequuntur, quibus cœlum non solùm præsentia confert beneficia, sed eadem, ut in posterum augeantur, continuat. 20

*Obstinatus Sebastiani in suam & Regni cladem animus*

Porrò Sebastianus, qui ædes aurium adulatoribus locaverat, saniora consilia non admisit: altè enim à propinantibus imbiberat, piam admodum, ac sanctam eam esse expeditionē, Catholico dignam Principe; sed Lusitano digniorem apparere, cui hæreditaria semper jam inde à majoribus cura fuerit, divinæ Fidei vexilla Barbarorum perfidiæ inferre. Hunc etiam bellige- 21

belligerandi animum Philippus II. Regum prudentiſsimus, datis non ſemel literis, fauſtrà tamen, improbavit. Tantum Sebaſtiani mentem cætera docilem, adulatio perverterat, ſibique propria æſtimatio emanciparat. Ita profectò ſuperiùs viſum eſt, ut Luſitanorum gentem (immeritam non appellaverim) vix unquam abolendo ſupplicij dedecore multata dolere-mus.

*Philippus II. Caſtellæ Rex in caſum laborat cum Sebaſtiano.*

22 Ergò delectum fieri, cenſeriq; exercitum Rex jubet; duodeviginti mille hominum ſummà fuit: in quibus diverſæ nationes ſex millia, duodena fermè implebant Luſitani. His copijs ornata navium claſsis, qua Oceanus pulchriorem non viderat, ſublatis anchoris vela fecit, ſeptimo Kalend. Sextiles, anno 1578. Africę oram ut attigit Sebaſtianus, vix habere militem in armis cœpit, cùm ſerò tandem proprio edoctus periculo errorem agnovit, in quem ab adulatoribus per ſummam animi gratiam detruſus fuerat. Commeatum difficultate paulatim urgeri; ſtipendia militibus numeranda parcè admodum ſuppetere; calonum, ac lixarum copia laborare; miles omnia, etiam infima, obire miniſteria: fatigari, langueſcere. Quid agat inter ſacrum & ſaxum Rex poſitus? hęrere, ambigere, curarum æſtibus fluctuare, huc illuc impelli, & in varias cogitationes diſtorqueri. Pedem referat? Turpe. Conferat? Durum ac periculoſum. Itaque aleam jacit: dato ſigno ad hoſtem in interioribus Africæ campis expectantem celeberrimè contendit. Iter per vaſtas illas ſolitudines vix tolerabile aggrediendum fuit, quas ubi ſolis vapor obtorruit, fervido ſabulo exurente veſtigia, mortales tanti caloris impatientes contabeſcunt. Eapropter luctari imprimis cœptum, non cum ardoribus regionis tantùm, ſed cum arenis etiam, quas ęgrè peditatus moliebatur: aquarum, ciborumq; erat penuria, tellure circumcirca ſterili, ac emoriente. Vnde fame, ac ſiti enectus miles, aſperrimiq; itineris laſsitudine debilitatus, numero inſuper exiguus, cum integris, & benè curatis hoſtibus, cum Barbarorum copijs propemodum infinitis, ubi non virum vir, ſed plus decem Mauri ſingu-

*Copiæ & claſsis in Africam.*

*Sebaſtiani & militum in Africa difficultates.*

los legerent Christianos, collatis signis è vestigio dimicavit; quin solitis prius munitionibus, castra posita vallarentur. Ancipiti Marte pugnatum est tandiu, donec veteranorum robora, ingenti edita strage, fusis hostium principijs, gloriosè occubuerunt: reliqua tyronum agmina, vt erant prœliando inexperta, turbatis ordinibus perrumpi facilè, & circumveniri potuerunt: quamobrem ad Barbaros victoria tandem inclinavit, pridie Nonas Sextiles, anno 1578.

*Barbarorum multitudine nostri opprimuntur.*

Hunc diem fatalem sensit Lusitania, in quo violenta malè ominati belli tempestas nobilitatis florem decussit, animos attrivit, opum ac divitiarum thesauros compilavit; in quo adversus Fortunę gladius tot anteà rebus præclarè gestis, tot partis feliciter victorijs, turpissimam imposuit cicatricem: &, quod omnium caput est, Regem abstulit, ætate juvenem, virtute eximium, moribus egregium, hærede adhuc filio destitutum. Ille enim perniciem Mauris illaturus, sibimet, ac suis priùs intulit, propriumque amisit Regnum, alieni plus nimio sollicitus. Dolorem auxit Lusitanis, ab eo se hoste attritos, & spoliatos circumspicere, quem nulla majorum ætas victorem viderat, sed victum, sed vectigalem. Memorabile hoc prœlium maximè fecit trium Regum infelix exitus. Moleimum Abdemelechum (ut funesta Barbaris esset victoria) pila ferrea deturbavit. Mahometum fluminis in trajectu vortex rapidus abripuit. Sebastiani cadaver multis confossum vulneribus inter occisorum cumulos inventum (sic perhibent) à juratis aliquot hominibus recognitum, & pro vero susceptum, cultumque in Bethlemico (ut vocant) D. Hieronymi cœnobio, proximè Olysiponem Regium occupat mausoleum. 23

*Summa hæc Lusitani nominis clades fuit.*

*Tres Reges eo prœlio cæsi.*

Statura fuit quadrata, compactis, firmisque membris, vultu candicante, dispersis ad venustatem lentiginibus, capillo sub flavo, oculis cæsijs, angusta fronte, labris roseis, sed crassioribus aliquanto. Quæ omnia sub uno aspectu Regiam majestatem in teneris etiam annis præferebant. Nativa symmetria de sanguine, ac bili plus traxerat. Corde ita audaci, & imperterrito, ut diffici- 24

*Sebastiani statura.*

difficilia quæque facillima putaret. Quantis fuerit viribus, vel ex eo conjicies, duos prægrandes cereos, ſingulos ellychnijs quatuor compoſitos, uno cujuſlibet gladij ictu abſcindebat. Diſcum ferreum nemo longiùs, aut expeditiùs jaculabatur E- ques tres exercitationes, ut erat venuſtus equorum ſeſſor, ſive arundinibus Troianum in morem, ſive æquis haſtis dexterrimè obibat. Hæc obeuntem nos ipſi quanto majore cum voluptate ſpectavimus, tantò acerbiore nunc triſtitia recordamur. Fas mihi tandem ſit juniores orbis Principes admonere, ne temerè quidquam moliantur, ſed periculum è Sebaſtiano faciant, ſibi quod ex viſu eſſe poſsit.

*Eius vires & dexteritas.*

## Ad Regem Sebaſtianem.

*Campi infelices; Regna infelicia; noſter*
*Rex ubi tam lacero corpore planxit humum.*
*Patria tam tenero non te nutrivit amore,*
*Vt Rex tam duro deſtrerere ſolo.*
*Barbara barbaries, gens moribus aenea, Mauri*
*Cur tenerum florem carpitas enſe truces?*
*Non bene flos Mauri violento avellitur enſe,*
*Dextera quem blande carpere blanda ſolet.*
*Debuerat revocare manus, revocare ſecures*
*Regia Majeſtas principis, oris honor.*
*Quod ſi prada placet, raptatur ut integra ferro*
*Parcite, nil ferro dilacerata valet.*
*Nil Mauri contra; properant diſcindere; corpus*
*Rumpitur ut dura victima caſa manu.*
*Relliquias laceras, Rex, ſuſcipe patria, dixit,*
*Integer in lacero pectore durat amor.*
*Cuncta mihi deſunt, fateor, ſolatia, ſolum*
*Quod pro te morior dulce levamen adeſt.*

## Ad eundem.

*Forma tibi fuerat, Rex regia, frontis honores*
*Summa ſequebatur gloria, ſtemma patrum.*
*Plus tibi ſubjectos vita, quàm lege regebas;*
*Quam tua jura, tuus plus faciebat amor.*
*Hectoreas duro vincebas pectore vires,*
*Si quando Herculeis viribus eſſet opus.*
*Alter eras Mavors, cum pralia dura vocabant;*
*Caſtor eras celeri cum veheréris equo.*
*Spiritus heroas vincebat in ardua natos,*
*Par prope ſyderibus, de ſide maior humo.*
*Prima hominum ſpes unus eras, te maxima tellus*
*Inſtauratorem credidit eſſe ſuum.*
*Qua Rex cumque ibas, Mundum exhi arare ſolebas,*
*Delitias veluti cerneret ipſe ſuas.*
*Ocyus occumbis primævo in flore juventa.*
*Dum properas patria Regna parare tua.*
*Vt patrij accreſcant Regni confinia, vita*
*Tempora decreſcunt tam pretioſa tua.*
*Dent alijs ſenium patria, Rex dixeris; Illi*
*Ætatis florem Rex ego libo mea.*

AD

## Ad eundem.

*Cernere si posset te nunc longæva vetustas,*
*In te uno heroas cerneret illa suos.*
*Si niveum inspiciat juvenili in flore pudorem,*
*Crederet Hippolytum; si genus, Ascanium;*
*Si vires, Martem; si mentis lumina, Phœbum;*
*Si te albo videat Castora credet, equo.*
*Non tamen Hippolytus, non Mars, non Teucer Iulus,*
*Non Sol, non Castor, laus tua maius opus.*
*Vnus enim heroum laudem complecteris omnem;*
*Horum juncta simul lumina solus habes.*
*Candore Hippolytus, tibi sanguine cedet Iulus,*
*Mars armis, Phœbus Numine, castor equo.*

## Ad eundem.

*Dum numerant dotes in te tua Regna, dolores*
*Tristia dinumerant, Rex animose, suos.*
*Infelici obitu Libycis extinxit in oris.*
*Quot Natura tibi præstitit ante bona.*
*Naturam querimur violenta more novercæ,*
*Tam subito fœtus præsecuisse suos.*
*Ostendit potius, quàm præstitit invida Regis*
*Tot bona, plus Regno mors ut acerba foret.*

## Ad Regem Sebastianum, quod vespertino tempore & literarijs exercitationibus inter fuerit, & bellicas exercuerit.

*Pallada Rex, Martemque uno sub vespere gessit,*
*Ne Mars invideat, neve Minerva Deo.*
*Non Martem Pallas, non vincit Pallada Mauors;*
*Nunc lyra docta canit, mox tuba rauca sonat.*
*Mars atavo, sed Pallas avo dilecta. Sebasto*
*Et Mars, & Pallas sunt in amore pares.*

## Ad eundem, quòd in eodem certamine totus sudore manarit.



*Rex, ubi Palladio spectavit pulvere ludos,*
*Arma capit, pariter Pallas in arma ruit.*
*Versat equum impatiens, totusque in vulnera surgit,*
*Miratur Regis pectus & arma Dea.*
*Quam postquam medijs sudantem vidit in armis*
*Gorgoneam ponens ægida, tergit aquas.*
*Arridensque illi, plus te sudasset Achilles,*
*Plus Mars si tecum congrederentur, ait.*

HENRI-



HENRICVS PORTVGALLIÆ REX XVII.
VIXIT ANN. LXVIII. OBIIT A°. M. D. LXXX.

# HENRICVS I.
# LVSITANIAE
## REX XVII.
## ANACEPHALAEOSIS XXI.



1 Ac effigie claruit Rex ille hominum, Deique Sacerdos Henricus, felicissimi Regis Emmanuelis ex Maria Regina optimarum virtutum laude inclyta filius. Olysippone in lucem ultimo Ianuarij die, ante ipsum Virginis Deiparę purificatę pervigilium; post octo verò, & sexaginta annos eodē die obijt: indeclinabili videlicet per totam Vitam, magnarum virtutum exemplo, quasi circulum describens perfectissimum, in quo ipsius, tum privatæ, tum publicæ gloriæ splendor, longè, lateque enituit. Puer Latinis, Græcis, Hebraicis litteris est imbutus; Adolescens Mathematicæ, Philosophiæ, ac Theologiæ operam dedit; Ad maturiorem verò progressus ætatem sanctorum Patrum lectioni impensiùs vacavit; qua in re non parum versatus libelium quoque homiliarum in proprium usum commentus est, in quo Euangelia per annum occurrentia ad formam meditationum exprimens, vivum suæ pietatis specimen posteris dereliquit. Hæ sunt illæ homiliæ, quas primùm vir egregiè pius Ludouicus Granatensis in gratiam tanti Principis Lusitauo sermone excudi curavit, posteà Academici Eborenses, latinas reddiderunt, ac ampliorem fecêre usum tam singularis spiritus, quem Mundus in Principe tot titulis claro jure miraretur.

*Ortus & obitus circularis Henrici.*

*Pueritia & profectus in literis.*

*Libellus ab eo scriptus.*

2 Annos agens quatuordecim assumpto clericali habitu Ecclesię castra Deo militaturus adijt. Primùm sanctę Crucis Co-

nimbricensis maximus Prior creatus, fratre Alphonso Cardinali, qui Prioratum gerebat, ultrò cedente: moxque graue illud Monasterium, Henrico ineunte Prioratum, quasi nouo sibi exoriente sole collustratum, prolapsam decursu temporis disciplinam instauravit, exacteq; detersam hodie servat in illis suis recessibus. In templo, & in communi domo magnis expensis, vel diruta restituit, vel nova erexit opera, quibus ad veterem magnificentiam plurimum accessit decoris, ac ornamenti Regij; Quin & ab ipso Prioratu suo magna liberalitatis significatione non levem redituum partem detrahi jussit, quam cænobio addidit, de suo potius grege quàm de gregis vellere se communiens. Abbas deinde fit plurium cænobiorum Ordinis S. Benedicti, maximè verò Alcobaciæ, ac totius B. Bernardi familiæ, quam ad genuini spiritus vigorē, magno & ipso vigens spiritu reuocavit. Sed & militaribus ordinibus Christi opt. Max. D. Jacobi, & Auisiano pręficitur, magnoq; eorumdem Ordinū profectu. suam optimus Princeps commendavit pręfecturam.

*Ecclesiasticæ illius dignitates.*

Ita quasi proludens altiora dignitatum decora, primum Braccharę Augustę Archipręsul, ac Primas Hispaniarum constituitur; ubi prima cura fuit prædecessoris sui Didaci de Sousa famulos quasi proprios fovere, ac beneficijs congruenter afficere; deinde omnem animi conatum in munus pastorale intendere, quod summa Vigilantiæ, ac prudentiæ laude obijt: totam ipse per se provinciam lustrando, ac in subditorum maximè Ecclesiasticorum errata diligenter inquirendo, quibus vel supplicio scopus erat, vel lenitate, si erat satis, medebatur. Pastoris optimi nullum detrectavit munus, propria manu cæleste papulum in templo dividebat, ac deferebat vicatim ad ægrotos; lustralibus aquis fideliū ritè expiabat infantes, & quorumlibet undequaq; venientuim confessionibus audiendis semetipsum publicè exponebat. Coacta Synodo Ecclesiasticę disciplinę reformationi seriò incubuit, eique novis constitutionibus in posterum cavit. Synodalem verò pecuniam tum ad puellas parentibus orbatas honestis viris collocādas, tum ad Scholas publicas extruendas contulit, 3

*Primas Hispaniarum constituitur.*

*Episcopi munia exercebat per se ipsum.*

contulit, quibus probatos Magistros ad humaniores litteras pueris tradendas consultò præfecit. In electione visitatorum, ac cæterorum ministrorum, quorum opera in administratione sui muneris utebatur, virtutem præcipuè, doctrinam, dotes spectabat animi atque ut hæc de singulis certò constarent, parvi faciebat, si magno id sibi, vel sumptuum, vel beneficiorum pondere staret. Nobile illud Augustæ sedis templum pretiosis, tum vestium, tum vasorum ornamentis nobilius reddidit, ac cæteram urbem varijs operum substructionibus illustravit.

*In ministris eligendis prudentia.*

4 Posteà generalis Fidei Inquisitor fit, fratre Ioanne III. Lusitaniæ Rege coram summo Pontifice procurante, quo in munere ita se vigilantem, ac strenuum præstitit, ut integram, synceramque Fidem, qua potimur hodie, illi uni, post Deum, acceptam omnino referre debeamus. Eo namq; satagente pestilens malum hæresis, quod vicina Regna, vel oppugnaverat, vel infecerat, nescio qua vi Numinis pulsum Lusitaniæ fines horuit. In eo verò præcipua ipsius desudabat industria, ut noxijs tũ libris, tum hominibus aditũ in hæc Regna, terra mariq; præcluderet; actumq; sæpius, ut per strenuos ministros suspectarum navium etiam prævenirent appulsus; totq; in eas quæstionibus agebatur, tam exacta de libris, de personis pericula fiebãt, ut apud Nationes hæresum labe notatas præconis voce ad tubarum clangores vetaretur, ne quis in Lusitaniã libros, aut res quaslibet ad hæresim spectantes importaret. Sacrũ Inquisitionis munus auctoritate præcipua fulciebat, ejusq; ministros (quos non nisi maturo consilio, ac tuta probabat experientia) non modò honorificè tractabat, sed beneficijs, ac favoribus à summis etiam Pontificibus impetratis studiosè prosequebatur. Hos præcipuè, qui Eboræ sacro muneri vacabant, suis alebat expensis, & priuata in eosdem cura, ad honorum dignitates, ac præfecturas sedulò promovebat.

*Fidei Inquisitor generalis.*

*Hæreticorum libros acriter insequebatur.*

*Inquisitionis ministros quales vellet.*

5 Cùm Eboræ Episcopalis tantummodo vigeret Sedes, placuit Ioanni Regi ob honestas rationes, ut in Archiepiscopalem Apostolica auctoritate mutaretu, eiq; primum Henricũ fratrem

*Transfertur ad Eboreñsẽ Archiepiscopatum.*

pręponi curavit. Primus ergo Eborensis Archiepiscopus factus Henricus, ut plus temporis ad residendum, opum etiam plus ad benefaciendum nactus est, ita plus animi, ac facultatum ad officia pastoralia conferés excellentissimi Pręlati vivum mundo exhibuit specimen. Inprimis lectissimos undequaque coëgit ministros, quorum & litteris, & virtute Ecclesiam Eborensem condecoravit; In eoque enituit optimi Præsulis opera, ut splendor divini cultus augeretur amplius, & celebriori, quàm unquam anteà ritu divina quæque munia peragerentur. Communis Xenodochij curam ultrò assumpsit; domum, quam vocant Misericordiæ, statis deinde temporibus largis fovebat eleëmosynis, idque non modò Eboræ, sed & alijs per totam diœcesim oppidis: medicamenta jubebat ex communi apotheca sua in ęgrotos pauperes distribui. Majoribus solemnijs, Nativitatis, Pasche, Pentecostes, ac Virginis assumptæ in viduas urbis largas effundebat pecunias; Adversus hyemis inclementiam commodis vestibus operiebat pauperes; zelo fervens spiritualis boni literis, ac virtute pręstantes distinavit viros, qui per totam diœcesim concionabundi discurrerent, eisque modum animarum tractandarum præscribebat: jusque dabat periclitandi communes parochos, essentne litteris sufficienter instructi ad rationem sui muneris obeundā; ac si opus esset substituendi alios in eorum locū. Iacebat enim tunc Transtagana Regio in summa rerum inscitia, paucique erant, qui quæstionum moralium fulcientem haberent peritiam.

*Opera misericordiæ exhibita Eboræ*

*A sapientibus, & pijs hominibus diœcesim lustrari curabat.*

Cœperat per id temporis in hoc Regno primas sedes ponere 6
Societas IESV, quorum homines audierat optimus Præsul, ex propria instituti sui ratione ad juvandos proximos esse formatos; Nihil ergò moratus accersitos ad se spargit illicò per oppida suæ ditionis, ac illa eâdem, quæ diximus, erga proximos commendat officia. Qua in re ita fructuosè desuaderent luce doctrinæ, & exemplo vitæ, ut intra paucos menses alia rerum jam apparuerit facies, morumque depravatorum expulsis tenebris nova lux exoriri cœperit Transtaganis. Qua re permotus

*Societatem Iesu Eboram accersit.*

tus

tus Henricus, ulteriúsque institutum Societatis altiùs perpendens, ac modum procedendi, tum domi erga Deum, tum foris erga proximos, ratum habens, cogitata sua (quæ nuper quasi augurans Eboræ perfecerat, erecto Collegio ad alendos clericos, qui postquàm moribus ac literis profecissent, diœcesim juvare possent) huc tendere Numine impellente statuit, hosque quasi fatis signatos clericos planè agnoscens, ijs actutum collegium tradidit, exiguis quidem adhuc numero, sed ministerio, quod agitabat, vividam virtutem præferentibus.

*Societati dedit collegium antea clericis destinatum.*

7 Crevit ergo opus Dei, nam anno millesimo, quingentesimo, quinquagesimo nono collegium ampliavit ad sumptuosam usque molem, junctumque Collegio Lycæum Academicum extruxit, in quo cum majestate operis pulchritudo certat. Atque, ut communia hominum invitaret studia, Magistros inprimis è Societate esse voluit; nam primus ardor dicendi (ut rectè Divus Ambrosius) auctoritas est magistri, deinde annuos reditus, & ex illis annuas portiones tum Theologis, tum Philosophis assignavit. Itaque eò brevi ventum, Deo bene juvante, ut Collegium centum viginti Religiosos homines congruis reditibus aleret; & Academia divinæ inprimis, ac moralis Theologiæ, deinde Philosophiæ, ac humaniorum facultatum vocibus magno cum bonorum applausu personaret. Prodière hinc tanquam è Troiano equo Doctores quamplurimi litteris, ac virtute præstantes, quos hodie fama toto orbe celebrat: prodière & quamplurimi spectatæ virtutis, ac scientiæ Præsules & parochi, qui magno cum animarum fructu varias Ecclesias administrarunt. Vidit optimus Antistes proventus felicissimos, & ingenti gaudio perfusus ad alia progressus est opera, quę Academiam suam novis splendoribus illustrant.

*Collegij Eborensis amplitudo.*

*Eborensis Academia Theologica dignitas.*

8 Nobile collegium exædificavit, Purificatę Virgini (cujus propè diem festum natus fuerat) ritè dedicatum, ut in ea quinquaginta Theologi ad justam examinis trutinam probati alerentur, qui tamen post ejus mortem, quod nec reditus sufficerent, nec facilè tot numeris, ut par erat, absoluti, reperiri pos-

*Collegium Purificationis instituit & Societati submittit.*

ſent, ad minorem dimidio numerum, ſummi Pontificis authoritate redacti ſunt. E quibus viginti ſtadio Theologico decurrendo vacant, quinque annis in Collegio vivere permiſsi, eâ tamen lege, ut ad finem ſtatuti temporis ad gradum Baccalaureatus promoveantur: quinque reliqui Theologi jam emenſi curricula quatuor annis agendi in Collegio copia fit, ut reliquos Theologiæ gradus uſque ad Doctoratum conſcendere liceat. Clavum ejus Collegij juxta leges ab Henrico conditas, Societas tenet cum obligatione numerandi in annua ſubſidia collegarum, aureorum duo millia, & quingentos, datis quaternis per annum portionibus in ſingula capita centum aureis.

*Scholaſticorum Xenodochium.*

Prætereà domum extruxit amplam excipiendis, curandiſque pauperibus ſcholaſticis, Chriſtianę pietatis inſigne opus, & Regiâ liberalitate in vectigal annuum conſtituit aureos 750. plenamque adminiſtrationem Societati commiſit.

*Omnia ferè Luſitanica Societatis collegia reditibus amplificavit.*

Attexam & hic ſimilia beneficentiæ monumenta in pręclaro Principe. Nullum enim de Soc. IESV benemerendi finem facienti placuit non multo ante obitum tempore collegia ferè omnia, ampliſsimis augere beneficijs, ac donis. Nam collegij D. Antonij Olyſiponenſis fundatorem ſe pręſtitit, aſsignatis 40. aureorum millibus, & ſua penſione annua in Olyſiponenſi Eccleſia per aliquot annos ſolvendis, ut inde res familiaris, quæ tenuior erat anteà, coëmptis prædijs augeretur; quin & illud non leve ſubſidium collegio addidit, peculiare videlicet in pia opera vectigal ex Indiæ mercibus ſolitum exigi. Sed & Braccarenſi Collegio monaſterium Rorifium annuente Summo Pontifice dono dedit: ad illudque, ac ſimul ad Portuenſe collegium ejuſdem Summi Pontificis cōſenſu tranſtulit per annos viginti penſionem annuam duorum millium, ac quingentorū aureorum, quam illi ſolvebat Braccarenſis Eccleſia, ut indè ſtabiles ſibi reditus coëmerent. Quod tamen renuentibus Prælatis Eccleſiæ Braccarenſis ex parte tantum exequutioni datum. Simili beneficio, ſed meliori eventu Conimbricenſe Collegium proſequutus eſt: nam æqualem ſuperiori penſionem ſuam in ea

Eccleſia

Ecclesia per totidem annos assignavit, quo justæ dotis pondus ab Ioanne Rege decretum, & è Regijs anteà vectigalibus non sine difficultate exigi solitum omnino absolvit.

10 Nec verò in Societatem tantummodo beneficus fuit Henricus Presul, sed in alios se latè effudit Religiosorũ Ordines. Alcobaciç inprimis largo munere ædificia amplificavit, novis ad commorandum extructis dormitorijs, claustrisque magnifico sumptu perfectis; alijs denique monasterij usibus additis operibus, quæ omnia, ut ferè communia, & largè adornabantur, ita totos ferè Abbatiæ proventus absorbebant. Cœnobium Cozense Monialium D. Bernardi ferè denuò erexit. Collegij S. Bernardi Conimbricensis auctor fuit. Egit acriter, ut plura eidem Ordini sublata monasteria restituerentur. Eborç à primis fundamentis erexit monasterium D. Antonij, nec procul ab eadem urbe aliud priùs condiderat, quod vocant Vallis Viridis, utrumque pertinens ad eam Ordinis Franciscani partem quam A Pietate vocant. At verò prope Alcobaciam Franciscanum aliud ædificavit monasterium ad Arrabidam spectans, quod D. Mariç Magdalenæ dicatum voluit. Ejusmodi quidem Ordines præcipuè, sed plerosque etiam Religiosorum hominum benignè complexus est, quod eorum maximè colloquijs, & consuetudine delectabatur.

*In Patres D. Bernardi beneficentia.*

*Patrum Franciscanorum strictioris disciplinæ fautor, & trium domuum ædificator.*

11 Dum Henricus Eboræ optimi Presulis officio fungitur, moritur Olysipone Ferdinandus Vasconcellius qui sedi illi præfuerat Metropolitanæ. Oportebat verò Olysipone illum ad gubernacula Regni (cui adhuc Sebastianus Rex immaturus erat) assidere, idcircò Summi Pontificis auctoritate ad Ecclesiam Olysiponensem transijt, relicto in Eborensi sede Ioanne Mellio notæ probitatis, ac prudentiæ viro. Evocaverat eum Regina Catharina, quç pro demortuo Ioanne Rege marito suo Regnum administrabat; tædio namque rerum humanarum, ac pondere annorũ Religiosissima Princeps pressa, statuerat seipsam colligere, ac nuntium prophanis mandare negotijs. Igitur in publico Regni conventu rerum ultrò reliquit

*Fit Archipræsul Olysiponensis, ut adsit Sebastiano.*

*Regni gubernator impubere Sebastiano constituitur* reliquit habenas. Porrò non fuit perplexa, aut difficilis Regni proceribus de successore deliberatio; cùm haberent prę oculis Henricum Principem, in quem ob id, communibus suffragijs tota Regni gubernatio, dum puer Sebastianus adolebat, collata est; gratulatus est orbis terrarum per publicos legatos tanto gubernatori: isque suo muneri magna cum populorum gratia plenissimè satisfecit. Nam semetipsum exponebat publicè ad communia expedienda negotia, Magistratusque ut idem facerent, suo cogebat exemplo, actumque per id tempus, ut nullius etiam tenuissimi de plebe causa periret. *Iuris dicendi æquitas.* Quin & illud memoria æterna dignum statuit (quod sanctissimus Franciæ Rex Ludouicus præstare consueverat) ut signa de Regis, ac privati hominis bonis æqua juris controversia incideret, potiùs de jure Regio, quàm de privato detraheretur. Egit nihilominus ita prudenter ac naviter rem ipsam publicam, ut cùm magno anteà ære alieno premeretur, *Regias opes omni ære absolvit.* ipse sex annorum spatio, quibus ad clavum stetit, omninò liberam à communi illo onere, ac adeò florentem constituerit.

12 Igitur ut fuit Regno habilis Sebastianus, Regnum illi felici paci gaudens, opulentumque solenni ritu tradidit, ac se ad Ecclesiastica munia liberiùs curanda convertit Henricus. *Regnum Sebastiano tradit, & Eboram revertitur.* Iam tunc successor ejus Mellius fatis cesserat, isque ad Sedem iterum redijt Eborensem: certa quippe divini Numinis providentia plura obibat munera, plures lustrabat diœceses, ut eas (quod de Basilio Magno memoriæ proditur) sua præsentia, exemploque vitæ sanctificaret, reformaret, condecoraret. Verùm in hoc suo ad Eborensem Ecclesiam reditu id unum pręcipuè avebat animo, se ut impensiùs Deo traderet. Idcirco exceptus ritè, ac iterum evectus à clero in Sedem Eborensis Ecclesiæ, collegium Societatis elegit in domicilium, ac parva cella contentus *Societatis domum in suam eligit.* cum Religiosis hominibus colloqui, ac familiariter agere in delicijs habebat. Itaque sacrum quotidie peragebat publico in templo, ubi non semel Eucharisticum, populo divisit epulum, secedensque ad agendas Deo gratias in sublimi odeo, non discedebat

ſcedebat inde, dum ſacra continuo decurſu perdurabāt: videlicet reputabat indecens, ſi relicta in aliquo altari conſecrata hoſtia, abiret in cubiculum; itaque neceſſarium duxêre patres poſt unum finitum ſacrum aliquid moræ interponere, quo bonus Princeps liberè diſcederet. Exercebat ſpiritum ſtatis horis per commentationes pias; bis diebus ſingulis examen ſubibat conſcientiæ; lectioni ſanctorum Patrum, maximè eorum, qui ſpiritum fovent, ſtudebat ſedulò. Non ſemel illum cubicularij famuli ante ſacram Crucifixi imaginem provolutum in genua, ac flagris ſe inter ſuſpiria, & lacrymas durè verberantem deprehenderunt. Quo verò tempore Religioſi homines ad cōmunes flagellationes in templum conveniebant, is erat è ſuperiori loco ſocius tam piæ exercitationis. Nihil æquè ſibi gratum, quàm noſſe, quo fructu concionatores à ſe miſsi per vineam Domini excurrerent, ad ſalutem animarum, eademque ſignificatione voluptatis excipiebat redeuntes, ac manipulis collectis inter plurimas à Deo effuſas gratias applaudebat. *Religioſa in Collegio Henrici exercitationes.*

13 Eſt illud in tam præclaro Principe Chriſtianę pietatis inſigne monumentū, quod, cùm domum aliquando ſuam repentinus ignis corriperet, jamq; cubiculum ipſum in quo dormiebat, importuna flamma depaſceret, recordatus tantummodò ejus intra cubiculum receſſus, in quo Deum ante crucifixi imaginem precabatur, nihil omnino curans cæteram domus, licet pretioſiſsimam ſupellectilem ad tollendam ſolam Chriſti imaginem per medios ignes intrepidus penetravit, nec ſine magno miraculo remeavit illæſus; eo nimirum theſauro locupletior, quàm reliquis omnibus, quos igni libens reliquerat devorandos. Extat hodie mira hæc effigies pendentis Chriſti in Collegio Eborenſi, ubi præcipua religione colitur rarum pietatis exemplum, vivetque diu celebre in memoria poſterorum. *Incenſo palatio ſolam Chriſti cruce pendentis imaginem ſervare ſatagit.*

14 Id verò in Henrico Principe omnem ſuperat admirabilitatem, quod in ijs quoque virtutibus ſe illuſtrem præbuit, quæ ſtatus Religioſi naturam per ſe conſtituunt, à Regioque magis abhorrere videbuntur. Amabat ergò paupertatem, ac pro divitijs *Paupertatem in ſe & alijs amabat.*

 vitijs

vitijs habebat suis: itaque vestibus gaudebat attritis, ac si opus erat, etiam sarciri curabat, sed neque in Regni fastigio positus meliores assumpsit; aiebat enim Religione se teneri, sumptus etiam leves in se ornando facere, cùm tot Lusitanorum pauperum greges in captivitate jacerent. Igitur sola sua frugalitate contentus amplos reditus, & Regales opes, quibus affluebat, eò tantum curabat, ut & publicis, & privatis necessitatibus pauperum essent frugiferæ. Idcirco tum in Henrico Principe mirabatur Lusitania, quod in sanctæ memoriæ Pio Pontifice ejus nominis quinto Roma suspiciebat, accumbenti enim secum oratori Scotiæ, quem ad petendas angustis rebus suppetias legaverat, ac miranti frugalitatem mensę Pontificiæ, dixisse fertur Ne mirere, Reginæ referes, ideò me frugi mensa uti, ut ejus præsenti difficultati, ac similibus alijs faciam satis. Non secus serenissimus Princeps Henricus se potiùs, domumque suam quàm publicas calamitates necessarijs fraudabat subsidijs. Quid plura? E reditibus annuis, qui ad octoginta millia aureorum pertingebant, solum triginta sibi, ac domesticis reservabat; quæ supererant quinquaginta, in pauperum usus effundebat. Documentum non imprimendum leviter, sed altè figendum animis Ecclesiasticorum Principum.

*Suum fraudabat genium ut in alios largus esset.*

*Pij V. Pontificis illustre dictum.*

Quid de amore castitatis memorem, qua Mundo Henricus exhibuit Angelum? Sanè non illum minori jure celebraverit fama Angelicum Principem, quàm Doctorem Angelicum celebrat Thomam Aquinatem. Nam cùm decumberet aliquando gravi morbo detentus, repulit, non secus ac ille incredibili vigore animi, introductam à pravis amicis petulantem fœminam, quæ pulchrum pudicitiæ florem aut decuteret, aut inficeret. Iam de obedientia illud afferam in Henrico valde laudabile. Erat is, præter quàm quod Archiepiscopus, & Generalis Fidei Inquisitor, etiam Cardinalis titulo sanctorum quatuor Coronatorum, ac perpetuus in Regnis Lusitaniæ à Latere legatus. His omnibus titulis Apostolicæ Sedi se debitorem agnoscens, ejus inprimis supremo capiti Pontifici Maximo perfectam 15

*Virginitatis perpetuus & attentus cultor.*

*Cardinalis summum Pontificem quanto coleret obsequio.*

perfectam obedientiam exhibebat, observansque sedulò, quò propenderet voluntas eius (quę magni ponderis est ad obediendum cogitatio) curavit semper, ne latum unguem ab ea discederet; Ad ea verò, quæ illi quoquo modo parum grata suspicabatur, ne litteras quidē commandatitias impetrare quis poterat. Significavit ultimò piissimus Princeps animum hunc suum ad obediendum proclivem legatione illa, quam moriens in mandatis reliquit, ut duo è Societ. Religiosi homines peregrè Romam abirent osculatum pedes S. Patris, ut qui per se non poterat, per alios Religiosum hoc præstaret obsequium.

16 Nota res est quanta mole insudaverit Cardinalis Henricus, ut Sebastiani Regis, nepotis sui, juveniles impetus, ac indolem, excelsam illam quidem, sed aliquanto præcipitem temperaret, præcipueque fatalem illum in Africam transitum impediret. Vadunt nihilominus humanæ res, in quibus libido impotens dominatur, cursu ad perniciem, Deo sic permittente, irrevocabili. Tenuit Africam Sebastianus, bellum, quod ardebat, aggressus est; sed quæ prima dies bello dedit, eadem Regno abstulit æternis lacrymis prosequendum. Igitur infelicis exitus mala fama, mox ut Henrici implevit aures gravi dolore sauciatum per suspiria, & gemitus effudit cor, jaceretque in luctu & squalore diu, nisi coactus fuisset, ætate ingravescente quales quales humeros Reipublicæ collabenti supponere. Quare Alcobacia, in quam per id tempus diverterat, relicta, Olysiponem illicò se contulit, quam solo aspectu suo mœrentem exhilaravit. Curavit is primò, ut accitis è toto Regno juris peritissimis hominibus fieret astutum de successione matura consultatio; Eorum autem omnium hæc una fuit vox, Henricum Cardinalem legitimo jure Sebastiano Regi succedere, quod unicus esset superstes Regis Emmanuelis filius, ac frater Ioannis Regis avi Sebastiani.

*Sebastiani expeditionē sæpe conatus est impedire*

*Sebastiano extincto Olysiponem evocatur.*

17 Hoc sapientum hominum constanti decreto præmisso tulit Henricus, solenni se ritu evehi ad fastigium Regni Lusitanici. Apparuit tamen in ea publica actione renuentis animi

*Henricus Cardinalis Rex inauguratur.*

ſpecimen inclytum, quale nec geſtientis præferret, qui ſumma vi ambijſſet imperium. Inauguratus vix fuerat Henricus, cùm illicò intendit animum in miſerrimum Regni ſtatum, iamq̃ue viduæ hinc inde accurrebant, quarum maritos vel fatalis clades abſtulerat, vel barbara tellus captivos detinebat; pupillos audiebat eiulantes, quòd patrijs ęquè bonis carebant, atque patribus; captiuorum ex Africanis ergaſtulis ingeminatos clamores penè uſurpabat auribus. Verùm qua erat amplitudine animi, nec ſtupore detentus eſt, nec hæſit in anguſtijs, ſed ſingulis neceſsitatibus affuit, aut conſolator, aut reſtitutor idoneus. Quod verò omnium caput eſt, extemplò legationem expedivit ad Regem Barbarum tam magna opum vi celebrem, ut ducentis fuerit aureorum millibus æſtimata. Eò factum, ut illicò Maurus octoginta illos præcipuè nobilitatis viros dimiſerit liberos. Sed eo non contentus Henricus, modis omnibus egit, ut cæteram captivorum turbam patrio ſolo reſtitueret, qua in re uſque adeò nec laboribus, neque ſumptibus pepercit, ut crediderit Africa, Regnum Luſitaniæ, nec viribus eſſe, nec opibus attritum, & jure adhuc ita bene valens, atque proſperum timuerit.

*Totus in captivos redimendos & viduas ſublevandas incumbit.*

18 Angebat nihilominus Henricum maior illa cura, quod ſe gravem, Regnum verò intueretur plurium petitum ſtudijs, jamq̃ue hinc graviores miſerabili Luſitaniæ augurabatur clades. Competitorum primus Philippus ejus nominis ſecundus Hiſpaniarum Rex; ſecundus Catharina Brigantiæ dux; tertius dux Sabaudiæ; quartus Princeps Parmenſis; quintus Antonius Prior Cratenſis Principis Ludovici, ſed non ex thoro legitimo filius. Hos omnes bonus Rex ſingillatim admoneri curavit, ut per ſe, aut per legitimos procuratores ſui juris momenta coram ſe proponerent. Verum illi ſtudia in contraria rupti, Regis quoque facile ruperunt quietem; nec fuit interim aliud conſilium potius, quam ut Regni comitia indicerentur in oppidum Almerinum, cauſáque ibi coram omnibus Regni ſtatibus agitaretur; fore enim ut communibus ſuffragijs ſtabilita ſententia firmius,

*Quinque petitorum de iure Luſitaniæ concertatio.*

*Comitia Almerini tumultus in ijs.*

firmius, & ſacratius ſtaret in poſterum. Verùm quæ eſt humanorum ſenſuum varietas, ac fluctuantis multitudinis inconſtantia, tanto res agi tumultu cœpit, tamq; diſcrepantibus hinc inde voluntatibus, ut nihil de illo jure potuerit definiri certò, aut Rex certum auſus fuerit deſignare ſucceſſorem; hinc videlicet aliquorum comitialium procuratorum, qui Antonianis partibus favebant, inde tumultuantis populi, qui Caſtellæ omnino refugiebat imperium, ſeditiones timens.

19 Igitur totam rei ſummam ad paucos judices quando plurium non conſtabat judicium, revocare placuit, ac ut populi deliniret, placaretque animos inpublicum euulgavit, velle ſe, quantumuis privtęa vitę rationibus cõtrairet, boni tamẽ communis, & pacis ſtudio ſacrum etiam adire matrimonium, quo legitimam prolem, ſi Deo placeret, Regno daret. Dum verò propriæ quietis ſub divinis per tot annos actæ ſacrificium parat, ac pro bono communi, quod divinius eſt, ſe totum immolat, deque mittendis ad ſummum Pontificem ea de re legatis agit: Deus, ſiue optimi Regis occulta vota reſpiciens, ſiue Regni extrema fata urgens, Henricum morbo primum implicuit, ac tandem, poſtquam unum regnaverat annum, quinque menſes ac totidem dies, gravi tabe confectum ad ſe vocat immortali gloria coronandum: magno quidem bonorum omnium luctu, ac certa impendentium malorum jam pulſante clade. Quanvis autem paratam in Eborenſi Collegio ſuo habebat ſepulturam è polito marmore ſpectabilem, viſum tamen inter Reges cæteros Bethlemico in templo ſepeliendum: unde poſtea magno beneficio è cadavere detractus pes Eborenſi illatus eſt tumulo: monumentum ſtabile ſui in Societatem amoris, ac primæ plantæ, quam Eborenſi Collegio dederat.

*Ad Iudicialis defertur.*

*De Henrici nuptijs agitur.*

*Mors & ſepultura locus.*

20 Fuit Henricus Rex ſtatura corporis mediocri, vultu candido, oculis glaucis, paululum prominentibus, flava olim cęſarie, venerabili in ſenectute canitie, tota facie referens, pluſquam cęteri fratres, Emmanuelem patrem, ſuopte ingenio gravis, loquendi diſperſior, veritatis ſummè amator, ſecreti apprimè tenax;

*Statura, & aliquot eius virtutes.*

nax, æquè delatorum ac adulatorum adverſator, appetitionum Dominus, laborum patiens, abhorrens à delicijs, acerrimus juſtitiæ cultor, nulli clientum addictus, ſuorum bonis moribus, non obſequijs gaudens, ſpectans nihil amplius, quàm Dei cultum, commune bonum, morum reformationem. Denique exemplar fuit virtutum omnium, ut gravi teſtimonio declaravit Pontifex Pius V. Nam Sebaſtiani Regis virtutes commemorans in quodam diplomate; Id, inquit, nos tum vi naturæ, generiſque tribuimus, tum verò exemplis, quæ in Cardinali Henrico ſibi propoſita habet ad imitandum. His, ac pluribus alijs virtutum ornamentis condecoratus, præſtitit Henricus Mundo æterna memoria dignum Principem, quem homines venerabantur, angeli ſuſpiciebant, Deus ipſe gratum ſemper habuit, hodieque ſuavi amplexu ſuo in ſempiternum fovet.

*Pij V. de Henrico teſtimonium.*

AD

## Ad Regem Henricum.

*AD lacrymas Princeps, mæsta ad lamenta vocaris,*
*Dum capis infirmâ sceptra gerenda manu.*
*Excepere alij felicia tempora, restat.*
*Deploranda oculis vasta ruina tuis.*
*Collige relliquias, & sparsa cadavera Regni,*
*Collige naufragii squalida membra pater.*
*Lethales plagas, & hiantia vulnera sana:*
*Balsama de lacrymis da pretiosa tuis.*
*Prome unguenta tuo de corde salubria Princeps,*
*Vulnera fortè tuâ cruda levabis ope.*
*Post tantum exitium siquis super halitus errat,*
*Exanimæ patriæ pectoris igne fove.*
*Quod si nulla salus patriæ, spes nulla salutis,*
*Illacrymans patriæ ritè parentet amor.*
*Patria tunc dicet, Dum Rex mihi ritè parentat*
*Fletibus, exequijs par mihi nullus erit.*

## Ad eundem.

*Nobile dissidium video, nova surgere bella:*
*De te sollicitat lis generosa polum*
*Pro me dura tulit, pro me oppugnavit Avernum*
*Rex, ait, ille Fides cedite noster erit.*
*Virginitas, meus, inquit, erit: mea signa ferebat,*
*Et jus arbitrij tradidit omne mihi.*
*Thure Deum patriam studijs, & honore parentes*
*Qui coluit; Pietas, hic meus, inquit, erit.*
*Noster erit, dixit mitis Clementia; quando*
*Transcripsit mores in sua Regna meos.*
*Qui tegit innocuis, plectit qui cæde nocentes,*
*Hic Astræa meus, si placet, inquit, erit.*
*Quæ miseros Matrona sinu complectitur aureo;*
*Qui se donat, ait: qui sua noster erit.*
*Ignea sydereâ Virgo face dixit, Ab igne*
*Qui flagrat æthereo, jure sit ille meus.*

Aurea

*Aurea Pax inquit Nostrum est componere lites;*
*Dicere quæ vincat, non licet, ite pares.*
*Nulla erit hic victrix, nec victa; Est gloria maior*
*vincere, vel vinci non potuisse Deas?*

## Ad eundem.
## Ob ereptam ab incendio Regiæ Crucifixi imaginem.

*Sustulit Æneas flamma ex ardente parentem,*
*Iliacas flamma dum populantur opes.*
*Sustulit Henricus pietate insignis IESVM,*
*Corripit augustas dum vaga flamma domos.*
*Hujus, & illius magnum discrimen; Ab igne*
*Sustulit hic hominem, sustulit ille Deum.*

## Ad eundem.

*In te conveniunt majestas Regia, Princeps,*
*Atque Sacerdotis jure supremus honor.*
*Qua Rex, imperij Princeps torque bis habenas*
*Et dabis imperijs Regia jura tuis.*
*Placabis populis pia Numina quaque sacerdos;*
*Vtilis officio bis pietatis eris.*

## De Sepulchro ejusdem.
## Ad Eboram, ubi reliquiæ tantum illius clauduntur.

*Videris Aonijs cum facta palatia musis,*
*Ebora grata tui Principis esto memor.*
*Videris augustis cum templa insignia formis,*
*Principis ante oculos astet imago tuos.*
*Saxa sepulchralis cum videris aurea molis:*
*Suscitet extincta pars tibi clausa faces.*
*A te, divisus, ne Princeps mortuus esset,*
*Partiri exuvias maluit ille suas.*
*Quæ vitam extinxit, non mors extinxit amorem,*
*Spirat in extincto corpore vivus amor.*
*Pectoris, atque animi, si flamma refrixerit: ignes*
*Frigidus accendet, qui tegit ossa, lapis.*

## Ad eundem.

*Te liquidi flevere lacus, te pallidus auro*
*Rex Tagus, & mæstus te pater Oceanus.*
*Te juga, te montes, te fæta draconibus antra,*
*Quæque colunt vitreas squamnea monstra domos*
*Quin etiam summos testata in nocte dolores,*
*Lucida pallentes Cynthia traxit equos.*
*Omnia dant lacrymas mundi loca, credite gentes,*
*Maxima tot lacrymas non nisi damna petunt.*
*Quantum perdiderit generoso in Principe Mundus,*
*Dat mare, dat tellus, astraque mæsta fidem.*

# PHILIPPVS I.

## LVSITANIAE

### REX XVIII.

### ANACEPHALAEOSIS XXII.

*Hæres Lusitaniæ, quia Emmanuelis ex majori filia nepos.*



1 Hilippus Carolo Imperatore ex Elisabetha Regis Emmanuelis majori filia prognatus patruo suo Henrico in Lusitaniç Regnum succesit, cujus egregia facta in alijs imperij sui locis, & insignes virtutes, quoniam neque brevi possumus, neque expedit huc inserere, ea solum paucis attingemus, quç ab illius in Lusitaniam ingressu digniora relatu evenisse comperimus. Henrico igitur defuncto, Catholicus Rex Pacem Augustam, venit, suæ ditionis urbem finitimam Lusitaniæ, quo faciliùs inde succesionis negotia expediret. Verùm cùm turbari in dies populum, moveri factiones, nobiles inter se dividi, & discrepare, misceri denique omnia, neque viam omnino cerneret, qua benevolè, & amicè populos in suam sententiam pertraheret, validam classem mari Olysiponem misit; terra exercitum numerosum, constituto jmperatore duce Albano Ferdinando Alvarez Toletano, qui Helvenses adorsus, urbem nullo prœlio cepit; similiter & alia oppida, quæ audito Philippi nomine, positis armis, aperta traditione dedebantur. Sicubi verò aliqui contraire audebant, vero atque uno capite destituti nihil aliud efficiebant, quàm ut se ipsos cladem, & interitum, iras Regis in populum provocarent.

*Mortuo Henrico classem & exercitum instruit in Lusitaniam*

2 Per id tempus Antonius Olysipone cudendis, acervandisque pecunijs, cogendo exercitui, instruendis militibus, legatis in Galliam, & Britanniam rogatum auxilium mittendis, alijsque

*Antonij Olysipone conatus.*

terem Regni conſuetudinem, à Dynaſtis, & procuratoribus urbium, & oppidorum, ipſe Luſitaniꝗ Rex, & Iacobus Princeps verus ſucceſſor juramento cognitus, & acceptus eſt. Quibus peractis ſe contulit ad magnam & celebrem urbem Regni totius caput Olyſiponem, in quam Iunio menſe die Apoſtolis Petro & Paulo ſacra, magna pompa & apparatu exceptus eſt. A portu in templum maximum ſub pretioſa umbella equo delatum, cæteri pedibus comitabantur; miratur arcuum ſtructuram, qui multis, & cælaturis, & ſtatuis miro artificio elaboratis in morem triumphi erecti paſsim plurimi viſebantur. A templo ad littus redijt in palatium regium per nobiliores urbis plateas ſerico aureo pereſtromate ad miraculum exornatas. *Philippus Olyſiponem adit.*

5 Egit Olyſipone quàm multa ſuam animi magnificentiam, & munificentiam atteſtantia; Ad meliorem juſtitiæ adminiſtrationem nonnulla direxit; leges aliquot ſanxit, aliquot inſtauravit; Ex duobus Regijs ſenatibus, unum illum, ad quem civiles cauſæ deferebantur. Portum transduxit, addita etiam in criminales, quanvis non omnino libera poteſtate; ſenatoribus item ipſis, quo jus liberiùs dicerent, ſtipendia auxit; de Republica, & juſtitia benè merentes muneribus & honoribus locupletavit. Ex ijs autem, quæ ipſe, vivente adhuc Henrico, in Regni commodum offerebat, ſi pacificè ſibi traderetur, juratus poſteà Rex multa liberè ac libenter conceſsit, ut allecti donis popularium animi ultra quam ſperari poterat, dulciùs & faciliùs caperentur. *Multa ad Regni utilitatem inſtituuntur.*

6 Quoniam verò ex tota Luſitana ditione, eæ ſolummodò Inſulę, quas Tertias appellamus, Antonianorum ſuaſionibus Regi Catholico minimè parebant, miſſa ad eas claſsis Hiſpano duce, militibuſque, quorum quadringenti, aut ampliùs, cùm in arenam temerè proſilirent, irruentibus ſubitò Inſulanis, ad unum omnes non occiſi ſolùm, ſed & fœdè dilaniati, ac diſcerpti ſunt. Quo audito, Rex Alvarum de Bacan Marchionem ſanctę Crucis rerum navalium peritiſsimum eò tranſmiſit, *Bacanus Strozzium ad Inſulas tertias claſſe fundit.*

ſit,qui validam, ac numeroſam offendens Gallorum claſſem qua & Antonius ipſe vehebatur, duce Philippo, Strozio Italo, viro animi æquè fortis,ac generoſi, quanquam hoſtium navigia numero plura, & militibus eſſent, ſtatuit, oblata ingentis gloriæ occaſione eo ſibi prœlio,aut moriendum,aut quod magis ſperabat, rem omnem uno die, capto, vel occiſo Antonio, conficiendam. Verùm Antonius de ſuorum conſilio biduo ante certamen in terram deſcendit. In Gallos igitur Alvarus audacter invectus, cùm ancipiti diu victoria dimicaret, capta ad extremum prætoria, atque aliquot alijs,cæteras omnes magna illata clade in fugam avertit. Mortuus in certamine Philippus eſt, atque alij plurimi ex præcipua Gallica nobilitate; ex Luſitana verò ſpes illa, & columen rerum Franciſcus Portugalenſis Comes Vimioſenſis, dignus profectò, qui propter inſignes virtutes, excellenteſque animi, & corporis dotes, meliori fortuna, & conſilio uteretur. E ſuperſtitibus captivis Gallis, nonnulli Alvari juſſu ferro percuſſi ſunt. Appellebat jam hyemale tempus,neque navigijs tuta apud inſulas ſtatio viſebatur, quocirca illarum oppugnatione in ſequentem annum dilata, plenus gloria & ſpolijs Olyſiponem Alvarus remeavit.

*Dux Vimioſenſis meliori fortuna dignus, obijt*

Anno 1583. Februario menſe, peractis Olyſipone comitijs, 7
in quibus Princeps Philippus, apud quem hodie ſceptrum feliciter manet,juratus eſt, alijſque ad Regni directionem,& commodum ad amuſsim confectis, Madritum Rex, unde aberat quatuor fermè annis,reverſus eſt.Suffecto in ſuum locum Gubernatore, applaudente Regno univerſo, ſereniſsimo Principe Cardinali Alberto Auſtriaco Archiduce conſobrino ſuo,atque affine, cujus prudentia, & generoſitas belli, paciſque negotijs tractandis manifeſtè oſtendit, quantum à Rege, & ſuperis tali cuſtode,& Principe Luſitania ſuſceperit beneficium.

*Albertus Cardinalis Luſitaniæ præficitur gubernator.*

Eodem hoc anno Marchio S. Crucis valida navigiorum,& 8
triremium coacta claſſe in Inſulas,unde venerat,ut ſuprà commemoravimus,profectus eſt.Præſidebat Angræ Emmanuel de Sylva; Dynaſta autem Xartenſis cum Gallorum tribus millibus

*Antoniani Inſulis penitus exterminantur.*

bus præsidio erat. Ex Insula D. Michaelis, quo cum universa classe Marchio appulerat, ad Angrenses misit, qui multis vitæ, veniæ, & honorum oblatis conditionibus suaderent, ut antequam res vi agi cœpisset, arcem, & civitatem sibi pacificè traderent. Verùm ipsi hanc legationem, surdis, quod aiunt, auribus exceperunt. Ergo Marchio cum toto comitatu in terram descendit, eamque adeò fortiter ac feliciter impetit, ut una, eademque die rem difficillimam cœperit, & confecerit; castella, & propugnacula maritima capta, indigenæ in fugam conversi; reliqui partim occisi, partim vitæ conditionibus sponte traditi; Gallis, ut dimissis armis, atque vexillis suo quilibet gladio in patriam reversuri conscenderent, concessum. Præfectus Emmanuel de Sylva, & nonnulli alij, qui detrectandæ pacis auctores fuerantm, ulctati capite. Eadem felicitate, ac dexteritate Petrus Toletanus Fayalensem Insulam Gallorum presidio fultam expugnavit, Insulæque præfectum Lusitanum hominem collo suspendit, quod missum ad se legatum, ut pacis conditiones Insulanis offerret, contra gentium jura fœdè occiderit: Atque in tota Lusitania sub unius Philippi ditione nullis bellatorum tumultibus agitata, tranquilla pace, atque otio, quanvis non nimium diu conquievit.

*Supplicia de aliquibus sumpta.*

9 Nam anno salutis millesimo, quingentesimo, octogesimo nono Elisabetha Angliæ Regina validam, ac numerosam classem in Indiam occidentalem obarmabat, ad quam Antonius suppliciter precabundus confugiens, multis, ac varijs rationibus, & pollicitationibus suasit, ut totum illum apparatum in Lusitaniam converteret; Enim vero ipsi manifestè constare ad primum sui conspectum Lusitanos omnes Regem, ac Dominum unanimi consensu acclamaturos; quocirca Anglicanam provinciam salua, & incolumi maiorem honorum, & opum ex Lusitania cumulum, quàm ex India fore reportaturam. Eadem arte, & spe donorum nobiles Anglos impulit, ut hanc secum expeditionem multi susciperent. Ergo cum illo classem magis ad prædam, quàm ad prœlium lætabundi conscendunt.

*Antonius cum Anglorum classe reditum tentat.*

ſis in tota expeditione tribus hominum millibus anno Domini 1589. cum reliquis in Angliam conſcendit. Quanquam autem Olyſipone id temporis in ipſo belli tumultu propter perditionis ſuſpicionem nonnulli damnati capite, catenis nonnulli traditi, & ſupplicijs fuerint; recedentibus tamen Anglorum turbinibus, cœlo placido, ac ſereno repertum fuit, non tam gravia, quàm credebantur in ijs hominibus tanti ſceleris indicia unquam fuiſſe. Quin & ipſe Alphonſus de Vargas, quem Philippus Alberto, ut in ea occaſione manu, & conſilio præſto eſſet, Madrito miſit; eò reverſus mihi ſæpiùs affirmavit, nullam ſe in tota Hiſpania provinciam noſſe adeò Regum obſequijs propenſam, ac deditam, ex qua ſi claſsis illuc ea appelleret, non plures quàm Olyſipone, in eam fugerent deſertores; Atque ipſi Regi, aiebat, id ipſum ſe identidem affirmaſſe, notamque diu ſibi Luſitanorum fidem in Regem ſemel cognitum, & acceptum, quam ipſe varijs ſæpè bellis expertus fuerat, debitis laudationum titulis extuliſſe.

*Luſitanorum fides in ijs tumultibus.*

11 Inter ea, quæ feliciſsimum Philippi Regnum illuſtrarunt, recenſere jure optimo poſſum, quod Marrochij anno 1585. coram Luſitaniæ legato D. Franciſco Acoſta in Xarifij curia accidiſſe ipſius Acoſtæ, & fratris Antonij à Conceptione literis ad ſereniſsimum Archiducem Albertum miſsis conteſtatum habemus. Inter reliquos igitur captivos, qui ab infelici Sebaſtiani Regis expeditione in Moleivacæ curia, & obſequio verſabantur, ſex erant adoleſcentes in ipſo juventutis flore à quarto ad octavum ſupra decimum numerantes annos, Barbaro inprimis chari, quibus tamen Fidei integritas, & morum ſanctimonia in tanta Mahometanorum intemperantia chariores ſemper fuerunt. Hi Magiſtro deſtituti, ſed Deo ducente, inter ſe paciſcuntur, mortem ipſam, & morte acerbiora tormenta quælibet exanthlaturos ſeſe pro avita religione, quæcumque ſe daret occaſio. Illorum unus, qui Mahometana matre, patre Hiſpano Malaiæ orto Fidei impijſsimo deſertore Marrochij ad feliciſsimam ſortem lucem hauſerat, Xarifij juſſu Maho-

*Martyrio aliqui in Africa coronati.*

metis Alcorano (ita impijſsimæ hæreſeos dogmata continentem librum appellant Arabes) ſumma cura imbuendus traditur præceptoribus; Sed ita impias leges averſatus eſt, ut Chriſtianæ fidei rudimenta magno ſtudio & voluptate edoctus ad Chriſti caulas confugerit, & inter Luſitanos pueros eiſdem intentus pietatis, ac religionis exercitijs Franciſci à ſpe aſſumpto nomine verſaretur. Iſte omnium primus Xarifio coram, & Regni proceribus fidem adeò conſtanter profeſſus eſt, ut Barbarus iram cöercere non valens, gulam frangi ſtatim imperaverit; funis tamen dum teneræ fauces conſtringuntur, ut miraculo res illuſtrior eſſet, bis diſruptus, tertiò tandem ſpiritum penitus intercluſit.

*Pueri ſemimauri fides.*

*Alij Martyres.*

Hunc Simon de Freitas ſequutus Luſitanus puer Cetobricæ natus, qui alios quaſi Doctor, & Magiſter ſalutaribus conſilijs, & inculpatis moribus erudiebat. Mox alij, Antonius à Soſa, Cetobricenſis item; Maurus ex Olyſiponenſi oppido pomorum abundantia inclyto, Colares vulgò dicimus; Dominicus ex Herminio Monte, patria Gouveanus; Ioannes Lutetiæ Pariſiorum in Gallia natus, qui à Luſitania Sebaſtianum Regem in Africam trajicientem comitatus fuerat; Ferdinandus Ginezius, quem alij Luſitanum ex oppido Monçam Minij ripis vicino, alij Gallum exiſtimant. Horum poſteà conſtantiam imitatus ad ſimilem convolavit palmam Dominicus Turrianus Luſitanus Mazagani in Africa ortus, qui amicum epiſtolis ſedulò admonuerat, ut impiam Mahometi ſectam deteſtatus, ad priſtinam, & veram religionem, à qua impiè defecerat, animum adjiceret; cujus apud Regem criminis delatus, mox in vincula conjicitur, abſciſsis deinde ſecuri poplitibus, ne in extrahenda compede aliquid temporis, & laboris carnifices inſumerent, vivus in Regis horto, qui palatio adjacet, terrę infoditur, quæ omnia ille mirando animo, & Barbaris ipſis ſtupenda patientia toleravit. 12

Sacræ reliquiæ, quas legatus ingenti pretio redemptas in Luſitaniam poſteà miſit, majori ex parte Regis juſſu in auguſtiſsimo D. 13

mo D. Laurentij templo, quod apud Escurialem Philippus erexerat, asservantur; Aliquæ apud nostrates remanserunt, quę multis vario morborum genere afflictatis desperatam valetudinem reddiderunt. Fezij etiam in Mauritania pro Christi nomine, & Fide acerbissimis cruciatibus affecti martyrio tandem condecorati ad felicissimas coronas emigrarunt undecim adolescentes, quorum nomina, & tormentorum species assequi non potui; Illud tamen certum est, plerosque illorum Lusitanos fuisse qui infelicia Sebastiani Regis arma sequuti ad potiorem triumphum captivi detenti fuerunt.

*Reliquiæ eorum Martyrum in Lusitaniam relata.*

14 Fuit Catholicus Rex ad majestatem composita, verùm mediocri corporis statura; lata fronte; pulchris oculis, cæsijsque; crasso, rubroque ore, ac justo naso; barba spissa, & flava; præsentia verè Regia ac venerabili, adeò, ut coram illo sæpè multos præ nimia reverentia turbari contigerit. Hanc verò tantam oris severitatem & gravitatem tali mansuetudine, ac benignitate temperabat, ut è suis consiliarijs quidam affirmare auderet, neminem prudentis animi, quem ipse ad se pellicere benignè vellet, quanvis alioqui offensus, aut infensus ei foret, regiæ præsentię, ac benevolentiæ non cessurum. Ea verò prudentia, & consilio in hominibus præsertim eligendis, & negotijs præveniendis excelluit, ut non solum cognomento Prudens vocitari consueverit, verùm etiam omnes sui temporis homines maturitate consilij, & ingenij dexteritate longo intervallo superasse credatur. De se autem ipse dictitare solebat (si quando in contrariam sententiam inclinabat) omnibus sui concilij senatoribus se in eodem senatu esse vetustiorem; neque tamen idcircò, nisi sibi res admodum comperta foret, plerumque illorum placitis non acquiescebat, quanvis ad eos sæpè negotia remitteret iterum, atque iterum consideranda; in quibus de minimis rebus adeò frequenter eos admonere solebat, ut facilè appareret, quid in maioribus, si res ita exigeret, faciendum foret. Cum hac tanta humanarum rerum prudentia, tantam divini cultus peritiam conciliavit, ut non pietate solum, & religione,

*Philippi statura.*

*Prudentia Philippi.*

*Pietas erga Deum & divina.*

gione,ſed & ritibus ſcitè peragendis multos Eccleſiarum miniſtros videretur excellere. Quoties in Eſcuriali morabatur, ex janua in id ipſum ex compoſito facta, coram ſacra Euchariſtia integras ſæpè horas precando, tranſigebat; qua orandi conſuetudine pravos animi motus tam perfectè domabat, ut rarò etjam à familiaribus diſcerni quiverit, utrum rationis impulſu, an naturæ magis impetu raperetur.

*Matrimonia & liberi*

Contraxit matrimonia quatuor; primum cum Maria Ioannis Regis III. Luſitaniæ filia, ex qua Principem Carolum habuit, qui ſuperſtite adhuc patre vivos reliquit; Secundum, cum Maria Anglicana Regina, quæ magno Dei, ſecretoque judicio, nullo relicto ſemine feſtinanter exceſsit. Tertium, cum Eliſabetha Henrici Galliæ Regis II. filia, quæ Eliſabetham Claram Eugeniam, & Catharinam peperit; quarum illa Alberto nupſit Archiduci Auſtriæ. Hęc Carolo Emmanuëli Sabaudię Duci; Quartum & ultimum, cum Anna Maximiliani Imperatoris dignisſima filia, ex qua Ferdinandum, Carolum, Laurentium, Philippum, & Mariam ſuſcepit. Philippus Imperium hęreditarium accepit; Reliquorum quatuor octavum ætatis annum nullus implevit. Obijt decimoſeptimo die Septembris, anno ſalutis 1598. ętatis verò ſuę ſeptuageſimo primo, quorum ſex, & quadraginta univerſę Hiſpaniæ; decem & octo Luſitaniæ imperavit. Sepultus jacet in D. Laurentij ſacro, & Regali Cœnobio, quod ipſe Hieronymianæ familiæ inſigni magnificentia, & ſtructura à primis olim erexerat fundamentis, quò parentis ſui Caroli Imperatoris oſſa transferri juſſa, cum uxorum ſuarum reliquijs, & filiorum cineribus conquieſcunt.

*Mors & ſepultura.*

AD

# AD REGEM PHILIPPVM I.

*QVanta supercilio Majestas Regia; quantus*
*Principis in magni fronte superbit honor?*
*Delicijs implent spectantum lumina pectus.*
*A quibus avertis lumina, funus habent.*
*Progrederis, comitatur ovans reverentia; vestit*
*Gratia; circum humeros dulcis oberrat amor.*
*Ora fides, mentem constantia, pectus honorat*
*Candor, labra lepor, Regia forma genas.*
*Ipse Midas miratur opes, & munera Crœsus,*
*Fiet divitijs dives uterque tuis.*
*Bella paras, sequitur victoria; læta triumphos*
*Ante tuos plaudit gloria; fama tonat.*
*Admiranda orbi tua magna potentia; Princeps*
*Admiranda magis sed tua magna fides.*

## Ad eundem.

*Fama licet patrum famosa volumina voluat,*
*Quem conferre queat Rex tibi nullus erit.*
*Illustrant divisa alios quæ singula Reges,*
*Cuncta tibi largus donat habere polus.*
*In te omnes cerno generosi Principis artes;*
*Arte jubes, sequitur Regia jussa manus.*
*En tibi submittunt Reges fastigia; cedunt*
*Magnanimi heroes, fulmineique duces.*
*Et tua majestas Pompeij nomen obumbrat,*
*Ante oculos magnus non erit ille tuos.*
*Cæsar Iuleo genus alto à sanguine, summos*
*Admirans animos, mallet habere tuos,*
*Spectat Alexander torva te fronte; secundum*
*Se pavet, & seclis gloria prisca suis.*

*Seu te de cælo miserunt Numina;seu te*
*Ars tua formavit;laus ea summa fuit.*

## Ad eundem.

*Europa ingenijs felix, & fortibus armis,*
*Prodere si gentis vis monumenta tua.*
*Ne Pario ostendas spirantes marmore vultus,*
*Nec quod Phidiaco pollice lucet ebur.*
*Tectaque nobilium, vel eburna, vel aurea: Regum*
*Agmina, diuitias, bella, trophæa, duces.*
*Sunt maiora tibi miracula, Carolus ingens,*
*Natus & Hesperia qui tenet imperium,*
*Illorum in clara referuntur imagine Reges,*
*Vel quos fama vetus, vel nova fama canit*
*Horum etiam sceptris bene subdita Regna gubernas,*
*Das sceptra, & Reges Regna tenere doces.*
*Quin etiam imperio totum complecteris orbem:*
*Qua iuga Sol roseis demit, & addit equis.*
*Et patris, & nati vestigia semper adora,*
*Vtraque adorando prona, suprema tenes.*

## AD EIVSDEM obitum.

*Hesperio cecidit cum magnus in Orbe Philippus,*
*Atratos picea Sol face duxit equos.*
*Visa per obscuras portenta (immane) cavernas*
*Mugire, & mæsto funere velle mori.*
*Pro numeris Helicon peragit lamenta canoris,*
*Singultus plectro pro modulante sonat.*
*Visa etiam mæstæ præ luctu arescere laurus,*
*Florentes myrtus deposuisse comas.*
*Mars dolet, & Bellona ingens, & Mortia Pallas.*
*Classica cum raucis visa tacere tubis.*
*Fama gemit lugubre dolens, & gloria palmas*
*Mæsta triumphales frangit, & horret honor.*

*Plorat*

*Plorat inexpletum mœrens Natura, gemensque*
*Addidit ad lacrymas talia dicta suas.*
*Nec talem, aut similem Princeps tibi magne videbo.*
*Exhausi nostros te pariendo sinus.*

PHI-



*Seu te de cælo miserunt Numina; seu te*
*Ars tua formavit; laus ea summa fuit.*

## Ad eundem.

*Europa ingenijs felix, & fortibus armis,*
*Prodere si gentis vis monumenta tuæ.*
*Ne Pario ostendas spirantes marmore vultus,*
*Nec quod Phidiaco pollice lucet ebur,*
*Tectaque nobilium, vel eburna, vel aurea: Regum*
*Agmina, diuitias, bella, trophæa, duces.*
*Sunt maiora tibi miracula; Carolus ingens,*
*Natus & Hesperiæ qui tenet imperium,*
*Illorum in clara referuntur imagine Reges,*
*Vel quos fama vetus, vel noua fama canit*
*Horum etiam sceptris bene subdita Regna gubernas;*
*Das sceptra, & Reges Regna tenere doces.*
*Quin etiam imperio totum complecteris orbem:*
*Qua iuga Sol roseis demit, & addit equis.*
*Et patris, & nati vestigia semper adora;*
*Vtraque adorando prona, suprema tenes.*

## AD EIVSDEM obitum.

*Hesperio cecidit cum magnus in Orbe Philippus,*
*Atratos picea Sol face duxit equos.*
*Visa per obscuras portenta (immane) cavernas*
*Mugire, & mæsto funere velle mori.*
*Pro numeris Helicon peragit lamenta canoris;*
*Singultus plectro pro modulante sonat.*
*Visa etiam mæsta præ luctu arescere laurus,*
*Florentes myrtus deposuisse comas.*
*Mars dolet, & Bellona ingens, & Mortia Pallas.*
*Classica cum raucis visa tacere tubis.*
*Fama gemit lugubre dolens, & gloria palmas*
*Mæsta triumphales frangit, & horret honor.*

*Plorat*

*Plorat inexpletum mœrens Natura, gemensque*
*Addidit ad lacrymas talia dicta suas.*
*Nec talem, aut similem Princeps tibi magne videbo.*
*Exhausi nostros te pariendo sinus.*

PHI-



*Seu te de cælo miserunt Numina; seu te*
*Ars tua formavit; laus ea summa fuit.*

## Ad eundem.

*Europa ingeniȷs felix, & fortibus armis,*
*Prodere si gentis vis monumenta tua.*
*Ne Pario ostendas spirantes marmore vultus,*
*Nec quod Phidiaco pollice lucet ebur.*
*Tectaque nobilium, vel eburna, vel aurea: Regum*
*Agmina, diuitias, bella, trophæa, duces.*
*Sunt maiora tibi miracula; Carolus ingens,*
*Natus & Hesperia qui tenet imperium,*
*Illorum in clara referuntur imagine Reges,*
*Vel quos fama vetus, vel nova fama canit*
*Horum etiam sceptris bene subdita Regna gubernas;*
*Das sceptra, & Reges Regna tenere doces.*
*Quin etiam imperio totum complecteris orbem:*
*Qua iuga Sol roseis demit, & addit equis.*
*Et patris, & nati vestigia semper adoras;*
*Vtraque adorando prona, suprema tenes.*

## AD EIVSDEM obitum.

*Hesperio cecidit cum magnus in Orbe Philippus,*
*Atratos picea Sol face duxit equos.*
*Visa per obscuras portenta (immane) cavernas*
*Mugire, & mæsto funere velle mori.*
*Pro numeris Helicon peragit lamenta canoris;*
*Singultus plectro pro modulante sonat.*
*Visa etiam mæsta præ luctu arescere laurus,*
*Florentes myrtus deposuisse comas.*
*Mars dolet, & Bellona ingens, & Mortia Pallas.*
*Classica cum raucis visa tacere tubis.*
*Fama gemit lugubre dolens, & gloria palmas*
*Mæsta triumphales frangit, & horret honor.*

*Plorat inexpletum mærens Natura, gemensque*
*Addidit ad lacrymas talia dicta suas.*
*Nec talem, aut similem Princeps tibi magne videbo.*
*Exhausi nostros te pariendo sinus.*

PHI-



*Seu te de cælo miserunt Numina; seu te*
*Ars tua formavit; laus ea summa fuit.*

## Ad eundem.

*Europa ingeniis felix, & fortibus armis,*
*Prodere si gentis vis monumenta tuæ.*
*Ne Pario ostendas spirantes marmore vultus,*
*Nec quod Phidiaco pollice lucet ebur.*
*Tectaque nobilium, vel eburna, vel aurea: Regum*
*Agmina, diuitias, bella, trophæa, duces.*
*Sunt maiora tibi miracula; Carolus ingens,*
*Natus & Hesperiæ qui tenet imperium,*
*Illorum in clara referuntur imagine Reges,*
*Vel quos fama vetus, vel nova fama canit*
*Horum etiam sceptris bene subdita Regna gubernas;*
*Das sceptra, & Reges Regna tenere doces.*
*Quin etiam imperio totum complecteris orbem:*
*Qua iuga Sol roseis demit, & addit equis.*
*Et patris, & nati vestigia semper adora;*
*Vtraque adorando prona, suprema tenes.*

## AD EIVSDEM obitum.

*Hesperio cecidit cum magnus in Orbe Philippus,*
*Atratos picea Sol face duxit equos.*
*Visa per obscuras portenta (immane) cavernas*
*Mugire, & mæsto funere velle mori.*
*Pro numeris Helicon peragit lamenta canoris;*
*Singultus plectro pro modulante sonat.*
*Visa etiam mæsta præ luctu arescere laurus,*
*Florentes myrtus deposuisse comas.*
*Mars dolet, & Bellona ingens, & Mortia Pallas.*
*Classica cum raucis visa tacere tubis.*
*Fama gemit lugubre dolens, & gloria palmas*
*Mæsta triumphales frangit, & horret honor.*

*Plorat*

*Plorat inexpletum mærens Natura, gemensque*
*Addidit ad lacrymas talia dicta suas.*
*Nec talem, aut similem Princeps tibi magne videbo.*
*Exhausi nostros te pariendo sinus.*

PHI-



gione,ſed & ritibus ſcitè peragendis multos Eccleſiarum miniſtros videretur excellere. Quoties in Eſcuriali morabatur, ex janua in id ipſum ex compoſito facta, coram ſacra Euchariſtia integras ſæpè horas precando, tranſigebat; qua orandi conſuetudine pravos animi motus tam perfectè domabat, ut rarò etjam à familiaribus diſcerni quiverit, utrum rationis impulſu, an naturæ magis impetu raperetur.

*Matrimonia & liberi*

Contraxit matrimonia quatuor;primum cum Maria Ioan- 15
nis Regis III. Luſitaniæ filia, ex qua Principem Carolum habuit,qui ſuperſtite adhuc patre vivos reliquit; Secundum,cum Maria Anglicana Regina,quæ magno Dei,ſecretoque judicio, nullo relicto ſemine feſtinanter exceſsit. Tertium, cum Eliſabetha Henrici Galliæ Regis II.filia, quæ Eliſabetham Claram Eugeniam,& Catharinam peperit;quarum illa Alberto nupſit Archiduci Auſtriæ. Hęc Carolo Emmanuëli Sabaudię Duci; Quartum & ultimum, cum Anna Maximiliani Imperatoris digniſsima filia, ex qua Ferdinandum,Carolum,Laurentium, Philippum,& Mariam ſuſcepit.Philippus Imperium hęreditarium accepit; Reliquorum quatuor octavum ætatis annum nullus implevit. Obijt decimoſeptimo die Septembris, anno ſalutis 1598.ętatis verò ſuę ſeptuageſimo primo,quorum ſex,&

*Mors & ſepultura.*

quadraginta univerſę Hiſpaniæ; decem & octo Luſitaniæ imperavit. Sepultus jacet in D. Laurentij ſacro, & Regali Cœnobio,quod ipſe Hieronymianæ familiæ inſigni magnificentia, & ſtructura à primis olim erexerat fundamentis, quò parentis ſui Caroli Imperatoris oſſa transferri juſſa, cum uxorum ſuarum reliquijs,& filiorum cineribus conquieſcunt.

AD

# AD REGEM
## PHILIPPVM I.

*Quanta supercilio Majestas Regia; quantus*
*Principis in magni fronte superbit honor?*
*Delicijs implent spectantum lumina pectus.*
*A quibus avertis lumina, funus habent.*
*Progrederis, comitatur ovans reverentia; vestit*
*Gratia; circum humeros dulcis oberrat amor.*
*Ora fides, mentem constantia, pectus honorat*
*Candor, labra lepor, Regia forma genas.*
*Ipse Midas miratur opes, & munera Crœsus;*
*Fict divitijs dives uterque tuis.*
*Bella paras, sequitur victoria; læta triumphos*
*Ante tuos plaudit gloria; fama tonat.*
*Admiranda orbi tua magna potentia; Princeps*
*Admiranda magis sed tua magna fides.*

## Ad eundem.

*Fama licet patrum famosa volumina voluat,*
*Quem conferre queat Rex tibi nullus erit.*
*Illustrant divisa alios quæ singula Reges,*
*Cuncta tibi largus donat habere polus.*
*In te omnes cerno generosi Principis artes;*
*Arte jubes, sequitur Regia jussa manus.*
*En tibi submittunt Reges fastigia; cedunt*
*Magnanimi heroes, fulmineique duces.*
*Et tua majestas Pompeij nomen obumbrat,*
*Ante oculos magnus non erit ille tuos.*
*Cæsar Iuleo genus alto à sanguine, summos*
*Admirans animos, mallet habere tuos,*
*Spectat Alexander torva te fronte; secundum*
*Se pavet, & seclis gloria prisca suis.*

*Plorat inexpletum mœrens Natura, gemensque*
*Addidit ad lacrymas talia dicta suas.*
*Nec talem, aut similem Princeps tibi magne videbo.*
*Exhausi nostros te pariendo sinus.*

PHI-





PHILIPPVS PORTVGALLIÆ REX XIX.
VIXIT AN. XLII. M. XI. OBIIT A°. M. DC. XXI.

# PHILIPPVS II.

## LVSITANIAE

### REX XIX.

### ANACEPHALAEOSIS XXIII.


DEcimo quarto Aprilis anni millesimi, quingen- *Ortus & infantia affecta.*
tesimi, septuagesimi octavi, Philippo hujus no-
1 minis Hispaniæ III. Lusitaniæ Regi II. fausta ac
felicia vitæ Madriti sese ostia aperuerunt; quæ ta-
men licet occludenda citiùs fore, multæ, ac mo-
lestę ægritudines, quę puerum prægravarunt, minitari vide-
rentur, Dei tamen beneficio in Hispaniarum sceptra servatus
est. Iacobo igitur Principe fratre suo majori morte perempto:
prima Februarij die anni supra millesimum, quingentesi-
mum, octogesimi tertij, Olysipone, atque eliquanto post in
alijs Hispanię Regnis, verus, germanusque paterni sceptri suc-
cessor publico sacramento cognitus, dictusque est. Eam æta-
tem agenti (vigesimus is annus erat) quę agendis rebus agilis, *Regnum adit.*
atque apta videtur, patre amisso, Hispaniarum gubernacula
magno populorum plausu fuêre commissa, ritè peractis om-
nibus cæremonijs in hoc Regno, quæ de vetusto Lusitaniæ
more in Regum creatione fieri consueverunt. Eandem illam
moderationem & munificentiam imitatus, qua Lusitanæ
gentis animos pater alliciebat, imperium huc usque admi-
nistravit, mira naturæ benignitate, quæ pium, facilem, mo-
deratum, & in mansuetudinem, quàm in severitatem pro-
pensiorem genuit, atque insignem rerum bene gestarum remu-
neratorem.

2 Neque tamen idcircò integritatem non colit, & justitiam,

*Integritas & cura iustitiæ.* imò verò suis, nostrisque diebus in publica urbium flagitia,& magistratus adeò exactè inquiri, & animadverti iussit,ut multos munijs pravè administratis, multos capite, nulla personarum habita ratione mulctaverit. Quin & lege severissima cavit, ne eorum filijs, qui in proprijs obeundis muneribus graviter deliquisse convincerentur, paterna munia, ac Magistratus quoquo modo contingerent. Diplomate item Regio interdixit, ne favores pecunia quærerentur: Eos verò qui vel palam, vel clanculum, favore ita quæsito aliquod beneficium, vel officium adepti fuerint, ipso, ejusque fructibus tuta conscientia potiri non posse,addito restituendi onere declaravit.

*Larache in Africa nostris adiungitur.* Ob tantum publicę æquitatis servandæ,tuendæque studium, 3 supremus ei Rector, ut creditur, ad extremum concessit, quod multi Lusitani Reges non solum maximè optarunt,verùm etjam magno sæpè conatu,quanvis omninò irrito tentarunt. In ora Africi maris non longè à Gaditano freto Castellum assurgit, situ loci, & flumine munitissimum (Larache nominant) notum, & antiquum latronum, ac pyratorum receptaculum, qui suis indè egressi temporibns nostrum Oceanum infestabant. Indigebat hoc tempore Rex Fezensis Hispano favore; Oblata occasione usus Philippus, arcem ut sibi hanc traderet, probis conditionibus impetravit; eò majori Hispanię gaudio, quò graviori frementis Turcæ dolore; qui,ut ibi suis classibus, quas in nostrum, Hispanumque fretum mittere constituebat, hybernacula pararet, eam arcem suo Imperio adjungere meditabatur.

*Mamora expugnatur* Non inde procul aquas in Oceanum exonerat fluvius quidam, cujus & marinorum fluctuum alterna reciprocatione sinus efficitur, omnium,quos habet Africa,capacissimus: atque adeò totam pyratarum colluviem, quæ per Herculeum fretum singulis annis se in Oceanum fundebat Turcas, Mauros, Batavos, aliosque pyraticam exercentes in suum veluti alveum excipiebat. Hæc illa Mamora est toties nostris olim ob varia infortunia execrabilis, toties à nobis hodie propter Philippi glo- 4

riam

riam celebrata. Cùm enim Lusitaui Reges Ioannes II. & Emmanuel varijs sæpè classibus eam sibi subjicere prȩoptarent, partim ducum temeritate, partim vectorum negligentia, nihil omninò indè, quàm suorum clades, & ȩrarij detrimenta extulerunt.

5 Capta Larache, Turca ingentem classem militum, & tormentorum prȩstantia, ac multitudine instruebat, ferebaturque non vanus rumor ipsum Mamorȩ velle quàm citissimè arcem ædificare, vocante, vel precibus etiam impellente tota pyratarum sentina, quæ se illuc ex præda hyberno passim tempore recipiebat; Prȩvertit ea consilia noster Philippus, validaque triremium, ac majorum navigiorum classe coacta, anno Domini millesimo, sexcentesimo, decimo quarto, Ludouicum Fajardum Hispanum Ducem, eò transmisit, hanc stationem ut Turcis præoccuparet. Vehitur ergò Fajardus Philippo auspice, flumen ingreditur, latronum navigia capit supraviginti: deindè Mamoram, nemine resistente; nam & latrones, & incolæ metu territi in continentem profugerant; Raptim ab Hispanis militibus duo propugnacula evehuntur, hominumque, ac tormentorum prȩsidio fulciuntur, donec missis ab Hispania copijs contra futuros hostium impetus arx extruitur, & communitur. Ea ȩdificata Morabitus quidam (secretioris ac sanctioris vitæ vocabulum est) Religionem simulans, factamque Mahometo injuriam ulciscendam prædicans, Maurorum ingentem numerum brevi coëgit, quoque majori impetu, ac maiori trepidatione arcem invaderent, eos persuasit plumbeos Hispanorum globos, quasi naturam stuppeam induissent, nihil sibi detrimenti fore laturos, qua spe decepti Barbari arcem intrepidi aggrediuntur. Sed bene destinata displosione ita sunt excepti, ut discerpti, ac dilaniati pravæ superstitionis fallacias, ac Morabiti vanitatem, cujus cadaver globo confossum jacebat, intelligerent.

*Turcæ dolor & conatus.*

*Morabiti & Mamoram recuperandam insania.*

6 Inter hæc, atque alia Dei beneficia, illud item præ cæteris memorandum; quod Granatensium insidiæ patefierent, qui varijs

*Mauri Hispanenses Hispania exturbātur.*

varijs Hispaniæ dispersi locis,& Regnis,in eiusdem perniciem, & interitum Turca in favorem accito, unanimiter conspiraverant; eò iam conatus suos perduxerant, pravaque consilia, ut nisi dolos superi mirabiliter aperirent, curanteque Philippo, atque imperante, consultis primùm doctissimorum totius orbis de hac re judicijs, tales hominum feces evomeret, ruptis quasi viperino partu visceribus miserabiliter Hispania interiret; Sed quoniam hæc ad Lusitaniam propriè non spectant, Hispanis à Chronographis consultò relinquimus fusiùs ex professo commemoranda.

*Trium Archiepiscoporum in Castellam iter.*

Igitur cùm ex Hebræis oriundi homines,qui apud nos hodie 7 jam indè à priscis temporibus commorantur,vitam meliorem polliciti à Philippo efflagitarét,ut veteris pertinacię sibi à Pontifice veniam impetraret, cessurasque fisco opes reis remitteret; Madritum se ex hoc Regno tale malum Regi dissuasuri Braccarensis,Olysiponensis,atq; Eborensis Archiepiscopi contulerunt, cum Martino Gonçalvio à Camera magnæ authoritatis viro, rerumq; ad sacram Inquisitionem spectantium peritissimo, qui omnes hanc provinciam susceperunt,Theotonij Brigantini Ducis filij,Archipræsulis Eborensis,zelo commoti,qui in hoc negotio Dei causam, & Fidei fideliter tractans, vitã gloriosissimè Madriti posuit. Tantam legationē Rex quasi à Deo missam sibi,excepit,auditisq; rationibus,& consilijs tantorum præsulum, graviumque virorum post longam, & diuturnam negotij agitationem, quæsitam Hebræis veniam nullatenus censuit concedendam; Atque ita benignè exceptos rebus ex sententia gestis Antistites domum remisit. Procedente deindè tempore, instantibusque per se, & per amicos Hebręis, ut erat pius,& facilis Rex,imposita pecunię magna pœna, quod ab eo exigebatur,permisit,veritus ne,si veniam,quam poscebant,denegaret, salutari eos ope destituisse crederetur. Verùm ipsi hoc Regis singulare beneficium,sicut & olim alia,parvi pendentes, in veteri superstitione, quod frequens experientia satis ostendit,pertinaciter remanserunt.

*Hebræis impunitas præteritorum conceditur.*

In

8 In Orientali plaga, hoc tempore memorabiles victoriæ reportatæ; In quibus, ne omnes præteream, locum non mediocrem habet celebris illa, in qua Andreas Furtadus de Mendoça illustrissimus Dux famosum tyrannum Cunhalem, qui multa Lusitanis detrimenta, & nobilium cædes intulerat, superavit, cepit, duxit Goam captivum; Vbi de Proregis sententia theatro publico scelerum suorum pœnas capite luit. Misit prætereà Rex in eandem Orientalem plagam validas sæpè classes felici tempore. Nam, cùm aliquoties India multis undique hostibus quateretur, hominum, ac nummorum suscepto ex Lusitania pręsidio, non solùm facilè respirabat, verùm elata hostium colla jugo debito, & pridem cognito feliciter iterum subjiciebat. Testes huius felicitatis Batavi, qui cùm Malacam subitò, ac graviter obsiderent, missa repentè Goa subsidiaria classe, non solùm obsidione ipsa, sed & vita etiam cedere sunt coacti. His, atque alijs de Philippo cognitis, magnus Sophi Persidis Imperator legationem ad eum misit, ut in Turcam se vellet communem utriusque hostem obarmare, deque alijs ad Christianam rem, & Hispaniæ gloriam spectantibus cogitare, quæ ipse, & amicè monebat, & feliciter præstiturum se fore spondebat. Missa alia legatione, respondit Philippus; cuius successum, & finem, quem optimum speramus, nullum huc usque indè acceptis nuncijs ignoramus.

*In India à Furtado Cunalius superatur.*

*Persæ legatio ad Philippum.*

9 Sub id tempus à Congi Rege, cujus Imperij fines Hispaniam magnitudine excedunt, duo missi sunt primariæ nobilitatis legati; Petrus ad Philippum II. Regem Lusitaniæ; Antonius ad Summum Paulum V. destinatus. Pontifex antequam legatum admitteret, scire voluit quid afferret in mandatis, ut inde decerneret, quo apparatu esset excepturus. Cùm verò libellus hæc summatim continens eidem esset oblatus, quo Regis illius consilia, ac Religionis promovendæ vota aperiebantur, in hæc verba prorupit: Neque Magnus Constantinus legationem instituerer Christianis cœptis, & studijs pleniorem. Romam igi-

*Congi Regis legatio.*

tur Antonium accersivit, hominem fusco colore, sed animo candido, & ingenio admodum expedito, Latinè, ac Lusitanè scientem, quique in tractandis negotijs adeò expromptus, & versatilis erat, ut omnibus quibus cum frequentiùs agebat, esset admirationi. Romam contendens in morbum incidit, & à Summo Pontifice iussus est honorentissimè excipi: atque in ipsius palatium illatus lectum habuit eo loco, quo posset ab ipso Pontifice sæpiùs invisi. Excellentię titulo à Pontifice, & illius iussu ab alijs donatus; & ab eodem non rarò cibus in os languentis ingestus, & potus instillatus. Mortem appetijt summa voluptate perfusus, quod in ipso Ecclesię capite finem vitæ fecisset. Cadaver sumptuosè elatum tota urbe, & sepulturæ impositum ex nigro marmore simulachrum, quo Antonius ad vivum exprimebatur. Petrus Olysipone non excessit; cumque & Regis aula, & afflatu procul esset, morbo, & miserijs confectus occubuit, quin tota hęc legatio quidquam profecerit, cùm tamen esse posset non levis emolumenti ad spiritualem illius Regni, & temporalem nostri quęstum. Solet enim plerumque cęlestium bonorum neglectus magnam etiam inferre iacturam illorum, quæ prima mortales putant.

*Congi legatus perhumaniter à Paulo V. exceptus.*

*Duorum legatorum obitus.*

In Brasilica Regione gemmarum, argenti, & auri venæ re- 10
pertæ, parta ex Gallis victoria, qui in faucibus Maranhami fluvij loco peropportuno arcem extruxerat, ex qua tandem Gaspare de Sosa Pretore, anno 1616. fuerunt expulsi, dux in vincula traditus; cæteris, ut in Galliam remeare possent, omnia necessaria exhibita; atque ita terra, marique alienis hominibus libera tota illa Provincia, quę propter tranquillum portum, capacem fluvium, solum fertile, salubre cœlum, multis aliis eiusdem plagæ iure merito antefertur. Ferunt hoc eodem anno non longè à Maranhamo Amazones inventas, fœminas bellatrices, belli fortes, domi industrias à viris, quos à pueris à se ablegant, & certo tantum anni tempore vocant, omninò seiunctas. Quanquam autem Philippi tempore Batavi, Britanniique pyratę, duas onerarias naves Indicas ceperint, alteram apud Insulam

*Res Brasilicæ.*

*Amazones ad Maranhamum.*

Insulam D. Helenæ, propè Lusitaniam alterem; in utroque tamen Oceano eorumdem pyratarum, aliorumque hostium, multæ naves magna sæpè onustæ præda à nostris fuêre ducibus strenuè captę.

Anno 1596. naves aliquot pyratarum Argelensium, & Maurorum Hispaniensium, qui dolentes nuper se Hispania exactos, omnia infesta reddunt, Duce quodam Christianæ Fidei desertore nato in Insula S. Mariæ (quæ una est ex Terciis) in eandem irruperunt, & quidquid erat pretiosum cum ducentis captiuis avexerunt. Putatur iustè hoc supplicium fuisse à Deo irrogatum, quòd gens illa præter Insulę nomen nihil sancti haberet, nec pensi duceret nefaria in gradibus prohibitis matrimonia miscere. Cumq; incolę nec numero, nec viribus impares oppugnatoribus viderentur, à Deo deserti nuda omnia, & facilia hosti reliquerunt. Hanc miseriam Rex Catholicus levare cônixus est propriis sumptibus omnes à servitute redimens. Ex iis multi iam in Lusitaniam rediêre, alii citò venturi expectantur, & diligenter conquiruntur.

*Insula S. Mariæ à Mauris capitur, multis in servitutem adactis.*

11 Augusto anni insequentis iidem pyratæ superiori præda inescati, in Insulam Portus sancti appulerunt, cuius incolæ, cùm in prӕraptum, & propè inaccessum montis cacumen profugissent, & commeatibus essêt instructi, nihil damni ab hostibus sunt perpessi, nec perpeterentur, nisi Mauri perfidia expugnarent, quos ferro non poterant. Candidum enim vexillum prætendentes aliquos illexêre, & quasi de fœderibus firmandis acturi centum obsides in naves induxerunt ex fortissimis, qui cæteros præsidio firmabant, eorumque ducem promissis onerantes in totam deindè Insulā licenter sunt egressi, ex qua ultrà mille captivos abduxerunt, reliquis tantùm viginti, qui in spelea densissima, & abstrusas speluncas penetrarunt. Cur ita in miseros mortales sæviatur, norit ille, cuius iustitia æquior non est in beneficijs, quę confert, quàm in supplicijs, quæ permittit. Insulani enim sæpiùs aliorum pyratarum impetum eluserant, & duobus diebus, quibus cum hoste sunt congressi, ostendit

*Portus Sancti insula ab iisdem pyratis diripitur.*

ostendit Deus, posse se, si vellet, victoriam in eosdem deflectere, cùm & fœminæ viriliter propugnaverint. Mira quædam supra naturæ ordinem in illa obsidione contigisse narratur, quibus supersedeo, quod non sint perfectè explorata.

*Leges in Ordinem digeruntur.*

Dum hęc atque alia per suos nulla non orbis parte, terra, 12
marique Philippus operabatur, ipse Regni directioni, & pietati curas animi impendebat. Ergò antiquas Lusitaniæ leges instauravit, dispersasque per diversos aliquot, parvosque libellos in maximum digessit, quod negotium publicæ utilitatis plenum pater eius intenderat, neque verò omninò ad exitum perduxerat. Et quoniam à quinque gubernatoribus Regnum admodum difficilè curabatur, uni Proregi totam administrationem commendavit. Auxit prætereà ijs, qui sacræ Inquisitioni deserviebant ex reditibus Regijs stipendia, & ministrorum numerum, ne illorum defectu negotia Fidei, cuius amore flagrat, remissiùs agerentur. Ad hæc validissimam classem per Italiæ portus cogi præcepit, qua repentè Cæsaream, Iubæ quondam Regiam (nunc Argel dicitur) invecta cordi erat Mahometi cultore profligare, quanquam Deo aliter imperante, longè diversum exitum res habuerit. Catholicis in Hyberniam pro vera & Romana fide in Britannos pugnantibus, auxilia misit, liquidè monstrans ingentem magni pectoris, & animi ardorem non uno solùm claudi, quanvis lato imperio, aut alijs, quàm terræ finibus terminari.

*Prorex Lusitaniæ imponitur.*

*Auri argentique venæ in Manomotapa.*

In Regno Manomotapę ad extremam AEthiopiam ver- 13
sus Indos, multæ sunt auri, argentique secturæ, omnium quas ulla vidit ętas, laudatissimæ. Ad eas Lusitanæ ditioni adjungendas, peritissimi Duces, & potentissimi exercitus à nostris sępè Regibus ornati re infecta redierunt, vel Barbarorum fraudibus, vel veneno cibis attemperato Maurorum veneficorum suasu, occubuere. Tantam gloriam, & quæstum Deus servaverat Philippo II. cuius imperio Cuama flumen, qua illuc est aditus, multis, & validis arcibus frequens redditum, & ipsis jam venis impositum munitissimum propugnaculum

culum è quibus argenteæ in centenas, aureę in totidem leucas extendantur. Rudes utriusque metalli cespites indè in Lusitaniam invecti, & fusorijs officinis liquati, & expurgati, spem immensi commodi attulerunt, si arces justo milite, & vicina oppida necessarijs artificibus instruantur.

14 Quamvis ad Christianam Religionem ubique disseminandam & firmandam ij thesauri validissimi esse possint, venas alias ditiores intra ipsos Lusitaniæ fines Deus Philippo reseravit. Nam anno 1612. octavo Kalendas Iunias Conimbricæ D. Elisabethæ cadaver incorruptum vultu, & colore adeò vivaci, & recenti repertum est, ac si tunc primùm sepulchro illatum foret; cùm in eo totos ducentos, septuaginta sex annos jacuisset. Deindè anno millesimo, sexcentesimo, decimo septimo, septimo Idus Augusti Aroquę illibatum apparuit corpus Mafaldę: nec multò pòst Therasię Lorvanij. Vtraque patrem habuit Sancium primum, Regem Lusitaniæ secundum. Quæ adeò breviter perstringo, quia de duabus posterioribus egi latiùs in vita parentis. Anacephalæosi tertia, de Elisabetha latissimè in octava, quam totam eidem consecravi.

*Incorruptæ trium fœminarum ex stirpe regia cadavera reperiuntur.*

15 Duxit Philippus Margaritam Austriacam Caroli Archiducis filiam, naturæ, cælique dotibus excellentem fœminam, prole felicem, non partu. Nam cùm ex ea liberos suscepisset, Annam Mauritiam; Mariam, cujus ortus, & obitus parum distarunt; Principem Philippum Aprili mense anni supra millesimum sexcentesimi quinti; Carolum, Ferdinandum, Margaritam, aliam Mariam, ad extremum Alphonsum enixa, Rachelis obitum, cujus ad exemplum vixerat, fuit sequuta; quo populorum dolore ipsi adhuc madentes oculi attestantur, ipsa desideria, & gemitus, queis amissum virtutis exemplum, boni communis appetentiam, dilatandæ Fidei amorem etiam nunc omnes probi jure suspirant; Et quanquam illa moriens Rachel extitit, Alphonsus Benjamin non fuit, qui non longè à matris obitu raptus, & suorum, qui in lacrymas erant superstites, unicum solamen ademit. Anna Mauricia Ludouico nupsit Gal-

*Margarita Austriaca Philippi uxor & liberi.*

*Margaritæ immaturus obitus.*

*Philippi filia Ludouico XIII. Galliæ Regi data.*

liæ Regi hujus nominis XIII. Matrimonium Burgis 15. Octobris anni millesimi sexcentesimi decimi quinti per legatos celebratum. Quo item die per procuratores Philippus Hispaniæ Princeps Elisabetham Borbon jam ejusdem Ludouici sororem duxit Burdigalam; Quinto die Novembr. ejusdem anni utrique marito uxores hinc indè traditæ, in quam rem Ludouicus ipse cum matre Regina Burdigalam venit; Philippus Fontem Raviam: ibiq; omnia magno utriusq; partis consensu, magna gloria (quod in suam Deus secundet) fuêre peracta.

*Philippi Principis nuptiæ.*

16 Annæ confecto matrimonio Margarita soror ad nuptias agni nondum peracto septennio vocata est, Rege præ desiderio ingemiscente eripi sibi tam citò tam charum pignus, quo Margaritæ uxoris, quam filia non solùm nomine, sed ore, ac virtutibus referebat, justa desideria solebat, si non omninò fallere, saltem aliqua ex parte temperare. Quoniam verò Regina inter alia pietatis officia, & magnificentiæ opera testamento legavit, ut ex suo Mundo muliebri Patribus Societatis IESV Salmanticæ Collegium extrueretur, ipse non solùm fautor, sed operis cum illa auctor haberi voluit; jamq; vectigalia, & reditus, partemque ædificij eò perduxit; facilè ut appareat, ipsum Lusitanorum Regem erga Societatem animos induisse, quorum ea fuit in eam propensio, ut primis quinquaginta annis ab ipsius in urbe ortu nullum penitus in tota Lusitana ditione collegium erectum fuerit, cui non ipse totam, vel saltem non mediocrem manum, & impensas admoverit.

*Margarita filiolæ interitus.*

*Margarita Salmanticæ Collegium Societatis fundat.*

17 Illud ultimo addiderim, quod Catholici Philippi Religionem, & in beatissimam cœlitum Reginam Regiam pietatem omnibus satis notam, ultimo prodidit. Toti Hispaniæ intemeratam Deiparę sanctimoniam tueri adeò semper cordi fuit, ut nulli unquam genti cura potior extiterit; quem à primis nascentis Ecclesiæ cunabulis quasi hæreditariò à majoribus acceptum, & innumeris almæ Virginis beneficijs contestatum pertinaciter semper animum retinuimus. Recens igitur levi de causa, ut plerumque etiam in maximis rebus usu solet evenire,

*Hispanorum erga B. Virginem pietas.*

ea in omnium animos,cœlitus,ut existimo,mens,& pietas pervasit,ut etiam rudes,etiam pueri balbutientes,& vix Christianæ Fidei rudimentorum periti, & publicis sermonibus, atque trivialibus cantilenis, & privatis conventibus ab omnis originalis maculæ labe purissimum Deiparæ conceptum immunem fuisse profiteantur. Tantæ pietati non modò favit,sed ducem etiam se, ac patronum Rex præstitit, missis ad Summum Christi Vicarium legatis, qui suis verbis enixè obtestarentur, ut tanquam indubitatum Fidei dogma id Catholicis omnibus amplectendum declararet, quod jam ex parte, missis à Summo Pontifice literis, quibus oppositum populo in concionibus proponi, aut publicis in disputationibus defendi severissimè interdicitur, magna omnium lætitia & publico populorum plausu, factum gratulamur; quæ pietatis desideria quantum communis hostis evertere conatus sit,illud mihi satis indicat, quod in Anglia ex pestilentiæ cathedra originis labe infectam fuisse Deiparam hoc ipso tempore promulgarit. Adeò Catholici Regis animus, vel in ijs, quę indubitata adhuc apud plurimos non statuuntur, in pietatem, & sanctissimæ Virginis obsequium propendet; & ne impietati Religio cedere videatur, sedulò à Pontifice impetrare nititur, ut nulli Catholico hac in re Summæ Dei parentis puritati, & absolutissimæ sanctimoniæ detrahere, integrum aut liberum sit.

*Philippus à summo Pontifice contendit, ut Virgo sine Originali peccato concepta teneatur.*

*Cum Anglicanis sentiunt, qui Virginem Originali peccato contaminatam certant.*

Sed pietatis cura numquam animam ejus à bellicis expeditionibus ita auertit, vt illas formidaret; sed æquitatis ratione habitâ, quam imperandi cupidine eas suscepit. Cujus rei locuples nuper exemplũ Italia dedit. turba in illa erant, ob Montis-Ferratensem ditionem, quam Sabaudię Dux armis sibi vindicabat, Philippus rectè tenacissimus, nullis affinitatis vinculis permotus, Mantuani Ducis caussam suscipit. Sabaudium Vercellis post acrem obsidionem alijsque oppidis exuit, & cum vniuersa Pedemontana regione illum mulctare posset, Italiæ quietem prætulit, & capta loca regia liberalitate restituit; rarò corruptissimi hujus æui exemplo, quo per fas aut nefas impe-

rij sui limites quisque dilatare satagit. quod si exemplum hoc in pectus suum dimisisset Fredericus Comes Palatinus, non arderet nunc Germania domestico bello, non lugeret tot hominum millia cæsa, tot deuastatas regiones. is siquidem praua regnandi libidine incitatus, Bohemiæ regnum Ferdinando Imperatori perduellium conspiratione eripuit. Sed Philippus tantam injuriam familiæ Austriacæ illatam non dissimulat. Victricia arma in Germaniam vertit, Palatinum profligat, Bohemiam, Morauiam, Sileciam, Imperatori restituit, & Palatini auitas ditiones occupat, Conjuratorum Principum vires dissoluit, & Ecclesiæ impendentem ab Hæreticis tempestatem auertit. Sed Reipublicæ Christianæ commodis inuigilanti, mors immatura interuenit, Pridie Kal. Aprilis anno Christiano M. DC. XXI. qui vt summa semper religione vixit, ita etiam religiosissimè inter Sanctorum ministros & salutares voces spiritum Deo reddidit ætatis suæ XLIII.

*Philippi statura.*

Erat Philippi Majestas facilis comi ac jucunda præsentia 18
amabilis, flaui crines, glauci oculi, crassum os, rubrum suauiter, corpus apta compositione decorum, non nimis exile, aliquantulum paruum.

Ad

## Ad Philippum III.

*Fortuna & pietas certant, Rex maxime, quanam*
*Sit magis in titulos officiosa tuos.*
*Sors memorat titulos, memorat regna addita regnis,*
*Bellaq; fœlici tam bene parta manu.*
*Enumerat pietas animi ornamenta, fauores*
*Siue tuos Mauors, siue Minerua tuos.*
*Pectora tam miris exornat honoribus, vt sint*
*Quacunque Augusto dona minora sinu.*
*Vincis Alexandrum donis, grauitate Catonem,*
*Virtute Annibalem, relligione Numam.*
*Non homines solùm ditant tua dona, sed ipsos*
*Dona tenent superos, si tamen illa tenent.*
*Quid referam Augustis cumularia altaria donis?*
*Quid referam Augusta templa dicata manu?*
*Magna etenim fortuna dedit, maiora profectò*
*Dona tamen pietas fundit vtraque manu.*
*Fortuna in terris, pietas dominatur in astris*
*Maior erit, quanto est sydere terra minor.*







PHILIPPVS PORTVGALLIAE REX XX. ETC.

# PHILIPPVS IV.

## LVSITANIÆ REX XX.



HAC augustioris specie, & forma imperio digna Philippus IV. Hispaniarum, Lusitaniæ verò III. Rex conspicitur, is octavo mensis Aprilis anno M.DC.V. in lucem prodijt, & defuncto patre Regni habenas ætatis anno XVI. suscepit, tanto populi applausu, vt Deus ex machina videretur descendisse, qui accisis Hispaniæ rebus præsentaneam opem ferret; nec immeritò quidem, tot enim prudentiæ signa in tenella hac ætate, & lætissimo regni ejus exordio eluxerunt, vt augurari liceat non defuturam illi postquam annis adoleuerit Philippi patris bonitatem, aut Philippi II. prudentiam, vel Caroli V. summam fœlicitatem quidquid enim ad regnorum suorum quietem, & ornamentum prouideri potuit, id omne prudentissimorum virorum consilio, statutum fuit. tales enim sibi ad ministros legit, qui salutaribus monitis fluxam ejus ætatem stabiliant, apud quos nihil venale, nihil ambitioni peruium, incorrupti enim consiliarij maximum boni imperij instrumentum. sospitent te pia numina, magne Rex, & multos annos incolumen seruent, vt rempublicam ijsdem consilijs geras quibus illam successisti, ita populis tuis fœlicissimum statum, tibique immortalem gloriam conciliabis.

### Ad Philippum IV. Lusitaniæ Regem.

*DElicias præfert tua frons, tua mitis imago*
*Aemula sideribus lumina, labra, genæ:*
*Inspersæ super ora niues, quas inficit ostrum:*
*Grata supercilii gratia, lætus honor.*
*Mellia vix dulci quæ pectore funditur, vndant*
*Vnde magis siculis dulcia verba faues.*
*Gratius ingenium quam nectar dulce, liquorq;*
*Ambrosiæ, diuini qui cibus esse solet.*
*Talem te mitis finxit clementia, qualem,*
*Supplicis timidus te reus esse cupit.*

*Quæcunque in summo poscuntur Principe dotes*
*Ars, natura tibi, tum Deus ipse dedit.*
*Plus in te haud posco tantum desidero Princeps*
*Tot bona sint populis & diuturna tua.*

## QVOS SINGVLI REGES CREAVERINT DVCES, COMITES ET MARCHIONES.

*SANCIVS I.*

Comitem creavit, Mendum Sousanum Alphonsi Henricij ex notha filia Therasia, aut, ut alij malunt, Vrraca pronepotem, Gondiçali à Sousa,& Vrracæ Sanciæ filium; à quo fonte illustrissima Sousarum familia dimanat.

*ALPHONSVS III.*

Notham filiam Eleonoram Portugallensem nuptui tradidit Garciæ à Sousa summo Dynastæ,quem Comitis dignitate amplificavit.

*DIONYSIVS.*

Petrum, qui de nobilitate Lusitaniæ librum edidit, & Alphonsum Sancium, quos extra legitimum thorum filios ge-
1. Barcelles nuerat, Comites instituit,illum 1. Barcellorum, hunc 2. Albu-
2. Albuquerque. querquij.

Martinum Gilium à Sousa Antesignani,seu Vexilliferi majoris ornamenta cohonestavit.

*PETRVS.*

Comitem Barcellorum dixit Ioannem Alphonsum Tellium sibi acceptissimum Equitem, fratrem Martini Alphonsi Tellij, cujus posteà filiam Eleonoram Rex Fernandus duxit uxorem.

*FERNANDVS.*

Gondiçalo Tellio Reginæ Eleonoræ fratri dedit comita-
1. Neiva. tum 1. Neivæ, & 2. Fariæ, Henrico Emmanueli eorumdem
2. Faria. germano, 3. Ceæ, & 4. Cintriæ.
3. Cea
4. Cintria. Ioannem Fernandium Anderium, 5. Ourenij Comitem
5. Ourem. nominavit.

6. Vianæ,

6 Vianę,Ioannem Alphonsum Tellium Ioannis Alphonsi *6 Viana de* Barcellensis Comitis filium, Petri Menesij primi Septę Ducis, *Caminha.* & Vianensis Comitis, ac domus Villę Regalis parentem.

7 Arrayolensem Comitem nuncupavit, Alvarum Pirium à *7 Arrayolos.* Castro,& Lusitaniæ Comitem stabilem, summumque Olysiponensis arcis custodem (vulgò dicitur Alcayde mor.)Hic Brigantinæ domus caput est ; ab illo enim sanguinem sumpsit Ioanna à Castro Ferdinandi II. Ducis Brigantini uxor.

Mariscalis dignitas ab eodem Rege attributa fuit Gondiçalo Vazæo Azebedio, Francisci Piresij Prioris cœnobij S. Crucis Conimbricensis filio.

## *IOANNES I.*

Principes Petrus,& Henricus à parente nominati sunt Duces;ille 1 Conimbricę, hic 2 Visei. *1 Coimbra.* *2 Viseu.*

Nunium Alvares Pereriam Regni Comitem stabilem, Comitem Arrayolensem,Ourensem,& Barcellensem instituit.

Alphonsum ex pellice filium Rex ipse, Nonij filiæ matrimonio conjunctum,Nonio id ultrò concedente,Barcellorum Comitem creavit,Alphonsumque ex eodem nepotem,Comitem Ourensem,& 3 Valentię Marchionem;quibus titulis(nam *3 Valença do Minho.* immaturè decessit) & Arrayolensi, successit ipsius frater Ferdinandus. *4 Villa Real*

Petrus Menesius Comes 4 Villæ Regalis institutus.

## *EDVARDVS.*

Principem Ferdinandum, legitimam prolem,Visei Ducem creavit, Ordinum Christi, & S.Iacobi Magistrum,ac Regni Comitem stabilem.

Patri Ferdinando ultra 1 Pacis Iulię Ducatum, successit in *1 Beia.* Visensi, & Ordinum Magisterio Ioannes natu major.

Ioannis vita functi titulos frater ipsius Iacobus obtinuit, unum si demas,S.Iacobi Magisterium,quod collatum fuit Principi Ioanni,qui posteà Rex fuit,ejus nominis II.

Princeps etiam Emanuël quarto loco editus (nam tertius Eduardus intempestivo funere elatus est) Pacis Iuliæ Ducem egit. Is fuit posteà Rex fortunatissimus Emanuël.

Extincto Ferdinando Villæ Regalis Comite, datus titulus Ferdinando Noroniæ ipsius Genero.

*ALPHONSUS V.*

Petro Principe Regnum administrante vice Alphonsi nepotis ex fratre, adhuc impuberis anno 1442. primus 1 Brigantij Dux vocatus fuit Alphonsus Comes Barcellensis, cùm Eduardus Brigantij Dynasta, nullo hærede relicto, obijsset.

*1 Bragança*

Eidem posteà Rex Alphonsus addidit 2 Guimaranium; & urbem 3 Portuensem adjungere destinabat, nisi cives obstinatè detrectarent.

*2 Guimaraes.*
*3 Porto.*

Alphonsum Brigantini Ducis filium, cùm Imperatricem Eleonoram ad Federicum deducturus esset, Comitem Ourenij & Valentiæ Marchionem instituit anno 1450. Hic pater fuit Alphonsi Episcopi Eborensis, à quo fluxêre proceres Vimiosenses.

Vivente Alphonso, primo Brigantij Duce, obijt Alphonsus filius, de quo proximè locuti sumus, Nabantij, anno 1460. & parenti successit natu minor Ferdinandus, is qui à Ioanne I. Ourenij, & Arrayolorum Comes, Valentiæque Marchio fuerat creatus.

Hujus Ferdinandi filius senior Ferdinandus Comes Guimaranij, & Marchio 3 Villa Vicosæ creatus est à Rege ex Africa, & expugnatione Alcaceris 4 Quibiri redeunte. Cùm verò Ferdinandus idem vivo parente, Isabellam Ferdinandi Principis filiam uxorem duxit, eiusdem Guimaranij Dux fuit appellatus.

*3 Villa Vicosa.*
*4 Alcacer Quibir.*

Huius Ferdinandi, tertij iam Ducis Brigantini filium Ioannem natu maiorem evexit in Comitem stabilem, & Ducem 5 Montis maioris novi.

*5 Monte mor, o novo*

Secundum eiusdem Ducis filium Alphonsum, Comitem 6 Faren-

6 Farensem inauguravit, à quo domus Odimirensis exordium 6 Faro.
cepit.

Fratri suo Principi Ferdinando, qui Magni Regis Emanuë-
lis pater fuit, Pacem Iuliam, 7 Serpam, & 8 Mauram attribuit. 7 Serpa.

Consanguineum suum Alphonsum Vasconcellium Alphon- 8 Moura.
si primi Ducis Brigantini pronepotem, Petri Regis abnepotē,
9 Penelæ Comitem creavit Olysipone anno 1471. 9 Penela.

Henrico Menesio Eduardi Menesij Comiti Vianensi Vianā
abstulit, sed posteà Valentiæ, & 10 Loulei Comitem instituit. 10 Loule.

Ioannem Coutiniū 11 Marialuæ comitem creavit, & posteà 11 Marial-
quòd nullos liberos reliquerit, Franciscum ipsius fratrem. va.

Alvarum Castrium, qui sibi primus erat à cubiculo, Comi-
tem 12 Montis Sancti. 12 Mon-

Lupum Albuquercium inter cubicularios etiam maximum, sancto.
Comitem 13 Penamajoris. 13 Pena-

Petrum Menesium Comitem 14 Cantanhedij. maior. 14 Can-

Petrum Alvarum Sotomajorem, Comitem 15 Caminiæ. tanhele.

Lupum Almeidam, Comitem 16 Abrantensem. 15 Camin-

Alvarum Gondiçalum Ataidium, Comitem 17 Atouguiæ. ha. 16 Abran-

Ferdinandum Noroniæ, Comitem 18 Odemiræ. tes.

Rodericum Vasæum Pereriam, Comitem Feriæ. 17 Atou-

Ioannem Galvanum Episcopū Conimbricensem, Comitē guia. 18 Odemi-
20 Arganilensem, qui titulus immobilis est in ijs Episcopis. ra. 19 Feira.

Rodericum Melium maximum Regis custodem, Comi- 20 Arganil
tem 21 Oliventiæ. 21 Oliven-

Leonelem à Limia, Vicecomitem 22 Villæ Novæ da Cer ça. 22 Villa
veira, & summum custodem 23 Pontis limiæ. Huius filium Io- Nova de
annem à Limia Rex Emanuël Vicecomitem, & summum Cerveira. 23 Ponte
custodem Pontis limiæ. de lima

Ioannem Sylverium Baronem 24 Alvitensem. Hic legatus 24 Alvito.
Eleonoram deduxit ad Impsratorem Federicum, à quo Romę
ad D. Petri equestribus ornamentis auctoratus fuit juxta effi-
giem vultus Christi Domini, quæ dici solet, Veronica.

Petrum Vasæum Melium, Comitem 25 Atalayæ. 25 Atalaya

Emmanuelem Principis Ferdinandi filium, Ducem Pacis Iuliç creavit.

Georgium filium suum nothum ex Anna Mendocia Ducem Conimbricæ, Dominum 1 Turrium Novarum, & 2 Averij; S. Iacobi, atque 3 Avisij Magistrum, hæredemque omnium, quæ fuerant à Petro Principe relicta.

1 Torres novas. 2 Aveiro 3 Avis.

Petrum Menesium, qui apud Septam Ducis officio fungebatur, instituit ex Comite Marchionem Villæ Regalis, & Comitem Ourenij anno 1489.

Vascum Coutinium Comitem 4 Borbæ, cuius posteri nunc Comites sunt 5 Redondi.

4 Borba. 5 Redondo.

EMMANVEL.

Principem Ludouicum filium, Ducem Pacis Iuliæ, Dominum Septæ, Mauræ, 1 Covillanij, 2 Almadæ, & 3 Cratensis Prioratus administrationem creavit.

1 Covilhaã. 2 Almada. 3 Crato.

Alphonsum fratris sui Iacobi Ducis nothum, Ducem Visei, & Regni Comitem stabilem.

Iacobo (vulgò Dom Iaimes) Ducis Ferdinandi cæsi filia, ab exilio restituto publicata paterna jura reddidit, & Brigantini Ducis titulum.

Titulos omnes Principi Georgio, Duci Conimbricensi à patre Ioanne II. concessos confirmavit.

Ejusdem Georgij hæredem Ioannem Lencastrium instituit Marchionem Turrium Novarum.

Filios natu maximos Marchionum Villçregalensium Comites 4 Alcoutini.

4 Alcoutini

Sancio Noroniæ avitam Odemirensis Comitis dignitatem reddidit.

Petrum à Sousa Ioannis Menesij successorem creavit, Comitem 5 Prati.

5 Prado.

Iacobum Sylvium Pædagogum suum Comitem 6 Ameç.

6 Portalegre

Ioannem Menesium maximum œconomum, Comitem 7 Tarouæ.

7 Tarouca

Vascum

Vascum Gamam Comitem 8 Vidigueriæ,& maris Indici Almirantum. *8 Vidigueira.*

Martinum Albicastrium Comitem 9 Villæ novæ Portimanensis. *9 Villa nova de Portimaon.*

Rodericum Melium, Comitem primò 10 Tentugalis,deinde Marchionem 11 Ferreriæ. *10 Tentugal.* *11 Ferreira*

Alphonsum Portugallensem Comitem 12 Vimiosi. *12 Vimioso*

Antonium Noroniam,Comitem 13 Linariensem. *13 Linhares.*

Didacum Pereriam Comitem Feriæ.

*IOANNES III.*

Eduardum Eduardi Principis filium, Ducem Guimaranij creavit.

Theodosium Brigantini Ducis filium,Ducem Barcellesem.

Ioannem Lencastrium Georgij Principis,& Ducis Conimbricensis filium, qui iam erat Marchio Novarum Turrium, Ducem Averij.

Ludouicum Sylveriam,Comitem 1 Sorteliæ. *1 Sortelha.*

Antonium Attaidium Comitem 2 Castaraniȩ. *2 Castanheira.*

*SEBASTIANVS*

Simonem Gondiçalum à Camara,Calhetæ Comitẽ creavit.

Ludouico Attaidio Atouguiæ Comitatum redonavit.

Didaco Sylveriæ Comitatum Sorteliæ.

*HENRICVS*

Duo Comites, quos instituere decreverat,exitum non sunt assecuti.

*PHILIPPVS I.*

Franciscum de Sa creavit Comitem 1 Matosinij, & 2 Penaguionis. *1 Matosinhos.* *2 Penaguido*

Ferdinandum Castrium,Comitem 3 Basti *3 Basto.*

Franciscum Mascareniam,Comitem 4 VillȩHortensis,qui nunc dicitur 5 S.Crucis, *4 Villa d'horta.* *5 S.Cruz.*

Eduardum Albicastrium,Comitem 6 Sabugalis. *6 Sabugal.*

Petrum de Alcaçoua,Comitem 7 Igætaniæ. *7 Idanha.*

Christophorum à Maura,Comitem 8 Castelli Roderici. *8 Castel Rodrigo.*

Franciscum Emmanuelem,Comitem 9 Atalayȩ. *9 Atalaya.*

10 *Villa Franca.* Rodericum Gondiçalum à Camara, Comtiem 10 Villæ Francæ.

Marchioni Villę regalis titulū Ducis ejusdem oppidi adjecit.

In Ioanne Gondiçalo Ataidio Atouguiæ Comitatum suscitavit.

In Emanuële Albicastrio, Villæ Novæ.

In Ferdinando Noronia, Linarij.

In Ioanne Pereria, Feriæ.

In Ludouico Menesio, Taroucæ.

In Antonio Castrio, Montis sancti.

Hęredem Ducis Averij jam Marchionem Turrium Novarum, Ducem earumdem nuncupavit.

*PHILIPPVS II.*

Christophorum à Maura', Castelli Roderici anteà Comitem, creavit Marchionem.

1 *Lumiares* Emanuëlem Cortereal ipsius Christophori filium, Comitem 1 Lumiarensem.

2 *Villafrol.* Ludouicum Henriques, Comitem 2 Villæ floris.

3 *Castel. Melbor.* Rodericum Mendesium, Vasconcellium, Comitem 3 Castelli melioris.

4 *Miranda do Corvo.* Henricum à Sousa, Comitem 4 Mirandæ.

5 *S. Ioaõ da Pesqueira.* Ludouicum Alvarum à Tavora, Comitem 5 S. Ioannis à Piscaria.

6 *Vimieiro.* Franciscum à Faro, Comitem 6 Vimeiri.

7 *S. Luis.* Stephanum à Faro, Comitem 7 S. Ludouici.

8 *Alemquer* Didacum Sylvium, Marchionem 8 Ierabricæ.

9 *Ficalho.* Ioannem Borgiam, Comitem 9 Ficalij.

In Ludouico Sylveria, Sorteliæ Comitatum suscitavit.

In Ludouico Portugallensi, Vimiosi.

In Simone Gondiçalo à Camara, Calhetæ.

In Francisco de Sa. Penaguionis.

In Petro Menesio, Cantanhedij.

Quot

## Quot nunc, & quorum oppidorum Tituli extent.

*DVCES.*

*De Bragança*
*De Aueiro*
*De Barcellos*
*De Torres novas*
*De Caminha.*

*MARCHIONES.*

*De Villa Real*
*De Ferreira*
*De Castel Rodrigo*
*De Alemquer.*

*COMITES*

*De Monsanto*
*De Cantanhede*
*D' Atouguia*
*D' Odemira*
*Da Feira*
*D' Arganil*
*De Portalegre*
*De Tarouca*
*Da Vidigueira*
*De Villa nova de Portima.*
*Do Vimioso*
*De linha res*
*Do Redondo*
*De fortelha*
*Da Castanheira*
*De Penaguiao*
*Do Bisto.*
*De santa Cruz*
*Do sabugal*
*Da Idanha*
*D' Atalaya*
*De Villa franca*
*De Ficalho*
*De Lumiares*
*De Villa frol*
*De Castelmelhor*
*De Mirandado Corvo*
*De s. Ioao da Pesqueira*
*Do Vimieiro*
*De S luis.*

*VICECOMES.*

*De Pontede Lima.*

*BARO.*

*D' Aluito.*

DE-

# DESCRIPTIO

## *REGNI LVSITANI, CVM compendio rerum illustrium, quæ in eo visuntur, tàm ad humanum cultum spectantium, quàm ad divinum. Ab eodem Antonio Vasconcellio Societatis IESV Theologo.*



Ostquam brevi indicavimus, qui Lusitaniæ Reges fuerint, & eorum opera cursim attigimus, quibus Regni sui cæmenta posuêre, evectum exornarunt, & ejus denique fines protendêre, ut in eorum Anacephalæosibus videre est: non abs re fuerit ejusdem aliquam notitiam inculcare, ut Reges qui viderit, Regna simul, quibus illi dederunt jura, in promptu habeat. Cùm verò Lusitani egregijs invadendis facinoribus, quàm scribendis majorem semper navarint operam, non minor fuit majorum oblivio, quàm posterorum jactura, qui utramque experti dolore æquabili deploramus. *Authoris consilium, & totius operis argumentum*

2 Iacet Lusitania ad extremum veluti orbis angulum, adeò exteris hominibus semota pariter, & ignota, ut hoc unum fuerit in causa, cur tam graviter externi Scriptores nostris in rebus scribendis prolapsi fuerint; quare alieni errores me hortantur brevibus Regum compendijs brevissimam nostri Regni descriptionē subnectere, rebus subindè illustrioribus subjunctis, sive illę ad fidei antiquitatem, sive ad Regum, populique pietatem spectent, undè innumera cęli beneficia in nostros homines collata apparebunt. Omnem verò rerum seriem assidua industria exquisivi, antiquiores hujus Regni, & ætatis homines consulendo, quin & optimis ab Scriptoribus colligendo, quæ magis in rem fore existimavi.

*Regnum Lusitanum à Summo Pontifice confirmatum.*

3 Non desunt externi Historiographi, qui de rebus Lusitanorum agentes liberiùs, quàm par fuerit Christiano (ut Historici partes omittam) aliqua non minimi momenti scripserunt. Alia dum pretereo, illud in fronte hujus operis admonebo, quod aliqui impudenter affirmarunt; Regnum scilicet Lusitanum nulla Pontificis Summi auctoritate, Alphonso Henrico fuisse stabilitum, solumque Orichiensi in prælio à militibus Regem fuisse salutatum, nequeid nomen majori aliquo sancitum jure suos in posteros emanasse. Vt hanc, similemque scriptorum licentiam convincam, Alexandri III. diploma nec verbo imminutum huc transferam, quod in Vlysiponensi archivio publico asservatur.

*Diploma Alexandri III.*

4 Alexander Episcopus servus servorum Dei charissimo in Christo filio Alphonso illustri Portugallensium Regi, ejusque hæredibus in perpetuam memoriam. Manifestis probatum, est argumentis, quod per sudores bellicos, & certamina militaria, inimicorum Christiani nominis intrepidus extirpator, & propagator diligens Fidei Christianę, tanquam bonus filius, & Princeps catholicus multimoda obsequia matri tuæ sacrosanctæ Ecclesiæ impendisti, dignum memoriæ nomen, & exemplum imitabile posteris relinquens; æquum est autem, ut quos ad regimen, & salutem populi ab alto dispensatio cælestis elegit, Apostolica Sedes affectione syncera diligat, & in justis postulationibus studeat efficaciter exaudire. Proinde nos attendentes personam tuam, prudentia ornatam, justitia præditam, atque ad populi regimen idoneam, eam sub beati Petri, & nostra petitione suscipimus, & Regni Portugallensium cum integritate honoris Regni, & dignitate, quæ ad Reges pertinet, nec non & omnia loca, quæ cum auxilio cælestis gratiæ de Sarracenorum manibus eripueris, in quibus jus sibi non possunt Christiani Principes circumpositi vendicare, Excellentiæ tuæ concedimus, & auctoritate Apostolica confirmamus. Vt autem ad devotionem, & obsequium beati Petri Apostolorum Principis, & sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ vehementiùs

mentiùs accendaris,hæc ipsa præfatis hæredibus tuis duximus concedenda,eosque super his,quę concessa sunt,Deo propitio, pro injuncti nobis Apostolatus officio defendemus. Tua itaque intererit, fili charissime, ita circa honorem, & obsequium matris tuę sacrosanctę Romanę Ecclesiæ humilem, & devotum existere, & sic te ipsum in ejus opportunitatibus, & dilatandis Christianæ Fidei finibus exercere, ut de tam devoto, & glorioso filio Sedes Apostolica gratuletur, ut in ejus amore quiescat. Ad indicium autem, quod præscriptum Regnum B. Petri juris existat, pro amplioris Reverentiæ argumento statuisti duas marchas auri annis singulis, nobis, nostrisque successoribus persolvendas, quem utique censum ad utilitatem nostram successorum nostrorum Bracharensi Archiepiscopo, qui pro tempore fuerit, tu, & successores tui curabitis assignare. Decernimus ergò,ut nulli omninò hominum liceat personam tuam, aut hæredum tuorum, vel etiam præfatum Regnum temerè perturbare, aut eius possessiones auferre, vel ablatas retinere,minuere, aut aliquibus vexationibus fatigare. Si qua igitur in futurum Ecclesiastica, secularisve persona, sanè nostram Constitutionis paginam sciens contra eam temerè venire tentaverit, secundo, tertióve commonita, nisi reatum suum digna satisfactione correxerit,potestatis, honorisque sui dignitate careat,reamque se divino judicio existere de perpetua iniquitate cognoscat,& à sacratissimo corpore,ac sanguine Dei & Domini Redemptoris nostri IESV Christi aliena fiat,atque in extremo examine districtæ ultioni subjaceat. Cunctis autem eidem Regno, & Regi sua jura servantibus sit pax Domini IESV Christi,quatenus & hic fructum bonæ actionis percipiant, & apud districtum judicem præmia æterna pacis inveniant. Amen,Amen,Petrus, Paulus, Alexander Papa III. Ego Alexander Catholicę Ecclesiæ Episcopus. Ego Ioannes Presbyter Cardinalis S. Ioannis & Pauli Ecclesiæ Lamachij. Ego Ioannes presbyter Cardinalis Ecclesiæ S. Anastasiæ. Ego Ioannes presbyter Ecclesiæ S. Marci. Ego Petrus presbyter Cardinalis

dinalis Ecclesiæ sanctæ Susanæ. Ego Viuramensis presbyter cardinalis Ecclesię sancti Stephani in Cęlio monte. Ego Cynthius presbyter Cardinalis Ecclesiæ sanctæ Cecilię. Ego Hugo presbyter Cardinal. Ecclesię S. Clementis. Ego Arduinus presbyter Cardinal. Ecclesiæ S. Crucis in Ierusalem. Ego Matthæus presbyter Cardinal. Ecclesię sancti Marcelli. Ego Hulaldus Ostensis Episcopus. Ego Theodinus Portuensis sanctæ Rufinæ Episcopus. Ego Petrus Tusculan: Episcopus. Ego Henricus Albanensis Episcopus. Ego Bernerus Penitinus Episcopus. Ego Iacinthius Diaconus cardin. sanctæ Mariæ in Cosmedim. Ego Ardicio Diaconus Cardinalis S. Theodori. Ego Haborans Diaconus Cardinal. sanctę Mariæ in Portueri. Ego Camerius Diaconus Cardinalis sancti Georgij ad velum aureum. Ego Bratiatus Diaconus Card. sanctorum Cosmi, & Damiani. Ego Ioannes Diaconus Cardin. sancti Angeli. Ego Chamerius Diaconus sancti Adriani. Ego Matthæus sanctæ Mariæ novæ Diaconus Cardinal. Ego Bernardus sancti Nicolai in carcere Tulliano Diaconus Cardinal. Dat. Laterani per manum Alberti sanctę Romanę Ecclesię presbyteri Cardinal. & Cancellarij decimo Kal. Iunij, Indict. II. Incarnationis Dominicæ, an. MCLXXIX. Pontific. v. Domini Alexandri Papæ III. an. XX.

## *Regni Lusitani fines, ac divisio.*

*Regni fines.* 1 Quanvis Lusitanum Regnum majorem, ac potiorem antiquæ Lusitaniæ partem amplectatur, non ijsdem tamen limitibus terminatur; antiqua scilicet Lusitania Aquilonem versus Durio flumine claudebatur; ab Austro & Occidēte, mari Athlantico, ab Oriente, Ana fluvio, à quo Lineam mente describamus, ab Oreto (quod oppidum Anę imminet) ad Septimancas, sive Pontem Senticum Durio impositum. Nunc Orientem versus non adeò latè extenditur, qua tamen respicit Aquilonem, ex Provincia Tarraconensi octodecim in Gallęciā excurrit leucas, quæ Durium, & Minium fluvios interjacent; ultra

Anam

Anam ex Bœtica fines carpit Serpæ, Aruccitanæ urbis, & Oliventiæ. Itaque modò Lusitani Regni ab Aquilone Minius, & Avus ab Occidente, & Austro Oceanus, adscribit limites; ab Oriente illud partim Ana, partim fines Serpæ, Mauræ, & Oliventiæ ex bœtica partiuntur. A Castella Lusitanum dividit Regnum, quam mente ducimus Lineam, quæ Marvanum, Salvaterram, & Alfayates pervadens, ad Contiam usque recta pertingit A Legionensi Regno, Aquis flavijs, & Transmontanis finibus sejungitur. Cùm verò Lusitanum Regnum, ut monuimus, adhuc suis cohibeat finibus potiorem Lusitaniæ antiquæ partem, non immeritò scriptores illi nomen istud eo modo indidêre, ut simplici Lusitaniæ vocabulo Regnum significent Lusitanum.

2 Sex Provincijs, seu Regionibus Lusitania continetur. Primam dicimus Interamnensem; Transmontanam, alteram; tertiam, Beiram; quartam Transtaganam, quæ Tagum, & Anam fluvios interjacens ad Orichium usq; pertingit; quintam Estremaduram (cuius Vlysipo cum primis nota civitas, caput est;) Sexta denique Provincia integrũ Algarbiorũ Regnum obtinet *Lusitaniæ Provinciæ.*

3 Octodecim civatates in his Regionibus numerantur, quarũ tres Archiepiscoporum sedibus sunt insignes; Bracharæ Archipræsul Hispaniarum primatum tenet, cujus Episcopalem in mensam, ut vulgò dicunt, annis singulis, aureorum millia quinquaginta persolvuntur. Eandem Vlysipponensis Archiepiscopus summam accipit; Eborensis ad millia sexaginta. His exceptis, undecim adhuc restant Episcopi; Portuensis annuos in reditus sexdecim habet aureorum millia; Conimbricensis millia quadraginta; Igeditanensis, millia quinque supra viginti; Visensis millia viginti; Pharensis, Algarbiorum in Regno, millia septemdecim; Eluensis millia decem; Colliponensis decem similiter; Amæensis, novem millia; Mirandensis, millia quindecim. Ita ferè Episcoporum reditus se habent, licet pro temporum vicibus aliquando jacturam subeant, vel incremẽtum: ijdem fermè sunt singulis in diœcesibus canonicorum. *Civitates Lusitaniæ.*

 4 Vltra

*Oppida & conventus.* 4 Vltrà civitates iſtas ſuperſunt aliæ, Balſa, Lacobriga, Sylues, Pax Iulia, & Brigantium, quæ Epiſcopalibus carent ſedibus. Maiora oppida, quas vulgò dicimus Villas, ſeptendecim ſupra quadringenta numerat Luſitania; Iudiciales conventus, octo, & octoginta ſupra centum, quæ quinque, & ſexcentorum exæquant ſummam, quanvis Authores alij ad ſeptingenta ſint progreſsi. Mitto ſubdiviſiones alias minores, & noſtris hominibus familiares, duodecim enim ſunt conventus alij, quos ſuo nomine Luſitani, Coutos, appellant, quorum dominium eſt penes privatum aliquem ob antiquum Regis beneficium; his ferè ſunt ſimiles quatuor ad huc Iulgados dicimus noſtro nomine; quatuor item alij Honeres audiunt. Innumeri ſunt Pagi civitatibus, atque oppidis ſubjecti, quod vel ex Covillanio quivis poterit conjectare, ſuo namque in conventu aliquot amplectitur ſupra trecentos, & ſexaginta, quorum aliqui ſuo capiti vix colonorum frequentia concedunt.

*Iudiciales cuiuſque Provinciæ conventus.* 5 Sex ſupradictæ Provinciæ infines adhuc minores, ſive Iudiciales diæceſes (quas Luſitani patrio nomine dicimus Comarcas) dividuntur. Harum quatuor ſuo continet ambitu Interamnenſis; Portuenſem videlicet, Vimarenſem ad Lethes oſtium, Fori denique limicorum. Quatuor item ambit Tranſmontana Mirandenſem, Turris à Mente Corni, Villaregalenſem, Pinhelenſem. Eſtremadura ſex, Vlyſipponenſem, Sclabitanam, Nabantiam, Ierabricanam, Colliponenſem, Cetobrigenſem. Sex item Beira circuit, Conimbricenſem, Igæditanenſem, Lamecenſem, Viſenſem, Averienſem, Albicaſtrenſem. Tranſtagana quinque, Eborenſem, Pacis Iuliæ, Heluienſem, Amænſem, Eſtremotij. Algarbienſis duas tantum cohibet, Balſenſem videlicet, & Lacobrigenſem.

*Regni Luſitani Inſulæ.* 6 Dum Regni limites ita divido, Inſulas Luſitaniæ ſceptro ſubditas prætermitto, quæ à continenti Regno tam parum diſtant, ut tribus, aut octo plurimum diebus in ſingulas ſit perfacilis navigatio: videlicet, Materiæ, quas vocant Inſulas, Portus ſancti, Deſertam, & novem Accipittum dictas, quibus annume-

numerantur S. Michaelis, S. Mariæ, Angra, Fayalis, Gratiosa, S. Georgij, à Pico, Florum, Corvi, & plures reliquę à Lusitanis inventę primò, & ab ijsdem cultæ, tanta hominum frequentia, ut omnes si congreges, Regnum aliud amplissimum efficias.

7 Mihi tantum est animus in præsentia agere, quam sint uberes sex illæ Provinciæ Lusitaniæ, in quibus nihil, quod ad humanum spectet victum, desideratur, ut ijs, qui eas lustravêre, notum est; & alijs hoc in opere palam fiet. Fateor, ab exteris Regionibus, magnam singulis annis importari frumenti vim, non ita tamen ætatibus transactis, quum Lusitania ita segetibus abundabat, ut non suis tantum, sed Regnis etiam conterminis posset affatim elargiri: quod, Rege imperante Dionysio, magno agricolarum Mecænate visum est, qui serendis arvis magnam semper impendit curam, publicis beneficis, & Edictis colonorum studia excitando. Dionysij vestigijs institit Ferdinandus Rex, legibus acerrime in eos animaduertens, qui agros iussi serere, imperium neglexissent. Cum verò cuncta mortalia ruant in peius, agros serendi cura elanguit, & succrescente indies hominum multitudine, frumentum similiter decrevit.

*Lusitania frumento indiget aliuno.*

8 Non minor item alia frumenti penuriæ extat ratio. Cùm enim Lusitania tot suo imperio Regna, & Insulas armis junxerit, quid mirum si in suas colonias commeatus effundens frumento exhauriatur? singulis enim propè diebus naves farina onustæ solvunt in Provincias vectigales (ut classium mittam assiduos commeatus) in Brasiliam, Capitis viridis Promôtorium, ad Aurifodinam, Insulam D. Thomę Principis, in Angolam quotidie communem veluti mercem, naves ex Lusitania farinam evehunti; neque enim, qui illic degunt Lusitani Regionum frugibus contenti absque nostro frumento vitam alunt; neque ex Guinæa, & reliqua AEthiopia avecta quotidie mancipia parum rei frumentariæ detrahunt, tantus enim illorum est numerus apud Lusitanos, ut oculis tantum videatur fides adhibenda, quorum opera ætati superiori obibant servi ex eadem Lusitania oriundi, & vel hac de causa nunquam

*Olim frumento abundatissima.*

Regno

Regno frumentum deerat. Illud non ultimo advertendum, Lusitanos insita animorum sublimitate ( quò pluris semper honorem pretio quolibet æstimarunt)in maritimas expeditiones erectos suam deserere patriam, ut apud exteros faciliùs divitias comparent, & honorem; quò fit, ut Regnum suis hominibus vacuum non tantum ex agricultura prouentum afferat. Attamen,nisi cæli obstet inclementia in Transtagana Regione frumenti laudatissimi feracissima, & Scalabitano in arvo, nisi exundans extra ripas effusus Tagus navalibus incommodet, non suis, sed vicinis etiam aliquando Lusitania frumentum præbet, uti sæpiùs experimur. Quod si frumentum ob anni intemperiem deficiat, alium tellus ipsa victum suppeditat, quo tritici annona compensatur;Abundat siquidem castanea,legumine,& totius generis pomo,carne, piscibus,vino,oleo,ac sale, quibus facilè mercibus externi homines frumentum commutant,neque Regnum ad maris oram extensum difficile mari invectis commeatibus reficitur.

### *Vniuscuiusque Regionis ubertas.*

*Transtaganæ regionis ubertas.*

1 De Provinciarum Lusitaniæ ubertate singilatim acturus jure suo à Transtagana exordiar, quæ humano victui partem suppeditat præstantiorem. Est, uti diximus, hæc inter reliquas Lusitaniæ Provincias tritico laudatissimo commendabilis, neque aliud tota in Europa colligitur præstantiùs, cum primis quod Eborense profert solum, & illi adjacentes agri ad Pacem Iuliam,Serpam,Mauram,&Otichiensem usque tractum. Quo circa uti Romanæ Reipublicæ horreum antiqui scriptores Siciliam appellarunt, undè Romana civitas alebatur, Regni etiam Lusitani horreum jure dicemus Regionem Transtaganam, indè enim, quod annis singulis asportatur frumentum, Vlysiponem Regni caput, & eius conterminos alit incolas, è quibus Regnum haud mediocre coalescit. Vinum cum primis nobile, & lectissimum abundè profert oleum; Caro indè pinguissima,

guissima, & pecudum, & armentorum; Transtagani casei commendatissimi; poma, & mitiora, & inter omnia succi, & viriditatis tenaciora; solum universim valdè crassum, ac pingue: Aliqua continet oppida perillustria, & amena; In hac item provincia pretiosissima secantur marmora.

2 Interamnensis Regio, ita dicta à duobus Durio, & Minio amnibus, eam qui claudunt; octodecim longa, lata duodecim tantùm leucas, plurima continet plus admirationis, quàm fidei à legentibus habitatura. Regio tam hominum, quàm rerum omnium, quæ ex terra gignuntur, opulentissima, illius medium Archipresul obtinet Bracharensis, quem penes Hispaniarum primatus (licet adhuc lis indirempta à multo jam tempore cum Toletano presule intercedat) sub illo octingenti fontes sacri baptismatis numerantur: Portuensis Episcopus in Interamnensi similiter Regione sacros item fontes numerat ad sexcentos: has ultra Episcopales sedes; quinque restant aliæ, quas Canonicales, sive Collegiales dicunt Ecclesias. Vltra centum, & triginta Monasteria tantula visuntur in provincia, alias ut præteream magnorum redituum Ecclesias (vulgò dicimus Abbadias) nec non plures alias (Comendas dicunt Hispani) quæ sacræ militiæ hominibus peropulentas impendunt decimas; Harum alias Christi milites, & sancti Ioannis à sacræ urbis Xenodochio tenent alias, omnes verò perhonorifice sunt pariter, & ditissimæ. Colligit ex hac provincia Rex annos in singulos viginti supra centum aureorum millia, totidem privati domini ac Dynastæ; Neque id mirum videbitur Ecclesiæ reditus amplissimos consideranti; constat siquidem brevissimo Regionis spatio ultra millionem aureum sacris hominibus persolvi. Est illud verum, non id tantum ex decimis constare, cùm olim potior Regionis pars ultrò suis à dominis Ecclesię donata fuerit, in emphyteusim. Tredecim Divorum corpora Lusitanorũ servat; quinq; Maris Ostijs naves excipit; 17. amplectitur munita oppida; totidẽ absq; muro, pręter duas, quas diximus civitates, Bracharensem, & Portuensẽ.

*Interamnensis Regio*

Pontes ducenti hac in provincia visuntur arcubus omnes è lapide quadrato fornicati, viginti quinque fontium millibus perpetuò manantibus aquas saluberrimas subministrat.

3 Est purum hic cœlum adeò,& salubre,& solum mite adeò ob perennes aquarum fontes, ut mirum in modum hominum soboles nutriatur; mulieres ad quinquagesimum usque annum filios edunt, qui cæli, ac solis benignitate fermè incolumes educantur; & ad longissimam senectutem easdem ob causas ætatem agunt. Vnde in qualibet fermè domo maritali ad viginti, & quinque supra liberos invenies; Ex quo innumera hominum coalescit multitudo, ut superiori ætate videre fuit, cùm militaris census ex more per singulas fiebat provincias Lusitaniæ, tunc enim Barcellorum in finibus(oppidum est Interamnense) duobus, & triginta sub signis, armatorum hominum millia septemdecim censa fuère. Ioannes Barrius juris consultus, & gravissimus Lusitanę Historiæ scriptor,se testem fatetur oculatum, in Oppido Ville Regalis quandam Isabellam Ribeiram agnovisse ejusdem Barrij sacro ex baptismate matrem,quæ superstites sibi filios, nepotes ac pronepotes sexaginta viderat supra centum. Aliud magis à fide videbitur alienum, sed narrantis authoritas dubitandi submovet rationem. Duabus à Brachara milliaribus est oppidulum,quod iuxta nostræ Societatis quidam pater maturi satis consilij, & sapientiæ cùm transiret,senem intuitus, cuius cani longam annorum seriem indicabant,ab eo rogat, quot ætatis annos exegisset, qui aliquos supra centum jam se complesse respondens, nequaquā duplici animo, sed insito rusticis hominibus candore roganti vicinum oppidum indicavit; Vicinia (inquit) omnis oppidi illius me unum agnoscit authorem generis; Quot igitur(addidit pater) tibi filij,ac nepotes? Quadringentos propè novi mihi filios,nepotes,ac pronepotes,senex reddidit. Neque similia feracitatis eximię passim argumenta desunt. Tanta igitur indies plebis multitudine succrescente vix homines natale caperet solum, nisi eorum quotidie examina in Regnum undique prodirent,

*Humanæ sobolis feracitas multiplicatio.*

rent, ad alienos agros mercede ſerendas, & maturas ſegetes demetendas; quin eo fit, ut Regnum univerſum ijs hominibus ſit refertum.

4 In omnes item Luſitaniæ expeditiones diſcedunt, ubi & labore, cuius ſunt admodum patientes, & armis egregiam Rei publicæ navant operam. Cæteros inter in re militari, animis, & manu promptos præcipuam ſunt adepti laudem, quos oppidum educat Valdeves, ex quo milites magni nominis ſunt egreſsi. Ex nobilioribus huius provinciæ hominibus, tam armis, quàm literis prestantes plurimi huic Regno decus maximum, & gloriam attulêre. Antiqua ſi tempora repetamus, ab hac una provincia fermè omnes, & Luſitaniæ, & Caſtellę illuſtriores familię trahunt originem, & noſtra adhuc ætate ſua ibidem ſervant gentilitia. Incolæ triticum aliquibus ſerunt in arvis, cæteroqui ſecale, & milium ab inſita terræ vi colligunt abundantiùs. Pomis cuiuſcunque generis eſt uberrima; paſcua, carnem ex univerſa Hiſpania teneriorem, & guſtui iucundiorem, ora marima piſces præſtat delicatiores. Vvæ altis ex arboribus ſuſpenſæ magnam vini edunt copiam, non illud quidem dulce admodum & pretioſum, ſed quod alendæ plebi ſit abundè. Venationi, & aucupio eſt maximè opportuna, ritibus enim, ſylvarumque animantibus abundat, neque aliundè canes venatici, aut volucres rapaces ſunt quærendæ; utrumque enim, nec ignobile tellus præſtat. Ita denique regio iſta aſpectui eſt iucunda, hominum uſui utilis, & accommoda, ut eam non immeritò mortalem paradiſum poſsimus nuncupare, in illa ſiquidem toto anno vernantes flores invenies, quaſi ver primùm ſemper efflorescat, unde Strabo Luſitaniam ſolum fortunatum appellavit.

*Incolarum robur & fortitudo.*

5 Transmontana Regio, qua Contium civitas, & Brigantium, & illuſtria aliquot oppida nimis arida, uti fermè ſolent eſſe feraces auri Regiones, & idcircò aliquę ibidem ſunt à tranſactis ætatibus aurifodinæ; Aliò Gallæciam, Legionenſe alio Regnum attingit; tritici, vini, olei, ac totius generis pecudum

*Transmontana Regio.*

 ſatis

ſatis ferax,ut ſibi non tantùm,ſed cõterminis victum præbeat.

6 Beira,Regio eſt amœniſsima,ob amantes paſsim fluvios, qui eam locis pluribus interſecant, frumentum ſuis quod incolis ſit abundè tellus profert, ſecale & milium edit feliciùs: vinum, & locis aliquibus maximè pretioſum. Ob aëris temperiem, & amœnitatem plurima diverſi generis poma educat; Mala,quæ ob inſitam toto anno viriditatem appellamus,Verdeais,mittit in reliquam Luſitaniam laudatiſsima.Immenſam propè caſtaneæ creat vim, qua vulgus inops ſolet victitare, toto ſiquidem anno integro illam & mollem ſervant, & fumo duratam. Magnos alit ovium greges ad montis Erminij radices,qui in magnam regionis partem dum excurrit, plures ex ſe fluvios emittit, & paſcua aſsiduè irrigata præſtat pecori peraccommoda. In fluminibus (valde ſcilicet frigidis) troctæ, ſive tructæ, genus piſcis ſuaviſsimum, captantur, ex tota Hiſpania celebriores.

*Beirenſis Regio.*

7 Ex interamnenſi Regione,& Algarbiorum Regno tantam, tamq; tenuis lini copiam legunt incolæ, ut ex ijs totum abundè Regnum veſtibus lineis reficiatur; Quin ibidem mulieres colo aliæ vitam alunt, ingentes aliæ conficiunt telas, quas in Legionenſe Regnum, & Caſtellanum mittant venales, neque hæc vilis habetur merx inter eas, quæ in Hiſpanicas Indias aſportantur. In oppido Vimarano lineæ elaborantur filo ſubtili adeò, ac delicato, ut nullibi terrarum aliæ videantur cum ijs,vel ſubtilitate, vel candore comparandæ: Regium vectigal, quod ex huius tantùm oppidi lineis comparatur,ſeptem fermè & octo plerumque efficit aureorum millia,ex quo faciliè,quantum privati colligant,apparebit.

*Laudatiſsimum Luſitaniæ linum.*

8 Eſtremadura, cuius caput eſt Vlyſippo,civitas in Europa ſatis nota, ad Tagi ripam extenditur; feliciorem in Luſitania tractum occupat,in quo omnia,quę terra profert viſuntur laudatiſsima; Ad hanc ſpectat provinciam Scalabitanus ager,qui cum Sicilienſi poteſt tam pecoris, quàm ſegetis ubertate contendere.Magnam ulteriùs producit olei copiam, quod in Septentrio-

*Eſtremadura.*

ptentrionales provincias, & in Lusitaniæ vectigales quotidie navibus asportatur. Vlysipponēse solum est uberrimum, quod ibidem serit triticum à Transtagano parum abest. Vina ad Tagi ripam (quod in suum mittimus locum) celeberrima; prope fluvium plurimæ sunt salinę. Ex Cetobrica, & Salacia lectissimum in varias Regiones mittitur sal, nec tanta unquam copia exhauritur. *Ager Vlysipponensis.*

9 Algarbiorum Regnum ultima Lusitaniæ pars, qua magis ad Austrum excurrit, ita ficetis est occupatum, & vinetis (pręcipuus hic est illo in Regno terræ cultus) ut aliquando à vicinia victum exigat, si annorum minus faveat clementia, sed vicinum oppidum Mertola (antiqua olim Myrtilis, Romanorum colonia) opem facilè præstat tritico, quod abundè suo ex agro legunt coloni, nec minus etiam opitulatur Orichiense arvum, quod proximo est in confinio. Est quidem verum, quod annis modicè fertilibus, sibi abundè triticum colligunt incolę, & quod ad sancti Vincentij promontorium seritur, cum optimo quolibet ex Hispania, de bonitate contendit. Abundat vino nobili, & oleo, quæ simul cum fico, uva passa, amygdalo, Thynno, ac sardinia (communis ista merx est Regionis) in exteras provincias transvehuntur. Ad oram maritimam diversi generis piscatu, & abundanti conchylio victum facilè parant incolæ. Mitto ea, quæ miro artificio è palma conficiuntur, siue ad domesticum usum velis cophinos, siue non minori arte ejusdem operis galeros, & pileolos, magna subtilitate elaboratos. Et (quod amplius admireris) eiusdem è palmæ folijs ita filo gracili diuersa efficiuntur crepundia, ut mulieres auro posthabito libentiùs illa in murænulis appendant auribus. *Algarbiorum Regnū.*

10 Qui huius Lusitaniæ ubertatis ex antiquis velit authores, Strabonem legat libro 3. Atheneum Dypnosophis. ubi de Lusitania cum ageret, Polybium citat, qui lib. 38. histo. Valde telluris feracitatem commendat; huic vero reliquos inter, iure potiori fides habenda videtur, non tantùm propter laudes non *Antiqui authores qui de Lusitania scripsere.*

 vulga

vulgares, quæ illi non parum afferunt dignitatis: Excelluit siquidem Philosophia, dicendi, & scribendi arte; verùm eo magis, quia inter duces Egregios, qui Lusitaniam cum Scipione lustravêre, majori studio provinciam est contemplatus, uti oculatus testis, quod viderat literis evulgaret. Ab illa verò ad nostram usque ætatem semper incolæ, & ab exteris hominibus addiscentes, & veterem rusticitatem omittentes, maiorem excolendæ telluri industriam adhibuêre; quæ cæli, ac soli clementia uberiorem protulit in dies fructum. Constat verò omnia, quæ in Lusitania gignuntur, tam pisces mari, quàm terra pecudes, & armenta, fruges, olera, vinum, & oleum in omnibus orbis Regionibus laudari, etsi in eisdem hæc ab insita telluris vi magno in pretio habeantur.

### *Antiqua* Lusitaniæ *oppida, &* Romanorum *coloniæ.*

1 Illud hoc in loco mihi libuit animadvertere, quod tempus ipsum, & illius vicissitudines variæ pariter admonebunt, multas fuisse in Lusitania civitates, & oppida non ignobilia, quæ vetustate omnia corrodente, vel penitus nomen amiserint, vel adeò attritum, & inculta Barbarie immutatum retinuerint, ut nec vestigium antiquæ famæ possimus internoscere. Ita siquidem natura ipsa volubilis, & vaga omnia constanti miscet inconstantia, ut qua olim sese continentes attingebant Regiones, fretum immiserit, quod inter vectum hac denuò tellurem occupat illac detegit, quod operuerat; quod fit, ut nihil stabile perseveret, undè minus debet mirum videri, si has naturæ vices ars patiatur, & quod homines nomen indidêre, annis volventibus amittatur. Ea tamen Lusitaniæ loca, quæ antiquorum nomen asservarunt, vel parva literarum declinatione, adhuc ex similitudine cognoscuntur, reperimus Vlysipponem, Eboram, Conimbricam, Lamecum, Bracharam, Serpam, Beiam; Hæc suum adhuc servant nomen tantilla literarum inversione. Sic dicuntur hodie: Vouga, pro Vacua; Alter, pro Elter; Lagos,

*Antiqua nomina locorum Lusitania.*

gos, pro Lacobriga; Maleçaça, pro Maletaca; Conna, pro Equabona; Mertola, pro Myrtili. Fluvij plures: uti Mondego, pro Munda; Teio, pro Tago; Guadiana, pro Ana; Minho, pro Minio; Ave, pro Avo; Neiva, pro Nebi; Lima, pro Limia; Tamaga pro Tamaca; Seire, pro Scilia; Cabado, pro Cadavo, Coa, pro Cuda; Douro, pro Durio.

2 Quo tempore Romani Hispaniam obtinuere, suos in illa senatus iudiciarios habebant, quos Conuentus juridicos suo nomine appellabant: Lusitanicos Emerita, Pace Iulia, & Scalabi posuere; postea vero ex Emerita in Bracharam transtulere, quæ ad Gallæciæ provinciam spectabat, quam Tarraconensis id temporis amplectebatur. Plura iuris Antiqui Latij, & Italici municipia, in Lusitania habuêre, quibus plures concesserant immunitates: hæc inter Vlissippo, Authore Plinio, eodem pariter suffragiorum iure cum Romana urbe fruebatur, neque discrimen aliquod intercesserat inter Vlisiponensem, & Romanum Civem, quo posset minus, vel suo suffragio ad magistratum alios promovere, vel alieno inter cives alios promoveri. Antiqui Latij jure fruebatur, Ebora, Myrtilis, Salacia: Præter quatuor ista municipia cujusvis expertia vectigalis, triginta numerabantur alia, quæ Romanis annua pendebant stipendia. Colonias item non paucas creavêre, quę ijs hominibus constabant, quos Romana civitas in oppidum aliquod incolis vacuum, vel denuò excitandum emittebat. Alia item Romanis fuit ratio Colonias mittendi in Regiones exteras, quas armis ceperant, cùm videlicet minus fidebant incolis, & eos uti continerent in officio, suos homines coloniæ creandæ nomine in oppidi præsidium sufficiebant. Omnes tamen illæ Romanis legibus, & immunitatibus utebantur. Ex huiusmodi colonijs duas meminit Plinius in Lusitania. Alia fuit Pax Iulia; quam modò dicimus Beiam, neque nomen adeò dissimile fidem imminuit, cum variç in lapidibus inscriptiones id apertè testentur, uti in nostro Andræa Resendio videre est libro illo, quem de Antiquitatibus industria composuit indefessa. Alia fuit Scala-

*Conventus Iuridici Romanorum in Lusitania.*

*Plin. lib. 4. cap. 22.*

Scalabis(vulgò dicimus Santarem)olim Veteres dixere Iulium præsidium, à Colonia nimirum,quam Iulius Cæsar illuc misit,ut Romanis militibus impositis ab incolarum motibus tutam redderet.

## *Montes Lusitaniæ,& in ijs aliqua scitu digniora.*

1 Quemadmodum divinus humani corporis architectus solidiores aliquas in eo effinxit partes,quæ majori duritie concretæ sanguidiores alias sustinerent; Vnde á capite dorsum ex tendit,in quo reliqua ossium contignatio fornicem efficeret concameratam,quam super iners caro, & parum solida stabile plurimos in usus haberet fulcimentum; ita Regiones multiformi discrimine partitus est, ut montes dorsi instar illas dissecarent medias,quo firmiorem redderent terrę plagam, alibi altiora cacumina excitavit, quo valles efficeret pulchriores, & subiectis ad radicem fontibus mortalium usui commodiores, plures diniq̃ue obcausas terræ in colis valde utiles ex Gæographica doctrina, mundi conditor,illum ita solida ossium compagine solidavit: Primum vero, quod veluti fundamentum dorsi simile subter posuit, est (Geographorũ ex mente) Taurus Mons, qui in varias excurrens provincias, varia ex se veluti brachia, & minora emittit Ossa, quibus totum hoc corpus molem sustineat, & hominum generi inserviat multifariam: Ex ijs verò brachiis, seu Mundi Ossibus, aliqua Gallæciam dum pervadunt, in Lusitaniam ad aquas Flavias extenduntur:alia Interamnensem dividunt Regionem, partemq̃ue occupant aliquantulam è Legionensi Regno, modò subditam Lusitaniæ, & ad illius Provinciam, quam dicimus Transmontanam, quæ ad Gallæciæ olim fines spectabat. Non minus aliud huius è corporis ossibus Erminium extollit montem,qua Guarda civitas jacet. Hunc antiquorum fuisse Erminium;noster Resendius inter Lusitanię antiquitates palam ostendit; Ad illius

*Cur montes in orbe fuerint inditi.*

illius radices plura oppida nō minimi mométi sita sunt; Montis pars à reliquo avulsa, ut antiquorum scriptis apud eundem authorem satis constat, montem efficit, quem ab stella appellamus. Qua mons iste excrescit altius pyramidis in modum effigiatur, à forma ipsa incolæ appellant cacumen illud altissimum, Montem cantari; Aliqua istud veluti tabernaculum continet in circuitu milliaria: summo in vertice est lacus spatio passuum plurimorum, cuius ea est natura, ut æstuante cum Oceano (cùm ab eo plures distet leucas, & přcelso sit in fastigio) ipse pariter exæstuans intumescat.

2 Alium Lusitania celebrem habet montem, Sintrę vocamus, satis navigantibus notum, illic siquidem ultimum fixêre ab Occidente orbis limitē, ubi (Plinio authore) elementa aquæ, telluris, & aëris dividuntur: mons apprimè viridis, & amœnus, si ibidem æstum velis suis in mensibus declinare. Montis finem, qua Oceanum attingit, nautæ appellant Rupem, vulgò Rocham Sintræ; Antiqui Geographi lunæ promontorium, (ob Vlysipponis viciniam, à qua quinque tantùm distat leucis) Vlysipponense, alij denique Strabonem secuti, Hiernam dixêre.

*Plin. lib. 4. cap. 21.*

*Sintra mons Lusitaniæ.*

3 Plurima hoc in monte visuntur non cursim attingenda, sed nos promissæ brevitatis amatores, aliqua tantùm quàm brevissimè perstringemus; & à summo, mirumque in modum acuto vertice incipiendo, illic videre est affixum prærupto saxo monasterium sancti Hieronymi, cuius ædificationem nunquam satis admireris, si locum, structuram, & ædificij magnitudinem contempleris. Est illud sanctæ Marię à Rupe dicatum, opus universum lapicidarum opera, & ferro incussorio duro in lapide excavatum, ita ut pergulæ cubiculares Monachorum, & domus reliquæ Monasterij usui necessarię, quin & templum ipsum, ac vicinæ excipiendis hospitibus ædes satis amplæ, ob assiduam frequentiam eorum, qui ad novendiales preces illuc ventitant, in rupe sint incisæ. In atria, & alia monachorum viridaria, ubi plurimæ pomorum feraces coluntur ar-

*Monasterium S. Hieronymi in Sintra.*

bores, nec non ſuaves herbæ, terra aliunde convecta fuit. Monaſterium efficit ſpectabile jucundiſsimus undequaq; proſpectus, quem, qui plurima videre prealta loca, omnibus amęnitate anteponunt; parte enim alia, ſeſe prębet oculis Oceanus: ad montis latera valles apparent oculis iucundiſsimæ, in quibus totius generis arbores, tam pomis quàm frondibus commendata; E radicibus longiſsimę extenduntur planicies pecoris, & tritici feraces nimium; qui proſpectus, adeò multiplex, & varius, neſcio quam incondito, ac lapidoſo monti conciliat venuſtatem. Ad latus aliud, infimo in monte prope maris oram, qua aliquantulum mare ſubintrat, olim fuit antiquum templum Soli, ac Lunæ conſecratum, cuius adhuc extant veſtigia, nec non aliqui inſcripti lapides, è quibus unus hanc adhuc ſervat inſcriptionem.

*Soli & Lunæ Ceſt. Acidius* Perennis *Leg.* Aug. PR. PR. Pro*vinciæ Luſitaniæ.*

4 Montem verſus continentem attingit vallis leucæ ſpatio longitudine, Collares Luſitani (quaſi diceres Monilia Latinè) vocant ab oppido huius nominis iuxta Oceanum ſito; Vallem huius magnitudinis, aut viſui pulchriorem, aut uſui commodiorem univerſa in Europa facilè non reperies. Eſt undiq; pomiferis arboribus conſita, quæ adeò ſunt fertiles eo in ſolo, ut ſeſe undique certatim rami permiſceant, & vix infra ambulantibus liber pateat ſuſpectus cæli; foliorum diverſitas conſimili in viredine mirificè intuentium oblectat oculos. Ex hac una valle maxima ex parte alitur Vlyſippo, inde enim diebus ſingulis, tam hyeme, quàm æſtate onuſta pomis, & oleribus iumenta, civitatem ingrediuntur; Vt omittam, quæ vinum, ac triticum eadem ex valle ſolent aſportare. Decimæ pomorum quæ Regi ſolvuntur (cizas vocant Luſitani) in annos ſingulos, quingentos aureos ſupra duo millia efficiunt, unde cuncta univerſim poma (ea ſi auferas, quę ob dominorum immunitates

*Collares.*

tes

tes Regia non pendunt vectigalia) triginta millium aureorum explebunt summam. Valle extrema prope mare imménsæ profunditatis extat puteus latitudinis maximæ, & ita rotundus, ut artificum manibus elaboratus videatur; Ad putei extremam marginem, nemo nisi funibus illigatus accedit, unde lapidem si emittas, longissimo temporis spatio spectabis, si imo in fundo velis strepitum exaudire, ex qua profunditate coniectamur è mari, cuius exæquat summum, per latentes terrę venas aquam sugere.

5 Alij adhuc in Lusitania extant montes, de quorum amænitate, & commoditatibus uberiùs possemus loqui. Est siquidem in Algarbiorum Regno mons non exiguus, qui Regnum omne, quà spectat ad continentem, circuit; Montem Cicum dicunt incolæ, alij paululum inverso nomine, Monchicum: cùm verò Regio illa ad huius radices extendatur, nomen inde est mutuata, Algarbij (sonat siquidem Mauris olim habitatoribus nomen istud tellurem imam) Præterea multis ex fontibus, qui ab ipso trahunt originē, magnam accipit, & amænitatem, & pariter fœcunditatem. Sunt enim in Transtagana montes Caldeirani, Portelij. sancti Isidori, Arrabidæ. sancti Ludovici; In Estremadura, Minde, Albardos, Sanson; In Beira, Alcoba, & Mons Murus; In Regione Interamnensi, Mons Corvaceira, Lures, Soaia; In Transmontana, Amaranus mons, Montosus, Reboda. Plurimas Lusitanię montes isti, quibus undique distincta est, utilitates præstant: siquidem fontium causa, quibus in subiectas desudant valles Regionem efficiunt valde amænam nec minus uberem, & mortalium usui per accommodam.

*Aliorum montium nomina.*

## *Fontes & Balnea Lusitaniæ.*

1 Supra suo in loco monuimus quibus quamque salubribus abundet fontibus Regio Interamnensis, quę amęnitate reliquas inter Lusitaniæ nullo certamine primatum tenet, si- *Fontes Interamnenses.*

quidem longa octodecim non amplius leucas, lata duodecim, quinque supra viginti millia perennium fontium numerat aquarum præstantia cum nullis in Europa comparandorũ. Similiter, & Beira delicatissimis, frigidis, ac saluberrimis abundat aquis, & omnis univetsim Lusitania undique rivis, ac fontibus intersecatur, qui eam reddunt incolis feracem pariter, & salubrem. Vna tantùm provincia Transtagana aliquibus in locis fontium laborat penuria, quamuis alibi non deficiant, uti in oppido Estremotio, in quo aliquot supra triginta sunt fontes publici aquæ apprimè salubris ac delicatæ. Oppida item Cano, Villæ Vicosæ, Borbæ, Alandroalis, Montis majoris, valdè sunt amæna, & fontibus abundè irrigua.

*Aquæ salubritatis causa.*

2 Horum fontium salubritas, & præstantia, videtur provenire à tellure ipsa, quæ varijs inter secta auri, & argenti venis, aquæ intrinsecus permeanti vires communicat salutares. Vnde antiquos Lusitanos scripsit Strabo abstemios, aquæ verò potores. Illecti siquidem aquarum suavitate vinum, quasi viliùs postponebant.

*Strabo lib. 3. Geogra.*

*Thermæ, & medicinales aquæ in Lusitania.*

3 Neque Lusitania frigidis, & potui jucundis potitur aquis, sed calidis etiam, & ad curandos morbos pręsentissimis, in quibus balnea sunt satis nobilia ob restitutam in ijs desperatis hominibus sanitatem. Reliqua inter, primum suo jure obtinet locum ille, quem à calidis ibidem aquis ebullientibus appellant Caldas; locus est propè Obidos, ubi Eleonora Ioannis secundi Lusitaniæ Regis uxor, perillustre condidit Xenodochiũ, quod amplis redditibus locupletauit, undè omnibus qui illuc quęrendæ sanitatis causa sex statis mensibus ventitant gratis, & affatim omnia ad curationem necessaria impenduntur. Quin imò Medicũ non exiguo cum honorario, & pharmacopolam cum apotecha omni medicamentorum genere referta assignavit, ut sanitas ægrotantibus nullo pretio constaret. AEdes etiam nobilioribus seorsim condidit, in quibus magna cum munditie, & prout res postulat, splendore omnia sedulò exhibentur. Curam rei totius commisit Patribus à sancto Eli-

gio

gio,qui coloris violacei sunt monachi sub sancti Laurentij, Iustiniani degentes instituto. Alia sunt balnea Algarbiorum in Regno, in oppido Alvor, quæ Ioannes secundus Lusitaniæ Rex petivit, cùm lethalis veneni quæreret medicinam: Antiquiora alia sunt in Beira, in Conventu de Lafoés, quæ majoribus erant maiori in pretio, & ad illa ægroti undique conveniebant. *Fons mire virtutis.*

4 Quatuor à Conimbrica leucis prope oppida Cantanhedium, & Cadimam, est fons naturæ protinus admirandæ, pede non amplius profundus, arenosus, & subturbidus (Incolæ dicunt Fervenças, quod ferveat perenni aquarum, & arenarum ebullitione) ea verò est natura, ut quidquid in eum injicias absorbeat, nec satis potest apparere, quo iniectos arborum ramos devolvat, cùm non semel arborem integram experimenti causa radicibus imis, aut summis tantùm frondibus applicitam trunco tantũ, sive ramo quolibet ita devoret, ut nullis viribus possit avelli, & brevi temporis spatio, nec tantillus ramusculus appareat. Illud etiam accidit, ut labenti jumenti pede, ita fortiter brevi spatio animal ad se traxerit, ut multa vix arte & robore à devorante posset abstrahi. Fons iste (ex Ioannis Vasæi sententia) est à Plinio memoratus, cùm duos in Hispania meminit, quorum alter insita sub latenti virtute omnia absorbebat, alter quidquid injiceretur mittebat foras; neque Vasæum fallit coniectura, scripsit enim Plinius fontem illum conjecta protinus devorantem, Carrinensi fuisse in agro, quo in loco contendit Vasæus legendum potiùs Catinensi, cùm enim ager & oppidũ, iuxta quod fons manat dicatur Cadima, tam parva literarum corruptela, facilè fontis huius authorem agnoscit Plinium. Mihi videtur similius vero, antiqui nominis vestigium durare in pago tenuiori propè sito, quod etiam nunc incolæ appellant Carromeu; non longè ab hoc sunt duo fontes, quos ibidem recenset Plinius, è quibus alter omnia iniecta evomit, sed non tanta celeritate, ut superior absorbet; Alter lacui, quàm fonti similior, aurei coloris pisces ceruleis, & tristibus aquis coercet. *Fons omnia sorbens.* *Vasæus Chronic. Hispan. cap. 8.* *Plin. lib. 2. cap. 103.*

5 In oppido Almada (contra Vlyſipponem ſurgit) eſt fons, cuius aqua morbo calculari habetur remedium valdè præſens, unde multis ex locis exquiritur, illudque virtutis eſt argumentum, quod lutea quęlibet vaſorum fruſta, ſi fortè iuxta Canales, quibus aqua perfluit, relinquantur, vel ipſa vicinia perfringuntur.

## *De fluviis, qui Luſitaniam interfluunt.*

1 Cùm Luſitaniæ ſolum tot ſcateat fontibus, uti diximus, pluribus neceſſariò fluminibus irrigabitur, quæ ab hiſce derivantur; quocirca Strabo felicem dixit Luſitaniam, quæ tot fluvijs naves patientibus interſecatur, qui aureis arenis commendantur, ut aurum in ijs ſelectum teſtatur hodie. Præter eos Luſitaniæ fluvios, qui ab eodem Regno oriundi, ubique Luſitani noſtrum in mare ſe exonerant, alij ſunt externi, qui Regni fines ingreſsi, alios ex itinere excipiunt, quibus duplo ſæpiùs maiores in mare influunt.

*Ana ſive Guadiana fluvius.*

2 A Guadiana, quem modò diximus (veteres Geographi Anam dixêre) incipiemus, is ſiquidem finis ultimus Luſitaniam diſcriminat à Betica. Nomen invertêre Mauri, Hiſpaniam qui tenuêre, ſuo ex more, Guadi, præfigentes nomini (eſt enim Guadi) inter illos fluvius, ac proinde Guadiana Arabico nomine ſignificat Anam fluvium. Cùm verò ex Caſtella defluat, & paucas in Luſitania pervadat leucas, Luſitani & Guadianam, & Odianam ex dicentis arbitrio appellant. Suum habet caput prope Conſaburam in ea plaga, quam antiqui dicebant Laminitanos agros, hodie vulgò Manchas Aragoniæ; Neque hoc antiquis Geographis adverſatur, dum ſcribunt hos fuiſſe campos in Hiſpania citeriori, ſive Tarraconenſi provincia, quod perinde valet. Poſtquam fluvius iſte multa milliaria ſuo curſu conficit, & Oretum Regiam civitatem, ſive Calatravam interluit, aliaque ex itinere pervadit oppida, iterum ſubter ima telluris viſcera ſe abſcondit ſpa-

tio

tio milliarium plus triginta, donec tandem prope oppidum Villa forta erumpit. Omnem illum Regionis tractum, quò fluvius delitescens recondito pertransit à luco, mirum in modum luxurianti herbarum pastu alendo pecori fœcundat; Aqua scilicet peroccultos terræmeatus solum superius humectante. Vnde quemadmodum Alpheum bibentes in Arcadia, illius cum Arethusa, fonte Siculo, amores commenti sunt, ita Hispani patrium laudantes Regnum, venusta illusione dicebant pontem in eo esse, in quo ovium plura millia pascerentur.

3 Plurima secum affert commoda Guadiana fluvius, ijs quas præter labitur, regionibus, quod Transtagana cum primis arida experitur; Cum enim fluvios habeat raros, neque pistrina aquaria, quibus triticum molatur, nisi cursu perenni incolas hac in penuria iuvaret, vitam alerent difficiliùs; Ripam simul pastui efficit valde commodam, & quæ ibidem pascuntur pecora, gustui per iucundas alunt carnes. Lusitaniam ingressus Odiana duas circiter leucas à Serpæ Oppido, in locum devenit præruptis undique asperrimisque saxis invium, hic se in duos partitur duro ex lapide canales, inde se statim permiscent aquæ & torrente eodem valde rapido, duos subintrant lapides ad invicem fornicatos, qui naturæ artificio in pontem annectuntur, utramque jungentes ripam, ut iter facientibus securo transitu commodius inserviant. Hunc evadens naturæ pontem in scopulos iterum incurrit adeò angustos, ut nec passus duos occupet latitudinis inde præcipiti ex loco, horribili fragore in imum puteum devoluitur, latum passibus centum, ulnas profundum octoginta. Locum ubi aqua recipitur, Assenium suo nomine dicunt incolæ, à fragore illo incondito, quem aqua ex præcipiti adeò, & prærupto loco inter concava saxorum de lapsa edit, à summo enim saxo unde cadit, ad summã putei subiacentis aquam ulnæ sexdecim altitudinem metiuntur. Putei marginem lapides undique circumsepiunt, qui allisum aquæ sonitum cavitatibus dum excipiunt, reddunt maiorem, illos

*Anæ utilitates.*

crebro

crebro motu contundens aqua, ita varijs in locis atterit, ut imagines sæpiùs, & expressas efficiat figuras artificum operam æmulantes. Ex hoc veluti stagno, sese iterum effundens, rupes alias offendit torrens, quæ illum iterum angustis itineribus astringunt maximè, ita ut alibi duodecim, alibi tribus tantùm defluat latus passibus. Has inter saxosas rupes tres circiter fluit leucas, donec Myrtilem pervadat. Vt verò piscatores illo in stagno, & fragosas inter rupes capiant pisces, se longissimis demittunt funibus illigatos summis è saxis, quo usque summam pedibus attingunt aquam, ubi appensis similiter ramorum fascibus pedes firmant, indeque magnam murænarum extrahunt copiam, mugilum, luporum, & alosarum. Pisces, qui à mari hunc in fluvium ascendunt, maiores quidem sunt, quàm alijs in fluminibus: verùm non adeò præstant sapore, anguillas si auferas fluviatiles.

*Tagi fons.* 4 Tagus fluvius primam habet scaturiginem in Tarraconensi provincia, ubi à Molinę rupibus excurrens, propè Concham civitatem in Castellę Regno sitam (sive, quod volunt alij) retro adhuc in oppido Albarrasim Aragoniæ, centum octoginta ubi conficit leucas, ad Vlysipponem sese tandem miscet Oceano. Primo in Lusitaniam ingressu ditior iam plurimis in se fluminibus exceptis, quæ tam aquis, quàm proprijs sibi spoliat nominibus, oppida prætercurrit Abrantes, Punhete, Tancos, donec Scalabim illustre inter prima Lusitaniæ, non aureis tantùm arenis Antiquorum memoria decantatis, sed plurimis segetibus locupletat; illius enim vicinum agrum, uti Nilus AEgyptum extra ripas effusus inundat, & luto aperiens frugiferum apprimè reddit, non tantùm proventu multiplici commissum referens semen, sed perquam brevissimo temporis spatio, segetes efficit ut maturescant. Quinquaginta siquidem diebus terræ traditum semen falci segetem exhibet iam maturam; Demesso tritico parvo agricolarum labore, Milium pari fœcunditate, ac temporis brevitate flavescit, ut armenta innumera prætercam, & boum, & equorum, quæ illis in pascuis producuntur.

*Quæ loca Lusitaniæ pervadit.*

cuntur. Duas ob Scalabi leucas maris fluctus, Tagum uti excipiant hoſpitio, procedunt obviam; quibus paulatim alueus dilatatur. Exinde amœna,ex utraque ripa inviſit oppida villis undique pomiferis veſtitus, & umbroſis,quæ præterfluenti iucundiſsimum prębent iter, quod ſecundo amne navigantibus terreni paradiſi imaginem repræſentat. Vlyſipponem denique itineris attingens metam,portum efficit omnium ex orbe univerſo celeberrimum, tam ob commodiſsimam ſtationem navium, quàm ob proſpectum periucundum, quò alia ex parte ſeſe tollit Vlyſippo , alia ex adverſa ripa ſeſe ſpectanda venuſtiſsima præbent oppida.

5 Flumen iſtud longè omnia Europęa laudibus antecellit,ob famam, nomenque illius in tam diſsitas orbis regiones evulgatum; Ex eo ſiquidem egreſſæ claſſes, & incertis fluctibus,& ventorum commiſſæ flatibus omnem terrarum orbem mortalibus inacceſſum adiêre, quin & Aſiæ potentiam Tago fecêre vectigalem; Illi ſiquidem annis ſingulis annua mittunt ſtipendia Indus, Ganges, & Hydaſpes, quorum tantùm nomina antiquorum memoriam perterrebant, unde noſtræ ætatis Poëta cecinit non immeritò. *Tagi nomen ætate noſtra glorioſum.*

*Iamque iugi eſt patiens Indus, nec turpe putavit*
*A Domino Ganges poſcere iura Tago.*

6 Laus alia huius fluminis eſt ſatis nota; reliquos enim inter fluvios auri feraces ſemper Tagus primatum tenuit, authore Plinio, qui lib.3.c.4. illum Pactolo, Hermo, Gangi, & Pado anteponit. Neque foret difficile id noſtra adhuc ętate experiri, niſi acerbis Regum edictis cautum foret, qui rei frumentariæ conſulentes vetuere, ne Tagi arenæ, auri legendi cauſa, extraherentur, ne ſcilicet agris frugiferis incommodarent. Quod tamen in eo legebatur, purum adeò fuit, & ſincerum, ut Rex Luſitaniæ Ioannes III. ſceptrum aureum ſibi ex eo iuſſerit fieri, cùm aliud, etſi nimis laudatum, minùs placeret: ſceptro utuntur Reges Luſitani, & in theſauro publico aſſeruatur, ubi ſtudioſis illud videndi fiet copia. *Tagi aurum.*

7 Non minimam eidem præstat laudem multiplex genus piscium, quod piscatoribus maximi semper fuit emolumenti, de quo Strabo scripsit in hæc verba: Amnis quidem piscium feracissimus est, Ostreorumque redundans; Antequam enim se maris fluctibus immisceat, plurimos capitones piscantibus præbet saporis præstantiâ nullis alijs comparandos. Immixtus verò mari alosas profert innumeras, quibus confines populi victitant, & recentes, sectæque in medium ad exteros asportantur. Infrà verò peculiarem Vlysipponensi oræ piscem edit, Soleolas dicent Latini, Lusitani Asevias, delicatissimum piscium genus, quod ęgrotis præbent Medici in edulium medicinale. Quin imò tanto habetur in pretio, ut quàm citissimis viatoribus ad Reges Hispaniæ hinc mittantur recentes, & adhuc fermè vivæ. Ichthyocollas, coracinos, & mugiles prætereo, & pisces alios. Prope oram Transtaganam plura, & saporis optimi leguntur conchylia, nec non lingulacæ ijs, quę præ alto captantur mari, sapidiores.

*Tagi pisces.*

*Strabo li. 3*

*Munda fluvius.*

8 Munda fluvius, quem Strabo Muliadem dicit, nos patrio nomine Mondego, fluvius est undique Lusitanus, ab Erminio siquidem monte non longè à Zezeris capite trahit originem, in oppido Figueira evolvitur in Oceanum, & paucas suo cursu leucas conficit, quocirca Strabo brevis navigationis fluvium appellavit. Eandem cum Tago aurum devolvendi naturam habet, quod circum degentes incolæ seligendo, hoc sæpiùs ex opere vitam alunt. Maior illius pars Lintres, ac Cymbas minores sustinet, quibus venales ædificijs materia secundo, & adverso flumine vehitur Conimbricam. A Conimbrica maiori iam aquarum incremento maiores alveo cymbas patitur in mare usque, cuius æstus ad Barrancæ oppidum excrescit. Fluvius est valdè placidus, & amænus, Salicetis septus undique, adeò leni tractu in mare defluens, ut alicubi stagni in morem vix quò tendat internoscas. Attamen cùm ex nivoso monte devolvat aquam, cùm nives cœli imbribus liquescunt, & montes, quos interfluit ex itinere, aquas lapsu præcipiti mittant

deorsum,

deorſum , horribili aquarum agmine ſibi conſuetam deſerit tranquillitatem,& in apertos ſpatiatus agros, pecudes, ſtabula, & domos integras ſecum trahit. Aqua eſt potui periucunda, apprimè ſalubris,& adeò delicata,ut veſtes lineæ puro tantùm, ac ſimplici lotæ flumine; candidiores reddantur, quàm ſi alibi ſapone,& quolibet fullonum artificio abluantur. Piſces huius fluminis ante Conimbricam tructæ; Infra, quas bogas dicunt, muleoli,& mugiles eſui inter alios ſuaviores; videlicet ſuaviſſima in aqua, & inter auriferas arenas educati. E mari in fluvium aſcendunt aloſę plurimę,ac murænæ ex omnibus Hiſpaniæ fluminibus longè optimæ.

9 Zezere aliud eſt à Luſitanis fluminibus, vicinum Mundę, habet caput in eodem Erminio monte, rapidum eſt,& valdè preceps, magnamque devolvit aquarum copiam, & Niſi Nabonem fluvium, ad antiquum Nabantiæ oppidum offenderet,quo immixtum Tago confunditur, nomen non ignobile inter Geographos obtineret, eo ſiquidem impetu in Tagum influit, ut longo ſpatio obvium dividat torrentem, & ſuam diſcretam adhuc ſervet aquam, quam facilè ex glauco colore,inter Cryſtallinam Tagi deprehendes. Reſendius Ozecarum appellat,quod ita ſcriptum invenerit antiqua D. Irenes in hiſtoria,quam octingentos abhinc annos ſcriptam conſtat. *Ozecarum fluvius.*

10 Vougam antiqui Geographi maiores inter Hiſpaniæ fluvios meminêre. Plinius Vaccam nominat,Strabo Vacuã. Ptolomæus Vaccim. Scaturiginem habet prope montẽ Alcobam: breve ſuo curſu ſpatium conficit,& alios curſim parvi nominis excipiens fluvios, Aguedam tandem ſibi ęqualem tam nomine,quàm aquis ſpoliat, quo ditior,& non contemnendo agmine,ad Alveirum oppidum mare ingreditur. Agueda fluvius,qui Vougæ immixtus amittit nomen,olim Eminius audiebat,nomenque civitati, quam interſecabat,indidit; Eminium olim civitas erat Epiſcopali ſede inſignis, cuius Toletanum Concilium meminit,ętate Flavij Recaredi,cui Poſsidonius Eminenſis Epiſcopus interfuit. *Vouga.* *Agueda.*

Durius. 11 Durius maximos inter Hispaniæ fluvios memorabilis aquarum copia Tagum superat, viginti leucas supra centum excurrit, antequam Oceano infundatur, ad Portum denique Lusitaniæ urbem cùm devenit, in mare tandem se exonerat, plurima, eaque magna ex itinere fluenta suscipit: Pisvergam videlicet, Carrionem, Arlancam, Duratem, Tormem, & Consimilia ignobilioribus omissis plurimis. Ortum trahit à palude horribili, omninò immota, & satis ampla, in quam undè scaturiat fons, prorsus ignotum. Est palus in summo montis vertice, Orbium dicunt, novem à Soria leucas, ab antiqua Numantia distat septem. Primo statim ex ortu tumidus aquarum pondere devolvitur: plurima loca nobilia prçterlabitur, uti Arandam, Vxamam (quæ nunc Osma vocatur) Penhafielem, Turrim Syllanam sive Tordesilhas, Sarabrim, quam aliqui Taurum, alij Camoram nunc esse contendunt; Quæ duo oppida in Castella proluit, ut in Lusitania Mirandam. Alvei latitudine quandiù per spatiosas, ac planas defluit Regiones, suam satis àquæ indicat opulentiam, donec Lusitaniam ingressus montium causa, quos interlabitur, breviore astringitur tramite, & Mirandam præterfluens, ad sanctum Ioannem à Piscaria (oppidum est in Lusitania) accedens è prçrupta nimium cataracta in præceps cadit horrendo aquæ decidentis fragore, ubi murenæ plurimæ, & diversi generis pisces alij capiuntur; A fluminis ostio ad hunc usque locum viginti quinque leucis maiores ascendunt naves; neque Durius suis caret arenis aureis, uti cecinit Claudianus.

*Hic certant Pactole tibi, Duriusque Tagusque.*

Lessa. 12 Post Durium ante Minium minores alij defluunt, sed Oceanum suis quoque subintrant Ostijs. Horum alius est Lessa, apud Pomponium Melam Celandus, cuius capita cum parvo inter se absint intervallo, exiguum navigationi prebent spatium; prope Matosinhos in Oceano terminatur; pisces fermè

fermè eosdem cum reliquis alit fluminibus Lusitaniæ. Avus brevem item facit cursum, siquidem iuxta Vimaranum habet fontem, ad Villam comitis ostium. Neiva (quem Geographi Nebim) à loco scilicet, quem prætervehitur ex Antonini itinerario. Antequam fluvius iste Oceanum attingat, nomen deponit Cadavo infusus, confuso tamen alueo mare ingreditur intra Fam, & Sposende, duo parum inter se dissita oppida. Abundat diverso piscium genere valdè sapido, & aliquo à mari spatio est flumen istud navigabile. *Avus.* *Neiva.* *Cadavus.*

13 Diversa imposuêre nomina Limæ fluvio antiqui historiographi. Strabo, Limiam, & Belim dixit. Alij communi nomine oblivionis fluvium appellarunt, alij denique Græco vocabulo Lethen, quod Latinè oblivionem sonat. Neque hoc oblivionis nomen ex fabulis, ut aliqui autumant, ortum traxit, sed ab historia satis vera. Lusitani Celtici, qui Guadianæ ripam incolebant, inita cum antiquis Turdulis amicitia (occupabant Turduli, quæ Durium, & Guadianam interiacet, terræ plagam) copias iunxêre paribus in eandem expeditionem animis; transvecti verò Limam, orta ibi seditione, communem amisêre ducem, nec diutiùs acerbis fuêre animis, quin imò & simultates obliti, & soli amœnitate illecti, suas ibidem sedes posuêre. Imperitum deinceps vulgus credidit, eos aquis illis insita virtute tantam patriæ potasse oblivionem. Ita verò ista in posteros opinio emanavit, ut annis posteà volventibus, cùm Iunius Brutus Romanorum dux, cum exercitu ad Limam veniret, nullo posset imperio Romanos milites adigere, uti fluvium transmitterent, omnibus sibi persuasis statim patriæ suæ æterna oblivia subituros; Neque aliter eos dux potuit à sententia dimovere, quàm à signiferi manibus vexillum avellens, & in ripam alteram transmissus suos illinc, ut transmitrerent, exorans. Iulius Florus in Epitome author est; quocirca Plinius fluvium appellat fabulosum. Limæ fons ab uliginosis locis emanat *Lima unde oblivionis flumen est dictum.*

inter Auriam, quæ nunc dicitur Orense, & oppidum Montem Regis: omnis illa regio Lyma, & confines populi dicuntur Lymici.

Minius. 14 Minius inter celebriores Hispaniæ, nomen à Minio, quod ripa profert, mutuatus est, si Iustino est danda fides; Gallaicis reclamantibus, qui hanc potiùs laudem suo Sil contendunt ad scribendam, cùm Minium solus edat; Vti etiam iniquis animis patiuntur, cùm Sil illorum fluvius Minium aquarum copia longè superet, Minio permixtum nomen perdere. Minius est populis, quos præterfluit valdè commodus, qui vel ex hac causa inter reliquos Hispaniæ sunt abundatissimi. Vbi sex & triginta defluxit leucas, intra Tudensem civitatem, & Caminiæ oppidum nobile in mare influit. Plures hoc in fluvio lupi capiuntur, salmones, alosæ, & pisces alij inter omnes illarum regionum laudatissimi: statim à capite ad Aras Sextianas, quæ civitas nunc Lugo appellatur, magnam trahit aquarum copiam.

Coa. 15 Plures adhuc sunt fluvij Lusitaniæ, de quibus antiqui Geographi non scripsêre, vel quia eorum notitiam non fuêre assequuti, vel quia ipsi mare impromiscui non attingant. Vti Zezere, quem suprà diximus. Transmõtanus item alius (Coam dicunt vulgò) hic suprà oppidum Alfaiates enascens, prope Villam novam de Fascoa Durium ingreditur; Illum Romani Cudam, & attiguos populos Cudanos, & Transcudanos appellarunt: cuius meminit inscriptus lapis in Alcantare ponte.

*Municipia provinciæ Lusitaniæ stipe collata, quæ pontis opus perfecere; Coeditani Lanci͏ntes oppidani Talori; Interamnienses, Colarni, Lancienesʃ, Transcudani, Aravi, Mideburgenses, Arabricenses, Banienses, Præsures.*

Tamaca. 16 Alius est Tamaca fluvius, qui antiquum servans nomen S. Gondiçali ab Amarantho, oppidum frequens, & ob Divi sepulchrum

pulchrum satis nobile interfluens, ad Duos Fluvios (ita locum appellant incolę) Durio immiscetur. Populi quos circumfluit, suo è nomine olim audiebant Tamacani, ut Resendio authore antiquus lapis prope Aquas fluvias fidem facit. Nabanus, ut suprà tetigimus, mediocre item flumen, quod Ozecarum adauget, quemadmodum Soure, Antiquis Ancus, Mundam. Fluentia item Sor, Tagum prope Abrantiũ locupletant. Nec non Caia, valdè tã Castellanis, quàm Lusitanis notus Regnis, quia illuc utriusque Regni in confinio, antiquo ex more Castellanæ Lusitanis, Lusitanæ Castellanis tradebantur, *Dum fata, Deusque sinebant.* Similiter & Seira, quæ antiquum retinens nomen, & pago vicino communicans, ante Conimbricam Mundam ingreditur. Item Seda, Paiva, Montragil, Canca, Coruche, quæ magnam devolvunt aquarum copiam. *Minora alia Lusitaniæ flumina.*

17 Sadum omnibus longè maiorem nulli antiquorum meminêre, uno excepto Ptolomeo, qui Callipodem nuncupavit. Nullum fluvius hic agnoscit caput, sed plurimis in eum varijs è riuulis confluentibus, haud contemnendo gurgite intumescit. In unum siquidem congeruntur Enxarrama, Odivellas, Garcia Minino, & Santa detença, cùm iam horum per se singuli ex vicinis fontibus aquam excepêre, in eundem conspirant Sadum fluvium. Cursu suo duodecim conficit milliaria, & ad Salacię æstuarium delapsus, ad Cetobricam mari excipitur. Est flumen ad Regis portum usque, uti vocant, maioribus cymbis navigabile; Abundat maximis, & valdè sapidis capitonibus, multis boccis, anguillis, & ob piscatum plurimum, & venationem ad illius ripas, nec non fluminis amœnitatem, plures Regni proceres illic ver primum solent traducere oscitantes. Si omnes vellem fluvios Lusitaniæ recensere, foret opus immensum, & quod sibi volumen posceret non exiguum. Strabonis illud fuerit satis, beatam scilicet Lusitaniam ob fluvios innumeros, quibus undique intersecatur. *Sadus.* *Strabo li. 3.*

Auri-

### *Auri argentique fodinæ in Lusitania.*

1 Inter omnes orbis nationes fuit olim Hispania valde celebris ob immensam auri, & argenti vim, quod inde facillimo compendio vehebatur, quod nulli antiquornm scriptores suis in libris præteriere, Græcos si relegas, & Latinos. Quocirca auri splendore illecti Græci, Phænices, & omnes denique tam Europę, quam Asiæ nationes, in Hispaniam commutandi gratia adnavigabant eo studio, quo nostra ętate Hispani homines divitias inquisitum in remotissimas navigant regiones.

*Pyrenæorum incendium.*

2 Neque metalla ista é terræ visceribus extrahebant, sed desuper, uti modò lapides, proiecta, vel gratis, vel certè vilissimo pretio commutabant. Huius feracitatis originem non erit extra rem paucis legenti inculcare. Pyrenæi montes (communis inter Gallos terminus et Hispanos) longo adeò telluris excurrunt tractu, ut mare utrumque, Mediterraneum scilicet attingant, & Oceanum. Hi quà Galliam spectant, prærupti fuere, & excauati, quà verò Hispāiam respiciunt, antiquissimis arboribus obsiti nec commeabili sylvarū densitate, ita siquidem longissimo annorum decursu sua sponte syluescentes nulli erant incolis usui. Fortè accidit, sive casu, ac temerè, sive pastorum consilio pascuis armentorum consulentium, ut iniectis ignibus, inculta illa, & tot annis intacta sylueta conflagrarent, neque incendium tanta, tamque pingui correpta materia vires posuit longo tempore, quo æstuantibus intus terrę venis & vapore calido fatiscentibus, latens intus argentum, & aurum plenis canalibus in subiectos agros manantis in morem aquæ desudarunt. Incolæ ingenita animis simplicitate, metallorum pretium ignorabant, quem utinam candorem in nostram adhuc ætatem retinerent: Cæterùm gentes exteræ auri, & argenti fulgore occæcatæ, certatim accurrebant, & gratis auro naues implebant, ad suosq; cum antennis aureis, & ancho-

ris

ris remeabant, ferreas incolis in auri pretium relinquentes, quod Diodorus Siculus, & Aristoteles testantur; Hoc denique exhausto metallo, cùm illud summa jam tellure deficeret, fodinas locis varijs aperuêre, unde aurum & argentum extrahebant, tantam verò copiam excavabant, ut Plinius scripserit ex Lusitania, Gallęcia, & Austuriana provincijs, in annos singulos viginti millia librarum Romanis solvi eo ex auro, & argento, quæ à fodinis incolæ depromebant; efficit verò millionem, & dimidium nostræ monetæ; Neq; Romanorũ iugum adeò fuit grave, uti nostra in ętate Provinciarũ colonis; Ex quo apparet facilê quantum Hispanis hominibus suo ex opere remanebat. *Vectigal Romanis pensum ex aurifodinis.*

3 Neque hoc parum cohæret Livio scribenti immensum prope aurum in Romanum ærarium illatum à Censorio Catone, cùm de Hispania triumpharet. Multę hodie immensę profunditatis fodinę, quæ apud Lusitanos videntur, antiquorum testantur industriam; Illas nostri homines modò omittunt, neque alias denuò aggrediuntur. Minùs iam tellus producit, nimia scilicet aratione fatigata, vel quia prima illa orbis iuventute, quando à primis minùs aberat incunabulis, quidquid suis in visceribus habebat pretij, liberaliter emittens senio tandem elanguit. Quod à planetis etiam potuit provenire, non ita benignè subiectam in tellurem influentibus, quàm florida illa, & primęva mundi adolescentis ętate. *Lusitani cur hodie aurum non effodiant.*

4 Non è terræ visceribus tantùm, sed ex fluuiorum arenis Lusitani aurum colligebãt, quod Historici, Geographi, ac Poëtæ vulgò tradunt. Suprà iam monuimus à Lusitanis Regibus interdictum, ne incolæ è Tago arenis aurum venarentur, quod si efficiant, arenę cumulos spargent necessariò, & flumen exundans in commune agriculturæ incommodum, illam per agros frugiferos seminabit. Hoc manifestiùs in Monda videre est, ad cuius ripam non pauci legendis auri granulis non sterilé vitam agunt. Illud tamen rude vulgus arbitratur, quod passim ludunt suis in carminibus poëtę: fluviorũ videlicet arenas esse aureas, quod à vero longè abest. Sunt tamen regiones, & montes vi- *Vnde fluvij aurum trahant.*

cini feracis auri, & quando agricolarum opere exarantur, minuta auri grana avelluntur: imbribus posteà terram alluentibus, insita gravitate cum aqua simul in præceps aurum devolvitur, & in fluminibus, ad quæ aquæ confluunt, inter arenas subsidunt, undè posteà seligitur; Et hunc in modum Hermus in Lydia, Pactolus in Asia, Ganges in India, Padus in Italia, Hæmus in Thracia devolvunt aurum.

*Aridiores plagæ auri feraciores.*

5 Qui de Hispaniç metallis scripsère, aridiores illius & magis steriles Regiones plus ex se auri, & argenti emittere affirmant. Quod inter nostros satis constat, cùm enim Reges Lusitanis faciant facultatem ad excavandum aurum ea lege, ut quintam tribuant sibi partem, nulli tamen fit optio, illud in Transmontana provincia effodiendi, illic enim steriliori in tellure ita habetur certum, ut in thesaurum iudicent asservatum. Possent quidem Lusitani, nec magno cum labore suo in Regno aurum invenire, sed tot habent fodinas auri in Insula S. Georgij, in Arguini, Cofallæ, Moçambici, ac Monomotapæ, Secturis, ut velint potiùs navigationis laborem tolerare, & ab exteris, in suum Regnum advehere, quàm suos intra fines rumpendæ telluri insudare.

*Stanni-fodina.*

6 Non aurum tantum, & argentum profert Lusitania, sed stannum etiam plurimum, cuius magna educitur copia ad conventum La foés, ubi stanni fodinæ à Regijs quæstoribus stato locantur pretio. Abundat etiam ferro, quod plurimum

*Ferri fodinæ.*

extrahitur in oppido Penella, multum etiam posset ad Nabantiam avelli, ob quam rem iam in Nabane præterlabente flumine erant artificum incœptę machinæ, sed labori visum est supersedere, cùm tam propè sit Cantabria, unde in Regiones varias facili asportatur negotio, & in Lusitaniam ad maris oram extensam, faciliori. Plumbo similiter abundat, quod pro-

*Plumbi-fodina.*

pe Aramenham dirutam modò civitatem, ad montis Erminij radices sitam olim, excavatur. Civitas ista Romanorum tempore Medobriga audiebat; Confines populos authore Plinio 4. naturalis historiæ libro, plumbarios appellabant.

*Plin. lib. 4. cap. 22.*

## *De pretiosis lapidibus Lusitaniæ.*

1 Præter multi generis metalla, pretiosos item lapides hoc in Regno Scriptores pristini meminêre; primæ æstimationis pyropos in Lusitania scribit Plinius, quos lib.3.cap.7. naturalis historiæ appellat Carbunculos; Et libro eodem tradit in ea Hispaniæ regione, quam Oceanus extremam circumit, pulcherrimos inveniri pretiosos lapides. Constat verò id temporis non ab exteris Regnis in Lusitaniam asportatos, sed in eodem incolarum studio, & industria repertos. Cùm verò, post apertum Oceanum, ex India tantus eorum numerus afferatur, potiùs ducunt Lusitani è remotissimis adducere, quàm suo in Regno defossa tellure investigare. *Carbunculi in Lusitania*

2 Idem Plinius lapidis cuiusdam Obsidiani author est magno olim in pretio habiti, qui eodem in loco reperiri consueverat; Lapis fuit pellucidus, & qui vitri specimen referebat, ex quo patinę, & reliqua mensę fiebant utensilia. Hoc ex lapide vidimus ollam egregiè expolitam, uti ex vitro fieri mos est, ad servanda bellaria decocta saccaro: & parvulos veluti matelliones, quibus olim amici, & consanguinei, quas in demortuorum funere fundebant lachrymas, sui testes doloris & amoris pariter asservabant. *Obsidianus lapis.*

3 Lapides, qui modò in Lusitania reperiuntur, sunt quos vulgus pricecos dicit Erminio in monte & alibi: quinimo inventum est iam frustum grande locusta intus obdurata, & alij paleis exædificati, quę gelu concretæ obriguerant. Vnde manifestissimè apparet de Plinij sententia, Crystallum ex aqua fieri; cum in gelu, & glaciem firmiùs obdurescit, neque enim alibi, nisi aquosis, & nimio gelu concretis locis reperitur. Attamen experientia nos docuit, etiam uti pretiosos lapides alijs è terræ visceribus excavari, ut in smaragdis apparet, qui infima tellure procreati à Crystallino candore in alium paulatim solis ca- *Ex Crystallo plures alia fiunt gemmæ.*

lore ac radijs vergunt, donec ſibi familiarem, & ſpecioſam viredinem præ ſe ferant. Quod Plinius teſtatur manifeſtiùs de illo, quem aliqui apud Cyprum invenêre viridem dimidio, & perfecta iam viredine ſplendentem, dimidio referentem aſpidis colorem, & naturam, quippe qui ex alia in aliam penitus naturam non migrarat. Idem referunt, qui ex India redeunt, viſos ſæpiùs ſmaragdos dimidia ex parte albos adhuc, & Cryſtallinos, virides ex alia, & ſmaragdinos. Pyropos ſimiliter inventos tradunt ſemipuniceos, Cryſtallinum adhuc alia ſui parte ſervantes albedinem, utpote nondum à Sole perfectè punicatos.

*Cryſtallum in Luſitania* 4 Alibi eodem in Regno Luſitaniæ Cryſtalli fruſta uti ſaxa reperiuntur evulſa. In Oppido Crato (ſancti Ioannis Equitum eſt Oppidum inter Luſitanos ſuæ Religionis caput) è puteis Cryſtalli fruſta grandia extrahuntur, quorum vidimus aliquod humani capitis magnitudine. Duabus ab Vlyſippone leucis in Oppido Bellas Hyacinthi inveniuntur, alij lapidibus alijs adhærentes, ſoluti alij, & ſupra defoſſam ab Agricolis tellurem, qui duritie certant cum Indicis, *Hyacinthi.* ſed obſcuriores aliquantulum, neque pellucidi adeò, ac tranſmicantes.

*Turcici lapides.* 5 Villæ Vicioſę (quæ pręcipua eſt Ducis Brigantini Sedes) in via, quæ in vicinum Borbæ oppidum ducit, ad montis radicem defoſſa tellure ſubvirides leguntur lapides ab alijs, & ab eadem tellure avulſi, Græci Cyancos appellant, nos Turcicos dicimus, quorum aliqui ſunt adeò pretioſi, ut nihil concedant ijs, qui ex Perſide aſportantur.

*In Luſitania marmor laudatiſſimum.* 6 Non immeritò pretioſos inter lapides Luſitaniæ laudatiſsimum marmor numerabimus, quod ita pulchrum eſt, & niveo candore albicans, ut cum alabaſtro quolibet candidiſsimo poſsit contendere. Omnium pretioſiſsimum evellitur in Oppido Eſtremotio, quod ad Tranſtaganam ſpectat Regionem, quo in Oppido eſt maximè memorabile, nullam, vel infimæ plebis domunculam reperiri, quæ marmo-

marmoreis non ſit exædificata parietibus ; Plateæ ſternuntur marmore , mœnia quadrato ſurgunt : quod ſi fuiſſet omnibus in ædibus expolitum , iucundiſsimum oculis proſpectum exhiberet , quemadmodum Regis Dionyſij iuſſu erecta turris, marmore undique lęvigato, vel longè proſpectantibus oculis cum primis apparet gratioſa. Illud maximè iſtius Oppidi commendat marmora , quod non albedine tantùm ſint inſignia , ſed naturæ videantur illuſa artificio ; Aliud ſiquidem ita quibuſdam venulis eſt ad amuſsim reticulatum, & lineis ſe venuſtè interſecantibus variegatum, ut in eo diſtinguendo viſa fuerit natura artis penicillum æmulata. Aliud eſt maculis eleganter undulatum, & veluti umbris deſuper appoſitis picturatum, quæ nativæ albedini maiorem ex oppoſito conciliant elegantiam. Hinc in templa, & Attalicas ædes impenſis plurimis aſportatur; Hoc ex marmore pulchræ admodum ſunt columnæ in Eborenſi Societatis I E S V Collegio, nec non eiuſdem in fontibus expolitiſſimi lapides, & alijs domus illarum, & ſcholarum regalibus ædificijs. Bethlemico item in Cœnobio ſancti Hieronymi ad Vlyſipponenſem Portum : In templo ſanctæ Mariæ à prælio (vulgò Batalia, quod Monaſterium ſatis eſt ædificijs nobile) & ſancti Laurentij ab Eſcurialio, quod Philippus Rex Hiſpaniarum ſecundus, noſtra ętate in Orbis miraculum excitavit; in cuius ędificationem Rex aliqua ab Eſtremotio efferri marmora imperavit.

7 In Oppido Viana prope Eboram, aliud eſt marmoris genus apprimè candidum, ex quo omnia loci ædificia pariter ac viæ ſunt confecta, cùm alium terra lapidem non edat. Ob candorem verò marmoris in viis prætereuntium pedibus attriti, eſt viſu oppidum ſatis iucundum. Villę Vicioſę alij ſcinduntur lapides ſubuirides, nec parum ſpectabiles, è quibus aliquos Rex Philippus in Eſcurialis ædificium curauit aſportari. Tingadę, in Vlyſipponenſi confinio, aliud eſt rubicundum marmor venulis albis interſectum. Aliud item in Oppido Bellas ſimiliter puni-

*Diverſi colo-ris marmo-ra.*

puniceum, sub nigrius tantillo hyacinthis orientalibus, sed quod non parum habeat pulchritudinis. Est denique genus aliud apud Cascalium, infra Vlysipponē ad maris oram, quod ruborem magis sanguineum præ se fert: maiori nunc in pretio habetur, & in pulchriora ædificia exquiritur: omnes isti lapides artificum manibus leuigati Crystallini instar speculi intuentium imagines repræsentant. Nigrum marmor Ebeno consimile profert Sintræ mons, nec non album aliud, tamque perlucidum uti cùm videas, nitidissimum existimes alabastrum; Ex quo mirabili planè cælatura, sanctæ Mariæ à Rupe summo in monte tabulam exculpsit, ad aram maximam Phidiaco opere suæ ætatis longè princeps Magister Nicolaus natione Gallus, quod qui vident, spiranti in marmore unum tantum desiderant vocis sonum.

8 Oppido Ansano (est illud propè Conimbricam) lapis est, candidus ille quidem, & satis pulcher, verùm gypso magis, quàm marmori affinis, siquidem serra lignorū finditur in morem, & scalpro ferreo fabrili abscinditur artificio; quo fit, ut ex eo delicatiora, quàm in ligno, veluti in cera mollissima effigientur; Nec idcircò minus solida ex eo ædificia construuntur, immixta calce in longam annorum seriem obrigente.

*Iaspis Cetobricensis.*

9 Cetobricæ quoddam abscinditur genus lapidum, quod vulgus rude ob similitudinem, Iaspidem falsò numcupat; Est lapis colore triplici insignis, albis nimirum rubeis, ac roseis maculis quasi perlitus; Imò quibusdam vetulis lapilulis incisus, quod artem potiùs referat, quàm naturam: ita lapis ad unguem exæquatus assutis undique quasi centonibus apparet vermiculatus. Cùm alium illis in finibus terra non gignat lapidem, ex uno illo oculis adeò speciosо, tam publica, quàm privata fiunt ædificia; quin imò & oppidum universum mœnibus eodem extructis septum est. Quod si materię ars non deesset, nulla viserentur in orbe mœnia pulchriora. Solidiores huiuscemodi lapides (nam aliqui minus compacti sunt, & de cursu temporis imminuuntur) cum antiquis porphyreticis pulchritudine

tudine certarent. Non absimile est marmor in oppido Lagos, Cetobricensi pręstantius, tam duritie, quàm specie, unde in templum sanctæ Marię à luce(ex Vlysipponensium pulcherrimis illud est unum) aliqui ex his fuêre avecti lapides.

10 Ad Lusitanię cõmunes iterum reversi lapidicinas, Gagates (uti Gręci appellant, & Latini)abijs extrahitur plurimus, è quo pulcherrima elaborantur fictilia prope oppidum Bataliam, quæ mulieres ad ornatus eligantiam magnifaciunt,& ex eo loco in regnum omne disseminatur. Aliud est alibi genus lapidis, quo in fusa magis frigescit aqua, quam ob gratiam efficiendis potorijs,est exquisitum. Ita denique sunt in Lusitania diversi lapides,& ex colore multiplici grato discrimine dissidentes, ut non immerito aquis immersos Plinius naturæ dixerit iocularia. *Gagates.*

11 Dum Natura tot expoliendis lapidibus se hominum luxui, & elegantię præstitit officiosam,non ideo victum illorum est oblita,sed pari studio in Lusitania Molares genuit lapides,quibus frumentum teritur,ea verò sunt duritie,& albedine, illique perutiles muneri, ut in diversa Castellæ regna, nec non in Occiduas, & Orientales Indias exportentur. Reliquos inter, farinam efficiunt candidiorem ij, qui in Condexæ oppido (quę antiqua fuit Conimbrica) Cezimbra, & Aluito abscinduntur. *Molares lapides.*

11 Fusiùs alicui videbimur,quàm par fuerat,in numerandis lapidum generibus immorari; non paucos tamen omittimus, ut de Argillæ pręstantia dicamus paucioribus. Est siquidem in Lusitania tanta, tamque varia pro locorum diversitate, ut non immeritò, quæ ex ea fiunt potoria, argenteis,& aureis suo in munere præferantur. Fiunt autem vasa aquaria tenuibus ita ramusculis eadem ex Argilla appensis undique inumbrata, & delicatissimis effigiata imagunculis, ut plus in cera mollissima delicatiores manus non effingant, in omnia scilicet cretæ se accommodante natura. Alios inter, qui in Lusitania fiunt urceolos, primatum tenent Vlysipponenses ob suavis- *Argillæ diversa genera.*

ſuavißimum odorem,quem potantibus emittunt.

13 Ab ijs ſecundi monte maiore Tranſtagano in oppido efficiuntur,neque nativo cedunt odore Vlyſiponenſibus,illum ſiquidem recentem non amittunt,quod artificum potiùs operæ tribuendum. Solent illi cretam dilutam lapidulis quibuſdam commiſcere, qui argillę craßitudine operti intus latitant aliqui,alij ſparſi undique foris promicant,cum verò ex conſuetudine,& uſu frequenti ſordeſcunt,urcei lapidibus perfricantur & recentem denuo colorem indicant, nec non novi ſe produnt lapiduli, qui recenti cum decore nouum identidem præſtant odorem.

14 In oppido Sardoal aliud eſt, idque craßius cretæ genus, quod grandioribus etiam lapidulis involutum in vaſa ſimiliter efformatur, neque ea aquæ excipiendæ parum commoda, ob maiuſculos enim inmixtos lapides vas redditur in morem ſpongiæ ſalebroſum ,& in cavernulas aqua demiſſa pumicoſas faciliùs frigeſcit. His perquam ſimilia fiunt in Oppido Oliventia. Averij argilla ob naturæ inſitum purpuriſſum , & figulorum artificium , eſt valdè celebris. In Oppido Columbario eiuſdem artificij efficiuntur ſimiliter quàm plurima.

15 Conſultò,& excompoſito argillam toto penè orbe commendatißimam , loco ultimo reſervavi. Eſt illa ad Oppidum Eſtremotium colore, tenuitate, & odore ſuavißimo paucis ( ſi aliquibus)conferenda; quin imò recentes inde urcei,non odore tantùm,ſed ſapore etiam commendantur. Neque alibi figulorum ars magis deſudat in elaborandis, etiam præſtanti materia utenſilibus, quæ non minùs uſui, quàm luxui, delitijs, inſerviant, & elegantiæ. Illic enim eodem videbis in potorio (apprimè adeò expolito, ut vitrum terſius non appareat)ſpiris implicitos dracones, ſubnatantes piſciculos, ranulas apertis rictibus ſpirantes, & varia artis ludibria aquatilibus illuſa animalculis, albis ſcrupulis ſunt alia veluti arenulis interpuncta,& albo incruſtata lapide, quò illiſa aqua & reſiliens effervescit, ut fontem manu, & urceum te exiſtimes ſuſtinere. Quocircà ſe poſſunt

*Pulcherrima argilla vaſa.*

poſſunt meritò iactare Luſitani, ſe aquam delicatam maximè & ſalubrem potorijs ebibere iucundiſsimis, quæ à remotiſsimis totius orbis Regionibus venalia perquiruntur, ut ſingulis annis ex India, & alijs ubi noſcuntur, provincijs videmus appeti. Neque mirari quiſquam debet Luſitanos argillam, & vaſa teſtea tanti facere, cùm reliquas inter orbis nationes appellet Strabo Luſitaniam aquæ bibacem, idcircò enim ex terra fictilia diligunt vaſa, ut bibentes nativo videantur ex fonte aquam bibere.

## *De Salinis Luſitaniæ.*

1 Commune iſtud condimentum humano victui tantoperè neceſſarium, edit abundantiſsimè ora maritima Luſitaniæ, neque noſtro tantùm Regno, verùm externis maximè Regionibus affatim elargitur. Cetobrica, unum Luſitaniæ Oppidum, Septentrionalibus provincijs communis eſt Salina, ex qua innumeræ quotidie naves illuc ſolvunt onuſtæ ſale, qui nullibi viſitur melior, aut candidior. Eſt aliud Oppidum (nunc dicunt Alcaçer à ſale, Salaciam veteres iam Romani appellabant) quod in Mediterránea Caſtellæ, & Aragoniæ loca emittit plurimùm, ubi facilè poſſet ab incolis perquiri, locis nimirum mari conterminis, aut ex puteis erui; Suum tamen omittunt, quod Luſitanus ſit præſtantior, & nulli albedine comparandus. Sunt prætereà loca alia, qua marina pertingit aqua, ſale abundantiſsima, ut ripæ Tagi, & Algarbiorum ora, nec non Oppidum Averium, è quibus prçter eum, qui condiendis piſcibus, & olivis inſumitur, poſſet educi quantum Regnis pluribus foret ſatis.

*Sal plurimum in Luſitania.*

*De oleo quo abundant Lusitani.*

1 Oleum sacris Divorum ædibus quærunt mortales in præsens animorum medicamentum: medicinalibus apothecis in salubrem corporibus medicinam, & ubique tandem in plurimos, quos mortalium fragilitas docet usus. Quanta verò illius in Lusitania sit copia, non poterunt regiones exteræ refragari, in primis Flandria, Germania, & loca plurima antiqui Castellæ Regni, Legionis, Gallæciæ, Orientalis Indiæ, Brasiliæ, & reliquæ Lusitanis subditæ trans Oceanum Regiones, quibus communis habetur merx oleum, quod abundè profert Lusitania; Albus item sapo oleo confectus, id testabitur manifestè, quem quotidie hoc ex Regno evehunt mercatores.

*Loca olei feraciora.*

2 Loca verò olei feraciora sunt Scalabis, Moura, Nabantia, Abrantium, Estremotium, Portelium, Vlyssippo, Helvij, Pax Iulia, Conimbrica, Amæa. Vulgò præferuntur olei præstantia, & sapore cum primis Ebora, Alvitum, Turres novæ, Mons maior, undè in Regum culinas ad dapes condiendas petebatur. Cæterùm trans Durium est oleum adeò subtile, aureum, & apprimè sapidum, ut cum Vena frano, & Estriaco possit conferri. Est enim veluti aqua stillicidio liquata, quam possis bibere, quin oleo insita crassities sensum lædat. Denique omnibus fermè Lusitaniæ locis oleum gignitur, etsi reclamet Theophrastus, dum asserit quadraginta è mari milliaribus oleas minimè procreari, quod à vero quantum sit alienum palam testantur Ebora, Pax Iulia, & Helvij Lusitaniæ civitates, & plurima loca alia, quæ à mari plus octoginta absunt milliaribus. Est illud quidem verum prope mare feliciùs oleas provenire, cùm ibidem pro vicinia sit cœlum magis tepidum, ac modicè temperatum; Et ex Fabiani cuiusdam sententia, quem Plinius refert lib.15.cap.1. Oleæ nec frigidissimis, nec ex opposito calidissimis gignuntur locis, ut in Germania videre est nimium

*Maritima etiam Lusitaniæ oleo abundant.*

mium ſubiecta Septentrioni, & oppoſita de cauſa in AEthiopia nimis proxima æquatori. Quin imò & in Italia, Hiſpania, Africa, in quibus hodie tot, ac tanta ſunt oliveta, Romanorum Regum ætate non erat olei copia (eodem Plinio referente) & ab urbe condita annis pluribus grandi valdè, & immenſo pretio conſtabat. Troiani belli tempore ſcribit Homerus, Vlyſsi Græcorum Duci lectum fuiſſe ex oliva, auro ſimul, & argento exornatum, quem è bello regreſſus, totque pelagi iactatus tempeſtatibus, ut pretioſiſsimam ſupellectilem in domo quæſivit, quaſi nihil in ea reliquerit pretioſiùs. Eſt verò apud nos tanta olivarum materia, ut ex ea communiori ſcilicet, ignem incendant in quotidianos cibos Luſitani. *Plin. li. 15. c. 1.*

3 Exprimendi oleum artificium tanti fuit olim apud antiquos, ut Athenis Minervæ cuidam, olei (ut credebatur) inuentrici divinæ fuerint honores attributi. Alij Athenienſem ſimiliter Ariſtæum ob tantum beneficium, uti Deum immortalem coluere. Conſtat tamen multo ante Athenas conditas repertum oleum, ſiquidem Moyſi cap. 25. Exodi divino ex oraculo præſcriptum fuit, ut ante tabernaculum oleo incenſæ lampades elucerent. Multiſque adhuc anteà ætatibus Iſaac Patriarcha Iacob filio benedicens, illi fauſta imprecatus, orat, uti abundet ſemper oleo, ut ſacri annales indicant Geneſ. cap. 27. Illud igitur poſſumus non incongruè coniectare: res eas, quę humano victui erant cum primis neceſſariæ, & annis poſteà volventibus ſacris erant ritibus ex cæleſti doctrina adhibendę, ipſo ſtatim orbis initio à Primo Conditore, primo parenti Adamo fuiſſe indicatas, & doctrina hæreditaria ſuis relictas poſteris, nec humano inventas artificio. *Olei ad divina uſus.* *Exod. 25.* *Gen. 27.*

## De vino Luſitaniæ.

1 Non ideo ab Strabone Luſitani aquę bibaces dicuntur, quod illis vinum deſit ſatis nobile. Eſt ſiquidem Regnum iſtud vino ita abundans, ut plura alia poſsit explere liberaliter. *Generoſa Luſitana vina.*

ter. Neque parum in Flandriam extrahitur annis singulis, & in Germaniam, ut id omittam, quod navibus vehitur in Indiam, Brasiliam, Angolam, & alias Regno subditas Regiones; Nec item parum insumitur classibus, quæ indies è portu solvunt Vlysipponensi. Ita verò sunt colore, & sapore pariter dissimilia, ut plagæ, quibus gignitur, situ sunt dissimiles, & natura. Ex his aliqua non facilè cuiusvis antiquorum ex Gręcia vel Campania concedent suavitate, ne tamen legenti pariant tædium (quod forsitan bibenti parerent difficiliùs) pauca generosiora numerabimus.

2 Et ab ultimi Regni ora dum incipio, sunt magno in pretio, quæ in Regno Algarbiorum, Lacobrigæ, Villæ novę Portimanensis, & Alvore colliguntur. In Transtagana Regione Eborense vinum laudatur maximê, quod stomachum consociabili calore ita reficiat, ut insignis Medicus de illo dicere solitus fuerit; Plus Eborensi vino, præcipuè ex Peramanca (quod est suburbium) stomachum iuvari, quàm alibi pane, & carnibus esculentis. Eandem obtinent laudem plurima apud Transtaganos vina, ut Pacis Iulię alba, subflava: Vianę, & Alviti, Villę de Frades, & ex Alcaçovis, nec non Alcocheti celeberrima, & Caparicę, notissima Flandriæ & Germanię principibus, qui indè sibi purissima curabant asportari; quibus certant contermina vicinis è locis Barrerio, Lauradio, Seirale, & Allijs Veteribus.

3 In Estremadura plurima item sunt, & inter se diversa maximè Vlysipponis præcipuè in confinio, Loures, Charneca, Oliras, Vnhos, & Camarate. Inter priora habentur etiam ex Vlysippone Turribus novis, & Ourenio. Prope Conimbricam præfertur Cantanhedium, Lousana, Oppidum Ficetum, cui à vinis cognomen. In expeditiones maritimas valdè laudantur vina ex Scalabi, Serabrica, Turribus Veteribus, quibus si addas Lamesense, & ex Oppido Monsano iuxta Gallicos, possent Regna plurima vel ex his tantùm abundè satiari.

De

## De Melle.

1 Mel in Lusitania est suavissimum, nec suis tantùm, sed vicinis etiam Regnis sufficiens; Est illud album fermè, & vasis exceptum adeò obdurescit, ut non posset aliter dividi, quàm vase priùs effracto, ex quo restat vasis forma tam solidè compacta, ut ex saccaro. Vlysipponense, & illius è confinibus, ob rosetа plurima, & mali medicæ flores, è quibus illud colligunt apes, est inter alia odoriferum, & suave. Haud dissimile est in Eborensi agro, Turrium Veterum finibus, Abrantij, & in Mindo Monte; Aliud est liquidum, & candidissimum in Oirchiensi campo, filo adeò tenui, ut saccarum igne dilutum, & studiosè liquatum arbitreris. Illius, quod à sylvis appellant (non illud quidem tam delicatum, ac pretiosum) est infinita propemodum copia, ubicunque sunt in Lusitania montes inculti, & sylvis obsiti, in quibus longos videbis passim dispositos ordines alvearium. Quod si mons Libanotidem proferat, & rorem marinum, est mel indè collectum apprimè sapidum. *Mel suavissimum.*

2 Cuiusvis conditionis possent habere Lusitani, quantum vellent, nullo siquidem negotio apes illud suis legunt dominis, quin illi ampliùs laborent, quàm in locandis inter sylvas alvearibus. Cùm tamen aperto Oceano Lusitani saccari delitias invenissent, quod ex Brasilia, sancti Thomæ, Capitis viridis, & maximè Materiæ insulis asportatur, illud posteà minoris duxerunt: nec penitus omittunt, quia aliquibus epulis necessarium ducitur condimentum. Siquidem mala cotonea diluta, & incocta melle, quæ olim fuère in delicijs asservata, luxuiam & dapibus voluptarijs affluentibus, sunt adeò vili in pretio, ut vel infima plebecula non melle, sed saccaro diluat nobiliori; quin imò sordebunt, nisi moscho, & ambaro, ut simul odori serviant, immisceantur. *Saccarum induxit mellis incuriam.*

### *Armenta, & pecudes Lusitaniæ.*

1 Cùm Lusitania sit tot irrigua fontibus, & fluminibus, nihil videbitur mirum, si herbida alendo pecori præbeat pascua, ac tantis abundet pecudibus, & armentis. Est verò Regnum adeò pastui accommodatum, & herbis ita luxuriat, ut Orichienses, & montis Erminij incolæ, quod suis pascendis supererat, pretio alienis gregibus locarent. Vnde qui viciniori sunt in confinio Castellæ populi, suos in Lusitaniam greges traducebant, quod posteà Regum legibus est interdictum, cùm externi videlicet pastores suo non contenti, aliud in Lusitania, contra Regni decreta emerêt pecus. Nec facilè tanto in numero fallacia poterat apparere, cùm enim se ita proximè attingant Lusitanum, & Castellæ Regna, cùm malo mederi velles, in tutum se receperant impostores; Neque tamen idcirco (etsi adhuc furto plurima traducantur) desunt in Lusitania maximi cuiusvis pecoris greges. Vna siquidem Interamnensi provincia, quam sæpiùs diximus duodecim non amplius latam, & octodecim longam leucis, quadraginta boum millia, ovium, caprarum, & porcorum ad decem centena millia numerantur. Neque minùs est evidens multarum ovium argumentum lana plurima, quæ ex hoc Regno in Castellam, Flandriam, & in Angliam, cùm pacifico utimur commercio, exportatur: cùm tamen pars illius non exigua texendis in Lusitania pannis insumatur, qui pluribus Regni in locis fiunt filo satis tenui, & qui cum laudatis externorum possint conferri, uti in Amænensi civitate palam videtur, & locis plurimis montis Erminij ad radices: in Oppido videlicet Covillanio, & illius celeberrimis tercentis sexaginta pagis, quos sua amplectitur ditione.

*Pascua uberrima Lusitaniæ.*

2 Magni aluntur in Lusitania porcorum greges, eorum caro est gustui inter cęteras iucundissima, vel ob castaneam, cuius Beira est feracissima, simulque Interamnensis regio: vel ob

*Porcorum greges.*

ob querceta, subera, & ilices Transtaganas; quę glandibus iuvant plurimùm. Adde in Regno valde aquoso tot volutabra unicum porcorum delicium.

3 In regione Transtagana magna olim equorum nutriebantur armenta, quorum maximæ invigilabant curæ Lusitani Reges, & suis impensis præficiebant; qui eorum invigilarent soboli. Horum fuit unus maximus, qui reliquos (minus propriè dixeris equisones) in pagos circùm mittebat; Illorum verò cura fuit equas altrices invisere, & equos emissarios, cuius forent indolis, prævidere. Solebant etiam Lusitani, quamdiu in bello equorum opera non utebantur, pacis tempore Rege præeunte cursibus obequitando belli ciere simulachra: cursus ludendo inire varios, & recursus: tauris ferocibus publico coram theatro equis sese opponere, & eorum cornua deflexu quàm citissimo evitare: Denique equis insidentes ferarum animantium exercere venationem. Illud de Lusitanis equis passim antiqui referunt Scriptores, non longè ab Vlisippone ad efflantem Zephyrum equas solitas fuisse nares patentes exhibere, quibus simul & ore aperto spiritum ebibentes, nullo alio coitu pullos ederent, qui cursus pernicitate parentis Zephiri naturam indicarent. *Equorum armenta.*

4 Vnus ex antiquis historicis Iustinus Trogi Pompeij Collector compendiarius antiquis omnibus refragatur, qui se testes locupletes, quin imò, & oculatos referebant. Verùm non immeritò Iustinus commentum id existimavit fabulosum, cùm tamen res ipsa fabulæ præbuerit fundamentum. Sunt enim in Lusitania cursu adeò pernices equi, ut ventorum instar credas potiùs volitare, quàm pedibus ita celeriter cursitare, Quod modò videmus in ijs, qui ad Mandę ripã iuxta Conimbricam nutriuntur. Sunt illi corpore quidem parui, & qui Gallaicos aliquando magnitudine non excedant: Verum ita agili & acri, ut vento geniti videantur. Insident agri incolæ eorum dorso tantillo stragulo lana suffrato, nullo tamen adstricto loro (vocant illi suo nomine Epiphiones) nullo item iniecto *Equæ vento concipientes*

fræno,

fręno,ſed funiculo tantùm mentum inferiùs illigantes ea emittunt in ſtadia velocitate, ut prætervolantes cælo alites antecellant.

*Equus Iulij Cæſaris ortus in Luſitania.*

5 Equus formæ omnino admirandæ Iulio Cæſari ortus traditur in Luſitania ungulas referens quinque veluti humanis digitis diffiſſas; Illum Imperator magni ſemper ęſtimavit, neque enim ſeſſorem patiebatur alium, præter Ceſarem, quod de Alexandri Bucephalo eius annalium memorant ſcriptores; Eo pluris ſuum faciebat Cęſar, quod ab Aſtrologo inſigni fuerat monitus, qui equum illum habuiſſet orbis futurum Imperatorem. Ideoque Iulius equo emortuo, illius in templo Veneris ad vivum effigiem appendi iuſsit: Quod Suetonius in vita Cæſaris, & Plinius lib 8. cap. 42. atteſtantur.

*Diverſa piſcium genera in ora maritima Luſitaniæ.*

1 Cùm Luſitania, qua reſpicit occaſũ ſolis, mari Occano ambiatur, & tot ex ea fluvij in idẽ mare magnis oſtijs ſe exonerent, tam maritimo, quam fluviali piſce eſt regnum omne abundè locuples; Neque alia erit provincia in Europa, quæ tot, tamque ſuavibus alatur piſcibus. Ab Algarbiorum igitur ora Oceanus excurrens, & circumiens Luſitaniam in portubus Sines, Ciſimbræ, Caſcalij, Penichij, Pederneiræ, Buarci, Auerij, S. Ioannis, & reliquis (foret enim longiſsima ſeries, eos ſivellem hoc in loco numerare) mirum eſt, quam diverſa piſcium genera ex ſe edat, Qui verò piſces magis ob ſaporis præſtantiam noti ſunt, ferme ad Cetobricę portum capiuntur, ſive ob maris, quo gignitur, cibivè quo paſcitur, aut deniquè cęli temperiem; Quos inter tenent primatum, ſalmonici, rubelliones, aci, rhombi ingentes, aphi, lingulacæ, aſelli, trichiæ, vulgò ſardæ, & id generis alij guſtui non ingrati. Hoc item in mari diverſa omnino, & incognitę piſcium formæ apparent quotidie, neque alibi forſitan diverſiores apparebunt; Cetobricenſi etiam, & Cezimbrico mari ſardinię plures numero, & ſapidiores quàm alibi in Oceano

no capiuntur, quæ non regnum Lusitaniæ tantùm, maxima ex parte alunt, verùm sale immixtę penè totum Castellæ Regnum. E supra dictis portubus, maximè verò & ex Algarbiorum Regno Thynni portantur in orientale fretum Mediterraneum, in Italiam præcipuè, unde naves hanc excepturæ mercem navigant in Lusitaniam. Ex Cascalio, Penichio, Pederneira, Aueiro, Buarcio ad Minium usque fluvium, evehuntur diversa piscium genera vento exsiccata, aselli videlicet, ichtio collæ, scatinæ, vaiæ, coracivi, polypi, & huiusmodi pisces quam plurimi, quos, in Castellam venales mittit Lusitania: pluribus exceptis capitonibus, piscibusque alijs vento similiter exsiccatis, quos Lusitani homines in ora Arguini eunt piscatum, & Bacalhaos in ea, quam vocant, terra nova, unde magna illorum copia imponitur navibus. Mitto unicum nostræ patriæ delitium ostrea, locustas, & infiniti propè generis conchylia, quę Oceanus ubertim oris in singulis nulla piscatorum exponit industria. Ilia diversis condiunt pigmentariis, aromatibus Lusitani, & ligneis asservata doliolis simul cum lingulacis, eadem conditis ratione, regionibus exteris mittunt in munuscula pretiosa.

2 Ob multiplex adeò, tamque suave genus piscium, quos Lusitanum edit mare, scripsit Polybius historiarum lib. 38. ab Atheneo relatus 4. dypnosophis. Nostrum hoc mare Græco etiam patriæ suæ longè esse utilius, illudque multis nominibus antecellere; Cuius testimonio magna profectò videtur danda fides, cùm testis oculatus, quod in Hispania vidit, postea literis mandaverit. *Polybij testimonium.*

*Quando & quo modo Lusitani Christi fidem excepere.*

1 Quoniam Lusitanorum expeditiones bellicæ, & virtus oppugnandis hominum, ac naturæ viribus satis nota materiam, non suis tantùm, sed exteris etiam scriptoribus ad libros maximos componendos præbuere non minor virtus alia longam mihi scribendi segetem offert, quæ nostros homines non

minùs claros, quin imò longè efficit clariores. Si enim hostibus expugnãdis claruere, nõ minùs certè dum se dociles adeò Christianę fidei expugnandos prębuêre. Quocirca pauca hoc loco repetam altiùs, ut illorũ ostendam in excipienda alacritatem, in retinenda pietatem, in evulganda animorum sublimitatem.

*Ostenditur manifeste Iacobum Apostolum in Hispaniam venisse.*

2 Vti uerò à primis Christianæ fidei apud nostros incipiam incunabulis, illud se primum offert notatu quàm dignissimum, & quod vel unum liberalem magis in nostram patriam divini numinis clementiam manifestat. Cùm enim Lusitania in ultimo sita Orbis angulo, à palestina ita semota sit, ut ab ea visa fuerit aufugisse, donec ultimò Oceano intercepta ultra non potuit penetrare, divinus tamen iustitiæ Sol, qui in remotissima montium culmina suæ lucis radios iaculatur, nobis suo in exortu statim lumine affulsit salutari, & æternæ salutis nuntium Iacobum Apostolum ad nos misit, quem Hispaniæ elegerat tutelarem. Est illud verum, non satis constare, quo tempore in Hispaniam Apostolus transmiserit: Et hoc Baronio Cardinali ansam præbuit, vocandi in controversiam verenè Hispaniam inviserit? Bona tamen tanti authoris venia, non sine magna Christianæ pietatis iactura, eius hac in re sententia sanis ab authoribus recipietur. Qui enim fidelium memoriæ, quam parentes filijs relinquunt hæreditariam, refragabitur, plura, quæ foret impium deserere, falsa omninò poterit iudicare: cùm præter constantem, multis ab annis vulgi opinionem, authorem non habeant. Id multis possemus aliunde ascitis exemplis confirmare, sed brevitas consueta extra viam me non patitur evagari.

3 Constat igitur tam fide à parentibus tradita, quàm plurimis antiquorum monumentis per universam Hispaniã Iacobum Apostolum fuisse concionatum, quod plurimæ testantur Ecclesiæ, in quibus Apostoli discipulis in ijsdem apud fideles vicarijs suo relictis pro magistro sacra fiunt, & antiquissima psalmodia eorum laudes, & facta sanctissima celebrantur. Illustrissimum est inter omnia argumentũ, sacerrima Deiparæ domus

Cæsar

Cæsar-Augustæ, quam vocant, à columna (vulgò Del pilar) de cuius tẽpli exædificatione septemdecim authores scripsère (exceptis ijs, quos Doctor Petrus Zenedius adducit) Pontifex item Calixtus III. dato diplomate 1. Octob. anni nostrę salutis 1456. ut sacelli pietatem foveret, disertis affirmat verbis sacram Dei Genetricem Cæsar-Augustæ, cùm adhuc viveret, Apostolo Iacobo in pila visam fuisse, & ibidem Virginis monitu Apostolum sacram illam domum erexisse. Calixto consonant immunitates plurimæ ab antiquis Aragonię Regibus eidem concessæ templo. Alios igitur, ut authores omittam, huius Ecclesiæ canonici doctores duo Bartholomæus Lorense, & Petrus Zenedius, supra septuaginta numerant, qui mille abhinc annis hanc scribentes historiam in unam, eandemque sententiam conspirarunt; constanterque affirmant Iacobum Apostolum sacram Christi fidem Hispanię populos docuisse: ex citatis authoribus, quatuor S. Romanę Sedis sunt Pontifices, Cardinales tredecim, Episcopi, & Archiepiscopi inter Cœlites relati octo: Reliqui nobiles historici, & suæ ętatis doctissimi, quibus sanæ mentis nemo fidem denegat.

4 Aliud ante omnia extat testimonium, ab eiusdem Apostoli ætate adversus temporis iniurias asservatum. Granatæ Turpiana in turre, & mõtis S. cavernis annis quingentis, ac triginta supra mille, antiquũ monumentũ custodiebatur, quod tandẽ anno 1588. apertum est, in eoque sacris inventis reliquiis pariter & laminis, quę omnia appositi iuxta libri antiquissimis Arabum notis scripti referebant. Hos verò libros ab eodem Apostolo fuisse scriptos ibidẽ tradebatur, & Hispaniarũ Regnis, quibus ille fuerat concionatus, ab eodẽ relictos eo in loco. Laminarum scriptiones publica Reverendissimi Episcopi Granatensis Petri Vacca de Castro sententia probatę fuerunt & comprobatę, & plebi tandem euulgatę Clementis Octavi literis, ad id muneris expeditis coram cætu amplissimo Prę latorum, nec non virorum illustrium tam literis, quam genere, & sanctitate, iuxta praescriptum sacro sanctæ synodi Tridentinæ.

*Quo tempore Iacobus Apost. in Hispania concionatus est.*

5 Cùm tam manifestis testimonijs res maneat extra dubiũ, de tempore variant authores; Aliqui scilicet scripsêre proximo post Servatorem cælo reditum triennio in Hispaniam venisse, & ab eo iam tempore in Lusitania Episcopos ab eodem Apostolo fuisse initiatos, & tunc Christi fidem primas nostro in agro radices emisisse. Ita [a] Leo III. & Calixtus II. alijque Pontifices Romani scriptum reliquêre, & Horariæ preces [b] Toletanæ, ac Bracharensis Ecclesiæ testantur; & Dexter eiusdem cum D. Hieronymo ætatis, cui S. Doctor librum, quem de sacris scriptoribus inscripserat, dedicavit. [c] Beda Venerabilis, & [d] Anastasius Antiochenus Patriarcha, author antiquissimus idem opinatur.

*a In epistola quam refert Calixtus II. li. 3*
*b In manuscriptis fragmentis.*
*c In Collectan. de Divisione Apostolorum.*
*d Lib. de Passionib. Martyr.*

*Opinio aliorum.*
*Act. 10.*
*Orat. ad Antonianum.*

6 Aliter sentiunt authores alij: Iacobum scilicet Apostolum post divisas inter duodecim orbis provincias, in Hispaniam transmisisse; eam verò partitionem existimant factam secundo anno ab ascensu in cælum Servatoris. Certè Beda Venerabilis credidit divisas inter Apostolos fuisse provincias, ubi primùm Petro cælitùs admonito, de Euangelio gentibus enuntiando, ita Apostoli decreverunt faciendum; Cum hoc senserat Iustinus Martyr; ex quibus colligitur non fuisse provincias dispertitas post Stephani Protomartyris coronam, anno scilicet 44. ut aliqui sunt opinati, neque enim per id temporis Apostoli poterant convenire, uti res maturi consilij postulabat; Quod aliunde ostenditur manifestiùs, quinquennio siquidem ante hoc tempus, triennio autem post conversum Paulum, idem scribit Apostolus se, cùm venisset Hierosolymam, Apostolorum neminem invenisse uno Petro excepto, & minore Iacobo Hierosolymorum Episcopo, qui Episcopus eodem anno 34. creatus fuerat sexto Ianuarij Calend. ut D. Chrysostomus, & Eusebius scribit suo in Chronico. Hæc verò Iacobi Minoris Episcopalis electio, cum provinciarum divisione procul dubio facta fuit; siquidem Hierosolymæ creatus Præsul, Iudeę Concionator exponebatur, quemadmodum reliqui ijs, in quas designabantur, Regionibus.

*Galat. 1.*
*Hom. 57. in Ioannem.*
*Lib. 2. c. 1.*

7 Nec

7 Nec minori cum certitudine ex dictis manet consectarium, satis relictum temporis Hispaniarum Apostolo, ut posset per spatium nostram lustrare provinciam, & iterum Iudæam visere, ubi cælum illi victoriæ coronam reservabat, sicuti eundem Apostolum in nostræ patriæ decus, gloriosum post triumphum, in Hispania piè decreverat asservandū; ut quemadmodum illam doctrinæ lumine vivus illustrarat, ita post obitum novum semper eidem redderet splendorem; Quamvis enim provinciæ fuerint distributæ converso ad Christum Cornelio, quando Petrus à cælo monitus cum Apostolis reliquis statuit gentibus fore etiam prædicandum (hoc siquidem tempore meliùs subductis rationibus potuêre provinciæ seriùs designari) tres adhuc restabant anni, quibus Iacobus Apostolus posset Hispaniam totam circumire, & in ea Euangelij cæmenta ponere. Tertio siquidem anno Caij Imperatoris, eodem Caio & L. Apronio, Consulibus ex Baronij sententia, fuit Cornelius à Petro salutari ablutus lauacro. Iacobus verò Apostolus mortem pro Christo obijt secundum iam annum Claudio imperante, eodem Claudio secundum Consule, & Caio Licinio Largo Collega; Ex quo annorum numero integri adhuc restant tres, ut posset in ijs Apostolus ad nos venire. Quin imò à Protomartyris obitu duodecim fermè anni supererant, Genebrardo Episcopo numerante. Nam Christus Dominus passus est anno decimo octavo, aut decimo nono Imperatoris Tyberij, à quo ad Petri Apostoli necem septem supra triginta interfluxerunt, quorum priores quinque in Iudæa insumpsit, eodemque spatio in Lydiam traiecit, ubi AEneam paralyticum in pristinam restituit sanitatem, & inde in Iopem ad Tabitham ex mortuis suscitandam, posteà abijt Cæsaream à Cornelio accitus, à Cæsarea denique Hierosolymam est reversus, ut ex Apostolorum actibus liquet. Septem annis in sequentibus Antiochiæ moratus est, ubi pontificiam erexit Cathedram; Per id verò temporis concionaturus lustravit Pontum, Galaciam, & Bythiniam, cæterasque quas idem Apostolus

*Tempus fuit Iacobo, ut Hispaniam lustraret.*

*Baron. tom. 1. anno 42. & sequentibus.*

*Genebr. in chronogra. anno Christi 43.*

*Act. 9.*

*Act. 10. 11.*

1.Pet.1. lus sua in Epistola numerat Regiones. Qui supersunt viginti quinque Romæ absolvit annos, ad ultimum usque Neronis Imperatoris impij, qui duo Ecclesię clarissima lumina Petrum, & Paulum glorioso mortis genere occæcavit.

*Quæ vera temporis ratio.* 8 Iuxta hanc verò supputandi rationem videtur asserendum eodem tempore, & anno, quo Iacobus Apostolus mortem subijt, captum, & invinculis detentum fuisse Petrum, & é custodia divinitus liberatum, se Romam protinus contulisse. Faciunt fidem Actorum capitis 12. verba. Eodem autem tempore misit Herodes Rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia; occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio, videns autem, quia placeret Iudæis apposuit ut apprehẽderet & Petrum quem cum apprehendisset, misit in carcerem &c. Eodem itaque tempore alium Hierosolymis occidit, alium Antiochiæ apprehendit. Quare à Christi Domini pasione ad martyrium Iacobi Apostoli undecim, vel duodecim interiecti sunt anni, quibus Petrus Hierosolymis fuit, & Antiochię. Vnde non parum temporis relictum est Hispaniarum Apostolo, quo posset nostris in Regnis concionari, & ecclesias instituere, quod in Lusitania palam fatetur ab eodem instituta Bracharensis. Neque Apostoli in Orbem scilicet universum amandati, tantas uno in loco serebant moras, ut ex Pauli epistolis notum est; Ita siquidem eos divini spiritus ardor insitus impellebat, & cursu celeri in varias ferebat provincias: aliquando volentes ire longiùs cohibebat, prout magis Ecclesiæ inserviret, ut legimus Actorum 16. Cùm venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bythiniam, & non permisit eos spiritus IESV.

*Act. 12.* *Act. 16.*

*Iacobi in Hispania discipuli.* 9. Multos in Hispania Apostolus habuit discipulos, & inter alias Regionis provincias, cum Bracharensis eidem videtur excipiendo cælestis doctrina semini opportunissima, in ea primam posuit Ecclesiam, eidemque Petrum ex discipulis unum præfecit, quod Bracharæ Archiepiscopi nunquam satis laudarunt, suam nimirum inter cæteras Hispanię Ecclesias primam,

mam, ab Apostolo sanctissimo primum Archiepiscopum accepisse; Quod plures alij generalibus in historijs testantur palam; Idque manifestę scripsit æquè eruditus, & antiquus Dexter: Anno scilicet quadragessimo secundo humanæ salutis (coincidit cum nono à Servatoris Ascensione) Iacobum Zebedæi filium Civitatibus Hispanię perlustratis, & aliquibus erectis templis, nec non initiatis Episcopis, primum Ecclesię Bracharensi Petrum discipulum præsulem assignasse; Et alios ab hoc, idem author eiusdem Ecclesiæ Episcopos numerat seriatim.

10 Suam statim sanctissimus Episcopus suscepit provinciam, & ex Apostoli præscripto, felicissimi proventu Euangelij culturam inijt, quæ serentis ex animo procedens in dies fructus uberes pollicebatur. Nec multum processit temporis, quin totius provinciæ Regina Episcopi doctrinæ aures, & animum ultrò aperiens, salutaribus ab eo præceptis instituta sacrum baptismatis fontem ingressa fuerit; Simul matrem filia est insecuta, quam Episcopus lepra mundaverat. Eo animi ardore devota Princeps se Deo obtulit, ut nuptias, & voluptates respuens maritales, se libentissimo castitatis voto sponso immortali mancipaverit. Ab his castitatis floribus Bracharensis ager primas cœpit primitias suo reddere conditori; statimque novæ alię Principes tam castimonię laudibus, quàm Regio sanguine germanæ, & martyrij tandem gloria insignes Lusitanam Christi Ecclesiam honestarunt. Itaque felix ager iste sanctissimi tandem pastoris sui Petri cruore irrigatus, uberrimos cœpit ex se emittere fructus illos, quos Tertullianus scripsit è martyrum sanguine pullulare. *Tertul. in Apolo. c. 50.*

11 Causa verò necis Petro illatæ fuit eiusmodi. Bracharensis Rex, uxorem, & filiam ex Episcopi doctrina Christo devotas cùm videret, ægrè quidem id animo patibatur, verùm illud ægrion, quod una dotalis filia, quę domum iure hæreditario foret adeptura doctoris sui monitis nuptias constanter adeò respue- *Martyrium Petri primi Archiepiscoporum Bracharensium.*

respueret, nec parentis imperio obediret. Animo igitur incenso, simulque barbaris flammas itidem excitantibus ita in Episcopum amens excanduit, ut iusserit statim virum sanctissimum detruncari, ferens iniquiùs castam filiam, quàm lepra fœtidam intueri. Duodecim ferme à Brachara milliaribus fuit Petrus interemptus; ibidem sepultus mansit, ab anno quadragesimo quarto nostræ salutis, ad millesimum usque quingentesimum, ac quinquagesimum, quo sacras Divi reliquias ab Ecclesia Ratēsi eidem Episcopo dicata, in qua tam diu fuerant asservatæ, in Bracharæ templum maximum Baltasar Limpus Bracharensis Archiepiscopus transtulit.

*Dynastæ aliquot antiquorum antiquitus Reges dicti.*

12 Neque aliquis, hæc cùm legerit, me fumos vendere arbitretur, cùm Bracharensem dicam Regem, constet verò tota in Hispania, ætate illa cùm Romano Imperio subiacebat, nullos fuisse Reges, nisi eisdem Romanis subditos, proindeque nec quenquam in Lusitania fuisse. Est quidem luce clariùs, nullum Regem alium appellari in Europa præter illos, quibus nomen foret Regium à Romano Senatu concessum. Regem tamen istum Bracharensem antiquissima nuncupant monumenta; Quin imò preces Horariæ, quæ Bracharensi in Ecclesia Petro Episcopo suo recitantur, non semel tyrannum illum antiquo ex more Regem nuncupant, uti etiam sanctissimæ Martyris Engratiæ Lusitanæ Principis parentes, apud antiquos annales Regio sunt insignes nomine. Potuit forsitan fieri ex popularium in suos Dynastas amore, ut Romanis conniventibus Reges ex more patrio appellarent; Fidem istam, gloriosumque illius triumphum, illustribus Martyrijs nobilitarunt præstantes Episcopi Bracharenses, qui Petri vestigia sunt insecuti, Basilius, & Ovidius; Hi enim eodem authore Dextro, Petro proximè suffecti fuêre.

13 Quamvis Bracharensi Ecclesiæ Lusitanæ & Hispanæ omnes primatum deferre debeant, non tamen ea sola primo Euangelij semine felices Martyrum coronas protulit. Certè illius fœcunditatem æmulata Regio statim Transtagana suos etiam

etiam obtulit Narcissos Martyrij gloria vernantes; Ebora siquidem illius provinciæ caput satis nobile, suum vidit statim concionatorem, & cælitus missum Apostolum Mansium suo sancientem sangnine, quod verbis docuerat Euangelium. Hic Romanus genere, eodem, qui Apostolos impulerat, spiritu suadente in Lusitaniam delatus, in ea præcipuè regione, quæ Tagum interiacet, & Anam, commoratus Eboram tenuit (Eboram dixêre olim Iuliam liberalitatem, sive antiqui Latij municipium.) Nec ibidem se continuit, quin simul in conterminas egressus Regiones, Christum populis enuntiaret, donec (ut ex antiqui Martyris Torpetis constat historia) illustrem pro Christi nomine mortem oppetijt.

*Mansius Eborensis Mart.*

*Torpes antiquiss. item Martyr.*

14 Torpes verò insignis Christi Martyr (ut ex itenere eius brevem notitiam relinquamus) Neroni Imperatori fuit valde charus, à quo tandem maximum beneficium est adeptus, quando Pisæ pro Christi fide fuit crudelissimè interfectus. Nec in demortui corpus furorē tenuit Imperator; quin imò veteri impositum & exesæ Cymbæ iussit ut nullo adhibito Rectore maris arbitrio committeretur. Cælitibus tamen naucleris felicem Cymba cursum fecit, & ingressa fretum Gaditanū, à Mediterraneoq; in Oceanum mare delata Sinensem tenuit Portū Eborensi subditū diecœsi. Nec in portu defuit hospitium navi, cui sævientis pepercerant maris undæ; Nocte siquidem ad monita cælo matrona nobilis, & Christi famula, corpus ipso in portu religiosè conditum sepelivit; quo posteà in loco erectum est templum Illustrissimo Martyri consecratum. Vnde satis apparet, non infrugiferam fuisse Lusitaniam, quæ recens commissum semen proventu triplici compensabat. Commouit statim morum sanctitas, & incorrupta piorum Religio Tyrannorum rabiem, qui suum exhaurientes ingenium, & tormentorum artes innumeras, nunquam à rabidis pectoribus insanam iracundiam penitus exhauriebant; Quare locus ipse me admonet aliquorum facinora, quibus tam se, quàm fidem, patriamque suam condecorarunt, paucis dare.

## *De Martyribus, qui in Lusitania, & Regnis eidem subditis egregiam pro Christo mortem subiere.*

1 Etsi omnes Christi Martyres mutuum à Christi fidelibus amorem repetant suo iure, nec paucis nominibus; quandoquidem egregij nostræ fidei propugnatores, de barbara tyrannorum potentia triumphantes, cœlestis Curiæ Senatores, & sanguinis proceres patricij, regiam sibi purpuram suo intingentes sanguine, per illustrem supremi Imperatoris excelsis in sedibus complent Senatum, illi tamen nobis magis curandi sunt, qui (ut ait divinus Ambrosius) in nostris domicilijs proprium sanguinem profuderunt. Nam licet universi sancti ubiq; sint & omnibus prosint, specialiter illi tamen pro nobis interveniunt, qui & supplicia pertulêre pro nobis. Martyr enim cùm patitur, non sibi tantum patitur, sed & civibus. Sibi enim patitur ad præmium, civibus ad exemplum. Sibi patitur ad requiem, civibus ad salutem. Cuncti igitur Martyres devotissimè percolendi sunt, sed specialiter ij venerandi sunt à nobis, quorum reliquias possidemus. Illi enim nos orationibus adiuvant, isti etiam adiuvant passione. Cum his autem nobis familiaritas est. Semper enim nobiscum sunt, nobiscum morantur; hoc est, & in corpore nos viventes custodiunt, & de corpore recedentes excipiunt. Sic D. Ambrosius.

*Nostræ patriæ Martyres à nobis maiori iure coli debent. D. Ambros. serm. 77.*

2 Ex hac igitur Ambrosij doctrina, peculiari ardore animi, & amore nostrorum Martyrum, illustres victorias recensebimus, tam quæ temporis iniuria penè consopitæ iacent, quàm illas, quæ recenti adhuc calent sanguine, & tam Regno nostro, quàm eidem iunctis commercio, aut iure belli, interituræ nunquam decus spirant immortale. Quod si antiquiores aliquot omittamus, id maiorum oblivioni detur vitio, qui suos posteros tanto patrimonio defraudarunt; Si verò recentiores omnes non referamus, famæ culpetur tarditas, quæ cæteroqui velox

lox

lox, pigra de illorum triumphis ad nostras adhuc aures non devenit.

*Petrus Bracharensis præsul.*

3 Illustrem Lusitanorum Martyrum triumphum ducit Petrus, primus Bracharensis Ecclesię Archipræsul, qui exercitus honestissimi antesignanus, pulcherrimam pro Christo mortem obijt, sui pastoratus initio, uti superiùs scripsimus; obijt verò nostræ salutis anno quadragesimo quarto, cùm Pontificatum inijsset duos tantùm ante annos. Neque postmodum egregij duo alij, Basilius, & Ovidius, præsules pariter Bracharenses viam à tanto apertam duce reliquerunt, gloriosam etiam Martyrij palmam adepti. Illorum, quæ abundant, virtutis exempla, sciens omitto, annalium Bracharensis Ecclesiæ scriptoribus.

*Basilius, & Ovidius item Archiepiscopi.*

*Victor, Suzana, & Cucufate, germani Martyres Bracharenses.*

4 Consimilem gloriam emeritis ducibus est assequutus Tyro adhuc adolescens, nisi velis ex hoc capite triumphum dicere pulchriorem. Insignis ille fuit Cathecumenus adhuc Victor, puer Bracharensis (vulgò sanctum Vitourum appellant) qui Victoriam, quam sibi inditum nomen felici omine spondebat, animo concipiens, tyrannum contempsit imperantem, florida uti munuscula Idolo offerret adoraturus, & in tantæ virtutis pręmium sui sanguinis lavacrum meruit. Fratrem soror Suzana, & Cucufas comitati (ex antiquorũ scilicet memoria incorrupta) eodemque animo interfecti eandem gloriam sunt assequuti. Eorum corpora visuntur hodie prope Compostellam apud Gallacios in templo Divorum nomini dicato, in quod illa transtulit è Brachara Archiepiscopus Compostellanus Iacobus anno nostræ salutis millesimo, centesimo, secundo. Sub idem tempus passus est pro Christo Archiepiscopus Sylvester, & Bracharenses alij, quorum nomina antiqua oblivione interiêre.

*Sylvester Episcopus Bracharensis Martyr.*

*Mancius Martyr Eborensis.*

5 Inter primos illos Christi ductores, qui fidem suo sanxêre Martyrio, numerandus Transtaganorum Apostolus Mançius, qui sub Validio præside fortiter pro Christo præliatus occubuit. Martyris corpus quodam in prælio sepultum fuit,

neque aliud postea nomen accepit locus ille sicuti thesaurum alium non excepit, ex quo nomen ditius lucraretur, hodieque sancti Mansij prædium nuncupatur. Felici hoc in agro diu fuit sacer is thesaurus absconditus, ibidemque in Martyris laudem Iulianus comes templum excitavit, circa illud turrim condidit, in qua longa annorum serie servatum est corpus, donec Abderrameno Maurorum Rege Eboram cum exercitu oppugnante Christiani arrepto Divi corpore cesserunt loco; Nostra vero ætate Camporum tellus sacrum potitur thesaurum in D. Benedicti conditum Monasterio. Eborense prope forum, est pila quædam parva inclusa cellula positis circum cratibus ferreis, & lampade appensa, quam mortales religiosè, ac piè venerantur, quòd pilę astrictus fuerit Christi martyr, cum flagellis cæderetur. Theotonius Brigantinus Eborensis Archiepiscopus, Philippo Rege Hispaniarum secundo suam interponente authoritatem, Divi brachium accepit, & in templo maximo eborensi solemni pompa, & civitatis communi tripudio collocavit.

*S. Vincentius & sorores.*

6 Eadem in Civitate Eborensi Daciani gladius viam cælo aperuit sancto Vincentio (Sororum appellant Vincentium, ob Sabinam & Christetam sorores duas, quæ eandem fratris causam tutantes in tyranni rabiem incidere) Non illę quidem sua in patria Christo vitam obtulere, sed Abulæ, quo persequentis timor eas compulerat, ut quas patria viderat parum fortes, tellus aliena fortissimas intueretur.

*Engratia mortē proxime obit Cæsar-augustæ.*

7 Eadem Daciani persecutio sponsam Christo peperit amantissimam Lusitaniæ principem Engratiam. Hęc Regio sanguine insignis in Galliam Narbonensi principi sponsa ierat, ut marito traderetur; at in itinere illustrius inijt matrimonium, siquidem Cæsaraugustæ tyrannum offendit, qui illam cum Regio simul comitatu pro Christi nomine interfecit, ac tandem homini desponsa, fuit divino castritatis thalamo sociata. Neque cælum est ingressa Nuptura Christo sine regio comitatu; Eadem siquidem in Civitate

tate

tate octodecim equites, flores Lusitani sanguinis, qui virginem Comitati ibant in Galliam, vitam pro Christi fide amisere. Horum aliqui è clara virginis progenie ortum trahebant, ejus nimirum patruelis Lupercius, quem insecuti Optatus, Successus Martialis, Cæcilianus, Iulius, Vrbanus, Quintilianus, Publius, Frontonius, Felix, Emantus, Primitivus, Apodemius, & quatuor Saturnini, quos communi hoc nomine Prudentius poëta numerat Leges Saphici carminis ostendens, ut prima Syllaba Saturnini, quamvis Metri præceptis repugnaret, licenter tamen brevioris vicem sortiretur, quo allusit ubi cecinit, Renuente Metro; Vnde mentem poëtæ non attigit gravis historicus, qui existimavit Prudentium innuisse Martyrum nomina poëticis legibus repugnare, ea siquidem (ex Divo Eugenio) sunt Matutinus, & Faustus, quæ duo nomina carmen Saphicum omninò non excludit.

*Engratiæ socij Lusitani.*

8 Chorum Engratiæ principes aliæ heroinæ adimplerunt, quamvis ætate, & Martyrij gloria anteierint; Principes illę quidem multis nominibus: tam genere, cùm parentem agnoverint Lucium Catilum Severum consulem à Brachara oriundum: a Romanisque Lusitanię, & Gallæcię provincijs præfectum: Matrem verò Celsiam eiusdem Lucij uxorem. Quod si natalium claritudine principes, iure maiore laudem principem meruere, quòd inter Hispanicas mulieres priùs suam immortali sponso devotam corporis integritatem, martyrio sanxerunt; una tantùm pręcedente Reguli filia, quam supra retulimus à Petro Bracharensi præsule dicatam Deo. Proinde sexus fæminei primitias horto ex Hispanico dicemus sorores istas, quas cælum fructuum postea legendorum gratissima delegit pignora. Neque verò suam tantùm patriam illis voluit honestare, sed in universum penè orbem illarum exempla evulgavit, uti maiorem sibi laudem, & sponso gloriam pareret immortalem, dum fidei constantiam effuso viriliter sanguine seminabant, unde fæcunda virginitatis seges pullularet. Illarum

rum ſiquidem mortẽ pro Chriſto ſex ſubiere in Europa, in Africa alia, in Aſia tandem alia, ut inferiùs palam fiet. Virginum æternitati mandanda nomina, hæc ferè ſunt. Geneuera, ſive Genaura: Eumelia, ſiue Euſemia: Victoria, Germana, Gema, ſive Marina, Quiteria, Baſiliſſa, Vvigifortis ſiue Liberata.

*Octo eiuſdem partus germanæ Chriſti Martyres.*

*Inſolitus partus matris iuſſu necandus traditur.*

9 Omnes hæ Virgines eodem partu mirabili ſunt editę, quod non Vulgaris illarum gratiæ manifeſtum extitit documentũ. Puduit matrem partus inſoliti, & ne maiorem evulgatus pudorem gigneret, ab obſtetrice poſtulavit, uti puellas omnes recens editas enecaret; Obſtetricabat parienti Calſiæ Chriſtiana mulier Sila, quę tam religione, quàm mira puellarum venuſtate capta omnes domum attulit, & luſtrali baptiſmatis aqua expiavit, ac diverſis in locis ſecretò tradidit educandas. Res ad Ovidium ſanctiſsimum Bracharæ Pontificem delata eſt, cujus monitis ſalutaribus, & religioſa diſciplina annorum, ac virtutis pariter ſubiere incrementum, donec Romanorum acerba perſecutio in Chriſtianos devenit Bracharam, ubi ſacræ Virgines ſuum agnoſcentes genus, & quod à Deo acceperant, beneficium, ut gratum animum exhiberent, eodem omnes conſilio ſtatuerunt, efferis tyrannorum viribus indicare, quid virtus maſcula poſſet vel fœmineo pectore incluſa cælitus. Omnia undique vel intima ſcrutabantur latibula tyrannorum miniſtri, ut Chriſti famulos, ſiqui fortè laterent, in apertum darent, communiqúe ſpoliarent uſura lucis. Hoc dum graſſantur ſtudio, in clauſam domum devenere, ubi conditum theſaurum invenere ſeptem virginum, quę eodem virginitatis, & ætatis inſignes flore, eiuſdem conſortes fidei, idem incolebant domicilium. Attoniti rei miraculo qui Virgines primùm videre, Catilum admonent præfectum, qui in Tudenſi Civitate id temporis morabatur. Non uſitato percitus ſpectaculo Catilus à Virginibus quæſivit, quibuſnam ortæ parentibus, aut cui forent deditæ religioni? Omnium ore Genevera (cuius ſub umbra degebant reliquæ) paucis reddidit. Genus ſi quæris & pa-

*Geneuera ſuam fatetur religionem.*

&parentes, filias agnoſce tuas, quæ Chriſto eiuſque addictæ præceptis vel morte ipſa nomen ultro teſtabimur Chriſtianum. Geneveram ille idem Calend. Novemb. Martyrij gloria decoravit, quem ſacræ Virgini feſtum Eccleſia dicavit diem. Eulemia, ſive Euſemia mortem etiam pro Chriſto obijt Calend. Decemb. Abobrigæ, fuit hæc antiqua Gallaciæ civitas. Gema, ſive Marina 14. Calend. Auguſti obijt Amphilochiæ; græca olim ſuit civitas in Aurienſi diœceſi, non verò Antiochiæ, quod ſunt aliqui falsò opinati: Virgo Vuilgefortis, ſive Liberata, anno Domini 138. Caſtralencæ, in Luſitania; Victoria Cordubæ; Marina Toleti anno 155. Baſiliſſa in Syria Calend. Novemb. Germana Carthagine in Africa. *Geneuera Martyr. Euſemia interficitur. Marina. Vuilgefortis Victoria. Baſiliſſa.*

10 Quiteria ex aliquornm ſententia obijt Margaliſæ Toletanæ diœceſis 12. Maij, anni Domin 130. Vel (quod in Luſitana Monarchia ſcribitur lib. 5. cap. 19.) in Luſitania, ubi parentis Catuli juſſu eſt interfecta, germano eius nuptias appetente, qui virginem cùm videret in montem ſe triginta cum virginibus recipientem, ubi vitam pariter religiosè ducebant, eius nomen vel ex hoc crimine detulit ad tyrannum. Cæterùm eo ex monte Virgo Quiteria, non ſuę tantum, ſed aliarum proſpiciens ſaluti, Chriſto numerum non exiguum lucrata eſt, qui temporum concuſsi motibus parum firmam præſtiterant Chriſto fidem; hos inter Regulus traditur Luſitanus (Lucianum dixere) ac Martialis, & Valentinianus Epiſcopi duo, qui à Chriſto ſecuti Regulum defecerant, ſuiſque tandem ante Deum precibus adepta fuit, ut eandem cum illa martyrij gloriam compararent. Eodem tandem in monte triginta illæ virgines pro æterno, cui ſe devoverant, ſponſo vitam effudere: nec non alij plures, quorum nomina temporum decurſu periêre. *Quiteriam germanus ad parentem defert, à quo pro Chriſti fide interficitur.*

11 Vnam tantum vetuſtas meminit Columbam, Quiteriæ aſſeclam, quam Principem aliqui ſcripſêre, ob genus clarum à quo illuſtrem originem deducebat. Ex viris, ſuis traduntur nominibus Simplicius, Remigius, Columbanus, cum prædictis Luciano, Regulo, & Epiſcopis, qui omnes gladio ſunt interfecti. *Columba Quiteriæ comes.*

cti. Neque tanti sceleris longè absfuit vindex cælum, ita enim repente cælo undique fulgurante, fędissima orta est tempestas, ut nullus piaculi particeps fuerit, qui pœnas debitas non sentiret: Alij enim subitò interiere; alij insana rabie seipsos morsibus acriter absumebant; alij ad insaniam adacti quandiu vita superfuit, eandem phrenesim passi sunt; alij attoniti ac paventibus similes, quin tanti unquam pavoris originem aliam persentiscerent, meritas insontibus dedere pœnas. Divorum corpora eodem Martyrij loco sepulta sunt, cęlitus monito Eustachio æquè nobili, ac pio homine. Illud de virgine Quiteria proditur memoriæ, quod de Areopagita Dionisio veteres tradidere scriptores; caput scilicet abscissum manibus gestasse ad locum usque ubi sepulchro fuerat asservandum; illic tandem Angelorum voces auditæ suaviter modulátes dulcem Ecclesię cantilenam, Veni sponsa Christi accipe coronam, quam tibi pręparavit in æternum. Ecclesię Conchę, & Segontię Quiterię & columbæ festum agunt 22. Maij die, omnes verò hos martyres satis constat è Lusitania oriundos, & in Lusitania educatos.

*Pœnas luunt nefandi sceleris Quiteriæ & sociorum interfectores.*

*Quiteria interfecta caput abscissum portat manibus.*

12 Neque verò Virgines sanctissimæ obstetricem Silam oblitę sunt, à qua tantum fuerant adeptæ beneficium, ab sponso suo eandem illi martyrij gloriam consecutæ. Neque authores desunt, qui Nabantio in oppido Lusitaniæ eius corpus scribant religiosè asservatum. Est in monasterio S. Francisci à Sancta Sita nuncupato corpus Divæ eiusdem Sitæ, temporis autem vicissitudine, huius divæ memoria est abolita. Quod cùm audirent religiosi viri qui eodem in Monasterio degebant ab alio eiusdem familiæ Franciscanæ ex Italia illuc appulso petiuere, ut in patriam reversus, si quam Sitæ memoriam inveniret, inde sedulò ad se mitteret. Quod Religiosus præstitit, exindeque eandem Sitæ historiam sacris in precibus recitant, cùm illa longè aliter se habeat, quod apud authores inveni probatę fidei, qui ex antiquis monumentis fide publica, quod suis in libris tradunt, transtulere.

*Sila obstetrix Martyr*

13 De his

13 De his ſacris Martyribus ſcripſêre Ambroſius Morales lib.1.cap.18. Villegas, qui eaſdem nulla ex cauſa Galliæ adſcribit; nec non frater Bernardus Brittus parte 2. Luſitanæ Monarchiæ lib.1.cap.18. duabus tamen in rebus longè fallitur: ætate ſcilicet, cùm annos centum, & quadraginta, recentiores faciat, quàm revera fuerunt: & patria, quando Bracharenſes negat fuiſſe, cùm omnia ſuperiùs tradita apertè conſtent cura ſtudioſiſsimè adhibita in conferendis ſacris precibus Eccleſiarum Bracharenſis, Toletanæ, Conchæ, & Segonthiæ, cum ſcripturis probatæ fidei, quę Toletano in archivio aſſervantur, ſimulque ad id collatis: Quod Dexter graviſsimus ſanè author teſtatum reliquit commentario manuſcripto, quod in bibliotheca ſancti Laurentij ab Eſcuriali videre eſt. Idem etiam ſcripſit Iulianus Archipresbyter Toletanus author fidei non vulgaris, cuius opera Gothicis ſcripta caracteribus in eadem bibliotheca cuſtodiuntur. Longiora ad faciendam fidem argumenta rerum Eccleſiæ Bracharenſis ſcriptoribus conſultò mittenda cenſeo. *Authores qui de his Martyribus ſcripſêre.*

14 Luſitano item ex Regno oriunda fuit Euſemia virgo ſanctiſsima, cuius corpus apud Gallacios in præſentia religiosè aſſervatur Aurienſi in Eccleſia. Diu tamen Interamnenſi in provincia conditum fuit, in valle, quam Caldi fluminis appellant. Inde verò cęlo indicante, in Aurienſem Eccleſiam eſt traductum. Traductionis origo fuit huiuſmodi; Quædam cum parente cuſtos pecudum ijs fortè in vallibus agebat gregem, cùm cælitus demiſſa vox paventium auribus intonuit; Quod iſta in valle corpus conditur, virgo, & Martyr Euſemia inter mortales ſpolium dereliquit; Quocirca omni cura adhibita & obſequio, illud in ſanctæ Marinæ templum religiosè traductum piè ſervate. Ibidem annorum longo decurſu fuit ſitum, cumque Gallaici illud furto auferre ſæpiùs conarentur, ſemper inſolito miraculo in ſepulchro, quod priùs ſibi delegerat, ſanctæ Marinæ templo reperiebatur. Tandem apud Luſitanos imperante Alphonſo I. Epiſcopus Petrus Seguinus, qui ſingulari ſtudio Euſemiam virginem proſequebatur, Deum ſuis *Euſemia virgo ac Martyr Luſitana.* *Euſemiæ corpus furto ablatum ſemper in primo ſepulchro repertum fuit*

 preci-

precibus exoravit, & à virgine obtinuit, vellet tandem sua in Ecclesia permanere, ubi denique anno salutis humanæ 1153. conditum corpus remansit ultro. Fuit translatum virginis corpus 7. Augusti supradicto Christi anno, ut Episcopus Petrus, & qui proximè illum est insequutus Alfonsus item Episcopus testatum reliquere in precibus huic virgini sanctissimæ recitandis. Ita fermè narrat Lusitana Monarchia part. 2. cap. 23. & Ambrosius Morales lib. 10. cap. 27.

*Vlyssipponenses martyres.*

15 Quemadmodum Vlyssippo inter Lusitaniæ civitates primatum tenet, ita principem Martyrum coronam Deo obtulit nulli suorum gloria concedens; illa siquidem penè innumeram suorum civium multitudinem cælo intulit, qui diversorum sub tyrannide insigne suę virtutis specimen præbuere. Omnes inter valde pręcelluit Verissimus duabus cum germanis, Maxima, & Iulia; Vlyssipponenses illi, qui acerbissimis expositi tormenti generibus ex tyrannorum libidine, ac per civitatis plateas tracti indecorè suaves Deo iterabant cantus, donec tandem lapidibus verberati, capita ferro pariter demittenda, ac cœlo coronanda tradidere. Divorum corpora lapidibus illigata gravibus, quo faciliùs imum attingerent, in mare deiecta sunt, quod ipsum thesauri adeò pretiosi non avarum in littus deposuit miraculo non vulgari. Ibi Divorum nomini templum posteà dicatum fuit, quod nomen adhuc suis à tutelaribus servat, appellaturque hodie, Sancti Veteres (Santos o velho) ut discrimen sit à templo Regio (Sanctos hodie novos dicimus) in quod Ioannes II. Portugalliæ Rex à se conditum, Divorum ossa munificè pariter, ac religiosè traduxit.

*Verissimus & Germanæ Maxima & Iulia.*

*Sancti Veteres.*

*Germani, Galli, Angli & Lusitani Martyres Vlyssippone.*

16 Piè etiam & religiosè pro Martyribus coluntur Vlyssippone (ut re ipsa haberi debent ex Angelici Thomę doctrina) illustres illi equites Germani, Galli, Angli, ac Lusitani, quorum reliquiæ in Deiparæ templo asservantur, quod dicimus ex Divorum memoria sancta Maria à Martyribus. Vitam præstantes viri isti amisere in Vlyssipponensi expugnatione, quando non

non tam Imperij acquirendi causa, quàm studio urbis liberandæ à duro Mahometis servitio, & Christo iterum lucrandę, arma in Mauros sumpsere, urbemque suo emptam sanguine Christianę pietati reddidere. Non censet Doctor Angelicus in dubium vocandas Martyrum coronas, quæ militari opera comparantur, quando milites non mortali pro stipendio, ac præmio præliantes cadunt, sed Christo tantùm reiq; Christianę prospicientes, eius in gloriam militant, & amorem. Horum numero ascribendi sunt (inquit D. Thomas) ij qui infidis hominibus aditum occupantes, ne in Christi segetem noxia effundant doctrinæ semina, mortem oppetunt; & illi denique omnes, qui pro tutanda vel instauranda Christi fide arma capiunt, quod egregij milites decorè admodum in Vlysipponensi oppugnatione præstitere.

*Ex doctr. D. Thom. martyres illi qui pro tutanda fide pugnantes cadunt.*

*D. Tho. 2. 2. q. 124. a. 5 ad 3.*

17 Quantùm verò illorum mors honestißima Deo placuerit, manifesto cælitus documento fuit eques insignis Henricus Germanus, natus Bonavillę, quatuor à Colonia Agrippina abest leucis oppidum adverso Rheno. Conditũ fuit demortui corpus in templo S. Vincentij, Lusitanis immixtum, non suis, qui in templo S. Mariæ à Martyribus sepeliebãtur, sive id vivus adhuc Henricus postularit, ut ex animo cum Lusitanis initam testaretur amicitiam, sive id posteà curantibus Lusitanis viri sanctitate illectis. Neque diu cælum hominis eximiam sanctitatem cælavit, miris eiusdem in sepulchro editis operibus, ut demortui virtus miraculis patefieret. Prius verò miraculum illud fuit, quod in duobus adolescentibus eiusdem Henrici clasiarijs visum est; Horum alter surdus, mutus alter:à natalibus uterque. Ad Martyris sepulchrum ambo procumbentes, opem submisè precabantur; Ecce tibi gravi somno opprimuntur, & in somnis Henricum hilari, ac facili oris habitu vident eosdem blandè intuitum, & sic paucis hortantem; Gaudete, & lætamini: loquimini & audite meritis: siquidem horum Martyrum, qui hoc sub tumulo acquiescimus, hoc vobis beneficium confert cælũ. Hęc cùm diceret, homines

*Henricus Martyr Germanus.*

*Primum Henrici precibus miraculum*

deſeruit; Atque ſubito exciti ſomno, ſurdus qui fuerat mutum anteà, loquentem audit, non maiori ad invicem gaudio, quàm eorum, qui noverant ex re inſolita, ſtupore. Nec longo poſteà elapſo tempore, Henricus idem, ſeniori cuidam Eccleſiæ miniſtro ter apparuit, cui juſsit ſuum propè ſepulchrum collocaret fidelem ſervum, cuius opera uſus fuerat inter vivos, ut qui eodem pro Chriſti amore occubuerant, eodem ſimul loco demortui accubarent.

*Palma mirabilis in ſepulchro Henrici.*

18 Illud verò manifeſtiùs ſanctiſsimi equitis gloriam indicavit, quòd eius è ſepulchro palma pulcherrima exorta fuit, miro frondium virore comata, quæ illarum ſpeciem referebat, quas ætate illa manu ſolebant geſtare, qui Ieroſolymę ſepulchrum precabundi inviſum ibant. Huius è folijs, remedium quærebant præſentiſsimum ægritudine aliqua laborantes, vel tantillum collo appendentes, vel comminutum in pulverem epotantes, ut vires affecti corporis de integro reſarcirent. Ob tanta tamque inſignia rerum miracula Alphonſus Luſitaniæ Rex primus mirum equitis Henrici, ſociorumque amorem piè colebat, ut ſi aliqua corporis tentaretur ægritudine, eorum ſtatim procumberet ad ſepulchrum, ubi præſentem ſibi opem irritis numquam precibus ſentiebat.

*Diuturnitas fidei Luſitanæ.*

19 Meorum ergò in ſolatium libet paucis contemplari prima noſtri Regni incunabula, ita divorum reſperſa ſanguine. Quod ſi minùs ſtabile Chriſtus Eccleſiæ ſuæ poneret fundamentum, niſi tot Martyrum cadaveribus, & ſeipſo Martyrum capite, ac vivo lapide innixum foret: quis de Luſitanæ fidei cæmentis dubitet, tot cùm videat infrà depoſitos quadratos lapides? Tribus quas Luſitanum Regnum Metropolitanas numerat, Eccleſijs: Bracharenſi, Vlyſiponenſi, & Eborenſi, tot Chriſti Martyres qui videbit, talem, procul dubio inibit rationem: Ita cum noſtris actum à Supremo fuiſſe Conditore, quia iam tunc vellet futurę poſteà ſegetis decimas antecapere, & palam facere è tribus veluti Luſitaniæ arcibus annis labentibus egreſſuros, qui ſuo ſanguine in remotiſsimas orbis provincias ſuis ducibus

ducibus victricia inferrent vexilla, ac se fortes è fortibus creatos exhiberent.

20 Nabantium Lusitaniæ antiquum oppidum, suo sanguine reddidit perillustre, sicuti suo sepulchro Scalabim, virgo Irene, à qua dicitur Sanctarem, quasi sancta Irene. Cuius de corona singulari, & cælituum manibus tumulo fabrefecto inter Benedictę familię insignes proceres ex merito aliquid perstringemus. *Irena virgo.*

Multis posteà elapsis annis Irenem animi constantia, pudoreque virgineo expressit Conimbricæ virgo Columba. Patriam habuit oppidum, quod vulgò dicimus Lamas d Orelham, spectat verò ad iudicialem conventum Vimarani, unde metu Mahometanorum, qui tunc Lusitaniam occuparant, sese proripuit. Virginis cædes non longè à Conimbrica edita fuit, ubi nostra adhuc ætate parvum visitur sacellum, quod virginis retinet integram memoriam, eiusque imprimis ob propugnatam castimoniam, Martyrium testatur honestissimum. *Columba virgo & Martyr.*

Decorum item fuit inter prima Eliæ monachi Maryrium (sive Eleum velis nuncupare cum Vsuardo) Lusitanus Elias genere ac patria, duobus sui Consilij adolescentibus comitatus suam honestavit patriam Martyrij gloria, quod Cordubę insigni virtutis constantia Mahometanorum gladio est assecutus. *Elias monachus Martyr.*

21 Pax Iulia non parum sibi gloriæ meritissimo usurpabit suo ex cive Sisenando Christi Martyre egregio qui patriæ suæ modo inter cælites tutelam suscipit. Cordubam petijt Sisanandus literas humanas pariter ac divinas ut addisceret; ibi sacro Diaconatus ordine insignitus sibi persuasum habuit à sanctissimis Christi Martyribus, Petro & Vualaburo manifestè ad similem coronam invitari, quo incitatus studio eodem inflammavit ardore Paulum diaconum, de quo effusè Divus Eulogius scripsit. In carcerem delatus Paulus invenit eodem inclusum Tiberinum Lusitanum, qui viginti ab annis illic *Sisenandus Martyr.* *Ex D. Eulogio lib. 2. Memor. Sanct. c. 5.* *Tiberinus.*

 servaba-

servabatur falsum ob crimen impositũ. Carcere tandem Pauli industria liberatus suam in patriam Pacem Iuliam remeavit, ubi floruit sanctitate. Sisenandus verò ultro judicem adijt, coramque liberè Christum professus, infamem detestatur Mahometem; quocirca properè abreptus in carcerem, ibidemque admonitus, quo die martyrij coronam foret accepturus; Nec multis post diebus, exceptis priùs libenti animo vulneribus multis gladio caput obtulit sexto Iulij anno salutis nostræ octingentesimo, quinquagesimo primo. Eius sanctissimæ reliquiæ à pijs fœminis religiosè fuerunt asservatæ in sancti Auseli templo, ubi Sisenandus literas addiscebat. Thesaurum adeò pretiosum Cordubensis Ecclesia cum Pace Iulia Sisenandi patria partita est. Anno siquidem 1602. brachium Martyris sanctissimi ad illam misit. Fuit tantum munus à Civitate exceptum solemni admodum pompa communique tripudio, ab eaque potissimùm die suum agnoscit tutelarem, plurimis ob Divi memoriam popularibus à summo Pastore indulgentijs elargitis.

*Martinus Martyr.* 22 Non debet involvi silentio tantis dignissimus præconijs Martinus vir sanctissimus Souri oppidi quatuor à Conimbrica leucis dissiti Archipresbyter. Qui Tarasiæ Portugallensis Reginæ primi Alphonsi matris ætate obscuro detentus carcere Cordubensi, qui Christum vel invitis Mahometanis fatebatur, eodem ex ergastulo in æternam cæli Regiam evolavit.

*Theophylus, Saturninus Revocata fratres.* 23 Vianæ ad Minij os salutis humanæ anno 260. mortem pro Christo obière Theophylus, Saturninus, & Revocata, ut Dexter scriptum reliquit, Minervio adiudicante sub auspicijs Valeriani; Horum verò Martyrum authores plurimi & annales meminere.

Mar-

*Martyres alij qui nostra proximaque ætate Lusitanum nomen honestarunt.*

1 Non antiquis tantùm ætatibus,& heroicis Mahometana rabies cælum nostris hominibus honestavit, sed istis etiam temporibus hostilis gladius magno cum decore Lusitano, cælestem ditavit Curiam. Proximo Emanuëlis Lusitaniç Regis imperio,eiusque filij Ioannis III.germani duo fuêre Gonçalus, & Ioannes Valæi Mahometanis parentibus in Africa nati ignobili pago prope montem Benargafate, qui ab Arzilla sex tantùm leucis recedit. Fuit Gonçalus suopte ingenio bene moratus,oris colore ac lineamentis Lusitanũ potiùs,quàm Mauritanum præferebat: procero,ac lacertoso corpore, & firmo satis.Cælesti afflatus Numine insignis eques Gonçalus animum Christo adiunxit, & illius militibus nomen dare percupidè exoptabat, cùm verò iam familiari consuetudine nostris hominibus esset notus, sæpiùs Arzillam cautè ventitabat,ac ducem nostrum, Borbensem Comitem de suorum consilijs admonebat, quid virium,quantasvè copias in Lusitanos appararent. Qua ex causa nostro à duce perquàm familiariter excipiebatur, illius ingressum nullo alio subodorante, uno excepto, qui occulta excipiens porta ignotum, ad Comitem deducebat; Portç verò claves habuit idem Gonçalus, & Lusitanus alius eodem nomine Arabici peritus idiomatis. His ad nostros ingreßibus, & egreßibus eam cum illis consuetudinem est adeptus, ut non multò pòst Arzillam secum attulerit & uxorem. Quæ se intra Christianorum mœnia ubi vidit, de marito graviter queşta fuit,quòd immeritã ultrò in captivitatis ergastulum intromiserit, aliud in Alcaçer oppidum commentus iter. Borbensis Comitissa, cuius tam genus sanguine, quàm ingenium virtutibus apprimè clarum fuit,mulieris mœrorem cernens blandè solabatur afflictã, illiusq; curam iniunxit maioritanæ fœminæ honestißimç sibi à cubiculo monens,

*Gonçali dum Maurus esset, ingenium.*

mæren-

mærentem levaret & quo posset consilio ac blanditiis nostræ assuefaceret religioni.

*Eius ad fidem conversio.* 2 Gonçalus Vaseus Christo statim nomen dedit Mahometem detestatus; baptismatis ablutum fonte salutari Comes Borbensis, ac reliqui proceres Lusitani magnis honoribus sunt prosecuti, nec exiguis muneribus locupletarunt; ob usum verò familiarem, & quam cum Gonçalo contraxerat amicitiam, dum arcis portam ingrediebatur, eius in baptismate elegit nomen. Vxor Virum ubi vidit Christianorum sacris imbutum, eiusdem institit vestigijs, & suscepto Mariç nomine Chrstianam pariter suscepit legem, ab ipsiusque ducis ædibus veri iam coniuges prodiere munificè prębente Comitissa supellectilem. Fuit postea Maria matronis Aczilensibus insignis fæmina, & magni habita à fæminis popularibus. Ob assiduas in Maurorum fines excursiones Gonçalus magnas agens prædas sibi non contemnendas opes comparavit, quibus ædes amplissimas exædificavit. Cùm verò semel iret prædatum vitricum, fratremque cepit quatuordecim agentem annos; Illum verò dimittens, quod se parentis cura nutrivisset, istum Christo mancipavit, in veram asserens libertatem, nomenque indidit Ioannis: qui fraternam Gonçali indolem, moresque germanis moribus adumbravit. Evenit fortè ut Gonça'us suo muneri navans operam crus infringeret, & ex amicorum Consilio Lingim peteret, ut pręstantis chirurgi auxilio uteretur. Ibidem quatuor ferè mensibus moratus est benignè admodum ac liberaliter à duce & primoribus urbis acceptus.

*Capitur à Mauris.* 3 In pristinam igitur redactus sanitatem suorum desiderio ad Arzillam voluit pelago remeare, dehortantibus Tingitanis civibus, duce potissimùm, qui navigio diffidens minùs firmo quinquaginta equites itineris socios præstabat. Lembum tandem ascendens à Mauris inter navigandum capitur, cum ijs qui simul vehebantur; cæteri pecunia redempti sunt, uno excepto Gonçalo, quem Mauri captum summopere exoptabant, tam damnorum quę illis quotidie inferebat, quàm abitrati

rati Mahometis cauſa,ut crudeles de prophetę ſui deſertore pę-
nas ſumerent. Qui navim ceperant captivos omnes adduxere Tituanum, ubi nulla unquam præda maiori cum gaudio excepta eſt, vel ob unum Gonçalum, quem ut viderent, omnes undique confines populi confluebant: nec minori videndi,quàm illudendi aviditate, ut prophetæ ſui gratiam promererent.

4 Vocant Mauri ſuo nomine Gazibam, ludum, quem iñ legis ſuæ transfugas exercent, quam potiùs diram appellaveris carnificinam. Accurrunt undique & miſerum afflictantes nihil putant gratiùs Mahometi, quàm illius transfugam ictibus macerando publicum eidem omnes ſupplicium infligere, & qui ſanguinem expreſſerit, animi ſalutem certam ſe exiſtimat comparaſſe. Mandarimus (is Maurorum omnium crudeliſsimus id temporis oppido imperabat) vinctum, exutumque medio in foro iuſsit alligari Crate ad id muneris parata. Multa ad ſpectaculum confluxerant hominum millia, quos Gonçalus inſtar victimæ circumſpectabat. Advolat illico mater, germanique fletibus enixè deprecantes,ut in antiquam, & primo cum lacte exceptam Mahometis legem rediret. Nulla tamen vel blanditiarum, vel tormentorum vires Chriſti militem inflectere potuerunt; Quinimo lingua (quod unum habebat expeditum membrum) promerita in Mahometem, illiuſque Oratores convitia expromens totum ſe Chriſto deditum ſtrenuè fatebatur: & ob illius amorem plura identidem ſibi tormenta ingeminarent, hortabatur, quo ſimillimum duci ſuo militem efficerent, neque ſibi maiorem poſſe dari pænam dicebat acerbius infligi ſupplicium, quàm ſi tormentis immanibus modum aliquem adhiberent. Comoçadar, circumſtantium unus, qui Laniſtæ obibat munus,prior Gazibam orſus eſt,omnes ilicò pro cuiuſque ſtudio iacentis corpus fœdè incipiunt lacerare; Non tamen vulnera ita Gonçali corpus affligebant, ut Martyris lingua carnifices cruciabat, dum piè admodum & religiosè Ieſu

*Maurorum carnificina in Gonçalum.*

ac Mariæ nomina ſacroſancta compellabat, & infamem Mahometem convitijs onerabat nullis deterritus tormentorum ictibus,quæ in loquentem acerbiùs ſęviebant. Nec id ampliùs paſsi carnifices linguam conati ſunt evellere, forcipibuſque, & ferreis alijs inſtrumentis loquentis labia extorſerunt & effractis dentibus diſruptum os fœdiſsimè deturparunt. Quamvis tamen vocis ſonum præpedirent, non utique cordis clamorem, quem vel tacente lingua fortiùs ingeminabat, & ſupremi Numinis pulſabat aures ſui militis conſtantiam proſpectantis, neque inconditæ adſtantium circa voces tantam illi poſſent facere audientiam, quàm mutæ Gonçali voces ex intimo cordis ſacrario evibratæ. Vngues carnifex ſtatim à pedum, manuumque digitis extrahit,& digitos abſcidit minutatim; Tantùm in oculos non eſt ſævitum Mandarino ita iubente, ut poſſet viſis tormentorum generibus acerbiùs afflictari: Hæc inter ſupplicia, Chriſti miles ſtrenuè biduo perduravit, quin diu noctuque ulla fuerit intermiſsio cruciandi, donec exhauſto iam ſanguine, evaneſcentique virtute corporis, integra animi conſtantia triumphalem accepturus coronam in æternum capitolium evolavit, noſtræ ſalutis anno ſexto decimo ſupra milleſimum, quingenteſimum.

5 Huiuſce pugnæ, decoriq; triumphi teſtes fuère oculati plures Chriſtiani, qui apud Mauros ſervitio tenebantur:& mercatores, qui per id temporis in oppido agebant mercaturã, quorum teſtimonia publicè ſuſcepta ad Regem Emanuëlem miſſa ſunt. Curantibus arcium ducibus Luſitanis, Meneſio Septæ, Ioanne Cotinnio Arzillæ, Eduardo Meneſio Tingis, Roderico Diaſio Soſia Alcaceris. Contendit ſedulò Rex Emanuël uti Pontifex Maximus Leo decimus ex Martyrum numero Gonçalum declararet, & Horarias preces Eccleſiaſtico ex more proponeret recitandas, illius tamen optatis mors obſtitit immatura.

*Gonçali Martyrij teſtes.*

*Ioannes Martyr Africanus.*

6 Ioannes Gonçali frater, cuius virtutem ac pietatem conſectabatur, eam ob interfectum germanum animi contraxit ęgritu-

ægritudinem, ut Maurorum sanguine nunquam posteà iracundiam satiarit; in quos ita acerbè sæviebat, ut captos nullo pretio divenderet, sed pedes, ac manus amputaret, neque priùs destitit hoc consilio, quàm eundem vita destitueret. Illius verò obitus fuit huiusmodi. Fezensi Rege Arzillam obsidente ab hostibus Ioannes capitur, & ad Regem properè ducitur, qui vitam largiùs decoram promissis capto offert, si Christum, cui adhęrebat deserens, ad Mahometem quem deseruerat, verteretur. Vt verò pectus invictum juvenis teneritudine demolliret, matrem, & consanguineos adducit coràm, si quâ possit Christi militem expugnare. Qui præsentem animum tormentisque maiorem præseferens, ob illud tantùm sibi fore ægritudinem fatebatur, si aliquam in se misericordiam exercerent, neque omnes exprometent in seipsum tortorum vires, uti reipsa indicaret, quem corde intimo servabat, Christum; sibi ad tolerandum maius inesse robur, quàm carnificibus sævitiem, aut iracundiam: & ad ultimam vitæ periodum fassurum Christi, quam susceperat, religionem. Hanc dicendi libertatem acerbis primùm verberibus tortores immanissimi castigarunt, & sævissimis tormentorum additis generibus, demum aridis illigatum stupis, pice, & naphtha desuper illitum palo validè astrinxêre, lentum subdentes ignem, ut acerbiùs conflagraret. Hoc crudelissimę mortis genere insignis Christi miles Imperatori suo ultimam magna cum laude navavit operam, omnia abundè explens tam Christiani, quàm magnanimi equitis munera, sui maximum relinquens desiderium commilitonibus, à quibus summoperè amabatur, florida obiit in ætate, adhuc enim quintum à vigesimo annum non excesserat. Quanta verò accrescit laus Cultori summo, quando à Maurorum spinetis dulces adeò flores colligit, ab infidissimis hominum tantam syncera in religione constantiam?

7 Tingi præerat Tristanus Attaidius Ludouico Laurerio demortuo suffectus, cùm civitatis portam ultrò pulsavit Maurus eques insignis inter suos, ducemque adiens Lusitanum, *Tristanus Attaidius Mart. in Africa.*

rogavit sibi concederet Christi militibus aggregari, eo siquidem animo illuc venisset, ut Mahomete abiurato Christi religionem sequeretur. Lusitanus non citò credendum ratus Mahometano homini, paululùm eius moratur votum, ut animum probaret experimento. Interim suadet, se exinde Christianum dicat, & Christianorum dogmata paulatim ebibat, suo iam notus nomine, proinde Tristanus vocetur Attaidius. Nostri ducis mentem agnovit Maurus, & ut suum reipsa studium magis testaretur, nihil tantoperè curabat, ut in Maurorum fines infestus ire, & illis quâ posset, incommodare. Eò devenit audaciæ, ut ante Xariphum Regem, suorumque in oculis dum extra Marrochium sui Paschæ aderant sacrificio, Mauros quosdam captos traheret ad Lusitanum. Xarifius iracundia exæstuabat, cùm tantam sui nominis ignomiam intueretur; omnes igitur movet artes, maxima indicit præmia suorum fortissimo, qui audacem ac protervum ad se se hominem vivum traheret. Fortè accidit, quod sæpè aliàs egerat Attaidius, ut ab hostium finibus victor ad nostros remearet, cùm ab intentis in se unum hinnitu equi agnoscitur, & belli casu comprehenditur, ac tutò ad Xariphum ducitur, à quo avidissimè expectabatur. Rogatus verò, quæ tanta foret dementia, ut sui oblitus generis adeò barbarè suam in patriam desæviret, intrepidè respondit, se Maurorum habere nihil præter nomen vetus, & patriam: cæterùm se animo, ac religione Christianum, acriter Christi hostes ad ultimum usque interitum insectari: Illicò iuberet Rex eius pro Christo constantiam experiri, numquam enim Christi nomen sibi sanctissimum ullo tormenti genere extortum iri. Rex ira percitus iubet caput illi statim demetant, quod parvis ictibus ad doloris sævitiem abscindebant, dum interim suavissimè IESVS, & MARIAE nomina inclamaret infamem detestatus Mahometem, suumque ipsius sanguinem contractis excipiens manibus, in caputque effundens precabatur, ut pro aqueo sibi denegato

negato

negato ſanguineum illud Chriſtus baptiſma vellet ſuſcipere. Demortui cadaver Mauri ex inſito odio lapidarunt, & canibus obiecere, qui per dies quadraginta circa tranſeuntes, & ſacrum venerati pignus morſu penitus abſtinuere: donec Chriſtiani hominis induſtria, qui Maurum pretio ſolicitavit, corpus terræ mandatum eſt, occultoque in loco cuſtoditum, dum Angeli manifeſto in cælis plauſu victricem animam excipiebant.

8 Non minorem Chriſti fides triumphum egit in Mauritania, noſtra ætate, anno ſcilicet octogeſimo quinto ſupra millesimum & quingenteſimum, quem Luſitanus Orator Franciſcus à Coſta apud Xariphium Marrochij Regem ſatis locuples ſcripſit teſtis: & Pater Antonius à Conceptione ex ſanctiſsimæ Trinitatis familia, ad Albertum Cardinalem Archiducem Auſtriæ, Flandriæ modò Comitem; Res verò ex eorum ſcriptis ita habet. Inter Muleivacæ captivos fuêre adoleſcentes ſeptem, quorum maximus duodevigeſimum annum non exceſſerat. Erant illi magnis à Rege habiti in delitijs, à Deo tamen longè maioribus; Horum cura fuit pręcipua ex Hebræorum antiquo documento apud Regiam Nabuchodonoſor, ieiunijs, precibus, & eleemoſynis ſe exercere. Nullo externo magiſtro, uno ęterni Numinis intimo magiſterio intermicantem fidei ſequebantur ſplendorem, eodemque conſilio decreverunt, quacumq; oblata occaſione ſe vitam Chriſto ſtrenuè oblaturos. Ex his unus Hiſpano ortus patre à Malaca oriundo infami Chriſtianę fidei deſertore, Mauram referebat matrem: Natus ſiquidem Marrochij quintum decimum vix attigerat ætatis annum. Hunc cura præcipua Mahometanis dogmatis imbuendum Xarifius ſuis tradiderat Doctoribus, quòd optimum ingenij, & indolis ſpecimen prębuiſſet. In regia educabatur puer, divinis adeò oculis gratioſus, ut ſupremo afflatus Numine mirum in modum Chriſtianæ religionis ſtudio exardeſceret, eoque animi ardore brevi totam à pueris Luſitanis, qui in aula captivi verſabantur, ſanctam didicit

*Septem adoleſcentum in Africa Martyrium*

*Franciſcus.*

didicit catechesim, omnique pietatis exercitatione mirum in modum profecit Franciscus ab Spe, quod illi nomen inditum fuerat. Omnium primus virilem animum præferens ante annos coram Rege Xarifio liberè Christum professus: Eundem, Dynastasque aulicos insolito rei miraculo in stuporem penitus convertit, & iracundiam; qua percitus Xarifius illico iussit invictum Christi tyronem strangulari. Antequam verò illigatus funiculus guttur frangeret, bis in frusta raptus est, ut acerbius mortis genus mercedem pareret ditiorem.

*Simon. Antonius. Maurus. Dominicus. Ioannes Gallus.*

9 Franciscum secutus est puer alius Lusitanus Simon à Freitas Cetobricensis, qui reliquos inter communem agebat Doctorem, aliosque & monitis incitabat, & exemplo. Nomina patriæque horum iuvenum fuêre Antonius Stephanius, sive Sylvius, ut vocant alij, Cetobricensis; Maurus ab oppido Collares, de quo mira pietatis, & constantiæ traduntur documenta; Dominicus ab oppido Gouvea; Ioannes à Parisijs in Gallia, qui infelicem Sebastiani Regis expeditionem secutus Maurorum devenit in servitutem. Numerum explevit adolescens Ferdinandus Genesius: Lusitanum dicunt aliqui ab oppido Monsonio: Gallaicum alij, & verosimiliùs ex Baiona. Omnes hi decoram appetivêre mortem, Christum inter barbaros testati, & laqueo intra Regiam strangulati, Marrochiensi in civitate, Regni capite.

*Ferdinandus.*

*Dominici Martyrium*

10 Non multo inde tempore interiecto clarum eadem in Vrbe pro Christo egit triumphum Dominicus à Turribus Lusitanus Mazagani popularis. Magnam hic cum quodam Christi transfuga ex usu contraxerat amicitiam, quam ut meliùs exerceret, literis perditum hominis ingenium pertentabat orans, ac monens ad antiqua iterum supremi Imperatoris castra remearet, pollicitus dignos divinæ clementiæ amplexus, si resipiscens illam voluerit experiri. Ob istud crimen Xarifius vivum iussit solo obrui, quod mira animi voluptate Christi miles passus est, cruribus priùs securi detruncatis, ne in extrahendis

hendis compedibus tortor immanissimus moram faceret. Horum Martyrum reliquias Orator Lusitanus apud Xarifium procuravit, & in Lusitaniam adductę magno fuere habitæ in honore: Illarum partem maiorem Philippus Rex in D. Laurentij sacrarium in Escuriale deferens pro studio ac religione, qua Divos istos prosequebatur, loculis eleganter decoravit. Divorum præsentem operam ægrotorum plurimi experti sunt, desperatam aliàs eorum precibus adepti sanitatem.

11. Non æquum censeo Marrochio excedere, silentio obvolvens egregios Christi testes, qui suo sanxere sanguine, quam pectore conceperant pietatem. Per idem ergo tempus Maurorum insignis dux divino adductus numine Christum amplexus, infamen deseruit Mahometem; Quam verò laudem meruerat postea inconstantiæ nota deturpavit, indecorè promissam denegans Christo fidem. Vt tamen hanc ignominiam maiori gloria compensaret, ultro sese obtulit tyranno conuitijs lacerans Mahometem, seque ipsum non minoribus, qui servatorem Christum nusquam talia de se meritum deseruerit. Marrochiani statim mænibus affixerunt suavissimè Christi nomen inclamantem & fædissimum prophetam agentem probrijs, donec Mauri linguæ impunitatem ægrius tolerantes, illam concionanti auulsere, caput cuspede transverberantes: Petrum Nauarrum post Christi agnitum appellabant. *Petri martyrium.*

12 Eadem pariter in Civitate pro Christo obijt Hieronymus de Avila Hispanus à Guelua oppido. Millies Virum immani fuste infra stomachum Mauri verberarunt, quo tormenti genere efflavit animam, quin aliquod inconstantis, fractivè animi signum indicaret; sed quo vires asiduo verbere languebant magis, eo validiùs & cordis, & oris virtus Christi nomen, ac Religionem fatebatur. *Hieronymus Martyr*

Qui

*Qui in India, alijsque Lusitanorum provincijs pro Christi fide suum sanguinem effudere.*

1. Hactenus de Martyribus egimus Lusitanis, & ijs, qui in Hispania, vicinaque Mauritania ultro servatori Christo vitam offerentes, integram illi fidem vel & suo sanguine præstiterunt. Restat, ut ex integro Lectorum deseruiam pietati, inculcare decora illorum facinora, qui apud Indos, & provinciales reliquos Lusitaniæ nostris hominibus nomen grandius, & Christo Domino non minorem gloriam illustri obitu peperunt. Tenellos veteranis, & emeritis intermiscebimus, ut maior inde gloria æterni Imperatoris eluceat, cùm videbitur non Lusitanos tantum, & antiquæ fidei homines, sed vel in fide novitios, & vix lustrali ablutos Baptismatis sacramento invictam morte Constantiam præbuisse. Vtrique ergo quo longiùs nostris à Regnis triumpharunt, eo triumphum nostros ante oculos referent clariorem: Neque enim Indicis margaritis parum conciliat venustatis, qua magis oculos intuentium aucupantur, longinquis è Regionibus importari.

*Multitudo eorum Martyrum.*

2 E Lusitanis Martyribus locum obtinet eximium Rodericus Botus. Armuziæ in regno Rodiricus Eduardo Menesio prætore Indico Barensis apothecę scribam agebat regium, sub annum salutis humanę 1521. Insolitum Mauri Persarum tumultum in nostros homines concitarunt, ubi seditiosè capitur Rodericus, & validis oppugnatur tentamentis; Modò promissis onerant, modò tormentis quatiunt, nisi Christum deserens turpissimo serviat Mahometi. Omnia verò Lusitanus invicta animi virtute habuit deridiculo, nec pectus illud adamante firmius ulla potuit vi aut arte expugnari, quin supra hominis barbarorum expertus rabiem tam se præbuerit robore Lusitanum, quam ad ultimum vitæ spiritum cęlesti virtute Christianum.

*Rodericus Martyr Lusitanus.*

3 Distat oppidum Catifa insulam Barem respiciens è regione,

gione, ab Armuzia decem ferme leucos supra centum; Ibidem anno 1550. Martyrij gloriam est adeptus quidam germanus (Ioannem appellabant ab Agrippina Colonia oriundũ) qui varijs casibus devenerat ad infelix suæ salutis infortunium, sed Deus maximis è sceleribus aliquãdo maxima solet hominibus commoda meditari, quo suam in nos magis clementiã manifestet. A Christo defecerat Ioannes Mahometi adhęrens, illiusq; sectę hominibus perutilem navabat operam, pulverem præparans tormentariũ, & tormenta librator insignis displodens in Christianos. Illius forsitan ad aures venit per universam Arabiam dispersa Gasparis Berzæi Belgę fama; Vnus iste fuit è socijs Xaverij, & prioribus nostrę Societ. hominibus, qui miro virtutis, & operum insignium splendore clarus plurimas in Christi Domini horreum fruges recipiẽs, non tantùm salutis ignaros monebat primùm, sed plures etiam Christi desertores sanioribus consilijs in frugem revocabat meliorem. Horum Germanus factus certior, tacitè supremo tactus Numine, in quam devenerat salutis aleam aspexit, & suæ illum sortis tædere cæpit, intimoque cordis sacrario gemebundus divinam iterum statuit clementiam experiri, & in rectam, à qua fœdissimè deflexerat, regredi salutis viam. E pulvere tormẽtario conficiens atramentum Gaspari scripsit Latino, Gallo, & Belgico idiomate, orans enixè vellet perdito mederi, & afflicto: & rectum pænitentiæ aditum aperire: sibi nihil potiùs, & optatiùs, quàm eundẽ convenire, & suscepto pro flagitijs supplicio Christo iterũ deservire; Proinde daret operam cum Lusitanis, ut resipiscenti homini apud se liberum esse effugiũ paterentur: velle siquidem ire Armutiam, & Christi transfugam Christi militibus aggregari. Magnam nuntius Gaspari lætitiã attulit, & rescribens ilicò Lusitanorum gratiam illi certò promisit, supremi verò Regis certiorẽ.

*Ioannes Germanus Christi Mart[yr].*

*P. Gaspar Berzæus Belga.*

4 Cùm verò longè aliud foret Dei consiliũ, vt priùs Ioannem sibi voluit nullo internuntio conciliare; ita Gasparis direxit epistolam, ut priùs in Turcę Catifę ducis manũ deveniret, qui lecta in sævam excanduit iracundiam; Ioannem properè acciri iubet, rogat cui obtẽperet religioni? Non hęsitãter, inquit Ioannes,

nes, vultu hilari, & intrepido. Meam si rogas mentem, paucis habeto. Numquam à me Christum desertum iri, cui semper integrum cor dicaui, licet Mahometem fœdissimum ore mentitus falso fuerim habitu insecutus, quod à me turpiter admissum piaculum, spero fore, ut clementissimus condonet Pastor, deuiam suum in ouile admittens ouem, extra quod via nulla salutis. Vix loquentem audierant Barbari Turcæ, cum efferatis animis distringunt gladios, & sævissima in Christi hostiam ingeminantes vulnera, diram sævitiem satiabant; neque tamen Ioannis explebant desiderium plura subinde appetentis, ut à quibus tantam inconstantię acceperat notam, sublimiori constantia amissum decus largiùs resarciretur. Vulneribus cadaver saucium abscisso capite detruncarunt, & cuspide affigentes supra murorum pinnas erexere. Ne tamen vindictam tanti sceleris cælum differret, illuc Lusitanam direxit classem, qua Antonius Noronia Arabicam illustrabat oram, ut latrocinijs perpurgaret. Eò igitur delatus Catifam oppidum expugnat, Turcarum præsidium ferro conficit, & arcem militibus diripiendam pręstat, ubi Turcæ ducis in scrinio, Gasparis epistolam reperit, quam accipiens cum Martyris capite Armusiam detulit, patrique donavit. Caput Gaspar religiosè veneratus, publica per civitatem deduxit pompa, & in templo maximo collocavit, insigne Ioannis, & divinæ gloriæ monumentum.

*Ioannes Martyr, & sex alij.*

5 Non decorum minùs egit triumphum Ioannes Perezius Lusitanus, annis maturus, fide maturior Christiana; nec non sex alij eiusdem laudis participes, cuius nomina æternis digna præconijs temporis iniuria periêre. Omnes hi in Dianç i arce à Turcarum præfecto Solimano obsessi acriter pro tuenda arce ab infestissimis Christi hostibus decertarunt, illius custodiam obtinente Antonio Sylveria, uno è primoribus Lusitaniæ. Cùm verò belli casu quoddam à Turcis propugnaculum caperetur, illi summo in muro Mahometanum vexillum erexêre, crucis, quod ibidem fuerat, fœdè abiecto. Hanc Ioannes nostrę salutis signo iniuriam illatam ferens ægrè, divinoque incensus ardore

ardore, suos affatus Commilitones: Istudnè patientur homines Lusitani? Ergonè à Christo dicimur Christiani, & inustum tantum nostro Imperatori dedecus inultum æquis animis tolerabimus? quò Lusitanum genus, quò fides, quò virtus, quò nomen excidit Christianum? quo maiori vendendam pretio vitam servabo: vel quando mors illustrior vitam honestabit? Hæc inter ardentis animi signa præcipiti consilio vexillum dejiciens Mahometis, crucis iterum erexit intrepidè; properè accurrunt Turcæ: nostrisque terribilia minitati, crucis signum detrahentes indecorè infamis iterum attollunt prophetæ signum. Vix illud apposuerant, cùm senex strenuè suis comitibus stipatus deiecto, iterum victricem tertiò crucem extulit; Quartò denique, ac sępiùs institere morti devoti potiùs, quàm passuri de crucis tropheo turpè Mahometis vexillum triumphare. Neque dum Christi milites vitam duxêre, Turcę victoriam sunt assecuti, donec falcatos nudantes gladios in constantem senem, eiusque socios irruere, & ad unum omnes barbara sævitia laniantes, demortuorum cadavera in mare proximum demisere. Cùm tamen Deus suos post mortem vellet manifesto miraculo honestare, quando illi divinam tuentes gloriam ita gloriosè fuerant præliati, adverso maris æstu, fluctuque reciproco absistente, Divorum cadavera nostram circa arcem Cęlitibus ducentibus directo remigio adnatarunt, & æstuarium ingressa, ad Lusitanæ arcis portam sunt exposita. Tantæ rei miraculo exciti Lusitani præsto accedunt, sacrosancta suorum spolia excepturi, sibi victoriam cælesti promissam signo ad invicem gratulantes, quam posteà per summam Ottomani nominis ignominiam, nec minorem clasis stragem ingenti virtute sunt adepti.

6 Recentem adhuc spirat gloriam celeberrimus ille triumphus Ioannis Rebelli Lusitani, qui Ciaulum in India, in qua uxorem duxerat, incolebat. Anno octogesimo quinto supra millesimum, quingentesimum à Turcis captus Ioannes, Lusitanique alij; Illam enim oram prætervecti Turcę prædones *Ioannes Rebellus Martyr.*

Ciaulenſes mercatores incautos oppreſſere, & nihil ſimile cogitantes, quando hoſtes ſubitò ingreſſi portum nullo ſuorum periculo naves duas ſublatis anchoris magna cum præda, & captivos ſupra ducentos avehentes, eorum in numero Ioannem capiunt, navium præda ad centum & quinquaginta aureorum millia fuerat æſtimata. Ioannes Rebellus in gravem incidit ægritudinem, quocirca illum Turcarum dux Mombaſam à triremis ſcalmo miſit, non ut ægroti tantùm valetudinem, quantùm ſuum uti commodum procuraret, magno enim ſperabat pretio redimendum. Ingenti ardore febrium ægrotus æſtuabat, quem ut aliquo mitigaret ſubſidio, petijt, ſibi daretur ſaccari fruſtulum madidum, quo ſugendo ſitim levaret, id præſto ſe facturos promittunt Mauri, & omnia, quibus indigeat ægritudo, liberaliter largituros, ſuæ ſi conſulat valetudini conſilia ſecutus ſaniora, & Chriſti doctrinam reſpuens, atque ſancta Mahometis dogmata amplexans; Addunt multis id nominibus in deſperata valitudine fore commodum; & quamvis alia non forent, illud unum prudentem debere virum impellere, quod novos & opportunos eo facto ſibi amicos iungat, qui ſuo iam, & egregiè de ſe merito in ultimo vitę diſcrimine opitulabuntur. Numquam ego (miro animi robore ęgrotus reddidit)tanti unquam exiſtimavi ducendam vitam, ut tanto foret pretio redimenda. Tanti ſcilicet conſtat veſtrum ſaccarum. Id iuſtum aquę pretium ęſtimatis? Iſtam ſi canitiem, & quos illa teſtatur annos, penſitaretis, non incaſſum daretis operam, ut meum ſenium deturparetur. Quid meus in me Chriſtus admiſit ſceleris? quid non præſtitit beneficij? quid non ſpondet largiùs præſtiturum? Illum ego pro turpiſsimo deſeram Mahomete? eo me dementiæ miſerum vitæ impellat deſiderium, ut æternam, cuius mihi obſes, & ſponſor fidiſsimus extat Chriſtus pro fallaci commutem, & incerta, quam vates ſpondeat mendaciſsimus? Turpem, & infamem prophetam turpiſsimi hominum colite illius ſimilem vitæ exitum habituri: mihi mortem iucundiſsimam

mam cum meo mihi finite crucifixo. Mauros cerneres truculentis oculis,rabidis corporis motibus debacchantes.Cumque lingua concionantis eos acerbiùs afflictaret, pro saccaro,dulcique aqua,quam postularat,salsam afferunt,& dicentis os arena obturant,guttur reste obvolventes:Et equorum illigantes caudis per civitatis vias raptant Christi Martyrem,qui acerba in tortura Deo gratissimam efflavit animam. Ne verò diutiùs Barbari homines tanto tamque nefando facinore lætarentur, paulò pòst suæ perfidiæ dedere pœnas, funditus evertentibus Lusitanis Mombaçam urbem.Eo siquidem Martinus Alfonsus à Mello classem appulit, ex qua milites in littus exponens civitatem æquavit solo, Regemque tyrannum Stambur,nullo suorum superstite iugulavit.

*Ioannes insignis puer Christi Mart. Castellanus.*

7 Non emeritos tantùm, & annis graves,sed tenellos adhuc pueros flosculorum instar ager Indicus suo obtulit cultori. Hos inter nomen meruit perillustre Ioannes Castellanus à Methimna Campi ex domestico Laurentij Almeidę Lusitani proceris ministerio. E Goa Ciaulum vectus lembo,in quo heri servabat sarcinas, à Malabaribus inter navigandum capitur. Puerum Malabares forma ubi viderunt apprimè venustum, & liberalem (erát siquidem inter Goenses pueros oris, & morum elegantia valde clarus, nec tertium decimum expleverat ætatis annum ) specie ducti pro munere non contemnendo Dynastæ Mauro obtulerunt. Capitur ille etiam forma pueri, & ingenio, quod notæ adeò liberales non dissimile promittebant; Captivum fovet, blandeque solatus monet de se optima sperare;ducturum uxorem suam ipsius filiam,quam illicò advocavit mundo muliebri eleganter percultam; Vnam tantùm ab eo dotem exigi tanto pro coniugio, Christum scilicet uti deserat, & famuletur Mahometi; hanc patere viam à servitio ad Imperium. Videres subitò liberalem illam, & ingenuam oris elegantiam obducta quasi nube hebescere, & torva, severaque oculorum nictatione terribilem pueri faciem, mitem alioqui, & innata gratia commenda-

mendabilem. Mauri promissa detestatur; Ante omnia Mahometem, cuius ille turpissimum Christiano obtulerat famulatum. Non destitit incępto Maurus, sed omnem denuo movet lapidem, nunc tela blanditijs illita, nunc promissis gravia, nunc denique minis horrida in tenerum pectus iaculatur, quæ turris instar adamantinæ reiecta crepidine, inani impetu cecidere.

*Maurorum crudelitas in puerum.* 8 Ad rabiem igitur conversi hostes omnia sævitiæ ante oculos expediunt instrumenta, ut puerilem constantiam, vel terriculamentis expugnarent. Inducias puer intrepidus postulavit, quas illi perquàm libenter concessêre, rati videlicet, quo maius cogitandi spatium præbuissent, eò validiùs à duro mortis metu pectus concutiendum puerile. Longè tamen aliud pueri consilium feliciorem exitum promittebat; Omne siquidem illud insumpsit temporis in exorando flexis genibus, & erectis in cœlum manibus supremo Numine, à quo suæ diffisus virtuti, vires & robur grandius exoptabat.

*Pueri concio ad Lusitanos.* 9. Ad Lusitanos dehinc versus cōcaptivos: Ne vos aliqua mei percellat (inquit) miseratio, Illustr. viri; nihil enim, ut scitis optatius Christiano quàm inter fædissimos Christi hostes robur, nomenque testari Christianum. Illud vos certissimò vellem scire, mihi nunquam maius fuisse oblectamentum, iucundius vitæ delitium, vel gaudium immortalius iis, quæ modò meum pertentant pectus. Angustam pectoris custodiam cor emicans iam pulsat crebriùs, ut tardam videatur tormentorum rabiem irritare. Nonne vos ex Lusitanica disciplina semel, ac centies experti estis, quantum prædulce decus valeat in certamine? Quid honesta morte iucundius? quid maiore dignum laude, quàm per densissima telorum nomen quærere gloriosum? si fucata, & fallax gloria apud mortalium pectora tantùm valet? quid immortale decus apud Christianum hominem non valebit? Istud nobis opposita tormenta pollicentur. Quid agimus Christi milites, dum maturum nobis triumphum immoramur? Tortores ergo intuitus erecto animo; Agite(

Agite(inquit) vestrás in me vires expromite,quid cessatis? Corpus ultro præbeo lacerandum. Me tantùm pœnitet, quod mihi non insit tantum corporis ad laborem, quantum erga Deum meo inest cordi ad amorem. Non una tantùm vita foret satis, multas pro Christo effundere exoptanti, quando brevis adeò,& instabilis certissimam lucratur aliam immoto decursu temporis duraturam. Quæ vos tenuit ignavia? qui torpor detinet? In corpus sęvite, compedes huiusce animi,& compages carceris effringentes liberum præbete effugium supernam in patriam volaturo. Feroces Barbari clamantem puerum comprimentes, summis à manuum pedumque digitis incipiunt decidere minutatim,& parva secantes in frusta eo acerbiùs amputant, quò suaviùs audiunt sanctissima IESV, & MARIAE nomina inclamantem, & lætissimis testantem vocibus nunquam sibi maius solatium obtigisse, nec tormenta sibi videri, sed iucunda potiùs oblectamenta. Ita cœlestis illa victima Maurorum manibus ęterno Christi convivio oblata inter delicatiores epulas fuit habita.

10 Vt his antiquo è Christianorum sanguine Martyribus, poma veluti recentia adiungamus, aliquos è novitio Christi grege apud Indos æquum erit recensere. Martino Alfonso à Sosia Indiæ præturam agente supra sexcentos hostili gladio periere in Insula Manar, quòd se Christo aggregassent suscepto Baptismatis Sacramento. Vbi Iafanapatani Rex, crudelissimus Christi hostis insulanos agnovit vulgò nostrę religioni nomen dare, acerbo supplicio decrevit illustre edere documentum, ut posteris esset terrori, ne deinceps impunè alij dogmata sequerentur, quæ sibi tantoperè displicerent. Armatorum ingentem manum expedivit, qui insulanos promiscuè trucidarent,& indiscretè, quotquot Christum suscepissent. Actutum parentes dicto in mitissimas Christi oves irruerunt feroces lupi,& quos audierant Christianos nullo sexus, ætatisvè discrimine iugularunt. Atrox istud facinus Christi Martyribus fortunatum, per totam Indiam Patinum oppidum illustre reddidit

*Sexcenti eodem die Martyres.*

dit, quod à felicissimis oppidanis, antiquum nomen magno cum fænore immutavit, vocant enim modò oppidum à Martyribus.

*Ceilani in Insula tres principes Christi Martyres.*

11 Ceilani in Insula (dixere veteres Taprobanam) cum primis nobilis fuit triumphus Regis filij natu maximi, qui tacitè cum Lusitano agens, uti sibi baptismatis piaculare concederet lavacrum, à patre nobiliùs meruit honestari; Non enim aqueo, sed sanguineo ablutus est, à patre trucidatus; Tanti principis corpus pro ingenti thesauro excepit Lusitanus, & honesto condidit in sepulchro. Cælum statim Martyris gloriam indicavit ingenti in aere Crucis signo, quod ex æquo alteri supra tumuli saxum effigiato respondebat; istud barbari sæpius obliterarunt, sed toties expressum denuo apparebat. Insolitum adeò, & manifestum rei miraculum, multos incolarum commovit, ut sacrosanctum Baptismatis adirent fontem, quos inter principis quidam fuit germanus, & frater alius patruelis ex Regis sorore ortus, ad quem ex patrio Regionis iure Regnum proximè spectabat. Itaque tres eadem orti progenie in terris principes, eandem in cælo coronam sunt adepti.

*In ora Piscaria plures à Mauris trucidantur.*

12 Millesimo, quingentisimo, sexagesimo sexto decurrente anno in ora Piscaria, cùm aliquot exirent Christiani de more gentis piscatum uniniones, à Mauris intercepti, minis à perfidis hominibus oppugnari cæpti sunt, ni Christum exuentes Mahometem amplectantur. Eos tamen experti nullis vel precibus tractabiles, vel terroribus, sperantes longiori supplicio posse domari, catenis onustos miserum detrudunt in ergastulum. Hoc sibi iucundissimum Christi milites testabantur; hilari vultu fædam carceris intrantes domum, impellētibus Mahometanis, pugnis, colaphis, ac vulneribus nihil avidius exoptantes. Donec Mauri irritam ægrè passi operam mollibus pertentant artibus, id solum postulantes à captivis, uti precarios globulos, suæ religionis collo appensa insignia exuerent, & quam vellent deinceps tenerent religionem. Nihil tamen omnibus hisce machinis apud firmissima pectora profecère;

palam

palam testantibus Christianis, nullo mortis genere, vel intra pectus conditam, vel signis exteriùs manifestam deposituros esse Christi fidem. Eo efferati responso Mahometani districtis adoriuntur ensibus defixis in cælum oculis, & sublatis manibus quinq; Christi testes, se se ultro acceptissimam in hostiam offerentes; Et quo invaserunt impetu, quinque abstulerunt capita coronis immortalibus novello ex agro fidei iam matura. Illorum nomina quo magis mortalium ex annalibus interiere, eo vividiora æternis servantur monumentis.

*Mulier apud Molucas Insulas à Mauris ob id Christum immolatur.*

13 Apud Molucas Insulas uno ante millesimum, sexcentesimum anno, Christiana mulier à Mauris consanguineis agitabatur, ut abiurato Christi nomine vanum coleret Mahometis. Masculæ tamen virtutis fœmina in nomen, prophetamque fœdissimum expuens ad insanam impulit iracundiam consanguineum falsa suadentem. Is verbis subitò corripiens, ac verberibus, pugione tandem intrepidam transadigit, & confossum cadaver in mare dejicit. Illa tamen fide, ac stabili cœli statione conquiescit.

*Sacerdos Lusitanus Martyr.*

14 Mori in Insulis (sexaginta leucis absunt à Molucis) pro Christo gloriosum obijt mortis genus Simon Vasçus sacerdos Lusitanus. Morum petierat Simon Ioannem Mori Regem, Christo recens aggregatum comitatus, qui Tornati Baptismatis lustrale adierat sacramentum. Cùm Mori incolæ fœdè promissam Christo negarent fidem, quam non erant hominibus exhibituri ingratæ mentis significationem? in sacros irruunt Christi ministros, qui alienę salutis causa, suæ extorres patriæ ultro transmiserant ad alienam; Et beatissimum Simonem conficientes parum abfuit, quin socium malè mulctatum, & fœdissimè saucium interfecerint.

*Plures apud Molucas martyres.*

15 Quamdiu bellum Molucenses inter desęvijt, & Lusitanos (triginta annorum id fuit spatium) innumeros è popularibus Mahometana rabies mactavit Christo, qui iustiùs vitam acerbissimis tormentis dare, quàm pactam Christo fidem frangere ducebant. Quot, quámque acerba exhauserint sup-

 plicia

plicia nunquam ſatis recenſebimus; Ea quivis ex hoſtium ingenijs coniectabit. Alios enim niſi ſanctum fateantur Mahometem, in fruſta minutiſsima diſſecabant, & vivos ignibus ingerebant, ut carnificum in oculis nullo miſericordiæ veſtigio deflagrarent. Alios vivos, integroſq; figebant verubus, alios infando mortis genere exenterabant; gravidarum ſcindebant alvos, & fœtum viuæ matris viſceribus avellebant, matrem ſimul cum fœtu quem nondum enixa fuerat, illuſtri martyrio coronantes. Editos in lucem pueros ad lapides matrum in oculis allidentes, informi ſpectaculo lacerabant. His, ac ſimilibus ſævitiæ generibus Mahometani hoſtes in tenerum Chriſti ovile debacchati horribilem ſtragem edidere; Conſtat ſiquidem epiſtolis noſtræ Societatis Chriſtianorum abſumpta ſupra ſexaginta millia.

*Octodecim in Banda Inſula Martyres.* 16 In Banda Inſula anno ſeptimo ſupra octogeſimum, milleſimum, & quingenteſimum, 18. pro Chriſto obiere Chriſtiani, quos inter ſacerdos quidam fuit, Patrem Bonum appellabant. Nominis tanti aliquando oblitus ille (eam ſiquidem in Inſulam ob peccata aliquot fuerat relegatus) Boni tamen nominis omen fortunam adimplevit, non ſibi tantùm in morte Bonus, ſed ijs etiam, qui illius apud Deum patrocinium imploraverint.

*Apud Mogorem veneno infans extinguitur* 17 Magni Mogoris in Regia noſtrorum patrum, qui ibidem degebant in vicinia, duo habitabant Mahometani cõiuges mirum in modum ſuæ dediti ſuperſtitioni; fœmina cumprimis, quæ marito nuſquam voluit ſociari, antequam ex gentilium ritibus decedens Mahometi nomen daret. Puerum mulier, dum vir externæ militiæ daret operam, enixa eſt, & iuvenis pagani adhuc, ſed noſtris dediti, ſuaſione puellum duos natum dies ad patrem Emanuëlem Pinarium duxit, ut Baptiſmatis illum ablueret ſacramento; quod pater ingenti ſui, ac Chriſtianorum lætitia præſtans, matri reddidit educandum. Rem conſanguinei, & familiares ubi primùm agnovere, matrem appetunt convitijs, nec ulla verborum abſtinent contumelia, quòd

quòd grande adeò in se, ac filium piaculum admisisset. Frangitur mulieris animus, cui masculæ veræ pietatis vires deerant, eóque res tandem venit, ut pueri avia Mahometicæ doctrinæ religiosa nimium observatrix puero venenum præpararet, & felicissimi in os cibum tabificum immiserit, nisi medicinam dicas potius salutarem, quæ vitam animo peperit immortalem. Vbi mater ex infantis crebris singultibus epotum venenum deprehendit amore tacta materno ad templum properè ducit, si quod tanto foret malo deprecans medicamen. Oblatum pater excipit, & ex anhelitu anxio haud dubiam puello mortem sentiens impendere, ad sacrum defert altare, ubi puer semisopitos aperuit ter ocellos Christi effigiem intuens sacrosanctam, quasi eundem oculis quæreret, quem paulò pòst soluto foret animo quæsiturus; statimque sacerdotis in manibus sacra veluti hostia Deo oblata expiravit, eodem die, quo humanæ salutis assertor de morte triumphum referens victor ad cælestem Curiam remeavit. Infantis corpusculum adeò remansit pulchrum, & iucunda colorum suavitate gratiosum, ut vel infidelium oculos insueto rei miraculo in se converteret. Illud pater apto in loco decenter pro tempore collocavit, magni, ut par erat, faciens thesaurum innocentię, nec non pulcherrimum florem martyrij, vel matre testante palàm ob Christianum nomen obijsse: alijs confirmantibus manifestè ob odium novercale adversus Christum Emanuëlem puerum interfectum.

18 Anno item octogesimo supra millesimum, quingentesimum à Mauris capti viginti Lusitani egregiam solverũt Christo fidem acerbis prius oppugnati tentamentis, ut Mahometis dogmata, Christi posthabita doctrina sectarentur. Fœdissimi tamen Impostoris nomen meritis lacerantes iniurijs, tormentis afflicti primùm, pedibus, ac manibus colligantur, & æstuantes incenso oleo deiecti in lebetes ad amænum Christi viridarium abiere. *Tres & viginti mortem pro Christo obeunt.*

19 Eodem pro Christi nomine, non decorè minùs adolescentes

*Duo martyres in Sunda.* centes duo pugnantes cecidere; prioris triumphi origo ita habuit. In Sunda Insula infamis quidam Christi transfuga, qui ab incolis mixtam sanguinis trahebat originem,totum se adeò studiosè tradidit Mahometi, ut suam magis ex animo testatus impietatem quos poterat acutioris ingenij adolescentes in unum cogeret, ac dogmatis suæ perfidiæ erudiret, uti eodem veluti è magisterio dispersi in varias regiones seminarent quam à suo magistro ebiberant disciplinam. Horum quidam Alcorani pręceptis instructus satis populum concionarurus frequentem convocat & Mahometicam religionem, qua valebat facundia summis usque ad cœlum laudibus extollebat. Concionatori ignotus Christi miles aures dabat; cùm verò animo latentem ignem non posset diutius simulare,quo vera illum religio impellebat, prorupit tandem, & omnium in oculis intrepidè surgens apprimè fortis adolescens,quę pro Mahometis ineptijs alius attulerat,facilè diluit argumenta,& in Christi effusus laudem manifestè comprobat, eius tantùm sub signo qui mererent æternum posse stipendium obtinere, neque alij nisi Christiano unquam patuisse in cælum viam. Suas ubi vidit amentias Mahometanus orator argui manifestè, neque adversus solem, quod aiunt, loqui posse, ex antiqua suorum consuetunine ad arma versus, nihil reluctantem gladio conficit Christi militem.

*Iaponius ibidem martyr.* 20 Sexto tantùm à Baptismate mense adolescens alius Iaponius eadem in Insula fortiter admodum pro Christo obijt. Cuidam serviebat Lusitano, cuius iracundiam veritus, quam commmoverat casu aliquo, ad Mahometanos se contulit eorum professurus instituta: parvo deinde tempore elapso superno attactus lumine, suæque melius saluti consulens ad Christum redijt, animum spondens firmiorem; Christianos igitur repetens suam arguebat inconstantiam, postulans uti meliora de se in posterum sperarent. A Egerrimè tulit Rex transfugium, & nihil exoptans aliud, quàm Iaponium sibi darent, de quo debitas pœnas sumeret: omnes statim, qui in portu erant, apprehen-

prehendit Lusitanos, eorumque res iubet illico detineri minitans omnia, nisi adolescentem restituant, amissuros. Eos Iaponius ubi videt tot sua tantùm causa discrimina subeuntes, ratus sibi divinitus oblatum tempus, quo suæ posset notam diluere inconstantiæ, sese ultro offert in quodcumque sors tulisset, præsentem animo, ac firmum satis. Hominem Lusitani, viribus adhuc teneris diffidentes tentant retinere, omnia tamen suæ, ac suorum postponens saluti, Regem adijt spontaneus: se, suamque incusat levitatem, qui Christum optimè de se meritum pro turpi deseruerit Mahomete; proinde hortatur, ut firmiùs iam in nova prælia pectus quatiat visurus palam, quid mascula iuvenili posit in pectore Christi virtus. Iubet actutum Rex qua fuerat ira percitus, nudum hominem flagellis cædi, & probris onustum unco suspendi, gutture immanissimè transfossum. Ita collo suspensus Christi Martyr IESVM sæpius inclamabat, & illius fidei symbolum repetens bis, ac tertiò victricem addidit cælo animam. Felicissimum Divi cadaver multo redimebant pretio Lusitani, nulla tamen vel arte, vel pecunia, ab hostibus tantum excipere thesaurum valuere.

21 Tertius ijs è Regnis oriundus Mahometanis adhæsit iterum, quorum iam dogmata cum Christi fide commutaverat. Meliorem tamen in mentem, & consilia se recipiens saniora, ad veramque reversus pietatem liberè Christi nomen professus, se apertè Christianum prædicabat: paratus quidquid eidem tyranni rabies imponeret, præsenti constantia sustinere. Quod re ipsa indicavit, cùm Rex Christi tantùm causa suspendi laqueo imperavit. Dum verò per publicam ad supplicium viam duceretur, Christianus quidam verbis illum accommodis solabatur, quem lætis intuitus oculis: Illud, inquit, mihi solatij est abundè, quod in patibulum properantem præconium antecedit. Quis enim suavior concentus mortis acerbæ casum dulcius poterat delinire, quàm vox illa, quæ servatam Christo fidem felicis indicat mortis causam? *Alius martyr ibidem.*

22. Ad oram Piscariam anno millesimo quingentesimo octogesimo à Mahometanis duo intercepti iuvenes: Lusitanus alius: ibidem ortus alter; Varijs tentati machinamentis, ut à Christo transfugerent ad Mahometem, nusquam à sententia deiecti salutari mortem constanter subiere. Lusitanus verberibus primùm alijsque afflictus sævitiæ instrumentis, tandem caput obtulit ferro hostili decidendum. Christianus alter à suis tentatus popularibus, ut ad avitam se converteret religionem, cùm renuisset constanter, stipiti alligatus, & Sebastiani exemplo sagittis confixus aligerum cælo emisit animum.

*Duo in ora Piscaria Martyrium adepti.*

23 Eandem prope Maris oram ijdem Mahometani hostes Christianorum naviculam armis cęperunt, & captis instantes acriter suadebant, suæ vellent saluti desperatæ iam consulere, Christum exuentes animo dum Mahometis subeant famulatum; digna tamen veræ virtutis responsa dantes districtis invadunt gladijs, & tria eodem impetu matura coronis immortalibus abscindunt capita. Quidam è socijs Christianus, qui fragile prima oppugnatione robur ostenderat, ab hostibus vita donatus, in suumque reversus oppidum, subito neruorum torpore captus est, nec posteà ad antiquam redijt corporis sanitatem, sed lecto decumbens sensit diuturno experimento, quàm incertam noluisset amittere vitę sortem pro certissima, quam brevi salutem fuerat excepturus.

*Quatuor item ibidem pro Christo mortem oppetunt.*

24 Per idem temporis miles Christianus in magno Bengalæ portu in Maurorum deveniens potestatem, uno tantùm nomine vitam sibi posse lucrari ab hostibus monebatur, si Christo abiecto infamem vellet prophetam consectari. Meliori tamen prospiciens vitæ Christi miles ultro se morti obtulit, quam constanti robore passus est. Haud multo deinde interiecto tempore cùm Lusitanorum navigium ab Acenis post multam editam utrinque stragem tandem belli fortuna expugnaretur, illico qui capti fuerant, acriter oppugnantur, ut falsa Mahometis dogmata, pro Christi tutissimis amplectantur. Reliquos inter Navarchum, & Nauclerum secum deferunt

largis

largis solicitant promissis, ut in suam pelliciant sententiam fortes viros. Qui ante omnia promissa convicijs appetunt Mahometem, & Iesum, eiusque legem sanctissimè commendantes, hostilem in se armant sævitiem. Illi, ut eo acerbiori supplicio, quo foret lentius, Christi milites macerarunt, intra pedum, manuumque ungues acutissima arundinis hastilia affixere; Cùm verò nihil tantus dolor Divorum constantiam imminueret, sed quo magis invalescebant cruciatus, eo firmiùs Christum exangui in pectore asservarent: tormentis indies geminatis, hostes crudeli mortis genere invictos paulatim extinxere, vitam donantes aliam vel inviti, nullis tyranni viribus extinguendam.

*Lusitani duo Martyres.*

25 Nonagesimo septimo nostræ salutis anno post millesimum, quingentesimum ad Malabaricam oram Christiana à Mahometanis capta navi, vir ac mulier simul capiuntur vetitam per licentiam suæ salutis immemores agentes vitam. Etsi tamen mores colerent minùs pudicos, purissimam coluere Christi fidem, dum vitam libentissimè obtulerũt suæ fidei nobile documentum, ne Mahometanis vitam sub Mahometis servitio donantibus obtemperarent. Christus enim (quæ in nos benigna semper fuit eius clementia) ex immundo vitiorum cœno pretiosas selegit margaritas.

*Duo coniuges martyrium passi ad oram Malabaricam.*

26 Eandem circa oram Lusitanis aliquot eodem ferme casu interceptis, inter eos militem Lusitanum, & è Franciscana familia sacerdotem in agrum duxere Christi hostes, & nullis arbitris fortiter quatiunt pectora adamantina, nullis parcendo minis, aut artibus, si qua possent à Christo transfugium suadere. Attamen magna animorum constantia testantur, se alacriùs vitam millies amissuros, quàm semel Christum. Mauri eo efferati responso in militem primò ruunt infensis gladijs, & sævissima infligentes vulnera minutatim lacerabant Christi nomen suavissimè compellantem. Interim sacerdos in idem paratissimus afflictum socium hortatur, donec corpore dissecto undique beatissimam efflavit animam. Ad mortem subeundam

*Sacerdos e Franciscana familia & plures aliquot.*

eundam pro Christo fortiter non deerat animus sacerdoti nihil avidius exoptanti, eius tamen optatis obfuit hostium avaritia, qui pro captivo ingens precium ex pectantes, pecunia redimendum conservarunt.

*Puer Hispanus egregiam pro Christo mortem obijt.*

27. Malabaricis item in Regnis Hispanum puerum fortunæ alea Mauro tradidit in servitutem. Filium Maurus habebat eosdem ferme natum annos; Ex consuetudine, ut fit facilè inter æquales, captiuum puer puerum teneriùs adamabat. Vt parens captivo filium libentiùs crederet, tentavit blandis primùm pectus hortamentis, vellet nato reddi similior pariter serviens Mahometi; ita apud se liberam fore servitutem: Nec servi sed liberi potiùs habendum loco. Non voce Christianus, sed sputo in dicentis barbam turpissimę suasioni responsum dedit. Iniuriam dominus simulavit, ut vel patientia ferocem pueri animum emoliret. Eisdem ergo victorem semel, secundò aggreditur tentamentis; Eodem tamen responsi genere à constanti puero reijcitur, qui sæpius in domini faciem, & in fędum Mahometis nomen expuebat, testatus se nullis umquam artibus à sanctissima Christi Religione dimovendum. Vi tamen Maurus luctantem apprehendit, atque in Mahometis fanum introducens, & Mauricum imponens capiti tegumentum, monet suæ iam insanię ponat modum: neque enim posse illius leges contemnere, cuius capite gestaverit insigne. Direptum tamen capite pannosum illud involucrum invictus puer in domini os coniecit, omnemque ademit spem in sua aliquando vota concedendi. Puerum ergo in agrum deferens sævissimis tundit fustibus, & crura ferro incidens crudelissima puero infligit vulnera, hæc virili constantia ante annos subeunti, donec inter acerba tormenta victricem reddidit cœlo animam.

*Alius puer à Cunnale pro Christo interficitur*

28 Quo tempore sęvissimus pyrata Cunhalius per mare Indicum Christiano infensus nomini grassabatur, nulli parcens immanitati, ut se quo magis crudelem Christo, eo pium magis, ac religiosum præstaret Mahometi; Christianum cepit puerum matre Indica, & parente ortum Lusitano. Duodecimum

mum annum attigerat puer, quem pyrata blanditijs, ac ſplendidis promiſsis voluit impellere, ut ſuo ſe prophetæ dederet:ita ſiquidem ſuis meliùs rebus proſpecturum. Senili tamen maturitate animi ingenuus puer,eius promiſſa,& infamem riſit prophetam , & Mauro tantum excitavit ſtomachum , ut ibidem ſuis ipſe manibus Chriſto hoſtiam abſciſſo capite immolarit.

29 Tunc etiam à Malabaribus Luſitana navis fuit intercepta,& cùm prædam victores partirentur, ſorte obtigere captivi quinque Mauro cuidam ingenij peracerbi , qui miro ſtudio ſuum proſequebatur Mahometem. Omnes igitur (pluris faciens pietatem in ſuum prophetam , quàm pecuniam, quæ ſibi à captivorũ pretio deveniret) ad maris oram deducit , ubi duos primùm adortus Luſitanos hortatur blandè, velint potiùs clementem dominum , quàm ſævitiem experiri, proinde ſecum reputent, quid ſit utilius ; Mahometem colere; an, ſi renuant, ſuum illico pati(quem diſtrictum habebat) falcatum enſem?Illius tamen gravia dicta nihili facientes Luſitani Ieſu nomen ſanctiſsimum elatis vocibus celebrantes eodem ſtatim in loco repetitis vulneribus iugulantur. *Quatuor pro fide vitam effundunt.*

30 Duo reſtabant:alter Indus,alter ex genere Cafrum,ſicuti vocant;hunc primò invadit Maurus vitam pollicitus, ſi vellet ſuæ ſectæ adhærere. Amore proſequebatur Cafer peculiari D. Antonium , decus unicum , &columen Luſitaniæ; Rogat proinde mira ſimplicitate, numquid Mahometani ſuos inter Divos Antonium haberent Luſitanum?Reſpondent,nuſquam ſibi Antonium ſanctum comparere: ne prudens,ac vigilans ridicula inſomnia curaret.Si veſtra,inquit,religio meum non colit Antonium , neque ego veſtrum umquam ſuſcipiam Mahometem ; ſequar enim conſtanter ad extremum uſque vitæ exitum legem illam, quæ D.Antonium obſervabit. In dicentem irruit ferox hoſtis , & felicem crudeliter obtruncat ſervum falcato enſe reſecans in minuta;Hoc fortunato mortis genere ſervus in veram eſt aſſertus libertatem. Verus nunc D. Antonij *Duorum,ex ſuperioribus Martyrium.*

ſodalis,cuius precibus, ut par eſt credere, adeptus eſt quam vivus aliquando tam ardenter optarat, vitæ ſortem.

*Vltimus illorum.* 31 Quartum iam ad ſupplicium immanis laniſta properabat, in Chriſtianum incurrens Indum, cui quartum ſors dederat pugnæ locum. Socium ille imitatus rogat pariter, num Mahometani ſuos inter Divos Mariam Virginem ſanctiſsimã Dei colerent genetricem? Cui Maurus ſimile reſponſum dedit; Ego verò Indus retulit, quam Maria Virgo tenuit, fidem tenebo, nec diſsimilem ſuſcipiam religionem, paratus utique pro eadem, Deoque filio quidquid tormentorum fuerit, ſubire alacris. Quod ſtatim re ipſa eſt exequutus; felix nimium, qui ſuæ fidei fidem Virginis ſanctiſsimæ ſuſceperat exemplum.

32 Quintus deerat tantùm hoſtili gladio immolandus, cui tamen inſanientis domini pepercit ira: Mauro, qui illac tranſierat, ſuadente, ne furenti animo habenas omnino ſolveret; quinque igitur è ſocijs unus ſuperſtes manſit Luſitanus, cuius votis gladius, non animus defuit.

## *Martyres Iaponenſes.*

1 Vt ſupremus Eccleſiæ vinitor Iaponiam redderet pinguiorem ſuorum ſanguine ubertim irrigavit, quo fructum redderet lætiorem. Inter primores Chriſti martyres, qui ſuum ultro ſanguinem effudere, nobilis fuit in Xique Regnis Gaſpar, quem regionis Dynaſta inſtanter urgens, ut ad priſtinam parentum rediret, quam pro Chriſto miſerat, religionem, nihil ſuis profecit tentamentis. Quinimo Gaſpar quo poſſet liberiùs Chriſto ſervire, Nangazaqui exilium ſibi delegit ſpontaneum, ibique ſuis cum liberis, & uxore ingenti lætitia exulabat. Sed vel in exilio Chriſti hoſtes numquam fortunatum exulem deſerebant, & quo erant incenſi odio in Chriſtianos, Gaſparis adoriuntur domum, eundemque, & Iacobum filium interficientes, totam incendio domum, cum tenui ſupellectile evertunt.

*Gaſpar, & Iacobus Martyres.*

2 In

2 In Firandi Regno annum prope ſeptuageſimum primum poſt milleſimum, quingenteſimum, martyrij palmam præripuere Iaponij duo, qui vitam potiùs obtulere morti, quàm ſemel divinę legis præcepto contradicere. Ex his alium iuſsit interfici ex paganis Matrona quędam, eo tantùm nomine, quod eius dicto parere noluiſſet, Chriſtianam coniugem, quam ſanctè duxerat reſpuendo, ut alteri contra fœdus coniugale adhæreret. Cùm verò lethale vulnus foret excepturus, flexis genibus oculos affixit cælo, quo animam erat ſtatim emiſſurus, ubi meritam martyrij lauream obtineret. Alium Barbari iugularunt, quòd ſervile opus feſta Domini die, ut pagani reliqui, nollet exequi, quo virtutis exemplo mirum in modum tenellos adhuc tyrones Chriſti firmavit. *Iaponij duo in Regno Firandi necantur.*

3 In oppido Xaqui quædam adverſus Chriſtianos tempeſtas exorta eſt, qua idola cogebantur venerari, ubi ſuam magis conſtantiam comprobarunt, parvi facientes patriam, ac rem familiarem, ut Chriſti divitem pauperiem conſervarent. Hoc conſpirantes animo ſtatuerunt Nangazaquim civitatem petere exulatum, nec diutiùs viginti immorantur, quin patriam mutent exilio. Id tyrannus ſuam reputans iniuriam tulit ægerrimè. Armatos igitur mittit, qui incautos dolo adorti interficiant ad unum omnes. Nec res caruit eventu, ſiquidem omnes fermè pro Chriſti nomine perierunt. Illorum corpora noſtræ Societatis ſacerdos Melchior à Figueredo ſepulchro condidit aliorum adiutus opera, qui in exilio perquam libenter degebant. *In oppido Xaquim viginti occumbunt.*

4 Milleſimo, quingenteſimo, ſexageſimo, ineunte anno paganus quidã Iſaſai(ita populares appellabãt)duos è clientibus iuſſit interfici Chriſtianos, quod falſis nollent Pagodibus (ita falſa vocant Numina) obtemperare. Noſtræ Societatis homines, qui inter Iaponios id temporis prædicandæ fidei dabant operam, Martyrum corpora adepti ſunt, & quanta potuit fieri maxima curarunt pompa, ut novos inter Chriſti milites martyrij magis triumphum honeſtarent. *Ibidem duo ſervi Chriſtiani interfecti.*

*Traitem in Vomura occisi.*

5 Vomurensi in Regno sub annum septimum, ac septuagesimum supra millesimum, quingentesimum, cùm perversi hostes Christi vellent duo evertere Crucis trophæa, quæ disitis in locis erecta bellum inferis legionibus indicebant; non defuere duo strenui milites Christi, qui suum ante vexillum decoram vellent tanto pro signo mortem subire, quàm suo quisque in loco, nostræ salutis signum propugnantes subiere.

*Ancilla martyr.*

6 In urbe item Funai puella homini Christianis infestissimo ancillabatur, qui sæpiùs Christi famulæ interminabatur, ne Crucem inviseret, cuius mulier miro afficiebatur desiderio, & sæpiùs religionis ergo invisebat. Illam herus observabat sedulò, nec minùs illa suo studio serviebat, donec cùm rediret aliquando domum religiosè crucem venerata terribilem in se destricto gladio herum offendit, cuius ictibus ultro devota gloriosum martyrij decus comparavit.

*In Bungo Iordanes cum uxore & duobus filijs constanter obit.*

7 Nostræ salutis anno undenonagesimo, millesimo, quingentesimo Bungensis Rex improvidus adolescens, & totius Iaponiæ Imperatoris minis, & patrui monitis, nec non aliorum à consilijs victus aversam à Christo accepit mentem, illiusque gregem adhuc tenerum suorum tradidit rapinæ, liberam faciens potestatem Christianos afflictandi. Primùm in Funai civitate aggressi sunt satellites Ioannem, sive Iordanem sexagenarium notæ iam virtutis, & fidei emeritę Christianum. Sacerdotum ac magistrorum Ioannes vices obibat, quorum pro re sua munus graviter exequebatur: Christianorum filios salutari Baptismate abluendo, ægrotos blandè consolando, demortuos sepulchris condendo; paganos sermonibus instimulando, & Christianos ad virtutis constantiam muniendo. Certior factus Iordanes sententiæ in suum iam prolatæ caput facili posset negotio concedens tempori tutiori receptu suę saluti prospicere, & inimicorum paratam rabiem devitare. Id tamen suæ indignum existimans fidei; & illius, quam de se præbuerat, opinionis, aliud longè consilium inivit. Suos videlicet

emittit

emittit domo,& in noctem, quam noverat ab hostibus definitam, ædes comitatu vacuas, se ipsum pugnæ offert statariæ nullis hostium viribus loco pellendum. Timentes illi ne Iordanes armatam suorum manum domi haberet ad iniuriam depellendam, centum armatos pariter ducunt secum. Cùm tamen domum accederent, nullum sentientes strepitum putavere de suis actum consilijs, quando Iordanes eludens omnia fuga sibi prospicere maturaverit; suam inertiam invicem incusabant. Eos Iordanes è domo ubi sensit colloquentes: Ne vos, inquit, turbatio percellat, à fuga prorsus alienum mihi est consilium; si quem nomine isto dolorem contraxistis, deponite, adsum enim ad vos excipiendum paratior, quàm vos in me tenditis expediti. En libens vestrum propero in occursum: Alacris igitur è loco surgẽs, ubi flexis genibus steterat, precabũdus, sacram cum globulis è collo demittit bullam, & album induẽs amiculum, vestem sacris ministris familiarem, qua sepeliendis præerat Christianis, beatissimæ deinde Virginis effigiem, & crucem manu præferens, ostium libens aperit hostili turmæ, & quod statim futurum viderat, constanti animo opperitur. Poplitibus affixus solo corpus telis objicit inimicis, suavissimè Iesum, & Mariam elatis clamoribus implorans, donec vulneribus certatim ingeminatis, quinto Calend. Augusti victor occubuit pro Christi nomine. Martyris cadaver iussit statim Rex à cruce appendi, collo demissam sacrosanctam Mariç Virginis servans effigiem, quam mortis inter acerba vulnera gestarat manu. Nec multò pòst Regis consiliarij Iordanis uxori, duobusque filijs, qui supererant, & alijs duobus alacrioribus Christianis intulêre mortem, quam illi constanti virtute pro Christo læti subiere. *Paulo post duo alij occiduntur.*

8 Eodem prorsus eventu fortunato, pro Christi fide in Nose civitate obijt Ioachimus simillimus Iordani, & ita charus omnibus, ut communis parens vulgò haberetur, cui nulla fuit cura antiquior, quàm parvum pro re sua fovere Christi gregem. Domi suæ habuit sacellum divinis precibus dicatum, *Ioachimus in Nose urbe Christo mactatur.*

suoque

suoque studio valde accommodum, ubi fideles excipiebat de rebus animi consulturos, inter quos ille magistrum agebat: illos, qui convenerant, sedulò monens, qua pollebat facundia. Neque solùm Christianis proderat, sed multis etiam alijs, qui ipsius suasionibus rectam semitam agnoscebant. Hoc cùm duceretur studio, ab hostibus dolo capitur, & in campum insidiosè delatum, quo exarserant Christi odio, crudeliter trucidarunt, anno undesexcentesimo supra millesimum.

*Sex & viginti Nangazaqui trucidantur*

9 Illud verò illustrius Iaponia cælo præbuit spectaculum sub annum millesimum, sexcentesimum, cùm Nangazaquij sex & viginti martyres pro Christo gloriosè admodum triumpharunt Taicosama imperante, in quem Iaponiæ Regnorum sex & sexaginta omni liberum consortio imperium delatum est. Sex inter omnes visebantur Seraphici Ordinis, nostræque Societatis tres, qui uno, & eodem consilio, apud Iaponios versabantur. Illos barbarus Imperator, quòd Christum prædicarent Crucifixum: alios quòd magistrorum monitis obtemperantes, antiquas Maiorum ceremonias desererent, affixit cruci. Videre fuit inter extremos barbaros Christi memoriam tot recentibus monumentis innovari, sublatis longo tractu tot crucibus, unde cælum tot opimis spolijs tantum exciperet incrementum.

*In Fingo sex martyrij laurea donantur.*

10 Apud eosdem Iaponios anno Domini tertio sexcentesimo supra millesimum Fingi in Regno cùm sæva in Christi milites seditio oriretur, Regis Cõiugedoni in nostros odio, laudatissimo mortis genere triumpharunt nobiles duo milites, qui Christianæ etiam militiæ nomen dederant: Simon alter, Ioannes alter audiebat: ambo præstantes animis, & constantia præstantiores; ubi tyranno fortiter oppugnãte, ut Christo terga verterent, nec quam promiserant, servarent fidem robur, invictum præstitere. Ioanni caput abscissum est Sumomati, Simone in urbe Iateuxiro suas intra ædes oppresso; sequenti die eadem in civitate patibulis fuere suffixæ, Ioanna Simonis martyris

tyris

tyris parens, & Agnes illius uxor, itemque Magdalena martyris Ioannis uxor, ac Ludouicus filius ſeptennis; Huic interfuere ſpectaculo, etſi noctu fuerit exhibitum, ad triginta hominum millia. Fuit martyrum triumphus perilluſtris ob inſignia exempla virtutum, quæ toti Iaponiæ clariſsimum præbuere documentum. Horum plurima miſit Iaponenſis Epiſcopus Ludouicus Cerqueira Philippo Regi Hiſpaniarum tertio mu'torum teſtimonio comprabata.

11 Ab illa tempeſtate perſecutio vehementiſsima concitata fuit in varijs Iaponiæ Regnis, ubi quàm plurimi vel in exilio vitam poſuere, vel apertas ſanguinis effuſione illibatam fidem ſunt conteſtati. Quorum cędem, & illuſtria facinora primitivę eccleſiæ ardori ſimillima, ſi non ęqualia, duxi ſatiùs non attingere, quàm ſtylo contractiori deterere. Interea noſci poterunt ex libro, quem Hiſpano idiomate compoſuit P. Ludovicus Pinarius noſtræ ſocietatis, Luſitanus, complectentem acta ab anno milleſimo, ſexcenteſimo, duodecimo, ad milleſimum, ſexcenteſimum, decimum quintum. A quo tempore multi alij glorioſè obierunt, ut ex epiſtolis Iaponicis nuperrimis accepimus; numerus illorum, quos liber ille recenſet, ad centum, & viginti Martyres aſſurgit, diverſarum ętatum, ac ſexuum, pleroſque ſanguine, omnes fide integerrima nobilitatos.

*Plurimi martyres recentiſsimi in Iaponia.*

## *Chriſtophori* à *Gama illuſtre* Martyrium.

1 Huic martyrum claſsi, æquum erit claram imponat coronidem clariſsimus Chriſti Martyr, in quem unum claris honeſtandum inſignibus omnia laudis argumenta confluxere. Inſignis ille fuit dux Luſitanus Chriſtophorus à Gama è primoribus Luſitaniæ dynaſtis vel à parentis Vaſci laude ſatis inclytus, quando illius virtuti, & fælicibus auſis patefactum Orientis comercium orbis univerſus acceptum refert. Indię præ-

*In Aethiopiam mittitur.*

turam

turam obtinente Stephano à Gama cum eodem Lusitani iunctis in unum viribus ad rubri maris sinum ultimum penetrarunt Turcas quęsitum, quorum clasis ingentis famę per Indicum mare dispersa fuerat. Ex militibus clasiarijs quadringentos in id delectos in AEthiopicum exposuit littus Lusitanus prætor, quibus præfecit Christophorum fratrem germanū, uti foret auxilio AEthiopico Imperatori Christiano quidem, cęterùm à Romanis aliena dogmata obseruanti. AEthiopicus premebatur hostilibus postisimùm armis Gradameti Zeilę Regis, & Adelis Mauri Mahometicę perfidiæ valde dediti. Consilia, ac vires Maurus iunxerat cum Christiano (Radaganam dicebant) qui ab Imperatore defecerat, à quo Tygris provinciam moderandam acceperat. Excensione facta, Lusitani sua explicantes vexilla ex militari disciplina, instructo agmine per Abasiam iter faciunt. Antequam verò suas cum Imperatore iungant copias, illius suo in agmine excipiunt Matrem, quæ in valido Tygris provinciæ oppido servabatur; dum verò ita instructi, & in quemcumque fortunæ casum expediti incederent, Claudij Imperatoris quærentes castra à Rege Mauro compelluntur aperta acie decertare: Suas igitur explicantes copias Lusitani (tenues illæ quidem, cęterùm victorijs assuetę) quibus ingens Maurorum exercitus neutiquam pavorem intulit, sed laudis potiùs prębuit argumentum; siquidem à nostris fusus, & magna fuit suorum strage profligatus. Suos à fuga recipiens Maurus, ac maioribus firmans auxilijs belli aleam secundò experitur, & eodem eventu maiorique nostrum gloria è Campo saucius propulsatur. Hisce victorijs cœlum ducis Christophori invictum nomen illustrabat, Maurorum vires infringentis, & bellicam virtutem minuentis, qua feroces, & effrænati Christianis hominibus insultabant.

*Christophori, & Lusitanorum victoria.*

2 Satis iam inter mortales clarus tot triumphis Christophorus, cœlestibus maturior visus est, ad quos viam straverant victoriæ, quas ab infidis hostibus reportarat: Deo siquidem ad martyrij gloriam vocante bellum tertio longè dispari apparatu in-

tu ingreſſus eſt. Rex ſuas validɔ bellatorum præſidio auctas in aciem eduxit copias; venerant ſiquidem barbaro mille auxiliares Turcæ ſagittarij & ſclopetarij, aliudque præſidium ex Babylonia cum tormentis curulibus bello maximè opportunis. Nihil iſta Chriſtophori ingenitam virtutem minuere, ſed quo robore conſueverat, parvam ſuorum manum barbarorum cohortibus opponit; neque aliàs noſtrorum robur invictum, & feroces animi illuſtriùs patuere, quàm in hoc certamine, ubi ſæpiùs hoſtium impetum ſuſtinentes, ſæpiùs illorum aciem impellentes, vires mortalibus maiores oſtenderunt, donec ferrearum glandium, pilorum, ac ſagittarum imbre obruti, & ab hoſtibus fuere diſsipati. Attamen noſtrorum iam acie fuſa Luſitanus dux ex antiqua ſui generis gloria, & quam ſæpius teſtatus fuerat, virtute animi; numquam fuit ſui muneris, aut ſanguinis immemor. Quin ſtrenuè præliatus iuſtam in Chriſti hoſtes iracundiam ſatiabat: neque unquam vel lethaliter ſaucius ſe è medijs inimicorum armis recepiſſet, niſi illum ſui compellerent, curantes ne dux clariſsimus in hoſtium deveniens poteſtatem barbaris hominibus cederet in ludibrium. Interdiu latuit in ſylva denſis undique arboribus conſita, ex qua egreſſus eſt ſiti compulſus, quam exhauſto ſanguine arentes venæ accendebant: Dum igitur prope fontem vulneribus curandis, & levandæ ſiti laſſus incumberet, aniculæ proditur indicio armatis equitibus eius undique veſtigia obſidentibus.

*Capitur ab adverſarijs.*

3 Captus ilico dux illuſtriſsimus, ad barbarum trahitur Gradametum. Vel adverſa, & infima fortuna, ſuam Luſitanus conſtantiam, & generis ſublimitatem indicabat, quæ ſi in barbaro homine humanum aliquid inveniret, longè honeſtiùs exciperetur ſuum ſemper virtute locum obtinente. Illum tamen intuitus Gradametus, humanæ ſortis oblitus probris, & verbis onerat indecoris, ac ducem apprimè nobilem, & ſtrenuum, veſtibus nudat, palamque, & ſuorum in oculis fœdiſsimè iubet flagellis cędi, nec non deformi ſpectaculo nudum circa exercitum circumduci. Animo ita intiger ibat Chriſtophorus

*Chriſtophori tolerantia.*

rus, ut vel inermis hostium cohortibus metum inferret, recentem adhuc illorum animis stragem innovans, quam armatus ediderat inter profligatos. Omnia verò Lusitanus præ oculis gestans, Christi documentum, eo maiori subibat gaudio, quo maioribus affectus probris suo sibi duci similior videbatur: neque minùs se clarum putabat vim nunc ferentem, quàm nuper inferentem. Authores, qui nostrorum AEthiopicam expeditionem scripsere, nihil addidere amplius, quàm ab ipso barbaro Rege duci clarissimo abscissum caput, & Turcarum Imperatori, ut munus gratissimum oblatum; sed longè gratius, par est credere, supremo cælitum Imperatori illud priùs cælestes aulicos obtulisse.

*Testimonia de Christophori martyrio.*

4 Vnum tamen instar omnium, authorem habeo, cui iure suo integra debetur fides, Melchiorem à Sylva, qui primatis Goensis in AEthiopico imperio vices egit, & illustrissimo Antistiti Alexio Menesio illustrem huiusce rei narrationem misit, ut refert Reverendissimus Theologiæ Magister frater Antonius à Gorevea, Eremitarum sancti Augustini Goensi in cœnobio tunc Præfectus, nunc Persidis Episcopus, eo in libro, quem scripsit de sacra Goensis Archiepiscopi in Malabaricam regionem expeditione. Constat igitur his incorruptæ fidei monumentis, apertam fuisse Christophori à Gama mortis causam, quæ triumphum martyrij reddidit clariorem.

5 Captus siquidem (uti diximus) & ante barbarum constitutus, specioso primùm nomine oppugnatur: pristinum si velit decus maioribus cumulare titulis, id facturum Mahometi dum serviat, tunc enim totius exercitus imperium penes ipsum futurum, quo posset pro sui roboris magnitudine nomen illustrius comparare. Si mea (inquit Christophorus) tibi tam parvi fit animi virtus, ut armis infractam ab inani gloria duxeris infringendam, te saltem monere debuit, & Lusitanum nomen, & quod non minoris æstimo, gentilitium, ne verba mandares vento, quæ meas ad aures vix audeant pervenire. Quòd si genus forem oblitus Lusitanum, quod unum in me virtus

*Mahometanorum promissa, & Christophori responsio.*

virtus nobile ſatis calcar habet, numquam ſanè, quod à parentibus mihi nomen eſt hæreditarium, amiſiſſem. Nomen verò decorum adeò, & liberale Chriſtophorum argueret aliquando vitam degere indecoram? Non id parentum gloria, non id Gammæ cognomen, non quam geſsi perſona ſuadebit. Chriſtum ſcilicet Chriſtophorus uti deſerat? Aliud potiùs tanti nominis omen inaugurat, me ſemper Chriſtum animo relaturum. Deerunt tibi, hoſtis acerbe, vires, ac robur: deerunt tormenta, dum mihi patiendi animus, & infracta conſtantia abundabit. Mahometem mihi ſanctum? Aut turpiſsimo cum ſervitio, vel totius orbis imperium Gammæ aliquando honeſtum fore? Quod ſi foret exoptandum tanto exercitui imperare, in quem forent acies dirigendæ? In quem libranda tormenta? In quem minaces gladij rotandi? In quem contorquendæ haſtæ, curvandi arcus, dimittendæ ſagittæ, infligenda vulnera? In Chriſti ſcilicet phalangem? In Chriſti milites? Vt quot fuerint meis è caſtris ſagittæ in oppoſitos expeditæ, tot Chriſtophorus dicatur Chriſti pupillam, vel intimum cordis ſacrarium petijſſe? Sævitiam in me potiùs barbaram expedite, diſtrictam mucronum aciem, & ſi quid habetis virium. Veſtra in me tormenta quid valebunt, probate impigrè; ineſt Chriſtophori in pectore robur grandius, ineſt virtus, honeſtam quę ſciat morte emere vitæ ſortem. Mihi hoſtes ignavi quandiu parcitis, tandiu partum animo triumphum denegatis. Alij fœdiſsimum Rex commemora Mahometem: tibi ſimillimo ſanctum dicito, ut turpes famuli prophetę turpiſsimo pareatis. Hoc barbarus reſponſo efferatus, regia dignitate depoſita, laniſtam egit caput ſuis manibus amputans invicto duci, in collum demittens validè falcatum enſem. Neque martyris pręſtantia alium cædis ſuæ miniſtrum niſi regium poſtulabat, ut hoc etiam nomine mors illuſtriſsima tanto Proceri honeſtiùs obveniret.

6 Ita in cælum martyrij laurea inſignis abijt, neque ulli fas eſt de martyrio illius dubitare, ut Chriſtianorum in AEthio-

*Ab AEthiopibus colitur ut verus martyr.* pia religio adhuc testatur; in Tygri siquidem provincia, & confinibus solemnis habetur annis singulis dies, qua pro Christi nomine vitam obtulit. Quòd si manifestè adeò illius mortis causa aperto testimonio non constaret ex Angelica doctrina D. Thomę, quàm superiùs inculcavimus, martyribus foret adnumerandus Christophorus, qui in Christi hostes arma inferens occubuit, illorum potentiæ obsistens, ne Mahometicum sub iugum universa cederet AEthiopia, in quam ferox tyrannus sævissimè grassabatur, non maiori cupidine imperandi, quàm prophetæ suo serviendi, cuius erat religiosus admodum observator, & inter suos Regem agebat pariter, ac sacerdotem.

*Infans Ferdinandus.* 7 Non abs re esset aliquid subjicere de Principe Ferdinando Ioannis primi filio, quem diuturna inter Mauritanos laborum toletantia martyrem reddidit, sed recurri potest ad peculiarem ipsius anacephalæosim.

### De Religiosis hominibus, qui tam in Lusitania, quam illius in provincijs pro Christo martyrium subiere.

*Ex Benedictinis D. Irene, & Eleus.* 1 Ex sacra sancti Benedicti familia accepit Lusitania illustrem virginem Irenam, cuius insignis obitus, & Angelicum sub Tagi fluctibus sepulchrum non parum nostrę patriæ important laudis; nec non ex eodem instituto martyrem sanctissimum Eleum suprà retulimus, qui inter Cordubenses pro Christi nomine interfectus nomen decoravit Lusitanum.

*Ex Canonicis D. Augustini, Martinus, & Nicolaus* 2 Divi Augustini illustris Canonicorum ordo, duos etiam Christi martyres insignes protulit (antiquo attestante Canonicorum obitus libro, qui Conimbricæ in S. Crucis cœnobio asservatur) vocabant alium Martinum; Nicolaum alterum; Apud Marrochium ambo pariter sunt interfecti.

*Ex Franciscanis quinque martyres Marrochienses.* 3 In eadem urbe pręstantes illi quinque magna Christi gloria decertarunt (vulgò dicimus martyres Marrochij) ex Seraphico sancti Francisci ordine ab Hetruria in Lusitaniam profecti, ut inde in Africam tendentes, priùs vitæ exemplis suum

cętum,

cætum, maximè cœnobium Ierabricæ honestarent: & post obitum suorum corporum thesauro Conimbricam. Quare nostro videbimur iure nostros, tot ex nominibus appellare.

4 Horum quinque sunt vestigia insequuti eiusdem familiæ quinque alij, quod antiqui illius, & iuniores memorant annales, nec non D. Antonius Archiepiscopus Florentinus. Marrochium petiverant Christi milites eodem animi ardore Christum barbaris hominibus nuntiaturi, quòd dum præstarent sedulò, & in sacro Mariæ Virginis sacello facerent rem divinam, à Mauris insanabili in Christianos accensis odio, cum his qui intererant, sævissimè iugulantur. Eoque insaniæ devenere, ut per civitatem passim cursitantes, nulli mortalium generi parcerent, obvios quoslibet Christianæ pietatis cultores ad unum conficientes. Martyrum illustrem gloriam (etsi nomina interierint) cœli manifesta præconia declararunt: quando eodem in sacello, ubi demortuorum iacebant corpora, suavissimus Angelorum concentus est exauditus, qui barbaris Christi hostibus clarum exhibuit testimonium. *Quinque alij martyres Franciscani.*

5 Anno vigesimo septimo post millesimum ducentesimum, uno vix elapso, à Seraphici patris obitu, septem eiusdem filij, Septæ Maurorum gladio cecidere Christum professi; antequam Septa victricibus Ioannis primi expugnata armis sub imperium veniret Lusitanum. Divorum nomina ita habent. Fr. Daniel, Fr. Angelus, Fr. Samuël, Fr. Romulus, Fr. Leo, Fr. Nicolaus, Fr. Vgolinus; omnes in beatorum civium relati numerum à Leone decimo Pontifice Ecclesiæ cathedram obtinente. *Septem alij.*

6 Longo deinde annorum spatio interiecto, eiusdem Seraphici ordinis Fr. Andreas ab Spoleto apud Mauros martyrij lauream adeptus est, Ioanne tertio Lusitaniæ imperante; Septæ nostris cum hominibus versatus est aliquandiu, magnum religiosi animi præstans documentum, donec divini amoris incendio excitatus Lybiam est ingressus, Christum efferis gentibus nuntiaturus, & fœda Mahometis mendacia, verissimo syn- *Martyrium Fr. Andreæ ab Spoleto Franciscani.*

ceræ fidei teſtimonio convicturus; quod re ipſa illuſtriùs adimplevit Chriſtum glorioſo mortis genere ita profeſſus, ut Rex Ioannes toti familiæ Franciſcanæ literis tantum martyrem fuerit gratulatus.

Vndecim alij.

7 Franciſcus Gonzaga illuſtriſsimus præſul Mantuanus, & Cardinalis, è ſacra iſta familia numerat plures alios martyrij claros inſignibus, in quibus non ultimi cenſendi erunt Frater Paulus Azevedius haſtis confoſſus apud Indos; ſagittis Frater Melchior Vlyſipponenſis Iaſanapatani, cuſtos cœnobij; Frater Antonius haud initiatus, ſimiliter in India interfectus; duoque alij ad Malabares. Recens adhuc in Iaponia ſanguis ſpirat clariſsimorum ſex martyrum è Franciſcanis, quos acerbiſsimus Chriſti hoſtis Taicozama in urbe Nangazaqui affixit crucibus, cum duobus pariter è noſtra familia ſocijs, uti ſuperiùs inculcavimus.

Ioannes Sobrinus Carmelita.

8 E ſacro ordine montis Carmeli Tritemius F. Ioannem ſobrinum refert Luſitanum, ſuæ ætatis concionatorem apprimè clarum. Apud Anglos ſuam miro ſtudio facundiam impendit falſæ, aliquorum doctrinæ obſiſtens: ubi inſignem, qua præſtitit, eloquentiam, & ſacram ſcientiam indicavit. Inde in patriam reverſus ſuis non vulgare commodum apportavit; Tandem ab hoſtibus fidei Chriſtianę veneno eſt abſumptus; neque enim ęquis animis patiebantur ſuas ineptias adeò manifeſtè diſsipari.

Martyres ex Prædicatoribus.

9 Clariſsima Prędicatorum familia, quemadmodum apud alias regiones Chriſti nomen maximè honeſtaverat, ſuis potiſsimùm, qui doctrinam à ſe verbo traditam firmiùs ſuo ſanguine conſignarunt; ita noſtris etiam in Regnis ſingulare documentum præbuere. Magna Chriſtiani nominis gloria Fr. Hieronymus à Cruce Dominicanæ familiæ Sionis in Regno cæleſtis verbi ſemina ſpargebat: Mahometani verò uti in Chriſtianos homines ſunt animati ſanctiſsimum Chriſti nuntium, à quo ſibi tantam indies videbant iacturam fieri, odio pluſquam Vatiniano inſectabantur. Quo igitur poſſent ab infeſtiſsimo

Fr. Hieronymus à Cruce.

ſtiſsimo ſibi pęnas ſumere, tumultuariam cum Luſitanis miſcent rixam, ubi cùm Hieronymus tumultum excipiens furentium animos ſedare aggrederetur, quem Mauri in Luſitanos animum ſimulabant, in unum Hieronymum convertêre, & crudeli impetu confixerunt. Ingentem attulit triſtitiam ſanctiſsimi hominis mors immatura, non Chriſtianis tantùm, quorum ille parens communis, & magiſter putabatur, ſed barbaris etiam, & infidelibus, quos mira ſuavitate ingenij, ac doctrinæ conciliabat; Quin & Rex ipſe tam iniquè Hieronymi necem tulit, ut Mauros omnes tanti ſceleris artifices, ſupplicijs affecerit peracerbis. Beatiſsimi martyris corpus religioſè ſuſceptum ad Malacam fuit addductum, ubi ingenti pompa, prout tanti viri poſtulabant merita, per urbis plateas effuſus populus ſacrum proſequebatur theſaurum; Comitatum illuſtriorem reddebant Malacenſis Epiſcopus, & urbis Præfectus, cum reliquis Proceribus Luſitanis. Detecta vero capſa, ubi ſacra vehebantur oſſa, ſuaviſsimum quotquot aderant, odorem ſunt experti. Omnia Malacenſis Epiſcopus Georgius à ſancta Lucia eiuſdem ordinis Prædicatorum in Luſitaniam miſit, fide ac publico teſtimonio comprobata.

10 In eodem Sionis Regno, parvo interiecto tempore, interfectus Frater Antonius à Peſtana Luſitanus, qui ibidem pios ſanctiſsimi martyris Hieronymi à Cruce labores proſequebatur, Chriſto adiungens barbaros illos, à quibus tantum beneficium accepit pro labore indefeſſo, quo illorum tantùm vitæ ſtudebat. *Fr. Hieronymus à Peſtana.*

11 Illuſtriſsima Eremitarum Divi Auguſtini religio nobilitata fuit anno 1598. inſigni martyrio Fratris Auguſtini à Roſario nati Goltijs in Luſitania, qui in India à Mauris captus, & delatus ad Cunhalium famoſum ea tempeſtate prædonem, & acerrimum Chriſtiani nominis hoſtem, cùm ferre non poſſet feſtivas barbarorum acclamationes, & laudes, quibus in conditè pſeudoprophetam Mahometem proſequebâtur ob navis Luſitanię prędam, neq; blaſphemias impuro ore in Chriſti *Ex Eremitis D. Auguſtini.* *Fr. Auguſtinus à Roſario.*

fidem

fidem intortas, in illos vehementissimè est invectus ex imo navigij gurgustiolo, in quo vinculis detinebatur, & intensa voce, Dei, & Christi Domini præconia, maxima verò opprobria Mahometis, & illius sectatorum, renuentibus Mauris ingerebat. Illi ergò furore perciti, in insontem advolarunt, & calcibus insultantes, post fustes, ac alapas, in superius navigij tabulatum funibus extraxerunt; Ibi hasta transfixum, & multis gladij ictibus transverberatum, abscisso capite dignissimum sua familia, & Christi professione martyrem reddiderunt.

*F. Nicolaus à Melo.* 12 Apud Moscovitas anno millesimo, sexcentesimo, decimo quinto vivus in ardentem pyram iniectus fuit, eiusdem Ordinis Fr. Nicolaus à Melo Lusitanus, igneæ cuiusdam fidei, ac pietatis, qua incensus ex patria in Mexicum ad fidem prædicandam: ex Mexico in Insulas Philippinas, inde Malacam, & Goam profectus, tandem in Persidem, & Moscoviam pervasit. Ex qua glorioso certamine cœlum obtinuit ætatis anno sexagesimo sexto, initæ religionis quadragesimo, captivitatis in Moscovia, quinto decimo, ubi sæpius in vincula compactus, & diversis fuit ærumnis conflictatus.

*F. Nicolaus Iaponius.* 13 Iaponium puerum in Insulis Philippinis idem Fr. Nicolaus Christo; dein suæ religioni, tandem lateri adiunxit, & suo nomine insignivit, quem duos ante suam cædem annos proprijs intuitus est oculis martyrij laurea redimitum, abscisso prius capite ustulatum. Illius cadaver Dux Moschorum iussit canibus prædam dari, quod illi, etsi impasti, & humano sanguini, & carnibus assuefacti, nec primis læsere morsibus, sed à carnificibus instigati, veluti venerantes odorabantur, & cum omnium admiratione recedebant.

Marty-

*Martyres Societatis Iesu.*

1 Iam Christus Dominus suam Societatem in totam Europam, Africam, & Asiam, inter hæreticos, Mauros, Paganosque disiecerat, quin aliquis ex illius asseclis martyrij palma exornaretur; octavo tamen anno ab illius in Indiam ingressu; primi sanguinis libamina excipere dignatus est in illius honorem, quem ipse octavo die infantulus effudit, ut magnificum redderet sanctissimi Iesu nomen, quod ipse tunc sibi adaptavit, & posteà eodem voluit nostram Societatem, ultrà quàm dici potest, nobilitare.

2 Primus, quem oblati sanguinis antistitem cæteris præire Deus voluit, fuit Pater Antonius Criminalis Italus in oppido Sisi iuxta Parmam in lucem editus. In Societatem ascriptus fuit anno Domini 1542. in martyrum cohortem anno 1549. Morti causam suppeditavit, & insigne odium infidelium, & insignita charitas, qua vir ille sanctissimus in ora Piscaria, & oppido Punicali Christianos omnibus pietatis officijs demerebatur. Cùm enim impendente barbarorum tumultu, se in Lusitanorum Myoparonem recepisset, inde intuitus ingentem exercitum Badaganum à Rege Narsingæ, & Brathmanis submissor, ad ulciscendas iniurias, quibus Christiani illorum simulachrum, nomine Fricandur, deturpaverant; Igneus illius zelus, & ardens charitas pati non potuit, ut pauperes, nec admodum in fide vegeti Christiani tam sævis hostibus in prædam exponerentur. In terram exscendit, contemptis Lusitanorum obstaculis, & precibus: rectà pergit in templum, ubi anteà horis matutinis divinum sacrificium peregerat, dignum est enim, ut sacerdos (quod dixit aliquando D. Ambrosius) ibi tumuletur, ubi sacrificium offerre consuevit. Ex eodem loco postquam se, ac totum Christianorum gregem Deo consecravit, illos cæpit ad navigium compellere, præmissis mulieribus, & pueris. Mauris tamen, atque Ethnicis densiùs ingruentibus

*P. Antonius Criminalis hastarum petitionibus confossus.*

*D. Ambros. epist. 85.*

 procef-

processit obuius Domini sacerdos, ut fortissimo sui pectoris muro tumultuantium petitiones retunderet. Illos propiùs accedere conspicatus Deum precatur, aut teneras illas fidei plantas à barbarorum ęstu tueatur, aut se pro illis, vel cum illis obire patiatur. Corporis statu in genua declivi primum hastæ inflictum, & mox secundum, ac subinde tertium excepit. Ac subitò amputatum illius caput maximis tripudijs illatum fuit in idoliphanum, & eminenti loco suspensum, non tam ut perfidię donarium, quàm ut Christianæ religionis trophæum. Nec dubitari potest, quin inter martyrum Centurias referendus ille sit, qui se devovit non solùm pro temporali Neophytorũ vita, sed maximè pro spirituali, quam hostes potissimùm nitebantur vel superstitionibus inficere, vel armis labefactare; Qui finis spectatissimum martyrium excudit iuxta sententiam Angelici Doctoris à nobis superiùs adducti.

*Nonius Riberius veneno extinctus.*

3 Eodem anno fœcunda fuit Societas nobili partu Patris Nonij Riberij, qui in Molucis Insulis apud Amboinum ob conversionem Ethnicorum, & Neophytorum conservationẽ, inauditos labores, naufragia, pericula, & Maurorum infestationes exanthlavit. Quibus cùm ingratus esset uberrimus ille fructus, aliquando ignem tugurio, in quo hospitabatur, subiecerunt. Cumque ignis non fureret ex illorum voto, venalem quendam hominem pecunia corruperunt, ut inopinantem aut ferro tolleret, aut ueneno: quo per fraudem hausto interijt omnium iudicio 22. Augusti die, anni 1549.

*Ludovicus Mendezius capite cæso.*

4 Sub idem tempus Ludovicus Mendezius, qui miro animi ardore Christianos in ora Piscaria excolebat, (in quam à Beato Francisco Xaverio destinatus fuerat, cùm ad Sinas profectionem adornavit) post duos ictus lethales, ab infidelibus incussos, ab illis tandem in templo noctu ante aram vigilans, detracto capite amplior est reditus, & Martyrij corona exornatus.

5 Anno millesimo, quingentesimo, quinquagesimo quarto,

quarto, cùm ante quinque Societas in Brasiliam pedem intulisset, ibidem Deo obtulit duorum filiorum sanguinem, quem barbari sagittis expresserunt. Vterque inter primos in ea Provincia Societatem est amplexus; Alter Petrus Correa dicebatur claris ortus natalibus, qui sicut cùm priùs Regi militaret, maximis incommodis Ethnicos attriverat, ita postquam Dei militiæ nomen dedit, se totum divino obsequio, & incolarum auxilio dedidit, varias excursiones in mediterranea faciens, ut ad molliorem ritum illos traduceret, & Euangelij splendore illuminaret; Alter, Ioannes à Sousa antiquæ innocentię, & simplicitatis alumnus, quem Dominus inter medios cleros, vel ut alij transferunt ex Hebræo inter lebetes dormientem, ex culinę semiustulatis lignis, ollis, ac fuligine, ad deargentatas columbę pennas, & auri fulgore pallescentes, ob martyrij lauream traduxit. Incentor huius cædis fuit homo Castellanus inter Indos efferatus, & odio in omne societatis nomen mirè sæviens, quod unus ex nostris, cui & vitam, & libertatem acceptam referre debebat, concubinam avulserat, & iusto matrimonio collocaverat, cum Brasillide eodem, atque illa interficiendis, & ferino convivio absumendis cogitarent. Hanc ob causam homo teterrimus totam illam colluviem in duos Dei servos incitavit, eos & periuros, & omnis boni disturbatores prædicans, & nihil aliud moliri, quàm Brasili populi servitutem & vastitatem.

*In Brasilia Petrus Correa, & Ioannes à Sousa.*

*Psalm. 67. v. 14.*

6 Quid extra mare in novum orbem ad barbaros transcurrimus? Intra Lusitanię fines portentum repertum fuit, quod Patri Emanuëli Fernandio Tingitano, ardentissimo prædicatori, & lectissimo animarum administro mortem indignissimã importavit. Heluijs (quæ nobilis est civitas in Provincia Transtagana) nostris functus ministerijs, plurimos à vitæ impuritate ad sanctitatis desideria, vitamque integriorem transtulit; Inter cæteros fęminam & genere, & sceleribus nobilem à publico & infami contubernio dimovit. Quid non mortalia pectora cogit infamis amor? Nefarius ille contuber-

*P. Emanuel Fernandius arena faccatis in ipsa Lusitania contusus.*

*In Brasilia Petrus Correa, & Ioannes à Sousa.*

*Psalm. 67. v. 14.*

quarto, cùm ante quinque Societas in Brasiliam pedem intulisset, ibidem Deo obtulit duorum filiorum sanguinem, quem barbari sagittis expresserunt. Vterque inter primos in ea Provincia Societatem est amplexus; Alter Petrus Correa dicebatur claris ortus natalibus, qui sicut cùm priùs Regi militaret, maximis incommodis Ethnicos attriverat, ita postquam Dei militiæ nomen dedit, se totum divino obsequio, & incolarum auxilio dedidit, varias excursiones in mediterranea faciens, ut ad molliorem ritum illos traduceret, & Euangelij splendore illuminaret; Alter, Ioannes à Sousa antiquæ innocentię, & simplicitatis alumnus, quem Dominus inter medios cleros, vel ut alij transferunt ex Hebræo inter lebetes dormientem, ex culinę semiustulatis lignis, ollis, ac fuligine, ad deargentatas columbę pennas, & auri fulgore pallescentes, ob martyrij lauream traduxit. Incentor huius cædis fuit homo Castellanus inter Indos efferatus, & odio in omne societatis nomen mirè sæviens, quod unus ex nostris, cui & vitam, & libertatem acceptam referre debebat, concubinam avulserat, & iusto matrimonio collocaverat, cum Brasillide eodem, atque illa interficiendis, & ferino convivio absumendis cogitarent. Hanc ob causam homo teterrimus totam illam colluviem in duos Dei servos incitavit, eos & periuros, & omnis boni disturbatores prædicans, & nihil aliud moliri, quàm Brasili populi servitutem & vastitatem.

*P. Emmanuel Fernandius arena sacculis in ipsa Lusitania contusus.*

6 Quid extra mare in novum orbem ad barbaros transcurrimus? Intra Lusitanię fines portentum repertum fuit, quod Patri Emanuëli Fernandio Tingitano, ardentissimo prædicatori, & lectissimo animarum administro mortem indignissimã importavit. Heluijs (quæ nobilis est civitas in Provincia Transtagana) nostris functus ministerijs, plurimos à vitæ impuritate ad sanctitatis desideria, vitamque integriorem transtulit; Inter cæteros fęminam & genere, & sceleribus nobilem à publico & infami contubernio dimovit. Quid non mortalia pectora cogit infamis amor? Nefarius ille contuber-

nalis ultionem animo induit: in furorem agitur: Dei servum vita dejicere conatur lethi genere insolenti, & eo serviori, quo lentiori. Regrediebatur optimus concionator in Collegium Eborense plenus laudatissimæ segetis manipulis; sed Deus illi fructum centesimum vel ex arena sterili præparabat. Ex obliquo in eum incurrunt aliquot sicarij velato vultu: irruunt, & sacrilegas manus Dei sacerdoti admoliuntur: in terram dejiciunt, pedibus proculcant, & extractis arenę sacculis in eum finem anteà consutis, pietate omni abiurata, tundunt, ac molunt. Ex diro hoc Phalaridis, an Busiridis, invento, ita contusus remansit, ut brevi animam egerit, cùm tamen intereà, neque levem querimoniam emiserit, neque verbum extulerit, unde in minimam suspicionem authoris quisquam deveniret. Constanti tamen fama, ubiquè pervulgatum fuit, hanc cædem illi irrogatam, quòd animas peccatorum nexibus exolveret. Peculiaria virtutum exempla, & admirabilis illius charitatis, qua postquam ita verberatus, & commolitus fuit, sicarios blandè increpuit, eosque ad peccatorum dolorem, & exomologesim pertraxit, qua unum ex illis statim expiavit, in Societatis annalibus describentur.

*Alius cuius nomen in curia intercidit.*

7 Quendam ex nostris nondum sacris initiatum, in promontorio Comorino Christianos sanis pręceptis imbuentem Indi in odium fidei, pro alio Societatis religioso ibidem gnaviter laborante peremerunt; grato quidem ipsi, & opportuno errore; neque enim credibile est fraudandum præmio, quod alter obtineret. Nomen illius apud homines est in oblivione, apud Deum æterna memoria commendabitur.

## *Martyrium Patris Alfonsi de Castro.*

1 Pater Alfonsus à Castro Vlysipponensis post novem annos in Molucensi agro strenuè collocatos, ubi totum illud tempus

tempus superiorem & indefessum prædicatorem egit, matutino tempore Lusitanos, vespertino incolas instruens, & pueros singulis diebus erudiens catechesi, cùm aliquando Myoparone ex oppido Tollo in Insulam veheretur, secum deferens sacrarum vestium apparatum, ignoransque indigenarum defectionem adversus Eduardum de Saa Præfectum arcis, qui illorum Regem in vincula compegerat, obvios habuit duos adversariorum lembos profectos ex Insula, quæ Ternati adiacet. Hi in nostros tantæ novitatis imprudentes impetum fecerunt, & Patrem servituti addictum cum duobus pueris Ternatem importarunt. Illius Regulus Mahometana superstitione recoctus, tantum Christianæ religionis odium imbiberat, ut Patrem Ioannem à Beira industrium illius evulgandæ militem occidi curaverit, & oppidum in quod divertere solebat ferro, & flammis devastari; & quia ipsius satellites cunctanter se operi accinxerunt, ultra octoginta crudeliter trucidavit. Insulani conspecto Patre in rabiem acti, & multò diriùs, postquam falso rumore iactatum fuit, ipsorum Regem ab eodem in ergastulum coniectum; ipsum comprehenderunt, & funibus veluti quadrupedem, atque omnibus exutum vestibus, alligarunt. Sed quia non procul aberat maior Regis filius, maximo strepitu Patrem illò deferendum censuerunt. Ille tamen, cùm ita fœdè mulctatum, & dènudatum conspiceret, commiseratione ductus, ut illum tegeret, suis se indumentis spoliavit; & enixè exoptans eundem barbarorum furori eripere, in suam fidem se accepturum spopondit: non tamen potuit furentis populi seditionem compescere. Veriti namque barbari ne Principis benignitas suam sibi prędam extorqueret, illum in Insulam revexerunt, & collo ponderosum fustem adiecerunt, qua ratione apud nostrates taurorum ferocium colla similibus additamentis prægravantur.

*P. Alfonsus à Castro in Molucis Insulis.*

*Comprehenditur Alphonsus.*

2 Sic manibus & pedibus devinctum vestibus à Regis filio datis, exuerunt, nudumque solis ardoribus, & Iovi frigido exposuerunt. Mensem continentem hac tortura exercito nihil

*Varijs tormentis oppugnatur.*

aliud in os inditum fuit, prҫter aliquot baccas caryophilli, quas furtivè aliqui subministrabant. Sæpiùs etiam, quà promissionibus, quà blanditijs, quà minis tentatus fuit, ut Christianę religioni priorem fàceret Mahometanam, quod cùm constantissimè detrectaret, acerrimis verberibus fuit exceptus. Maurus sacrificulus affirmavit, invictum martyrem, totos octo dies, quibus ad eum pervertendum à iacentis latere non discesserat, nil omnino cibi percepisse, & semper labia cómovisse, ac si perennes preces recitaret; addebatq; in medijs tormentis à se invitatum ad sectam Mahometanam, ut à suo Rege magnũ aliquod beneficium impetraret, nihil ardentiùs expetente, quàm ut Pater in illius partes concederet: & quia notissimus erat, & sociorum maximus: & quia Regem Bachanum suis exhortationibus informatum ita in fide roboravit, ut numquam ad arma contra Lusitanos capescenda adduci potuerit. Pater tamen nullis inflexus hostium machinamentis, Mahometẽ irridens, & conspuens, delatus fuit ad littus, ubi ter ad Deum deprecandum se abjiciens rogavit, num illa futura esset sui sanguinis ara? Idque tanto animi vigore (ut posteà Rex Gillolli testis oculatus fatebatur) ut paulò ante cędem Maurum quendam oraverit, ut sibi ostenderet acinacem, quo statim erat immolandus: eumque ociosè contemplatus petijt, ut retusam aciem cotis attritu asperaret, non ut dolores effugeret, sed ut mortem præcurreret, & uno ictu martyrij palmam, ne quo casu effugeret, tutiùs arriperet. Vlteriùs Mauros oravit, ut manus vinculis liberarent, quo posset in cælum porrigere; Illis verò renuentibus, iterum dixit; exsolvite quæso, exsolvite, ut levare possim puras in cælum manus, & meam vobis obstringo fidem, me fuga vitæ minimè consulturum, mors enim mhi optabilior est, & pretiosior. Sic barbaros evicit. Mox in genua provolutus, oculos in cælum contorquet, & nudo corpore atque corde divini amoris flammis incalescente, sublatis in altum manibus ita breviter pręfatur. AEternæ tibi reddantur grates Domine, ac Redemptor, qui ad eam me perduxisti horam, qua possim inutilem hanc tibi

tibi vitam sistere; Vtinam mille mihi suppeterent, quas tibi ex integro devoverem. Corpus hostili ferro, animam tuis manibus committo. Sub hæc caput in cippum ligneum devolvit, & carnificibus dixit; vestro munere fungimini. Illico, qui inter eos dirissimus erat, Patris terga cæsim, & gladio resiliente, suam frontem sævo vulnere sauciavit: Posteà aliud faucibus impactum principium fecit immortalitatis. Sacrum corpus in mare proiectum fuit, sed paucos post dies in eundem martyrij locum divina providentia reductum, vulneribus ita recentibus, ac si tunc primùm excepisset: & ex illis splendor adeò insolitus, & venustas peregrina dimanabat, ut statim patesceret illius fontem esse illud corpus, cuius anima immortali fruebatur felicitate.

*Cadaveris miraculum & vindicta de interfectoribus.*

3 Corpus ac si vivum foret, alto scopulo insedit, qui pleno æstu aquis in fornicis speciem sinuatis ambiebatur, & sic in multos dies perstitit, quin dissolveretur. Exactis octo mensibus in eodem sancti cadaveris situ reperta sunt ossa albentia, ac planè nivalia, quę in potestatem Patris Francisci Vieiræ concesserunt; isque multis indicijs eadem esse comperit, maximè, quod cranio carebant, quod Indi in altissimas rupes abdiderunt, nec usquam comparuit, quamvis Rex Ternatensis, & Insulæ Gubernator diligentissimè conquisierint. Intra exiguum temporis spatium varijs supplicijs à cælo dimissis, extincti fuerunt omnes impiæ cædis patratores, nec Regis filius evasit, qui manus polluerat calicis rapina, & venditione: Nam in morbũ grauissimum decidit, & corpore intumescente, gliscentibusque doloribus coactus est, veniam à Deo protentis manibus exposcere; &, tam ille, quàm reliqui sancti martyris Alphonsi auxilium magnis vocibus implorabant, ut contestati sunt duo Reguli, Ternatensis, & Gilolensis, qui nullis verbis satis exprimebant invictum martyris animum, erectamque constantiam; edocentes prætereà longè ab illo distare enerves, & pervicaces Maurorum antistites. Dies gloriosi illius triumphi incidit in annum Domini 1557.

Marty-

## *Martyrium Gondicali à Sylveoia & aliorum.*

*Illius nobilitas, & cædes.* 1 Hic nos vastissimum imperium, Manomotapæ, & illustrissimum Gondiçali à Sylveria filij Ludovici à Sylveria Comitis Sortelienſis martyrium vocabat, quem continua corporis & affectuum compreſsio, in vita martyrem, & Maurorum impietas in morte concinnavit. Ad quam gloriam ducebatur intaminatæ vitę zelo, & innumerabilibus laboribus, quos in Lusitania, in India, & intima illa AEthiopia devoraverat ob animarum utilitatem, & converſionem, quas instituit, & lustrali aqua expiavit. Sed tamen, si in harum rerum deſcriptione immorer, iniurius videbor Doctori Nicolao Guodinio nostræ Societat. qui locupleti volumine tanti martyris virtutes & obitum eſt complexus. Illud tantùm breviter ſubiiciam; Ab Imperatore, quem Christi myſterijs initiauerat Maurorum fraudibus alienato, occiſus fuit: Mahometanis fauces linteo comprimentibus, & cadauere in flumen proiecto; quod cùm antea crocodilis eſſet frequentiſsimum, deinceps illa peste liberatum fuit, & inſolita luce perfuſum. Illius martyrium peractum fuit 15. Martij anni 1561.

*Trium aliorum martyrium.* 2. Anno 1568. Lusitanorum nauigium mare indicum ad eam partem, quam Ptholomæus dicit Canticòlpum, excurrens incidit in phalangam Maurorum Perſarum, atque Arabum, quibus cùm noſtri ſtrenuè reſiſterent, malleolis pice, & ſulphure ardentibus in nauigium coniectis compulſi ſunt nando ad hoſtes accedere. Eodem remedio vſi ſunt quatuor Societatis religioſi, qui cum cæteris eo lembo vehebantur. Vnus ex ijs presbyter Antonius Dionyſius poſt longam cum fluctibus *P. Antonius* colluctationem ad littus euadit; vbi ſtatim vinctus & in tenebricoſum ergaſtulum detruſus catena ad collum præligata diu iacuit, donec pecunia libertatem recuperauit. Tres alij ad Maurorum

rorum navim, quæ propiùs erat, contenderunt; ij solita feritate duos statim è medio sustulerunt in ipsa aqua lanceis confossos.

3 Alium cùm viderent capite in coronæ speciem abraso, sacerdotem coniectantes, in navem maximis lætitiæ significationibus admiserunt. Introductum læta fronte, multis honoribus, & benevolo hospitio excipiunt. Insolens fuit Francisco Lopesio (sic enim dicebatur) illa hostium benignitas, illa misericordia, cùm se videret ita comiter habitum ab illis, qui in ipsius fratres adeò sævierant. Statim tamen intellexit, quò tenderet notha illa, & fucata pietas. Nec longa fuit mora, cùm Maurorum pollicitationibus, & blandimentis oppugnatur, ut illorum superstitioni suffragetur, quibus tanta constantia sanctissimus martyr refragatus est, ut æstro perciti machęras vagina eductas in illius corpus certatim miserint, & vita spoliaverint. Illustria dederat sanctus hic martyr virtutis suæ documenta Goę, Cocini, alijsque Indię in civitatibus, quas & concionibus, & catechesis exhortationibus, auditisque confessionibus, excoluerat. P. Franciscus.

*Martyrium P. Ignatij Azevedi, & quadraginta sociorum.*

1 Ab Oriente tantillum regrediamur in Occidentem, & mare Athlanticum, quod nostri anno 1570. decima quinta die Iulij suo sanguine colorarunt, duce Patre Ignatio Azevedio Lusitano, quem accita nobilitas, sed multò magis quæsitæ virtutes illustrabant. Ex Lusitania in Brasiliam multos Comites deducebat duabus navibus, quibus præerat Ludovicus Vasconcellius Gubernator illius Provinciæ designatus. Non procul ab Insulis Fortunatis fausta fortuna classi affulsit prope Insulam, cui nomen à Palma, quæ non unam, sed quadraginta palmas Christi martyribus offerebat. Ibi enim se dedit obvium Iacobus Soria archipyrata Rupelensis, Calvinianæ ne- Pater Ignatius Azevedius & socij

næ nequitiæ addictus, qui Ignatij navim reliquarum consortio denudatam in suam redigens potestatem, iussit nostros ferro submitti, & in mare præcipitari, sæpius feraliter inclamans: Perde, perde: Occide, occide perfidos Iesuitas, qui Brasiliam petunt, ut falsam doctrinam in ea disseminent (ita Catholicæ religionis veritatem periurus homo nominabat) nusquam aliàs hæretici clariùs ostenderunt, quanto odio in sanam doctrinam efferantur; nam post triduum, cùm iam rabies non tantùm ponere, sed omninò extingui deberet, abrogatis belli, & humanitatis legibus in nostros animadverterunt, neque senioribus, neque tyronibus pepercerunt, sed alios multis ictibus confectos, alios spirantes adhuc in fluctus demisêre, qui aliquando fluctibus hauriebãtur, aliquando enatantes sublatis in cælum manibus, gratias Deo reddentes, seque invicem vocibus incitantes, & summa perfusi lætitia visebantur. Ad quadraginta victorum numerus excrevit, si illi apponamus nobilem adolescentem, Ioannem nomine, qui cùm alium sibi cognominem deficere à socijs videret, nostrorum vestes sibi induit, & hęreticis imposuit; Illum enim Societatis religiosum arbitrati, neque cæde, neque cędis causa discriminarunt. Ipsa, qua cæsi sunt die, B. Tarasia à IESV, Carmelitarum Excalceatorum parens quadraginta illos vidit cælum ingredi laureatos, & unum inter eos, qui ad ipsam sanguinis coniunctione attinebat.

*P. Petri Diazij & sociorum martyrium.*

2 Non dispar fuit aliorum exitus, qui prætoria navi velificabant, & conscij coronæ fratrum sancta quadam invidia absumebantur. Dilatum à Deo non tamen ablatum votum fuit. Anno enim insequenti iuxta easdem Insulas Fortunatas cæsi fuerunt à Ioãne Cadaxilio hæretico Gallo, suppetias afferente navigio Anglicano. Licèt enim Ludovicus Vasconcellius fortiter hostium impetum represserit, vitamque caro satis pretio vendiderit, tandem multitudine oppressus succubuit. Hæretici nautis, vectoribus, & militibus vitam liberaliter indulserunt, omnem tamen benignitatem à Societatis hominibus abstinuerunt,

nuerunt, præcipuè à duobus ſacerdotibus, Petro Diazio Luſitano omnium anteſignano, & Franciſco Caſtrio Caſtellano, quos in ipſo bellici furoris ardore conſpicati hæretici confeſſionibus aures commodantes multis petitionibus gladiorum & miſsilium tranſverberarunt, & cum ijs Nauclerum ſua peccata ad Caſtrij pedes expiantem. Nec tanta diritate exſaturari poterat hæreticorum rabies noſtros ſeductores appellantium, & magnis clamoribus conquerentium, eorum opera, veluti obiectis molibus fieri, ne hæreticorum fluctibus tota Anglia & Gallia reſtagnaret; futurumque ut ſublatis Ieſuitis fieret non unus paſtor & ovile, ſed una hara, & ſuile. Duodecim hi fuêre martyres, quos, ſi adjicias legitimo Imperatori Ignatio Azevedio, duos invenies ſupra quinquaginta, pleroſque Luſitanos, ſed non paucos Aragonios, & Caſtellanos.

## *Quinque Martyres Salſetani.*

1 Decima quinta Iulij dies gemmis, & unionibus debet in Societatis faſtis conſignari; nam præter illuſtre Ignatij Azevedij, & ſociorum martyrium vidit poſt duodecim annos quinque alios in Oriente triumphantes. In peninſula Salſetana ab Idalcane ex pacto dedita Luſitanis, ſunt oppida ſex, & ſexaginta, in quibus ultra octoginta millia hominum plurimi ſunt Brachmanes obſtinatiſsimi ſuperſtitionis Indicæ propugnatores. In ſylvam hanc Societatis prædicatores ſecurim miſère anno 1580. nec exiguas perpeſsi ſunt difficultates ex Brachmanum odio & fabricis, quæ in cauſa fuerunt, ut Prorex Antonius à Noronia vaſtari iuſſerit, & flammis abſumi ultra ducenta idolorum templa. Hinc barbari vehemens odium in Chriſtianam religionem, & Societatis viros conceperunt, quòd crederent ijs impulſoribus Proregem illam mentem induiſſe. Auxit ſtomachum barbarorum induſtria, & ſedulitas, qua poſteà *Cauſa huius martyrij.*

Pater Petrus Berna, cùm missi essent milites ad ultionem expetendam ab ijs, qui in divinam, & regiam maiestatem deliquerant, curavit, ut nullum non idolorum phanum everteretur. Super omnia ussit Ethnicos vaccæ cuiusdam cædes, quam ipsi summa religione venerabantur, & illius sanguine atque visceribus aquas incæstabant, quibus ex antiquo ritu sacrificaturi se abluebant.

*P. Rudolphi Aquavivæ nobilitas, virtus & labores.*

2 Cùm primùm huic expeditioni quinque illi Patres ascripti fuerunt, omnia iam tranquillata videbantur; eorum tamen præsentia rumor statim in omnia oppida pervasit, timorque iniectus fuit barbaris, fore ut uno ictu tota simulachrorum superstitio evelleretur. Ergò tumultuantes magnis se vocibus ad illos trucidandos provocabant. Primos excepit ictus Pater Rodolphus Aquaviva Atriensis in Regno Neapolitano Ducis filius, Iulij & Octavij Patrum purpuratorum frater, quem Pater Claudius Aquaviva Societatis Præpositus generalis oblito sanguinis nexu (erat enim Atriensis Ducis frater) ad clariorem proprio sanguine lauream adipiscendam in Indiam dimisit. Anteà se contulerat ad regiam Mogoris Equebar, qui inter magni Tamerlani nepotes gradu septimo censebatur. Ab illo licèt honorificè cultus fuerit, perspiciens nullum se fructum metere, Goam redijt, & superioribus annuentibus Salsetem commigravit. Prima plaga orantis tibias subnervavit, cùm ipse interea utroque flexus poplite oculos in cælum dirigeret, & collum ad gladium expediret, quod carnifex tribus ictibus contudit, & quarto totum humerum detruncavit; tandem pectore sagitta confixo mortem obijt, ut & ætate Christum Dominum referret (agebat enim annum tertium & trigesimum) & quinque vulneribus (quando totidem in Cruce cælatum fuit corpus ipsius humanæ salutis Assertoris.)

*Caditur P. Rudolphus.*

*Francisci Araneæ martyrium*

3 Statim ferocientes barbari lancea latus transfixerunt Francisci Araniç sororio nepoti Gasparis Archiepiscopi, & Metropolitani Goensis, & velut mortuum in terram deiecerunt; inde ingruunt in Patrem Petrum Bernam Italum, quem odio

odio magis inteſtino perquirebant, quia ſuorum damnorum caput arbitrabantur; nam neque à mortuo crudelitatem extremam avertebant. Quarto loco confoſſum fuit pectus Patris Alphonſi Pacieci Caſtellani ex illuſtriſsima Minayorum familia, qui manibus in crucis formam cancellatis ſe extremo ictui intrepidè obiecit. Loco ultimo, non merito, victoria obtigit P. Antonio Franciſco Conimbricenſi, cuius corpus diverſis vulneribus inciſum à Domino obtinuit, quod pia anima ſingulis diebus in ſacra Lithurgia avidè expoſcebat, ne ſibi liceret vita decedere, niſi multis laboribus, & incommodis defuncto.

Nondum animam efflaverat Franciſcus Aranea, cùm omnes barbari turmatim ſemianimem arripiunt, & ſemel, atque iterum circum idolum raptant: poſteà ex arbore ſuſpendunt, altero pede confixo, altero ſoluto; quo tormenti genere illos Indi afficiunt, quos vocant in graviſsimorum criminum quæſtionem. Ita afflictatum urgent, ut ante idolum procumbat. Sed martyr robuſtiſsimus ſanguine, non animi valore exhauſto vocem intendit, non ſolùm ad Chriſtianam fidem profitendam, ſed ſuperſtitiones convincendas; dixit enim inter alia, non ſe doloribus redditum ita mentis impotem, ut cultum vero ac ſoli Deo debitum in ſtipites, & ſaxa furto intolerabili converteret. Hic barbari arcu, & ſagittis armati eum, velut alterum Sebaſtianum, ſcopum fecêre ſui furoris; nec ſagittas tantùm, ſed & miſsilia, & phalaricas intorſerunt. Illud crebrò illudentes, & inſultantes: nunc periculum faciemus, an cruces, & templa ſis evecturus nobis repugnantibus; Ita dij immortales in ſui contemptores animaduertunt: En tibi non datur illorum iracundiam effugere. Tandem triumphantum ſanguinem vanis ſimulacris libantes, illa ex antiquo ritu eodem inungunt, & ſacra cadavera per ludibrium trahentes, in foveam pigra aqua torpentem conijciunt, ne unquam poſſent extrahi à Chriſtianis.

*Aranea ſagittis configitur.*

4 Sacrorum Martyrum numerum duo explevere adoleſcen-

 tes

Duo Brachmanes martyres. tes ex Brachmanum genere, nostrorum contubernales. Alteri Dominico: Alteri Alphonso nomen erat. Priori infensi erant Ethnici, quòd index fuit idolorum, quæ Lusitani perdiderunt; secundo, cùm extorquere non possent, concreditum Patris Alphonsi Pacieci breviarium, manus præciderunt, ne illi vexillario cederet, qui in Tauri prælio (ut iam suo loco scripsimus) maluit manus amputari, quàm regium vexillum ab hostibus vendicari.

*Trium aliorum martyrium.*

P. Georgij Fernandij Martyrium. 1 Anno millesimo, quingentesimo, octuagesimo primo, cùm ex Goa Molucas insulas duo ex nostris peterent, & in Iava insula Lusitanos confessionibus purgarent, à Mauris confixi fuêre venabulis. Alter ex illis erat Pater Georgius Fernandius, Theologus Vlysipponensis, qui post humaniorum literarum, & Rhetoricæ laudabilem in Conimbricensi, & Eborensi academijs professionem, Indiam quęsivit, ut ornatiùs ibi, quàm anteà in gymnasijs, & aulis publicis peroraret. Alter Georgius Amaralius Visensis, ita transfretandi desiderio incensus, ut ad profectionem Indicam obtinendam peregrinationem susceperit ad templum beatissimæ Virginis intra Castellæ fines, quod dicitur à Rupe Franciæ, illiusque patrocinio, quod anteà non potuerat, exoravit: ut Aprili proximo sequentis anni 1564. in Orientem navigaret.

P. Georgius Amaralius.

P. Andreas Gualdamius Castellanus. 2 Pater Andreas Gualdamius Castellanus, sanctissimi Patriarchæ AEthiopici Andreæ Ovieti indiscretus Comes, antiquæ simplicitatis & spectatæ virtutis heros (ut videre est in solemnibus authographis, quæ iussu illustrissimi Archipræsulis Alexij Menesij tunc Goensis Metropolitani, & posteà Bracharensis, ac proinde Hispaniarum primatis, exarata fuerunt) cùm superioris iussu Massuam in rubri maris freto sitam tenuisset, à Turcis captus est, & in fidei detestationem hastarum ictibus cum Lusitano alio traiectus.

3 Anno

3 Anno 1597. Nangazaquij in Iaponia patibulo suffixi fuerunt tres ex nostra Societate Paulus, Iacobus, Ioannnesque Iaponij, quorum iam superiùs mentio facta fuit. *Tres in Iaponia casi.*

### *Martyrium Patris Francisci Georgij Maronitæ, & duum aliorum.*

1 Insula Massua, quæ Andreæ Gualdamij sanguine irrigata fuit, vidit etiam nobile martyrium Patris Francisci Georgij Maronitæ, nati in Syria Bereæ (quæ nunc dicitur Alepus) ex eorum Christianorum numero, qui Libanam incolunt, & vero Pontifici obsequuntur. Ex urbe in Lusitaniam missus, & inde in Orientem expeditus, aliquãdiu demoratus est in Montano tractu, quem dicunt Christianorum D. Thomæ, quod linguæ Chaldaicę, qua ipsi utuntur, peritissimus esset. Cùm verò illi nondum essent in Catholicas caulas admissi, quod posteà illustrissimi Alexij Menesesij industria partum est, sed Babylonicum Patriarcham sectarentur, non minimam meritorum segetem S. Maronitæ obtulerunt, ibi aliquamdiu fame ac siti enectus, & solius arboris umbraculo exceptus, quin atri panis bolum ori inderet, sic ad socium exclamauit. Proh quæ diuitiæ? quę delitiæ in sancta paupertate delitescunt? Inde accersitus fuit ad AEthiopicam missionem, in qua præter indigenas Abassinos diuturno schismate ab Ecclesia perigrinantes, non pauci detinebantur Lusitani ex eorum reliquiis, quos secum auexit sanctissimus Martyr, & fortissimus imperator Cristophorus à Gama, temporalium egentes, & tanta spiritualium inopia laborantes, ut unus tantum illis reliquus esset Sacerdos catholicus ex nostra societate annis, & laboribus confectus. *Illius genus.* *AEthiopicæ missioni destinatur.*

2 Expeditioni re ipsa arduæ, uiam præcludebat, quod paulò ante Pater Antonius à monte Serrato cum socio in eam profectus, positis vestibus communibus, & Turcicis assumptis, duce Mauro, cuius fidei se tradiderat, captus tamen fuit, & vix *Missionis difficultas.*

post

post septennem servitutem libertati restitutus. Duos tamen illos socios Maronita excedebat, quo callens esset Arabici, & Turcici idiomatis tota illa ora peruulgati; Ad hæc oris lineamenta Asiatico, quàm Europeo similiora erant; Vt ergo illius profectio esset occultior, integrum annum cum sacerdote alio designato itineris comite delituit, qui licèt Arabicæ linguæ toto illo tempore studuerit, quia tamen oris species Europeum prodebat, commodiùs uisum fuit supersedere, cùm omnino fallere non posset sagacissimos Turcarum exploratores, quibus maritima obsidentur. Cùm igitur opportuna navigandi tempestas accessisset assumpto socio iuvene Abassino navim Mauricam conscendit ex earum numero, quę cum pacis tessera in India negotiantur, & in Erythreum fretum excurrunt. Antequam solueret, ultimum vale dicere placuit Illustrissimo Mathiæ Albuquerquio Indiæ Proregi, qui totus erat in ea missione promovenda. Temperare sibi à lachrymis ille non potuit, cùm Patrem videret Turcæ habitu amictum ad caput, cętera Armenium; laudatoque societatis instituto, &, honestis ad augendam Religionem machinamentis, illum aliquot muneribus, nec exiguis honoribus cumulavit.

*Mutato habitu navim conscendit.*

*Profectio in oram maris rubri.*

3 Non minor fuit nostrorum admiratio, & plurimorum invidia, ac prosequendi desideria, quibus aliqui suam socordiam incusabant, omnes verò uberrimæ lachrymas profundebant ante pueri Iesu cunabula provoluti, ( incidit enim illa profectio in ferias Natalitias) nocturno tempore collegium navi mutavit sub minimè punica Mauri fide, qui velut honestum mercatorem honorificè semper habuit, & ad condictam Insulam deduxit; sed licèt trium tantùm dierum itinere à præstituta AEthiopia distabat, numquam potuit bonus Pater tutam reperire semitam, qua Christianos admoneret vel falleret custodes, etsi ut tutiùs grassaretur, totos quatuor menses in mercatura per simulationem consumpserit, sed cùm virtus diu latere non posit, seque ipsa suo splendore in publicum emittat, insimulatus religionis fuit ante Turcam Insulæ Prę-

fectum

fectum, & mox ad graviorem alium à quo num Christianus esset interrogatus, viriliter affirmauit. Tibi, inquit Turca, imposita est necessitas amplexandi Mahometem, nisi malis gravissimam facere vitæ in tortura acerbissima iacturam. Ille constantissimè respondit, se Christianum esse, neque umquam fore hac opinione dejiciendum: nihili se, quas simulabat venales merces, nihili Maurorum pollicita, & multò minoris vitam facere, cùm totum lucrum sit in vitę ob Christum detrimento; & insolito quodam dicendi fervore abreptus inconcussis rationum, verborumque momentis, Christianam veritatem constabiliens Mahometanam insaniam proterebat, quam se tanti pendere dicebat, quanti calceum pedibus subiectum. Turcæ, ut olim in Stephanum Iudæi, dentibus stridentes, non iam occidere, sed devorare festinabant. Illorum tamen Præpositus, sive, ut altiùs exploraret, quid simulatus mercator moliretur, sive pecuniæ amore inescatus eundem iussit compingi in turrim munitissimum, ubi sæpiùs solicitatus eandem in dies singulos constantior edebat responsionem: Quare in publicum productum toto populo inspectante ipse Præpositus sua machæra capite mulctavit, non sine maximo divinæ potentiæ ostento. Nam ad primum ictum machæra in duo frusta dissiluit, & alia in prioris locum absumpta, simili eventu est comminuta, donec tertia rem confecit, Deo ostendente, se posse, cùm velit liberare, & cùm placeat coronare.

*Ceditur martyr beatissimus.*

4 Hic exitus fuit sanctissimi Maronitæ, in quem maximarum virtutum exemplis, & oratione continua pręlusit; nam & Conimbricæ, & in India, per multos dies, cunctis admirantibus, à nostrorum etiam convictu se intra cubiculum secludebat, ut solo Deo frueretur, & semel tantùm diebus singulis exiguum aliquid cibi degustabat. Sepulchri locum illustrare cęlesti lumine Deus voluit, quo per totos quadraginta dies nocturnæ tenebrę vincebantur Mauris stupentibus, & sinistrè interpretantibus, externum illum sacerdotem non solùm flammis in tartaro, sed etiam in tumulo comburi. Per eosdem dies

*Prodigia post illius mortem.*

Ttt frequen-

frequentatus fuit tumulus duabus candidis, & inusitatæ magnitudinis volucribus, quæ & impollutæ illius animę nitorem, & agilitatem testabantur, quæ duo illa maxima Christianæ perfectionis pręcepta, dilectionis scilicet Dei, & proximi, volatu indefesso est assequutus. Id inficiari neque perfidi Mahometani potuerunt, cùm conspicerent & Turcam Prępositum, & omnes quotquot tanti sceleris administri fuerant, intra ęos quadraginta dies, vitæ statione Dei manu deturbatos.

*P. Vincentius Alvarus*

5 Eodem ferè ritu triumphalem palmam adeptus fuit P. Vincentius Alvarus Lusitanus ex Ferreria in Eborensi diœcesi. Qui cùm navigans ad Maurorum regionem, & Dabul urbem appulisset: ijque animadverterent ab illo non coli festam diem Mahometis, rapto imperant, ut secum sentiat, sin minùs caput ilicò amputandum. Integer tamen fide, & animo adolescens caput neci devovet, quod Maurorum Princeps gladio defectum veriùs Christo dicavit, quàm Mahometi, cuius ante aram mactavit anno salutis humanæ 1606.

6 Loco ultima, non merito, corona obtigit P. Ioanni Baptistæ, nato Angræ in Tertia Insula. Is truncatus fuit Omuræ in Iaponia, 22. die Maij, anni 1617. Cum Iaponio adolescente ipsius discipulo. Socij fuêre tam egregij triumphi tres monachi Hispani; Dominicanus, Franciscanus, Augustinianus. Multi pręterea Iaponij in exilio ęternam patriam compararunt.

## *Quantum Lusitani Reges Catholicam fidem armis propagaverint.*

*Lusitani ad pellendos Mauros à Deo delecti.*

1 Quàm infelicia illa sunt arma, quæ adversus Christianos suscipiuntur, quorum damnis, heu quantum posset terræ, cælique parari? ita faustissima sunt illa, quæ in Christiani nominis hostes induuntur. Si enim vincas, magnam facies ditionis, & gloriæ: Si moriaris, immortalis felicitatis accessionem. Hac in re tanta fuit Lusitani Regni faustitas, ut peculiare

liare ipsius stemma, & scopus videatur; Mauros atque Ethnicos debellare, vel à primis cunabulis, in quibus reptans adhuc, non duos, ut Herculem ferunt, sed quinque serpentes ac Regulos Maurorum in Oriquiensi prælio discerpsit, cùm primùm Alphonsus Herriquius auspicato regijs insignibus, fuit inauguratus. Rex deinde authorem Deum sequutus ita Mauros attrivit, ut brevi temporis mora, tota ditione, Mahometanam perfidiam compresserit, cæsis alijs, alijs fugatis, reliquis in Africam, freto transito compulsis. Deinceps in Lusitania germana floruit pietas, Maurorum delubris in religiosa templa, Alcorano in Euangelium, impia superstitione in verum Christi servatoris cultum conversa.

2 Exonerata iam gravissimo Mahometanæ insaniȩ Athlante, vel Atho Lusitania, cùm intra suos fines, quos vinceret, non haberet, coacta fuit in alijs Hispaniæ Regnis hanc venationem consectari: Talem separavit primus Sanctius, qui in Bæticam ad muros Hispalis excurrit; talem Alphonsus ferox, qui socero copias auxiliares adiungens, non vulgarem gloriam quȩsivit in memorabili prælio ad Carteiam, quod dicitur à Salato cùm ducenta Maurorum millia ciciderunt; Illos verò tota iam Hispania exactos in ipsis Africæ lustris & speleis nostri Reges solicitarunt, & ut graviùs insultarent, maritima præsidia occuparunt, ex quibus milites frequenter in interiora insiliunt, nec semel Marrochij valvas hastis adactis concusserunt immortali Christiani, & Lusitani nominis laude; tunc potissimùm, cùm nostris sub vexillis, regnante Emanuële, plurima Maurorum millia stipendium merebantur.

*In eo munere Hispanis auxiliares fuere Lusitani.*

3 Illis claustris contineri non potuit insignis Lusitanorum magnitudo, sed mari Athlantico emanso, relicta ad sinistram Mauritania totam Africæ oram perlustrarunt, quà varijs sinubus introrsum arcuatur, & quà promontorijs immensum expatiatur: in Guinea, & Pe[illegible]elumnis sub AEquatore: & Gezimba, quæ olim metæ orbi fuit à Geographis descriptæ, posteà non minori animo, & felicitate Bonæ spei promontorium superarunt,

*Superstitionem Mahometanam ipsa in Africa oppriment Lusitani.*

perarunt, quod prominens in Oceanum, ultra AEquatorem, & Cancri tropicum enormi vastitate protenditur. Inde ad Aquilonem conversi, neglectis extimę AEthiopiæ barbaris Mozambicum ex adverso Insulę S. Laurentij, & tandem in Orientem, Prazio promontorio, & Guardaphuensi (quod Ptholomęus Aromata dixit) emensis, appulerunt. Mox mare rubrum, & sinum Persicum, quibus Arabia felix in formam peninsulæ cingitur, perscrutati Indiam tenuerunt, quæ celeberrimis Indo, & Gange fluminibus continetur. Inde Comorinum promontorium prǽternavigantes ad oram Peguensem, & opulentissima alia regna accesserunt, quæ non ignobiles scriptores contendunt esse terram Ophir, & Tharsis, ex qua Salomonis naves immensam auri vim in Palestinam invehebant. Ita sibi auream Chersonessum, & in ea ditissimum Orientis emporium Malacam subdiderunt; ita Ceilanum & Samatram, quibus magna est contentio, utra sit antiquæ Zapobranes appellatione illustranda: Geographis isti, sed diligentioribus illi suffragantibus. Hinc ingressi sunt in vastum Orientis archipelagus mediterraneo ignotius, sed pluribus insulis consitum, ijsque opulentioribus, Iava maiori & minori, Timore, Borneo, Banda, Molucis, Celebes, Macaçares, Sunda, Lequeis, Iaponijs; Ne interim continentem Panchaiæ, Siambæ, Cochinchinæ, & vastissimi Sinarum imperij oram nominemus.

*Idem præstant in India.*

*Lusitanorum ditio in India.*

4 Has terras, & maria, quorum capedo ultra octo leucarum millia extenditur, Lusitani suis navibus explorarunt, nec paucis in locis columnas Lusitanicis insignibus, & nominibus insculptas erexerunt, & in India plurima Castella, & Regna vi cœpta munitionibus cinxerunt ad duo leucarum millia, ubi, licèt non omnes Regis Lusitani imperio subiaceant, omnibus tamen summo honori est Prorex Indicus, quem multi Reges vectigales suspiciunt; qualis Armuziensis in Perside; Ternatensis in Molucis; in Africa Mombacensis, & Quiloensis, alijque plures, in quos habet vitæ, necisque imperium. Præcipuum hostem sibi destinat in Oriente Lusitana militia Mahometanum,

num, ſive in ipſa (quam propriè dicimus Indiam) Nizamalucum, & Idalcanem, ſive in Malabari, Naiteas, & alios advenas, ſive in Panchaia, & Cherſoneſſo plurimos, qui totam regionem ſua peſte infecerunt.

5 Non ſolùm Ethnici, & Mahometani Indici Luſitanos extrudere conabantur, ſed validiſsimæ Turcarum, quas Rumes dicunt, claſſes, quas noſtri in Mare rubrum inducti ferro, & igni ſubiecerunt, totamque oram expilantes è Regione Montis Sina in terram proſiluerunt, fanaticum terrorem Mauris iniijcientes arbitrantibus, conclamatum eſſe de ſepulcro Mahometis apud Mecham: Sic proſtratis Maurorum viribus, & terra infidelibus, maris fluctuum inſidijs tranquillatis, ignotas, & intentatas ab ævo vias perruperunt, & ita facilem reddiderunt ab Occidente in Orientem commeatum, quem nonnulli inſanam, & temerariam navigationem dixere, ut pueris iocus ſit in Indiam perreptare. *Turcarum damna à Luſitanis.*

## *Quantum Luſitani Chriſtianam fidem prædicatione provexerint.*

1 Tanta hęc in pandẽdis, & ſubmittendis externis regionibus felicitas, conceſſa fuit nationi Luſitanæ, ut armis via Evangelicę prædicationi in Oriente muniretur; quam licèt auſpicatus fuerit D. Thomas Apoſtolus, tamen illius ſemen non in omni ſolo radices egit, vel ad meſſem pervenit, ſed maxima ex parte ſuperſtitionis dumetis compreſſum in fructus exiguos erupit: Quare licèt noſtris ex navigationibus nullum aliud honoris & divitiarum lucrum legeretur, abundè ſuos labores compenſari credant Luſitani, dum penſitant, ſe à Deo electos in tam egregij muneris adiutores. Quid potuit Luſitaniæ gratius, & glorioſius obtingere, quàm ex eadem in Africam, in Aſiam, & partem novi orbis Catholicam fidem, velut olim ex Hieroſolymis, & Sionis monte prodijſſe? Ex eadem primùm ſalutis nuntium exijt in caput virile, ubi iacent inſulæ Heſperidum *Fidei propagatio potiſsimus eſt quæſtus Luſitanorum.* *Iſa. 3. v. 3.*

 hortis,

*Fides commendatur Africæ vicinioris.* hortis, & pervigili Dracone adeò celebratæ. Hinc Christianæ religionis asseclæ in Insulas, quibus nomen à Materia, & Accipitribus, & in fortunatas exundarunt: & anno 1500. in Brasiliam novo in orbe collocatam. Hinc fides disseminata in totam Africam summa barbarie deformatam, præcipuè in regna Ialophi, Congi, Irei, Angolæ, & Cafrum: fructus uberrimos parturivit. Primam huius gloriæ partem sibi Guinea suo iure vendicat, quę Afrorum prima sceptrum & coronam converso Rege, Christo submisit anno 1491. Illum tamen pręcurrerat Bemojus Bizanzi Ialophorum Regis germanus inter Canagam & Gambeam luculenta flumina, susceptoribus Ioanne II. Lusitaniæ Rege, & coniuge Eleonora.

*De AEthiopia supra AEgyptum fide.* 2 Ex portu Vlysipponensi in remotissimam Lybiam, & AEthiopiam supra AEgyptum fides Catholica solvit ad scismaticam pertinaciam comprimendam ducibus duobus sanctissimis Patriarchis, alijsque Præsulibus, & Euangelij buccinatoribus, qui innumeris laboribus pressi, non tamen fatigati, hodieque perseverant. Nec parum Lusitani nominis dignitatem commendat, quod quatuor in Africa Episcopi à Rege præficiantur, Septensis in freto Geditano, In Guinea, Congensis, cuius ditio Angolam complectitur; & duo alij in Hesperidum, & Insula D. Thomæ.

*Fides in Asia.* 3 Ex eadem urbe Euangelica prædicatio vela fecit in Asiam tanta animarum accessione, ut Goensi Metropolitano, & Primati plurimi Episcopi subjiciantur. In ijs Cranganorensis, cui parent montani D. Thomæ Christiani, quos anteà diximus ab illustrissimo Alexio Menesio à Babylonici Patriarchæ obsequio ad Apostolicum traductos. Is nunc est Franciscus Ros Aragonius, qui nuper fuit Archiepiscopali auctoritate amplificatus. Censentur præterea Episcopi Cocinensis, Malacensis Sinensis, & Iaponius. In omnibus hisce Regnis fæcundissimus est Christianorum proventus, maximè in Iaponia, ubi non solùm populares, sed Optimates, atque Reges fidem amplexi, neque exilia, neque cædem pro illius defensione detrectarunt.

4 Illius

4 Illius etiam albo suum nomen commendarunt alij Indorum Reges, Maldivensis, Tricanamalensis, Taprobanensis, Solorienſis, Bachanensis, Timorensis, Ternatensis, Sianensis, Supensis in Insula Macassarum, Tondensis, quem vulgò dicimus Regem Inhambane, quem martyr illustrissimus Gonçalus à Sylveria Christo lucratus fuit, antequam in suam sententiam pertraheret Monomotapæ Imperatorem cum matre, à quo posteà martyrij decus reportavit. *Indorum Reges Christiani.*

5 Sed tum maximè propagata fuit Religio Christiana, cùm Societatis homines totam Indiam post terga relinquentes, in Sinarum regionem tot feris, & repagulis obfirmatam Deo præeunte, anno 1585. bona Tutonum, & Mandarinorum varia irruperunt; & in ipsa regia Panquinensi statum fixêre domicilium, & ultra duo ethnicorum millia, in quibus non paucos generis claritudine, & præfecturis nobiles obsequentissimos nacti sunt Euangelij auditores. Maximaque nos tenet expectatio, fore ut aliquando vera lux totam illam collustret Regionem; etsi enim adhuc præstructi essent aditus externis hominibus, nostri tamen Christi Domini, & Deiparæ effigies in ipsam Regis aulam invexerunt, in quam non raro commeant ad componendam machinam horariam, quam Regi gratissimum, & inusitatum munus obtulerunt. Hæc tamen prætereo, quia omnium manibus teritur volumen, quod paulò ante nos Pater Nicolaus Trigaucius Belga in lucem emisit. *Euangelij ad Sinas irruptio.*

6 In amplissimam Mogorum Regis ditionem Catholicam fidem promulgandi liberam nostri habent potestatem, & inter immensos illos Maurorum & Ethnicorum greges aliquot templa exędificarunt, & non modicam multitudinem nostris placitis adjunxerunt. Ipsa in Perside, & magni Sophi curia aliquot immorantur ex nobilissima Eremitarum D. Augustini familia, qui & multiplicium virtutum exemplis & incorruptis monitis infidelitatis caliginem abstergunt. *Fides apud Mogores.*

7 Non multum est cùm Pater Balthasar Barrerius ex nostra Societate octogenarius se contulit in Hesperidum Insulas,

*Proventus fidei in Capite viridi.* sulas,& inde in Mediterranea contendit, ubi duos Reges amplissimamque ipsorum sobolem, & clientelam Christo apposuit; Illorum alter montibus imperitat, qui nunc à Leæna, & olim Deorum currus dicebantur, non procul ab Hippodromo,qui terminus fuit Geographię Ptholomeo versus Occidentem: eaque regio ditissima est, & opportuna valetudini; alter Rex est Oræ, qui totum sæculum vivendo superavit, viribus ita infractis, ut vix quinquagenarius iudicetur: iudicio ita integro, ut non vana spes sit, plurimos illius exemplo adducendos, & Christi servituti mancipandos.

*Quanta pietate & quibus operibus sanam fidem semper promoverint* Lusitani.

1 Quemadmodum Lusitani in tyrannorum insectationibus veram fidem sanguinis effusione subsignarunt, ita pacis tempore, singulari pietate,& laudabilibus operibus, ne labasceret, confirmarunt. *Lusitanorum ad pietatem proclivitas.* Vbi enim viget morum licentia, vitiorum impunitas, & conscientiæ libertas, diu persistere fides non potest, quin miserabili naufragio hauriatur. Ob insignem igitur in divina proclivitatem, credibile est, divinam pietatem ita se propitiam Lusitanis præstitisse, ut cùm Orbis universus in diversas factiones partitus, à Capite, & Romani Pontificis obedientia discesserit, Lusitania numquam publica hæresi, vel sectione à Capite polluta fuerit, cùm Vlysippoponem frequentent omnes nationes, ac potissimùm Boreales, quæ nostris, & parentum temporibus fœtæ sunt improbarum sectarum veneno. In cuius detestationem velut antitodum Deus ingenuit eam pietatem, zelumque Lusitanæ nobilitati, ipsique vulgo, ut sępiùs videantur freno, quàm calcaribus indigere. Nec ad eum finem à divina tantùm gratia, quæ radix est bonorum omnium, ducuntur, sed ab ipsa etiam natura instimulantur; *Zelus fidei in Christianos.* nam vel cùm in densissima quondam ignorationis nocte versaremur, & ante Christi adventum simulacra veneraremur,

remur, dicebamur ab antiquis Authorib. maximi cultores divinitatis. Quem affectum immitem, ac sylvestrẽ in mitiorẽ insitum ad cęlestia traduximus. Vnde profectum est, ut in quolibet vitæ ordine illustrium virtutũ exempla in Lusitania floruerint. Strabo li. 3.

2 In summi Pontificatus solium evectus est D. Damasus, lucidissimum Ecclesiæ candelabrum, virtutis murus, ac fidei Adamas, ut à sexto Concilio Constantinopolitano appellatur, ob insignem constantiam, qua hęreticos retudit, & præcipuè Apollinarem impij dogmatis assertorẽ condemnavit. Illius opus fuit Petri Alexandrini Episcopi, posteà martyris suam in Ecclesiam restitutio, à qua depulsus fuerat mendacibus Arrianorum machinationibus. Ille Romam templis, martyrum mausoleis, & comptissimis carminibus, totam verò Ecclesiam virtutibus, ac pietate condecoravit. Fuisse autem Damasum Lusitanum constat ex archivio Bracharensi, & Breviario Eborensi: nec Ilescas pontificalis historiæ concinnator, etsi Castellanus hanc communem esse opinionem diffitetur, etsi alij ex eodem genere, nescio quæ somnia secuti; illum sibi asserere elaborant, quos confutat tota Romana Bibliotheca, in qua, ut testatur gravissimus scriptor Onufrius Panuinus hæc reperta fuit inscriptio: Damasus Antonij filius Egitanensis. Cur verò dicatur Egitanensis non ita est in proclivi; Alij enim ipsius patriam dicunt AEgitam, sive Igælitam illam, quam posteà habuit celeberrimus armis, & pietate clarissimus Rex Vuamba. Alijs ita dictum placet, quòd editus Citaniæ, quę olim nobilis urbs fuit prope Araducam (quę nunc dicitur Guimaraes) sed tamẽ tantæ molis rudera tantùm, & vestigia ædificiorum visuntur. Addunt indigenæ famam esse per manus à maioribus traductam, inde quandam Romani Pontificis matrem in urbem concessisse, ut filij gloriæ particeps redederetur: quod magnopere confirmat id, quod in Damaso prodit Platina, ipsius scilicet matrem, & sorores Romæ cum eodem contumulatas.

D. Damasus Lusitanus.

Patria illius.

3 In eandem dignitatem effudit Lusitania Ioannem vigesimum (si vera est Onuphrij supputatio) Vlysipponensem;

*Ioannes XX. Pontifex Max. Lusitanus.* Quem licèt sapientiæ excellentia, morum integritas, & communis lucis ardor, ad summum illud culmen provexerit, tamen imperandi desuetudo, vitæ brevitas, ac mortis infelicitas egregiè destinata abruperunt.

*Iacobus Cardinalis* 4 Inter plurimos, qui conscripti sunt Patres purpurati ex Lusitanis, sanctitate præluxit Iacobus Archiepiscopus Vlyssiponensis à titulo S. Eustachij, filius Petri infantis, ac Ducis Conimbricensis, quem vitæ innocentia, & castitas ampliùs quàm avita nobilitas commendavit.

*Henricus Cardinalis, & Rex.* 5 Quibus te præconijs exornem extra omnem virtutis lineam posite Henrice Cardinalis, sub nomenclatione quatuor Coronatorum: qui non solùm rara quadam sanctitatis perfectione, sed etjam regali majestate, quòd ad tuam ætatem visum non fuerat, sacrum illud Collegium illustrasti; & coronam galero, sceptro baculum, & utramque purpuram copulasti?

## *Sancti alij in Lusitania Prælati.*

*Sancti Pontifices Ecclesiæ Bracharensis.* 1 Si ab universali ad peculiares Ecclesias deflexerimus, quem non rapiet insignis ille chorus tot Præsulum, quot Lusitaniam vel in ea nati, vel aliunde asciti illuminarunt? Ex plurimis, quos nacta est sedes Bracharensis, tres primi: Petrus, Basileus, & Ovidius fidem suo sanguine, ut testatur Dexter, corroborarunt. Eosdem posteà consequuti sunt diverso temporum, sed exiguo virtutum intervallo tres præstantissimi confessores: Martinus, Fructuosus, & Giraldus, quibus toto jure apponi debet sanctissimus Archipræsul Frater Bartholomeus à Martyribus Vlyssiponensis ex doctissimo, & sanctissimo Ordine Prædicatorum, qui primævum illum, ferventemque nascentis Ecclesiæ spiritum tepidis istis, frigescentibusque temporibus revocavit.

*Sancti Guodinus, & Potamius.* 2 Inter antiquos Præsules non vulgari sanctitatis opinione sunt Guodinus, & Potamius; è quibus posteriorem cùm libido, ve-

do, velut alterum Davidem in terram elisisset, ipse ilicò pœnitentia sauciatus ad Deum toto corde versus est, & Ecclesiæ administratione se ipsum privata censura priùs abdicavit, & in tenebricosum carcerem inclusus suum crimen retulit ad decimum Concilium Toletanum Pręside Eugenio, & coram ipso, alijsque decem & septem Episcopis posteà comparuit, & flagitium agnoscens, veniamque deposcens libentissimè admisit, se exauctoratum dignitate deturbari, multò sanè post ruinam gloriosior, quàm si immobilis perstitisset.

3 In fano Bracharensi, cui nomen à D. Marco situs est ejusdem nominis confessor, qui ibidem claruit, cúmque alibi obijsset, in eum locum est translatus, ubi & sanctitatis fama, & miraculis enitescit. *D. Marcus Confessor.*

4 Bracharensis etjam fuit, Avitus magnæ auctoritatis, & eruditionis auctor in Gręca, & Latina lingua apprimè versatus, ut videre est in epistola ab eodem ad Archiepiscopum, & populum Bracharensem data Hierosolymis, quam urbem invisit eo tempore, quo Paulus Orosius Hispanus, Ecclesiasticus auctor quarti seculi in eam se cõtulit Africanorum Episcoporum monitu, cùm in villa Gamalielis quondã præceptoris D. Pauli, ipsius & filij ossa, simul cum Protomartyris Stephani, ac Nicodemi cadavere ex revelatione à Deo facta Luciano presbytero, reperta fuerunt. Quo ex thesauro aliquot reliquias Avitus obtinuit, easque tradidit Orosio, ut reversus in Hispaniam illis dotaret Balconium, & Ecclesiam Bracharensem. Simul attulit Orosius Aviti, & Luciani epistolas hujus veritatis etjam nunc indices, in quibus tantę auctoritatis Avitum fuisse ostenditur, ut Orosius ab eodem filius: à Luciano Avitus idem Pater, sanctissimusque Dei servus dicatur, addente, ejus imperio animum se ad illud testimonium scribendum appulisse. *Avitus Braccarensis.*

5 Eidem præfuit Ecclesiæ, ut patet ex Concilijs Toletanis, quibus subscripsit, insignis Pontifex Ioannes Scalabitanus, qui anteà Abbas fuerat Valclarensis in Catalaunia, & Episcopus Gerundensis virtute & literis ornatissimus, maximumque *Ioannes Scalabitanus.*

Ecclesię, & Catholicæ religionis in Hispania propugnaculum, ob quam in exilium relegatus fuit à Rege Leovigildo Arriano, & decem annos ijs in laboribus transegit, ut monet D. Isidorus de viris illustribus cap. 31.

Ioannes Visensis. 6 Ecclesiæ Visensis, & Lamacensis inter præstantissimos alios Pontifices, Ioannem habuerunt, virum sanctissimum, qui ab urbe ad nos invexit religiosissimam S. Ioannis Euangelistæ sub cęruleis indumentis, iuxta regulam D. Georgij in Alga apud Venetos congregationem.

D. Mansius 7 Ecclesia Eborensis Mansio suorum Episcoporum primo gloriatur, ut qui fuerit ex septuaginta duûm Christi discipulorum numero, & Transtaganę Provinciæ Apostolus.

D. Rosendius. 8 Quid de sancto dicam Rosendio antiquæ nobilitatis, & sanctitatis viro? qui natus in oppido Sala diœcesis Portuensis, primum fuit in Dumiensem Præsulem, deinde in Mindoniensem, tandem in Auriensem consecratus, resignatis tandem sacerdotijs in cœnobium se abdidit, ubi sibi, Deóque vixit, factis & miraculis admirabilis.

*Sanctorum diversorum ordinum in Lusitania, exempla.*

1 In alijs vitę generibus diversa virtutum exempla non defecêre Lusitanos; Ad concionatores commendandos sufficiat D. Antonius Vlysipponensis dvini honoris zelo flagrans, & maximum Italiæ, & patriæ suæ ornamentum.

D. Antonius à Padua.

D. Theotonius. 2 Regulariorum ordinum prælatis egregia reliquit sanctitatis monumenta D. Theotonius Prior sanctæ Crucis, illustrissimi cœnobij ad Conimbricam, & D. AEgydius à Bousela in Visensi diœcesi, aulicus primùm, & vanus adolescens, posteà clarissimum sydus in Prædicatorum ordine, & Provincialis totius Hispaniæ moderator, cuius ossa Scalabi religiosè asservantur in suæ familiæ cœnobio, quod diu exemplis, & monitis instruxerat; Item sub eodem nomine Deo militans D. Pelagius Conimbricensi monasterio Præfectus.

3 Abba-

3 Abbatibus cereo præluxit D. Gonçalus ab Amarante, quem desiderium exosculandi ea loca, quę Christus vivens pedibus lustraverat, vocavit in Palæstinam, & ex ea in patriam reversus, vitam posuit in maximarum virtutum gloriosissima palestra Eadem institit vestigia D. Fructuosus Abbas Ecclesiæ Constantini prope Villam regalem, qui & Hierosolymam invisit, & posteà suam spartam laudabiliter excolens in pace conquievit. Illius caput argento inclusum multis voti & religionis ergo confluentibus colendum exhibetur. In horum tabulas referri potest Ioannes Nunesius AEthiopiæ supra AEgyptum Patriarcha, qui cùm Abbas esset Ecclesię Freirisiensis in Bracharensi territorio, sex horas singulis diebus orationi impendebat, curam interim non abjiciens ovium pascendarũ, à quibus, ut rarum sanctitatis ostentum colebatur. Omnibus tamē rebus nuntium remittens perfugium sibi quæsivit in nostra societate, in qua brevi ita profecit, ut dignissimus iudicatus fuerit illa præfectura, ad quam, & à Pontifice, & à Rege Ioanne tertio vir quærebatur omnibus numeris absolutus.

*D. Gonsalus.* *D. Fructuosus.* *Ioannes Nunesius Patriarcha*

4 AEquum minimè videtur, ut silentij velo prætereamus fratrem Vascum Lusitanum, qui puer in Italiam profugit, ubi sub magistro perfectissimo Thoma Senensi Eremiticæ vitæ tyrocinia ponens, in Hispaniam reversus est, ductus amore eorum beneficiorum, quæ à suo præceptore audierat, in eam à Deo plenis manibus invergenda. In Castella substitit aliquantulùm, sed rebus ex voto non fluentibus, migravit in Lusitaniam, ubi propítio usus Dei Numine, & Ioannis primi Regis liberalitate, ac Bonifacij noni summi Pontificis gratia, Hieronymiano ordini prima cæmenta locavit in duobus cœnobijs, quæ nominantur à Pyrolonga, & à Mato. Aliquod deinde transactis annis in Castellam reversus à Cordubensi antistite impetravit cœnobij ædificationem, cui nomen à Valle Paradisi, in quo cælo dignissimam vitam agens post centum annos egregiè collocatos, in stabilem paradisi sedem evolavit.

*F. Vascus ex familia D. Hieronym.*

 5 Vi-

*Tres sancti Eremitæ.* 5 Vitam à quovis hominum consortio avulsam illustrarunt in hoc regno tres admodum abstrusi Eremitæ, sancti Benedictus, Onudonius, & Gansenius.

*D. Leonardus, Pastor.* 6 Pastoritiam tibiam egregiè inflavit Divus Leonardus, qui pecudes ducens, & armenta, cælum virtutum suarum concentu mirificè oblectavit.

*Princeps Petrus.* 7 Hominibus militari, & equestri gloriæ addictis non deest quid imitentur in sancto, & bellatore Principe Petro Alphonsi Henricij Regum primi fratre, qui non vulgaria relinquens suæ fortitudinis in Lusitania & Gallia documenta, seculo voluit tergo notior esse quàm fronte, & Cisterciensi ordine militarem sui victor commutavit, & ad vitæ exitum conservavit.

*Nonius Alvarus Pereira.* 8 Fuit itidem clarissimum equestis ordinis speculum Brigantinæ domus Princeps, & Regni stabilimentum Nonius, Alvarus Pereira, qui clarior fuit suspensis ad Carmelitanæ virginis templum armis, quàm priùs sumptis aduersus finitimos; Nam illi se familiæ devovit, quin admiserit ullis se sacris authorari; ut etjam Princeps Petrus, de quo proximè.

*Simon Gomesius sutor.* 9 Illorum, qui manu victum laboriosè quæritant, exemplum sit, qui nobis in pueritia sępe calceos accommodavit sutor Simon Gomesius Eborensis, virtute, & divinarum rerum notitia ita conspicuus, ut acutissimis stupori, Regibus, & Principibus honori, omnibus summę fuerit admirationi, tàm propter numquam intermissam cum Deo conjunctionem, quàm ob minimè fluxa vaticinia, quorum eventum nunc adeò experimur.

*Ioannes à Deo.* 10 Hunc sibi locum deposcit Ioannes à Deo Lusitanus ex Monte Majori novo in confinibus agri Eborensis, qui rusticanam & mercenariam vitam priùs, deinde militarem agens, sana quadam insania simulata insigni ludibrio popularem fastum pessundans, se totum, atq; vitæ suę rationes in pauperum, & meretricularum utilitatem ordinavit: illos cibo nutriens, & ægrotantes reficiens: istas à turpi quæstu ad honestatis munia conver-

convertens. Granatæ obijt anno 1550. tanta virtutis existimatione, ut illius funus non solùm ab egenis, quorum miserias sublevaverat, sed etjam à tota nobilitate, & religiosis ordinibus fuerit frequentatum. Cùm post viginti annos ipsius sepulcrum patefactum est, cadaver integrum, nullùmque infestum odorem spirans comparuit; quo testimonio compertum est, vivente in cælo ipsius anima corpus adhuc foveri. Fratres reliquit suæ charitatis hæredes, & optimos pauperum patronos.

11 Egregiam hanc cohortem claudat B. Amadeus, secundo genitus loco à Roderico Gomesio Sylvio Præfecto arcium Campi majoris, & Ouguellæ; & Isabella Menesia, quę patrem habuit Petrum Menesium Comitem Viannæ, & primum Septæ Ducem, Villaregelensis domus auctorem, fratremque Didaci Sylvij, primi Comitis Portalegiensis, sub quo pædagogo bullam suspendit Rex Emanuel. Ioannes ille à matris cognomine, Menesius dicebatur, & furtivos aliquos amores alebat, quorum causa in Italiam secessit, ea tempestate, qua Eleonora Eduardi Lusitani filia Federici III. Imperatoris jugali thalamo uxor data, cum eodem Romæ coronata fuit. *B. Amadei nobilitas.*

12. Hic Ioanni divina lux affulsit, eumque in agnitionem fucatæ, & labentis gloriæ induxit. Ergo rebus nuntium remittens, sed veteres amores non omnino delens ex animo, se dici voluit Amatorem: Franciscani tamen, quorum probavit institutum, vocabuli corruptione, vel ex veritatis expressione Amadeum nominarunt: sic enim se totum in Dei amorem transtulit ex assiduo orationis usu, ut in summam perfectionem conscenderit, & superioribus annenutibus vitam solitariã coluerit, impetrato à summo Pontifice sacello prope Vaticanum, quod nomen habet A Divo Petro Montorio, ubi fama constans est, caput Apostolorum Principi avulsum. Hic cælestem, & summa asperitate constrictam per multos annos vitam exegit, ob quam & summo Pontifici charus, & Purpureorum patrum senatui venerabilis habebatur. Post aliquot inde annos illius ob reverentiam Isabella Hispaniæ Regina Ferdinandi Catholici uxor, *Ordinem D. Francisci ingreditur.* *Eremiticã vitam sectatur.* *Isabella*

uxor, eodem in loco celebre cœnobium Franciſcanis Patribus erexit. Multis à Deo revelationibus fuit illuſtratus, quæ in volumen non exiguum Latino ſermone concinnatum cumpulſæ fuerunt; ſed is impiorum hominum artificio adulteratus primam illam authoritatem amiſit. Obijt tandem miræ ſanctitatis exiſtimatione Mediolani, ubi ſitus, multis poſt mortem miraculis claruit, & velut unus ex cælitum numero ſuſpicitur, & ad impetranda Dei beneficia evocatur.

*Opinio de illius ſanctitate.*

## *Aliquot Luſitanæ fœminæ ſanctitate nobiles.*

*Taraſia ſanctitas.*

1 Anno milleſimo, ducenteſimo, ſexageſimo ſexto, Ourenij in conventu Scalabitano diem obijt infima conditione fœmina Taraſia, meritis ac virtutibus ſublimis, quam licet paupertas ad herilem famulatum dejecerit, tamen ſanctitas ad excelſum ſolium evexit; Eius fama cùm minus pervulgata ſit, operæ pretium eſt, tria nobiliora exempla ſubtexere.

*Miraculum ab illa editum.*

2 Cùm aliquando pauper ſtipem emendicans Antiſtitis Eccleſiæ Ourenienſis, cui ipſa ancillabatur, fores pulſaret, nudum intuita, pallium, quo iam propter decuſſum florem minùs herus utebatur, illi ſuppeditavit. Conſcius largitatis ſacerdos, & indignatione commotus illam adigit ad muneris repetitionem. Rogat illa, ut ratum habeat, quando veſtes alię blattarum ac tinearum epulę in arca putreſcerent: Sed avaritia conſilijs minimè acquieſcit; Illam herus ita durè increpitat, ut compulſa fuerit à Deo, utpote liberaliori, auxilium repoſcere. Affuit ſubitò Angelus indiſcretum omninò pallium aliud deferens, quod illa hero commiſit; ſed cùm poſtridie ad templum ſacra facturus acceſsiſſet, videt pauperem eodem quo anteà pallio graphicè exornatum, & rem qualis erat intelligens, cœpit ancillam, ut promerebatur, revereri.

3 Iterum

3 Iterum accidit, quod B. Elisabethæ Dionysij Regis uxori in ipsius anacephalæosi diximus obtigisse. Canistrum panibus fartum manibus deferebat, ut pauperibus erogaret, in herumq; incurrens, & ab eo, quid ferret, interrogata, rosis illud plenum esse respondit. Ille linteum removens, rosas reperit, illis vernantiores, & odore suaviores, quæ in hortis conseruntur. *Aliud.*

4 Omnium etiam sermone circumfertur, ipsam aliquando in templo ita fuisse in Deum ab externis sensibus abalienatam, ut nihil præsentiente sacrorum, & clavium custode, ibidem pernoctaverit, & expansis ad auroram valvis, à dulci illo somno evigilans, dolere cœpit, quod farinam excernere, & pinsere, ut erat opus, non potuerit. Festinatò in domum reversa reperit massam non tantum subactam, sed & panes Angelorum ministerio in clibano concoctos, & in panario recentem adhuc calorem exhalantes. *Aliud.*

5 Ob hæc & alia prodigia Antistes, & populus ipsi exstinctæ quotannis die tertio Septembris, in quem incidit illius obitus, non statas pro defunctis preces, sed sacrum, quod in celebritate Sanctorum omniū decātatur, statuit recitari. Et in templo Misericordiæ, in quod cōfusa sunt antiqua quatuor oppidi sacerdotia, sacellum habet, cui pro ara est sanctissimę fœminę sepulchrum, quod à multis, illius caput argento repositū osculantibus, invisitur, ob auriū medicinā, quibus potissimū opitulatur. *Opinio de illius sanctitate.*

6 Fœminis coniugio addictis exemplo sit Regina Vrraca, Alphonsi primi Regis uxor, cuius æternam felicitatem quidam ex Canonicorum Regularium ordine, Deo patefaciente, cognovit; & Regina Elisabetha, de qua actum suo loco. Illis se comitem adiunxit Beatrix, Nonij Alvari Pereriæ Comitis stabilis filia, & Alphonsi à Ioanne primo editi uxor, cuius ossa in cœnobio Divi Francisci ad Guimaranium condita, plurimos habent cultores ob febrium depulsionem. Easdem ut genere, ita sanctitate æmulata fuit Maria Parmæ, ac Placentiæ Princeps, Regis Emanuëlis ex infantibus Eduardo, & Isabella Neptis; quæ nuptui data Alexandro *Vrraca Alphonsi I. uxor.* *Beatrix.* *Maria Parmensis.*

 Farne-

Farnesio Duci excellentissimo, perfectæ pietatis, patientiæ, charitatis, aliarumque virtutum impressa vestigia ad omnem reliquit immortalitatem, ut dignosces ex ipsius vita Italo, & Hispano idiomate conscripta.

*Margarita à Clavibus.* 7 Illuxit etiam nostra memoria in coniugali statu ex Insula D. Michaëlis fœmina, cui nomen Margaritæ à Clavibus, quæ post viri obitum ita se transtulit ad precationem, vitæ asperitatem, & Sacramentorum frequentiam, ut brevi ad summum sanctitatis apicem pervenerit. Illam Deus claram reddidit miraculis, de quibus posteà diligenter inquisivit Petrus à Castilho tunc Angrensis Episcopus, posteà Collipponensis & maximus fidei quęsitor, ac Regij sacelli præfectus; alijque posteà Conimbricæ, & Averij sede vacante Capituli authoritate. Quibus inquisitionibus inspectis Emanuël Gouveanus Angrensis Episcopus, consultis doctissimis ex omnium Religiosorum hominum familijs, ipsius corpus loco edito prope summam aram collocavit succollantibus in translatione Comite Villæ Francæ, & Optimatibus, quod nunc visitur in Capsula honoraria holoserico operta.

*Tarasia Sancij I. filia.* 8 In Lorvaniensi parthenone iucundissima est memoria Tarasiæ, quę patrem habuit Sancium primum Lusitanię, coniugem verò Legionis Regem. Illud virginum domicilium sub D. Bernardi disciplina ad arctiorem revocavit, & multis reditibus amplificans vitæ suæ exemplis, & sepulchro ditavit. Anno 1617. ut prodidimus in tertia anacephalæosi, effossum fuit illius cadaver ita integrum, ac si tum primùm fuisset terræ commendatum.

*Maphalda soror Tarasia.* 9 Eodem etiam anno, ut ibidem monuimus, in Aroucæ virginum cœnobio reseratum fuit Maphaldæ sepulchrum, quę sororem Tarasiam vitę genere imitata, post viri mortem (is autem fuit Henricus primus Rex Castellæ) illam domum suis sumptibus refecit, ibidemque sibi & sanctæ Spinelę, cum qua conjunctissimè vivebat, sepulturam elegit, & post miraculorum famam, illibatum etiam à corruptione cadaver, imò suavissimè

visſimè redolens, conſervatum eſt; quod illo loco latius fuit explicatum.

10 Duabus ſororibus religione non ceſsit Sanctia, quæ poſt fundatum à ſe D. Mariæ à Cellis Conimbricæ cœnobium, palatia ſua ad Ierabricam, convertit in hoſpitium Franciſcanorum, quod primum fuit in Luſitania, & inde ad Cellas regrediens ibidem vitam poſuit, & extinctæ cadaver elatum fuit à ſorore Taraſia Lorvanium; ubi crebra miracula fidem aſtruunt illius ſanctitatis. *Sanctia utriuſque ſoror.*

11 Harum Reginarum pietatem, & religionem ad vivum exprimere certavit Helena à ſancto Antonio, quam Franciſcus Gonzaga Cardinalis legitimam Alphonſi tertij Luſitani filiam nuncupat, & quamvis Regni annales illius non meminerint, tamen vulgaris fama illam Regi conjunctiſsimam confirmat. Quocumque parente genita fuerit, cæleſtem propinquitatem ita affectavit, ut in Scalabitani parthenonis culina, & valetudinario totam vitam degens, omnibus ſanctitate præluxerit. Cùm ſanctimonialis ægrota, aliquando guſtandorum ceraſorum cupiditate æſtuaret, charitatis ardore ipſa conflagrans ad arborem acceſsit, illamque ſigno crucis fæcundās iuſsit, ut immaturos fructus in opportunos & rubicundos ſubitò excoqueret. Dictum, factum; ijs deguſtatis, illa convaluit. Tradit etiam idem autor in ipſius oſsium ex primo tumulo ad elegantiorem tranſlatione, pompa valetudinarium prætergrediente, omnes, quæ lecto detinebantur, ſubitò ad illam proſequendam, omiſsis languoribus ſurrexiſſe. *Helena à D. Antonio*

12 Quo piaculo præterirem illam, quam novimus, auguſtiſsimam, & ſanctiſsimam Catharinam Caroli quinti Imperatoris ſororem, & Ioannis tertij Luſitaniæ Regis uxorem, quibus de Regibus etſi oculati teſtes non eſſemus, tamen mendaces nos minimè eſſe evinceret ampliſsimum illud Doctoris Martini ab Aſpilevata Navarri teſtimonium, quo ſe, nullum par coniugum ſanctius vidiſſe affirmat in ſua Summa numquam ſatis laudanda. Doctorem Michaëlem Turrianum è *Catharina Regina.*

nostra Societate (qui diu Reginæ fuit à Confessionibus) dicentem audivi, illius animam sibi videri unam ex ijs, quæ inter omnes purissimæ erant, & Deo acceptissimę; qua de re in viri anacephalæosi aliquid attigimus.

### *Sacræ aliquot* Virgines *Lusitanæ.*

13 Innumerabilis fuit multitudo sacrarum virginum Deo in diversis huius Regni parthenonibus militantium, qua scatent omnes religiosorum annales. Illis vexillum præfert sanctissima virgo & martyr Irene, eamque sequutæ Iusta & Casta materterę, quarum ossibus Tomariense D. Clarę parthenium commendatur. Irenem Angeli in ipsis Nabanis, & Tagi confluentibus tumularunt, & singulis annis, recurrente obitus die, Tagi aquæ in fornicis modum curvatæ, liberum iter accedentibus præbebant.

*Irene, Iusta, Casta.*

14 Præcellens etiam virtute fuit virgo sanctissima Senorina, quę ab annis teneris in æde D. Ioannis à concha Benedictini ordinis sub materteræ, ac magistræ Guodinæ, cui in Abbatissæ munere successit, nutricatu in miram sanctitatem adolevit. Inde ad aliud virginum alveare, quod Basti exstruxit, commigrans multa edidit miracula, ut aquæ sæpiùs in vinum metamorphosim ad opifices qui incumbebant substructioni. Iterum oratione, & crucis signo convulsum & labascens tempestate solarium, retinuit, & alia patravit, de quibus Frater Bernardus à Brito agit tom. 2. Monarchiæ Lusitanæ sub finem. In cælum abijt 22. die Aprilis anni 982. Illius corpus iacet in Basti templo, & prope illud cadavera Guodinę & S. Gervasij, quē alij Senorinæ fratrem, alij sanguine coniunctissimum arbitrantur.

*D. Senorina, & Guodina.*

*D. Gervasius.*

15 Hic locus iure debebatur Ioannæ Alphonsi quinti filię, & Ioannis secundi sorori, nisi privata quædam anacephalæosis illi esset in superiori opere attributa.

*Ioanna Princeps.*

16 Huc spectat Beatrix à Sylva soror beati Amadei, & Iacobi à Sylva primi Comitis Portalegrensis, quæ, ut Gonzaga Fran-

*Beatrix à Sylva.*

Franciscanę familiæ minister generalis, & posteà Cardinalis scribit, Isabellam Ioanni secundo Castellæ Regi nupturam, inter chariores pedissequas consequuta, in amorem adeò insanum Castellanos ob raram formæ elegantiam incendit, ut non semel cædibus, & insignibus duellis de illa fuerit decertatum. Quod ita Regina doluit, ut Beatricem iusserit in capsulam annulo munitam detrudi, & cibo potuq́ue multari. In locum adeò angustum se compulsam conspicata Beatrix, cordis oculos in cælum sustulit, & velut alter Ionas ex Ceti visceribus, ex illa caligine preces funditans, periculum agnovit, suamq́ue castitatem Deo devovit sub beatissimę Virginis signis, quę nocte proxima illi se videndam exhibuit, candido & cæruleo ornatu circumamictam. Oppigneratam fidem triduo evoluto solvit, & regium D. Dominici in urbe Toletana parthenonem quærens, ibidem 40. consumpsit annos, quin aliquis mortaliũ apertum ipsius vultum cõspexerit, pręter Reginam, & ipsius filiam, quæ semel insignem hanc gratiam à Virgine impetrarunt. In sacram illam ædem contendenti occurrerunt duo Patres Franciscani, qui Lusitano sermone eandem in proposito roborarunt, futuramq́ue multarum Virginum matrem prædixerunt, non futili præsagio; electa enim à Deo fuit in parentem Ordinis Conceptionis Beatæ Virginis, in cuius cunabula Regias Toleti domos Regina concessit. In eas Beatrix pedem intulit anno 1484. duodecim pij propositi comitibus assumptis. Regina sibi curam indixit diplomatis confirmatorij sub Cisterciensi norma, & Episcopi obsequio obtinendi; cumq́ue diploma Innocentij octavi aquis esset in mari tempestate sæviente demersum, illud Dei ancilla post orationem intra scrinium chartis alijs admixtum reperit; quod perpendens Episcopus Accitanus, solemni pompa ex arbitrio Archipræsulis Toletani illud in novam Beatricis domum convexit; Illa autem eius diei pervigilio, quo solemni ritu cum cæteris novum vitæ institutum professura erat, B. Virgine præmonente in æternam felicitatem evolavit. Exanimis fronti stella aurea insoliti

*Ordinem Conceptionis immaculatæ instituit.*

*Felix ipsius obitus.*

insoliti fulgoris insedit, ipsiusque cadaver à Præsule Toletano, non Dominicanis Patribus, quorum monitis priùs paruerat, sed Franciscanis fortissimis conceptionis intemeratæ propugnatoribus fuit post longam litem adiudicatum, ut eodem coleretur loco, quem ad colendam Beatam Virginem ipsa delegerat.

*Multa omittuntur.* 17 Multorum aliorum, & Martyrum, & Confessorum, & sanctarum Virginum facta, neque de limine in his scriptis salutamus, quod exactam illorum cognitionem pervestigandi otium non fuit, ut integram illam provinciam illis relinquamus, quos scimus eandem obstinatiùs adoriri, & feliciùs adoptatum colophonem adducturos.

*Regum pietas.* 18 De Regum Lusitanorum, ac Procerum pietate si dicere vellem, oportebat, ut novum volumen extra quæsitæ à me brevitatis metas recederem, sed aliqua summatim in uniuscuiusque Regis anacephalæosi perstringuntur. Quæ ad Proceres attinent, à communibus Regni annalibus, ab Africanis, & Indicis historijs, ubi pertractantur latissimè, petantur.

*Insigniora aliquot Beatæ Virginis delubra in Lusitania.*

Lusitanam fidem, & pietatem Deus fovet, & promovet peculiaribus beneficijs, quæ testantur plurima in laudem ac memoriam beatissimę Virginis templa magnificè ædificata ob aliquod miraculum, quo ipsius numen ibi præsentissimum comprobatur.

*Templum à Nazareth.* 1 A primis Lusitaniæ cunabulis nobile est delubrum Virginis, cui nomen à Nazareth, iuxta oppidum, quod à Silicibus Pederneira nuncupatur; AEdes assurgit prope Silicem, quam mare infrà tundit, pyramidali specie cuspidatam, & in Oceanum procurrentem tam vasto prospectu, ut oculos dejicientium aspectus vacillet; In illius Silicis angustum mucronem, & mari

& mari imminentem venatio induxit insignem equitem Fuasium Roupinium, cùm effusis habenis cervum consectaretur, & præ nebula & caligine periculi magnitudiné non agnosceret, nisi cùm se illò compulsũ vidit, unde primo gradu esset in pontum præcipitandus. Ergo cùm nec posset frena premere, neque equum retro convertere, beatissimam Virginem petitis ex imo corde precibus inclamans illius imaginem à tergo videt, cuius præsentia, & alicuius angeli, ut fas est credere, opera, equus in eodem vestigio substitit, solisque nixus pedibus, se à Silicis cuspide in interiorem partem saltu inflexit, ferrei calceamenti signa saxo imprimens, quæ hodie religiosè tanguntur à reptantibus, & vix audentibus inde oculos in fluctus infernè oblatrantes demittere; In eodem Siliceto crux suspicitur nullo humano artificio perfectè elaborata nobili præsagio superioris prodigij, quod dicato exaltatæ Crucis die evenit.

*Miraculum, quod causam dedit ædificationi.*

2 Templum illud cognominatur à Nazareth, quia ab illius nominis urbe in Galilæa, exardescente in Christianos, & sacras imagines persecutione, quę totum Orientem quondam turbavit, in Hispaniam transtulit illam, quæ nunc eo templo colitur, Gręcus Monachus Cyprianus, & prius iuxta Emeritam Augustam in cœnobio, quod dicitur Cauliniana Gothis regnantibus collocavit, ubi plurima patravit supra naturæ ordinem miracula usq; ad annum septingentesimum decimum quartum, cùm Hispaniam Mauri subita irruptione in potestatem redegerunt. Rex Rotericus regno se exutum videns post luctuosam illam tragædiam mutatis vestibus cœnobium adijt, & inde Iconem Beatæ Virginis assumpto comite Monacho Romano nusquam stetit, donec ad montem hunc in Lusitania mari imminentem perveniret, ubi illam sub fovea cum aliquot sanctorum ossibus Bartholomæi, Blasij, & totius rei historia occultavit. His sub tenebris latuit depositum ad primi Regis Lusitani tempora, cui inter primarios Fuasius Roupinius apparebat. Is tunc exiguum sacellum imagini erexit, quod iam tunc, innumeris hominibus, & inter eos Alphonso Rege

*Nominis origo, & imaginis antiquitas.*

ſo Rege & Sanctio filio frequentatum fuit. Sed Rex Luſitaniæ Ferdinandus anno 1377. templum aliud auguſtius fabricari iuſsit, in quod divinum illud ſignum tranſpoſuit. Poſteà Regina Eleonora Ioannis II. uxor validis circum munimentis, & Rex Emanuël amplißimis porticibus ampliavit. Noſtra ętate maximum adytum eleganti fabrica exſtructum fuit, aliudque ſub terra excavatũ, ut illa eadem ſpelunca adiri poſſet, ſub qua theſaurus ille repoſitus fuerat. Harum rerum certißima quęſtio habita fuit, ex qua conſtat imaginem illam antiquißimam fuiſſe, & iam inde ab Apoſtolorum tempore miraculis illuſtrem, quæ in librum contulit Doctor Bernardus à Brito Ciſtercienſis dignißimum aſsidua pervolutatione.

*Templum B. Virginis à Carquere* 3 Antiquißimum etiam templum eſt Beatæ Virginis à Carquere, in quod Egas Moniſius Coelius Alphonſi primi Regis pædagogus ipſum infantulum, ut nexis pedibus deformem intulit, & recuperandę ſanitatis precibus author fuit. Quod miraculum in diſſolvendis Regis pedibus præmonebat, illius, & nepotum induſtria Mahometanum jugum à Luſitania, & alijs Hiſpanię partibus deponendum. In eo latiùs non excurro, quia in I. & II. anacephalæoſi examuſsim pertractatur.

*B. Virgo à Luce.* 4 Celebratur non procul à ſuburbio Vlyſipponenſi templum ſanctißimę Virginis à Luce, ita dictum ex varijs luminibus, quę Alphonſo quinto regnante nocturnis in tenebris illo loco diſcurrebant, cunctis admiratione detentis, & diverſa ominantibus; donec Virgo eadem Petro Martinio ſe videndam præbuit ergaſtulo in Mauritania detento. Illum enim docuit ſtatim fore vinculis liberandum; proinde monet, ut ad locum luminibus celebrem prope Olyſipponem tendat, & ſacellum exſtruat ſub nomine ſanctæ Marię à Luce; vbi ſe Virgo captivi oculis ſubtraxit, ſe ille ſtupet non in Africa, ſed in Luſitania vinculis ſolutum, quæ tamen poſſet in miraculi fidem poſteà ſuſpendere; & comites adſciſcens, Lupum Simonium, & ipſius uxorem Agnetem Aneſiam, adſpexit fonti imminentem ſtellam lucidißimam, quam veluti clarißimum cereum pręcedentem

dentem ſequutus, & in ſylvam progreſſus, ſecundo rivulo curſum illa tenuit, & ſplendorem intendit eo loco, ubi theſaurus abſcondebatur. A tribus virgulta cæduntur, ſylva perpurgatur, & in media area ſub lapidibus palmare Virginis ſignũ candido ſerico veſtitum reperitur, quod hodie perſtat ita illæſum, ac ſi nunc primùm ex veſtiaria officina detraheretur. Qua ex materia eſſet effigies, quæ bombycina veſte tegebatur, nemo adhuc potuit explorare: tentantibus, aut cæcitate, aut febre percuſsis. Illi Petrus Martinius eodem loco umbraculũ ex ramis texuit, & divendita facultatum parte ſacellũ inchoavit: adſtante, cùm cæmenta jacerẽtur, Alphonſo V. Rege, & Vlyſsipponenſi Præſule Alphonſo Nogueria, qui fanum abſolutũ primo ſolemni ſacro coram eodẽ Rege dedicavit. In illud olim, & nunc plenis ſemper vijs commeatur, ob beneficiorum multitudinem, quę ab omnibus illa ęde obtinentur. Eam Maria Emanuëlis Regis filia novo adyto ex fabrefactis admirabili opere, & nobilitate marmoribus in ſepulturæ locum elegit, ibiq; religioſiſsimi Patres Ordinis à Chriſto, quorum caput eſt ad Tomarium virtutum ſuarum lucem B. Virginis hominibus adjungunt.

5 In Tagi oſtio verſus Cetobricam domus eſt ejuſdem Virginis, admodum frequens non ſolum ob miraculum, quod ædificationi cauſam dedit, ſed quod initium fuerit Provinciæ Franciſcanorũ, qui ab Arrabida dicuntur, ſumpto nomine ex vulgari montis illius vocabulo. Severiſsima eſt illius Provincię diſciplina, cujus primus author fuit Fr. Martinus à ſancta Maria Caſtellanus ex Provincia Carthaginienſi, & ex clariſsimo genere Comitum S. Stephani, quem Ioannes Dux Averienſis anno 1540. hoſpitio recepit, domumque à turbis adeò ſepoſitam aſsignavit, ut expleret illud, quo tenebatur, vitę ſolitariæ inſatiabile deſiderium, quam ibidem amplexus ſuaviſsimam nominis ſui fragrantiam latiſsimè diffudit. *Arrabidæ domus & religio.*

6 Miraculum, quod huius domus ædificandę ſtimulus fuit, ita proditur à Cardinali Gonzaga in fundatione Provinciæ Arrabidenſis. In Luſitaniam Anglus mercatator navigabat; & in- *Religionis illius cauſa.*

 cumbente

cumbente atrocissima tempestate in scopulos in ipso Tagi ostio infames, multorumque ossibus albos agebatur, & nocte festinante omni recuperandæ salutis spe dejectus, ad sacram anchoram, hoc est, Beatissimam Virginem, cuius effigiem navi deferebat, se convertens, eamque diligentissimè exquirens, minimè offendit. Quo casu gravissimè sauciatus in altum oculos attollens, subitò in prærupti montis cacumine lucem intuetur, quam ut certissimam Pharum sequens, ex ipsis penè Syrtibus in sinum placidissimum evasit. Post auroram in terram mercator, & nautę exeuntes ad montem conscendunt, quænam lux illa fuerit indagaturi, cùm suam illam effigiem stupore attoniti conspicantur, eamque supplicabundi, & gratulabundi venerantur. Mercator brevi merces omnes auctioni addicens, collectam ex illis pecuniam in sacræ domunculæ extructione insumpsit, in qua, quod reliquum fuit vitæ, cultu eremitico sanctissimè transegit.

*Aliæ Virginis ædes.*

7 In eadem Vlyssipponensi diœcesi sunt aliæ celebres Virginis ædes, qualis A Rupe; (Pennam dicunt) Ab specula, sive Atalaja, Amerciana, A promontorio, quod antiqui barbarium nominabant, in quo singulæ sodalitates Vlyssipponensis singulis diebus Dominicis discretè itare solent, voti, & religionis ergo.

*B. Virgo à virtutibus.*

8 Tota Lusitania notissima est domus Virginis à virtutibus prope Azambugiam in eadem diœcesi ex antiqui miraculi traditione; Refertur enim exerrantem ab armentis taurum, nec diu inventum à pastore, tandem visum fuisse procumbentem ante Virginis effigiem ex arboris ramo dependentem. Cui ille cùm ex frondibus ædiculam in sacelli speciem cócinnasset, pastores alios accivit, à quibus locus religiosè cultus miraculis honorem brevi quæsivit, & in templum ditissimum excrevit, quod nunc annexum est vicino Franciscanorum cœnobio sub titulo Virginis à virtutibus, ob plurimas, quas ibidem liberaliter operatur.

*B. Virgo à Spineto.*

9 Post recuperatam à Mauris nobili stratagemate Gyraldi absque pavore, Eboram, pastor Virgini deditissimus oves prope mili-

pe militarem speculam pascebat, & cùm aliquando in suum se tugurium recepisset, eadem forma Virginem conspexit, qua olim Moyses Angelum in solitudine cinctum undique flammis rubum intuetur, quin damno aliquo ab illis tangeretur, & inter eas multò fulgentior beatæ Virginis species emicabat; nec compertum nobis est, an vocem aliquam emiserit. Illud certum, pastorem ita fuisse illo viso commotum, ut venditis, relictisque pecudibus Virginis signum in illa specula defixerit, quo in orationis domum Christianis arx illa verteretur, quæ tamdiu Mauris explorandis inservierat. Nonnulli referunt, hanc fuisse matricem Ecclesiarum erectarum Virgini in territorio Eborensi, quam ipsa miraculis illustrare cœpit, ijsq; plurimos ad se quærendam, maximè ob ægritudines, aliasque corporis difficultates expellendas invitàvit, pastore ibidem in magnę matris laudem perpetuam excubante. Expendens deinde Vascus Perdigonius Antistes Eborensis, angustam esse capiendæ confluentium multitudini speculam, autor fuit construendi monasterium, in quo ab anno 1408. monachi Hieronymiani omnibus sunt virtutum exemplis conspicabiles. In hanc domum tanta religione propensus erat Alphonsus V. Rex Lusitaniæ, ut in Arzillæ oppugnatione in Africa voverit, se si victoriæ compos esset, argenteum equum, & equitem cataphractum, qualis tunc ipse incedebat, oblaturum in eò templo, quod à Rubo, sive Spineto vulgò dicitur. Reversusque voti reus se eodem liberavit, argenteaque illa pegmata in templo proposuit, quæ inconsultè post Regis obitum cœnobij Præfectus in pecuniam signari iussit ad sumptus pergulæ à se subvectę, dolente maximè cùm rescivit, Regina Elisabetha, quę multò plus argenti, ut dicebat, contulisset, ne illud regiæ pietatis monumentum aboleretur.

10 Villæ Vicosæ (quæ sedes est aulæ Brigantinæ) templum visitur impollutæ Virginis à Conceptione, quod extulit Comes stabilis Nonius Alvarus Pereira in præcipuum oppidi delubrum, quod posteà cælestibus portentis amplius clarescens *B. Virgo a Conceptione*

 à Duce

à Duce Theodosio avitæ pietatis hærede, & amplificatore novis substructionibus, & festivis ludis majorem religionem comparavit.

Aliæ ædes. 11 Beringelij in eadem diœcesi Eborensi sub eodem Conceptionis titulo aliud est Virginis sacrarium convenarum multitudini ad excipiendum illius beneficia opportunum, ut iam pluribus miraculis experientia confirmavit.

B. Virgo à flore Rosæ. 12 In Cratensi sacerdotio prope Cratum Virginis ædi nomenclatio est, A flore rosæ; Alij non procul inde sitæ A gladiolis, quos dicunt Abroteas; & Marvani tertiæ Ab stella, quòd pastor in montis dorso, ad cujus radices oves ducebat, sidus fulgurans viderit: quo diligentiùs perscrutato, sub rupe Virginis Iconem offendit, cui statim populus templum dicavit, & posteà ędificium excipiendis Franciscanis Patribus accommodum. Tria hæc Virginis domicilia, ut reliqua, de quibus adhuc dicendum multis miraculis commendantur.

B. Virgo à Pietate. 13 Duodecim supra Conimbricam milliaribus continuis excursibus petitur ædes Virginis, cui nomen à Pietate: illiusque parietes multis donarijs patrocinium indicantibus exornantur.

B. Virgo à Beco. 14 Prope Vaccam (vulgò Bouga) simile templum est ejusdem Virginis, A Beco nuncupatæ, quod cùm anteà tenuè esset, magnificè posteà adornatum fuit, Dei matre puerum monente, ut accolas negligentiæ incusatos ad elegantiorem templi structuram hortaretur, quam ipsa multis posteà præstitis beneficijs solvit egregiè.

B. Virgo à Spelunca. 15 In diœcesi Lamacensi in primis nobilitatum est Virginis ab Specu (vulgò Dalapa) delubrum, cujus miracula solidum volumen exigebant. Pervulgata est opinio, Virginem ibidem primò visam sub horrido specu, quod saxa quatuor mirabili artificio arcuata reddiderunt; in quo illud stupori est inspicientibus; saxum superius, quod cæteris in galeri formam incumbit ita prioribus annis fuisse depressum, ut sacerdotis celebrantis capite tangeretur, sed paulatim adeò recessit, ut nunc

liberè

liberè possit Eucharistia supra verticem attolli. Auget miraculum, quod vastum illud saxi pondus à reliquis dissociatum exigua radice nititur, & suapte gravitate in imum traheretur, nisi divina manus sustineret. Infinitis propemodum cereis, qui ex dono singulos in dies offeruntur, casu ignis applicitus antiquum Virginis signum abripuit, illa tamen vi suum Numen loco affixum, non signo testaretur, illi quod substitutum est propiore, eandem virtutem indidit, & totius Beiræ concursu non segnius, quàm anteà celebratur.

16 In eadem diœcesi supra Cudam (vulgò Ribahoa) duo Virginis templa eminent præ cæteris ab ipsa Maurorum expulsione nobilia; alterum è regione Sabugalis ad Orientem, cui nomen à Sacaparte; alterum infra Castellum Roderici (vulgò Castel Rodrigo) quod dicitur à Pyro (de Pereiro) sive sanctæ Reliquiæ, quod in eo loco, cum Virginis effigie repertæ sint plurimæ Sanctorum reliquiæ, sub terram à Christianis defossę, cùm Mauri licenter tota Hispania volitabant. *B. Virgo à Sacaparte, & Pyro.*

## *Templum sanctæ Mariæ de Ceiza.*

1 Cum antiquioribus Deiparæ delubris, illud numeratur, quod Ceicæ non longè à faucibus, per quas Monda fluvius in diœcesi Conimbricensi in Oceanum aquas exonerat, situm est. Vbi nostra tempestate Cœnobium Cisterciense perennat, quod Alfonsus Henriquis Deiparæ beneficijs adstrictus inchoavit, absolvit tamen ejus filius Sancius, arrepta occasione à duplici miraculo, quod cæli Regina præsente Alfonso edidit. Ad Mondæ ripas spatiante Alfonso, ut graves animi ægritudines, & curas mordaces, quæ illius cor edebant, amœno fluminis prospectu deponeret, supervenit nuntius; non longè à flumine sitam esse Deiparæ ædiculam, de qua mira quæque non immeritò commemorarentur. Decrevit Rex sacram ædem invisere, ad quam cùm se reciperet, à suis comitatus, hæc ferme ceciderunt. *Templum hoc ab Alfonso I. erectum.*

In leporem ante oculos excitatum tanto impetu eques equum immisit, ut ad fruticis radices impactus, ab equo supinus deflueret; quem equus in ruinam præceps ita propulsavit, ut exanimato similis corruerit: Ad delubrum tamen delatus, ut terræ mandaretur. Tam acerbam calamitatem Alphonsus adeò molestè tulit, ut pristinus ille mœror animum iam meliùs habentem denuò vellicaret. Vbi tamen ad ædem horrentes inter sylvas exædificatam ventum est, in genua provoluto ante aram Deiparæ mæror animi ita abstersus est, ut in posterum nec mestitię quidem vestigium animum attentaret. Ille verò, qui vita defunctus habebatur, mox atque ædis pavimentum attigit, ad pristinum vigorem revocatus immortales Virgini habuit grates, & voto nuncupato se Deiparæ obsequio devovit.

*Origo huius templi.* 2 Huius ædiculæ originem invenies Lorvanis in archivis; quæ ita habet. Per id tempus, quo Maurorum Reges res Hispaniarum administrabant, & in aliquibus Hispanię urbibus Gottorum reliquiæ perennabant, complures fuere rei Christianæ professores, qui Legionensem Regem agnoscerent, ad quem iure gentium res Hispana pertineret. Hi tamen soluta pecunia tributi nomine rem Christianam ægrè sustentabant. Inter alia, in quibus Christiani ritus fierent, Lorvaniense erat *Torvaniēse Cœnobium.* cœnobium, iam ibi à D. Benedicti ętate fundatum, ad quod se complures conferebant, ut nomine sacrę illi familię dato, mira rerum humanarum despicientia ætatem agerent. Quos inter quidam fuit Ioannes nomine Alphonsi Legionensis Regis patruëlis, & Ramiri Regis avunculus, qui priusquam se Benedictinę adscriberet familiæ, honestas victorias cum maxima laude domum retulerat. Hunc Lorvaniensem Abbatem donavit Alfonsus Montis majoris, cognomento veteris, principatu, quia tunc propugnaculum erat bene munitum, paucis tamen militibus peropportunum: ut ex redditibus, & proventu inde collectis cibaria in monachos, & stipendia in milites, qui præsidio erant, solverentur.

3 Accidit per id tempus, ut quidam sacro fonte lustratus, & sub

ſub Ioannis diſciplina enutritus à Chriſti paſcuis ad Mahometis ſabuleta ſe reciperet: & ab Abderameno Cordubenſe Rege copias ſummè contenderet, queis rem Chriſtianam funditus deleret. Qui poſt varia in Chriſtianos homines exempla Montem majorem obſidione obvallavit eo animo, ut vel arcem iniquis conditionibus caperet, vel omnes ad unum ferro demeteret. Qui cùm arcem crebris aſſultibus, & dolis attentarent, tanta animi contentione ſunt repulſi, ut Mauris rebus diffiſi, de demittenda obſidione cogitarent, acriter tamen pro intercipiendis commeatibus, ne in arcem inferrentur, laboratum eſt. His coactus Ioannes, extra muros egreſſus cibaria ſæpiſsimè non citra ſanguinem comparabat. Enimverò ad illos egeſtatis terminos adducti ſunt, ut aut deditionem facerent, aut fame ſitique enecti interirent: quorum utrumque moleſtè ferebat Abbas, cùm certò ſciret Mauros propugnaculum ingreſſos fœminas, puerosque cum maximo & pietatis, & corporum diſcrimine in captivitatem adducturos. Itaque viros bellaces vocat ad conſilium, qui cùm longiores moras in conſultatione traherent, invariatis omnium ſententijs convenerunt, ut vulgus imbelle, fœminas nimirum, infantes, & ſeniores iugularent, lautamque ſupellectilem, & quidquid auri, argentive eſſet, immiſsis flammis ad cinerem reſolverent, & favillam: Poſteà copijs in acum eductis cum hoſtibus arma conferrent, ut victoriæ ſpe prorſus amiſſa, ſeque ſuoſque ulciſcerentur. His ita decretis, furentibus ſimiles, manantibus ubertim lachrymis cogitata perficiunt. Queis ut Abbas Ioannes exemplo præiret, ſororem cum nepotibus iugulavit. Tandem cùm deſperati iam in hoſtes involarent, tam fortiter ſe geſſere, ut hoſtium Imperatore Chriſtianæ fidei deſertore impudentiſsimo Abbatis gladio interempto, alij in fugam penetrarent, quorum tergo hærentes noſtri per aliquot leucas animosè inſtabant. Poſtquam receptui datum eſt ſignum, noſtrates ad colligenda ſpolia remearunt: Videres lautam ſupellectilem, veſtes pretioſas, vaſa aurea, arma, equos, frena, cadavera per agros paſsim iacentia.

*Imprudens Chriſtianorum conſilium.*

Totam

*Iugulati ad vitam revocantur.* Totam eam noctem dum per lachrymas licuit, victoriæ palmam celebrarunt. Quis enim oblectamentum caperet ijs interemptis, quos in vita charissimos habuerat? Die crastina ad primam auroram duos vident equis insidentes, glomerato incessu ad se festinos venire, quorum festivi clamores, & voces incomptæ cælum feriebant. Qui ut Abbatem convenêre, fide majora retulerunt: Illos nimirum, quos per summam carnificinam iugulaverant, singulari Numinis beneficio ab Inferis fuisse excitatos. Dici non potest quàm immortaliter fuerint tam festino nuntio gavisi, cui fidem non habuerũt, priusquam rem oculis usurparent. Hi omnes, qua ictus est inflictus, purpurea lineam signati apparebant.

*Locus ille in cœnobiũ mutatus.* 4 Ioannes alta quadam mente præditus, spolia in omnes æque distrahit, quibus ornati, & locupletes ad patrios lares recesserunt. Et vastam illam solitudinem, ubi tam lætum nuntium audierat, elegit, ut reliquum vitæ tempus ageret, augustissimæ cęli Reginæ, cui se suaque omnia multis nominibus debebat, emancipatus, cui & hostes exstinctos, & suos ab inferis reduces factos referebat, quamobrem ædiculam illam excitavit, ubi tempus continuis ad Deum precibus absumeret: effigiemque Deiparę puerum Iesum molli amplexu pręferentem in memoriam accepti beneficij è materia duci curavit, queis eandem lineam imprimi jussit, quam suscitati in collo pręferebant, ut tanti muneris memoria immortalitati transmitteretur. Sunt qui asserant, effigiem illam è cœlo lapsam ultro se Ioanni obtulisse eadem in collo cicatrice, quam nostra adhuc ætate videre est.

*Ioannis Abbatis excessus.* 5 Tuguriolum non longè ab æde incolebat Abbas pientissimus, ubi Deum votis precibusque assiduè fatigabat. Cùm tamen in lecto morti proximus decumberet, Lorvanienses monachi morbo implicitum invisebant, assidebant dolenti, ægritudinem allevabant. In quorum consortio animus è corporis vinculis absolutus ad Superos evolavit. Vita defunctum Lorvanium ad sepulturam traducere monachi curarunt, at nec vi,

nec

nec ratione ab ædicula movere potuerunt. Quo tam insolito prodigio cognoverunt, superos ita jubere, ut ubi vitam egerat, ibi post mortem sepeliretur. Grandia eius ossa nostra tempestate ad aram Deiparæ terræ infossa argumento sunt, virum fuisse staturæ Giganteæ. Plura lege, si placet, apud Bernardum de Britto 2.p. Monarch. & Chron.Cisterc.lib.6.c.27.& 28.

### *De alijs Deiparæ Virginis simulachris.*

18 Portuensibus majori in templo est Deiparæ simulachrum miraculis illustre, quo Mafalda Alfonsi Regis uxor multis devicta beneficijs templum illud donavit. Huic Regina plurimum ob oris majestatem, & pulchritudinem obsequij exhibebat: vel maximè quod illam desertis in sylva locis invenerit, à quibus, Dominæ à Sylvis, nomen est. Putatur jam inde à Gothorum ætate illic fuisse absconsam. In cujus gratiam Mafalda lauta supellectile, & urbis jure templum exornavit, & in singulos annos pecuniam assignavit non modicam. Hujus urbis templum maximum positum est, ubi olim propugnaculum constructum esse constat; quam ob causam Portuenses pro stemmate usurparunt, turres duas, & cæli Reginā inter utramque mediam. Ex quo fonte promanavit, ut urbs illa apud nobiles Authores sanctæ Mariæ civitas nuncupetur. Est præterà in thesauro omni auro pretiosius brachium Vincentij martyris, quod Vlyssippone Bracharam cùm asportaretur, accidit non sine Numine, ut mulus ad majorem sedis aram recta pergeret, nec ulla inde vi avelli potuerit. Hæc Ioannes Barrius lib. de rebus Interamnensibus cap.12.

*B. Virgo à Sylvis.* *Brachium D. Vincentij.*

19 Tramontana in Provincia, non logè à Brigantio Deipara est, cui à Serra nomen inditum: invocatio tamen ab Assumptione nuncupatur, quo die numerosa utriusque sortis multitudo confluit miraculorum fama permota, quæ per totam anni seriem subinde succedit.

*B. Virgo à Serra.*

*B Virgo à Ribeira.* 20 Distat ab eadem urbe leucas duas Deipara à Ribeira, quæ etiam multorum frequentia quotannis ob crebra miracula invisitur. Intra Avinhanij terminos in Algazillæ confinijs nobile fanum est, quod Deiparam à Pemedijs dixêre: Hanc *B. Virgo à remedijs.* molem tam insignem excitavit peregrinorum larga manus. Tenet fama, cùm in illis locis muta fœmina vagaretur, Deiparam fuisse conspicatam, & admonitam de templo in illo loco excitando, in cujus rei fidem hæsitantia linguæ est expedita. Fœmina hæc, si fides est adhibenda rumori, Benedicti Moralij primæ nobilitatis viri ancilla erat. Hæc ad rivum multis ante temporibus à sancta Maria dictum evenisse certum est.

*B. Virgo ab Hierusalem.* Augustissimæ cæli Reginæ à Hierusalem dictæ dicata est nostra tempestate ædicula ultra oppidum à Monte Corvi nuncupatum. Hæc ad illius formam est elaborata, quam Barbari apud Palestinos complanarunt. Fœminæ agenti pecudes se obtulit Deipara, illamque admonuit, ut sacerdotem faceret certiorem de visu tam insigni: postea verò aream templo metaretur, ad illam formam, qua muta fœmina eum edoceret, cùm Deiparæ beneficio linguæ reatus exsolveretur. Muta verò fœmina in metando templo Deiparam sequebatur præcedentem, quam sacerdos, præsens licèt, non intuebatur. Quamobrem parva hæc ædicula peregrinorum concursu frequens est: ut animis obfirmatis, damnum in Palęstina illatum Deiparæ resarciant. Inter indigenas rumor est AEdituum Deiparæ à torrente, quæ ad Durij ripas sita est, voluisse hujus ædis originem, & caput aperire. Hic jam ad Palæstinos se contulerat peregrinus, ubi Virginis ædem coluerat, quam eversam rumor prædicabat. His commotus ad Hierosolymam solvit, ubi ædem jam solo æquatam miseris lachrymis observavit.

21 Nec minori cultu apud Interamnenses observatur Do- *B. Virgo à Franqueira* mina à Franqueira in delubro perantiquo, quod ad Bracharense Societatis Collegium pertinet. Plenis in hanc domum vijs omni ex loco concurritur; vel maximè sub ferijs Resurrectionis. Miraculis quotidie ea enitet; quæ Numẽ cæleste, interposita

posita Virginis majestate perpetrat. De hujus delubri fonte, & cunabulis mira commemorantur, quorum memoriam temporis diuturnitas cum annalibus simul abolevit. Quapropter omnibus supersedeo, utpote cui nihil liquidò constat.

22 Bracharæ celeberrium est templum Virginis, quæ à Candore, vulgò dicitur, Nossa Senhora à Branca, in quod multi confluunt miraculorum fama perculsi: ut morbis jam deploratis faciant medicinam. *B. Virgo Candida.*

Azurarij præter cætera nobilitata est Virgo à Præsentatione ob frequentia miracula, quæ Virgo sanctissima edit oppidanis. In confinijs Vimarani nobile fanum est Dominæ à Lacuna. Quod, ut fama asseverat, Virginis apparitio excitavit, qua sibi hanc ædem exstrui imperavit. Multorum frequentia illustris est, & miraculis coruscat. Per id tempus Franciscus Pereira vir pius, & honestus Monsonij Virginis natalitio illustre templum pro parva ædicula sacravit. Quo die dici non potest quàm numerosa turba concurrat, miraculis compluribus frequenter claret. *Alia templa.*

23 Domina à Luce in delubro parvo non longè ab oppido Cos, in Leriensi Episcopatu, paucis abhinc annis religiosè colitur: cujus hæc est origo. Anus quædam Catharina nomine sarmenta in sylva colligebat, quam Deipara suo compellans nomine, rogabat: vellet ne sibi ligna colligenti suppetias ferri? Cui Anus non sine stomacho: ad hoc, inquit, venisti, ut mihi sarmenta vestiganti subeas auxilio. Non multo post tempore iterum se illi videndam obtulit, illamque admonuit, ut se præeuntem comitaretur. Cui Anus, ita sanè erit, te ego sequar. Postea Deipara cum Diva Martha se Anui fatigatæ tulit obviam, & cum illa in hunc modum sermonem contulit. Catharina huc adesto, tibi ego clavem amissam restituam. Ad hæc Anus: scilicet hic superis labor est: clavem ego in sylva amisi, tu illam apud te servabis? Rursus Deipara: Accede, ne te excrucies: clavemque amissam restituit. Postea simul cum Deipara puteum excavarunt unius cubiti altitudine, à quo perennis aquæ scaturigines *B. Virgo à Luce.*



turigines

turigines ebulliunt. Tunc Anum hortata est Deipara, ut palam hæc omnibus faceret: omnem scilicet quacumque valetudine detentus esset, illo fonte mersum meliùs habiturum. Instabat Anus, se nemini illo præconio facturam fidem. Omnes tamen, cælo ita iubente, prædicāti fœminæ fidem habuere. Rumor hic ita diffusus ad Episcopi Leriensis aures peruenit. Hic fama permotus Episcopus, & id quod erat minimè suspicatus, fœminam in custodiam daret; nisi mendicus quidam ad fontem accederet, quem cùm Anus ablueret, repentina sanitate gauisus est. Magni habita est Anus in posterum. Nullus erat, qui laceras illius vestes, & attritas pro reliquijs non haberet. Honestæ tamen fœminæ anum aluerunt abundanter; quæ quidquid de quotidiana alimonia supererat, in mendicos distrahebat. Quoscumque salubri fonte anus mersabat, saluti pristinæ reddebat. Ipsa post duos annos exstincta est: Sita ad aram Deiparæ in eodem delubro, quod hodie nobile est, & porticibus hinc inde constructis exornatur.

## *De Misericordiæ Sodalitio sub tutela Virginis sanctissimæ.*

Nihil est in orbe Christiano magis gloriosum, siue operis pietatem expendas, siue vtilitatem, quàm Misericordiæ Sodalitium, in sola Lusitania celebratum, & in ea Rege Emanuele ad annum salutis humanæ 1498. ab Eleonora Regina Martiæ virtutis heroina sub Beatæ Virginis patrocinio institutum Vlyssippone, ex qua in præcipua Lusitaniæ castella breui tempore deriuatum est, magno diuini honoris incremento, exterorum admiratione, perfidiæ euersione, & communi corporum, atque animarum emolumento. Tot verò sunt illustria templa Virgineo nomini dicata, quot in vrbibus, atque oppidis Misericordiæ delubra: Singulis annis sacro Visitationis Beatæ Virginis die duodecim eliguntur sodales ex cæterorum numero egregij ad Misericordiæ munia toto anno insequenti obeunda, qui dicuntur

cuntur mensæ assessores, ijs, & toti Sodalitio vnus præficitur, sanguinis, ac virtutis ornamentis condecoratus, cui nomen à Prouidendo. Ex duodecim illis sex è prima nobilitate leguntur, ex media plebe sex alij, sed in neutris vlla perfidi sanguinis labes reperitur. Cùm de re aliqua conueniendum est, mensæ in orbem circinatæ omnes assident; nullo vel dignitatis, vel natalium habito discrimine; in cæteris præterea ministerijs alter ex nobilioribus, alter ex popularibus æquali passu exercentur, siue inuisendi sint ægroti tenuiores, siue faces in pompis præferendæ, siue humeri pheretro libitinario supponendi. Reges sæpius Sodalitio per annum præsidere voluerunt, & plerumque in Sodalium numero censentur. Nullum est Misericordiæ opus, quòd gnauiter non exerceant; Mendicos ostiatim oberrantes, cùm annonæ caritas vrget, in classes distribuunt, & nunc viris opulétioribus, nunc cœnobijs ditioribus alendos tradunt. Honestiores fœminas, quas pudor à mendicitate deterret, duo bis in hebdomada inuisunt, & tantum pecuniæ, vel frumenti relinquunt, quantum ad vitam commodè tolerandã satis sit. Quibus non est in carcere ad necessariam alimoniam facultas, cibos erogant, & ne iure cadant, aduocatos conducunt, & ad litis expensas pecuniam liberaliter impendunt. Quid memorem præstita nudis operimenta? Quid puellas parentibus destitutas matrimonio adiecta dote collocatas? Quid captiuos à seruitute vendicatos? Quid mortuos sepulturæ commendatos? Illud verò huius operis dignitatẽ adauget, quòd nemo vllius mercedis, sed solius diuini Numinis obtentu in labore manuũ incumbit.

Perpetui miraculi vicem obtinet, quòd cùm nullos statos reditus illud Sodalitium habere posit, raró tamen, aut numquam desideretur, quòd in operum misericordiæ exercitium expendatur, cunctis affatim, aut in vita stipem, aut in morte legata subministrantibus, inter quæ frequenter aliqua reperiuntur, quæ ad quinquagenos, ad sexagenos, & centenos etiam mille aureos numerantur. Quod potissimum euenit, cùm aliqui obeunt, quibus iusti hæredes desint, maximè si in transmarinis

regionibus occumbant. Nullæ quoque vetant leges, vt ab illo Sodalitio possessiones administrentur, & annui reditus collocentur in ea opera, quæ defuncti mandarunt. Sic ab Vlyssipponensi singulis annis vltra quadraginta mille aureos, & sæpe ad sexaginta, & septuaginta in Misericordiæ subsidium insumuntur. Tantam verò vtilitatem ex vno hoc opere regnum metit, vt mihi ad fidem procliue sit, eo Deum voluisse labores aliquos compensare, quibus Lusitani in diuulgando Christi ad barbaras nationes nomine insudant.

*Insigniora Sanctorum delubra per totam Lusitaniam dispersa.*

*B. Vincentius.* 1 Sunt præterea per totam Lusitaniam aliorum Sanctorum ædes dispersæ miraculis nobilitata. Vlyssippo, ut ab ipso capite auspicemur, cum alijs permultis, tum præcipuè Vincentij martyris invictissimi corpore nobilis est, quem Alfonsus Henricius Lusitanorum Rex pientissimus majori in templo ad custodiam simul, & ornamentum, non sine pompa celebri reposuit.

*Verissimus, & sorores.* 2 Cœnobium Sanctorum, cognomento novum, regia munificentia constructum opimis Verissimi, Maximæque & Iuliæ sororum spolijs superbit: Hæ fratris vestigijs insistentes pro Christiana pietate fuderunt sanguinem.

*D. Antonius.* 3 Quin & Antonius Confessor egregius, cuius corpus nobis Petalcium abstulit, Olyssippone in paterna domo templo non humili colitur, & observatur; Et in majori urbis templo concha adhuc observatur, in qua per aquam lustralem originis maculam abstersit.

*D. Felix.* 4 In cœnobio, vulgò Chellas, Felicis Africani Scyllitana oriundi, & Gerundæ exstincti corpus per summam pietatem colitur. Cuius observandæ exuviæ (simul & Adriani, sociorumque, qui sub Maximiano Imperatore pro Christi pietate propugnanda

pugnanda Nicomediæ egregiam operam fortiter posuerunt) cælesti Numinis beneficio ad arenarias cœnobio vicinas appulerunt.

5 Mitto exuvias alias, sanctorumque reliquias, quæ in alijs eiusdem urbis fanis religiosè coluntur, ut videre est in delubro S. Francisci, & Deiparæ à Gratia, & Matris Dei; D. Vincentij templum Sebastiani martyris brachium observat; Quin & fanum Misericordiæ dicatum D. Anna cæli Reginæ mater brachio illustrat. *Plurimæ reliquiæ.*

6 Illud non omittam, quod frequentissima civitas miratur; Delubrum scilicet D. Rochi, ad cuius ornamentum orbis terrarum confluxisse videtur; Hoc quater in anno reliquiarum divitias ostentat, quas si quis sceleribus expiatus invisat, criminum veniam assequitur. *Templum D. Rochi.*

7 Præter D. Irenes sepulchrum Scalabis adauget famam inauditum illud miraculum, quod regnante Alfonso huius nominis tertio contigisse fama est: quod paucis dicam, tum quia relatu dignum, tum quia apud Lusitanorum annales nulla est de illo mentio. Fœmina ex platea Feraria domesticas cum viro simultates frequenter exercebat, quibus ut remediũ compararet, vicinam convenit Moysaica adhuc religione deliram, quæ suo hortatu, & amuletis frequenti dissidio faceret medicinam. Vicina Hebraicis nugis implicita, nocendi tempus nacta, fœminam in hanc fraudem inducit; sibi, si velit cum viro mutuo amore copulari, Christi corpus sub candido velamine delitescens, ut tantis malis medeatur, opus esse. Fœmina minimè mala, & quæ nihil aliud, nec votis quidem conceptis, in animo haberet, nisi marito familiariter uti, perjuræ Hebrææ consilijs acquiescit. Divi Stephani templum festina adit, &, ut se sacro pabulo reficiat, sacerdotem rogat: cuius postulatis cùm sacerdos non molestè blandiretur: particulam ori insertam, sacerdote imprudente, sudario bene mundo, & concinno clanculum obvolvit. His actis quasi voti compos candida fœmina se domum recipiebat. Ecce tibi, quà iter persequitur, sanguinis guttæ *Miraculum Scalabitanum.*

guttæ subinde defluentes viam signabant: Accurrit frequentissima hominum multitudo; confluunt certatim fœminę: quę sint ea vulnera porrò? quidve ferat? memoret: Misella fœmina rei novitate, & dissuetudine attonita, quo se verteret nesciens, domum grallatorio gradu se contulit, sudariumque in scrinio ad custodiam cautè occlusit.

*Lux ambit sacram Eucharistiam.* 8 Cùm ad multam noctem somno se traderet, maritus rei ignarus, insolito splendore ab scrinio emanante perstrictus, ipsa meridiana luce clariori, uxorem percontatur: quę lux tam clara repente? A quo fonte tantus splendor diffunderetur? Illa & formidine capta, & miraculo perculsa rem, ut erat, conjugi aperit: qui ad primam auroram è lecto surgens, Curiones, & primæ nobilitatis viros certiores facit, remque ordine pandit. Confluit certatim numerosa utriusque sortis multitudo, qui sacram hostiam sanguinis adspergine cruentatam venerantes, solemni pompa in parœcia D. Stephani collocarunt: ubi, post acres concertationes inter religiosas familias & parœcias, quia litem vicit, nostra tempestate perstat. Vt tamen Curiones litem per pacem dirimerent, & Dominicanam familiam in tranquillum conferrent, eos sudario donarunt, quod in theca christallina conditum in sacrario servant. Illius Curię Hierophantæ sacram hostiam cerea in ampulla inseruerunt, cuius fragmenta etiam nostra tempestate sanguineis maculis respersa observantur. Longa annorum serie perstitit sacra hostia cera obvoluta, cùm tandem reserata cera prętor omnium spem chrystallina ampulla visa est Angelorum industria elaborata, quę sacram particulam ea arte circumdat, ut, unde incipiant, quovè desinant structurę compages, nec visu, aut ratione percipi possit.

*Concursus ad illud miraculum* 9 Pietas illa, quæ majores nostros ad pietatem prolectavit, non refrixit apud minores: siquidem nostra ętate frequentissimum est illud sacrarium propter multiplices rerum formas, & figuras, quæ videntibus se passim offerunt, cùm bis singulis annis illuc confluentibus videndum proponitur; semel octavo die post Christũ ab inferis excitatũ: iterum sub ferijs natalitijs.

Alij

Alij Christum in crucem actum, alij Iesum puerum in molli parentis amplexu, alij alia obtuentur, prout cęlestis Numinis fert voluntas. Ab aliquibus nostræ Societatis viris certò scimus, qui cùm peregrinorum more Scalabim peterent, sacra in pyxide res admirandas deprehendisse, quas Conimbricæ nostro in Collegio apertè euulgarunt; Cum primis Pater Iacobus Coelius, qui Brigantino in Collegio optatos vitæ annos felici clausit interitu. Hunc dicere solitum accepimus, non sine lachrymis, & animi pietate singulari, vidisse se in primis Christum sibi aversum. Tam acerbo casu perculsus Pater lachrymas ubertim profundit, & se omni favore indignum secreta æstimatione pensabat: illud Moysis identidem ingeminans; ostende mihi faciem tuam. De improviso aversum Dominum conversum intuitus est tam hilari facie, tam amœno vultu, ut mœrorem omnem ex animo deterserit. Quo gaudio fuerit delibutus, quàm immortaliter gavisus illo adspectu, testantur lachrymæ, quas vir ille alta quadam mente præditus identidem emittebat, qui vili lacerna tectus, ut moris erat, in primis nascentis Societatis incunabulis, nulla ratione à viso domino poterat avelli. Per id tempus aliud non minus inauditum conspicatus est: Hominem, scilicet direptis vestimentis, qui crucem eminentibus stimulis horrentem, & senticosam mira animi contentione utraque manu amplectebatur, ad cujus cacumen non citra sudorem, & cruorem sensim irrepebat. Quod visum in se pertinere non dubijs signis intellexit, qui peccandi illecebris, & seculi diuitijs valedicens, post multos emensos labores, & per varia rerum discrimina ad Christianæ pietatis fastigium indefesso studio erat adscensurus. Inter hæc animi Deo fruentis gaudia, illud animo occurrit, quod Vates sanctissimus votis omnibus expetebat: Transfige timore tuo carnes meas, &c. Res mira, vix dum verba absolverat, subito pavore ita exhorruit, ut quò se conferret, penitus ignoraret. Exitus tamen acta probavit, nam in posterum ita resipuit, ita se Numinis obsequio emancipavit, ut in virum alterum mutatus, animum vir-

*Visiones mirabiles eo loco.*

*Exod. 33. v. 13.*

*Psal. 118.*

tutum ornamentis locupletem Superis mandarit.

10 Anno 1569. à Christi natalitio P. Franciscus à Monclaro, priusquam cum socio vela faceret in Monomotapam Afrorum provinciam cum Francisco Barreto, cui hæc expeditio fuerat demandata, & qui universæ classi præerat, habita bona venia ab Antistite Vlyssipponensi, ut tanto miraculo, priusquā conscenderet, inter privatos parietes visuri afforent. Cùm frequentes in genua provoluti sacram pyxidem religiosissimè colerent, alter illorum qui conscensuri erant (Monclarum puta, qui humilitatis causa nomē suppresit) in sacra ampulla osseam crucē in tumulo fixam vidit, altam palmos decem: Cujus ossa, ita ad invicem per compages cohęrebant, ut recta pertica quinq; aut sex ossibus è tibia extractis constaret, transversa verò duobus, & dimidio. Anceps consilij Pater per totum sacellum oculos conjicit, essétne crux aliqua ibi insculpta, quæ è Cristallo resultans imaginē redderet? Sed nihil tale ibi conspicatus, hianti similis obstupuit: in eodemq; obtutu diu fixus paulatim accessit; Inde (fide majus) carnea frusta cruore quasi stillantia non sine horrore cōspexit. Posteà cùm locum, unde egressus fuerat, occuparet, cęlesti visu est mirificè recreatus: nam se Christus videndum proposuit, tam hilari fronte ut ab inferis reducē factū ad vivum exprimeret. Tandem Christi simulachrum livore & plagis deformatum, cùm illum Pilatus turbis illudendum proposuit, his verbis: Ecce homo. Hęc omnia coram retulit P. Ludovico Consalvio Sebastiani Lusitanorum Regis præceptori, alijsque permultis. Et (si Patris epistolæ fides est habenda) è tam insolito visu pręsagijt labores, calamitates, & exitium, quę classem cum Duce Barreto in ea expeditione manebant. Sed Christi facies tam miro splendore illustris vires addidit, ut summa animi contentione instātes calamitates negligeret. In hac expeditione classis præfectus cum nato, & militū non exigua parte, diem obière vel veneno corrupti, vel adversa valetudine tabidi. Inter has adversæ fortunę vicissitudines expeditus Monclarus, & divino obsequio addictus in Indiam solvit, inde in Lusita-

*Visio alia*

niam

niam remeans Romam petijt, iterumque ad Indos vela faciens, in Christi & Societatis obsequio vitam terminavit.

11. Visitur etiam nostra tempestate, apud Scalabitanos in ædicula parua, cognomēto Apostolorum, Christus in Crucem actus, ad quem fœmina pro auxilio confugerat? Huic adolescēs vitæ non admodum castigatę per speciem conjugij pudicitiam eripuerat; postea cum fidem falleret interpositam, fœminæ illudebat. Quid faceret lachrymosa fœmina, expugnata pudicitia? quos testes tanto dedecori laudaret? diem adolescenti dicit, Curionem adijt, ædem petit, Christum præsentibus omnibus alloquitur, illumque in suam litem testem citat. Vix dicendi finem fecerat, cùm subito Christus refixis è Cruce manibus, corpus & caput inclinans, publico testimonio litem attestatus est: qua ratione, non sine miraculo perseuerat, & intra pręscriptos dies confluenti ex omnibus locis multitudini obseruandus proponitur. *Imago Crucifixi Scalabitani.*

12. In Cœnobio Sancti Dominici mira quædam visuntur: ibi enim sancti AEgydij, qui miraculis radiauit, sepulchrum constructum est; illud interim locupletant reliquiæ Fratris Bernardi, & puerorū, quos Iesus puer conuiuiātes, cælo inuexit. *Aegidij, miraalia ibidem.*

13. Absolutis, quæ ad Vlysipponem pertinebant, Eboram petamus, cui non paruam facit accessionem Natalitium Vincentij, Christinę, & Sabinæ sororum; Durat etiam nunc, Comitis Iuliani propugnaculum, in quo multos annos Mansij corpus seruatum est. Perstat & columna, cui alligatus vapulauit, quam Eborensis pietas per summum cultum reueretur. *D. Vincentius, & sorores.*

14. Ebora distat leucæ spatio templum Deiparæ, Turagium vocant; non longè videntur veteres parietinæ, & aquæ ductus, quo in loco, fama est, multos pro Christi fide sanguinem fudisse: quos inter Episcopus cum duabus sororibus animam feliciter egerunt, quarum vna, Columba nuncupata. Vbi verò alia cruore terram imbuit, fons statim prosilijt, à nostratibus fons sanctus appellatus; quamobrem multi aduersa valetudine tentati in illo abluuntur. *Martyres plurimi.*

D. Romanus. 15. Apud Orichios D. Romanus in parua ædicula colitur, vbi illius corpus occultatur, caput in oppido Panojos monstratur. Huc confertissima peregrinorum frequentia se confert, vt diuinitus ad pristinam restituantur valetudinem.

Puer Iesus Eboræ. 16. Eboræ in Sanctæ Monicę Cœnobio voluit puer Iesus, plurimis clarere miraculis; quorum primo monialis quædam Maria à Sylueria gauisa est. Hęc illa est Maria, quę à primis annis inter Moniales nutrita est, aduersa semper tentata valetudine, adeò vt pes alter vi morbi altero contractior palmo quasi esset. Hæc cùm lecto non decumberet, ne gradum quidē vnum sine fulcimento faciebat. Spem amiserant prorsus medicæ artis periti; illam tamen Spiritus numquam destituit sperantem, fore vt cælo bene fauente salute frueretur. Per annum integrum hanc sibi iniunxit prouinciam, vt effigiem Iesu pueri in præsepi decumbentis per summam pietatem curaret: qua super re inter Moniales pietatis rixa exardebat; Illa verò felicior habebatur penes quam huius euentus palma esset. Maria natali Christi die ligneis fulcimentis, & monialibus subnixa chorum petiuit, puerumque in paleis deposuit, & in genua prouoluta in omnes preces descendit; gemit, suspirat, lachrymatur, orat, vt tandem aliquando morbum depellat, vt ad sanitatem reuocata illum efflictim ardeat, & Cœnobij Ministerijs inter alias faciat satis. Audijt orantem Numen, nec in irritum preces ceciderunt: & ad Gallicinium, cùm Moniales rem diuinam administrarent, quæ contractione, imò claudicatione multata fuerat, de improuiso morbo libera, surrexit adeò sana, & vegeta, vt nullum morbi indicium appareret; viribus tam solidis, & confirmatis, vt ipsa sequenti nocte alias ad matutinos preces de somno excitaret. Pauor, & solatium tam aperto miraculo religiosam familiam peruasit. Eborensis tamen Pontifex illud publico testimonio firmatum in annalibus signauit; statuitque vt sacer puellus in scrinio ad illos vsus elaborato in templo collocaretur. Vbi in posterum magis, ac magis miraculis irradiauit. Ad quem inuisendum confluunt non tantum de plebe viri, sed primæ nobilitatis

tatis

tatis heroës, quos inter Sebaſtianus Luſitaniæ Rex cum patruo Henrico, & Domino Eduardo, & Antonio Regis Emanuëlis nepotibus non ſine Chriſtianæ pietatis argumento ſe puero obtulerunt.

17. Ad hæc, Eborenſem pietatem mouit Spiritus ſancti Collegium: vbi Societas noſtra ſanctuarium operis non pœnitendi, & mira artis induſtria elaboratum anno decurrente populo ſpectandum exhibet: ſemel die vndecim mille virginibus ſacro, iterum cùm ſacri ligni inuentio celebratur. Ad quod obſeruandum non tantum oppidani & vrbani, ſed ruſtici etiam opere interpoſito commeant, tum vt iubilæo fruantur, tum vt opimas Diuorum exuuias religioſè venerentur. *Collegij Societatis Eborenſis ſanctuarium.*

18. Oppidum, Mons maior appellatum, Diui Philippi Apoſtoli cranium habet, quod D. Fernandus Martinius Maſcaregnas, cùm à Sebaſtiano Luſitaniæ Rege ad Synodum Tridentinam legaretur, habita Pontificis ſummi bona venia ſecum importauit, & in templo D. Franciſci collocauit. *D. Philippi caput.*

19. Nec longo Ebora curſu diſtat D. Eleutherij templum intra Villæ nouæ terminos, vbi Diuus ſe videndum præbuit. Hunc ad locum frequentes commeant peregrini miraculorum fama exciti: Multis ſanitatem impertit, illis maximè, qui hernia laborant. *Templum D. Eleutherij.*

20. His, & compluribus alijs diuinæ beneficentiæ fauonius pede inoffenſo Luſitanorum pietatem prouehit in melius: quos tam miris Sanctorum reliquijs locupletauit, qui amica interceſsione Luſitanorum partes apud cæleſte Numen tot obſequijs oppignerati agerent. Quam erga noſtrates indulgentiam planam fecit Deus, cùm tot Sanctorum pignora per æqua, per iniqua ad Luſitanos comportauit. Nam ad Portuenſes Pantaleon Martyr eſt à Nicomedia Bithyniæ vrbe delatus: Vincẽtius Vlyſſipponem: Diuus Torpes Piſis ad oppidum Sines nomine: Diuus Iacobus interciſus Romæ, ad Bracharenſes: Thuſci Martyres, Bernardus, Petrus, Otho, Accurſius ex Africa Conimbricam ſunt deportati. Plura, ſciens & prudens *Sancti, qui aliunde ad nos acceſſerunt.*

funderet, de improviso melius habuit. Mitto exuvias monialium, quę in Christi obsequio vitam terminarunt, quarum ossa si quis refodiat, suavem ex se odorem inspirant. Hæc Fr. Bern. de Britto in Chronicis Cistercienf. lib. 6. c. 39.

*Brachium D. Gregorij Naz.*

25 Apud Nabantinos in Regio Cœnobio manus integra est D. Gregorij Nazianzeni argento inclusa. Ad Conimbricam pertinet vir alta quadam mente præditus Eugenius Abbas Lorvaniensis familiæ Benedictinæ; qui, cùm Lusitanus in vinculis detentus eò devenisset, ut iam iam capitis damnaretur, cum Mauro convenit, ut nostratem liberum abire fineret, se obside, & sponsore pro pecunia in vincula impacto. Acquievit Abbatis postulatis Maurus: Cùm verò Lusitanus fidem interpositam falleret, & promissis minimè maneret, Maurus ira commotus, de viro sanctissimo graves pœnas cepit. Illum è trabe suspensum noctem integram ea affecit carnificina, ut mirum profectò fuerit animam inter cruciatus non exhalasse. Enimverò sequente die jam albescente (Maurorum Rege ita jubente) postquam duplicatā pro sorte pecuniam accepit, illum à vinculis exemit tam sævis exemplis laniatum, ut inter paucos dies inter suorū lachrymas & gemitus, summam fatalem confecerit. Sepulturæ mandatus Lorvaniensi in cœnobio, quemadmodum ejus annales attestātur. Occasionem nactus opportunam de Atarelfo Compostellæ Præsule, facio mentionem, cujus patriam, quamvis Lusitani ignoro prorsus, quæ tanti viri sanctimonia poterat satis illustrari. Præsul hic virtute illustris à Comite Consalvo, qui Sancio Regi venenū propinavit, sanguinem duxit; quem Rex vanis hostilium animorum consilijs inductus interfici curavit, immisso in eum tauro indomito, qui avulsis cornibus, & in Præsulis manibus relictis, ad montem concessit. Hæc in memoriam tanti beneficij ad aram sancti Salvatoris appendit Pontifex sanctissimus, & Rege imprudente, nec salutato, ad Compostellam se contulit. Cui priusquam appropinquaret, Superis nomen dedit, non sine maximis pietatis argumentis. Hanc Regis impietatem, imò insaniam,

*Eugenius Lorvaniensis.*

*Atarelfus Episcopus Compostellanus.*

insaniam, impunitam noluit cæleste Numen; Nam anno proximè sequenti 997. Almansorius Lusitaniam inuasit, & Christianæ fidei professores crudelissimis exemplis interemit.

26. Vrbs Lamacensis Principis Ardingæ interitu nobilis est: quam rex pater (quòd relictis Maurorum delirijs Christianorum ritus amplexa est) furore percitus suffocauit. Autor est Fr. Bernardus de Britto 2. p suæ Monarc. Lusit. lib. 7. *Ardingæ Lamacensis*

27. Interammensis regio tot illustratur miraculis, vt qui ea oculis non viderit, fidem non facile adhibeat. Possidet Bracharа augusta Petri Martyris, Gerardi, & Martini corpora, quæ cælo ita dante, D. Augustinus à Castro Hispaniæ primas refodit è sepulchris in delubro, quod etiam nunc Diuus Martinus è Dumis nuncupatur; hinc ad Cœnobium sancti fructuosi Franciscanæ familiæ sunt traducta: Postea tempore subinde succedente, è nostro Societatis Collegio solemni pompa ad templum maius sunt translata, & in sacello ad hos vsus eleganter elaborato collocata. Enimverò D. Fructuosi reliquiæ cum Syluestro præsule pro Christi causa interempto, Cucufata, Susana Martyre, Secundo, & Victore Compostellam ab antistite Callaico Iacobo traducta sunt anno à Christo nato 1100. Hoc latrocinium tam pium alio non spernendo, imò optando pensauit cælestis beneficentia. Nec longo post tempore Roma ad sedem Bracharensem Diui Iacobi intercisi (quem Araris Rex Persidis iussit articulatim concidi) Reliquias Præsul Mauritius comportauit. Possidet itidem in maiori templo sancti Ouidij Episcopi illius Metropolis tertij corpus, qui parieti insertus in monumento eminet, hac inscriptione: Ossa beati Ouidij Episcopi & Martyris. Possidet denique D. Lucæ Euangelistæ brachium, quod Henricus Comes Lusitaniæ, regum fons, & Autor, interposita authoritate regia à Pontifice exorauit. *Reliquiæ Brauarenses.* *Aliæ Compostellam delatæ.* *D. Iacobus Intercisus & Ouidius.* *D. Lucæ brachium.*

28. Adhæc, reliquias alias in maiori templo videre est, magno habendas. Mitto sanctæ Mariæ à Populo Cœnobium familiæ Augustinianæ, à Præsule Bracharensi D. Augustino à Castro regio sumptu inceptum, nec absolutum: vbi reliquia- *Cœnobium à populo.*

funderet, de improviso melius habuit. Mitto exuvias monialium, quę in Christi obsequio vitam terminarunt, quarum ossa si quis refodiat, suavem ex se odorem inspirant. Hæc Fr. Bern. de Britto in Chronicis Cistercienf. lib. 6. c. 39.

*Brachium D. Gregorij Naz.*

25 Apud Nabantinos in Regio Cœnobio manus integra est D. Gregorij Nazianzeni argento inclusa. Ad Conimbricam pertinet vir alta quadam mente præditus Eugenius Abbas Lorvaniensis familiæ Benedictinæ; qui, cùm Lusitanus in vinculis detentus eò devenisset, ut iam iam capitis damnaretur, cum Mauro convenit, ut nostratem liberum abire sineret, se obside, & sponsore pro pecunia in vincula impacto. Acquievit Abbatis postulatis Maurus: Cùm verò Lusitanus fidem interpositam falleret, & promissis minimè maneret, Maurus ira commotus, de viro sanctissimo graves pœnas cepit. Illum è trabe suspensum noctem integram ea affecit carnificina, ut mirum profectò fuerit animam inter cruciatus non exhalasse. Enimverò sequente die jam albescente (Maurorum Rege ita jubente) postquam duplicatā pro sorte pecuniam accepit, illum à vinculis exemit tam sævis exemplis laniatum, ut inter paucos dies inter suorū lachrymas & gemitus, summam fatalem confecerit. Sepulturæ mandatus Lorvaniensi in cœnobio, quemadmodum ejus annales attestātur. Occasionem nactus opportunam de Atarelfo Compostellæ Præsule, facio mentionem, cujus patriam, quamvis Lusitani ignoro prorsus, quæ tanti viri sanctimonia poterat satis illustrari. Præsul hic virtute illustris à Comite Consalvo, qui Sancio Regi venenū propinavit, sanguinem duxit; quem Rex vanis hostilium animorum consilijs inductus interfici curavit, immisso in eum tauro indomito, qui avulsis cornibus, & in Præsulis manibus relictis, ad montem concessit. Hæc in memoriam tanti beneficij ad aram sancti Salvatoris appendit Pontifex sanctissimus, & Rege imprudente, nec salutato, ad Compostellam se contulit. Cui priusquam appropinquaret, Superis nomen dedit, non sine maximis pietatis argumentis. Hanc Regis impietatem, imò insaniam,

*Eugenius, Lorvaniensis.*

*Atarelfus Episcopus Compostellanus.*

insaniam, impunitam noluit cæleste Numen; Nam anno proximè sequenti 997. Almansorius Lusitaniam inuasit, & Christianæ fidei professores crudelissimis exemplis interemit.

26. Vrbs Lamacensis Principis Ardingæ interitu nobilis est: quam rex pater (quòd relictis Maurorum delirijs Christianorum ritus amplexa est) furore percitus suffocauit. Autor est Fr. Bernardus de Britto 2.p suæ Monarc. Lusit. lib. 7. *Ardingæ Lamacensis*

27. Interammensis regio tot illustratur miraculis, vt qui ea oculis non viderit, fidem non facile adhibeat. Possidet Bracchara augusta Petri Martyris, Gerardi, & Martini corpora, quæ cælo ita dante, D. Augustinus à Castro Hispaniæ primas refodit è sepulchris in delubro, quod etiam nunc Diuus Martinus è Dumis nuncupatur; hinc ad Cœnobium sancti fructuosi Franciscanæ familiæ sunt traducta: Postea tempore subinde succedente, è nostro Societatis Collegio solemni pompa ad templum maius sunt translata, & in sacello ad hos vsus eleganter elaborato collocata. Enimverò D. Fructuosi reliquiæ cum Syluestro præsule pro Christi causa interempto, Cucufata, Susana Martyre, Secundo, & Victore Compostellam ab antistite Callaico Iacobo traducta sunt anno à Christo nato 1100. Hoc latrocinium tam pium alio non spernendo, imò optando pensauit cælestis beneficentia. Nec longo post tempore Roma ad sedem Bracharensem Diui Iacobi intercisi (quem Araris Rex Persidis iussit articulatim concidi) Reliquias Præsul Mauritius comportauit. Possidet itidem in maiori templo sancti Ouidij Episcopi illius Metropolis tertij corpus, qui parieti insertus in monumento eminet, hac inscriptione: Ossa beati Ouidij Episcopi & Martyris. Possidet denique D. Lucæ Euangelistæ brachium, quod Henricus Comes Lusitaniæ, regum fons, & Autor, interposita authoritate regia à Pontifice exorauit. *Reliquiæ Braurenses.* *Aliæ Compostellam delatæ.* *D. Iacobus Intercisus & Ouidius.* *D. Lucæ brachium.*

28. Adhæc, reliquias alias in maiori templo videre est, magno habendas. Mitto sanctæ Mariæ à Populo Cœnobium familiæ Augustinianæ, à Præsule Bracharensi [illegible] [illegible]tino à Castro regio sumptu inceptum, nec absolutu[illegible] [illegible]uia- *Cœnobium à populo.*

Bbb [illegible]um

rum thesaurum Antistes pientissimus è Germania traductum collocauit.

D Damasus. 29. Vimarañum licèt Damasi Pontificis maximi corpus non habeat, illius tamen fœtu gloriatur (licèt inuidentium maledicta seditiosè fremant) Habet tamen Torquati corpus; illius qui è tribus Hispanis nouissimus est. Situm est in Cœnobio Regularium Canonicorum, quod à Torquato, Torquatum vulgò dicitur.

D. Gonsalus. Diui Consalui de Amarante nobile fanum est, cuius sepulchrum vniuersa Interamnensis regio religiosè frequentat, vt ægritudinibus faciant medicinam. Constantini in oppido paruo in Villæ regalis terminis magno in pretio est D. Fructuosi Cranium, quod Caput sanctum appellatur; cuius precibus apud Deum releuantur ij, qui canibus in rabiem versis mordentur, & vt rumor est, panis ex sacro capitis attactu in putredinem non resoluitur.

D. Panthaleon. 31. Amorem in Portuenses ostendit cæleste Numen, cum è Nicomedia Bithyniæ Vrbe Martyris Panthaleonis corpus ad illos transtulit: quod Ioannes Lusitaniæ Rex in scrinio ex argento conflato occludi testamento iussit.

Imago Crucifixi. 32. Habet duplicem Christi in crucem acti effigiem magni ab omnibus habitam, quòd in dubijs Reip. temporibus suppetias ferat. Quædam in delubro D. Nicolai ad ripas Durij sito: quem Capitulum tum Senatoribus curiæ, rebus in afflictis à templo euocant solemni decreta pompa. Quo facto Numen beneficum & salutare experiuntur: quapropter ad illum tamquam ad sacram anchoram laboribus afflictati confugiunt.

Alia imago 33. Alia est effigies in oppido (vulgò Matosinhos; quod mare petentibus ab vrbe vnius leucæ spatio distat. Etsi populi traditionibus fides est adstruenda, hanc à Nicodemo Christi alumno fuisse absolutam, vt de Burgensi habetur, liquidò constat. Illam non duce natura, sed cælo auspice, naufragio eiectam, & altero brachio mutilatam, non sine animi dolore collegerunt Portuenses, cùm certò scirent, nullum esse ea industria artificem,

cem, qui illatum damnum posset resarcire: suas partes tamen egit Deus, nàm cùm fœmina vmbilicos vestigans, nullum non lapidem moueret, non longè à Crucifixo brachium inuenit, quod thoraci ita adhęsit, quasi ab illo nunquam esset auulsum: ea est oris Maiestas, quæ omnes ad reuerentiam impellat; Singuli singulis clauis affiguntur pedes, cui fauet Gregorius Turonensis, & alij complures, quibus placet Christum quatuor clauis fuisse confixum. Ad sacram hanc effigiem confugit Portuensis pietas anno 1526. cùm cælum importunè pluuium segetes in herba prorsus suffocaret. Decreta solemni supplicatione, sacram effigiem ferculo impositam ex oppido ad vrbē comportarunt: quam vt pio colligerent hospitio, quà viri, quà fœminæ, quà pueri tanta animi contentione aduolabant, ac si Christo ipsi, non verò eius simulachro obuiam procederent; Non in irritum preces abierunt; Superi enim tam pijs orsis successus dederunt secundissimos: Nam tam effusos imbres iucundissima aëris serenitas, & anni prouentus, & mendicorum remedium secutum est.

34. In Pago non longè à Portu D. Iacobi imago est, cui à Miraculis dixere nomen. tot enim miraculis illustratur pagus ille, vt fidem excedere videantur. *D. Iacobus à Miraculis.*

35. Familicanũ, pagus est Igœditani Episcopi non exiguum ornamentum; in hoc D. Francisci Cœnobium est, ad quod numerosa populi frequentia concurrit pro colendo Christo ad nodosum robur actum, quem vulgus bonum Iesum compellat. Hunc pastor quidam ruris plenus cælo duce in lucem protulit. Res ita habet. Cùm per vallē nemorosam pecudes baculo ageret, deprehendit ad excauatum in rupe fornicem gregem pertinaciter adhærere; rem miratus, gregem quà sibilis, quà clamoribus, quà baculo conatur impellere: operam tamen ludebat. Rei nouitate perculsus, antrum subit tophis, & pumice viuo concameratum: vix medium ingressus audit sese noto nomine citari. Non metu exhorruit cordatus pastor, in ò deposita formidine inceptum iter persequitur: quoad accessit, vbi Chri- *Iesus à Familicano.*

sti effigiem in morem crucis efformatam honesta forma, & liberali super saxosam rupem intuitus est: quo obtutu illum & vox & animus defecit. Postquam cælum hausit, & animũ collegit, has preces effundit: Domine, si Deus meus es, iube me ad te venire. Ita habuit; accedit, ruit in amplexus, sacramque effigiem apprehendens ad oppidum se recepit. Duos tamen è Franciscana familia obuios habuit; qui certiores de re facti, hominem cohortantur, vt Curioni rem aperiat, sacrumq́ue illi offerat simulachrum. Quorum dictis cùm acquiesceret, sacram effigiem ad Curioné detulit, quam ipse nõ sine pia animi submissione in maiori templo, decreta ad id pompa, collocauit. Enimuerò sacra effigies ad locum, vnde est auulsa, semel atque iterum remeauit. Quoad Rotericus à Castro primæ nobilitatis vir, ad quem illud antrum pertinebat, templum egregio opere construxit, sacramq́ue effigiem in Cruce argentea affixit, quæ templum teneret. In quo si quis fusis precibus Deum fatiget, illum salutarem & propitium experitur.

*Plurima missa sunt* Mitto delubra alia miraculis clara per totam Lusitaniam dispersa; non enim vacat eorum origines peruestigare; Tum quia Lusitanorum incuria & obliuio in ijs excutiendis nimia est; tum quia nuperus quidam auctor, qui in hæc diligentiùs inquisiuit, fatetur propalam Virginis delubra per totam Lusitaniam, & Castellam ædificata, longè lateq́ue reliquis anteire, quæ per totum orbem sunt constructa. Hæc tamen, & aliorum sanctorum delubra miraculis illustria, alijs post me expedienda relinquo; cura enim est libero homine non indigna, & quæ amorem in Beatam Virginem, & alios sanctos manifestè declarat.

Hæc satis sint de regno Lusitaniæ, de incolarum fortitudine atque pietate, & beneficijs, quæ à Deo ob fidei propagationem acceperunt. Quod consilium iniuimus, ne nudæ Regum anacephalæoses lucem adspicerent, sed multiplici rerum notitia commendabiliores redderentur.

PHI-

# PHILIPPI II. LVSITANICA EXPEDITIO.

1 ERant ſub prælo anacephalæoſes noſtrorum Regum propediem viſuræ lucem, quando effulſit dies aſsiduis votis & geminatis precibus expedita. Cùm majores noſtri nunquam ſuis in Regibus dominos ſeverè imperantes agnoverint, ſed parentes blandè patriam refoventes, tenerum ſuis nepotibus amorem ſuos erga Principes hæreditarium reliquêre. Inde fit, ut quò diutius abſunt, eò ardentius ſuorum in animo excitent deſiderium. Cùm verò, vel naturæ moniti documento, quæ communem animantium vitæ fontem medio in corpore collocavit, Regnorum in corde Regés fixerint domicilium, ut inde facilius adminiſtrandi ratio æquabili momento functiones partiatur: Regnum iſtud, quò diſtat remotius, eò incommodius diuturna illorum præſentia frui poteſt, ſuum alijs jus longo ex tempore retinentibus. *Cauſa huius ſcriptionis*

2 A Cannenſi ergò illa Luſitani nominis clade, cùm Arzilenſi in agro Sebaſtianus ſibi immaturum obitum ſuis æternum deſiderium comparavit, nulla prolis ſpe in Henrico annis obſito, revireſcente; Philippo (cui cælum pręſens ſemper ac ſecundum militaverat) Regnum obtigit Luſitanum. Suorum ille oculos benigno intuitu explevit, Luſitanorum animos largis promeritus beneficijs, quo ſibi ſuos ita devinxit populares, ut crudum adhuc & recens vulnus præſenti medicamine foveretur. Repoſcentibus tandem Imperij curis Caſtellam petijt, eò nobis deſiderium linquens acerbius, quò ſe benignius patrem geſſerat, & ſpem non exiguam noſtram iterum provinciam reviſendi. *Philippus I. ſucceſſit Sebaſtiano.*

3 Eo tandem vita functo, ſuorum amori Philippus filius ſucceſsit pariter, & Imperio; quod feliciter acceptum, feliciſsimè

*Phillippus II. patri succedit.* moderatur. Ad illum preces aſsiduæ Luſitanorum, crebrius iteratæ legationes amoris indices in parentem, vellet Regni fines adire, & oculis fidem adhibere, ſi forſan auribus denegaret; Viſurum ſcilicet ſuorum corda manifeſtis apertę letitię documentis, & tandem re ipſa expertum iri, quo Regem ſuum Luſitani amore, qua benevolentia proſequantur. Dum hæc ultrò, citroque deferuntur, aliquot ſupra triginta defluxêre anni, quibus noſtrorum amoris flamma vires corripuit acriores, & incendium vehementius excitavit. Inſtant ardentiùs, novas identidem faces admovent, nullis orando precibus modum faciunt, ſi quà poſsint Principis animum exorare, qui ne alienis viribus videretur expugnari, amori potius voluit manus dedere. Cùm igitur Luſitanorum preces pauliſper credebantur deferveſcere, & expeditionis negotium in ſoporiſera rerum malacia obdormire, iter in Luſitaniam Philippus edixit, ex qua illum mente nulla rationum pondera conſtantem dejicere valuêre. Epiſtolas igitur Luſitanorum Conventibus, Proceribus, ac Dynaſtis in eandem ſententiam ſcriptas mittit, quarum illud fuit argumentum, velle ſe ſuam inviſere Luſitaniam, & amorem patriæ amore mutuo compenſare. Proinde curarent ſedulò Vlyſsipponenſi Curiæ intereſſe, nulliſque ſignis lætitiæ temperarent, ut quam animorum alacritatem feſtis publicè ludis ſuo parenti hilares exhibuerant, ſibi pariter non minus de cunctis meritò exhiberent. *Profectionem Rex edicit.*

*Luſitanorum ex nuntio lætitia.* 4 Factu duxerim perdifficile paucis referre, quam Luſitanorum animis letitiam improviſo felix iſte nuntius importarit. Vti enim minus feriunt tela præviſa, ita inſperata lætitia cùm imprudentem occupat, animum commovet vehementiùs. Nullus apud noſtrates ſermo de Regis adventu id temporis uſurpabatur: ita ventus ille, qui toties avidorum ſtudijs adſpirabat, ut non rarò Principem eſſe in ipſo profectionis articulo (ex animi videlicet ſententia) fabularentur, nunc poſuerat penitus, ut nemo ſanus arbitraretur poſſe Regem Madrito vel breviſsimo temporis ſpatio deſiderari, cùm graviora quàm

aliàs

aliàs rerum pondera suborirentur. Ad prima ergo Regis monita Regnum undique commovetur; Omnes publicis latentis animi documentis decertant, tecta incensis noctu ignibus coronant; Equites ardentes manu faces antiquo ex more præferentes per oppidorum vias cursitant: hæc per cunctam Lusitaniam omnibus ferme locis primo statim Regij Consilij nuntio; omnibus tamen Vlysippo, seu Regni caput exemplo fuit, in argumenta lætitiæ profusior, & quò cęlitus ista sibi fateretur auspicia provenire, simulque cælites in exitum felicem secundaret, exoratos, solemnem à templo maximo in sancti Dominici Cœnobium pompam instituit, cui disertus æquè ac facundus concionator finem imposuit, populum hortatus, ut tanto pro beneficio, ceu par esset, æterno Numini grates redderet immortales.

*Regis iter, & ingressus in Lusitaniam.*

5 Neque multum posteà elapsum est temporis, cùm repente defertur nuntius, Regem accinctum itineri profectionem statutam in diem meditari; ea verò dies nostris etiam festo equitum ludicro celebratur; illa potissimum, qua citatissimus tabellarius adventavit, fines jam primos Lusitaniæ attigisse. Læta extemplo tormentorum displosione Olyssippo ignes undique excitavit crebriores, & ante Regis ædes (præproperè studio consutas auro, & viridi colore operoso artificio innovatas) equitum alas Prorex, obequitans ipse duxit; Illę varios ineunt cursus ac recursus, & faustum Regno euentum gratulantur.

*Helvios ingreditur.*

6 Sunt in confinio Castellę Helvij, civitas Lusitana, qua primò exceptus Rex, oppidanis præ lætitia gestientibus, processêre obviam Magistratus urbis mœnia subeunti, & sub umbella ex auro & serico equo gradientem utrimque stipantes (ut Lusitaniæ moris est) tripudijs undequaque & musicorum choris personantibus, ad templum maximum cunctis feliciter applaudentibus comitati sunt. Eodem ferme apparatu, & animorum motu suos ingressum muros Estremotij, Montisque majoris populares sunt prosecuti, quę omnia si vellem persequi,

annus

annus foret, nec longa operi sufficerent commentaria. Illud maximè omnium studia, & amorem insitum promovebat, quod ex antiqua benignitate & paterno intuitu Princeps mirum in modum intuentium oculos capiebat, nec passus est ad cęparis custodiam prætorianos se publicis itineribus comitari, satis, superque suorum cordibus, quæ sibi devinxerat, obarmatus.

*Eboram accessus.*

7 Eboram accessit tandem, urbes inter Lusitaniæ satis nobilem, quam frequenti domicilio Reges nostri nobiliorem, Henricus eorum ultimus florenti Academia nobilissimam effecit. Nullis Ebora officijs suum erga Principem tam benevolentiæ abstinuit, quàm lætitiæ; Quod cùm alijs Regni commune fuerit civitatibus, semel dixisse satis fuerit, viam compendiariam profitenti. Iure tamen suo Eborensis postulat Academia, ut ipsius nomine tanto gratemur Principi, quæ in sapientiæ alumnos honoris contulit beneficia. Prima ad urbis limina emeriti Academici accurrere; & in cœnobio fratrum à Monte Carmelo Rector, insequentibus laureatis, ad manus oscula benignè admodum est admissus: Cunctos Rex, Principesque liberi humanissimè exceperunt, majorem ex singulari humanitate spem beneficijs ingerentes: proxima siquidem luce patrui Henrici Collegium, ejúsque insigne monumentum Academiam invisit, multo jam à tempore hæc sibi possessionis jura retinentem, quando parens Philippus eandem per otium, ac sedulò perlustravit. Primò igitur templum ingresso elegantes pueri, sydereo habitu, nec forma dissimiles, incolas cælestis aulę simulantes, nuntiant fortunata. Templo excedens, aulam ingreditur Academicam, ubi à sacræ Theologiæ Doctore, Scripturarum Interprete, inter humaniores olim ac Rhetores donatus rude, facundè admodum, & eleganter orationem habuit hospitalem; Cui Rex tunc aures benevolas, & posteà laudatricem linguam non semel commodavit. Illam ad hujus operis coronidem subjiciemus. Et ut se sapientiæ manifestius patronum ageret tutelarem, iussit, ut se inspectante, de more Academico

*Eborensis Academia Regem adit*

*Rex Academiam invisit & honorat.*

*Oratio, & disputationes.*

mico, philosophi descenderent in arenam, & quas iñ tempus proximum theses indixerāt, suo sub adspectu, decoro in pulvere propugnarent. Munus arguentis honorarium Rex perhumanè accepit, illitas ambaro chirothecas. Ita studiorum in aula sese benignum præbuit Mæcenatem, ut ille, cui asſidenti, ex dignitate regia, cuncti in genua cadunt, & vix Dynastæ illustriores adstant, pro studiorum consuetudine, sedere jusserit operto capite laureatos, ex quorum jucundissimo spectaculo invitum avocavit lustrandæ domus studium. Egressus aula scholasticum adijt peristylium, ubi pro temporis angustijs, jucundum pueri spectaculum præbuêre, mimoscenicum fingentes chorum, oculorum non mediocre oblectamentum. Collegium deinde totum perambulans, attentiùs collustravit, non vulgari benignitatis & benevolentiæ documento: Domum se recipiens è Collegio Societatis obscuro iam cælo ad octavam scilicet post meridiem solis horam.

8 Certis Ebora Vlysipponem profectus itineribus Almadam attigit primis tenebris. Vlysipponem à fronte adspicit Almada, oppidum Castello nobile, montis verticem ambiunt arcis pomeria circum circa ædificant populares, montis radicem alluit Tagus, è proxima maris vicina fluminis ostio adscēdentis, nihil præter nomen retinens; Est siquidem maximarum patiens navium, cùm tractus sit Indicarum solitus anchoralis. Patet inde pulcherrimus adversæ urbis prospectus, quà supra quatuor ad oram fluminis porrigitur milliaria, & in varios assurgens colles, molliterque declivis maximam indicat opulentiam. Illud eandem inter cætera oculis efficit commendabilem ex opposita ripa fluminis prospectantium, quod prominentiora culmina, quibus civitas fastigiatur universa, Divorum templis, operis magnifici coronantur, quorum structura tam sumptu ipso operosa, quàm forma etiam civium ædibus dissimili singularem urbi conciliat elegantiam. Naves item onerariæ, quæ emporium totius Europæ celeberrimum, mercaturæ causa, assiduè frequentant, quàm longa est civitas,

*Excipitur Almadæ e regione Vlysipponis.*

& duplo majori tractu in longum porrecto, aquatilem in fluvio referunt civitatem. Hæc loci forma, ac situs.

*Vlyssippone nocturna lumina.*

9 Ex animorum habitudine, qua suum erga principem Vlyssipponenses erant affecti, quivis facilè conjectabit, qua civium lætitia nox illa sit exacta, cùm præsertim civitas ex adverso spectantibus theatri subsidentis specimen repræsentet, & Regis ædes, tam hospitales illæ, ubi ex itinere exceptus id temporis commorabatur, quàm Vlysipponenses immensis Regum sumptibus multo à tempore exstructæ ad ripæ marginem mutuo fuerint in conspectu. Primum igitur nautis datur negotium suas aptent in portu naves: sericis ornent vexillis, & tormenta festis præparent displosionibus, alternis vicibus ad numerum jurandis. Navarchi omnes classis in morem adversum Almadæ oppidum oppugnantis proras eodem direxêre signo intenti, ut omnes pariter procellam emitterent tormentariam. Navigiorum carchesia, ac mali suprema usque ad suppara lychnis erant sparsa, demissis è summo rudentibus ad foros usque illigatis, ut cùm foret opus, eodem tempore ignem corriperent, & instar pyramidis unumquodque navigium arderet ignibus, basim reddebant latiorem alvorum tabulata undique facibus circumsepta., & sensim ad carchesia (de more nautico) injuncti funes summum cuspidis referebant. Interim cives studioso certamine adlaborabant, ne quisquam ab alio vinceretur, appensis ad fenestras, & tectorum culmina incensis facibus, quæ ut singulis in ædibus numeroso ordine, certisque intervallis, ac dimensionibus collucebant; ita in tanta multitudine multo inter se ordine dissidebāt, & majorem adhuc, ceu astrorum dispersi ignes, spectantibus reddebant venustatem. Nondum Rex Almadam ingressus erat, & omnium ex adverso pendebant oculi, expectantes signum, ut unà omnes undique suis partibus intenti præsto forent, à Regijs potissimū ædibus, quæ uti circū circa summa super fastigia pergulis, ac podijs circumdantur, & singulari artificio concameratę intus, foris convexa facie veluti intumescūt, ita decrescēdo orbibus gradu per-

vijs

pervijs trochleato, ut ad supremam tecti cucurbitulam possint facile adiri, & faciliùs festis ignibus coronari. Erant illæ rata portione divisis faculis ita spectabiles undeque, ut in hoc tantum munus visæ fuerint primo ædificatæ.

10 Ecce tibi ex opposita fluminis crepidine, huic rei addictus vigil, quod statutum erat, signum edit, ubi Rex in oppidum fuit introgressus. Quot uno momento displosa fuerint tormenta, & volantes faculę emissę noctis tenebras dissiparint, ex præscriptis liberum cuique mittimus coniectare. Primum urbana arx, quæ iugo edita sublimiori civitatem despectat undique mojoribus tormentis toto ambitu ad libellam collibratis, momento temporis visa fuit fragore horribili cuncta penitus solo æquare. Est Vlysippo (quod jam monuimus) in valles depressa, & in colles mutuo supinata, & quà vallis (liceat hoc nomine frequentissimam urbis aream appellare) latiùs spatiatur ad regiam usque & fluminis oram protenditur, ad sinistram arcis mons, majori adspiciens intervallo oppositum collis dorsum, qui dextro è latere ad subjectam porrigitur portus marginem: summa igitur ex arce, dum tormentarius impetus collisum aëra in adversa culmina jaculatur, indeque à fronte dorsi alterius obstaculum validius retorquebat, ima tandem sub valle compressus, quasi ex tormento iterum prorumpens, & in fluminis cavitatem geminatus Almadæ crepidinem verberabat. Naves subito correptę incendio, fumidã priùs geminatis vorticibus procellam edidêre, fulgetris horridam, ac tonitruis formidabilem; tandem excussa caligine, stellis scintillantibus coronatę geminatis ignibus inardebant. Ad fluctus siquidem, ut fit, impactus ignis reciproca vicissitudine dupli cem jaculatur splendorem. Ita Vlysipponensis ora, qua longissimè diffunditur, mare vitreum impactis radijs crystallinum præferebat quin & civitas ipsa, quàm maxima flumen despectat, sub aquis videbatur inverso lumine collucere; Ad summam usque noctem incensi ignes, & festa tormentarij pulveris oblectamenta cælo defectum luminis compensarunt, ita

*Incensio & festiva tormentorum displosio.*

*Navium lumina.*

enim dilucidè patebant omnia, ut velut in meridie cuncta penitus dignoscerentur. Nox item quasi ex compacto, tranquillo aëre subnubila, mirum in modum favebat popularibus. Cuncta Rex traditur cogitabundus, ex adversa fenestra. veluti subjectam in aream despectasse, re ipsa probans, verbisque significans, quantum suos erga principes promeruerint Lusitani, quantoque jure aliàs dictum fuerit, Reges alios quot suis in Regnis clientes, totidē servos habuisse mercenarios; Quot verò habent in Lusitania Reges patrij, filios totidem genuisse, qui domos visenti suas ita applaudant certatim lætabundi.

*Nautica oblectamenta.*

11 Dies octo Almadæ, urbis precibus commoratus, quamdiu cives instruendo triumpho nullis parcentes sumptibus insudabant. Interim cymbæ fluviatiles ultro citroque diversis oblectamenti generibus commeabant: aliæ sirenum cantibus suavissimè insonabant: munusculis aliæ gratiores, & piscibus potissimū plenas amphoras innatātibus tenellos principes oblectarunt, dum manibus attrectātes, quo arctiùs apprehendunt, eò pisces lubrici faciliùs elabuntur. Tres civitas construxerat majores cymbas duplici remorum ordine, in biremium similitudinem ac formam, vulgò dicimus patrio nomine Bargantinos; non incongruè forsitan dixerim liburnas, dum levem biremem Livius liburnam appellavit; Eas ita remiges intra media tabulata considentes impellebant, ut principes & aulicæ fœminæ desuper suis in sedilibus, quin adspicerentur à nautis, libero spatio veherentur. Harum primam inauratis remis, & scalmis, divitem apprimè & elegantē, quæ aliquot millibus constitit aureorum, urbis proceres Regi obtulerunt, ut fluviū sursum, deorsū animi causa perlustraret; Secundā Principi filio: tertiā cubicularijs fœminis, & Dominę principi ancillantibus virginib. quæ aulico de more principes fœminas comitabātur.

*Piscatus per eos dies.*

12 Ne igitur minus frequentis oppidi solitudo, fastidio foret Regum oculis opulentæ multitudini assuetis, curarunt nostri piscatu vario tempus decipere fastidiosum, & Regē, ac principes secundo flumine multiplici musicorum cōcentu, & phaselis

felis undique circumseptum ad locum piscationibus nobilem deduxerunt, ubi retibus artis peritiores gurgitem ambientes innumeram piscium multitudinem extraxêre, quos intra scalmos saltitātes ante Principum oculos demisêre, Mediterraneis hominibus non visum aliàs, & idcirco longè maximum oblectamentū. Id sæpius repetiverunt quamdiu Vlyßippone cura morabantur. Erat item navis Indica in anchoris mediū ad flumen, quam Rêx vidēdi studio est ingressus, & sedulò perlustrata numquam satis mirabatur molem tantam posse sub immēso pondere tot maria transnatare. Exspectabantur propediem ab Hispali triremes regiæ, quibus ex Majestate debuit portum subire, nec Lusitanæ id tēporis erant in portu, cùm rarò soleant abesse. Igitur ne incommodo hospitio tamdiu comitatus regius & Principes ipsi detinerentur, in cœnobium Divi Hieronymi (templum Bethlemiticum appellamus: In Hispania notum satis, sive potius in Europa universa, cùm portus è faucibus distet parum, & juxta illud in civitatē subeant onerariæ) istud, inquā in cœnobium principis jussu translata Curia, domos usui opportunas monachi actutum composuêre, & tandem ibidem integrum fere mensem Rex, & ministri aulici permansêre, dum civitas, quæ triumphuo opus forent hóspitali præpararet, & triremes quæ deerant, pervenirent. *Bethlehem cœnobium.*

13 Appulit tandem tredecim triremium clasśis; prætoriana ante alias (quam dicimus triremem Regiam) integrum postulabat opus, nec mediocrem: si foret, vel stylo simplici describenda. Certè puppis eo fuit artificio, opere, ac cælatura, ut ad quadraginta aureorum millia (si fides id attestantibus tanta in rei formidine danda sit., id tamen vulgò creditur enarrantibus) in exstruenda referantur collocata, & verosimile efficit contignatio pavimenti argento solido crustulatæ. Ista tamen studiosis scriptoribus, quibus per otium res integra demandatur, mitto curiosiùs inculcanda. Remi utrinque erant inaurati, Remiges induto rubro serico damasceno; ex eodem velamen fuit, quod triremibus solet extendi, cæli *Hispaniæ triremes.*

enim dilucidè patebant omnia, ut velut in meridie cuncta penitus dignoscerentur: Nox item quasi ex compacto, tranquillo aëre subnubila, mirum in modum favebat popularibus. Cuncta Rex traditur cogitabundus, ex adversa fenestra veluti subjectam in aream despectasse, re ipsa probans, verbisque significans, quantum suos erga principes promeruerint Lusitani, quantoque jure aliàs dictum fuerit, Reges alios quot suis in Regnis clientes, totidē servos habuisse mercenarios; Quot verò habent in Lusitania Reges patrij, filios totidem genuisse, qui domos visenti suas ita applaudant certatim lætabundi.

*Nautica oblectamenta.*

11 Dies octo Almadæ, urbis precibus commoratus, quamdiu cives instruendo triumpho nullis parcentes sumptibus insudabant. Interim cymbæ fluviatiles ultro citroque diversis oblectamenti generibus commeabant: aliæ sirenum cantibus suavissimè insonabant: munusculis aliæ gratiores, & piscibus potissimū plenas amphoras innatātibus tenellos principes oblectarunt, dum manibus attrectātes, quo arctiùs apprehendunt, eò pisces lubrici faciliùs elabuntur. Tres civitas construxerat majores cymbas duplici remorum ordine, in biremium similitudinem ac formam, vulgò dicimus patrio nomine Bargantinos; non incongruè forsitan dixerim liburnas, dum levem biremem Livius liburnam appellavit; Eas ita remiges intra media tabulata confidentes impellebant, ut principes & aulicæ fœminæ desuper suis in sedilibus, quin adspicerentur à nautis, libero spatio veherentur. Harum primam inauratis remis, & scalmis, divitem apprimè & elegantē, quæ aliquot millibus constitit aureorum, urbis proceres Regi obtulerunt, ut fluviū sursum, deorsū animi causa perlustraret; Secundā Principi filio: tertiā cubicularijs fœminis, & Dominę principi ancillantibus virginib. quæ aulico de more principes fœminas comitabātur.

*Piscatus per eos dies.*

12 Ne igitur minus frequentis oppidi solitudo, fastidio foret Regum oculis opulentæ multitudini assuetis, curarunt nostri piscatu vario tempus decipere fastidiosum, & Regē, ac principes secundo flumine multiplici musicorum cōcentu, & phaselis

selis undique circumseptum ad locum piscationibus nobilem deduxerunt, ubi retibus artis peritiores gurgitem ambientes innumeram piscium multitudinem extraxêre, quos intra scalmos saltitātes ante Principum oculos demisêre, Mediterraneis hominibus non visum aliàs, & idcirco longè maximum oblectamentū. Id sæpius repetiverunt quamdiu Vlyssippone cura morabantur. Erat item navis Indica in anchoris mediū ad flumen, quam Rêx vidēdi studio est ingressus, & sedulò perlustrata numquam satis mirabatur molem tantam posse sub immēso pondere tot maria transnatare. Exspectabantur propediem ab Hispali triremes regiæ, quibus ex Majestate debuit portum subire, nec Lusitanæ id tēporis erant in portu, cùm raró soleant abesse. Igitur ne incommodo hospitio tamdiu comitatus regius & Principes ipsi detinerentur, in cœnobium Divi Hieronymi (templum Bethlemiticum appellamus: In Hispania notum satis, sive potius in Europa universa, cùm portus è faucibus distet parum, & juxta illud in civitatē subeant onerariæ) istud, inquā in cœnobinm principis jussu translata Curia, domos usui opportunas monachi actutum composuêre, & tandem ibidem integrum fere mensem Rex, & ministri aulici permansêre, dum civitas, quæ triumphuo opus forent hospitali præpararet; & triremes quæ deerant, pervenirent. *Bethlehem cœnobium.*

13 Appulit tandem tredecim triremium classis; prætoriana ante alias (quam dicimus triremem Regiam) integrum postulabat opus, nec mediocrem: si foret, vel stylo simplici describenda. Certè puppis eo fuit artificio, opere, ac cælatura, ut ad quadraginta aureorum millia (si fides id attestantibus tanta in rei formidine danda sit, id tamen vulgò creditur enarrantibus) in exstruenda referantur collocata, & verosimile efficit contignatio pavimenti argento solido crustulatæ. Ista tamen studiosis scriptoribus, quibus per otium res integra demandatur, mitto curiosiùs inculcanda. Remi utrinque erant inaurati, Remiges induto rubro serico damasceno; ex eodem velamen fuit, quod triremibus solet extendi, cæli *Hispanie triremes.*

enim dilucidè patebant omnia, ut velut in meridie cuncta penitus dignoscerentur. Nox item quasi ex compacto, tranquillo aëre subnubila, mirum in modum favebat popularibus. Cuncta Rex traditur cogitabundus, ex adversa fenestra. veluti subjectam in aream despectasse, re ipsa probans, verbisque significans, quantum suos erga principes promeruerint Lusitani, quantoque jure aliàs dictum fuerit, Reges alios quot suis in Regnis clientes, totidē servos habuisse mercenarios; Quot verò habent in Lusitania Reges patrij, filios totidem genuisse, qui domos visenti suas ita applaudant certatim lætabundi.

*Nautica oblectamenta.*

11 Dies octo Almadæ, urbis precibus commoratus, quamdiu cives instruendo triumpho nullis parcentes sumptibus insudabant. Interim cymbæ fluviatiles ultro citroque diversis oblectamenti generibus commeabant: aliæ sirenum cantibus suavissimè insonabant: munusculis aliæ gratiores, & piscibus potissimū plenas amphoras innatātibus tenellos principes oblectarunt, dum manibus attrectātes, quo arctiùs apprehendunt, eò pisces lubrici faciliùs elabuntur. Tres civitas construxerat majores cymbas duplici remorum ordine, in biremium similitudinem ac formam, vulgò dicimus patrio nomine Bargantinos; non incongruè forsitan dixerim liburnas, dum levem biremem Livius liburnam appellavit; Eas ita remiges intra media tabulata confidentes impellebant, ut principes & aulicæ fœminæ desuper suis in sedilibus, quin adspicerentur à nautis, libero spatio veherentur. Harum primam inauratis remis, & scalmis, divitem apprimè & elegantē, quæ aliquot millibus constitit aureorum, urbis proceres Regi obtulerunt, ut fluviū sursum, deorsū animi causa perlustraret; Secundā Principi filio: tertiā cubicularijs fœminis, & Dominę principi ancillantibus virginib. quæ aulico de more principes fœminas comitabātur.

*Piscatus per eos dies.*

12 Ne igitur minus frequentis oppidi solitudo, fastidio foret Regum oculis opulentæ multitudini assuetis, curarunt nostri piscatu vario tempus decipere fastidiosum, & Regē, ac principes secundo flumine multiplici musicorum cōcentu, & phaselis

ſelis undique circumſeptum ad locum piſcationibus nobilem deduxerunt, ubi retibus artis peritiores gurgitem ambientes innumeram piſcium multitudinem extraxêre, quos intra ſcalmos ſaltitãtes ante Principum oculos demiſêre, Mediterraneis hominibus non viſum aliàs, & idcirco longè maximum oble-ctamentũ. Id ſæpius repetiverunt quamdiu Vlyſsippone cura morabantur. Erat item navis Indica in anchoris mediũ ad flumen, quam Rêx vidẽdi ſtudio eſt ingreſſus, & ſedulò perluſtrata numquam ſatis mirabatur molem tantam poſſe ſub immẽſo pondere tot maria tranſnatare. Exſpectabantur propediem ab Hiſpali triremes regiæ, quibus ex Majeſtate debuit portum ſubire, nec Luſitanæ id tẽporis erant in portu, cùm rarò ſoleant abeſſe. Igitur ne incommodo hoſpitio tamdiu comitatus regius & Principes ipſi detinerentur, in cœnobium Divi Hieronymi (templum Bethl[e]miticum appellamus: In Hiſpania notum ſatis, ſive potius in Europa univerſa, cùm portus è faucibus diſtet parum, & juxta illud in civitatẽ ſubeant onerariæ) iſtud, inquã in cœnobinm principis juſſu tranſlata Curia, domos uſui opportunas monachi actutum compoſuêre, & tandem ibidem integrum fere menſem Rex, & miniſtri aulici permanſêre, dum civitas, quæ triumphuo opus forent hoſpitali præpararet; & triremes quæ deerant, pervenirent. *Bethlehem cœnobium.*

13 Appulit tandem tredecim triremium claſsis; prætoriana ante alias (quam dicimus triremem Regiam) integrum poſtu-labat opus, nec mediocrem: ſi foret, vel ſtylo ſimplici deſcribenda. Certè puppis eo fuit artificio, opere, ac cælatura, ut ad quadraginta aureorum millia (ſi fides id atteſtantibus tanta in rei formidine danda ſit, id tamen vulgò creditur enarrantibus) in exſtruenda referantur collocata, & veroſimile efficit contignatio pavimenti argento ſolido cruſtulatæ. Iſta tamen ſtudioſis ſcriptoribus, quibus per otium res integra demandatur, mitto curioſiùs inculcanda. Remi utrinque erant inaurati, Remiges induto rubro ſerico damaſceno; ex eodem velamen fuit, quod triremibus ſolet extendi, cæli *Hiſpaniæ triremes.*

enim dilucidè patebant omnia, ut velut in meridie cuncta penitus dignoscerentur. Nox item quasi ex compacto, tranquillo aëre subnubila, mirum in modum favebat popularibus. Cuncta Rex traditur cogitabundus, ex adversa fenestra. veluti subjectam in aream despectasse, re ipsa probans, verbisque significans, quantum suos erga principes promeruerint Lusitani, quantoque jure aliàs dictum fuerit, Reges alios quot suis in Regnis clientes, totidẽ servos habuisse mercenarios; Quot verò habent in Lusitania Reges patrij, filios totidem genuisse, qui domos visenti suas ita applaudant certatim lætabundi.

*Nautica oblectamenta.*

11 Dies octo Almadæ, urbis precibus commoratus, quamdiu cives instruendo triumpho nullis parcentes sumptibus insudabant. Interim cymbæ fluviatiles ultro citroque diversis oblectamenti generibus commeabant: aliæ sirenum cantibus suavissimè insonabant: munusculis aliæ gratiores, & piscibus potissimũ plenas amphoras innatãtibus tenellos principes oblectarunt, dum manibus attrectãtes, quo arctiùs apprehendunt, eò pisces lubrici faciliùs elabuntur. Tres civitas construxerat majores cymbas duplici remorum ordine, in biremium similitudinem ac formam, vulgò dicimus patrio nomine Bargantinos; non incongruè forsitan dixerim liburnas, dum levem biremem Livius liburnam appellavit; Eas ita remiges intra media tabulata confidentes impellebant, ut principes & aulicæ fœminæ desuper suis in sedilibus, quin adspicerentur à nautis, libero spatio veherentur. Harum primam inauratis remis, & scalmis, divitem apprimè & elegantẽ, quæ aliquot millibus constitit aureorum, urbis proceres Regi obtulerunt, ut fluviũ sursum, deorsũ animi causa perlustraret; Secundã Principi filio: tertiã cubicularijs fœminis, & Dominę principi ancillantibus virginib. quæ aulico de more principes fœminas comitabãtur.

*Piscatus per eos dies.*

12 Ne igitur minus frequentis oppidi solitudo, fastidio foret Regum oculis opulentæ multitudini assuetis, curarunt nostri piscatu vario tempus decipere fastidiosum, & Regẽ, ac principes secundo flumine multiplici musicorum cõcentu, & phaselis

ſelis undique circumſeptum ad locum piſcationibus nobilem deduxerunt, ubi retibus artis peritiores gurgitem ambientes innumeram piſcium multitudinem extraxêre, quos intra ſcalmos ſaltitâtes ante Principum oculos demiſêre, Mediterraneis hominibus non viſum aliàs, & idcirco longè maximum oblectamentũ. Id ſæpius repetiverunt quamdiu Vlyſsippone cura morabantur. Erat item navis Indica in anchoris mediũ ad flumen, quam Rêx vidẽdi ſtudio eſt ingreſſus, & ſedulò perluſtrata numquam ſatis mirabatur molem tantam poſſe ſub immẽſo pondere tot maria tranſnatare. Exſpectabantur propediem ab Hiſpali triremes regiæ, quibus ex Majeſtate debuit portum ſubire, nec Luſitanæ id tẽporis erant in portu, cùm raro ſoleant abeſſe. Igitur ne incommodo hoſpitio tamdiu comitatus regius & Principes ipſi detinerentur, in cœnobium Divi Hieronymi (templum Bethl[e]miticum appellamus: In Hiſpania notum ſatis, ſive potius in Europa univerſa, cùm portus è faucibus diſtet parum, & juxta illud in civitatẽ ſubeant onerariæ) iſtud, inquã in cœnobinm principis juſſu tranſlata Curia, domos uſui opportunas monachi actutum compoſuêre, & tandem ibidem integrum fere menſem Rex, & miniſtri aulici permanſêre, dum civitas, quæ triumphuo opus forent hoſpitali præpararet, & triremes quæ deerant, pervenirent. *Bethlehem cœnobium.*

13 Appulit tandem tredecim triremium claſsis; prætoriana ante alias (quam dicimus triremem Regiam) integrum poſtulabat opus, nec mediocrem: ſi foret, vel ſtylo ſimplici deſcribenda. Certè puppis eo fuit artificio, opere, ac cælatura, ut ad quadraginta aureorum millia (ſi fides id atteſtantibus tanta in rei formidine danda ſit, id tamen vulgò creditur enarrantibus) in exſtruenda referantur collocata, & veroſimile efficit contignatio pavimenti argento ſolido cruſtulatæ. Iſta tamen ſtudioſis ſcriptoribus, quibus per otium res integra demandatur, mitto curioſiùs inculcanda. Remi utrinque erant inaurati, Remiges induto rubro ſerico damaſceno; ex eodem velamen fuit, quod triremibus ſolet extendi, cæli *Hiſpaniæ triremes.*

& duplo majori tractu in longum porrecto, aquatilem in fluvio referunt civitatem. Hæc loci forma, ac situs.

*Vlyssippone nocturna lumina.*

9 Ex animorum habitudine, qua suum erga principem Vlyssipponenses erant affecti, quivis facilè conjectabit, qua civium lætitia nox illa sit exacta, cùm præsertim civitas ex adverso spectantibus theatri subsidentis specimen repræsentet, & Regis ædes, tam hospitales illæ, ubi ex itinere exceptus id temporis commorabatur, quàm Vlysipponenses immensis Regum sumptibus multo à tempore exstructæ ad ripæ marginem mutuo fuerint in conspectu. Primum igitur nautis datur negotium suas aptent in portu naves: sericis ornent vexillis, & tormenta festis præparent displosionibus, alternis vicibus ad numerum jurandis. Navarchi omnes classis in morem adversum Almadæ oppidum oppugnantis proras eodem direxêre signo intenti, ut omnes pariter procellam emitterent tormentariam. Navigiorum carchesia, ac mali suprema usque ad suppara lychnis erant sparsa, demissis è summo rudentibus ad foros usque illigatis, ut cùm foret opus, eodem tempore ignem corriperent, & instar pyramidis unumquodque navigium arderet ignibus, basim reddebant latiorem alvorum tabulata undique facibus circumsepta, & sensim ad carchesia (de more nautico) injuncti funes summum cuspidis referebant. Interim cives studioso certamine adlaborabant, ne quisquam ab alio vinceretur, appensis ad fenestras, & tectorum culmina incensis facibus, quæ ut singulis in ædibus numeroso ordine, certisque intervallis, ac dimensionibus collucebant; ita in tanta multitudine multo inter se ordine dissidebāt, & majorem adhuc, ceu astrorum dispersi ignes, spectantibus reddebant venustatem. Nondum Rex Almadam ingressus erat, & omnium ex adverso pendebant oculi, expectantes signum, ut unà omnes undique suis partibus intenti præsto forent, à Regijs potissimū ædibus, quæ uti circū circa summa superfastigia pergulis, ac podijs circumdantur, & singulari artificio concameratę intus, foris convexa facie veluti intumescūt, ita decrescēdo orbibus gradu per-

vijs

pervijs trochleato, ut ad supremam tecti cucurbitulam possint facile adiri, & faciliùs festis ignibus coronari. Erant illæ rata portione divisis faculis ita spectabiles undeque, ut in hoc tantum munus visæ fuerint primo ædificatæ.

10 Ecce tibi ex opposita fluminis crepidine, huic rei addictus vigil, quod statutum erat, signum edit, ubi Rex in oppidum fuit introgressus. Quot uno momento displosa fuerint tormenta, & volantes faculę emissę noctis tenebras dissiparint, ex præscriptis liberum cuique mittimus coniectare. Primum urbana arx, quæ iugo edita sublimiori civitatem despectat undique mojoribus tormentis toto ambitu ad libellam collibratis, momento temporis visa fuit fragore horribili cuncta penitus solo æquare. Est Vlyssippo (quod jam monuimus) in valles depressa, & in colles mutuo supinata, & quà vallis (liceat hoc nomine frequentissimam urbis aream appellare) latiùs spatiatur ad regiam usque & fluminis oram protenditur, ad sinistram arcis mons, majori adspiciens intervallo oppositum collis dorsum, qui dextro è latere ad subjectam porrigitur portus marginem: summa igitur ex arce, dum tormentarius impetus collisum aëra in adversa culmina jaculatur, indeque à fronte dorsi alterius obstaculum validius retorquebat, ima tandem sub valle compressus, quasi ex tormento iterum prorumpens, & in fluminis cavitatem geminatus Almadæ crepidinem verberabat. Naves subito correptę incendio, fumidā priùs geminatis vorticibus procellam edidêre, fulgetris horridam, ac tonitruis formidabilem; tandem excussa caligine, stellis scintillantibus coronatę geminatis ignibus inardebant. Ad fluctus siquidem, ut fit, impactus ignis reciproca vicissitudine duplicem jaculatur splendorem. Ita Vlyssipponensis ora, qua longissimè diffunditur, mare vitreum impactis radijs crystallinum præferebat quin & civitas ipsa, quàm maxima flumen despectat, sub aquis videbatur inverso lumine collucere; Ad summam usque noctem incensi ignes, & festa tormentarij pulveris oblectamenta cælo defectum luminis compensarunt, ita

*Incensio & festiva tormentorum displosio.*

*Nauium lumina.*

Cccc 2 enim

ſelis undique circumſeptum ad locum piſcationibus nobilem deduxerunt, ubi retibus artis peritiores gurgitem ambientes innumeram piſcium multitudinem extraxêre, quos intra ſcalmos ſaltitátes ante Principum oculos demiſêre, Mediterraneis hominibus non viſum aliàs, & idcirco longè maximum oblectamentū. Id ſæpius repetiverunt quamdiu Vlyſsippone cura morabantur. Erat item navis Indica in anchoris mediū ad flumen, quam Rêx vidēdi ſtudio eſt ingreſſus, & ſedulò perluſtrata numquam ſatis mirabatur molem tantam poſſe ſub immēſo pondere tot maria tranſnatare. Exſpectabantur propediem ab Hiſpali triremes regiæ, quibus ex Majeſtate debuit portum ſubire, nec Luſitanæ id tēporis erant in portu, cùm rarò ſoleant abeſſe. Igitur ne incommodo hoſpitio tamdiu comitatus regius & Principes ipſi detinerentur, in cœnobium Divi Hieronymi (templum Bethlemiticum appellamus: In Hiſpania notum ſatis, ſive potius in Europa univerſa, cùm portus è faucibus diſtet parum, & juxta illud in civitatē ſubeant onerariæ) iſtud, inquā in cœnobinm principis juſſu tranſlata Curia, domos uſui opportunas monachi actutum compoſuêre, & tandem ibidem integrum fere menſem Rex, & miniſtri aulici permanſêre, dum civitas, quæ triumphuo opus forent hóſpitali præpararet, & triremes quæ deerant, pervenirent. *Bethlehem cœnobium.*

13 Appulit tandem tredecim triremium claſsis; prætoriana ante alias (quam dicimus triremem Regiam) integrum poſtulabat opus, nec mediocrem: ſi foret, vel ſtylo ſimplici deſcribenda. Certè puppis eo fuit artificio, opere, ac cælatura, ut ad quadraginta aureorum millia (ſi fides id atteſtantibus tanta in rei formidine danda ſit, id tamen vulgò creditur enarrantibus) in exſtruenda referantur collocata, & veroſimile efficit contignatio pavimenti argento ſolido cruſtulatæ. Iſta tamen ſtudioſis ſcriptoribus, quibus per otium res integra demandatur, mitto curioſiùs inculcanda. Remi utrinque erant inaurati, Remiges induto rubro ſerico damaſceno; ex eodem velamen fuit, quod triremibus ſolet extendi, cæli *Hiſpaniæ triremes.*

umbraculum inclementis. Intra remorum transtra visebantur ex auro & serico intertexta supra triginta vexilla, quæ aura molliter ventilata fluctuantem in aëre fluvium simulabant. Hanc duodecim aliꝗ eodem pariter impetu sequebantur.

*Triremem Rex conscendit.* 14 Vbi verò Princeps triremem regiam conscendit, extemplo quotquot erant à fluminis ostio navigia ad summam usq; civitatem procellam emisêre tormentariam: Et symphoniaci ac tibicines numeroso certamine modulantes, quo Bethlemiticum cœnobium ab Vlysippone distat spatio suavissimum concentum edidêre. Ad duo navium millia id temporis Vlysipponensi in portu omnis generis ac formæ numerabâtur, quem seipso pulchrum, pulcherrimum efficiebant, tot appensis diversi coloris & stemmatum vexillis, erant siquidem à totius Europę Regnis vario mercimonij quæstu in Lusitaniam solitæ commeare. Secunda post meridiem solis hora tacito, ac lento Remigio flumine adverso cœpit triremis regia Vlysipponem versus conscendere merce nusquam aliàs onusta feliciori vectabat siquidem parentem Philippum medium, cujus sinistro lateri adhærebat Isabella nurus, dextro Philippus hæres, tandem germana soror Maria, quorum pulcherrimum spectaculum post adspectum, oculos intuentium capiebat. Ardentique adeò desiderio omnes undique accurrebant cymbæ, quo propius oculorum cupidinem satiarent, ut non semel remis implicitæ longioribus, naufragij discrimen subierunt in media voluptate.

*Vlysipponē appulit triremis.* 15 Festo igitur rei navalis apparatu Apostolis Ecclesię principibus sacra die, Vlysipponi auspicatissimo, ad forum regium appulit triremis, & ferreis harpagonibus illigata, facilem admodum tenuit non dixerim exscensum propriè, sed transitum contiguis æqualem tabulatis. Erat siquidem moles sublicia ad medium fluminis æstuarium longo admodum extensa tractu, quam vallis ligneis, summus operarum labor mutatis alternis vicibus succedentium aquatili solo defixit, quamdiu æstu reciproco unda refluens decrescebat. Validis inde asseribus

bus trabes connexæ firmiſsimam deſuper contignationem continebant,quę arena ſuperiniecta aream foro ſimilem,equis reddebat ſpatiabilem, eo conſilio, ut è triremi in equum Rex facile trãſcenderet in triumphum. Quatuor ad ſummam aquam gradibus exſcendebatur, quorum tres proximè injuncta triremis ſuperabat, quarto ac ſuperiori coæqualis. Machinam hinc inde peribolus ambiebat ligneus, gypſo albicans lævigato, ſpiris ad elegantiam, ac nexibus inauratus: quem ex opere cancellato auro illitæ fulciebant tornatiles columellæ. Quatuor aureorum millibus opus conſtitit.

16 Excenſurum Regem exſpectabat equus candidus, nullum alium paſſus ſeſſorem, Cygnum nobilem appellabant. Principibus liberis iuxta aderat currus, oculis patens undique, nullo ſcilicet operculo concameratus. Equum primò conſcendit Rex, currum deinde Principes: è lateribus prætoriani de more Regio incedebant bipartiti: Proceres Luſitani detectis capitibus pedites incedebant, neque alij præter Regem, ac liberos equis, aut curribus vehebantur, niſi ex aulico inſtituto inferiores aliquot miniſtri, quorum id munia poſtulabant: ij verò equis incedentes frequentem ſubmovebant turbam, comitatumq; omnem Regiũ pręcedebant. Verùm enim verò, vel numquam Vlyſippo, vel hac potiſsimum luce ſeipſa major, & opulentior viſa eſt. Hoc ſiquidem magnitudinis hac in urbe fuit ſæpius obſervatum, quod naves innumeræ, & claſses militibus admodum numeroſæ, in littus multa hominum millia exponentes nihilo magis adaugeant vulgarem frequentiam, & uſitatam: neque aliquis animadvertat populum denuò accreviſſe. Cùm tamen de Regis adventu rumor oppida pervaſit mediterranea, ſubitò univerſa Luſitania confluxit Vlyſipponem ſtudio viſendi, quem tamdiu ſuis finibus abeſſe dolore irrito querebantur. Ad hæc illuſtriores familiæ, quibus honoris munera jure hæreditario in aula regia obtingebant, & Rege abſente ſua ſeceſſerant in oppida, eò Luſitaniam in Curiam redeunte, domicilium tranſtulêre; Duces deinde, ac domini oppidorum

*Triumphũ Rex auſpicatur.*

pidorum, legatiq́ue ut remp. procurarent, citiùs adventarunt. Vna denique civitas regnum universum sua intra mœnia retinebat, omnesque undanti turbine vias obturabant penitus, neque obfirmato robore laborantes, immotoq́ue vestigio obluctantes custodes corporis (gens cum primis valida, & corporis mole gravis) poterant confluentes undique submovere; Ita scilicet ardenti amoris impetu tracti impatienter, quà Rex gressum direxerat, ferebantur. Quod tamen spatij, vel exigui, Regis satellites pandebant viæ, primum chori saltantium præeuntes, ijq́ue innumeri occupabant: Equis deinde palatij, & Curiæ janitores, clavas argenteas, prout moris habent, gestantes humero: Reges deinde honorarij (vulgò dicimus stemmatum Reges) insignibus Lusitaniæ noscitandi, quibus purpureæ chlamydes holosericæ exornantur. Proceres inde Lusitani, qui nusquam aliàs frequentes visi. Eorum ornatum, qui vellet singillatim recensere, & unionum, carbunculorum, & adamantum pretia æstimare, legentium admirationi potius, quàm fidei studeret; siquidem palliorum cuculli, tunicarum comissuræ, pileorum cingula ita pretiosissimis fulgurabant margaritis, ut quoquo verterentur, instar syderum repercusso lumine scintillarent. Rex tandem ultimo amabili decorus majestate oculos animorum dominos in res singulas insequentium deflectens perhumanè, nullis gratiosior, vehebatur.

*Vrbis & procerum ornatus.*

17 Rex è triremi conscendit equum, primum ubi attigit tabulatum, eo quo diximus ordine pompa triumphalis intra septa hinc inde cratibus incedebat, fuit verò ad ducentos, & eo plures passus via latissima rosis strata adeò acervatim profusis, ut nihil dejecti soli, vel tot inter proterentes apparuerit. Fuit portus ille sublicius exstructus ultimo in foro, quà distant maximè Regum ędes, primam sub horam fluminis opere & artificio satis nobiles. Illa cum primis quadrato ex lapide supremum usque ad fastigium, quatuor à lateribus aëri pervia, quem fenestris excipit peraccommodis. Hanc uti primo ripæ in margine erecta est, mercatores urbis intestino opere simularunt, ut è mari

*Via temporaria à mercatoribus urbis exstructa.*

mari prospectantibus eadem scenographia ex æquo, & ad amussim quàm longa est area videretur. Fuit opus omni scribentis studio elegantius, quadrum, ceu domus illa regia, quam respiciens ab adverso æmulabatur. Eadem prorsus orthographia infimo è vestigio, ad summam usque coronidem, & fastigium, quatuor formabant angulos ingentes plinthi, quibus parastatæ, ac tandem pilæ innixæ incumbebāt, & epistilia sustinebant. Vnde fornices quatuor suum quæque in latus curvabantur. Molis coronamenta Zophiris fulgebant inauratis, aureis item loricis, ac peribolis multiplici mæandro interceptis, qui frontes medium findentes latus ambiebant, donec exscendentes paulum, concamerata reddebant iconibus loculamenta, in quibus videre fuit effigies colossæas mira operis cælatura, artis Phidiacæ nobilissimum monumentum. Hæc perstringimus quàm brevissimè, laconicam in alijs adhuc religiosius servaturi disciplinam; foret siquidem immensum operis ichnographiam machinarum triumphalium, vel rudi penicillo adumbrare; Erant verò illæ auro fermè, & argento in miram celsitudinem bracteatæ; huius ex pretio (quod à mercatoribus Lusitanis didicimus, quorum studio ac sumptibus perfecta est) aliarum neque arte, neque materia dissimilium æstimetur; ad sexdecim enim aureorum millia impensa operi, ex codicibus colligitur rationarijs. Sexdecim à lateribus stylobatæ antis latiores paululum, & scapis (Architectonicis sunt hujusmodi notiora) ut totidem statuas mole arduas sustinerent. Subter onerosum istud opus patebat via, quam diximus rosis puniceam; fuit illa utrimque peribolis circumdata, columellis ac fulcris auro illitis cancellata. Certis utrimque intervallis bases assurgebant quadratę, supra quas procero habitu, ac forma visebantur heroum Lusitaniæ imagines ad similitudinem & corporis lineamenta dedolatæ, ea serie sese mutuo intuentes, quam singulorum ætas cursu temporis denotabat. Cuique adstabat propè eiusdem magnitudinis simulachrum, virtutis illius, quam quisque dum vixerat, studiosius fuerat amplexatus.

*Via orthographia.*

*Operis sumptus.*

Hæc via circum illum maximum ab imo ad summum usque intersecabat, primam urbis attingens portam, cuius utraque facies supra domorum fastigia diverso operis artificio fornicata pulcherrimam Anglorum molem ingressis mœnia ostentabat.

*Anglorum pegmata.* 18 Fuit argumento operis Vlyssippo à Maurorum tyrannide feliciter liberata, in cuius expugnatione Anglia non mediocrem nostris hominibus navavit operam, proindeque à Lusitanis gratiam promeruit socialem. Supremo in vertice D. Georgius candido insignis equo, nomini Lusitano in acie tutelaris, triumphalem porticum coronabat. Interior ad urbem muri facies claros Anglorum Duces Lusitanorum auxiliares, nec non Lusitanos plures Angliæ insignibus decoros bello partis (quæ à Rege socio honoris signa acceperant militaria) divisis hinc inde loculamentis exhibebat. Illud operi accessit majestatis, quod civitas non exiguum evertit murorum tractum, ut è portis duabus eandem efficeret longè maximam, nullis parcendo ædificiorum damnis, quæ supra murum longo ex tempore cernebantur. Est primò ingressis forum, ędibus cinctum undique, pluribus tunc stylobatis, & parastasis consertum, quibus urbium simulachra mole corporis grandiora claves, deditionis insigne, manu præferentia, suorum quodque armorum stemma, & fructum, quem procreat, pulchriorem offerebat? Hic Regem operiebantur urbani magistratus, quos inter è Senatoribus unus paucis Regem allocutus monuit, qua illum omnes cupiditate expetiverint ultrò suscipere, & urbis sponte claves tradere, quod Superi fausto sidere secundarent. *Vrbis claves Regi deduntur.*

*Arbor argentea omnium Regũ Lusitanorũ* 19 Patebat rectà prospectantium oculis æquè dives atque operosa moles illa, quam opifices argentarij, ad plateæ ostium in ingentem admodum erexerant altitudinem. Fuit verò arbor patulis diffusa ramis ex argento fusili, imis à radicibus ad supremum usque verticem trunco & brachijs protensa, ac folijs argenteis inumbrata. Primo in trunco inerat Alphonsus ille Regni auspex, ac parens fortunatus, ex quo felicissima progenies

genies; fœcunda tot nepotibus ortum trahens, ramos extensos in latera, & rectà surgentes surculos præclaris Regum imaginibus decorabat. Vltimam cunctis imponebat coronidem Philippus primus Lusitanus, Hispanis secundus. Omnes verò illi ex suæ ætatis habitu, vel toga, vel militari paludamento insignes visebantur. Opus universum vel ipsa materia commendabile, quanti posset ęstimari, viderint qui arborem supra septuaginta excelsam palmos contemplentur, ramis undique protensam crassioribus, ac folijs densissimis opacam; Ista verò omnia non è fictis bracteolis, sed fusili ex argento ignibus liquato, vel contuso malleis ad incudem. Neque aliquis arborẽ fingat animo ramusculis fictilem delicatis, siquidẽ omnia inter se iuxta artis præcepta sibi constabant adæquatè, ac deridiculo verteretur simulachra inserere humano habitu celsiora tenuibus ramorum virgulis, inani obtentu frondium complicatis. Ista igitur mittimus expendenda, dum Rex in dextram deflectens viam, moles subinde præterit triumphales.

20 Erant verò illæ usque ad porticum templi maximi, sex, uti artificio dissimiles, ita pretio de primatu non iniuria decertantes. Omnes inter ingenioso figmento pręcellebat fornix (portam ferream appellamus) palmitibus, frondibus, ac racemis ita naturam vividè æmulantibus, ut nusquam malleoli geniculatis poplitibus curvatiores, sarmenta pubentiora, vivæ radices gemmantiores, propagines visæ fuerint lætiores; serpebat vitis alibi natura sua humilis, & ipso foliorum pondere caduca, paulatim alibi claviculis complexa fulcrum sensim in ardua tollebatur; alibi luxuria sylvescens in partes omnes nimia fundebatur. Ac tandem ex articulis una oriens prominebat, pendens hinc herbido turgens virore, & frondosis pampinis inumbrata, inde rubro paulatim colore punicata, ita deni-que vitis in speciem intus fornicem, ac foris muri faciem vestiebat, ut ars naturam visa fuerit superasse. *Sex aliæ moles.*

21 A fronte sese dabat in conspectum templi maximi orthographia; Acclivis molliter assurgit via, gradibusque mar-

*Italorum pegmata in foribus templi maximi.* moreis primum uſque ad veſtibulum conſcenditur,turritaque excreſcens moles, latum Italis præbuit ſpatium machinæ inſtruendæ triumphalis. Quam maximum igitur patet faſtigium, pictis ad elegantiam tabulis, arcubus, ac zophoris inauratis occuparunt, pondus utrimq; humeris ſuſtinebant gygantum ſtatuę coloſſeæ. Fuit argumento operis Romulus Romani generis origo è lupę nutricis uberibus pendulus, una cum fratre Remo, quos fera blandè refovēs demulcebat. Maiori in tabula Philippus II. ſtabat medius, cui Italia læto glebæ ubere fœcunda cornucopiam pomis, ac floribus abundantem procidens in genua deferebat. Ad templi gradū infimū Rex equo exſcendens obvios offendit Eccleſiæ Cathedrales, nec non Archipræſulem Vlyſsipponenſem Michaëlē à Caſtro, virū vel primo adſpectu ſanctimoniæ ſpirantē odoramenta, quem omnes ut virtutum exemplar & pietatis ſingulare documentū venerantur. Illū Rex honoris cauſa vetuit longius procedere, & honorificè acceptū propius adiūxit lateri, templumq; ingreſſus, & adytū, ubi invicti martyris Vincēti corpus aſſervatur maxima religione, urbis præſidium tutelare; templi ergo ſanctuaria religiosè veneratus, eâdem qua primò fuerat ingreſſus, porta egreditur, & iter remenſus iterum novo ſpectaculo oblectatur: dum quæ latuerant à tergo tranſeuntem, modò converſa facie intuetur.

22 Ad latiſsimam, ditiſsimamque urbis plateam devenit tandem (novam appellamus vulgò) columnis utrimq; domorū porticus ſuſtinētibus, quàm longa eſt via, cancellatur, & utroq; à latere, inter domos confertiſsimas, in eandem influunt angiportus, ac tramites oſtijs anguſtioribus pervij, notiſsima compendia commeantibus. *Nova platea.* AEdes ad ſeptem excreſcunt habitantium tabulata, plurimis neceſſario feneſtris perforata, cùm plurimi eodem ſub tecto, larium diverſorum habitent inquilini; Erant igitur appenſis undique periſtromatis, feneſtræ auro deſuper reticulatæ; AEdium parietes ſummis è tegulis infima uſque ad veſtibula holoſericis circumveſtiti, columnæ (ſtudio certantibus inquilinis) zonis erant circumdatæ inauratis, viæ,

tramites,

tramites, & angiportus à magiſtratibus urbanis in tribus fuerant diſtributi, ut machinas operoſis ſumptibus excitarent, ea tantum viſendas fronte, qua plateam à latere ſpectabant: Hanc vel unam urbis viam qui videbat, urbem ſe vidiſſe credebat, pluſquam Romanis Imperatoribus triumphalem.

23 Media viſebatur Belgarum moles ſupra fidem narrantium memorabilis. Opus quàm maximum tabulis graphicè depictis, & imaginibus conſtabat grandioribus; Erant illæ prope innumeræ, tam viros, quàm fœminas forma & habitu ſimulantes; Septemdecim cum primis Galliæ Belgicæ provinciæ, inter ſe tamdiu diſsidentes; Harum ſingulæ antiquæ gentis authores referebant, eos potiſsimum, qui Luſitanos Principes, Hiſpanos, & Auſtriacos cognationis vinculo attingebant: additis inſcriptionibus, quæ genus, nomen, ac patriam una cum ſanguinis neceſsitudine exponebant: Illud re ipſa natum præ cæteris inventum placuit; Erant ſeptemdecim, quas diximus, provinciæ ita diviſim collocatæ, ut novem Regi ſubditæ dextero à latere adſtarent, ſuum verò unaqueque ſtemma præferebat; Et diſſecti cordis dimidium diſtrahebant: dimidium octo aliæ ſiniſtrorſum verſæ rapiebant; ſtemmatum ſcuta erant vittis puniceis innexa, & tabellis ita exæquata ad invicem commiſſura mutuo concurrentibus, ut vittis convenirent ſimul, & in diverſa tractim diſsiderent. Cordis in medio diſcordia inſidebat Erinnys Poëtarum coloribus adumbrata. Cùm ergò triumphalis incedens pompa machinam attigit, & Rex in ſublime oculorum aciem direxit, ſubitò diſcordia recedente, læto intuitu, & adſpectu blandita facili concordia apparuit, diſsita utrimque ſtemmata, & duas cordis interſecti partes vittis colligens copulatis, ut Belgium teſtaretur, iiſdem ſe ſtudiis conventurum, & uno animorum conſenſu cordis unanimem clientelam ſub Luſitano Rege ſuſubiturum.

*Mirabilis Belgarum machina.*

24 Hanc Rex ſubtervectus molem, duas offendit ſeſe mutuo contuentes: Primam à ſiniſtro latere opificum moneta-

*Duæ aliæ moles.*

lium, à dextro aurificum alteram. Illam auri & argenti feraciores provinciæ honestabant; degentis forma, & habitu expressę, suas ultrò fodinas Lusitanis insignibus offerentes, quę operi fastigium ovali spatio imponebant. Suam aurifices non absimili prorsus construxerant argumento. Erant siquidem à lateribus duo felicissimi argonautæ, qui utramque Indiam Europeis felici audacia per tot fortunæ casus aperuerunt; Vascus Gama Lusitanus secum Orientis provincias Carbunculis, Adamantibus, Sapphyris, Vnionibus, & omnis generis margaritis uberrimas Phillippo I. Lusitano afferebat. Ex adverso Christophorus Columbus Genuensis Indiã Occiduam Hispano deditam, auri scaturiginem inexhaustam. Sartores ultima in platea concamerato sub vestibulo, auro affabre consuto Salomonem finxerant solio insidentem aureo, succollantibus item aureis leonibus. Foret annus, breve spatium ista minutius recensendi, quocirca fuerit satius plurima subticere, nec tandem spatiari; Cursim tamen, & ex itinere dum Rex in aulam deflectit, noctis obscuræ tenebris circumseptus, incensis totum forum regium funalibus collucebat, & viæ divisis ordinibus interfectę, quas Germanorum opera, & sumptus maximi exornarunt. Est in forum illud patens undique ex regiæ fenestris prospectus iucundissimus; ubi inoffenso vestigio Vlysipponenses aulici, & quidquid est in urbe splendoris & nobilitatis, spatiantur, vel inambulantes pedibus, vel equis luxuriantibus equitantes. Hic Regum in oculis (quamdiu res floruit Lusitana) urbanæ militum copię ludicra Martij spectacula simulabant, belli prælудia ineuntes.

*Germanorum moles.* 25 Hanc sibi aream Germani mercatores elegerunt, neque dubio illis jure adscribendam, siquidem corporis custodes ad aulæ portam vigilijs excubant indefessis. Primum igitur partitis ordinibus latissimum illud spatium devisere, cuprea, & magni operis simulachra super ingentes columnarum bases collocando, quibus generis Austriaci heroës ad vivum expresi cernebantur. Illic videre fuit decem eiusdem familię Imperatores Roma-

Romanos, illustre Austriacorum ornamentum; nec non imperij illectores septem; Imperij Duces quatuor; Eiusdem totidem Marchiones, Comites deinde quatuor, quos appellant Provinciales, Castrenses item quatuor, imperij totidem; similiter Barones, uti vocant, quatuor; Metropolitanas exinde urbes quatuor, & quatuor item municipia, pagosque quatuor, qui imperij nuncupantur. Erant verò statuæ omnes supra hominis magnitudinem armis, habitu, & stemmate, genus ac patriam imitantes; hæ vias utrimque longa serie simulabant, eo inter se ordine, ut machinam ultimo erectam capite contingerent, quà porticus patebat quatuor à lateribus transitu pervia fornicato. Aliud postulabant otium scribentis ęnigmata, & antiquorum emblemata, quibus moles quadrata ingeniosè dimensa, & eleganter effigiata fuit, & Romanis tandem aquilis insignita.

26 Mediam Rex ingressus portam ad sinistram deflectit, & funalium usus meridie ad regiæ vestibulum exscendens equo, *In aulam ingressus.* Principesque liberi egressi curru, domos tamdiu Regum viduas, & erepta solatia deplorantes regio ingressu exhilararunt. Noctem illam, & insequentes quot luminibus lucidas, concentibus suaves, saltantium choris transegerint lætabundas, videndum mittimus propensos in Regem nostrorum animos contemplanti. Certè tormentarij pulveris quantum ijs in noctibus consumptum fuerit, difficile æstimabitur, in canales siquidem miro artificio defluebat ignis; Modò cymbæ, ac triremes obviæ in Martis accensi speciem concurrebant; saltantes inde hominum chori, ac fœminarum imbrem igneum limbis, in orbem numerosis passibus seminantes ciebant choros; denique in urbe militari, ac maritima, in qua civium studia nullis sumptibus modum facere didicerunt, nullo hac in re artis, vel pretij officio temperatum, pręsertim cùm hæc adeò cordi fuerint Philippo Principi regnorum hæredi, qui cùm acrioris sit ingenij, igne rapido, ac tormentorum displosionibus summoperè oblectatur. Sequenti deinde luce Rex ac Principes quot-

quotquot hesterna viderant, lentiùs perlustrarunt, & attentius: quod subodorati populares, eodem prorsus ornatu domorum ostia, porticus, ac fenestras composuêre. Nihil denique à Lusitanis cessatum, ut Regis animum officijs promererent.

*Brigantini Ducis ingressus, & maiestas.*

27 Diebus exinde insequentibus nobiliores Dynastę urbem ingressi; Dux cum primis Brigantinus, qui regiæ nihilo concessit majestati, quemadmodum pari consanguinitate Reges attingit Lusitanos; uterq; enim tam Philippus Rex, quàm Theodosius Brigantinus Emanuëlem Lusitaniæ Regem agnoscunt atavum, ille Regis eiusdem filiam Isabellam aviam, Brigantinus Eduardum Isabellæ fratrem refert avum. Est Brigantina familia regiæ Lusitanæ mutuo consanguinitatis fœdere arctissimè copulata, cùm dotales nurus invicem non semel fuerint sociatæ. Quod fuit in causa, cur Brigantina domus in tantam excreverit magnitudinem, ut intra Regni fines vix habeat, quo se extendat; vel ipso Theodosio attestante, cùm enim Rex vellet Duci significare, quàm sibi fuisset gratiosus: Pete, inquit, à me aliquid, quo benevolum tuas erga res in me animum experiare. Tanta (reddidit Brigantinus) majores tui, ijdemque mei in meam domum profusè contulerunt beneficia, ut nullum mihi spatium reliquerint nova denuo expectandi. Illud unum à Rege grandioris beneficij loco ducam, si Lusitanum genus, ac proceres cum primis parentis instar amplexabere. Quod responsum Albano Duci præbuit argumentum illius epistolæ, quam familiari suo scripsit ex Castella, ubi remanserat, quamdiu Rex invisit Lusitaniam in hæc verba. Doleo maximè, quòd Regem non fuerim in Lusitaniam comitatus, ut præter alia ibidem nostra ætate viderem hominem, qui nullum à Rege beneficium expetivit. Ex antiqua nostrorum Regum consuetudine, & animo in Duces Brigantinos liberali, jus obtinent ijsdem utendi ministris, ijsdemque insignibus, ac Reges solent; proinde custodes corporis, & stemmatum Reges honorarios secum deferunt, ijs etiam in locis, ubi Regis curia commoratur; Quin & militarium Ordinum

*Albani Ducis epistola.*

*Brigantini iura.*

num insignia conferunt plurimis clientibus, magno eosdem adaugentes censu; quo fit, ut illorum frequentent Curiam è Lusitaniæ primoribus non pauci. Narrationem haud mediocrem incipere fuisset opus, si Ducis huius in urbem ingressus, & assiduus procerum comitatus foret deintegro inculcandus. Illud tantum non æquum fuerit subticere, quo plebis infimæ sibi gratiam conflavit non vulgarem. Potior è piscatoribus pars decumarum Duci penditur, quo ex censu in dies singulos summam ingentem colligit aureorum, in civitate maritima, ubi piscationibus confines innumeri, ac populares vitam alunt. Ea igitur, qua ingressus est, simul & die altera, utraque esu carnium interdicta, piscatoribus concessit ius liberum venditandi, quod se ipso non exiguum beneficium, eò visum est maius, quò largiùs in plurimos fundebatur.

28 Magno item est ingressus apparatu Averij dux, regia oriundus stirpe, qui sanguinis claritudinem ad Ioannem secundum refert atavum, primum domus ac generis conditorem. Nec dissimiles visi sunt Villę regalis & Ferreriæ Marchiones, è quibus ille est non suis præclarè in militia gestis minùs, quàm antiqua Regum origine gloriosus: iste regiæ quoque propagini recentiori sanguinis vinculo coniunctissimus. Hujusmodi tamen plurima, nominis quidem & gloriæ non vulgaris, erit potius præterire, ne ab instituto compendio liberius recedamus.

*Dux Averiensis & Marchiones*

Tres ferme Vlyssippone menses Rex commoratus, & in commune consuluit, & suos agnovit cominus: expertus quanto fuerit habenda in pretio Lusitania, ubi tot visu dignissima sibi anteà ignota penitus perlustrabat. Omnia ad unum, quotquot sunt in urbe, invisit monasteria, tam virorum, quàm monialium, à quibus amanter admodum, ac lautè excipiebatur, certantibus utrimque, & Regis benevola humanitate, & suorum studijs, ne, quoad paterentur vires, amoris documento vincerentur. Cùm verò nostra hisce in regnis Societas parentes semper agnoverit Reges serenissimos Lusitaniæ, qui illam

*Philippi in omnes benignitas.*

primis adhuc vagientem in cunabulis ſinu peramanter exceperunt, neque ſuo tantùm in regno, ſocijs, & provincialibus eandem blandè refoverunt, nullis vel parcendo ſumptibus, vel ſtudijs abſtinendo; ſed externis etiam Principibus ſedulò ac frequenter commendarint: à nobis filiorum amorem ſunt promeriti, cùm ijſdem patrocinium, vitæ uſuram denique acceptam debeamus.

*Tragicocomedia Emanuelis Regi exhibita.*

29 Publico igitur & communi omnium amore, qui promiſcuè & indiſcretè in omnibus elucebat, ſuum voluit IESV Societas oſtendere ſingularem; neque optantium voto defuit rei eventus. Quod temporis anguſtiæ conceſſère; indefeſſo opere inſudarunt humaniorum litterarum profeſſores, ut ſpectanti Principi palàm facerent, quantum reſp. valeat litteraria, idque excogitarunt argumentum, quo ſe omnibus reip. muneribus accommodos exhiberent, re ipſa probantes Minervam ſuam è Iovis cerebro, penu totius artificij cumulata, prodijſſe. Fuit argumento operi Rex Emanuël Luſitanus, Philippi atavus, à quo regni jus obtinuit hæreditarium, ejuſque auſpicijs aperta India, & ſuorum virtute feliciter expugnata. Fuit ſcenica repræſentatio ita comicè tragica, & tragicè comica, ut tragico-comediam nuncuparint, nec Mimis indecorè facetam, nec tragicis lugubrè funeſtam, ſed mutuo attemperatam condimento, ut floridę ſpectantium majeſtati conveniret. Biduo fuit edita nulla Principum ſatietate; quin ardentius rogitabãt, num foret tertiò repetenda. Spectarunt Rex, Principes, & Hiſpaniarum Curia, inſtructo ad illud muneris celſo, longo, ac lato admodum tabulato: alto nimirum palmos ſexaginta, pro loci crepidine eminentis: longo quinque & quadraginta ſupra centum, lato novem & octoginta.

*Actorum dignitas & venuſtas.*

30 Certabat actorum venuſtas, & in dicendo elegantia, cum Attalica theatri, & veſtium majeſtate; partes ita erant dimenſę, ut è trecentis actoribus (tot ſiquidem numerabantur) nautas quidam & milites claſſiarios, Navarchos alij exhiberent: terreſtres alij milites, Duces, ac Prætores: tam Luſitanos, quàm Perſas,

ſas, Turcas, & Mameluchos, omnia denique tam pacis, quàm belli munera Vlyſipponenſes pueri in omnem cerei diſciplinam ita vividè ſimulabant, ut in ſuam quiſque natus partem, & dedita efformatus opera videretur. Quod eo conſilio eſt inventum, ut luce palàm, vel ipſo Regis teſtimonio redarguerentur imperiti, qui à ſapientiæ caſtris indecorè exulantes, falsò comminiſcuntur ignavam inter libros educationem puerilem, quando literarum ſtudioſi ingenium excolentes, excultum quoquo velint, deflectant commodiſsimè. Viſu fuit mirum, dictu fuerit mirabiliùs, quam ſe oſtenderint agiles, nautarum munia obeundo. Egreſſa eſt ſiquidem navis Indica omnibus apprimè inſtructa armamentis, decem æneis tormentis diſpoſitis circum circa, quæ in theatro horrendo ſonitu ſunt diſploſa. Nautæ ſupra carcheſia & funibus illigati, nunc velorum laxando ſinus, nunc ad Naucleri monitum colligendo, Celeuſma nauticum inſita modulabantur venuſtate. Pugnam inter alia umbratilem conſeruerunt, aciem utrimque dividentes, hinc Mameluchi, inde milites Luſitani, eo inſtructi ordine, & acri ſpiritu irruentes, ut in caſtris ad tubæ ſonitum imberbes pueri crepundia ac nuces poſuiſſe, non chartis & pugillaribus putarentur operam navaſſe puerilem.

*Armuzianæ in theatro expugnatio.*

31 Nuſquam tamen robur & animos melius præbuêre Luſitanos, quàm cum Albuquercio Duce arcem oppugnarunt Armuzianam. Erat moles extremo in theatro erecta, & ad juſtæ arcis edita magnitudinem, pinnis undique coronata, quam valida Perſarum manus obfirmatis animis propugnavit: tormenta curulia noſtri, ex militari diſciplina, in theatrum detulêre, & è regione in arcem oppoſitam direxêre: ingenti ſonitu cùm diſploderent, majora ab obſeſsis ſubitò incenduntur, & per fumidos utrimque vortices moræ impatientes concurrendo, ſemel auſi Perſarum milites valvis egredi reſeratis, & cum noſtris aperta acie decertare; quod Luſitani ferentes ęgrius more ſuo, extra ordinem quiſque in confertiſsimos immiſſus hoſtes intra muros includunt, quos dum palàm incipiunt demoliri, à

liri, à Persis erigitur pacis signum. Oppugnationem miratus militaris quidam Dynasta Castellanus; Si, inquit, alia foret India domanda viribus; illam procul dubio pugnaces pueri parentum æmuli debellassent. Neque togæ sese minus opportunos prębuêre, ubi de rep. & in commune consultantes cum Rege Emanuële intonsos Catones & censoriam præferebant gravitatem. Ne tamen in tragœdię narratione Oreste longiorem aliam excitemus, erit satius ista omittere, quæ lucem brevi adspicient typis in commune evulganda.

*Regis de eo opere sententia.* 32 Illud tamen cursim maneat pro totius operis coronide Regis dictum se nec vidisse, neque aliàs visurum simile, certè dictu non tam facile: cùm Vlysippo suas in hoc spectaculum opes congesserit, eo studio, ut in capite & pectore exornando actores aliquot supra æstimationem hominum portaverint margaritas; septem potissimum fuêre, in quibus singulis supra mille fuerint numerati adamantes ingentis pretij: ad duo millia unionum. Vna Asia unionum sex millia capite gestabat, ac pectore fimbriato, carbunculis, & adamantibus singulari artificio interpositis. Vno tantum in balteo, & vagina carbunculorum duo millia ad unum sunt numerata. Octo ferme horarum spatium non interrupta actio occupavit, tanta Principum aviditate, ut ordinem tantisper interrumpi Rex ipse vetuerit. Habebat ille præ manibus totius actionis compendiolum, quod studiosè cum actoribus conferebat; cùm verò suspicarentur nostri posse aliquid molestiæ ex longa actione suboriri, aliquid pręcidere, brevitati potius studentes: quod Rex ex libello animadvertens, admonuit intrò se reciperet, qui prodierat, dum alius egrederetur, quem præscripta series promittebat. Ita Vlysipponense lycæum, tot benevolentiæ signis honestavit, suam denuo Societatem recentibus honoris cumulans beneficijs.

*Sintram Rex adit.* 33 Paucis deinde interjectis diebus Sintram secedens, æstatis fervidæ dilicias perlustravit, ubi Lusitani Reges soliti autumnali tempore rusticari. Est rupes Sintria satis cognita nostro in

mari

mari Lunæ promontorium prænavigantibus, cùm sublime admodum montis iugum prospectu pateat longè dissito. Ad montis radicem aquis ubertim summo è vertice desudantis, Arbusta virenti luxurie inumbrantur, locum reddentia unicum æstatis delicium inardentis. Hic Lusitani Reges palatia operosa sumptibus exstruxêre, tot naturæ opportunitatibus usi, quas in locum illum supra modũ effusa affluenter congessit, incolarũ serviens voluptati. Ibi venationes assiduæ, piscationes uberrimæ, quidquid deniq; fingas oblectamenti, locus exhibet peraccommodus. Illic Rex brevi spatio tẽporis est immoratus.

34 Vltimo taurorum spectaculo superbo edidit civitas apparatu, forum regium podijs, pergulis, ac fenestris circumdans; ijs sumptibus & artificio, ut ædes potius Regi longum in tempus crederes excitari, opere sublicio & intestino Regiam, alio ex latere ambientem, simili orthographia æmulante. Erant verò moles istæ extemperariæ circumvestitæ colore multiplici holoserico; Circus denique maximus patens latissimè Romanum amphitheatrum in speciem præferebat. Huc emissi feroces tauri nostris hominibus materiam præbuêre corporis vitium, & agilitatis ostentandæ; sæpius enim obfirmato vestigio obnitentium impetum tenuêre, vel cornibus apprehensos ferociter obluctantes compressere; pedites hi; nobilissimi tamen Equites, Regis in oculis Attalicam prius majestatem ipso stadij ingressu, pro sanguinis ac domorum claritudine ediderunt, servorum turmas pulcherrimo vestium apparatu spectabiles pręmittendo, quibus demissis taurum emissum operiebantur à fronte, & mira dexteritate equum in latera deflectendo conatum irritum eludebant; cornibus eadem agilitate sudariola innectabant, mugientis præ rabie, ac ferociter sævientis impetum molliter declinantes; quod spectantes Principum oculos mirificè recreavit.

*Taurorum spectacula.*

35. Hæc & huiusmodi plura nostri suum erga Regem amoris argumenta prębuêre; quorum ille non oblitus, ut quæ à regno forent, sedulò procuraret, comitia indixit, in qua populi ac

*Regni Comitia.*

reip.curatores convenirēt;concursū undiq; ad dictā diem. Rex de more patrio prævivit,se iuramento obstringens,quæ in communem forent usum,servaturum; Patris item promissis statutum,ijsque sub legibus,quibus se Lusitani Castellano Principi dediderunt, rem administraturum Lusitanam. Eadem Princeps in verba conceptum inijt jusiurandum. Duces deinde regni,Marchiones,ac Comites, urbes,minora oppida,& tota denique Lusitania fidem suam Regi spontaneam promisêre, hæredemque filium in jus regni, & auspicia genitum agnovêre. Ista minutius animadvertere, & singillatim recensere, fore duxerim supervacaneum, cùm vel ubique eadem, vel parum dissimilia videantur.

*Conventus Ordinum militarium.* 36 Conventus deinde adscivit ordinum militarium, quorum Lusitaniç Rex obtinet magisterium; Equitibus S. Benedicti præfuit Cetobricæ. Prætervectus inde Palmelam Equitum S. Iacobi Comitijs simili interfuit ratione. Nabantiæ denique Christi Equitibus. Quç igitur hisce tribus in comitijs,tam provincialibus,quàm ordinum militarium à comitialibus agitata, & in commentaria, ac tabulas sunt relata Regi ultimo pensitanda,ac tandem pro iudicio maturiori statuenda reip.curatores tradidere. Omnia Rex accepit, & sibi diligentius videnda promisit, ut tandem quæ magis regno forent usui statueret. In Castellam ultimo reversurus (quod iterum Senatum adiens admonuerat) Senatores, urbanosque magistratus ad se vocari jussit,eosque adhortatur, quod à suis in eorum humeros onus transferat:curarent sedulò iura, ac leges patrias sanctè & incorruptè custodire, suum ex æquo miseris ac potentioribus tribuentes: se curaturum, ut illorum vigiliæ & lucubrationes assiduæ debitis muneribus compensentur. Suorum ergo desideria lōgo à tempore exardētia Philippus quasi aquæ levi adspergine vehementius inflammavit,dum maturiùs omnium votis in Castellam reditum meditatus, eo secum detulit Lusitanorum corda, numquam in suum reditura domicilium, nisi Regem inde suum suam in patriam comitentur.



# INDEX RERVM MEMORABILIVM,

# QVÆ IN HIS REGVM LVSITANIÆ ANACEPHALÆOSIBVS, ET REGNI LVSITANICI DESCRIPTIONE CONTINENTVR.



capitur

in

S. Fe-

G.



H.



Helena

L.



eius

M.



Marga-

*** nus

T.





